This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

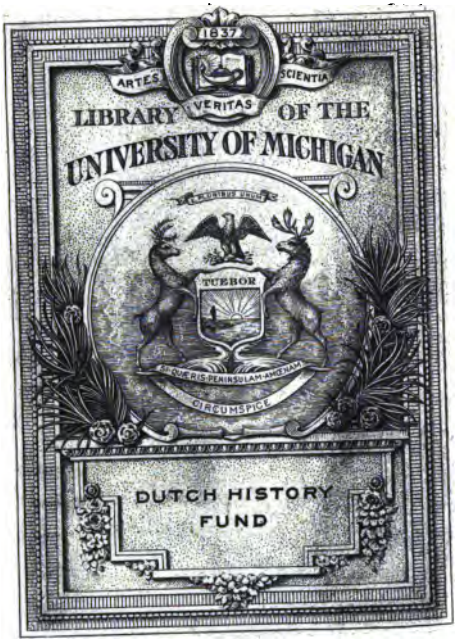
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SIC QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
.V123

MENGELWERK,

VOOR

1809.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunſten en Wetenſchappen, betrekkelijk.

TWEEDE STUK. dubb.
VOOR
1809. verk.
Met Platen.

---

* * *
* * *
*

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA EN COMP.
1809.

1909

Dutch Lit.
Nijhoff
10-3-24
10842

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunſten en Weetenſchappen, betrekkelijk.

Hulde aan de Teekenkunst voor de Vaderlandſche Geſchiedenis. Eene Redevoering, uitgeſproken in de Maatſchappij *Felix Meritis*, door Mr. JACOBUS SCHELTEMA. 1

Togt naar de Grot, genaamd *la Balma del Rio Martino*, aan den voet van den Berg *Viſo*, in de Vallei van de *Pó*, in *Piemont*. Door den Heer HYACINTHE CARENA. 23

Narigten, het Karakter en de Schriften van den *Italiaanſchen* Dichter PETRARCHA betreffende. 28

Eene onbekende bijzonderheid wegens ELSJE VAN HOUWENING, bij DE GROOT's verloſſing uit *Loeveſtein*. 36

Brief van JULIA ***, of Verdediging van Vrouwelijke Geleerdheid. 41

De Kadi van *Hamadan*, of de gelukkige tegenwoordigheid van geest. *Een Oostersch Vertelſel*. 45

Scipio en de *Spaanſche* Bruid. *Een Hiſtoriſch Tafereel*. Door Mr. H. A. SPANDAW. 49

Berigt, wegens de gelukkige ontlasting van een Steen van ongemeene grootte; in eenen Brieve aan den Heere ALLARDI medegedeeld door den Heer G. J. VAN WIJ. 65

Aanmerkingen over de voortplanting des Levens in het Dieren- en Plantenrijk. 72

Beſchrijving van eenige grootſche en ſchilderachtige Tooneelen in het Canton *Glarus*, in *Zwitſerland*. 78

Brief over *Schotland*, door een *Lijflandsch* Reiziger geſchreven aan een Vriend. 80

Brief van eenen Menſchenvriend aan de Heeren *Letteroefenaars*, over den Wedloop op Schaatſen, door Vrou-

wen, om een Gouden Oorijzer, gehouden in Januarij 1809, in de Steden *Leeuwarden* en *Groningen*, en in den Dorpe *Zuidbroek*. 87
Brief van den Heer A. SCHRAGE aan den Heere G. J. VAN WIJ, met het Antwoord van den laatſten aan eerstgemelden Kunſtvrijend, over het Arſenicaal Kankermiddel. 92
Gierigheid. *Eene Idylle.* 95
Hulde der Vriendſchap aan de Nagedachtenis eenes voor lang Geſtorvenen, of Levensberigt van den Eerw. CORNELIUS NOZEMAN. Door den Eerw. ADR. STOLKER. 97
Berigt, aangaande eene welgeſlaagde Inſpuiting van Geneesmiddelen in de Aderen, bij eene Krankzinnige. Door den Geheimraad HUFELAND. 110
Aanmerkingen over de voortplanting des Levens in het Dieren- en Plantenrijk. (*Vervolg en ſlot van bl.* 77.) 112
Brief over *Schotland*, door een *Lijflandsch* Reiziger. (*Vervolg en ſlot van bl.* 87.) 119
De Tooverbril. *Eene Oosterſche Vertelling.* 125
Bijdrage tot de zoogenaamde Kunst van Onbrandbaarheid. 134
Anecdote van ROEMER VISSCHER. 135
Bijſchriften op de Afbeeldingen, in het Werk van Mr. J. SCHELTEMA, van ANNA en MARIA TESSELSCHADE VISSCHER. 136
Tirannij, door den beroemden MASSILLON uitgeöefend. 136
Bijzonderheden uit den Levensloop van den Marquis D'ARGENS. 137
Onmoozelheid. *Dichtſtukje.* 139
Aan de milde Gevers voor de Ongelukkigen door den Watersnood in Louw- en Sprokkelmaand dezes Jaars. *Dichtſtukje.* 140
CONSTANTIJN HUYGENS als *Mensch* beſchouwd. Door den Eerw. R. KOOPMANS. 141
Volkomene Genezing eener derdendaagſche Koorts (*Febris quartana*) door middel der Inenting van de Koepokſtoffe; door Dr. J. W. KIRCHNER. 163
Het Koningrijk *Fezzan*. Volgens HORNEMAN. 164
Middel om gemakkelijk en gerust door het leven heen te glijden. 172
Iets over het vertrouwen op goed Fortuin. 176
De getrouwe Waterhond. *Eene Vertelling.* 177

De

INHOUD.

De Vlieger. *Dichtſtukje.* 179
CONSTANTIJN HUYGENS als *Dichter* beſchouwd. Door den Eerw. R. KOOPMANS. 181
Voorbeeld van Genezing eener dubbel beklemde Breuk; door den Heer GIRAUD. 205
Iets over D. R. KAMPHUYZEN. 207
Aan den Schrijver van den Brief aan de Heeren *Letteroefenaars*, over den Wedloop op Schaatſen, door Vrouwen, om een gouden Oorijzer. 211
Bij het Lijkje van een mishandeld Kind. *Dichtſtukje.* 222
Anecdoten. 227
Redevoering over het beſtendige in den roem der oude Dichters, uitgeſproken in de Maatſchappij *Felix Meritis*, door den Eerw. P. CHEVALLIER. 229
Aanmerkingen, aangaande de beste manier, om het Afkookſel van den Koortsbast te bereiden; door den Hoogleeraar A. YPEY. 241
Verhandeling over het Spraakvermogen, met betrekking tot den Redenaar; door Mr. L. INGENHOUSZ. 245
Aardrijkskundige en Historiſche Berigten wegens het Koningrijk *Beijeren*, in den jare 1806. 253
Uitnoodiging van Mr. P. J. B. C. VAN DER AA, aan alle Beminnaars van Vaderlandſche Letterkunde, ter mededeeling van minbekende bijzonderheden omtrent HENDRIK LAURENSZOON SPIEGEL. 260
Loretto! 262
De welbetaald gezette Schout. *Eene Anecdote.* 270
Anecdote van den Kardinaal DE RICHELIEU. 271
De voorzigtige en welgelukte Aanbeveling. 272
Verhandeling over het Spraakvermogen, met betrekking tot den Redenaar. (*Vervolg van bl.* 252.) 273
Verſlag van eenige Proeven op de voortplanting van het Geluid door vaste ligchamen en door de lucht in zeer lange cilindriſche pijpen. Door den Heer BIOT. 284
Aardrijkskundige en Historiſche Berigten wegens het Koningrijk *Beijeren.* (*Vervolg en ſlot van bl.* 259.) 289
De Jagtpartijen der *Engelſchen* in *Indië.* Door den Kolonel IRONSIDE. 298
Geld. *Dichtſtukje.* 310
Anecdote. 312
Redevoering tegen het Kwaaddenken van zijne Medemenſchen. 313
Verhandeling over het Spraakvermogen, met betrekking tot den Redenaar. (*Vervolg van bl.* 284.) 323

INHOUD.

Berigt eener zeldzame Steenlozing buiten Kunstbewerking. 335
De voor- en nadeelen van onderſcheidene Beroepen. 337
Iets over Bangheid en Vreeze. 342
LEONIE, of de Heldin der Huwelijksliefde. *Eene Vertelling.* 345
Wat heeft men door de Zeden van een Volk te verſtaan? 352
Zonderling Verſlag van KANG-HI, Keizer van *China.* 354
Voorbeeld van dweepzieke Bijgeloof. 355
Verzinning van een Dervis. 356
Redevoering, over de verpligting van elk Burger omtrent zijn Vaderland in 't algemeen, en van onzen Landaard in 't bijzonder. Door Dr. CORN. STANT. 357
Berigt, aangaande de genezing eener groote geſchiktheid tot de Zwarte Staar, (*Amauroſis.*) Door den Hofraad HENNING. 366
Verſlag van het Leven en de Schriften van GOTTHOLD EPHRAIM LESSING. 368
Verantwoording aan den Schrijver van den Brief ten voordeele van den in *Vriesland* en *Groningerland* gehouden Vrouwen Wedloop op Schaatſen, in den aanvang dezes jaars. 379
Gedenkſtukken van PIETER CORNELISZOON HOOFT te *Muiden.* 388
LEONIE, of de Heldin der Huwelijksliefde. (*Vervolg en ſlot van bl.* 351.) 390
Bolswarder Wintervermaak. *Eene Anecdote uit den afgeloopen Winter.* 398
De Staatshulk. *Dichtſtukje.* 399
Proeve, over den voortgang der Zeden en der Maatſchappije. Door den Heer G. GREGORY. 401
Verſlag van het Leven en de Schriften van G. E. LESSING. (*Vervolg van bl.* 379.) 411
Schilderkundige Beſchrijving van het Panorama, voorſtellende de Stad *Boulogne aan Zee*, door den *Franſchen* Kunstſchilder PREVOST. Door den Heer A. FOKKE, SIMONSZ. 423
Beſchouwing van *Zweden.* 426
Tafereel van *Parijs*, onder LODEWIJK DEN XIV, door eenen *Siciliaan*, in den jare 1692. 434
Huisſelijk Geluk op het Land. *Een Tafereel uit de Groote Wereld.* 436

Zon-

INHOUD.

Zonderlinge Anecdote van een *Afrikaanſchen* Vorst, verhaald door een *Engelſchen* Zeekapitein. 441
Anecdote van den Heere BEAUMARCHAIS en eenen Ezel. 443
Kloekzinnigheid van den Heere DE MALSEIGNE. 444
Proeve, over den voortgang der Zeden en der Maatſchappije. (*Vervolg van bl.* 411.) 445
Berigt, aangaande de werking van de *Digitalis*. Door Dr. ZUGENBUHLER. 456
Verſlag van het Leven en de Schriften van G. E. LESSING. (*Vervolg en ſlot van bl.* 402.) 458
Iets over onvoorzigtige uitdrukkingen bij Staatkundige Geſprekken. 471
De Koningin der Mode. 476
Huiſſelijk Geluk op het Land. (*Vervolg en ſlot van bl.* 441.) 481
Aan den Schrijver van het Wederantwoord, betrekkelijk het Wedloopen op Schaatſen tuſſchen Vrouwen. 485
De Bedelaars-Club te *Londen*. 487
Dr. SACHEVEREL, Dr. SWIFT en Lord BOLINGBROKE. 488
Proeve, over den voortgang der Zeden en der Maatſchappije. (*Vervolg en ſlot van bl.* 456.) 489
Waarneming van eene volkomene genezing van een dreigenden Borſtkanker, door het aanwenden van het Kankermiddel van den Heere G. J. VAN WIJ. 499
Beſchouwing van *Zweden*. (*Vervolg en ſlot van bl.* 434.) 503
Beveiligings-middel tegen het onheil van den Bliksem. 512
Brief van Mejuffrouw PETRONELLA MOENS voor de Eer harer Sekſe, beleedigd in eene Recenſie in het Tijdſchrift: *de Schouwburg*. 516
CHENGUZA, of de Zinnen. *Eene Indiaanſche Geſchiedenis*. 519
Gemengde Gedachten. 530
De twee Wijsgeeren over de Verlichting. 531
Keizer JOSEPH DE II. en de Adel. 531
Bloed voor 't Vaderland geſtort. 532
ANTIGONUS. 532
Leerrede over de Geſchiedenis van HERODES DEN GROOTEN en deszelven Nakomelingen, in zoo verre dezelve dienſtig is ter opheldering van de Boeken des N. Verbonds.

bonds. Door wijlen den Hoogeerw. H. OOSTERBAAN. 533
Waarneming van een uitgebreiden Kanker in de Onderlip, door de Operatie volkomen genezen. 546
Historisch Verslag der Uitbarstingen van den Vesuvius. 549
Schetsen van eenige Gewoonten en Plegtigheden, der Vrouwelijke Sekse bijzonder eigen. 553
De tegenwoordige staat der *Negers* in de *Amerikaansche* Volkplantingen. 560
Iets over het verstaan van elkander. 564
De vergenoegde Landman. 566
HASSAN-BEN-AIOUB's Uiterste Wil. 570
Eene Historische Anecdote. 573
Bij de ten toonstelling van de voortbrengselen der Volksvlijt, in het Magazijn aan 's Konings Wert te *Amsterdam*. Door den Heer J. DE JONGH. *Dichtstukje*. 574
Brief van CATHARINA DE MEDICIS, Koningin van *Frankrijk*, aan Paus PIUS IV, geschreven den 4 Augustus 1561. 577
Verhandeling over de regelmatige Winden, voorgelezen in de Maatschappij *Felix Meritis*, door den Heer J. P. VAN CAPPELLE. 589
Iets over het middelschot van Groote- of Wal-noten. 605
Reismanier van Don FELIX D'AZARA, door de Woestijnen van *Zuid-Amerika*. 606
Beschrijving van het Eiland *Patmos*, en van eene zeldzame Ontmoeting eens *Griekschen* Monniks op hetzelve. 609
Nieuwe Bijzonderheden, wegens het Leven en Karakter van den Veldmaarschalk SOUWOROW. Door den Heer DE GUILLAUMANCHES DUBOSCAGE. 614
De Bedelaar en zijn Hond. *Eene Vertelling*. 619
Ter viering van het Vijfentwintig-jarig Bestaan der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*. Door Mr. H. A. SPANDAW. *Dichtstuk*. 620
Redevoering tegen Lasteren en Kwaadspreken. 625
Oorsprong van den zoogenoemden *H. Sacramentsdag*, of het Feest van het Ligchaam van CHRISTUS. 636
Waarneming, aangaande de nuttigheid van het Phosphorzuur, in geweldige asthenische Bloedvloeijingen uit de Baarmoeder, en de daarop volgende zorgelijke onderdrukking der levenskrachten. Door Dr. LUTZELBERGER. 639

Nieu-

INHOUD.

Nieuwe Bijzonderheden, wegens het Leven en Karakter van den Veldmaarſchalk SOUWOROW. (*Vervolg en ſlot van bl.* 618.) 641
De Gevallen van den *Caraïbe* OKANO. Een Fragment eener Reize van een *Fransch* Heer naar *St. Domingo.* 653
Zonderlinge Ontmoeting tusſchen den *Amerikaanſchen* Generaal CHARLES LEE en den Eigenaar van een Poppenſpel. 662
De heugelijke Ontdekking. *Eene ware Gebeurtenis.* 663
De Spelevaart. *Dichtſtukje.* 664
Iets over MATTH. XXI: 36. 669
Over de beteekenis van het woord *Neoloog.* 670
Nadeel, veroorzaakt door een te ſterk gebruik van Zwavel. 673
Bijzonderheden, betreffende Keizer MAXIMILIAAN I. 673
De verachterde of verlorene Beſchaafdheid; eene Daadzaak. 678
Merkwaardige Bijzonderheden, rakende *Perzie* en de *Perzianen.* Door den Heer G. A. OLIVIER. 682
Kranke Troost. *Eene Vertelling.* 692
Naauwgezetheid van Geweten bij een Koopman. 693
KAREL DE EERSTE. 694
Aan LUCINDE, bij den Dood van haren Bruidegom. *Dichtſtukje.* 694

De Afbeelding van eenen Steen te plaatſen tegen over bl. 71.

MENGELWERK;

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

HULDE AAN DE TEEKENKUNST

VOOR DE

VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS.

EENE REDEVOERING, UITGESPROKEN TER GELEGENHEID VAN DE UITDEELING DER EEREPRIJZEN VOOR HET DEPARTEMENT: TEEKENKUNDE, DER MAATSCHAPPIJ: FELIX MERITIS, TE AMSTERDAM, OP DEN 14DEN VAN WINTERMAAND 1808.

door

Mr. JACOBUS SCHELTEMA,

Lid van het Koninklijk Instituut, Secretaris van deszelfs Tweede Klasse, enz. (*).

BESTUURDERS EN LEDEN DEZER VERDIENSTELIJKE MAATSCHAPPIJ, EN GIJ ALLEN, DIE IK VERDER ALS TOEHOORDERS MAG BEGROETEN!

De blijde feestdag ter belooning van verdienſten is dan wederom verſchenen, en ik ben opgetreden, om,

(*) Op herhaald verzoek van velen, wordt deze Redevoering, nagenoeg zoo als dezelve uitgeſproken is, in het licht gegeven. De Schrijver meende zich verpligt te zien, dezelve de gedaante eener Gelegenheidsrede te laten behouden: ware hij aan het opheldéren en uitbreiden gegaan, dan had dit ſtukske ſpoedig tot een boek kunnen uitdijgen.

om, door eenige vooraffpraak, U voor te bereiden tot het voornaamfte deel van deze luisterrijke plegtigheid.

Niet zonder huivering heb ik het vereerend verzoek van Beftuurders der Afdeeling: *Teekenkunde*, om deze fpreekbeurt te vervullen, aangenomen. Befeffende dat deze bijeenkomst meer gewijd is aan die Afdeeling, dan aan die der Letterkunde, gevoelde ik mijzelven weinig voor de taak berekend, om, uit naam en in den geest van de eerfte, te fpreken ter opwekking van een dankbaar gevoel voor de Kunst, daar ik, gelijk bekend is, noch Teekenaaar, noch Schilder, noch Kunstkenner ben. Dit alles moest te meer gevoeld worden, wanneer ik mij te binnen bragt, welk een genoegen door ons gefmaakt is, toen de welfprekende STUART, in het vorig jaar, aller aandacht en harten boeide, bij de levendige fchildering en meesterlijke ten toonftelling van de onberekenbare voordeelen der Teekenkunst voor alle vakken van menfchelijke kennis. Ik moest vermoeden, ja vastftellen, dat dit alles zich thans aan uwen geest zoude verlevendigen; en hoe veel moest ik dan bij vergelijking en tegenftelling verliezen! — Dan, Mijne Heeren! hetgeen eerst vreeze gaf, fchonk naderhand vreugde; de herinnering van het geheel had van zelve eene befchouwing der deelen ten gevolge, en deze de overweging, of ik in die deelen geen onderwerp konde vinden voor mijne Redevoering. Natuurlijk viel mijne aandacht op de Vaderlandfche Gefchiedenis, welker nafporing federt jaren mijne hoofdftudie na beroepsbezigheden is geweest. Mijn Edele Vriend was door zijn beftek wederhouden, om in dit behagelijk veld uit te weiden. Ik zag hetzelve nu voor mij open liggen, en, der wegen niet onkundig, befloot ik hetzelve in te treden.

Hulde aan de Teekenkunst, was het opfchrift van STUART's rijk Tafereel. Voor mijne poging diene: *Hulde aan de Teekenkunst voor de Vaderlandfche Gefchiedenis.*

Ik zal, na weinige voorloopige aanmerkingen, mijne eigenlijke Verhandeling inrigten als een overzigt en korte beoordeeling van hetgeen door de Teekenkunst in het vak der Vaderlandfche Gefchiedenis is gedaan, en ten flotte er iets bijvoegen over hetgeen, naar mijn inzien, in dezen nog te hopen, te wenfchen en te verwachten is.

Gij,

Gij, Mijne Heeren! zult zeker met mij inſtemmen, dat mijne taak beter af te werken zoude zijn, en dat alles duidelijker voorgedragen zoude kunnen worden, indien ik thans, gelijk bij eene Kunstbeſchouwing, gelegenheid had, om mijne mondelinge voordragt met dadelijke bewijzen, door vertooning van ſchilderijen, teekeningen en prenten, te ſtaven. Ik zal veel van uwe verbeelding moeten vergen. Dan, om aan uwe bevatting te gemoet te komen, heb ik mij bijzonder toegelegd, om de voorbeelden, die moesten worden aangevoerd, uit de meestbekende gebouwen en werken te ontleenen; en ik zag mij hierbij niet weinig geholpen, door mij te kunnen beroepen op de ten toonſtelling van oude en nieuwe Vaderlandſche Kunst, die onlangs, volgens den wil van onzen kunstbevorderenden Koning, heeft plaats gehad. Ik mag vooronderſtellen, dat geen Kunstvriend deze, voor onzen Volksroem zoo vereerende, verzameling ongezien heeft gelaten. Ik waag het dan gerustelijk, alles aan uw verlicht oordeel te onderwerpen, en houd mij door ondervinding verzekerd, dat toegevende aandacht bij beſcheidene beoordeeling mijn deel zal zijn.

Wat de *Teekenkunst* zij, Mijne Heeren! zal ik, na de beſchrijving en de loffpraak van mijnen Voorganger, als bekend mogen aanmerken. Alleen zij gezegd, dat ik thans de Teekenkunst neem in haren ruimſten zin, en derhalve niet alleen bedoel de gewrochten van de Teekenpen, maar ook die van het Penſeel, de Etsnaald en het Graveerſtift, zelfs ook van het Groefyzer der Zegel- en Stempel-ſnijders en den Beitel des Beeldhouwers, welke, zonder door de Teekenkunst beſtuurd te zijn, niets goeds zouden te wege brengen.

Wat de *Vaderlandſche Geſchiedenis* zij, zal ik even min behoeven op te geven. Hare belangrijkheid wordt beter gevoeld, dan beſchreven. Daar zij het is, waar, *bij de vroomheid, het geluk en het onheil onzer Landslui-den, Medeburgeren, Bloedverwanten ter hane komen, kan het niet miſſen, of elke ziel, waarin maar eene vonk van edelzinnigheid glimt, wordt met tenen gloed van gretig-*

heid ontſteken, niet alleen tot warme deelneming in het lot onzer Vaderen, maar ook om hen in het weldoen na te volgen, te achterhalen, voorbij te ſtreven.

Ik neem ook dezelve in haren ruimſten zin. Niet alleen zullen de Staatkundige en Heldhaftige Geſchiedenis mij ten dienſte ſtaan, maar ik zal tevens die der Wetenſchappen en Kunſten niet voorbijzien.

Als *dienſten*, die de Teekenkunst aan de Vaderlandſche Geſchiedenis bewijst, meen ik in het algemeen te mogen vooruitzetten, (in plaatſe van elk deel mijner beſchouwing telkens als aan eenen maatſtaf te toetſen, hoe groot de betrekkelijke dienst van dezelve zij, hetwelk door herhaling vermoeijend zoude worden,) dat de Teekenkunst verſcheidene deelen der Geſchiedenis bewaart en bevestigt, en dat zij de beoefening van dezelve over het algemeen veraangenaamt en verlevendigt. Ontegenſprekelijk is de zorg voor goede ſchilderijen en prenten grooter, dan voor enkelde geſchriften. Penningen en beelden winnen het in duurzaamheid van beiden. Zegels aan acten en gedenkſchriften bewijzen derzelver ouderdom en echtheid; en hoevele bijzondere deelen zijn uit teekeningen en prenten op te helderen!

Wij moeten ons de Vaderlandſche Geſchiedenis voorſtellen als een groot Tooneel, rijk voorzien van afwisſelende vertooners, even rijk in groote gebeurtenisſen, wier begin, verwarring en ontknooping geſtadig voortgaan, bij geſtadige verwisſeling van vertoonplaats. Had de Teekenkunst nu voor ons de afbeelding van het gelaat der voornaamſte ſpelers niet bewaard, hen aan ons niet vertoond in het costuum van hunnen leeftijd, de plaatſen niet afgebeeld, waarop zij werkzaam waren, de betrekkingen niet aangewezen, waarin zij met anderen ſtonden, eindelijk niet nu en dan het onderſcheid der karakters en de woelingen der hartstogten geſchetst, en alles met de ſieraadjen der beeldſpraak, der zinſpeling, der verdichting verlevendigd; dan zoude, naar mijn inzien, het genoegen van het beoefenen onzer Geſchiedenis ſtaan bij de tegenwoordige onderviding, als dat van het lezen van eenig Tooneelſtuk bij eene goede uitvoering en vertooning. Alles werkt nu mede tot eene aangename en nuttige herinnering en verbeelding, even gelijk bij zulk eene vertooning, waar

waar Schilderkunst en Welsprekendheid den Dichter de hand bieden, en alles op het levendigst, en te gelijk door het gezigt en het gehoor, aan het verstand wordt gebragt.

Verbazend groot is het aantal *afbeeldingen* van vermaarde personen onder onze Landgenooten, hetwelk door *Nederlandsche* Meesters is verschaft. Behalve de algemeene reden, dat een ieder, als 't ware, een' natuurlijken trek voedt, om het geheugen aan zichzelven te doen voortduren, of dat kinderen en vrienden de herinnering verlangen aan het gelaat van den beminden, zijn hiervoor bijzondere redenen, in den rijkdom en de welgesteldheid onzer voorouderen, in het groot aantal kunstenaars hier te lande, en in het vorig loffelijk gebruik, om de zalen en vertrekken, in plaats van met ligt en vreemd behangsel of prenten, met schilderijen en gewrochten van Vaderlandsche kunst te versieren.

De lust, om zich te doen *conterfeyten*, (zoo was weleer het woord) werd algemeen; en steeg iemand door deugden of bekwaamheden, door geluk of toeval, tot eenige vermaardheid, de Graveerkunst toonde zich gereed, om deszelfs afbeelding in het koper te brengen, en de afschijnsels vermeerderden weldra tot grooten getale.

Ik durf verzekeren, dat, na de herleving der Kunsten, er geen Vorst dezer Landen, geen Stadhouder, geen Raadpensionaris geweest is, dat er bijna geen Staatsman zich door wijsheid en trouw, of in aanzienlijke of gewigtige bezendingen, heeft leeren kennen, geen Krijgsheld door dapperheid, moed of rang heeft uitgemunt, geen Geleerde onzen Volksroem heeft vermeerderd, geen Kunstenaar zichzelven heeft verheven, geen Stichter van eene weldadige of nuttige Inrigting zijnen naam heeft vereeuwigd, — of de afbeelding van hun gelaat bestaat nog, en werd met deelneming bij tijdgenooten en nakomelingen ontvangen en bewaard. Standbeelden en dergelijke blijken van Volksdankbaarheid waren schaars, zoo wel in ons Gemeenebest als in andere; doch het ten toon stellen van de Schilderijen

van dezen en genen in de Raadzalen vergoedde gedeeltelijk dit nadeel. Vrijerij moge somtijds deze eer aan min waardigen hebben toegekend, het loffelijk voorbeeld van den braven, wiens gelaat de Regent dagelijks bij het behartigen der algemeene belangen voor oogen had, en dien hij als den getuige zijner daden konde aanmerken, ook de tegenstelling met den min verdienstelijken, zijn waarschijnlijk niet zonder nuttig gevolg gebleven.

Eenige onzer Hoogescholen mogen met de volgreeks der Hoogleeraren in schilderijen pronken. Wien 't weet met mij het geluk te beurte viel, om Zalen, waarin eene verzameling van verdienstelijke Staatsmannen en Geleerden bewaard wordt, in te treden, dat die voor mij beslisse, of hem niet een zeker gevoel van heiligen eerbied bezield hebbe!

De grenspaal van onzen leeftijd zien wij dan achteruitgezet. Ons tijdperk wordt met die van vroegere geslachten vereenigd. Wij verbeelden ons, de personen, die zich voor onze ware belangen in de bresse stelden en onze welvaart bevestigden, als voor onze oogen te zien, en hunne bedrijven, hun lot, hun roem verlevendigen zich voor onzen geest.

Gij zult mij met uwe verbeelding wel willen vergezellen naar de groote Gehoorzaal van de Illustre School alhier, die dikwijls voor allen open staat. Hier vinden wij de meesten der beroemdste *Nederlanderen* bijeen. Wij leeren er het gelaat kennen van MARNIX VAN MONT ST. ALDEGONDE, den wijsten, den geleerdsten Staatsman van zijnen tijd, de regterhand van Prins WILLEM I, en JOHAN VAN DER DOES, den moedigen Verdediger van *Leyden*, grooter misschien met tong en pen, dan met den degen. Wij wijden er een traan aan OLDENBARNEVELDT, DE GROOT, HOOGERBEETS en JOHAN DE WITT, doorluchtige Martelaren van Staat. Wij ontmoeten er tevens de Prinsen der Geleerden; mannen, wier gelijken bij andere Volken vergeefs zullen gezocht worden. ERASMUS, den Vader van gezuiverden smaak, den Herstelter van den redelijken geest des Christendoms; — den reeds genoemden HUGO DE GROOT, die in bijna alle vakken van wetenschap in den eersten, zelfs in sommige buiten allen rang stond; — PIETER CORNELISZOON HOOFT, den *Hollandschen* TACITUS, onzen eersten Geschiedschrijver,

wer, onzen tweeden Dichter. Beide deze laatſten zien wij omringd door hunne talrijke Vrienden, HEINSIUS, VAN BAERLE, VOSSIUS, EPISCOPIUS, UITENBOGAERT, allen Dichters en Geleerden van den besten ſtempel, ſommigen Helden in het Rijk van Waarheid en Deugd. Bij de laatſten is waardiglijk gevoegd DIRK VOLKERTSZOON COORNHERT, de moedige handhaver van de vrijheid des gewetens. Vrolijke gedachten verlevendigen zich, bij het zien van het gelaat van JANUS SECUNDUS, den bevalligſten Minnedichter, — verhevene, bij het aanſchouwen van JOOST VAN DEN VONDEL, den Grootvorst der Poëten, en van JOHANNES ANTONIDES VAN DER GOES, deszelfs ſtouten naſtrever, aan wien *Amſterdam* zoo duur verpligt is. Een dankbaar gevoel ontſtaat er, bij het zien van BOERHAVE, die het eerst van alle Geneeskundigen, zich eenvoudigheid ten regel ſtelde, en duizenden perſonen aan den Staat en aan hunne huisgezinnen wedergaf. FRANCIUS, GRAEVIUS, de BURMANNEN, RUYSCH, NIEUWENTIJD en vele anderen, aan wier fakkels vreemden hun licht ontſtaken, moet ik met ſtilzwijgen voorbijgaan. Wie is er onder de Letterkundigen, die zich hier niet eenig bijſchrift van DE GROOT, BRANDT, of VONDEL, op eenige afbeelding, herinnert? Wie is er onder de *Nederlanders*, die zich aldaar niet tot een edel gevoel van zelfverheffing op Volkswaarde door de Teekenkunst genoopt ziet? Ik durf mij ook beroepen, Mijne Heeren! op uwe eigene ondervinding, bij het zien der ſchoone afbeeldingen van *Nederlanderen* in het Koninklijk Muſæum; van de Prinſen MAURITS en FREDERIK HENDRIK, wier legers de ſcholen werden der Krijgskunst, en van de dappere Admiralen PIET HEYN, AUKE STELLINGWERF, AERT VAN NES, en van MICHIEL DE RUYTER!

Welk eene verpligting hebben wij voor dit alles aan de Schilders MIEREVELDT, MOREELZE, REMBRANDT, HALS, BOL, VAN DER HELST, en zoo velen! Welke tevens aan de Plaatſnijders DELPHIUS, VISSCHER, BLOTELING, MATTHAM, SUYDERHOEFF, HOUBRAKEN en anderen, die de meesterſtukken van de eerſten als vermenigvuldigden!

Naar mijn inzien wordt verder door niets meer overtuigend bewezen, dat de Geſchiedenis zelve de beste regtſpraak houdt over der menſchen handelingen, dan

door het blijven en verdwijnen van afbeeldingen onder ons. De trotſche rijke zonder verdienſten moge zich laten uitſchilderen met al de pracht en praal van geleenden glans; hij treedt af van het tooneel des levens, en zijne ſchilderij, indien zij geene bijzondere kunstwaarde heeft, verdwijnt met hem te gelijk. Jegens de nagedachtenis van den verdienſtelijken man neemt de belangſtelling geſtadiglijk toe; en is het dat de wezenlijke waarde van zulk iemand eenigen tijd miskend of ongekend blijft, het geringst toeval kan medewerken, om denzelven geregtigheid te doen wedervaren. Dit durf ik hopen van het bezien der ſchilderijen in den toren op Schreijershoek. Onder eenige afbeeldingen van Commisſarisſen tot de Walen vond ik onlangs het gelaat van WESSEL SMIT, den edelen man, die, met de zeldzaamſte tegenwoordigheid van geest en verbazenden heldenmoed, het huis en de bezittingen van den Admiraal DE RUYTER voor de plunderzucht van het graauw bewaarde, alzoo honderden voor de misdaad behoedde, en de eer van *Amſterdam* vrij hield van de onuitwischbare vlek der ſchrikkelijkſte ondankbaarheid jegens den grootſten en besten Burger. Bij zijn leven had SMIT hierdoor de Burgerkroon verdiend; na zijnen dood heeft zijne nagedachtenis het grootſte regt op de dankbare hulde zijner Stadgenooten.

Wat is een Tooneel zonder ſchermen, en zonder kleeding, naar den tijd geſchikt? Men ſtelle zich de vertooning van een oud Treurſpel in een gewoon vertrek en hedendaagſche kleeding voor, en men zal het antwoord hebben op de vraag: wat de Geſchiedenis zoude zijn, indien wij de verandering van *kleeding*, *zaken*, *gebruiken* en *gebouwen* niet door de Teekenkunst kenden.

De teekeningen in Kloosterboeken vertoonen ons misſchien de oudſte gewoonten des Lands; de Zegels der Vorſten, de oudſte kleeding: zeker is het, dat wij de opvolging en verandering hiervan onafgebroken kunnen kennen, van het begin der Vijftiende Eeuwe, van den tijd van Vrouwe JACOBA VAN BEIJEREN. De geleerde VAN WIJN ſchonk ons, door het uitgeven

van

van twee teekeningen uit het Privilegie-boek van PIETER BEOOSTENSWEEN VAN RENESSE, gelegenheid, om het Hofgezin van PHILIPS VAN BOURGONDIEN in deszelfs kleeding te kennen. De afbeeldingen van de Graven en Gravinnen van *Holland*, te *Haarlem*, mogen niet verder reiken, dan tot den tijd van KAREL DEN STOUTEN, of tot dien van MARIA en MAXIMILIAAN; zij leeren ons zeker de mode van dien tijd, en sedert is de beoefening der Teekenkunst zoo algemeen geworden, dat wij den gestadigen wissel van kleederdragt kunnen nagaan. Wil men de aanwijzing van eene school van Costumes, dat men de prenten in het werk van CATS nasla, en men zal alle gebruiken in alle standen, gedurende zijn tijdvak, kunnen opsporen. Waar zoude ik beginnen, waar eindigen, indien ik uit afbeeldingen van plaatsen, steden, dorpen, kerken en kasteelen, of uit landkaarten, de veranderingen wilde bewijzen, door tijd, oorlog, brand, buskruid, watersnood, of door vrede, koophandel, rijkdom, weelde en ijver veroorzaakt, en alzoo de vermindering of verbetering van Volkswelvaart en van kunst en smaak in de gebouwen nagaan?

Er is bijna geene stad, geen dorp, geen kasteel, geen aanzienlijk huis, of het is afgeteekend en in plaat gebragt, dikwijls nog uit verschillend oogpunt. Welk eene menigte van teekeningen en prenten van SCHOEMAKER, ROGMAN, RADEMAKER, PRONK en velen zoude ik kunnen opnoemen! Hoe vele schoone schilderijen van SAENREDAM, BERGHEYDE, VAN DER HEYDEN, EMANUEL DE WITT en anderen! Hoe vermakelijk is het somtijds, dat het voorledene alzoo voor ons geheugen worde geroepen, vooral aangaande zulke plaatsen, waarop men door geboorte, woning of anderzins betrekking heeft! Hoe veel zoude er alleen van *Amsterdam* kunnen gezegd worden!

Dat wij ons thans, Mijne Heeren! begeven tot de beschouwing van den schat van voorstellingen van *gevallen*, waarbij de afbeeldingen van personen, zaken, standen, gebouwen en handelingen in vereeniging zijn gebragt, en zoodanig zijn ingerigt, dat de toedragt van eenige gebeurtenis ons voor oogen wordt gesteld.

Hier worden niet alleen de grenzen van onzen leeftijd, maar ook die van onzen gezigteinder uitgebreid, en onze ondervinding alzoo verbazend verrijkt.

Dezelve laten zich verdeelen in verſcheidene ſoorten. Tot de eerſte breng ik zulke teekeningen of ſchilderijen, bij welke de maker tegenwoordig heeft kunnen zijn, en zich derhalve bij de waarheid heeft kunnen houden; — tot de tweede, zulke, die wel eene ware gebeurtenis voorſtellen, doch welker toedragt de kunſtenaar uit boeken, berigten en verbeelding heeft moeten opmaken; — eindelijk zulke, waarbij de ſchilder meer aan zijn vernuft heeft toegegeven, en, door geheele of gedeeltelijke verſiering en zinnebeeldige voorſtelling, het een of ander heeft getracht op te helderen en te verheffen.

Bekend is het, Mijne Heeren! dat Vreemden aan *Nederlanders* het bezit van eenen gevestigden roem in het vak van Hiſtorieſchilderen betwist hebben. Ik zoude bijna het tegenovergeſtelde durven en willen ſtaande houden; dan het tegenwoordig beſtek laat mij zulks niet toe, en moesten wij aan zulke beſtrijders iets toegeven, in de meerdere eenvoudigheid der openbare Godsdienſtoefeningen, en in den minderen luister en praal der voormalige Regering, zouden gewigtige redenen voor eene mindere beoefening van het verhevenst deel der Teeken- en Schilderkunst kunnen worden gevonden.

Dit alles ga ik nu met ſtilzwijgen voorbij; dan ik mag de vraag niet onaangeroerd laten: of de Schilder zich, bij vertooning van gevallen uit onze Geſchiedenis, tot Dichter mag verheffen, en aan ſieraadjen ten koste der waarheid plaats geven? Ik durf die vraag, behalve voor het zinnebeeldige, *ontkennend* beantwoorden, houd het volgen van de waarheid in de hoofdzaak voor het hoofdvereischte, en vermeen, dat, wordt deze niet tot grondſlag gelegd, alles Fabel blijft, en nimmer Geſchiedenis kan worden. Hierom is het, naar mijn inzien, de hoofdpligt van den Schilder, om, bij het kiezen van een onderwerp, geenszins zich te begeven tot verzierde verhalen of dichtſtukken, maar zich alleen, ten minſte voornamelijk, tot onze vertrouwde Geſchiedſchrijvers te bepalen.

Wij behoeven niet ver te gaan, Toehoorders! om te bewijzen, welke de gevolgen zijn, wanneer Schilders anders handelen, en dichtſtukken raadplegen, in plaatſe van echte gedenkſchriften. Wij zagen immers, bij de

ten

een toonstelling, in twee Tafereelen, wier schilderkundige waarde ik geenszins berisp, zelfs gaarne den warmsten lof geef, onzen REGULUS, JACOB SIMONSZOON DE RIJK, verbeeld, als voor REQUESENS, en als afscheid nemende van zijne Gade in den kerker. Schijn noch schaduw is er in de werken van HOOFT en anderen, dat DE RIJK immer voor den Landvoogd zij verschenen, even min dat zijne Echtgenoote bij hem in de gevangenis heeft kunnen komen. Deze Tafereelen behooren dus niet tot de Geschiedenis, maar wel tot het meesterlijk Treurspel van onze grootste Dichteres, LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN.

Met dit een en ander wil ik echter niet gezegd hebben, dat de Schilder zich zoo stiptelijk aan de waarheid zoude moeten houden, dat hij dezelve onbehagelijk zoude kunnen voorstellen, en dat hij, als 't ware, tot het plat proza zoude mogen vervallen. Dit zij verre! De Historieschilder mag de waarheid niet alleen in het beminnelijkst licht doen voorkomen, maar ook zijn vernuft in bijvoegsels doen blijken. Hij mag zich, nog meer dan de Historieschrijver, tot welsprekendheid verheffen, — tot welsprekendheid, waarbij de geest der Dichtkunst zich nu en dan en met heldere slagen, zoo als in de werken van HOOFT, mag laten zien.

Naar mijn inzien, behoort het onder de voornaamste verdiensten van den kunstenaar, het meest belangverwekkend tijdstip van eene gebeurtenis uit te kiezen, daar alles bij de Schilderkunst alleen *zaken* en *handelingen*, en wel derzelver stand op één oogenblik, doet kennen; terwijl de Geschiedschrijver en Dichter *woorden* meldt, bij voortgang schetst of schildert, en eene volgreeks van aandoeningen kan opwekken. Beschouwen wij nu de *Nederlandsche* Meesters uit dit oogpunt, hoe veel hebben zij tot opheldering en verfraaijing van de Geschiedenis bijgedragen!

De eenvoudige afbeeldingen van gevallen, door de Schilders op de plaats zelve en in den eigen tijd afgeteekend, zijn zeker voor den beminnaar der Historie het meest behagelijk.

Zonder U, Mijne Heeren! nu te vermoeijen met de op-

optelling eener breede lijst van ſchilderijen en prenten, gebeurtenisſen in de Raadzalen of bij volksbewegingen, regtsplegingen, krijgsbedrijven, belegeringen, inhalingen of lijkſtaatſien van Vorſten enz. voorſtellende, vraag ik U alleen, of de Zeegevechten door WILLEM VAN DEN VELDE, en de Veldſlagen door JOHAN VAN HUCHTENBURG geſchilderd, U niet immer belangrijker zijn voorgekomen, dan zoo vele andere dergelijke tafereelen, omdat men weet, dat beide die Meesters de Vloten en Legers vergezelden, ten einde de voornaamſte gebeurtenisſen op de plaats zelve te ſchetſen, en alzoo der waarheid met hunne kunst ten dienſte te ſtaan? Welk eene deelneming bragt immers het weten van deze bijzonderheid aan, bij het beſchouwen van de twee uitmuntende ſchilderijen van den eerstgenoemden Meester, bij de ten toonſtelling! Het eene, genomen op het gelukkig tijdſtip, dat de vlag geſtreken wordt op het Admiraalſchip van ASKUE, wekte nog het Vaderlandsch vuur op; en wie was er, die zich niet verheugde, dat onze Voorouders den eerſten jaardag konden vieren van het noodlottig ſpringen van het Admiraalſchip van WASSENAER OBDAM, door het verbranden en doen opvliegen van dit Schip, het grootst en ſchoonst der vijandelijke Vloot? De andere ſchilderij, het binnenbrengen op de *Maas* van vier veroverde Schepen, geeft nog een onomſtootelijk bewijs, dat de *Hollanders* de overwinning in den vierdaagſchen Slag behaald hebben, die de *Engelſchen* zich ook toeſchreven.

Zulk eene zekerheid van waarheid vergoedt wel eens het gemis van teekenachtige fraaiheden. Velen uwer, Mijne Heeren! hebben waarſchijnlijk met mij wel in het eerst eenige afkeuring gevoeld, op het zien van het groot ſchilderſtuk door TER BURG, het bezweren van den Vrede van *Munſter* voorſtellende, door de ſchoone prent van SUYDERHOEFF en de mindere van FOKKE overbekend. Het zien van meer dan vijftig mannen, als bazalten bij elkander opſtaande, en met de aangezigten naar één punt gekeerd, möge iemand koud laten; maar wanneer men overweegt, dat het op 't roerend tijdſtip is, waarop de *Spaanſche* Afgevaardigden de handen op het Evangelie leggen, en de *Staatſche* de vingers opſteken, om, met aanroeping van den heiligen naam des Allerhoogſten, op last van hunne Meesters, een Verbond te bevestigen, hetwelk een einde maakte aan den

den langſten Oorlog, waarvan de Geſchiedenis gewaagt, dan werkt dit ſtijve, dit ſtille, dit ſtatige mede, tot opwekking van ernſtige en gewigtige beſpiegelingen, en men dankt den Meester, dat hij door geen bijwerk de aandacht van het hoofdpunt heeft afgeleid. Men ziet hier het tijdſtip, waarop de Oorlog eindigde, en waarop de Onafhankelijkheid van dezen Staat plegtig wordt erkend. Tot welke beſpiegelingen wordt de aanſchouwer niet opgeleid, wanneer men van het einde van dezen Oorlog tot het begin opklimt, en bij de verbazendſte tegenſtellingen den zeldzaamſten lotwisſel bewondert! Hoe vermeerdert nog de waarde van die Schilderij, wanneer wij weten, dat elk aangezigt de getrouwe afbeelding is van een vermaard perſoon! Hoe ſmartelijk is het gevoel, dat deze Schilderij, het onwaardeerlijk kunſtjuweel voor onze Geſchiedenis, thans buitenslands en in vreemde handen is!

Mogt ik mijnen lust den teugel vieren, hoeveel ſtoffe zoude ik kunnen vinden voor dankbare vermelding; dan ik moet mij bedwingen. Ik moet zulke ſtukken, waarin hoofddaad waarheid, ſtoffering vinding is, ook met ſtilzwijgen voorbijgaan. Dan ik mag de wijsheid van ſommige groote Meesters niet onopgemerkt doen blijven, om aan afbeeldingen, met een ander oogmerk vervaardigd, het belangrijke, der Geſchiedenis eigen, bij te zetten, door hun werk betrekkelijk te maken tot eenig gewigtig deel van dezelve. Twee doorluchtige voorbeelden zagen wij hiervan op de ten toonſtelling. VAN DER HELST maakte van zijn groot en voortreffelijk ſchilderſtuk het Vredemaal; FLINK ſtelde een ſtuk ter gedachtenis, hoe RUYDECOPER met zijne manſchap het eerst bij den Vrede ter wacht trok. Hier moest de Schilder wel eenig middel gebruiken, om zijn oogmerk voor den aanſchouwer kennelijk te doen worden. Hij koos wijsſelijk den Dichter. JAN VOS ſchreef onder het eerſte:

BELLONE walgt van bloed, ja MARS vervloekt het daveren
Van 't zwangere metaal, en 't zwaard bemint de ſchee.
Dies biedt de dappre WITS aan de edele VAN WAVEREN
Op 't eeuwige Verbond den horen van den Vree.

On-

Onder het andere plaatſte vos de volgende regels:

Hier trekt VAN MAARSEVEEN het eerst in de eenw'ge Vrede;
Zoo trok zijn Vader 't eerst in 't Oorlog voor den Staat.
Vernuft en dapperheid, de kracht der vrije Steden,
Verwerpen wel den wrok, maar geenszins 't krijgsgewaad.
Zoo waakt men aan het IJ na 't moorden en 't verwoesten,
De wijzen laten 't zwaard wel rusten, maar niet roesten. (*)

Van de voorſtellingen van gevallen, door teekenaars uit boeken, berigten en verbeelding opgemaakt, zoude ik insgelijks eene groote menigte kunnen aanwijzen. Ik zoude deze aanwijzing kunnen vergezellen met vele aanmerkingen over armoede van geest in ſommigen, over verzuim of miskenning van costuum in anderen, van verkeerde keuze van tijd bij velen, ook van gebrek om zoo veel waarheid in hunne tafereelen te brengen als in hun vermogen was; dan van deze onaangename taak zult Gij mij wel willen verſchoonen. Ik mag echter niet onaangeroerd laten, dat in dit laatſte vooral, bij de twee teekenachtigſte prenten in de Vaderlandſche Historie van WAGENAAR, de vlugt van HUGO DE GROOT en het overvallen van de Broeders DE WITT voorſtellende, gezondigd is. De maker heeft noch het vertrek op *Loevestein*, noch dat op de Gevangenpoort in *den Haag* gezien, zoo als ik bij eigen onderzoek weet, en hoe veel verliezen beiden hierdoor!

Liever weid ik uit, om het goede, het voortreffelijke van Vaderlandſche kunst in dezen te vermelden. Ik ken onder onze Meesters niemand, die gelukkiger was in het juiste tijdſtip te kiezen, en verſcheidenheid, leven, aandoening en waarheid in zijne tafereelen te brengen, dan JAN LUYKEN. Uit het *Martelaarsboek der Doopsgezinden* zoude ik dit vooral kunnen bewijzen; dan ik kies liever de ſchoone prenten, die, voor de Vaderlandſche Geſchiedenis bijzonder geſchikt, thans voor de werken van BOR,

(*) Deze Bijſchriften zijn bij de Gedichten van JAN VOS niet te vinden.

BOR, HOOFT en DE GROOT gelijkelijk dienen, en aldaar gevonden worden. Dikwijls heb ik mij met eene aandachtige beſchouwing en overweging verlustigd, immer heb ik mij verwonderd over den rijkdom en de juistheid van 's mans verbeelding; nooit heb ik het kunnen verklaren, hoe het mogelijk is geweest, dat zulk een zacht, zulk een ſtil gemoed, als dat van JAN LUYKEN, voortdurenden lust heeft kunnen voeden, om de ſchrikkelijkſte tooneelen van woede en wreedheid met ſtudie en naauwkeurigheid voor te ſtellen, en pijn, ſmart en weedom op het treffendst te ſchilderen. Ik herroep voor uwen geest de afbeelding van *den Beeldenſtorm*, *den Spaanſchen Bloedraad*, *het Ophangen van* PACIECO, *den Moord van Naarden*, *den Slag tegen* BOSSU, *de Overweldiging van Maastricht*, *de Spaanſche Furie*, en *den Aanſlag van* ANJOU *op Antwerpen*.

Wie kan zich iets ſchrikkelijkers voorſtellen, dan de Moord van *Naarden*, waar vierhonderd weerloeze Burgers, in eene kleine kerk geroepen en geſloten, door den trouweloozen vijand overvallen worden, die eensſlags in het honderd ſchiet, en met dolk en degen op de verſchrikte menigte inſtuift?

Dat wemelen onder elkander van eene ſchare in zoo eng een plaats gepakt, dat huitelen in hun eigen of kunner medeburgeren en ſpitsbroederen bloed, dat doodverwen van tronien, breken van gezigt, krimpen van leden, vlechten van vingeren, wringen van handen, wes wel het grouwzaamſt wezen, dat ooit oore of ooge mogt voorſtaan, — en echter verzinnelijkte HOOFT het voor 't oor, LUYKEN voor het oog! Wij zien het... *werwaarts de Burgers zich keeren, de wanden ſtaan pal, de dood in de deur!*

Wie kan iets treffender verzinnen, dan de afbeelding der Verovering van *Maastricht*, ſtormenderhand? LUYKEN kipte uit den bujert van ſchrikkelijkheden het ontzettend tijdſtip, *dat de moeders, uit erbarming woedende tegen hare eigene kinderen, hen in den vloed en zich daar na werpen.*

Woeliger is geene teekening, dan die van het uitjagen der knechten van ANJOU uit *Antwerpen*. — *De poort is tot anderhalf mans hoogte met lijken gepropt; mensch is met mensch, paard met paard begraven, daar de levende tuſſchen wroeten, uitſtekende de koppen, ſnakkende naar aêmtogt. Vele te ros, te voet naar de veste gevloden, ploffen*

van

van boven neer; sommige verdrinken door gebrek aan zwemkunst, andere door gewigt van wapenen. Uit de vensters spat een hagel van musquetkogels, die niet mis mogen. Uit de vensters en van de daken stort een slagregen van steenen, blokken, banken en tafels, verplettende de onwaarde gasten.

De Slag tegen BOSSU .... Dan waartoe zoude ik voor uw gezigt meer schriktooneelen openen? Ik moet derhalve ook met stilzwijgen voorbijgaan de schoone, maar ijselijke prent van PICART, waarbij het deerlijkst schouwspel uit onze Geschiedenis, de mishandeling der lijken van CORNELIS en JOHAN DE WITT, wordt vertoond, en de Kunstenaar zeer gepast een Hond voegt bij het geboefte, hetwelk met hand en tand woedt in het ingewand der vermoorden. Ik mag echter niet onopgemerkt doen blijven, dat de Kunstenaar in deze prent de afbeeldingen van voorname aanhitsers van dit helsch bedrijf, tot hunne eeuwige schande en ten afschrik der nakomelingschap, bewaard heeft.

Met meer genoegen vestig ik uwe aandacht op de schoone, rijke, en onze harten als *Nederlanders* verheugende tafereelen van den bekwamen LANGENDIJK, door SALLIETH in het koper gebragt: *Neêrlands glorie in Chattam*, en de roemrijke en zeer gewigtige *Overwinning bij Nieuwpoort.*

Uit beide blijken zoo wel het verstand als het vernuft van den teekenaar. Op het eerste mogen eenige aanmerkingen vallen, om de overeenkomst van partijen met die in oudere prenten; de Meester heeft voor beide het belangrijkst tijdstip gelukkig gekozen. Voor het eerste, het veroveren van het voornaamste Zeekasteel der vijanden, *the Royal Charles*, — vóor het andere, de aankomst van den Admirant VAN ARRAGON, den vijandelijken Opperveldheer, als krijgsgevangen, bij Prins MAURITS. Alles is verder te meer opgesierd, door het volgen der beste afbeeldingen van de voornaamste Zee- en Krijgshelden, aan wien het Vaderland zoo veel verpligting heeft.

Nu genaderd tot de beschouwing van *zinnebeeldige* schilderijen en prenten, zie ik een even ruim veld voor mij open. Ik bedoel hierbij het gebruik van beeldspraak, al-

allegorien; bovennatuurlijke en denkbeeldige wezens, Heidensche Goden en andere voorwerpen van de Fabelleer, en inwevingen van — en toespelingen op — voorbeelden uit de oude Geschiedenissen, ook uit de Natuurlijke Historie.

De *Penningkunde* biedt zich het eerste aan, als hebbende deze het zinnebeeldige zich bijzonder toegeëigend. Onze Medailleurs mogen nimmer den hoogen trap van volmaaktheid hebben beklommen, dien de *Franschen* bereikten in den leeftijd van LODEWIJK DEN XIV, toen eene geheele Akademie voor dezelve werkte en het zinnebeeldige tot het eenvoudige bragt; wij kunnen echter in dezen op groote Meesters roemen, en zien de kennis onzer Geschiedenis hierdoor ten hoogste bevorderd, versierd, verrijkt en bevestigd. Vóór het gemeld tijdvak, waren onze Medailleurs, SMELZING, WIJNTGES, VIANEN en anderen, de voorgangers hunner kunstgenooten in andere Landen; en elk, die geen vreemdeling is in de werken van VAN MIERIS en VAN LOON, zal dit met mij erkennen. Toen de geleerde GOVERT VAN SLINGELANDT, in het luisterrijkst tijdvak van het Gemeenebest, van 1655 tot 1672, zijne bekwaamheid ter ordinering der Gedenkpenningen op gewigtige voorvallen, die destijds niet zeldzaam waren, aan de kunstenaars leende, kwamen er die voortreffelijke Medailles, die nog als meesterstukken van vernuft en vinding worden aangemerkt. Men herinnere zich den Penning op den Vrede van *Breda: Mitis ac fortis*, die naderhand door KAREL DEN II, Koning van *Engeland*, als een voorwendsel genomen werd van de Oorlogsverklaring; en dien met het nedergedaald Beeld des Vredes, misschien rijker in teekenkundige verdiensten. Ik mag de *Amsterdamsche* Medaille op dien Vrede ook niet onaangeroerd laten. Zij is bekend met den naam: *de Hollandsche Leeuw*. Of VONDEL bij zijnen meesterlijken Vredezang dezen Penning voor oogen hebbe gehad, dan of de Kunstenaar het werk van dezen Prins der Dichteren hebbe gadegeslagen, is niet te beslissen. Het stout opschrift is hoogstwaarschijnlijk door VAN BRUNINGEN gesteld.

De HOLTSHEY's hebben naderhand onzen roem in dezen aanzienlijk staande gehouden en vermeerderd; en hoezeer thans deze kunst kwijnt en voor onze nieuwe Geschiedenis weinig heeft bijgedragen, beide is meer aan gebrek

van aanmoediging door den tegenspoed der tijden, dan aan gebrek van bekwame mannen in dezen toe te schrijven. Geen ander Volk, behalve het *Fransche*, kan zulk eene vroege, zulk eene volledige volgreeks van Gedenkpenningen voor de Geschiedenis, als het onze, aanwijzen.

In het zinnebeeldige hebben ook de *Nederlanders* in andere opzigten uitgeblonken. Bij vele gelegenheden van plegtige en luisterrijke vertooningen, als bij Inhaldingen en Verlichtingen, Vredefeesten en wat dies meer zij, hebben hierin verscheidene Meesters, vooral ROMEIN DE HOOGE, geschitterd. Dan nimmer stak die bekwaamheid doorgaans meer uit, dan jaarlijks in *den Haag*, bij het oprigten der Meiboomen, waarvan de gewoonte tot in 1794 bleef bestaan.

Vleijerij en gunstjagt mogen nu en dan eens een zinnebeeld te hoog gestemd hebben; doorgaans was er zoo veel kortheid en klaarheid, zoo veel snedigs en eenvoudigs bij, zoo wel ten opzigte van het zinstaal als van de zinspreuk, dat het voor liefhebbers van geestige vernuft en voor beminnaars van de Geschiedenis belangrijk is, de prenten hiervan te verzamelen; het kan eene School worden in vele.

De Schimp- en Spot-prenten, die, zonder tot het zinnebeeldige over te gaan, zelden eenige waarde hebben, moet ik bij deze afdeeling gedenken. Er bestaat eene groote menigte. Partijhaat straalt wel in vele door; dan sommige hebben zeker eenigen dienst gedaan, door den weg te banen, ten minste spoor te geven, tot het vinden der waarheid. In dit vak hebben de *Nederlanders* niet uitgemunt. De meeste Spotprenten zijn grof beleedigend; andere meer bot dan scherp, en dreigen meer dan zij steken; sommige zijn vol van Attisch zout; deze zijn meest uit den tijd der Kerkgeschillen, en van de *Amsterdamsche* School. Men herinnere zich, uit vele, *de Weegschaal*. Onze nieuwere ga ik liefst met stilzwijgen voorbij; even min zal ik mij uitlaten, of het nut van dezelve, door de kwaden eenigzins in toom te houden voor eene soort van Volksregtbank, en het nadeel, door aanleiding te geven aan laster en zucht tot beleedigen, elkander op- of over-weegt, en laat de beslissing aan anderen over.

Het zinnebeeldige, Mijne Heeren! is verder vooral on-

onder ons verheven, door het gebruik, om in Raadzalen en Vierscharen, voor zolder- en schoorsteenstukken of behangsel, allegorische tafereelen te kiezen. Hoe zeer zoude ik kunnen uitweiden over sommige schilderijen, in de beste Plaatsbeschrijvingen geprezen, bij voorbeeld, die in de groote en andere Zalen van het Paleis alhier, in de Treveskamer *in den Haag*, en andere! Misschien moest ik dit doen, aangaande die op het Stadshuis te *Dokkum*, alwaar, volgens de ordinantie van den geleerden EPO SJUK VAN BURMANIA, de Geschiedenis der Stad zoo rijk en zoo rein zinnebeeldig is voorgesteld, dat, ware het onderwerp grooter en de uitvoering evenredig aan de vinding, er misschien met moeite naar de wederga van dezelve zoude gezocht worden. Bijzonder heeft dit deel der Schilderkunst gestrekt, om de verdiensten van beroemde *Nederlanders* te vergelden en ten toon te stellen; en welke diensten hebben wij dan aan hetzelve te danken! Nergens blinkt dit beter uit, dan in de grootsche schilderijen in de zoogenoemde *Zaal van Oranje*; op het Huis in het Haagsche Bosch.

De Huwelijksliefde van AMELIA VAN SOLMS wilde voor haren Echtgenoot, Prins FREDERIK HENDRIK, een luisterrijk gedenkteeken stichten, en zij bereikte haar oogmerk. De voornaamste Schilders beproefden hun vermogen; dan hun te welig vernuft bleef niet buiten opspraak.

Het groote stuk van JORDAENS, den triomf van den Vorst voorstellende, zoude den grootsten lof, zoo wel schilder- als geschied-kundig, hebben weggedragen, indien de meester zich alleen bepaald had tot den Veldheer, geleid door de Heldendeugden en staande op de zegekoets, die bespannen is met de schoonste paarden; dan nu hij den achtergrond voorzag met prachtige gebouwen, en de hoeken stopte met standbeelden; nu hij de vergoding van den Vorst tevens wilde voorstellen, en hierom de lucht met Engelen en andere bovennatuurlijke wezens vulde, alles behing met zware bloemfestoenen, en den grond bedekte met monsters, die verplet moeten worden; nu vindt het oog nergens rust; nu ondervindt de aanschouwer gelijke aandoeningen, als bij het lezen van een der groote dichtstukken van JAN VOS, die wel op enkelde plaatsen behagen, doch meer vermoeijen dan vermaken. Deze rust vindt hij op het ander groot tafereel, op dat van HONDHORST, hetwelk de

begroeting van den Stadhouder, als den Vrede aanbrengende, voorſtelt; onwederſtandelijk brengt men hier aan de nagedachtenis van den zachtmoedigen Vorst zijne hulde.

Bij andere tafereelen, aldaar aanwezig, zoude men de zinſpeling moeijelijk vinden, indien zij elders geplaatst waren; en waarlijk onze Schilders hebben zich wel eens eene zinnebeeldige vertooning veroorloofd, waarvan de betrekking tot het bedoelde niet dadelijk wordt gevoeld. Ten voorbeelde diene de beroemde Zwaan van ASSELIJN, door U in het Muſæum gezien, die hare eijeren en haar nest verdedigt tegen een dreigenden Hond. Dit zal doelen op de trouw van den Raadpenſionaris DE WITT jegens den Staat! Ware deze ſchilderij achter eene afbeelding van denzelven geplaatst, dan had het oogmerk van den Schilder ten eerſte kunnen gekend worden; dan wie zoude het nu vermoeden, indien deze zijne meening niet door letters bij elk voorwerp had te kennen gegeven?

Met lof moet ik nog, om de vinding, geenszins om de uitvoering, de eenige zinnebeeldige prent vermelden, die in het werk van WAGENAAR gevonden wordt; de afbeelding namelijk der Schilderij, die door de Regering van *Dordrecht*, tot eer van CORNELIS DE WITT, op het Stadshuis geplaatst was, doch door het losgelaten graauw, weinig tijds daarna, is vernield. DE WITT wordt hier verbeeld in veldheersgewaad. De Faam verkondigt zijne daden. De Vrede ſtort hare ſchatten uit, als door hem terug gebragt. Het verſchiet vertoont de onderneming op de Rivier van *Londen*, het tooneel zijner verdienſten. — Eene bevallige heuschheid was het, dat de Schilder, DE BAAN, aan het beeld, de Vrede, het gelaat gaf van des *Ruwaards* ſchoone Vrouw. Dit bleek mij onlangs duidelijk, door de vergelijking van eene wedergâ van deze ſchilderij, waarbij de prent zeer veel afſteekt, met het beroemd portret van MARIA VAN BERKEL.

Amſterdam pronkt, met dit alles, met de grootſte en ſchoonſte zinnebeeldige ſtukken, die, naar mijn inzien, nooit genoeg gekend, nooit genoeg kunnen geprezen worden. Ik bedoel het beeldwerk in het frontespies van den voor- en achter-gevel van het tegenwoordig Paleis. Welk eene grootschheid en rijkdom van vinding! welk eene ſchoonheid en ſtoutheid van uitvoering! welk eene een-

VOU-

voudigheid en klaarheid in de voorſtelling, daar alles te gelijk in het oog valt en het een het ander niet in den weg ſtaat! welk eene waarheid vooral in de afbeelding, wat *Amſterdam* en derzelver handel waren, ten tijde der ſtichtinge van dit heerlijk Gebouw!

Na dit gehouden overzigt van den ſchat, dien wij bezitten, kunnen ſommigen uwer, Mijne Heeren! misſchien vermoeden, dat tot toevoeging van denzelven weinig bij te brengen zij. Ik ſtem dit gedeeltelijk toe. Dan het is bij de Teekenkunst, als bij alle vakken van menſchelijke kennis; nooit is de kunst uitgeput, en de weg tot vordering en volmaking blijft open. En niet alleen is de zucht bij den Teekenaar, om zijne bekwaamheden aan voorwerpen uit de Vaderlandſche Geſchiedenis te koste te leggen, in dezen te wenſchen; maar ook de zucht tot belangſtelling in — en de regte waardering van — zulke kunstgewrochten bij anderen te hopen. Heeft het eerſte plaats, dan kan het niet misſen, of onze kunstſchat wordt niet alleen aangevuld met ontbrekende afbeeldingen van perſonen, zaken en gevallen; maar men legt zich tevens toe, om beſtaande te verbeteren, dezelve uit een ander oogpunt of op een ander tijdſtip te ſchilderen; en alsdan komt er uitzigt, dat onze Landgenooten, van wier bekwaamheden wij onlangs zulke luisterrijke en afdoende bewijzen zagen, de Meesters van andere Scholen, die vooral hunnen roem verwierven door veelmalen geteekende voorwerpen uit de Kerkgeſchiedenis geſtadig op nieuw af te ſchilderen, zullen evenaren en overtreffen. Wordt de zucht tot aanmoediging van hun, en voor Vaderlandſche kunst, bij allen gevoed, dan zien wij weldra vereenigde algemeene werking, en vreemde nietsbeduidende prentkunst voor eigene, ons Volksgevoel verheffende, verwisſeld; dan.... Doch laat ons gerust zijn. De hoop op herleving en bloei van de *Hollandſche* School behoort thans niet meer onder de vrome wenſchen, zoo als weleer, toen Schilder- en Teekenkunst, geheel aan zichzelve overgelaten, geene andere beſcherming vonden, als in den

rijkdom of de kunstmin van bijzondere perſonen. Nu zien wij eene der nuttigſte Inrigtingen in ons Vaderland lauweren uitdeelen aan de Schrijvers der beste Theoretiſche Verhandelingen over de middelen ter bevordering van het Hiſtorieſchilderen. Deze Maatſchappij ging allen voor, tot bevordering van beoefening, en tot dadelijke werking, door het opwekken van een edelen naijver. Zijne Majeſteit, de Koning, heeft naauwelijks den Troon beklommen, of Dezelve zegt eer en voordeel toe aan den bekwamen Kunſtenaar, en ſtelt de voorwerpen uit onze Geſchiedenis in den eerſten rang; en wie is er, die niet met mij inſtemt, dat onze hoop thans bijna tot zekere verwachting rijst?

Ik zie te gemoet, dat er nu zorg zal gedragen worden, niet alleen tot ontdekking van verſcholene en in het duister ſtaande gedenkſtukken onder ons; maar ook, dat vele andere uit vreemden lande, vooral uit *Spanje* en *Oostenrijk*, werwaarts weleer vele ſtukken, tot onze oude Geſchiedenis betrekkelijk, zijn gevoerd, zullen terug komen; en misſchien worden dan nog eens de wenſchen van den beminnaar des Vaderlands en deszelfs Hiſtorie vervuld, dat de voorwerpen van kunst en geleerdheid, tot deze betrekkelijk, van andere verzamelingen worden afgeſcheiden; dat een afzonderlijk Muſæum voor dezelve worde ingerigt, en dat alzoo onder ons eene dergelijke voortreffelijke inrigting plaats vinde, als in *Frankrijk* voor de opſporing en bewaring van oude gedenkſtukken waakt. Welke de gevolgen van dit alles zijn zullen, kan ik niet voorſpellen; dan ik durf als zeker voorzeggen: dat, wanneer de Afdeeling: Teekenkunde, voor een volgend Jaar eene Prijsſtoffe kiest uit het aangewezen zoo belangrijk vak, deze edele wedſtrijd zal uitloopen ter bevordering van de eer dezer Maatſchappij, van den roem onzer Vaderlandſche Kunst, en van het belang onzer Geſchiedenis.

TOET

TOGT NAAR DE GROT, GENAAMD LA BALMA DEL RIO MARTINO, AAN DEN VOET VAN DEN BERG VISO, IN DE VALLEI VAN DE PÔ, IN PIEMONT.

DOOR HYACINTHE CARENA (*).

Als men zich te *Crisfolo* bevindt, het laatſte dorp van de vallei de *Pô*, ziet men een gat in den berg, aan den zuidwestkant. Dit gat, nagenoeg op een derde gedeelte der hoogte des bergs, geeft den toegang in de grot *del Rio Martino*, die haren naam ontleend heeft van eene oude Kerk, aan SINT MARTIN toegewijd. Naar deze Kerk, die niet meer beſtaat, is insgelijks de oord genoemd, in welken zij ſtond, alsmede de beek, die langs de grot vloeit.

Crisfolo verlaten hebbende, daalt men omtrent een vierendeel uurs langs eene flaauwe helling, om het diepſte der vallei te bereiken; daarna klimt men een half uur naar de plaats, alwaar de grot is. De weg is zeer oneffen en vrij gevaarlijk, omdat men over ſneeuw gaat, welke drie of vier voeten diep ligt. Eenige roeden beneden het gemelde gat, ziet men uit den berg de beek voortkomen, die, door de opening der grot zich niet kunnende ontlasten, ter oorzake van derzelver hoogte, genoodzaakt geweest is, lager zich eenen weg te banen. Dit gat zijnde binnen getreden, hetwelk ongeveer tien metres wijd en ook zoo hoog is, valt al aanſtonds het oog op verſcheiden kolommen van ijs, ſommige van welke het dak ſchijnen te onderſchragen. Zij hebben het aanzien van ſteunſels en ſieraden eens tempels, die als aan den Winter en de Stilzwijgendheid gewijd is; doch

(*) De Heer CARENA, ambtgenoot van de Heeren VASSALI-EANDI en BORSON, Commisſariſſen, door den Prefect van het Departement de *Pô* gezonden tot het doen van waarnemingen omtrent de gevolgen der aardbeving, gedurende het jongſtverloopen jaar in de valleijen van *Pignerol* voorgevallen, heeft alle de plaatſen op de *Alpen* bezocht, alwaar de ſchokken ſchade veroorzaakt hebben. Terwijl de aarde nog ſchudde, en de rommelingen met een ſchrikwekkend gedruisch weergalmden, bezocht de jonge Natuurkundige de grot *del Rio Martino*.

doch eenige ſchreden verder gaande, houdt welhaast die begoocheling op, omdat er de temperatuur beſtendig boven acht graden is, en de beek, die door de grot vloeit, een aanmerkelijk gedruisch verwekt, met welks herhaling de Echo der rotſen zich ſchijnt te vermaken.

Naauwelijks is men eenige roeden gevorderd, of er vertoont zich op den weg des reizigers eene groote rots; het is, als of de Natuur haar alhier heeft geplaatst, om een einde te maken aan de nieuwsgierigheid. Intusſchen laten alleen zwakke en wankelende verſtanden door dien hinderpaal zich afſchrikken. De onverſaagde reiziger, door zucht naar kennis herwaarts gedreven, naauwkeurig toeziende, ontdekt welhaast eene ſpleet aan den voet der rots, aan de linker hand. Eén mensch alleen kan er doorgaan, en dan nog op handen en voeten kruipende, met de fakkel in den mond. Indien men wat ſterk van vingers is, kan men zich ſteunen, zoodat de knieën en de buik niet nat worden van het water, welk altijd ter hoogte van eenige duimen den grond bedekt. Deze enge en onaangename doortogt is ſlechts twee roeden lang; vervolgens bevindt men zich in de groote grot, wier wanden zich meer verwijderen, en de gewelven allengskens hooger rijzen.

De grond der grot, die tot bedding voor de beek dient, is aan beide zijden voorzien van lagen kalkaarde, welke het water aldaar heeft afgegeven. Deze lagen behouden in hare helling beſtendig eene zekere evenwijdigheid met den grond der beek; een bewijs, dat voormaals de bedding hooger lag, en, waarſchijnlijk, de beek uit den mond der grot zelve vloeide. Niet zelden gebeurt het, dat de kalkaardige platte lagen eensklaps eindigen, of vervangen worden van hoekige blokken kalkſteen, op elkander geſtapeld. Over deze ſoort van vloer moet men loopen, om de grot te bezigtigen.

Lieden, die niet zeer onverſaagd zijn, verkiezen liever, zoo veel mogelijk, den loop der beek te volgen, en bijkans altijd door het water te loopen. Doch deze weg, hoewel veiliger, is niet de aangenaamſte, omdat de reiziger, ſteeds in de diepte als verzonken, niet dan een onduidelijk gezigt heeft van de vreemde Gothiſche bouworde dezer gewelven, ſomtijds meer dan vijftien roeden boven zijn hoofd verheven.

Indien men derhalve moed bezitte en vlug zij, moet men

men liever langs de helling der wanden zijnen weg nemen. Gevaarlijk zoude inderdaad deze weg zijn, indien het niet ware door kleine oneffenheden van kalkaarde, met welke de oppervlakte in diervoege is bedekt, dat men er den voet op kan zetten; ook doen de druipſteenen en de *ſtalagmiten* het hunne, om den weg veilig en gemakkelijk te maken; aan de eerſte houdt men zich met de hand vast, terwijl men in de andere hand de fakkel houdt; terwijl de laatſte tot ſtandpunten dienen, om er de voeten op te zetten. Zoo vast verbonden zijn de *ſtalactiten* of druipſteenen aan de rots, dat zij niet dan door herhaalde hamerſlagen kunnen losgemaakt worden, hoewel zij aan het benedeneinde ſlechts eenige duimen dik zijn; veilig kan men er zich met de handen aan vasthouden, wanneer de plaats, over welke men loopt, zeer ſcherp en oneffen is. Even veilig kan men gaan op plaatſen, alwaar hoekachtige brokken rots, op eene vreemde wijze op elkander geſtapeld, de kalkaardige zamengroeijingen vervangen: want zij kleven zoo vast aan elkander, dat de zwaarte van 's menſchen ligchaam niet in ſtaat is om ze vaneen te ſcheiden.

Op dezen weg daalt men nu eens in kleine vlakten, en bereikt dan wederom hoogten; over het geheel klimt men meer dan men daalt; dit blijkt aan de beweging der beek, die van den grond des hols naar den mond vloeit. Wat aangaat de horizontale loopſtreek, alle de bogten daar onder begrepen, dezelve ſchijnt eenigzins zuidwaarts te ſtrekken.

Langs den weg is men ſomtijds genoodzaakt, tot aan het waterpas der beek te dalen, en dikmaals over dezelve te trekken; indien de reiziger niet verkiest, tot aan de knieën, en zelfs hooger, nat te worden, neemt de gids hem op zijne ſchouders; voor het minst gebeurt dit viermaal; men moet daartoe een ſterk man kiezen. Daarenboven is het noodig, dat de gids verſcheiden reizen in de grot geweest is, omdat men van tijd tot tijd eene menigte gaten op den weg ontmoet, en men niet weet, naar welke zijde men zich moet wenden, om in het binnenſte van het hol te komen.

In het begin van den weg vindt men lagen fijne krijtaarde, en deze zelfſtandigheid bedekt zeer dikmaals de bedding der beek. Ook vindt men op twee plaatſen oker van hoogrooden ijzererts, welke tot grof ſchilderwerk zeer gevoegelijk

zoude kunnen gebruikt worden; en op vele andere plaatsen ziet men grove ſtukken eener ſlangvormige muurbreuk, uit ontbonden kalkaardig cement beſtaande; dezelve is zwart en blinkende, ter oorzake der *mica*, die er rijkelijk onder gemengd is. De landzaten houden deze aarde voor het echt goudmineraal, hetwelk er in overoude tijden uit afgeſcheiden werd.

Op ongeveer twee derden van de lengte der grot wekt een zeer groot gedruisch de opmerking des reizigers; het is een waterval, voortkomende uit de rots, die boven de grot ligt. De beek, die den grond van het hol in deszelfs geheele lengte doorkruist, ontſtaat en wordt gevoed uit dezen waterval, en door nog eenen anderen, die grooter is, dieper in de grot. De boeren noemen den eerſten waterval *klein Piſſai*.

Nog een vierendeel uurs verder gegaan zijnde, ziet men den grond van natuur veranderen. De uitſtekende kalkaardige bezinkſels verdwijnen, of liever zij zijn bedekt met eene laag kleiaarde, zeer glibberig, ter oorzake van het water, hetwelk ter dezer plaatſe, gelijk ook elders, uit de bovenwanden en het dak zelfs der rots zijpelt. Te gevaarlijker is hier de gang, omdat men de hebbelijkheid heeft verkregen, onbezorgd op ieder uitſtek der hellende wanden den voet te zetten; indien men eveneens te werk ging op deze kleiachtige en oneffene plek, zou de valſche *ſtalagmite* gewisſelijk losgaan, en men in de beek ſtorten, die hier eenige diepte heeft. Gelukkig ſtrekt deze kleiader niet verre, en met vermaak ziet men welhaast de zelfde kalkaardige brokken weder.

Na anderhalf uur voortgaans onder den grond hoort men wederom een groot gedruisch; het is alsof men in de nabijheid van een waterwerk zich bevindt; dit is een tweede waterval, grooter dan de eerſte; doch hij is niet zigtbaar, dan wanneer men in de diepte der grot is. Hier deelt de Natuur den prijs der ſtandvastigheid en moed aan den onderaardſchen reiziger uit. Eene zaal, zoo ruim als eene groote kerk, vertoont zich aan zijn opgetogen oog. Een Gothisch gewelf verheft zich boven zijn hoofd tot eene ontzaggelijke hoogte, als zijnde het vereenigd licht van twee fakkels niet toereikende om het bovenſte gedeelte te beſtralen. Eene groote beek valt regtſtandig uit het gewelf op een marmeren vloer, zoo wit als ſneeuw. De waterdroppels, die zich onder het vallen afſcheiden, treffen met een ſterken

ſlag

slag de handen en het aangezigt: een nieuw bewijs van de hoogte van dit onderaardsche gewelf. De lucht, door den val van het water sterk geroerd, tracht de fakkels uit te blussehen, even alsof de duisternis in deze onderaardsche plaats uitsluitende moest heerschen; doch men voorkomt dit ongelukkig voorval door de fakkel met een vel papier te omringen; als eene dubbele voorzorge had ik eene tweede brandende fakkel achter eene rots gelaten, voordat ik in de zaal trad. Tot meerdere geruststelling dient de vuurslag, welken men in den zak moet hebben, wel omwonden, opdat de zwam niet nat worde. Ellendig zoude de toestand zijn van iemand, welke in deze bogtige en diepe plaats zich zonder licht bevond; onmogelijk zoude hij het daglicht weder kunnen vinden, en zijn gebeente, hier overgebleven, zoude bij de reizigers van toekomende eeuwen van zijne ramp, zijnen dood en onvoorzigtigheid getuigenis dragen.

Eene groote rots, zijnde een gedeelte van den berg zelven, steekt uit tot midden in de zaal, in de gedaante van een vasten bijkans regten hoek; zij vervenigt het gewelf met den vloer, de rigting der as van het gewelf volgende; hierdoor vermindert eenigermate hier ter plaatse de grootschheid van het schouwspel; doch, in vergoeding daarvan, groeit daardoor zeer veel de afwisselende verscheidenheid van het tooneel, in de bewondering van hetwelk men zich niet kan verzadigen. In geen kwartier uurs kan men van zijne opgetogenheid bekomen, en met leedwezen ziet men, dat de fakkel, die niet meer de helft van hare lengte heeft, op den terugtogt aandringt.

De lengte dezer onderaardsche holte, met eene lijn gemeten, is vijfhonderd acht metres. De hoogte is zeer ongelijk, maar dikmaals zeer ontzettende; hoe men verder voortgaat, hoe hooger doorgaans de gewelven zijn. De breedte is zeer verschillende; de gemiddelde breedte is tien metres; nogtans moeten daarvan worden uitgezonderd zekere rondeelen, in welke de bovengemelde gaten uitloopen: want aldaar is de breedte vier of vijfmaal grooter.

Veel is er getwist over den oorsprong dezer lange grot. Een beroemd Schrijver heeft beweerd, dat het eene oude goudmijn is; misschien geschiedde zulks in navolging van eene overlevering onder de landzaten. Doch een weinig opmerkinge is genoeg om aldaar een onderaard-

aardſchen weg op te merken, door menſchen handen in overoude tijden gegraven om marmer vandaar te halen. Inderdaad is er die ſtoffe zeer overvloedig. In den beginne is zij grijsachtig wit; naar mate men verder gaat, wordt die kleur flaauwer, en in het einde is het marmer geheel wit.

De inwendige gedaante dezer grot moet niet dikmaals veranderen, naardien men op de rotſen der zaal namen geſchreven vindt nevens de dagteekeningen van het begin der zeventiende eeuwe.

Eeuwen zijn er, derhalve, verloopen, zints welke de Natuur dag en nacht werkzaam is, om het binnenſte van deze onmetelijke ledige ruimte met hare grillige rijkdommen te tooijen; vreemd kan het niet ſchijnen, dat het haar eindelijk is gelukt, de ſporen der kunst bijkans geheel te verdelgen.

NARIGTEN, HET KARAKTER EN DE SCHRIFTEN VAN DEN ITALIAANSCHEN DICHTER PETRARCHA BETREFFENDE.

„ Aan de Heeren Schrijvers der *Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.*

„ MIJNE HEEREN!

„ De uitſtekende en, in uwe Beoordeelingen, met het hoogſte regt geprezene Verhandeling van den „ Heere N. G. VAN KAMPEN, over *de Lotgevallen der „ Dichtkunst, zoo onder de meestbekende oude, als hedendaagſche Volken*, (*Lett.* bl. 151 des vorigen jaars) lezende, „ viel mij te binnen, eenigen tijd geleden, in een *Engelsch* Werk, ſommige Narigten, het Karakter en de „ Schriften van den daarin, bl. 119 enz., met veel „ roems vermelden *Italiaanſchen* Dichter PETRARCHA „ aangetroffen te hebben. — Ik ſloeg mijn Aanteekenboek op, en vond, waar het voorhanden was. Bij „ de herlezing dacht het mij der Vertalinge overwaardig, en oordeelde ik het niet ongeſchikt, om eene „ plaats in uw *Mengelwerk* te beſlaan; ten welken einde „ ik het aan Ul. toezende," enz.

PE-

* * *

PETRARCHA was te *Florence* geboren, en wordt aangemerkt als een helschitterend gesternte aan den *Toscaanschen* hemel der Dicht- en Letterkunde. 's Mans bewonderaars zijn veelvuldig, en de hulde, tot aanbidding, dat ik mij dus uitdrukke, hem bewezen, zou gepast mogen heeten, indien dezelve eenigermate binnen gepaste perken omschreven ware gebleven.

PETRARCHA was de eerste Schrijver, die aan de *Italiaansche* Dichtkunst eene rijke en onnavolgbare welluidendheid bijzette; de fraaiheid en zachtheid zijner verzen wordt algemeen met roem erkend. Hij paarde met die hoedanigheden eene ongemeene zedigheid. In alle zijne Dichtstukken is geene enkele plaats, die strekking heeft om de eerbaarheid te kwetsen. De Schrijver eener Kerkelijke Geschiedenis (FLEURY) is óf onopmerkzaam geweest op PETRARCHA's verdiensten, óf bovenmatig in het stuk van kieschheid, als hij hem onder de Dichters rangschikt, wier Werken voor de Deugd gevaarlijk zijn. Ondanks een twintigtal zoodanige Geschiedboekers, kan eene teedere en eerlijke aandoenlijkheid des harten nimmer aangemerkt worden als een verlokſel tot zondigen, noch verzen, uit eene kuische pen gevloeid, als strekkende om de zedigheid te verwoesten. PETRARCHA's Schriften mogten misschien veilig in aller handen gegeven worden, indien zijne denkbeelden eenvoudiger of natuurlijker, en zijn smaak meer gezuiverd geweest ware: want, gelijk SENECA reeds aanmerkte, „dingen, die „wél gezegd zijn, doen niet zoo veel goeds aan de „Jeugd, als de kwalijk-gezegde nadeel toebrengen." — Deze bedenking geldt ondertusschen alleen den Stijl onzes Dichters.

Velen der beoordeelaren van 's Mans Schriften leggen hem eentoonigheid ten laste; en zij hebben de rede aan hunne zijde. Eene Liefdedrift als die in PETRARCHA's boezem blaakte, schijnt geen eigenlijk onderwerp voor de Dichtkunst, en, naar allen schijn, zou PETRARCHA op de oude Dichters meer geleken hebben, hadde hij bemind gelijk zij beminden, en hun penseel geleend, om het voorwerp zijner Liefde te schilderen.

LESBIA, DELIA, CYNTHIA, CORINNA, HYPSIPYLE, GLYCERA en NEMESIS, hoe onstandvastig, hoe schraapzuchtig, hoe wellustig zij waren, boezemen ons nog op zulk

zulk een tijdsafstand belangneming in; terwijl PETRARCHA's goddelijke LAURA slechts een flaauwen indruk maakt op den Lezer, die hare geschiedenis inziet.

Eenigen hebben verondersteld, dat LAURA niets anders geweest hebbe, dan eene zinnebeeldige Personaadje, eene IRIS in de wolken, aan welke de Dichter eenen naam gaf, om zijnen Dichtgeest te oefenen. Langen tijd heeft men hierover getwist, en, na vele geschriften deswegen in de wereld gezonden te hebben, werd de zinnebeeldige beteekenis over 't algemeen voor de ware gehouden; schoon de voorstanders dier geheimzinnige beteekenis geheel niet overeenstemden, welke dezelve ware. Deze verbeeldde zich, dat hij den Christelijken Godsdienst, — een tweede, dat hij de Dichtkunst, — een derde, dat hij de Ziel, — een vierde, dat hij de Wijsbegeerte bedoelde; nog anderen hielden het daarvoor, dat hij de Boetvaardigheid, de Deugd, of de Heilige Maagd bezong. Dit raadsel verschafte, ter ontknooping, bezigheid aan vele Schoolgeleerden, en de bekende ÆLIA, LÆLIA CRISPIS, veroorzaakte geene grooter verlegenheid aan eenigen ŒDIPUS van dien tijd.

LAURA bestond echter dadelijk; haar eigen naam was DENOVES; zij trouwde aan HUIG DE SADE, een *Avignonsch* Edelman. Het ter wereld brengen eens grooten getals kinderen beroofde haar vroeg van hare beroemde schoonheid, en zij stierf aan de pest, ten jare 1348.

PETRARCHA leerde haar eerst kennen, toen een onverbreekbare huwelijksband ten hinder strekte van eene naauwer vereeniging; zij boezemde hem echter eene Liefdedrift in, die wezenlijk, en in zeker opzigt zeer buitengemeen was. Het zinnebeeldig voorwerp van haren Naam, een voorwerp zeer algemeen en bijkans hem altoos voor oogen, vervulde hem met de levendigste en geweldigste aandoeningen, — met eene zwakheid, aan krankhoofdigheid grenzende. Elke Laurier scheen hem, door de beuzelachtige overeenkomst in naam, een beeld van zijne LAURA; en hij zag bijkans nooit een Laurier, zonder die kloppingen en huiveringen te ontwaren, welke hij gevoelde in de dadelijke tegenwoordigheid van deze goddelijke Schoonheid.

Twijfelingen heeft men in 't midden gebragt, wegens de wezenlijkheid van PETRARCHA's Liefdedrift; of zij thans heeft men het daarvoor gehouden, dat hij zeer ver-

vergrootend daarvan ſprak. Zijn denkbeeld, „ dat hij „ die gansch en gaar verliefd is, die drift niet gemakkelijk kan beſchrijven," heeft men aangevoerd, om dit gevoelen te onderſchragen. Doch hevige gemoedsaandoeningen werken ſomtijds in ſtilte. Indien zij in zekeren zin de ziel verheffen, doen zij in een ander opzigt dezelve zwak en kwijnend worden. Terwijl zij het zenuwgeſtel aandoen en de werking daarvan verſnellen, brengen zij in 't einde eene dofheid te wege, welke de verbeeldingskracht verzwakt en de levendigheid verſtompt.

Ongeloovigen van eenen anderen ſtempel hebben niet geſchroomd hunne twijfelingen aan den dag te leggen wegens LAURA's geſtrengheid, waarover de Dichter bij haar leven zoo bitter klaagde, en waaraan hij na haren dood met voldoening en dankbaarheid herdacht. Indien wij de Geſchiedenis dezer Gelieven zonder vooroordeel of partijdigheid nagaan, zullen wij bevinden, dat PETRARCHA bemind werd door eene deugdzame Vrouwe, die hare genegenheid te hemwaarts verborg, uit vreeze, dat zijne kundigheid deswegen nadeelige gevolgen zou kunnen hebben. — Hare Eer te bewaren, en hem als Minnaar te behouden, was haar wensch. Door die kleine ſoort van Coquetterie, welke een Minnaar altoos laat henengaan zonder genot, doch nooit wanhopende, en door het te paſſe brengen van eenige kleine gunſtbetooningen, gepaard met een weinig hardheids, welke geen wezenlijk nadeel baarde, wist eene Vrouw, teeder en aandoenlijk van aard, twintig jaren lang het grootst Vernuft dier Eeuwe op den tuil te houden, zonder haar karakter in 't minst te bevlekken.

De ſtandvastigheid van PETRARCHA is te regt eene ſtoffe van verwondering, daar zijn geheele leven eene aaneenſchakeling van kwellingen en oneenigheden ſchijnt geweest te zijn. De drift zijner natuurlijke geſteltenisſe en het ziedend bloed, 't welk door zijne aderen ſtroomde, zijn even ſtrijdig met die kwijnende bovennatuurlijke liefde; ſchoon hij zich troostte met eene min ſtrenge Schoone, bij welke hij twee kinderen naliet. Zestig jaren oud zijnde, ſchreef hij in dezer voege aan een Vriend: „ Mijne gezondheid en geſteltenis zijn „ uitſtekend, en noch jaren, noch bezigheid, noch „ onthouding zijn tot nog toe in ſtaat geweest, om „ mijne ſteeds oproerige driften te onder te brengen.

„ Wan-

„ Wanneer het voorjaar nadert, moet ik mij dubbel
„ ten krijge toerusten, en zelfs op dit oogenblik ben ik
„ in ſtrijd met mijzelven. Maar de Genade is mijne
„ toevlugt, en door bijſtand daarvan vertrouw ik mij-
„ zelven te zullen overwinnen."

Aan PETRARCHA te denken, is tevens voor zijnen geest op te roepen de fontein van *Valcluſa*, zoo beroemd, en wegens welke zoo vele dwalende begrippen gevormd zijn. De wereld heeft zich dwaasſelijk verbeeld, dat PETRARCHA en LAURA aldaar hunne dagen ſleten, in liefdesverrukingen verzonken, het heelal vergetende op den oever van den klaren waterſtroom, onder mirthenſtakken, waarop de tortelduiven zaten, die hun eene les gaven van liefde en ſtandvastigheid. De Boeren in die ommeſtreken wijzen den ligtgeloovigen reiziger nog de verblijfplaats aan, weleer door PETRARCHA bewoond, en zij verzekeren hem, dat LAURA's huis daar tegen over, en er mede verbonden was door een onderaardſchen gang, thans met ſteengruis opgevuld. — Dit zijn algemeen loopende en dwaze vertellingen zonder eenigen grond. Madame DE SADE, wel verre van in de ſchoonheden dier plaatſe te deelen, of dezelve te vermeerderen, zag ze nimmer in PETRARCHA's gezelſchap; nooit bezielde en verſierde zij met hare levendige bevalligheden de wilde en eenvoudige ſchoonheden van dat oord. PETRARCHA herhaalt op zeer vele plaatſen, dat hij naar deze romaneske wijkplaats zich begeven had, om *Avignon* en LAURA te ontvlieden.

't Is het lot van vernuft en ſchoonheid, alles, wat daarmede in verband komt, te vereeuwigen. Zoo is de Heremitaadje, nabij *Belford*, van de Gravinne DE LA SUZE, eene der Schoonheden van het *Franſche* Hof, zoo bevallig als teeder, aan de gevoeligheid en liefde gewijd. Op deze afgelegene plaats, gedekt door eene eenzame rots, kwam zij, geleid door hare Zangnimf; zij boezemde in zuchten en weeklagten hare liefdedrift, hare ongelukken en droefgeeſtigheid uit. Deze woestijn, werwaarts de Kleindochter van COLIGNY zich begaf; waar zij, klagende en alleen, hare biggelende tranen mengde met den ruiſchenden ſtroom; waar zij met de teederſte aandoeningen dacht aan den Graaf VAN FLAMARIN, haren Minnaar, en waar zij haar tobbend hart door tranen en verzen ontlaste, — wordt nog, met het water, 't geen daar ſtroomt, de *Fontein de la Suze* geheeten.

Om

Om tot PETRARCHA weder te keeren, — De verzameling zijner *Italiaansche* Werken behelst Sonnetten, Symphonien, Canzoni, Madrigals, en Balladen. Van de Madrigals maakt kieschheid, het bekoorlijke uit, en deze gaat door zouteloosheid verloren. De geleerde MENAGE, of liever de Uitgever van diens Werken, schrijft: *La Ballade, à mon gout, est une chose fade* (*), en die van PETRARCHA zullen dit gevoelen niet doen veranderen; gelukkig zijn ze weinig in getal. De Symphonien zijn in een bedorven smaak; de Dichter doet zichzelven kluisters aan, en offert den zin aan den klank op. Noch *Griekenland*, noch *Rome* onteerden zich door zulk slag van voortbrengselen, en kunne welluidende taal werd nooit bedwongen door dusdanige beuzelachtige bepalingen. PETRARCHA zette zich meest tot het maken van Sonnetten en Canzoni, en hij muntte in beiden uit. Hij spreidt in die dichtstukken al het fraaije, al het welluidende ten toon, voor welke zijne taal vatbaar was. De Sonnetten zijn meer dan driehonderd in getal, en onder deze is er geen een, of men vindt er eene vernuftige gedachte, een schoon denkbeeld, of een straal van geest in. Ongelukkig verliezen deze kleine dichtstukjes veelal het geestige en schoone door het rekken. Fraai is het begin, maar het slot faalt dikwijls.

De verzen van PETRARCHA zijn de verzen van een Dichter; zijne Canzoni zijn de verzen van een groot Dichter. Onder de geheele verzameling is het schoonste, 't geen hij zond aan den jongen STEPHANO COLONNA, en niet, gelijk men verkeerdelijk heeft opgedischt, aan dien grooten dwaas van *Rienzi*, die de herstelling der *Romeinsche* Republiek ondernam, en, ware hij minder dwaas geweest, daarin misschien geslaagd zou zijn. De drie Canzoni, *de Oogen* getiteld, zijn ook meesterstukken. De *Italianen* noemen ze *de Drie Bevalligheden*, of betitelen ze, *de Goddelijke*; nimmer spreken zij er van, dan met verrukking. — Deze kleine Odes, waarin het vernuft en het hart schijnen te wedijveren, wie van beiden er het grootste aandeel in heeft, verdienen onze bewondering; zij behelzen het teederste; het keurigste, dat uit PETRARCHA's pen vloeide; zij zijn de galantste van alle zijne dichtwerken, en, mag ik mij zoo

(*) *De Ballade heeft, naar mijnen smaak, iets laf.*

zoo uitdrukken, de *Quintessence* der Liefde. Zonder gebreken zijn ze echter niet.

PETRARCHA is misschien nooit goed overgezet, en misschien zal dit met zijne dichtstukken nimmer slagen. Hem wèl te verstaan, vordert eene langdurige en gemeenzame kennis met hem. Zijne schoonheden zijn vruchten, die men van den boom zelven moet plukken, om ze regt en in vollen geur te smaken. Zijne gevoelens en gedachten zijn niet ongelijk aan een geestig vocht, 't welk vervliegt, als men het in eene andere kruik wil overgieten. Niettegenstaande de Vertalers groote bekwaamheden mogen bezitten, heeft het kapelletje, met door hunne handen te gaan, een gedeelte van het poeder der vlerken verloren, en het weinige, dat overbleef, is gedrukt en zonder glans.

Het is VOLTAIRE, in de daad, gelukt, twee van PETRARCHA's Canzoni, op eene wijze, het oorspronkelijke waardig, na te volgen, en de *Franschen* zouden zich mogen geluk wenschen met PETRARCHA in hunne taal te zien, wanneer het geheel zoo gelukkig volvoerd werd als de stalen van een of twee stukjes door eenen ongenoemden.

Een ongeluk is PETRARCHA overgekomen, 't geen hij noch voorzien, noch verhelpen kon, en dit bestaat in de groote menigte van ellendige navolgers. Zij zijn, als 't ware, een heer van Spreeuwen, voortkomende uit de asschen van een Feniks. De perken, binnen welke PETRARCHA, die meer kieschheids dan vernufts bezat, zichzelven bepaalde, hebben zij aan dit slag van dichtstukken zelve gesteld; zij oordeelden, dat hunne zielsvoogdessen, en die alleen, moesten bezongen worden, en wel bezongen volstrekt op dezelfde wijs als hun voorganger de zijne bezongen had. Men bediende zich van dezelfde beelden, van dezelfde uitdrukkingen: het oog was zoo helder als de Zon, het hart een *Volcano* of *Monte-Ghibello*: doch deze beuzelarijen geraakten ras in onbruik. Koud als de sneeuw van *Nova Zembla* zijn deze navolgingen van een origineel, welks grootste verdiensten bestaan in zuiverheid, fraaiheid en bevalligheid. „Eet, Heere!" zeiden de *Perziaansche* Tooverpaars tot hunne Godheid, wanneer zij, in het heilig vuur, wierook, mirre en takken wierpen, om de vlam te voeden. Dit zelfde mag men eigenaardig zeggen ten opzigte der groote menigte Canzoni, waarmede men *Italie* verpest heeft.

heeft. — PETRARCHA, hoog in jaren geklommen zijnde, schaamde zich de Dichter te wezen van eene zoo groote menigte *Italiaansche* verzen. Hij noemt ze *Nugellas vulgares*, (Gemeene beuzelingen;) en echter is hij aan deze beuzelingen zijne beroemdheid verschuldigd!

Wij hebben veel van PETRARCHA's *Latijnsche* dichtstukken, die nimmer gelezen worden, en een Heldendicht, onder den titel van *Africa*, een vervelend en in proza vallend verhaal van den tweeden *Punischen* Oorlog. — SILIUS ITALICUS heeft ten naastenbij hetzelfde onderwerp behandeld; en SILIUS ITALICUS, die toen rustte in het stof van *Zuitserland*, is een VIRGILIUS in vergelijking met PETRARCHA.

PETRARCHA heeft zich ook van *Latijn* bediend in vele stukken in ondicht; hij was er zeer op gesteld, en zag het *Latijn* aan als zijne Moedertaal. Hij voorzag niet het lang bestaan van het *Toscaansche* taaleigen, naar zijn gevoelen een stroobosch, die zoo gereed wordt uitgeblusscht als dezelve schielijk vuur vat. Zijn *Latijn* was ongelijk en onnaauwkeurig, of, om dit beter uit te drukken, hij had geen' eigen' *Latijnschen* stijl. Overal ziet men *disjecta membra*, verstrooide brokken, eene verwarde verzameling van spreekwijzen uit CICERO en SENECA, en zinsneden uit ST. AUGUSTINUS en zijne andere meest geliefde Schrijvers. Nogtans zal zijne Verhandeling, *De sui ipsius et aliorum ignorantia* (*Over de onkunde van zichzelven en anderen*) den Lezer de moeite der lezinge wel beloonen.

Indien men zich een denkbeeld van PETRARCHA vorme, als een beuzelend personaadje, die den tijd sleet aan de voeten zijner Zielsvoogdesse, met de lier in de hand en de oogen vol tranen, zou dit een zeer dwalend begrip zijn. Noch liefde, noch dichtkunst, noch zelfs letteroefening hadden dermate 's Mans vermogens ingenomen, dat zij hem geene oogenblikken overlieten tot het volvoeren van meer werkzame pligten. Hij was een Staatsman en een bekwaam Onderhandelaar; maar zijne Lier en zijne Liefde alleen hebben hem eenen onsterfelijken naam geschonken.

Noodeloos zou het wezen, hier op te halen, 't geen al de wereld weet; zijne statelijke bekransing, bij voorbeeld, als Dichter, in het Capitool: de wijze van doen is echter wetenswaardig, en gelijkt veel op het statelijk schenken van Bullen op vele Universiteiten. Deze

Eer, welke thans belagchelijk zou ſchijnen, was toen ten tijde hoog geacht, en gevolgelijk een voorwerp der wenſchen van PETRARCHA. De ondervinding overtuigde hem van de ijdelheid en dwaasheid dier Eerbetooninge. En, 't geen hem misſchien meer mishaagde, dan de ongerijmdheid, onafſcheidelijk van „ het verlof, „ om „ bij verleend gezag, verzen te maken voor de „ eeuwigheid," was de noodzakelijkheid, waarin hij zich gebragt vond, om de Eer van den Dichtlaurier te deelen met zijnen Landgenoot ZANOBI DE STRATA, door Keizer KAREL DEN IV in perſoon bekransd met die altoos groene bladeren, welke rondsom de ſlapen zijne hoofds wapperden, zonder eenige vrucht te dragen. ZANOBI had verdienſten, ſchoon niet te vergelijken met die van PETRARCHA. Eenige van diens werken zijn voorhanden in de openbare Boekerij van zijne Geboorteſtad, en onder deze een Dichtſtuk over de *Sphera*, 't geen men nooit het drukken waardig gekeurd heeft. PETRARCHA had geene reden om over dus een mededing ijverig te wezen; dan hij kon zijne gevoelens niet verbergen.

EENE ONBEKENDE BIJZONDERHEID WEGENS ELSJE VAN HOUWENING, BIJ DE GROOT'S VERLOSSING VAN LOEVESTEIN.

Aan de Heeren Schrijveren der *Vaderlandſche Letteroefeningen*.

Mijne Heeren!

Onlangs het *Leven van* HUGO DE GROOT door CASPAR BRANDT en ADRIAAN VAN CATTENBURGH moetende opſlaan, viel mijn oog, bij het bladeren, op den naam van ELSJE VAN HOUWENING. Die naam herinnerde mij zekere bijzonderheid ten haren aanzien, welke ik hier melden wil, of ze U ook waardig mogt ſchijnen, om in uw geacht Maandwerk aan het Publiek medegedeeld te worden. Zij heeft betrekking tot DE GROOT's verloſsing van *Loeveſtein*. De eer daarvan is, voor zoo veel het bedenken van het middel betreft, altijd eeniglijk aan zijne Huisvrouw, MARIA VAN REI-

GERSBERGEN, toegeschreven, en ik zoude ongaarne iets in het midden brengen, hetwelk de achting der nakomelingschap voor deze uitmuntende Vrouw zou mogen krenken; doch men moet het mij vergeven, zoo ik, uit achting voor hare brave en schrandere Dienstmaagd, ELSJE VAN HOUWENING, twijfel kom verwekken, of haar de eer der uitvinding van het middel, hetwelk aan haren Man de vrijheid bezorgde, wel zoo gaaf toekome, als algemeen geloofd wordt. Dat hare achting daardoor wezenlijk verliezen zou, kan ik niet zien. Immers al, wat voor het overige tot haren regtmatigen lof gezegd is, blijft daar bij ongeschonden, en (zoo zij zelve al eene het gezegde middel niet mogt uitgevonden, noch allereerst aan haren Man voorgesteld hebben) — dat zij denzelfden moed, als hij, had, om het te beproeven, — dat zij zich, bij de proef zelve, met zoo veel kloekheid en beleid gedroeg, en dat zij daarbij haar eigen gevaar, hetwelk bij zulke Regteren, als haren Man veroordeeld hadden, niet gering was, voorbijzag niet alleen, maar het ook vrijwillig aanmerkelijk vermeerderde, door het voorgeven, dat alles alleen van haar voortgekomen, alleen aan haar vernuft te danken was, — dit (zeg ik) zal haren lof, met hares Mans naam, blijven vereeuwigen. — Doch Gij verlangt waarschijnlijk reeds te hooren, wat ik te ontdekken heb, of liever, Gij zult het reeds vermoed hebben. Het is zoo: ik twijfel zeer, of de eer van bedacht te hebben, dat de doorluchtige DE GROOT misschien wel, met de bekende Boeken-kist, van *Loevestein* vervoerd zou kunnen worden, niet toekome aan ELSJE VAN HOUWENING. Ziet hier op welken grond. Onder eene zeer aanzienlijke menigte van papieren, uit de nalatenschap van wijlen GERAARDT BRANDT en zijne Zonen, KASPAR en JOHANNES BRANDT, herkomstig en onder mij berustende, bevindt zich een blad *in folio*, beschreven met de hand van KASPAR, den schrijver van het eerste deel der reeds gemelde wijdluftige *levensbeschrijving van* GROTIUS. Dat blad nu behelst een gedeelte, of wel den aanvang, van het verhaal van zijne ontkominge, en komt, wat de laatste helft betreft, overeen met hetgeen daarvan in het gedrukte werk te lezen is; doch de eerste helft meldt de aanleiding, om op de kist te denken, waarvan het gedrukte geen woord rept. Elsje, namelijk, komt daarin voor, als vertellende aan DE GROOT en zij-

de Vrouw, dat zeker vader zijne dochter den omgang verbood met eenen jongman, die bij haar den vrijer speelde, en, staande de verkeering, door eene bankbreuk, schade geleden had; doch dat de gelieven den vader, door eene list, verschalkten. Ik wil dit liever met de eigen woorden van BRANDTS handschrift, dan met de mijnen, verhalen. Hier zijn ze: „ De „ dochter, hem liefhebbende en niet willende verla„ten, maakte telkens gelegentheit, om hem ten hui„ze van een zekre weduwe, eene van haer beste „ vriendinnen, te spreken, welke weduw uitvond hem „ in een koffer te doen, en voorgevende een reis naer „ buiten te willen doen, den vader van de vrijster „ te verzoeken, dat koffer te willen bergen; 't „ geen toegestaen zijnde, den verliefden jongman den „ weg baende, om met het koffer in huis en op de „ vrijsters kamer te geraken. Op het hooren van de„ze vertelling (zoo gaat het verhaal voort) begon„den de Heer DE GROOT en zijne vrou te lacchen; „ 't geen ELSJE ziende, haren Heer te gemoet voer„de: *ik weet wel, waerom gij lacht, gij zoudt ook op „ zulk een wijze met een koffer wel uit dit kasteel gedra„gen willen zijn.* Hierop begon de vrou van DE „ GROOT dit stuk met heer gemaal nader te overleg„gen." enz.

Vreemd is het, dat van de honderden bladzijden, welke BRANDT over het leven van DE GROOT beschreven heeft, geen is bewaard geworden, dan dit: en waarom? — Is het niet waarschijnlijk, dat men het juist daarom spaarde, dat het deze bijzonderheid behelsde?

Maar hoe kon, zoo zij naar waarheid is, MARIA VAN REIGERSBERGEN van stonden aan voorgeven, dat haar alleen de eer dezer uitvinding, van deze verlossing toekwam? Hoe kon DE GROOT, die dan beter wist, ze aan haar toeschrijven, en er haar bij al de wereld over roemen? — Ik antwoord hierop thans alleen: in den beginne was dit voorgeven hoog noodzakelijk, om de Dienstmaagd ELSJE voor gevaar te hoeden; want men zou het haar gewis niet zoo ligt vergeven hebben, als men het aan Mevrouw DE GROOT vergaf, zoo het geblieken was, dat zij het middel ter ontkoming aan de hand gegeven, den geheelen handel mede beraamd, en eindelijk, bij de uitvoering zelve, de voor-

naamste rol geſpeeld had: en, zoo als ik reeds heb aangemerkt, aan Mevrouw DE GROOT kwam, ofſchoon de uitvinding de hare niet zijn mogt, toch uitſtekende lof toe. — Maar waarom werd daarna, toen het gevaar voorbij was, aan ELSJE geen regt gedaan? — *Voorereerst:* omdat dat gevaar *niet zoo haastig* voorbij was, zoo ELSJE, gelijk uit het vervolg ſchijnt te blijken, den wil niet had, om met haren Heer volſtrekt het land te ruimen, maar daar vervolgens in wilde blijven; en *ten andere:* omdat datgeen, hetwelk niet alleen in den beginne had moeten gezegd, maar ook een tijd lang had moeten volgehouden worden, daarna niet welvoegelijk ſcheen te kunnen worden tegengeſproken: en ik vermoed, dat ook dit de reden geweest is, waarom BRANDT, ſchoon de nu gemelde bijzonderheid wetende, en ze reeds geſchreven hebbende, ze echter daarna uit zijn handſchrift van GROTIUS *leven* geligt, en ze, bij deszelfs uitgaaf, achter weeg gelaten heeft. Ik merk nog aan, dat ook ELSJE niet ſlechts niet verſtoken werd van allen lof, maar dat integendeel haar naam, tevens met dien van hare Meestereſſe, op alle tongen zweefde, om de rustigheid en het beleid, welke zij bij het geleiden van het Koffer gehouden had, en om de onbeteuterdheid, vlugheid en voorzigtigheid harer antwoorden, toen zij daarover, door den Slotvoogd OLDENTER, wierd aangeſproken. — Hiermede van deze bijzonderheid afſtappende, wil ik, ter gelegenheid van het gewag van ELSJES antwoorden, uit een eigenhandig verhaal daarvan van den *Raadsheer* VAN REIGERSBERGEN, Broeder van Mevrouw DE GROOT, hetwelk mede onder mij berust, eene grove fout verbeteren, in den afdruk, welken de Heer BRANDT daarvan gegeven heeft, op bladzij 953. Daar ſtaat (*in den tweeden en derden regel van onderen*) *dat er in was*, lees: *dat* DAAR *was*, namelijk *bij* DARTSELAER.

En nu, daar ik zoo over den Heer DE GROOT aan het ſchrijven ben, en mijn blad nog zoo vele ruimte heeft, zal ik ook nog iets anders wegens hem opteekenen. — De Heer VAN CATTENBURGH, in het tweede deel van het even aangehaald werk, op bl. 427, uit BALLETS *Jugem. des Sav.*, hebbende opgehaald de getuigenis van den Heer DU MAURIER, wegens het verwonderlijk geheugen, hetwelk zich in GROTIUS zoo zonderling paarde met het uitſtekendst oordeel, ge-

waagt vervolgens (op bl. 428 en 439) uit BORREMANSII *Var. Lect.* (Libr. I. p. 11.) van een bijzonder ſtaal van dat geheugen, daar in beſtaande, dat, als DE GROOT, op zekeren tijd, op last der Staten van Holland, eenige krijgsbenden had gemonſterd, hij niet alleen terſtond daarna alle de krijgsknechten, ſchoon hij hen nooit te voren gezien had, van wezen kende, maar hen ook, zonder hapering, allen bij name kon noemen. Ziet hier nu een ander niet minder opmerkelijk ſtaal daarvan, hetwelk ik, in mijne jeugd, van een achtbaar man, die verzekerde het uit eene echte overlevering te hebben, heb hooren verhalen. — Als DE GROOT, in den jare 1645, op zijne reis, uit *Frankrijk* naar *Zweden*, door *Holland*, te *Amſterdam* was gekomen, om zich van daar naar *Hamburg* te begeven, werd hij, in de eerstgemelde Stad (volgens het verhaal van VAN CATTENBURGH zelf, op bl. 404) niet alleen door Burgemeesteren plegtig verwelkomd, en van ſtadswege ter maaltijd ontbaald; terwijl zij ook het ſchip tot zijn overtogt lieten beſtellen; maar hij werd door hen ook, op den morgen van zijn vertrek, ſtatelijk uitgeleid, gaande tusſchen hen, van den *Dam*, te voet, langs het *Water*, naar de *Nieuwe Stads Herberg* aan het *IJ*. Terwijl zij hier eene pooze bij hem vertoefden, alzoo zijn reistuig nog niet was aangekomen, merkte GROTIUS iets op, wegens het opſchrift van zeker *Uithang-bord*, dat hij op het *Water* gezien, en hetwelk zijne oplettendheid bijzonder getrokken had. Een van het achtbaar gezelſchap berigtte hierop zijne verwondering daarover, dat hij, ſchoon onder de wandeling in aanhoudend ernſtig geſprek geweest zijnde, nog acht geſlagen had op een *Uithang-bord*, en onthouden had, wat daarop te lezen ſtond. DE GROOT gaf hierop te kennen, dat er niet één zulk *bord* op den ganſchen weg was, hetwelk hij niet gadegeſlagen, en waarvan hij het opſchrift niet gelezen had, en dat hij ze allen achter elkanderen zou kunnen opnoemen. Dit ſcheen naauwelijks geloofbaar, en men verzocht hem daarvan eenig nader bewijs te geven. Hij beſchreef ze daarop allen, met bijvoeging van hetgeen er op te lezen ſtond; doch in eene omgekeerde orde, zoo dat hij eerst noemde, hetgeen hij laatst gezien had, *enz.*; opdat het gezelſchap, langs denzelfden weg terugkeerende, zich des te ligter zou kunnen overtuigen, dat hij niet gemist had: en dit gezelſchap be-

bevond met de daad, tot deszelfs hoogſte verbazing, op den teruggang, geen misſlag in zijne opgave, voor zoo veel het in ſtaat was zich die te herinneren. — Welk eene opmerkzaamheid! en welk een gelukkig en getrouw geheugen! Alleen met zulke geestvermogens kan men het eenigzins begrijpen, hoe de groote man heeft kunnen worden, hetgeen hij geweest is. Doch in welke opzigten was hij niet uitſtekend?

Ik heb de eer met alle achtinge te zijn;

Mijne Heeren!

Uw dienstwillige

R.....

December 1808. A. S.

BRIEF VAN JULIA ***, OF VERDEDIGING VAN VROUWELIJKE GELEERDHEID.

Ik ben de eenige dochter van eenen Kerkelijke, die, bij het overlijden mijner moeder, 't welk voorviel toen ik den ouderdom van drie jaren bereikte, alle zijne genegenheid tot mij bepaalde, en van meening was, zijne liefde niet krachtdadiger te kunnen betoonen, dan door mij eene goede opvoeding te geven. Zijne ſtandplaats was een eenigzins afgelegen dorp; zoodat hij weinig afleiding had. Ten allen tijde had hij zich op de letteroefeningen toegelegd, en beſchouwde, naast de deugd, de geleerdheid als het hoofdſieraad der menſchelijke nature.

Zoo ras ik lezen konde, onderwees hij mij in de gronden mijner moedertale; en op mijn achtſte jaar had ik mij eene tamelijk grondige kennis van dezelve eigen gemaakt. Sedert oefende ik mij in allerlei vrouwelijke handwerken, doch beſteedde tevens, onveranderlijk, elken dag, twee uren aan het leeren van het Latijn. Welhaast maakte ik mij de kennis van de gronden daarvan eigen, en las vervolgens, naauwkeurig en met achtgeving op de regels der taalkunde, PHÆDRUS en, CORNELIUS NEPOS; nemende vervolgens VIRGILIUS en HORATIUS onderhanden. Onder het geleide van een' zoo kundigen voorganger als mijn vader, kreeg ik ſpoedig ſmaak in derzelver ſchoonlieden, en las ze niet ſlechts met veel vermaak, maar leerde ook de ſraaiſte plaatſen van buiten.

Zoo wel voldaan was mijn vader over mijne vorderingen,

en over de opgenomene taak, het onderwijzen van het teederste voorwerp zijner liefde, dat hij te rade werd, zijn ontwerp verder uit te breiden, en het ruime veld der Griekſche letterkunde voor mij te openen. Met kleine moeite maakte ik mij van de Griekſche ſpraakkunst meester, en ik vond in die taal eene liefelijkheid, die de kleine zwarigheden, welke ik ſomtijds ontmoette, rijkelijk vergoedde. Na het Nieuwe Testament, las ik de *Cyropædia* van XENOPHON, de Redevoeringen van DEMOSTHENES, de Zamenſpraken van PLATO, en de *Ilias* en *Odyſſea* van HOMERUS. Dat ik, uit die lekture, geene geringe voordeelen trok, kan niet ontkend worden; doch het bloote vermaak daarvan was voor mij eene genoegzame vergelding. Ik vond mij in ſtaat om uit de hoofdbron te kunnen drinken, terwijl anderen zich met den afgeleiden en troebelen ſtroom moesten behelpen. Duidelijk bleek mij, dat geene vertalingen, hoe naauwkeurig zij ook den zin van het oorſpronkelijke overbragten, de ſchoonheden der tale konden uitdrukken. Ik vond mij in de gelegenheid om met eigen oogen de ſchriften te kunnen raadplegen, in de bewondering van welke de wereld al lang heeft overeengeſtemd, doch van welke mijne ſexe, meestal, tegen alle reden, werd uitgeſloten. Dit beſchouwde ik als een uitmuntend voorregt, en eigende mij uit dien hoofde eenige waarde toe; doch ik hoop en geloof, dat ik dezulken niet verachtte, die, alleenlijk bij mangel aan gelegenheid, daaraan geen deel hadden.

Weinig moeite kostte het mij nu, door middel van het Latijn, ook het Engelsc, Fransch en Italiaansch te leeren; en mijn vader was van oordeel, dat dezelve eenen hedendaagſchen Geleerde onvermijdelijk noodzakelijk zijn. In 't Fransch las ik ROLLIN, BOILEAU, FONTENELLE, VOITURE, BRUYERE, ROUSSEAU, VOLTAIRE en MARMONTEL; in 't Italiaansch, PETRARCHA, TASSO, ARIOSTO, GUICCIARDIN, en de *Corteglano* van CASTIGLIO. Alle deze bragten mij een vermaak aan, 't welk ik verzekerd ben, dat een iegelijk, die daartoe de gelegenheid bezit, zich zal aanſchaffen.

Na den grond der taalkennisſe gelegd te hebben, 't welk ik geloof dat zelden, met een goeden uitſlag, behalve in de vroegere levensjaren, geſchiedt, gaf mij mijn vader vrijheid, om met de voortbrengſels van mijn vaderland mijnen kennislust te voeden. De kundigheden, die ik had verzameld, ſtelden mij in ſtaat om dezelve met oordeel te lezen, en alle hunne zinſpelingen te verſtaan. Zoo mild zijn de beste Schrijvers met aanhalingen, dat ik niet kan nalaten te denken, dat dezulken, die in de oude talen onbedreven zijn, dikmaals zich zelve over hunne onmagt moeten beklagen, om den verborgenen ſchat te ontdekken. Gretig las ik de voornaamſte Dichters en Hiſtorieſchrijvers, en had bovenal vermaak in het opzamelen van levensbijzonderheden van voorname mannen. Na eene le-

levensbeschrijving, of het verhaal van eene gewigtige gebeurtenisse te hebben gelezen, verzocht mij mijn vader, dat ik mijne bedenkingen daarover hem schriftelijk mededeelde: eene oefening, waarvan de nuttigheid mij op de proef is gebleken.

Nooit drong ik diep in de wetenschappen door; en evenwel konde ik mij niet onthouden van het opzamelen van eene oppervlakkige kennis van de Starrekunde, het Zonnestelsel, de proefondervindelijke Wijsbegeerte, nevens de wis-, natuur- en staatkundige Aardrijkskunde. Dit weinige beschouwde ik als noodzakelijk tot eene verstandige verkeering; en ik had tijd noch lust tot fijn uitgeplozene geleerde nasporingen. De Dichtkunde was mijn vermaak, en bij wijlen beproefde ik daarin mijne krachten, omdat mijn vader, in zijne gunstige gedachten over mij, mij verzekerde, dat ik niet ongelukkig slaagde.

Ik reken het mij niet als eene verdienste toe, omdat de eere daarvan alleen aan de schikkingen, door mijnen vader beraamd, moet gegeven worden, dat ik, met alle mijne boekoefeningen, de begaafdheden, enkel tot sieraad dienende, niet verwaarloosde. Mijn vader was een liefhebber van de Muzijk, en leerde mij op het klavier spelen, gaf mij een Dansmeester, en waarschuwde mij telkens tegen onachtzaamheid omtrent kleedij en zindelijkheid, welke, zeide hij, geleerde vrouwen somtijds met welverdiende minachting beladen had. Desgelijks prentte hij mij de noodzakelijkheid in van op mijne hoede te zijn tegen schoolvosserij in de verkeering, en beval mij ernstiglijk, om mij nimmer in te dringen, of in gezelschap den geringsten schijn van zelfbewuste meerderheid aan te nemen. Ik vermeet mij te zeggen, dat ik mij naar deze onderrigtingen gedroeg, en met volkomene ongedwongenheid met oppervlakkige verstanden praatte, en nimmer verachting aankondigde of gevoelde, uitgezonderd wanneer trotsheid en gemaaktheid met onkunde gepaard gingen.

In weerwil, echter, mijner vorderingen en mijner ernstige pogingen ter verhoedinge dat dezelve benijd worden, ondervind ik, dat ik in de wereld met minder hartelijkheids word bejegend, dan ik reden had te verwachten. Te veel ontzags heeft voor mij mijne eigen sexe, om mij eenige genegenheid toe te dragen. Wanneer ik in haar gezelschap kom, zou er een algemeen stilzwijgen heerschen, indien het niet door mij wierd afgebroken. Hoewel ik niet kan zeggen dat ik lomp behandeld word, kan ik, echter, duidelijk bemerken, dat de beleefdheden, mij betoond, gedwongen zijn; en ik heb alle reden te gelooven, dat er geene kleine moeite wordt genomen om mijn karakter te hekelen, en met mijnen kleedersmaak en alle de bijzonderheden van mijn uitwendig gedrag den spot te drijven. Vriendelijk geeft men te kennen, dat een weinig onhan-

handigheid en onwelvoegelijkheid zich ligt laat verschoonen in eene geleerde Vrouw, en dat opschik en etiquette beneden de opmerking eener Poëtesse zijn!

Ik heb geene reden om te denken, dat ik van schoonheid geheel ontbloot ben; en evenwel, ik weet niet waarom, word ik geschuwd van mannen, die op het gezelschap van andere vrouwen zeer gesteld zijn. Ten aanhoore van eenige mijner vriendinnen hebben zij zich laten ontvallen, dat, hoewel zij mij voor zeer kundig houden, zij de denkbeelden van vrouwelijke bekoorlijkheden en van bedevenheid in het Grieksch niet kunnen zamenvoegen. Zij hebben ten oogmerke, niet om mijnen roem te verminderen, doch zij moeten bekennen, dat ik niet de vrouw naar hun hart ben. Zij voeden het begrip, dat eene vrouw van een geoefend verstand zich aan de zorgen van het huisbestuur niet zal onderwerpen. Zij kan verzen maken, zegt de waanwijze, maar geef mij eene vrouw, die een pastei kan bakken!

Ik moet bekennen, dat ik het immer als de krachtigste aanprijzing van eene huisvrouw beschouwd heb, bekwaam te zijn om eene omgankelijke medgezellin voor haren echtgenoot te worden; en nimmer kon ik mij verbeelden, dat de kundigheden van eene keukenmeid, van eene stijfster of van eene huishoudster de meest wenschelijke begaafdheden in eene medgezellin des levens zijn. Eene vrouw van een geoefend verstand en wezenlijke kunde bezit meer geschiktheids om zich aan haren stand te onderwerpen, hoedanig dezelve ook moge wezen, dan de onopgevoede en de halfgeleerde; en zulk eene vrouw zal altoos genegen zijn, toezigt te houden op het huishouden, wanneer haar pligt het gebiedt, en een werkzaam deel in het huisbestuur te nemen, wanneer het geluk van hem, welken zij lief heeft, en haar eigen, aan persoonlijke bemoeijing verbonden is.

De opvoeding van kinderen, in de vroegste levensjaren, inzonderheid van de dochters, is de natuurlijke post der Moeder. Hare genegenheid om dezelve op te leiden, door hare bekwaamheid geholpen tot het beramen van gepaste maatregelen, moet van de heilzaamste uitwerksels achtervolgd worden. Bekend zijn de gelukkige gevolgen van CORNELIA's moederlijke zorge. Waarschijnlijk is het, echter, dat er luttel zielevoedsel kan ingezogen worden van eene moeder, wier denkbeelden immer bepaald waren binnen de grenzen van eene keuken of kleederkamer. Ook is er geene voldoende reden om te besluiten, dat zij, wier verstandelijke begaafdheden haar in staat stellen om met haren man een gesprek te houden, en het verstand harer kinderen te vormen, onbekwaam of onwillig zijn zal, op het huisbestuur onmiddellijk het oog te houden.

Dat geleerdheid niet tot het vrouwelijk karakter behoort, en dat het vrouwelijk verstand niet voor even groote vorderingen

als

„ als dat der andere sexe is berekend, zijn bekrompene en on-
„ wijsgerige vooroordeelen. Van het tegendeel daarvan levert
„ de ervarenis sprekende voorbeelden op. De grootere voordee-
„ len van de opvoeding der jongens zijn, misschien, de éénige
„ reden hunner volgende uitstekendheid. Geleerdheid ligt even
„ zeer binnen het bereik en is, naar mijn begrip, van even groote
„ waarde in de vrouw als in den man. Wat mij betreft, het
„ weinige geleerdheid, welk ik bezit, zou ik niet willen mis-
„ sen, om de onaangename gevolgen te ontgaan, over welke ik
„ daar even klaagde."

DE KADI VAN HAMADAN, OF DE GELUKKIGE TEGENWOORDIGHEID VAN GEEST.

Een Oostersch Vertelsel.

De Kadi van Hamadan was hevig verliefd geworden op de dochter van een' Smit uit dezelfde stad. Met een hart, verteerd door het vuur der begeerte, en verscheurd door de kwellingen der ongerustheid, dwaalde hij nu als een zinneloze, dan weder stond hij stil en bleef onbewegelijk, alsof hij het voorwerp zijner liefde verwachtte. Dikwijls uitte hij zijne smart door deze droefgeestige woorden, die zijn' treurigen toestand afschetsten: „ Deze gestalte, bevallig en tenger als de „ telg van een' cipres, heeft mijne oogen verblind. Ik ben „ niet meer meester van mijn hart, en ziedaar mij tot slavernij „ gebragt!... Hoe! wie zou dit doordringend oog kunnen „ wederstaan? Indien gij mij uw hart niet schenken wilt; fluk „ dan uwe schoone oogen!"

Weinig gestreeld met de overwinning, die hare bekoorlijkheden haar bezorgd hadden, vermoeid door de vervolgingen van den Kadi, ontweek en overlaadde hem dit jonge meisje met beleedigingen, wanneer hij zich bij haar bevond. Hij, een geduld zonder voorbeeld betoonende, vernoegde zich, tegen een' geheesheer, dien hij bijna altoos bij zich had, te zeggen:

„ Zie, bid ik u, deze jonge schoonheid in woede! Ziet „ gij? De rimpels van haar vergramd voorhoofd hebben noch „ deszelfs zachtheid niet misvormd. Deze luide aanvallen van „ woede, wel verre van mijne hoop te vernietigen, versterken „ dezelve. De Vorsten zwetsen dikwijls in het openbaar, en „ zijn bloedaards in stilte.

„ Wanneer de verschgeplukte druif u zuur schijnt, wacht „ eenige dagen, en zij zal zoet als honig zijn."

De Kadi, zonder meer ontroerd te zijn, ging naar zijne regtbank, om geregtigheid te oefenen. Verscheiden personen van

aan-

aanzien, aan zijn' dienst verbonden, twaalven zich voor zijne voeten werpen, om verlof te erlangen van hem eenige raadgevingen te mogen mededeelen. Indedaad, zoodanig een gedrag was niet zeer overeenkomstig de eerste pligten der staatkunde; en niets bovenal meer strijdig met dit spreekwoord, dat alle hoovelingen in het oog zoeken te houden: „ Twijst niet onvoorzigtig over alles; de misslagen der grooten aan den dag brengen, is zelf een' grooten misslag gegaan."

Ondertusschen de gehoorzaamheid en de dankbaarheid schrijven de ondergeschikten bijzondere pligten voor, en zij zouden zelfs zich aan het minste verraad schuldig maken, indien zij een' raad, die hunne opperhoofden nuttig was, verzwegen.

Deze overwegingen noopten zonder twijfel de dienaars van den Kadi om hem tot rede te brengen. „ Smoor," zeiden zij tegen hem, „ smoor deze rampzalige drift; de „ waardigheid van een' regter is te edel, te heilig, om haar „ door zulk eene strafbare zwakheid te bezoedelen. Gij „ kent thans deze vrouw, wier zwakke bekoorlijkheden u hebben kunnen verleiden, en gij hebt zelf gezien, tot welke „ uitsporigheden zij in staat is. De beleedigingen, waarmede „ zij u heeft overladen, weergalmen nog in onze ooren."

De Kadi gevoelde de gegrondheid van deze redenen; hij preês zeer sterk hunnen ijver en hunne getrouwheid.

„ Uwe raadgevingen," zeide hij tegen hen, „ zijn maar „ al te zeer voor mijn' toestand geschikt, en uwe drangredenen zonder tegenspraak. Indien de rede mij van de liefde genezen kon, ik zou u gaarne aanhooren. Lastert mij, „ zoo veel gij wilt; maar bedenkt, dat men nooit de huid „ van een' Ethiopier wit bleeken kon!" Na dat hij dus gesproken had, belastte hij eenige zendelingen, om alle mogelijke pogingen op het hart zijner geliefde te doen; en om des te zekerder te slagen, spaarde hij geen goud, wetende, dat, wie goud in zijne beurs heeft, zelden krachten in zijn' arm ontbreekt, en dat de genen, wien men dit kostelijk metaal in de oogen laat schitteren, zich zeer diep buigen, al hadden zij een' stalen ruggraat.

Indedaad, het meisje werd handelbaarder, en na weinig tijds gaf zij zich over aan de begeerte van haren minnaar. Weldra berigtte men den Opperheer, dat de Kadi alle nachten in weelde doorbragt, met een meisje in den arm en een glas in de hand, en dat, in plaats van te slapen, hij zich vermaakte met drinken en zingen. Zie hier het lied, dat hij zong in zijne verliefde krankzinnigheid:

„ De haan heeft dezen nacht nog niet op zijn gewoonlijk „ uur gekraaid, uit vrees van het vermaak te storen van twee „ geliefden, onverzaadbaar van streelingen en genietingen. De

„ wan-

„ wangen mijner geliefde blinken in het midden der golven
„ de krullen van haar gitzwart haar, en gelijken ivoren ap-
„ pelen in een" ebbenhouten kring.

„ Zoodra de slaap de oogleden der nijdigen zal verlaten,
„ wees op uwe hoede, waak omzigtig, om u niet bloot te stel-
„ len aan het gelach der menschen, en de stem te hooren
„ van den morgenwekker der Moskeeën, die de gelóovigen
„ ten gebede roept, en het geluid der timbaal voor de poort
„ van het Keizerlijk paleis."

Al zingende, hielden de gelieven hunne armen in elkander gestrengeld, en hunne lippen kusten dikwijls elkander; zij vergaten den tijd, die verliep, en de afgunstigen, die hen bespiedden. Eensklaps komt een der slaven van den Kadi, bleek van schrik, zich voor de voeten van zijn' meester werpen. „ Staat op, staat op!" schreeuwde hij, „ uwe vij-
„ anden hebben u strikken gespannen, of liever, zij hebben
„ tegen u, helaas! maar al te zeer gegronde beschuldigingen
„ ingebragt. Blusch met het water der voorzigtigheid dezen
„ uitgebarsten brand; want zoo gij hem laat voortgaan en
„ kracht verkrijgen, zal hij morgen uw huis verteerd hebben."
De Kadi grimlachte, en zeide: „ Verlaat een leeuw, die zij-
„ ne prooi aangegrepen heeft, dezelve op het gezigt zijner
„ vijanden? ô Mijne geliefde! vestig uwe oogen op de
„ mijnen, en laten vrij de afgunstigen zich van nijd en wan-
„ hoop verteren."

De ijverige hovelingen hadden zich niet vernoegd met den Sultan bekend te maken, dat er alle nachten eene groote misdaad in zijn rijk bedreven werd; zij hadden ook aangedrongen op de straf van den schuldigen; maar deze Vorst, die het kwaad niet ligt geloofde, antwoordde: „ Ik ken hem,
„ wien gij hier beschuldigt: hij is onbekwaam tot de uitspo-
„ righeid, waarmede gij hem belgt; want ik merk hem aan
„ als het orakel zijner eeuw, en men zou misschien in mijn
„ ganschen rijk geen geleerden vinden, die waardig is bij hem
„ vergeleken te worden in wijsheid en kunde. Vergeefs
„ zoeken kwaadwilligen hem in mijne oogen zwart te
„ maken. Ik zal nooit deze beschuldigingen gelooven, dan
„ op de getuigenis van mijne eigen oogen; want ik ben niet
„ onkundig, dat hij, die onbezonnen de hand aan het zwaard
„ slaat, zich aan een wreed berouw blootstelt."

De Vorst, vergezeld van dezelfde hovelingen, kwam op een morgen in het huis van den Kadi; hij vond de kaarsen nog brandende, het jonge meisje te bed, stroomen wijns in het vertrek en gebroken glazen. De Kadi, in den slaap der dronkenschap gedompeld, dacht geenzins aan het vereerend en gevaarlijk bezoek, dat hij kreeg. De Sultan wekte hem: „ Sta
„ op! de zon verschijnt reeds aan den gezigteinder." De Kadi, zijne oogen openende, herkende dadelijk den Sultan en zijne ho-

hovelingen; maar, zonder zich te ontſteilen, vroeg hij: „Waar „is de zon opgegaan?" „In het Oosten," antwoordde de Monarch. „God zij geloofd!" riep hij; „want onze groo„te Profeet heeft ons zelf verkondigd, dat de poorten van „het berouw en der Goddelijke barmhartigheid niet geſloten „zouden zijn voor de dienaars van God, dan op het oogenblik „dat de zon in het Westen opgaat. God vergeve mij! ik „heb berouw over mijne dwalingen, en ik wend mij tot „tot hem." — „Gij hebt berouw op het oogenblik dat gij „uw' ondergang zeker ziet; maar dit berouw is te laat en „vruchteloos. Overtuigd van eene misdaad, die men niet „vergeven kan, is er geen middel om u te redden." Dit zeggende, leverde de Sultan hem in de handen der geregtsdienaars over; doch de arme Kadi verzocht verlof om nog een enkel woord tot zijne Majeſteit te mogen ſpreken. „Schoon „gij tegen mij eene geſtrenge hand opheft," riep de ſchuldige, „laat ik niet af te gelooven dat ik u vermurwen zal. „Zoo ik de hoop verlies op het gezigt mijner misdaad, zij „herleeft op het denkbeeld uwer edelmoedigheid." — „Zie „daar eene loſſpraak op eene behendige en weinig gewone „wijze gehezigd! Maar thans verhinderen de wetten, dat uwe „bekwaamheden en welſprekendheid u zouden onttrekken aan „de regtvaardige kastijding uwer misdaden. Men moet u van „een' hoogen muur werpen, opdat gij ten voorbeeld verſtrekt „voor de genen, die uw ſpoor zouden willen volgen." — „Monarch van het heelal!" riep de ongelukkige Kadi; „denk ten minſte dat ik opgevoed ben aan uw hof, onder uwe „getrouwſte dienaars, en dat ik de éénigſte onder hen niet „ben, die zich aan dergelijk een' misſlag heeft ſchuldig ge„maakt. Begin ten minſte met die genen naar beneden te la„ten werpen, die denzelven vóór mij begaan hebben, opdat „zij mij tot een voorbeeld verſtrekken." Dit gezegde behaagde dermate aan den Sultan, dat hij den ſchuldigen genade ſchonk; vervolgens zich tot de genen wendende, die hem hadden zoeken te verderven, zeide hij: „Elk van ons heeft zijn „deel gebreken: wachten wij ons derhalve, anderen te „beſchuldigen. Hij, die zich bezig houdt met zichzelven „te leeren kennen, denkt niet om zijn' broeder te onteeren „of aan te klagen."

In het *Meng.* van No. XV. des vorigen Jaars, bl. 666. reg. 18 van ond. moet ſtaan: *in den Heiligen Dienſt dacht te treden.* Bl. 667. reg. 4. ſtaat *Wanneer*, lees *Waarom.* En bl. 668. reg. 8 en 9. *weinig geene*, in plaatſe van *weinig of geene.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

SCIPIO EN DE SPAANSCHE BRUID.

EEN HISTORISCH TAFEREEL (*).

Door

Mr. H. A. SPANDAW.

Dat de beoefening der Geſchiedenisſen onder de edelſte en nuttigſte bezigheden behoort, waarmede zich de menſchelijke geest kan onledig houden, zal wel door niemand onzer in twijfel worden getrokken.

Immers zijn de voordeelen en genoegens, welke zij ons aanbieden, zoo menigvuldig en belangrijk tevens, dat het voor eene ganſch niet gemakkelijke taak mag worden gehouden, ſlechts de voornaamſte derzelve op te noemen en de voortreffelijkheid der Geſchiedenis zelve op eene waardige wijze te doen kennen.

Zij is eene bron, waaruit friſſche en heldere ſtroomen ontſpringen, die langs onderſcheidene wegen, in veelvuldige kronkelingen, door verſchillende landouwen heen vloeijen en de omgelegene velden bevochtigen en vruchtbaar maken. Alle menſchen, zonder onderſcheid van ſtand of betrekking, geleerden en ongeleerden, kunſtenaars en handwerkslieden, mannen van den degen en manpen van den tabbaard, die zich aan den handel hebben toegewijd en die den voorouderlijken akker ploegen, die ten dienſte van Kerk of Staat eenige waardigheid bekleeden en die den zegen der onafhankelijkheid in het amb-

(*) Voorgeſteld in het Departement *Groningen*, behoorende tot de Maatſchappij: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

ambtelooze leven mogen genieten — *allen* ſcheppen uit deze bron wateren des levens en der wijsheid.

Zij is een ſpiegel, waarin een ieder, van welk eene denkwijze of geaardheid hij ook wezen mag, zijn afbeeldſel vinden kan. Grooten en geringen, rijken en behoeftigen, dwingelanden en ſlaven, geweldenaren en onderdrukten, zij, die in vorſtelijk purper blinken, en zij, die met geſcheurde pijkleederen hunne naaktheid bedekken, ontwaren in dezen ſpiegel voorbeelden van allerlei aard, die, naar den betrekkelijken toeſtand en de bijzondere omſtandigheden, tot leering en waarſchuwing, tot bedreiging en verbetering, tot vernedering en opbeuring, tot ontmoediging en vertroosting eigenaardig ſtrekken kunnen, en zoo bij uitnemendheid geſchikt zijn, om hun ſchrik en gerustheid, wanhoop en zielenvrede, vertwijfeling en troostvolle uitzigten in de toekomst beurtelings in te boezemen.

Intuſschen valt het niet te loochenen, dat aan de eigene Geſchiedenis, wier beoefening, in het algemeen, als edel en nuttig verdient geroemd te worden, een groot aantal van onvolkomenheden — wat zeg ik? gewigtige gebreken eigen zijn; gebreken, waardoor zij ons niet alleenlijk van vele dier voordeelen en genoegens berooft, die zij ons wezenlijk ſchenken kon, maar ook niet zelden, vooral voor hare jeugdige beoefenaren, ten uiterſte ſchadelijk wordt.

Deze onvolkomenheden en gebreken vloeijen ten deele voort uit den aard der Geſchiedenis zelve, en zijn ten deele te wijten aan de perſonen, welke haar te boek ſtellen.

Voor zoo verre zij de lotgevallen van Volken en Staten, de verrigtingen en bedrijven van menſchen getrouwelijk en naar waarheid vermeldt, zoo als dezelve zijn gebeurd en uitgevoerd, is zij zeer onderſcheiden van zoodanige verhalen, wier eenige bedoeling is, zedelijk of maatſchappelijk nut te ſtichten, en moet zij zoo wel die gebeurtenisſen en perſonen voorſtellen, welke voor deugd en zedelijkheid gevaarlijk zijn, of onwetendheid en vooroordeelen in de hand werken, als dezulke, die tot leering en verbetering dienen kunnen; doch voor zoo verre zij *bij voorkeur* gebeurtenisſen en perſonen van den eerstgemelden ſtempel voordraagt ten koste van de zoodanige, waarbij het Menschdom het allergrootſte belang heeft, en daardoor ophoudt, die leermeesteresſe der

des levens te zijn, die zij wezen kan en wezen moet, zijn de hadeelen, welke zij veroorzaakt, aan hun, die de geschiedpen voeren, alleenlijk toe te schrijven.

Dikwijls toch, al te dikwijls helaas! vergoden zij tirannen en verlagen de weldoeners der menschheid; vereeuwigen overweldigers, die zij Helden noemen, en vergeten den stillen burger, die hunne vereering zou verdiend hebben. Dikwijls toch, al te dikwijls helaas! doopen zij den veder in menschenbloed en bezoedelen hunne gedenkrollen met moorden, die den naam van overwinningen dragen. Alomme treffen wij beschrijvingen aan, die het hart koel en onverschillig laten, of met weedom en ijzing vervullen. Hier wordt een troon omvergehaald en een gemeenebest opgerigt; dáár zinkt een gemeenebest en op deszelfs puinhoopen rijst een nieuwe troon; ginds verlaten ganssche Volken hunne haardsteden en bezittingen, om hunne broeders, die hun nooit eenig leed deden, te mishandelen en te verdelgen; overal zien wij werking en wederwerking, botsingen en ongeregeldheden, burgerlijke verdeeldheden, onderdrukkingen, vervolgingen, oproeren en tooneelen van moord, verguizing en volkswoede, van beroeringen en wederom beroeringen, van zamenzweringen en wederom zamenzweringen, van oorlogen, gevechten, veldslagen, plunderingen, vernielingen, schending der heiligste regten — in één woord, van gruwelen en ijselijkheden, die het gevoel beleedigen, het harte doen wegkrimpen en de pen weigeren moest te vermelden.

Geen wonder, derhalve, dat er altijd Mannen gevonden zijn, die er zich op toegelegd hebben, om uit de Geschiedenis zoodanige gebeurtenissen op te zamelen en afzonderlijk te bewerken, welke boven andere geschikt zijn, om kunsten en wetenschappen aan te kweeken, het vernuft te scherpen, het verstand op te helderen, de uitvindingen, ontdekkingen en verbeteringen in allerlei werken, waarbij de Maatschappij belang heeft, in het licht te stellen, de beschaving en den voortgang van den menschelijken geest na te sporen, leering en zedelijke verbetering te bevorderen, het hart te veredelen en den mensch gevoel voor al, wat edel, schoon en groot is, in te boezemen, — gebeurtenissen, die, door eene kundige hand bewerkt, met bevalligheid voorgesteld en met bekoorlijke kleuren versierd, alle de voordeelen van ver-

dichte verhalen opleveren, zonder derzelver gebreken te bezitten.

Ook ik, mijne Hoorders! heb het gewaagd, eene gebeurtenis, die, ten aanzien van hare zedelijke ſchoonheid, onder de merkwaardigheden in de ongewijde Geſchiedenisſen eene vereerende plaats verdient, afzonderlijk te bewerken en aan Ulieden voor te ſtellen.

Ik zal uwe aandacht, in deze oogenblikken, zoeken bezig te houden met een voorval, hetwelk de geſchiedpen heeft vereeuwigd, en dat, hoe zeer ook de omſtandigheden van den Held, dien wij op den voorgrond zullen plaatſen, oneindig verſchillen van die, waarin wij ons bevinden, voor eene ſchoone voorſtelling nogtans allezins vatbaar is, en voor alle menſchen, zonder onderſcheid van ſtand of betrekking, eene voortreffelijke zedelijke leering behelst.

Ik zal het ondernemen, voor Ulieden te ſchetſen het gebeurde tuſſchen SCIPIO en de *Spaanſche Bruid*, hetwelk wij in de Romeinſche Geſchiedenisſen vinden te boek geſteld; ik zal eene poging wagen, om de werking der menſchelijke hartstogten en driften, de kracht der zinnelijke begeerten, het gezag der Rede over de verleidelijkſte betooveringen, de zegepraal der Deugd in al haren luister, en de beminnelijke grootmoedigheid van eenen edelen ſterveling, in een levendig tafereel voor Ulieden op te hangen.

Van uwe beſcheidene en deelnemende aandacht houd ik mij van zelfs verzekerd.

Onder de doorluchtige perſonen, die in de Geſchiedenis der Romeinen heerlijk uitblinken, bekleeden de SCIPIO's voorzeker eenen zeer aanzienlijken rang.

Luisterrijk, inzonderheid, praalt onder deze PUBLIUS CORNELIUS, die, ſlechts vierentwintig jaren oud zijnde, in den tweeden Carthaagſchen oorlog het bevelhebberſchap over het Romeinſche leger in Spanje op zich nam, en in vervolg van tijd met den vereerenden naam van AFRICANUS beſchonken werd.

Wij willen U dezen jeugdigen Romein voorſtellen — niet als SCIPIO, den veldheer, den held, den overwinnaar, den redder van Rome, den bedwinger van Afrika;

maar

maar als SCIPIO, den ſchoonen, bevalligen jongeling, den edelen, voortreffelijken mensch, den overwinnaar zijner hevigſte neigingen, die maagdelijke ſchoonheid en bevalligheid vurig bewonderde, maar eer en onſchuld vlekkeloos bewaarde; die de groote hoedanigheden van zijn vernuft en zijnen geest opluisterde door zijne kieſche beſcheidenheid en zachte, aanminnige zeden, en den glans zijner zeden zelfs verdonkerde door de edele goedheid van zijn hart en de verhevene grootmoedigheid zijner ziele.

Herdenken wij tot dat einde, mijne Hoorders, die eerſte ſchitterende onderneming van onzen jongen Held, welke hem in het bezit ſtelde van Nieuw Carthago en den naam eens uitmuntenden Veldheers verwerven deed; ſtellen wij ons voor, hoe hij, deze daad van moed en krijgsbeleid met even veel ſnelheid volvoerd hebbende, als zij met ſtoutheid ondernomen was, met zijne zegevierende benden de Stad binnenrukt; verbeelden wij ons den rijken buit, dien hij in deze voorraad-ſchuur en bewaarplaats van Carthago aantreft, en vertegenwoordigen wij ons den jeugdigen Overwinnaar na de volvoering van dit uitmuntend bedrijf. Dáár zien wij hem, in zijne tent gezeten, bezig met de beſchikking over de buitgemaakte goederen, bepalende het lot van den bevelhebber der bezetting en der gevangene burgers, zorgende voor het welzijn en de eer der gijzelaars en gijzelaresſen, op het ijverigst werkzaam, om zijne zegepraal te voltooijen en het belang van zijn Vaderland te behartigen. Hij wordt geſtoord in zijne werkzaamheid. Eenige zijner jeugdige vrienden hadden zich eenen buit verworven, die door hen op den regten prijs werd geſteld en kostelijker was dan goud en edelgeſteenten, dan alle de ſchatten en bezittingen van Nieuw Carthago. Zij kenden hunnen Veldheer. Zij wisten, hoe hoog hij zulk eenen buit waardeerde. Zij wilden hem een blijk geven van hunne hoogachting en liefde, en wedijverden onderling, om de eer, het genoegen, van dit zeldzaam kleinood hunnen uitmuntenden Veldheer, als eene edele en welverdiende belooning, aan te bieden. SCIPIO werkt voor de belangen van Rome. Hij ontzegt zich het genoegen, om het kostbare geſchenk te aanſchouwen. Hij gevoelde — hij erkende echter reeds dadelijk deszelfs waarde. „Ware ik geen Veldheer — is zijne taal — geen buit kon mij aangenamer wezen."

Na het verrigten der bezigheden van den dag, kan hij

evenwel het verlangen niet wederſtaan, om het voortreffelijkſte zijner overwinning te *zien*. En nu — wat aanſchouwt hij? Eene Gevangene, eene aanzienlijke Gevangene — eene Maagd van de zeldzaamſte ſchoonheid, van de zeldzaamſte aanminnigheid.

Verbeelden wij ons voor eenen oogenblik deze eerſte ontmoeting — dit ſchilderachtig tooneel!

Dáár ſtaat hij, de jeugdige SCIPIO, ſchoon als Apollo en moedig als de Oorlogsgod. Zijne zachte, beminnelijke trekken zijn opgeluisterd door den verhevenen ernst van zijn mannelijk voorkomen, en zijne achtbare grootheid is veredeld door het waas der aanminnigſte bekoorlijkheid. De volmaaktſte evenredigheid van leest ſchenkt hem eene zekere zachte vrouwelijke bevalligheid, die, vereenigd met al het grootſche eener heldhaftige houding, het ideaal van mannelijke ſchoonheid oplevert; terwijl zijne beſcheidene losheid, ongedwongene manieren, minzame deftigheid, ſmaakvolle beſchaafdheid en echte, edele wellevendheid de ſchoonheid zijner geſtalte evenaren, en alle deze voortreffelijkheden hem ten eenemale onweêrſtaanbaar maken bij mannen zoo wel, als bij vrouwen, bij vrienden zoo wel, als bij vijanden. Zijn groot, helder oog ſchittert van verhevenheid, en blinkt van goedertierenheid; zijne borst zwoegt voor de eer en de glorie, en ſtaat open voor elken indruk van teederheid en menſchenmin. Hij is niet te klein, om de overwinnaar der wereld te worden — niet te groot, om zich aan de zachtſte menſchelijke gevoelens over te geven. Hij is bezield met heldenvuur en vervuld van liefde; door de Natuur tot den wellust gevormd — door de Rede meester over zijne togten. Hij is ſterk en zwak, verheven en nederig, trotsch en beſcheiden, gevreesd en bemind, dapper en ſchoon, moedig en teeder, held en mensch .... hij is alleen en geheel en eenig DER ROMEINEN SCIPIO.

Dáár treedt de Gevangene in zijne tent. Eene Maagd in den bloei der jaren, vol zachtheid en liefde, vol majeſteit en grootheid; het voortreffelijkſte, dat Spanje kan opleveren; ſchooner, bevalliger en edeler, dan al het ſchoone, bevallige en edele, dat Rome bezit. Hare jeugdige maagdelijke ſchoonheid zou ieder jeugdig mannenhart in vuur en vlam zetten, zoo hare edele, eerbiedwekkende houding de vlam niet wist te bedwingen en het vuur der begeerte te doen wegſmelten in den

gloed

gloed van bewondering en vereering. Zij ſchijnt tot die zeldzame wezens te behooren, waaraan de Natuur nu en dan al den rijken voorraad harer bekoorlijkheden verſpilt, en die, verfijnd door de hand der kunst en beſchaving, het voltooide meesterſtuk van vrouwelijke ſchoonheid en bevalligheid opleveren.

Zou het te verwonderen zijn, dat de ſchoone Romeinſche Man de ſchoone Spaanſche Vrouw voor een hooger, Hemelsch wezen had gehouden? en misſchien ware hij wel in verzoeking gekomen, om in haar eene der Gratiën, of wel de Godin der Liefde zelve te begroeten, zoo niet hare houding, haar toeſtand en ter nedergebogen geest hem hadden te binnen gebragt, dat zij zijne *gevangene* was. Hoe het zij — hij aanſchouwt haar... en gevoelt zich in den eigenen oogenblik overmeesterd door de allerhevigſte liefde.

Hij nadert haar, met het hoogſte gevoel eener ſprakelooze verrukking ... en ziet tranen langs hare ſchoone wangen biggelen! en nu ... zijne ſprakelooze verrukking verandert in een werkdadig medelijden. Deelnemend vraagt hij naar heure ouders en betrekkingen. Zij wil antwoorden. Zij is ontroerd, ſlaat de oogen neder, bloost, ſtamelt... en blozende en ſtamelende ontglipt haar de bekentenis, *dat zij reeds verloofd is*. De Veldheer hoort deze bekentenis — en dadelijk onderdrukt hij zijne neiging, bedwingt zijne liefde, verdooft het vuur, dat in zijnen boezem blaakte, en eerbiedigt de heilige regten van een' ander.

Hier rijst uwe glorie, o SCIPIO! Hier zien wij het ſchoonſte — het edelſte — het verhevenſte in ons tafereel; hierop wilden wij, in het bijzonder, uwe aandacht zich doen vestigen.

Bewondert hem met mij, mijne Hoorders! Verlustigt U met mij in de beſchouwing van onzen Held! en vergalt uw genoegen niet, door de koele, gevoellooze aanmerking, dat hij niets meer deed, dan zijn pligt hem gebood.

Hoe! Gij, die dus met eene ijskoude onverſchilligheid dit tafereel kunt aanſchouwen, kent gij dan het menſchelijke hart zoo weinig? zijt gij dan ten eenemale onkundig van de zeden en gewoonten van vorige tijden? hebt gij regt, om de bedrijven van die dagen te beoordeelen naar de verlichter zedekunde, waarop gij u beroemen moogt? Was niet de overwonnene in de magt

van den overwinnaar? kon hij over haar niet beschikken, als over zijn' eigendom? was er wel iemand in dien tijd, welke die eigendommelijke beschikking zoude berispt hebben? wat zeg ik — was er iemand, die iets anders, dan de uitoefening van het regt van eigendom, van SCIPIO kon verwachten? was zij hem niet met dat oogmerk en in dat vertrouwen overgegeven? en was het niet de wreede zekerheid hiervan, die den Bruidegom der Maagd in eene radelooze vertwijfeling had gestort? En dan — zijne genegenheid, zijne liefde, zijne opgetogenheid, zijne verrukking, zijn jeugdig, vurig hart, zijne natuurlijke geneigdheid tot den wellust; en dan de toestand, waarin hij zich op dien oogenblik bevond, hoogst gelukkig wegens zijne eerste, zoo luisterrijke zegepraal, uitrustende op zijne zoo versch geplukte lauren, misschien nog duizelig van de behaalde overwinning, geenen tegenstand kennende, geenen tegenstand vreezende, allen tegenstand verachtende; en dan die zeldzame schoonheid, die hart-inneménde bevalligheid, die zielverbijsterende bekoorlijkheid der gevangene Maagd — waartoe zou dit alles den jeugdigen Veldheer niet kunnen vervoerd hebben? Zoo hij de regten eens overwinnaars op eene gevangene misbruikt had, zoo hij, in spijt van hare betrekkingen, van hare smeekingen en tranen, heure persoonlijkheid verguisd en haar door geweld en overheersching dienstbaar had gemaakt aan zijne eigene dierlijke lusten, dan zoude hij in onze oogen verachtelijk mogen schijnen. Maar het is hier de vraag niet van overheersching, van geweld, van verguizing. Hem stonden geheel andere wapenen, ten dienste, waarvan hij zich zonder schande en met voordeel konde bedienen. Of was hij niet de beminnelijkste man van de wereld? Zou hij zoo ten eenemale onbekend zijn geweest met zijne persoonlijke bevalligheid? Mogt hij niet éénig vertrouwen stellen op zijne eigene waarde en het vermogen, om het wélverdedigdste vrouwenhart te veroveren? En de Maagd — was zij niet in den bloei haars levens? was haar bloed geen warm bloed — waren harè zinnen geene jeugdige zinnen? en had hij geene redenen, om zich te vleijen, dat hij, even onwederstaanbaar in de liefde als in den oorlog, door zijne jeugdige mannelijke schoonheid, door het ten toon spreiden van alle die begaafdheden en beminnelijke eigenschappen, die hem zoo bijzonder ten sieraad verstrekten, en voorab door de almag-

magtige tooverkracht der liefde, het warme bloed der Maagd aan het koken zoude gebragt, hare jeugdige zinnen verbijsterd en heur hart tot teedere, innige wederliefde bewogen hebben?

Maar in weerwil van alle deze omstandigheden, van alle deze voordeelen; in weerwil zijner liefde, zijner opgetogenheid, zijner verrukking; in weerwil van zijn eigen jeugdig, vurig hart en van zijne geneigdheid tot den wellust; in weerwil van de schoonheid der gevangene, van hare jeugdige zinnen en warm bloed; in weerwil van de bewustheid zijner eigene voortreffelijkheid en van zijn onwederstaanbaar vermogen op het hart eener zwakke, verleidelijke maagd, onderdrukt hij dadelijk zijne hevigste neigingen en eerbiedigde de regten van een ander! En — wie was die gelukkige, wiens regten hij eerbiedigde? Een onbekende — een vreemdeling — een vijand van Rome!

Ja! hier zijt uwe glorie, o SCIPIO! Wij zullen u regt doen wedervaren, doorluchtig voorwerp van vereering en navolging! Wij weten heldenmoed en dapperheid op den regten prijs te stellen; wij eerbiedigen den held, die het Vaderland ten redder verstrekt; wij bewonderen den overwinnaar, die over alles zegeviert. Maar meer stellen wij op prijs dien heldenmoed en die dapperheid, welke in den strijd der driften zoo heerlijk uitblinken; meer eerbiedigen wij den held, die de redder wordt van zijn eigen hart, door zoo vele gevaarlijke, dikwijls onbekende, altijd lokkende vijanden aangevallen; meer bewonderen wij den overwinnaar, die over zijne begeerten en hartstogten zegeviert — en hem vereeren wij als den grootsten, den dappersten held, die in den gevaarlijken strijd met het hart de bewaarder is zijner eigene onschuld — de behoeder zijner eigene zedelijke reinheid.

Laten anderen, o PUBLIUS CORNELIUS! uwe grootheid als Krijgsheld verheffen; laten de ALEXANDERS en CESARS, de grooten der aarde en wereldd wingers u ten voorbeelde kiezen, als gij, aan het hoofd uwer dapperen, op de baan des roems bloedige lauren plukt; laten zij u bewonderen in alle uwe ondernemingen — voor de muren van Carthagena, bij Illerurgis en Castulo, in de onderscheidene roemrijke gevechten en schitterende veldslagen; als gij twee geduchte legers in brand steekt en vernielt, HASDRUBAL meer dan eens verslaat, HANNIBAL overwint, Carthago aan Rome

cijnsbaar maakt; — wij, wij eerbiedigen u, als gij in Spanje de Koninklijke waardigheid verſmaadt en u te vrede houdt met het ten tooneſpreiden van Koninklijke deugden; als gij om het lot van den gevangenen SYPHAX de aandoeningen van uw menſchelijk hart niet verbergen kunt; als gij aan MASINISSA, ter gelegenheid van deszelfs onbetamelijk huwelijk, het, *verwin u zelven!* toeroept, uwen grootſten roem ſtelt in zelfbeheerſching en beteugeling der driften, en van u zelven de bekentenis aflegt, dat gij minder het gevaar vreest van gewapende vijanden, dan van rondom lokkende begeerlijkheden; en inzonderheid, als gij, te groot voor Rome geworden, alle uwe eerzucht opoffert aan de rust van uw Vaderland, en, vrijwillig balling, in de kracht van uw leven, met een weltevreden gemoed, het ſchitterend ſtaats- en krijgstooneel met den ſtillen en eenvoudigen landbouw verwiſſelt. In uwe krijgskundige ondernemingen, in uwe gevechten, in uwe veldſlagen moogt gij als den grootſten Veldheer van uwen tijd uitblinken; edeler blinkt gij in onze oogen als Mensch in uwe tent te Nieuw Carthago, bij de ontmoeting der Spaanſche Bruid. Elders moogt gij uwe vijanden overwinnen, hier verwint gij u zelven.

Laat ons tot deze ontmoeting wederkeeren.

SCIPIO laat den Minnaar, eenen jongen Celtiberiſchen Vorst, ALLUCIUS genaamd, met de Ouders der geliefde Gevangene voor zich komen.

Zoude het noodig zijn, dat ik den toeſtand en de gewaarwordingen van Ouders en Minnaar in eenige trekken aan ulieden voorſtelde? — van de Ouders, die hun dierbaar kind teederlijk beminnen en het reeds voor verloren houden? — van den Minnaar, wiens liefde de waarde zijner bruid evenaart en wiens droefheid om haar verlies aan wanhoop grenst?

O! zoo wij gevoel hebben, moeten wij hier gevoelen! en nooit misſchien was er eene meer plotſelijke verwiſſeling van tegenſtrijdige aandoeningen, een ſneller overgang van droefheid tot blijdſchap, van wanhoop tot vertrouwen, van razende vertwijfeling tot zalige verrukking, dan thans in de ziel van ALLUCIUS plaats had, toen hij door SCIPIO met deze taal afzonderlijk werd aangeſproken:

„ Ik ſpreek u, o Jongman! als zelf nog jong zijnde,

du, aan, om alzoo te vrijër ons gevoel te uiten. Mijn krijgsvolk heeft mij een meisje gebragt, waarop ik hoor, dat gij verliefd zijt, en hetgeen mij haar gelaat zeer wel doet gelooven. Viel mij hare wettige wedermin ten deel, en verbood mij 's Lands belang derzelver genot niet, elk zoude mij de hevigste liefde voor zulk eene bruid moeten vergeven. Thans doe ik 't geen ik kan en begunstige uwe min. Uw meisje bleef bij mij zoo zuiver, als zij bij hare eigene ouders was: zij is voor u bewaard, om aan u als een heilig en edel geschenk, dat uwer en mijner waardig is, te worden wedergegeven. Dit loon alleen beding ik voor dezen schat, dat gij een vriend des Romeinschen volks wordt. Houdt gij mij voor een braaf man, waarvoor deze volkeren mijnen Vader en Oom gekend hebben — weet dan, dat Rome vele zulke burgers heeft, en dat er geen volk op de ganschе aarde is, 't welk gij minder voor u en de uwen ten vijand of meer ten vriend behoort te wenschen."

O Gelukkige ALLUCIUS! wel mogt gij van verrukking over uwen herkregenen schat vervoerd zijn; wel mogt gij u schamen over uwe wantrouwende vertwijfaling; wel mogt gij de Goden aanroepen, om u eenen dank te helpen betuigen, dien uwe ziel voor zoo veel groots en edels niet wist uit te drukken!

O Gelukkige Ouders! wel mogt gij, door eene edele dankbaarheid gedreven, uit de volheid uwer harten het goud, dat gij tot rantsoen hadt medegebragt, als een gering blijk uwer welmeenende erkentelijkheid, den voortreffelijken Veldheer aanbieden. — Neen! hij zal u niet afwijzen. Na zoo vele bewijzen van de edelheid zijner ziel te hebben ontvangen, hebt gij geene versmading van hem te vreezen. Zijne kieschheid evenaart zijne goedheid, maar zijne edelmoedigheid overtreft zijne regtvaardigheid.

Een zeer aanzienlijke schat van goud wordt dan door de verrukte Ouders der Maagd den Veldheer aangeboden.

Hoe zal zich SCIPIO hierin gedragen, mijne Hoorders?

Hij had reeds aan ALLUCIUS den veel kostelijker schat dan goud, zonder eenig rantsoen, ter hand gesteld; zoude hij dan nu nog aannemen hetgeen eigenlijk tot den losprijs van dien kostelijken schat bestemd was? Zou zijne daad dan wel zoo edel, zoo belangeloos wezen? Zou het niet veeleer den schijn hebben, alsof hij op

die

niet schatten gerekend en voor de Maagd, als zijn eigendom, een' koopprijs bedongen had? Neen! om deze bedenkingen kon hij gerustelijk het geschenk aannemen; de edelheid van zijn bedrijf kon daardoor niet het minste bezwalkt worden. Zoo hem eerst het goud in de oogen had geblonken, zoo hij daarop de gevangene vrijgegeven en naderhand de schatten ontvangen had, dan zou misschien de belangeloosheid zijner daad, in onze oogen, met eene vlek zijn verdonkerd. Doch nu — nu hij het lot zijner gevangene beslist had, zonder dat hem nog eenige losprijs was aangeboden, zonder dat hij wist, dat men het voornemen had, hem denzelven aan te bieden, nu bleef zijn bedrijf volkomen edel en belangeloos, zonder eenige vlek van eigenbaat te vertoonen, al werd ook het goud, dat hij thans voor zich zag, door hem aangenomen. Het was niet meer een losprijs, maar een vrijwillig geschenk van dankbare harten.

Moet SCIPIO dit geschenk aannemen?

Inderdaad! het is moeijelijk, in soortgelijke omstandigheden te beslisfen. Aan den eenen kant is het belangeloos, alle aanbiedingen, alle voordeelen, alle geschenken van de hand te wijzen; aan den anderen kant is het edel, het offer der dankbaarheid niet te versmaden, en in zoodanige gevallen verwisselt men niet zelden een te ver gedreven gevoel van onbaatzuchtigheid met dat van edele kieschheid, en wordt dikwerf de vrees van ongevoelig te schijnen voor schandelijk eigenbelang, belangeloosheid voor koele, terugstootende trotschheid, toegevendheid voor baatzucht uitgekreten.

Zal SCIPIO dit geschenk aannemen?

Wat kunt gij verwachten van den Man, die reeds zoo vele blijken van deszelfs edelen aard en verhevene denkwijze gegeven heeft? Ook hierin zal hij zich zelven gelijk blijven; ook hier zal hij, in uwe schatting, niets van zijne voortreffelijkheid verliezen — wat zeg ik? hij zal zich uwer vereeringe nog meer waardig maken en zoo handelen, als de edele, kiesche, bescheidene en groote man altijd handelt, maar hij ook alleen handelen kan. In het begin schijnt hij eenigzins te aarzelen, of liever het geschenk ronduit te weigeren. Intusschen laten zich de dankbare ouders zoo gemakkelijk niet afwijzen. Zij dringen al sterker bij hem aan, zij verzoeken, zij smeeken hem,

dat

dat hij hun aanbod niet moge verſmaden, maar hunne ſchatten aannemen, en zij verzekeren hem, dat hun zulks niet minder aangenaam, dan het wederkrijgen van hun ongerept kind, zoude wezen.

Hier ſchijnt alzoo de aanbieding uit het opregtſte hart voort te komen. Het blijk van erkentelijkheid hardnekkiglijk te blijven weigeren, zou, bij de grootſte onbaatzuchtigheid, van koele, trotſche ongevoeligheid niet zijn vrij te pleiten. SCIPIO laat zich dan verbidden; hij geeft gehoor aan de ſmeekingen der ouders, ondersteund door de dankbare tranen der geliefden; hij neemt het goud aan — en zegt in den eigenen oogenblik, tot ALLUCIUS: „dit zij voor u mijne huwelijksgift!"

o Edele grootheid! o Verhevene edelmoedigheid! Dit was gewisſelijk het ſchoonſte, dat in dezè omſtandigheden konde gedaan worden. Dit was zuivere belangeloosheid, zonder eenigen zweem van onbeſcheidenheid; edele kieschheid, zonder terugſtootende trotschheid; toegevende inſchikkelijkheid, zonder lage baatzucht; ſchitterende edelmoedigheid, zonder koude gevoelloosheid. Hier werd de gever niet verſmaad en de giſt ſlechts ter leen ontvangen; het offer der erkentelijkheid aangenomen en de offeraar met nieuwe weldaden gezegend; hier werd ontvangen om weder te geven — ontvangen uit edelmoedigheid, gegeven uit edelmoedigheid; de edele deugd der weldadigheid dubbeld uitgeoefend, het zalig gevoel der dankbaarheid dubbeld genoten, de heilige verrukking der grootmoedigheid dubbeld gevoeld.

Ja! dit konde alleen het werk zijn van eenen waarlijk edelen en grooten ſterveling. Hieraan kennen wij onzen SCIPIO, van wien ALLUCIUS, met het hoogſte gevoel van dankbaarheid, bewondering en vereering, zijnen landgenooten toeriep: „dat er een Jongeling, den Goden gelijk, in Spanje was gekomen, die even onweêrſtaanbaar was door zijne edelmoedigheid, als door zijne dapperheid."

Ziet daar, mijne Geëerden! een tafereel voor U opgenangen, hetwelk wel waardig was, om door eene meer geoefende hand en een fikſcher penſeel geſchetst te worden — een tafereel, even ſchoon en bevallig, als nuttig en leerzaam.

Wenden wij nog eens onze oogen naar hetzelve, om

om de grootsche werking van het geheel te genieten; welks bijzondere deelen wij zoo even beschouwd hebben.

Op den voorgrond zien wij SCIPIO, in den bloei der jaren, van de aanzienlijkste afkomst, in al den luister eens Romeinschen Veldheers en in het volle bezit eener allesovertreffende mannelijke schoonheid; op eenigen afstand de Maagd, mede in den bloei der jaren, mede van eene aanzienlijke afkomst, mede in het volle bezit eener allesovertreffende vrouwelijke schoonheid. Hier den Veldheer, die, hoe hoog zijne verwachting ook gespannen mogt wezen, op het aanschouwen der Maagd in eene sprakelooze verrukking wegzinkt; daar de Gevangene, bedroefd, vernederd, ter neêrgeslagen, vreezende voor eene aanranding haarer maagdelijke eer, aarzelende om eenen blik op den Veldheer te werpen, en pogende den luister heurer bekoorlijkheden voor deszelfs oogen te verbergen. Hier nog eens onzen SCIPIO. Mij dunkt — wij zien de sprakelooze verrukking van zijn gelaat verdwijnen; mij dunkt — wij zien zijne blikken vol vuur, zijn bloed in beweging, zijne borst hevig kloppen, en den gloed der liefde en des verlangens zijn geheel aanzijn doortinten. Hij nadert haar. Wij vreezen, dat eene onzalige drift zijn hart zal overmeesteren; wij kennen zijne neiging tot den wellust, — wij durven hem niet langer aanschouwen — wij vreezen alles, — en de innigste deelneming met de schoone Maagd doet ons werktuigelijk de oogen op haar vestigen. En nu — nu heeft zij moed gekregen om tranen te storten; deze tranen zijn verkwikkelijk voor onze harten; wij wenschen, dat zij het vuur in den boezem van SCIPIO zullen verkoelen — wij duchten de uitwerking daarvan op den gloeijenden Jongeling te ontdekken ... wij zien hem aan — en het vuur in zijne oogen is verflaauwd, zij blinken nu van een zacht gevoel — het is dat der meêwarigheid en deelneming; de beweging van het bloed is kalmer, en zijne borst klopt niet meer zoo hevig, dat wij eene geweldige uitbarsting te vreezen hebben. Nu kunnen wij hen beide ongestoord aanschouwen; nu zien wij, hoe de wangen der Maagd met schaamrood bedekt worden; nu zien wij haren schoonen mond zich openen, om het geheim van haren maagdelijken boezem te openbaren; — nu zien wij SCIPIO vol van eer-

eerbied voor hare nog ongerepte onſchuld, hare ſchoonheid nog bewonderende, maar de regten van een' ander heilig houdende; nu hopen wij de zegepraal der deugd op de zinnelijke begeerten in al haren luister te aanſchouwen, en het bevel, om ALLUCIUS te doen naderen, bevestigt deze hoop.

Op den achtergrond ontdekken wij den bedroefden Minnaar en de even bedroefde Ouders. De wanhoop heeft reeds gewoed op het gelaat des eerſten, en de droefheid heeft bij de laatſten vernield hetgeen de ouderdom nog geſpaard had. Wij ontwaren het innigſte medelijden met dien Minnaar — met die Ouders. Wij kennen SCIPIO reeds beter, dan zij hem kennen. Wij voelen ons geneigd, om hen toe te roepen: dat zij moed kunnen ſcheppen, dat zij niets te vreezen hebben .... doch SCIPIO is ons voorgekomen, *de Held heeft reeds geſproken*, en nu — nu heeft de wanhoop den Jongeling verlaten; nu ſchijnen de Ouders weder jong te zijn geworden; nu kunnen wij het geheele tafereel met welgevallen aanſchouwen; nu zijn allen in eene bekoorlijke groep vereenigd; nu zijn de ſchaduwen verdwenen — alles is licht, liefelijk, ſtreelend, heerlijk licht; de verhevenſte aandoeningen van het menſchelijke hart vertoonen zich aan ons oog: tevredenheid, blijdſchap, dankbaarheid, verrukking, eerbied, bewondering — zaligheid van vier gelukkige harten. Alles ademt eenſtemmigheid, alles ademt vertrouwelijkheid; alles is eenheid, alles is harmonie — en zoo al eenige ſtrijd deze harmonie mogte ſtoren, het is een Goddelijke ſtrijd, om uit te munten in edelmoedigheid.

Eindelijk — want ik vrees uwe aandacht te zullen vermoeijen — het zedelijk nut van dit tafereel.

Voorzeker! dit behoef ik niet aan te wijzen.

Hebt gij mijne ſchilderij met gevoel, met deelneming aanſchouwd — wel nu, laat mij u dan afvragen: hoedanig is thans de geſteldheid van uw hart? Zonder twijfel gevoelt gij eerbied voor SCIPIO, als den held, die zichzelven verwon, wiens edelmoedigheid zijne dapperheid evenaarde. En deze eerbied voor den held — moet zij niet in eerbied voor de *deugd*

zel-

zelve overgaan? ô! Zoo dit met ons allen plaats had; zoo wij door de schetsen van mijn penseel wierden aangemoedigd, versterkt en bevestigd in onze edele voornemens, om, in alle voorvallen des levens, in elke omstandigheid, een ieder in zijne betrekking, den opbruisenden vloed der zinnelijke begeerten te bedwingen, de driften aan het gezagvoerend gebied der Rede te onderwerpen, de reinheid van het ligt ontvonkte hart te bewaren, en die gene, welke in onze magt zijn gesteld, welken die vernielende vloed, die verterende vlam eenig nadeel zoude kunnen toebrengen, niet alleen niet te kwetsen, niet te beleedigen, niet te schaden, niet te onteeren, niet te mishandelen; maar zelfs met weldaden, met onverschuldigde gunsten te zegenen; — zoo wij, met deze voornemens bezield, van de beschouwing des opgehangenen tafereels naar onze woningen terugkeerden, en ons krachtiger, dan voorheen, gedrongen gevoelden; om de beide doorluchtige deugden, die wij in SCIPIO mogten bewonderen, *zelfbeheersching* en *edelmoedigheid*, meer en meer uit te oefenen en ons in dezelve te volmaken, — dan, mijne Geëerden, zou het genoegen, dat de behandeling van dit ondergerp reeds bij voorraad aan mij geschonken heeft, aanmerkelijk vermeerderd worden.

BE-

BERIGT WEGENS DE GELUKKIGE ONTLASTING VAN EEN' STEEN VAN ONGEMEENE GROOTTE.

Briefsgewijze medegedeeld, aan den Hoog-geleerden Heere C. ALLARDI, *Med. Doctor, Profesſor in de beoefenende Genees-, Schei-, Kruid- en Artſenijmengkunde &c. &c. te Franeker,*

door

C. J. VAN WIJ, te *Arnhem.*

Wel Edele Hooggeleerde Heer!

Het was Mejuffrouw J . . . . , van welke Uw H. G. eene Annonce, van mijnentwege, in de Koninklijke Courant, gedateerd *Arnhem* 2 December 1808, waarſchijnlijk zult gelezen, en van den volgenden inhoud bevonden hebben:

„ Onder de onberekenbaarſte, zoo wel als zeld-
„ zaamſte gevallen, welke de Ondergeteekende, in zij-
„ ne veeljarige praktijksoefeningen, immer zijn voor-
„ gekomen, en welker wedergâ men misſchien, zoo niet
„ te vergeefs, althans niet dan met moeite, en ter
„ bevestiging van de zeldzaamheid des gevals (van
„ Steenlozing buiten Kunstbewerking) in het fraaiſte
„ en uitgebreidſte Muſeum opſporen zal, is dezer da-
„ gen, onder zijne heelkundige beſtieringen en behan-
„ delingen, voorgevallen.

„ Mejuffrouw J., oud 35 jaren, had, na verſchil-
„ lende en vierdehalfjarige vruchtelooze geneezingsbe-
„ proevingen en behandelingen, vele ſmerten, en den
„ dood voorſpellende toevallen, doorgeſtaan te heb-
„ ben, zonder dat men ooit op de gedachte gekomen
„ was, dat hare inwendige, ſmertelijke kwaal door
„ een' ongewoon grooten vastgehechten Steen in de
„ blaas veroorzaakt wierd, het beſluit genomen, om

„ zich aan de uitvoering der Operatie van den Steen,
„ door den Ondergeteekenden, te onderwerpen, toen
„ zij den 29 November l. l., onder de folterendſte en
„ doodelijkſte benaauwdheden en perſingen, weinig
„ tijds vóór den bepaalden dag tot de uitvoering der
„ Kunstbewerking, langs den gewonen waterlozings-
„ weg of pisbuis, een' keiachtigen, vasten Steen, ter
„ zwaarte van anderhalf unce en 37 greinen, ter lengte
„ van 2 en een half duimen, ter breedte van ruim een
„ duim en een en een half kwart duim, en over de groot-
„ ſte dikte gemeten, een en een achtſte duim R. M.
„ ontlaſte.

„ Omſtandigheden, zoo wegens de behandeling,
„ voor, onder, als na de ontlasting des aanmerkelijk
„ grooten Steens, als anderzins, zullen welvoegelij-
„ ker, na den afloop der herſtellingsbehandeling, op
„ eene andere wijze als langs dezen weg publiek bekend
„ gemaakt worden door

G. J. VAN WIJ."

„ *Arnhem*, 2 December 1808."

Deze Lijderesſe was dezelfde, waaromtrent men Uw H. Gel. eindelijk (vóór de toebetrouwing aan mijne zorgen en behandeling, op aanraden van Uw H. Gel.) geraadpleegd had, en van welke ik de eer heb, deze korte mededeeling en Teekeningen, langs dezen weg, aan U te doen toekomen, in verwachting dat U zulks niet onaangenaam zijn zal, en in welk vertrouwen ik mij met ware hoogachting noeme,

Wel Ed. Hooggeleerde Heer!

Uw Ed. Hooggel. zeer dienstv. Dienaar

G. J. VAN WIJ.

Arnhem, 15 Januarij 1809.

Ik heb het niet ongepast geoordeeld, alhier, vooraf, eene plaats te vergunnen aan de ſchriftelijke opgave der Moeder van de Lijderesſe, mij, (wegens hare Dochters voorafgaande ongeſteldheid) voor haar ver-

vertrek naar hare woonplaats, na den 27 December l. l. ter hand gesteld, luidende als volgt:

„ Na dat de bewuste persoon eene aanhoudende gezondheid had genoten, werd, in den zomer van het „ jaar 1798, dezelve afgebroken, door eene hardnekkige verstopping, gevolgd van rheumatieke pijnen „ in de leden, die vervolgens op het gehoor vielen, „ en haar doof maakten. Dit laatste overgegaan zijnde, kreeg zij een toeval op de spraakdeelen, dat, „ niettegenstaande alle aangewende middelen, haar belette om 8 maanden lang eenig geluid te kunnen geven, tot dat, na een sterk gebruik der kwik, na „ verloop van dien tijd, zij weder geluid konde geven, doch welk toeval bij schrik of droefheid telkens wederkwam, en dan twee of drie weken aanhield; in dien tijd bleef zij min of meer ongesteld. „ In 1803 kreeg zij een kwaadaardigen uitslag, verzeld van zwerende vingeren; dit wilde door gebruikte middelen niet overgaan, tot dat zij in den „ winter van 1804 door hevige koortsen werd aangetast, verzeld van krampen in het hoofd, wanneer de „ uitslag enz. in eens verdween. Hiervan hersteld zijnde, „ deed zij in het voorjaar van 1805 eene reis met een „ rijtuig, op welken dag zij niet konde wateren, en „ weinige dagen daarna gevoelde zij pijnen, zoo dikwijls zij moest wateren, die nu eens min- en dan „ weder meerder waren, doch steeds had zij zulk „ een aandrang, dat zij veelal niet konde beletten dat „ het water wegliep; zij bleef hier bij tamelijk gezond, doch konde het rijden niet verdragen. In het „ winterseizoen van 1806 gevoelde zij eene hevige „ konde in den onderbuik, die circa 6 weken aanhield, tot dat in het voorjaar van 1807 eensklaps de „ hevigste pijnen en persingen ontstonden, en het water gedurig wegvloeide. In de eerste maanden konde „ zij in het geheel de voeten niet opbeuren, doch naderhand konde zij dit meerder verdragen. In deze „ groote ellende bleef zij, tot dat zij den 29 November „ den Steen loosde."

Van den 27 Augustus 1808, dat ik de Lijderesse voor 't eerst in haren smertelijken en den dood voorspellenden toestand zag, was ik voor mijzelven bijna volkomen zeker, dat alle verschijnselen, welke zich bij haar Ed. opdeden, oorspronkelijk aan steen in de blaas

moesten toegeſchreven worden; offchoon, bij onderzoek van voorgeſchrevene middelen, noch uit het verhaal, wat andere Genees- en Heelkundigen deswege gegist hadden, niets anders dan de aanwezigheid van een *ſcirrheus* of wel kankerachtig gezwel, aan den hals van de blaas, of misſchien ook wel aan den hals der baarmoeder, waarvan de oorzaak, naar afleiding der voorſchriften, gisſelijk wel eens *ſiphylitisch* beſchouwd was, konde opgemaakt worden.

Ten einde zeker te zijn nopens den waren aard des gebreks, deed ik verſcheidene malen beproevingen ter onderzoeking met een Catheter; doch de hevige ſtuiptrekkingen, welke daarop beſtendig volgden, deden gedurig mijne pogingen mislukken. Alleen door het toucheeren ter onderzoeking naar den toeſtand van den hals der baarmoeder (dewelke ik volkomen onaangedaan bevond) beſpeurde ik een hard ligchaam aan den achterkant in den hals van de blaas en langs het voorſte gedeelte der *vagina*, hetwelk ik (voor zoo veel ik op het gevoel mijner vingeren, gewoon aan naauwkeurige onderkenningen van duistere gebreken, die voor 't gezigt verborgen zijn, gevoegd bij andere Steen-toevallen, vertrouwen konde) voor een' onbewegelijk vasten ingekasten of ingeklemden ſteen in den hals der blaas hield. — Ik miste echter de volkomene zekerheid, zoo lange ik den pisontlaster of een ſnijſtaf niet in de blaas konde brengen; ook moest ik bedachtzaam zijn in de mededeeling mijner gedachten nopens den aard des gebreks, dewijl andere Kunstgenooten hieromtrent met mij verſchillend gedacht en gehandeld hadden.

Mijne toediening van hulpmiddelen, zoo ter leniging van pijnen, als anderzins, was desniettegenſtaande, van den beginne tot aan 't einde, tegen een zoodanig vreemd ligchaam, als ik vermoedde, ingerigt.

De toeſtand der Lijderesſe, zoo met betrekking tot de hevigſte en folterendſte pijnen, als koorts, verzwakking, aanmerkelijke uitperſingen van het *intestinum rectum* en andere toevallen, werd van tijd tot tijd, ondanks alle aangewende vlijt, ſlimmer, en deed mij ten laatſte een plan ter herſtellings-beproeving, in dit ongewis geval (daar er geene mogelijkheid was om een ſnijſtaf in de blaas te brengen, ten einde de operatie op den vermoedelijk ingekasten Steen te verrigten) opmaken, en der Lijde-

resse zoo aannemelijk voorstellen als mij geoorloofd toescheen.

Vooraf beproefde ik, op den 25 Nov. l. l., eene onderzoeking door de *vagina*, langs den achterkant der blaas, met mijnen vinger, op eene wijze en met opzettelijk voornemen, om, ondanks de geweldige pijnen en stuiptrekking, alle mogelijke zekerheid des gevals op te sporen, hetwelk niet weinig moeijelijkheid voor mij, en geweldige pijnen, (welker gelijke ik nimmer aangetroffen heb) verzeld van stuiptrekkende ineenwringingen des ganschen ligchaams der Lijderesse, te wege bragt.

Bij dit toucheerend onderzoek bleek mij nu zoo klaar, alsof ik door mijnen vinger zag, dat een zoodanig, aanmerkelijk groot hard ligchaam, welks hardheid die van alle *scirrhi*, welke ik ooit te voren betast had, verre overtrof, en welk ik hierom voor mijzelven stellig voor steen hield, zoo vast en onbewegelijk tegen het schaambeen in het laagste gedeelte der blaas was genesteld, dat aan hetzelve schijnbaar geene plaatsverandering toe te brengen ware, terwijl de blaas om dit steenharde ligchaam als een bal zamengetrokken scheen. De opening der pisbuis was zoo naauw en krampachtig toegesloten, dat geene de minste toegang met een snijstaf, langs dezelve, tegen dit ligchaam, ter duidelijke onderkenning, mogelijk ware.

Daar nu de Lijderesse ten einde lijden en leven scheen te naderen, beproefde ik, den steen, met mijnen in de *vagina* gebragten vinger, zoo veel mogelijk te omvatten, als dienstig was, om, ware het mogelijk, denzelven van boven nederwaarts, door de *urethra*, uit de blaas te stuwen; dan, na vele vruchtelooze beproevingen en verhinderende stuiptrekkende bewegingen, werd ik genoodzaakt hiervan af te laten, offchoon ik eenige neder-daling der hardheid bespeurde.

Door dit tentamen was de Lijderesse zeer afgemat, en hare koortsige ongesteldheid daardoor niet weinig vermeerderd, terwijl de onwillige persingen, te voren zoo geweldig, dat men billijk voor scheuring der blaas en uitdringing van ingewanden op alle mogelijke wijze te duchten had, thans gematigd waren.

Ik stelde in deze omstandigheid aan de Lijderesse de beproeving eener Operatie voor, in 't werk te stellen, zoodra zij van deze vermoeijing wat hersteld zoude zijn, en wel op den 30 November l. l., nadat ik van eene

afwezigheid uit de Stad terug gekomen zoude zijn.

Mijn plan en gereedheid tot het doen der Operatie beſtond daarin, om met een ſtevig Steenſnijmes, met een ſtompen rug, ter veilige plaatſing van mijnen voorſten vinger, langs de *vagina* ingevoerd, en met mijnen vinger beſtierd, de blaas van den achterkant te doorklieven, zoo groot als noodig zoude zijn, om den ſteen vervolgens met een *lapidil*, of op eene andere geſchikte wijze, zoo als bij het doen der operatie alsdan raadzaamst voorkomen zoude, naar buiten te brengen, en verder te handelen als in die gevallen gebruikelijk is, en met haren toeſtand zoude overeenkomen.

Er was, ter redding dezer Lijderesſe, geene andere kunstbewerking mogelijk, dan het vaste ligchaam tot een gids te nemen, dewijl geen wegwijzer, ter beſtiering van 't mes, bij mogelijkheid konde ingebragt worden; en de uitvoering der kunstbewerking op die wijze kwam mij zeer uitvoerlijk voor.

Gedurende mijne afwezigheid had de Lijderesſe een vast beſluit genomen, om, na voorafgaande bedenkingen, welke zij ter oplosſing wilde voorſtellen, en welke ik zonder eenige bedenking voor haar Ed.. aannemelijk oplosſen konde, tot de kunstbewerking te beſluiten.

Staande mijne afwezigheid waren de dringende en perſende pogingen der natuur, ter uitdrijvinge van den Steen, na mijne uitdringende pogingen met den vinger, zoo zeer vermeerderd, dat zij, op den 29ſten, desavonds omſtreeks 8 ure, op een waterpot, ter ontlasting van urin uit de blaas, zittende, volgens hare gewoonte, alle krachten tot dat einde inſpannende, den Steen, met groot geweld, alleronverwachtst, (en op eene onmogelijk berekenbare wijze) uitdreef.

De voorbeeldelooze blijdſchap der Lijderesſe, wegens de herſtelling uit zulk een beklagenswaardigen, alle andere pijnen te boven gaanden en gevaarlijken toeſtand, gevoegd bij behoorlijk toegediende geneesmiddelen, zijn van dat gevolg geweest, dat zij, volkomen herſteld, zonder eenig onvermogen in de willekeurige pisontlasting, (waarvoor ik in den beginne met reden vreesde) na den 27 December l. l. huiswaarts terug gekeerd is, van waar men onlangs van harentwege berigt ontvangen heeft, dat zij eene beſtendige gezondheid geniet.

Ver-

Fig. 1.

Fig. 2.

E. Weymarshausen del.

D.r Vedwaard sculp.

Verklaring der nevensſtaande afbeeldingen.

Fig. 1 en 2. De juiste groote van den langwerpigen eivormigen Steen, van beide de oppervlakten te zien.

Fig. 1. De bruinachtige oppervlakte vertoont zich keiachtig; althans aldaar is dezelve met eene vaste, naar kei gelijkende, ſchors bedekt, zoo als ook voor een groot gedeelte op Fig. 2. te zien is; terwijl het onderſte gedeelte der beide Teekeningen, kenbaar door de grijsachtige onderſcheiding, brozer en kalkaardig zich vertoont, zoo als aan de (vermoedelijk voorſte) bovenſte oppervlakte Fig. 2. ook ontdekt wordt.

Op beide de oppervlakten der Teekeningen ziet men hier en daar kleine verhevenheden, zich vertoonende als kleine afzonderlijke eilandsgewijze bijwasſen of knobbeltjes.

Het meer donkerkleurige aan den onderkant van Fig. 2. vertoont zich afgebrokkeld en eenigzins uitgehold, even alsof hier ter plaatſe een gedeelte afgebroken is, bij de geweldige nederploffing uit de blaas tegen den bodem des waterpots, ten tijde der uitdrijving.

De min of meer gebogene kalkaardige en poreuſe punt, die zich, door eene kennelijk onderſcheidende ſtreep, von de bruinachtige ſchors, Fig. 2., duidelijk onderſcheidt, is dat gedeelte des Steens, 't welk, bij het toucheeren en onderzoek des gevals, langs de *vagina*, tegen de achterſte oppervlakte des Steens, mij toeſcheen in de blaas (het ſchaambeen van achteren omvattende) vastgehecht te zitten.

De Steen vertoonde zich in den beginne zoodanig, dat men het middengedeelte voor niets anders, dan vast, keiachtig van aard, houden konde, en zoo, dat het bovenſte en onderſte gedeelte zich kennelijk brokkelachtig, en van een losſer, kalkaardiger wezen, opdeed; terwijl nadethand, bij eene meerdere uitdrooging en geringe behandeling, gebleken is, dat de bruine ſchors, niet zeer dik afbladerende of afſchilferende, eene krijt- of kalkachtige oppervlakte in hare plaats achterliet.

AANMERKINGEN OVER DE VOORTPLANTING DES LEVENS IN HET DIEREN- EN PLANTEN-RIJK.

(Uit het *Engelsch.*)

Hæc, ut potero explicabo; nec tamen quaſi Pithius Apollo, certa ut ſint et fixa, quæ dixero; ſed ut Homunculus unus e multis probabiliore conjectura ſequens.

CICERO.

Elke omſtandigheid, welke betrekking heeft tot de verſchijnſelen der mededeeling en voortplanting des *Levens*, 't zij onder de wezens, met hoogere en meer zamengeſtelde vermogens begaafd, welke wij *Dieren* noemen, 't zij onder de lagere wezens van eenvoudiger zamenſtelling, onder den naam van *Planten* bekend, is op zichzelve zoo wetenswaardig, en zoo gewigtig in de daarmede verbondene betrekkingen, dat dezelve de weetgierigheid moet uitlokken van den toevalligen waarnemer en de aandacht des Wijsgeers.

De zorg, welke de groote Werkmeester des Heelals gedragen heeft voor de ſtandhoudende opeenvolging van levende wezens, en meestal heeft uitgeſloten de mogelijkheid der uitrooijinge van eene enkele ſoort, zelfs door de kunst en vijandſchap der menſchen, ſtaat met de leesbaarſte letteren geſchreven op elke bladzijde van het Boek der Nature.

Onder de volmaaktere ſoort van Dieren, heeft de drift tot, en het vermaak, gehecht aan de drift ter voortteling, een genoegzamen waarborg daargeſteld tegen de vermindering of het uitſterven van die ſchepſelen-ſoort. Onder de lagere en mingevoelige ſchepſelen beantwoordt eene overvloedige vruchtbaarheid aan het zelfde doeleinde; terwijl het groeijend geſlacht, niet bedeeld met de aanprikkelingen der drift en de levendige aandoeningen des gevoels, en teffens blootgeſteld aan de woede der hoofdſtoffen en de nimmer aflatende verdelging der dieren, niet te min in ſtaat geſteld is, om zijne ſoort in ſtand te houden en te vermenigvuldigen, niet alleen ingevolge van deszelfs onnarekenbare vruchtbaarheid in zaden, maar ook omdat hetzelve, gelijk

wij

wij vervolgens zien zullen, bedeeld is met alle de voorttelende vermogens, welke men ontdekt heeft bij de onderscheidene stammen van dierlijke wezens.

Het is nogtans der opmerkinge overwaardig, dat, te midden van deze in 't oog loopende en welberaamde voorzorgen voor de vermenigvuldiging des Levens, eene niet min merkbare zorge gedragen is, om, zonder verwarring of vermenging, de Soorten, aan welke het bestaan gegeven is, te bewaren. De vermogens ten Leven zijn, derhalve, nooit toegevoegd aan op zichzelven staande en afgescheidene stofklompen. Het is eene wet van algemeene uitgestrektheid, „ dat alles, „ wat Leven bezit, oorspronkelijk een deel was van „ eenig ander levend wezen." Deze belangvolle waarheid zijn wij verschuldigd aan het welingerigt onderzoek en de vlijtige naspeuring van latere Wijsgeeren. Voor het licht, door dezen verspreid, verdwijnen de nevels van *Lucretiaansche* dwaling (*).

Deze droomerijen der onkunde bleven nogtans standhouden tot het laatste gedeelte der Zeventiende Eeuwe; wanneer REDI, in den waren geest der *Baconiaansche* Wijsbegeerte, dezelve door Proefondervinding bestreed.

Dat gedeelte eens dierlijken ligchaams, 't welk deelt in deszelfs leven, en 't welk, na een zekeren omloop, geschikt is om er van afgescheiden en een onafhankelijk wezen te worden, heeft men, van ouden tijde her, aangemerkt, als in alle gevallen uit een Ei bestaande; het beginsel volbrengt de ontwikkeling zijner deelen in 't ligchaam der moeder bij de *levendbarende* dieren, en buiten het ligchaam bij de *eijerleggende* dieren. De beroemde Dr. HARVEY omhelsde, na vele keurige naspeuringen, het gevoelen en nam ten stelregel aan: *Omne Animal ex Ovo*, „ Alle Dieren komen uit „ een Ei voort."

Wanneer LINNÆUS ontdekte, of liever naspeurde, (want

(*) *Scire licet gigni posse ex non sensibu' sensus.*
— — — — *quia Corpora materiai.*
Antiquis ex Ordinibus permota nova re.
Conciliantur ita, ut debent animalia gigni.

Luc. Lib. II.

(want het was bij de oude Natuurkundigen niet onbekend (*)), dat er eene Sekse-werking, zeer overeenkomstig met die in de Dierlijke wereld vereischt wordt tot de vermenigvuldiging des Levens, in het Plantenrijk plaats greep, vond hij zich natuurlijk opgewekt, om die overeenkomst uit te breiden, en de *Zaden* der Planten aan te merken als het gevolg van die werking, overeenkomende met de *Eijeren* der Dieren. Hij nam overzulks den gemelden Stelregel van HARVEY en diens voorgangers aan, doch breidde de toepasſing uit, van het Dierlijk geſlacht tot den gantſchen kring der Nature, waarin *Leven* gevonden wordt. Zijn grondregel ſloot gevolgelijk alleen de ongeörganiſeerde zelfſtandigheden uit. Hij ſchreef: *Omne Vivum ex Ovo* (†). „Al wat leeft, heeft uit een Ei den oor„ſprong."

Altoos hebben de Wijsgeeren eene neiging betoond, om dat, waarmede zij bekend waren, algemeen te maken; naar allen ſchijn niet bedenkende, dat hunne kennis, naastdenkelijk, gedeeltelijk is en onvolkomen. Deze neiging is, nogtans, over het geheel, zeer geſchikt om nut daar te ſtellen, dan nadeel te baren, dewijl zulks ſtrekt, om duidelijkheid, ſchikking en verband aan onze kundigheden te geven. Maar zij ſtrekt, bij wijlen, om onze gevoelens te plooijen naar het beſpiegelend ſtelſel, door ons omhelsd, en hindoopalen op te werpen in den weg der naſpeuring, dewijl zij onze bevattingen verblindt voor de waarheid van gevallen, welke kunnen voorkomen. Zoodanigerwijze ſchijnt die neiging gewerkt te hebben ten aanzien van de voortzetting der Planten in den geest van LINNÆUS. Een Wijsgeer mag men het ten goede houden, dat hij niet voortuit werke op de ontdekkingen zijner opvolgeren; maar de blaam van eene niets onderſcheidende aankleving aan een vooropgevat beſpiegelend ſtelſel valt op hem, wiens inzien van daadzaken hem toont, dat dezelve, algemeen genomen, op dwaling uitloopen. Misſchien zijn er echter weinige Wijsgeeren, op welken deze

(*) *Arboribus, imo potius omnibus quæ terra gignit herbisque etiam, utrumque ſexum eſſe diligentiſſimi naturæ tradunt.* PLIN. SEC. Lib. XIII. Cap. 4.

(†) LINN. *Philoſophia Botanica.*

ze aanmerking zoo ontoepaselijk is, als op den te regt bewonderden LINNÆUS.

Het is uit volgende naspeuringen gebleken, dat die algemeenmaking dezes stelsels onvolkomen is, zoo ten aanzien van het Dieren- als van het Planten-rijk; niet toepaselijk op het geheel van het eerstgemelde, noch ook op het laatstgenoemde, dan gedeeltelijk en in een bepaalden graad.

Wij leeren uit de Proeven des Heeren TREMBLEY (*) en anderen, dat bij verscheidene van de lagere rangen onder de Dieren geen onderscheid van Sekse zich opdoet, maar dat elk schepsel op zichzelven het vermogen heeft om zich te verdeelen, of deelen van deszelfs zelfstandigheid af te scheiden, gevormd naar zijn eigen maaksel, elk van welke eerlang een op zichzelven staand wezen wordt, met het eigenste vermogen begaafd. Geen zenuwgestel hebbende, of eene plaats van algemeene gewaarwording, schijnt het *Levens-beginsel* gelijkelijk verspreid door elk deel van hun maaksel: elk deel schijnt derhalve in staat, om, ingevolge van eene natuurlijke of toevallige afscheiding, een onafhankelijk op zich zelf bestaand wezen te worden. Men ziet zulks in de geheele bende der *Polypen*.

De *Tænia* of *Lintworm* zet zich voort, of liever breidt zich uit, zonder ei, in zijne eenzame wijze van bestaan. Deze is, in de daad, eene zamenhooping of familie van Dieren; elk lid, gelijk men het gewoonlijk noemt, een op zich zelf bestaand wezen zijnde, met een mond, en de werktuigen, ter spijsvertering noodig, voorzien. Dit dier doet zijn gezin aangroeijen door den een na den ander voort te brengen, tot dat de lengte der geheele zamenvoeging verscheidene voeten uitmaakt.

Alle die wezens, welke wij gerangschikt vinden onder de *Zoophyten* en *Lithophyten* van LINNÆUS, blijken, zoo verre onze kennis zich uitstrekt, op eene gelijke wijze voortgebragt te worden; zoodanig zijn de *Koralen*, de *Sponzen* enz. Het wordt nu algemeen geloofd, dat zij, als 't ware, op gelijke wijze voortkomen als de *Polypen*, en dat de harde bekleedsels, welke deze schepsels dekken, door die schepselen zelven gevormd worden, even eens als de Slekken en Krabben hare huisjes en schalen vor-

(*) TREMBLEY; *Mem. pour l'Hist. des Polypes.*

vormen, of andere dieren hun inwendig gebeente. Ingevolge van dit alles is de ſtelregel: *omne Animal ex Ovo*, blijkbaar ongegrond en onvolkomen. *Levendbarende* dierenſoorten zijn er dus verſcheidene, zonder de tusſchenkomst van den invloed der Sekſen, zonder baren, zonder eijerleggen.

In het Groeijend Rijk zijn vele ſtukken nageſpoord, langen tijd vóór de gemeenmaking des ſtelſels van LINNÆUS; veel meer liggen er bloot voor de algemeene waarneming, door welke die groote Natuurkenner zich had kunnen overtuigen van de onvoldoenbaarheid zijns alles gelijkſtellenden grondregels, welke de Sekſenwijze voortplanting, en het voortkomen uit een Ei, tot alles in het Groeijend Rijk uitſtrekt. Dan het ſchijnt het lot geweest te zijn veler groote Wijsgeeren, dat zij zich lieten misleiden door het dwaallicht eener geliefde veronderſtelling.

LINNÆUS ſchijnt geen vast gevoelen gehad te hebben, ten aanzien van zekere Organen in het Groeijend Rijk, welke hij den naam geeft van *Hibernacula*, of Winterverblijven. Want in een gedeelte van zijne *Philoſophia Botanica* geeft hij deze bepaling op van dit *Hibernaculum*, „ als dat gedeelte eener Plant, 't welk het vruchtbeginſel inſluit en beſchermt tegen ongevallen van buiten." In een ander noemt hij deze planten *Herbarum Metamorphoſes*, blijkbaar zinſpelende op de gedaanteverwisſelingen der gevleugelde Inſekten in den ſtaat van poppen. De eerſte bepaling is geheel onvolkomen, naardemaal dezelve niet inſluit de *voortbrenging*, maar wel de beſcherming van het plantbeginſel, en even zeer toepaſſelijk is op het *Zaad*, als op het *Hibernaculum*: de tweede uitdrukking is geheel onvolkomen, dewijl er geene gedaanteverwisſeling, maar enkel een voortgaande groei der deelen van de opgeſlotene Plant plaats heeft. — Voor den eenigzins in de Plantkunde bedrevenen is het overtollig hier bij te voegen, dat door *Hibernacula* verſtaan worden de bollen en knoppen der gewasſen.

De zaak komt hier op neder, dat deze *Hibernacula* de beginſels zijn der Planten, voortgebragt door het onafhankelijk Polypen-gelijkend vermogen, bij 't welk de Sekſen-gemeenſchap geen invloed heeft. — GREW ſchijnt de eerſte geweest te zijn in waar te nemen, dat de Bloemen van bolwortelige Planten gevormd en geheel volmaakt zijn in alle derzelver deelen, langen tijd eer zij

te

te voorſchijn komen, en dat de Bloemen, welke in een gegeven jaar bloeijen, in de daad Bloemen zijn, in het verſtreken jaar voortgebragt, beſloten en beſchermd gelegen hebbende, gedurende de ſtrengheid des winters, binnen den bol, waar zij werden voortgebragt. Een Tulpbol in de maand Augustus ontledende, ontdekte hij de bloem van den volgenden zomer in 't klein, doch de deelen zeer onderſcheiden (*).

Sir JOHN HILL bevond, dat, in de *Colchicum autumnale*, de bol ſteeds ſtandhoudende is, en dat, terwijl de bloem aan de eene zijde van denzelven uitkomt en bloeit, een vruchtbeginſel voor het volgend jaar gevormd is tusſchen het buitenbekleedſel en de vaste zelfſtandigheid van den bol aan de andere zijde: deze werking gaat in denzelfden bol elk jaar voort, het vruchtbeginſel en de bloem de tegenovergeſtelde zijde beurtelings innemende. Dus is de *wortel* alleen voldurende, en deze Polypuswijze van voortteling is noodzakelijk tot de *volduring* van de plant op zichzelve, welke wij oneigenlijk voortdurend noemen (†).

Maar in vele bolplanten wordt een ſnelle *aanwas* uitgewerkt door eene dergelijke voortteling. Van de knobbelige wortels, welke in overvloed op deze wijze worden voortgebragt, hebben wij een gemeen bekend voorbeeld in den *Solanum tuberoſum*, of gewonen Aardappel. Eenige verſcheidenheden van dit gewas dragen nooit bloemen, en de invloed der Sekſe kan, derhalve, geen deel hebben in die overvloedige voortbrengst. De *Hibernacula* (dat is, de Aardappelen) worden van den moederwortel voortgebragt, gelijk de Polypus, eerst daaraan vastgehecht, doch naderhand geſcheiden en op zichzelven beſtaande.

(*Het overige ter eerstvolgende gelegenheid.*)

(*) GREW, *Anatomy of Plants*, p. 173.
(†) J. HILL, *History of Botany*, Vol. I.

BESCHRIJVING VAN EENIGE GROOTSCHE EN SCHILDERACHTIGE TOONEELEN IN HET CANTON GLARUS, IN ZWITSERLAND.

(Uit het *Engelsch.*)

Het Canton *Glarus*, in *Zwitserland*, biedt vele voorwerpen aan, der nieuwsgierigheid van den Reiziger overwaardig, door de verscheidenheid en schoonheid van gezigtpunten, door de rijke weilanden, door de dorpen, gehuchten en boerenwoningen, die zich in eene fraaije volgreeks opdoen, door de hooge *Alpen*, waarmede het omringd is, en de vruchtbaarheid der bergen, welke vier of vijf maanden in 't jaar de heerlijkste weiden opleveren. Men rekent, dat tien duizend stuks hoornvee en vier duizend schapen in den zomer gevoed worden op de *Alpen*, tot dit Canton behoorende.

Over het geheel echter kunnen de onderscheidene voortbrengsels van de *Alpen* niet vergoeden de veelvuldige ongelegenheden, die ten deele vallen aan de Inwoners van een koud en bergachtig land; het gemis van genot voor den mensch, voor den landbouw en de bevolking, welk ontstaat uit zulk eene uitgestrektheid gronds, beslagen door rotsen, steilten, ontoegankelijke bosschen, onvruchtbaar dorre heivelden en ijsbeddingen, alsmede uit de verwoestingen door veelvuldige overstroomingen, veroorzaakt door de schielijke smelting van de sneeuw, of door de stortregens, in bergachtige landen zoo veelvuldig, zoo sterk, en welker wateren schielijk vergaderd, en, als 't ware, ommuurd worden tusschen bergen van eene ontzettende hoogte en bijkans loodregt; door de sneeuwstortingen en nederploffingen van aarde en rots uit eene verbazende hoogte, met geweld, alles overstelpende, alles verpletterende; door de schielijke veranderingen der luchtsgesteltenisse, en de hagelbuijen, die in de nabijheid der ijsbeddingen zeer algemeen en zwaar vallen.

Het Canton *Glarus* is geheel door de *Alpen* ingesloten, uitgenomen aan de noordzijde, en daar is geen andere ingang dan door die opening, gelegen tusschen het meer

meer van *Wallenſtadt* en de bergen, die dit Canton van dat van *Schweitz* afſcheiden. In den zomer, 't is waar, kunnen de reizigers de *Alpen* overtrekken naar de *Griſons* aan de eene en naar *Uri* aan de andere zijde, doch in den winter zijn deze wegen geheel onbruikbaar. — Aan den bovengemelden ingang reikt het Canton van de oevers van de *Linth*, en haalt, tot het verſte uiterſte zijner *Alpen*, omtrent dertig mijlen, vormende eene vallei, die bij het voortgaan in dezelve naauwer en naauwer wordt, en naauwelijks meer dan een ſnaphaanſchot bij de Stad *Glarus* breed is. Allengskens verbreedt dezelve, en op eene mijl afſtands van de laatstgemelde Stad wordt zij verdeeld door de bergen van *Weyberg*; de twee rivieren, de *Linth* en de *Sernst*, vereenigen zich in het punt dezer afdeelinge.

De grootſte dezer valleijen, ſchoon vrij naauw, is verbazend volkrijk. Het vertoon, 't welk dezelve oplevert, is in denzelfden ſmaak als de ſchoone en romaneske ligging van *Matlock* in *Derbyſhire*, doch oneindig ſchilderachtiger, wilder, grootſcheer en voller van verſcheidenheden. De rivier *Linth* is veel breeder en ſneller van loop dan de *Derwent*, en de heuvels van de *Peak* aldaar zijn, als 't ware, molshoopen, bij de *Alpen* van *Glarus* vergeleken. De verbazende rotsketens zijn volſtrekt regtſtandig, naderen elkander van zoo nabij en zijn zoo hoog, dat men mag zeggen, dat de zon aldaar, in 't best van den zomer, 's namiddags ten vier ure ondergaat.

Onder de veelvuldige ſchilderachtige ſchoonheden in dit Canton zijn verſcheidene heerlijke watervallen. Eene inzonderheid, nabij het dorp *Ruti*, ſtort neder bij de ſteile zijden van een' berg, uit het midden van een hangend bosch boomen. — Nabij *Lengelbach* wordt eene aanmerkelijke rivier gevormd door twee ſtroomen, ten grond uitbarſtende aan den voet van eenen berg, welke op den afſtand van eenige ſchreden in de *Linth* valt en zich daarmede vereenigt: behalve deze twee groote takken, ſtorten er verſcheidene kleinere ſtroomen en ontelbare kleine fonteinen van de rots. De helderheid der ſtroomen, derzelver ſnelvlietendheid en gemurmel, de boomen, die over de plaats, waar zij ontſpringen, hangen, de ruwe rotſen daar boven, de rijke velden en de verſtrooide boerenwoningen, vormen te gader eene verzameling van de levendigſte en aange-

genaamſte voorwerpen, die immer zamenliepen in een ſchoon landſchap.

Deze vallei en het bewoonbaar gedeelte van het Canton wordt omgeven door een amphitheater van bergen, terwijl de reiziger, op zijnen weg, verſcheidene keeren over de ſnelſtroomende *Linth* trekt. De vlakte verlatende, en opklimmende door een wild bosch van berken- en pijn-boomen, komt de reiziger tot de Brug *Panten*, liggende over den waterval, die de *Linth* vormt, aldaar de *Sandbach* geheeten; deze ſtort van de ijsvlakte bij een' ſteilen berg neder in eenen onafgebroken val; en op een kleinen afſtand onder de brug komende, dringt dezelve door de rots in een onderaardſchen doortogt, waar het water zich verbergt, zoo 't ſchijnt alleen om zich weder te vertoonen met toenemende drift en ſnelheid. De brug beſtaat uit een ſteenen boog, omtrent zeventig voeten lang, gemetſeld over eene diepte van meer dan driehonderd voeten. Dezelve dient tot gemeenſchap met de *Opper-Alpen*, en is de weg voor het vee, 't welk aldaar, gedurende de zomermaanden, gevoed wordt.

Onder de zeldzaamſte verſchijnſelen, in het Canton *Glarus* voorkomende, is de wonder vreemde doorboorde rots nabij het dorp *Elm*, bekend onder den naam van *St. Martins Hol.* In de maanden Maart en September ſchiet de zon hare middagſtralen door dit gat op het dorp *Elm*. De opening van eene ronde gedaante zijnde, levert zulks, wanneer de zon daar tegen over ſtaat, eene vertooning op, welke in fraaiheid alle beſchrijving te boven gaat. Een reiziger, niet gewoon aan zulke vertooningen, wordt verrukt van verwondering wegens het verbazend contrast van het helderst licht en de donkerſte ſchaduw.

BRIEF OVER SCHOTLAND, DOOR EEN LIJFLANDSCH' REIZIGER, GESCHREVEN AAN EEN' VRIEND.

Iedereen, die geduld en geld heeft en gezond is, kan reizen; maar om reizen te beſchrijven, wordt er nog een bijzonder talent en ſmaak vereiſcht. Ik zie zoo vele dingen, die nieuw en belangrijk zijn voor mij, dat ik mij niet bekommer, of zij het ook voor anderen zijn zullen;

dit

Dit moest ik evenwel doen, indien ik een verhaal van mijne reizen wilde in 't licht geven; maar ik zou geen genot hebben, indien ik, bij ieder voorwerp, welk mijne aandacht treft, moest denken over de voegzaamſte wijze om het aan mijne lezers te vertoonen. Van hier dat ik afzie van de vermaardheid eens Reisbeſchrijvers; en, in ſtede van mij in den rang der zulken te plaatſen, die aan het publiek verkiezen te zeggen dat zij genoten hebben, vermeng ik mij in den drang van hun, die met de genietingen zelve zich vergenoegen. Het geſchiedt derhalve alleen om u te believen, dat ik, voor de eerſte en laatſte maal, u een lias van aanteekeningen en waarnemingen zend, zoo als zij in mijne portefeuille gevonden worden, zonder orde op losſe bladen geſchreven. Zoo veel te erger voor u, indien gij ze laat drukken; maar dat is uwe zaak.

Even als de rijkdom der *Laplanders* beſtaat in Rendieren, beſtaat die der bewoneren van de ommelanden van *Lincoln* in Ganzen. In *Pommeren* heb ik ze wel in groote menigte gezien; doch dit is niets, in vergelijking der legioenen dezer dieren, welke in den omtrek van *Lincoln* worden gevonden. Voor dezelve wordt inderdaad vaderlijk gezorgd. In den broedtijd der Ganzen ſtaat ieder bewoner hun zijn eigen verblijf af. In iedere kamer ziet men drie rijen nesten, boven elkander, langs den muur, van teenen gevlochten. Zittende op hunne nesten, ſpreken deze dieren te zamen in hunne beminnelijke taal. Een oppaſſer, of *gozzard*, geleidt hen tweemaal 's daags, met de grootſte zachtmoedigheid, naar de drinkplaats; vervolgens voert hij hen terug; en biedt dezulken, die de bovenſte nesten bewonen, eene gedienſtige hand om dezelve te beklimmen. Het verdient opmerking, dat deze goede *gozzard* dit ſlag van levende boekerij beter kent dan een geleerde de zijne; want nimmer zal hij een' zijner kweekelingen in eens anders nest plaatſen. Wat den reuk aangaat, kan ik niet nalaten te berigten, dat onze Juffertjes er zich niet mede zouden vereenigen.

Eenige mijlen van *Belford* aan de zee, ligt een Kasteel, merkwaardig om zijne oudheid, en om het eerwaardig oogmerk, waartoe het tegenwoordig dient. Het draagt den naam van *Bamborough*; men wil dat het reeds voor twaalfhonderd jaar door den eerſten *Northumberſchen* Koning zoude gebouwd zijn. De rots,

op welke het ligt, is zoo steil, dat dezelve alleen van eene zijde kan beklommen worden, alwaar men trappen heeft gemaakt. Op den top ziet men eene menigte puinhoopen, hier en daar verspreid, met zand bedekt; men vindt er nog de overblijfsels van eene groote zaal, en in dezelve eene zwarte plek van een gestadig vuur, welk de gastvrijheid aldaar deed branden. Boven ieder raam is eene pijp, die waarschijnlijk voor een schoorsteen heeft gediend. Het is blijkbaar, dat het in deze zaal zeer sterk moet gerookt hebben; doch dit ongemak wilde niets zeggen voor onze voorouders, die, desniettegenstaande, even goede oogen als wij hadden. Dit Kasteel, nevens de woning en de goederen, daaraan behoorende, heeft een Bisschop van *Durham* aan de vervulling van de behoeften zijner broederen gewijd. De uitvoerder van zijnen laatsten wil heeft een grooten vierkanten toren, een gedenkteeken van de tijden der *Normannen*, laten herbouwen en ten voegzamen gebruike gereed maken. Het bovenste gedeelte is een welvoorziene korenzolder, waarvan de behoeftigen, in tijden van gebrek, tot een zeer lagen prijs voorzien worden. De tweede verdieping bevat kamers, van dertig slaapplaatsen voorzien, bestemd ten behoeve der ongelukkigen, die op deze kust schipbreuk lijden. Wanneer het stormt, worden er patroeljes langs de kusten gezonden tot op een afstand van acht mijlen, om te vernemen, of er ook op zee schepen in nood zijn; en om de kustbewoners te verwittigen, dat hunne vereenigde hulp gevorderd wordt, heeft de weldadige Bisschop bevolen, dat er een stuk geschut, boven op den toren geplaatst, zoude gelost worden, en dat door het meerder of minder getal schoten de plaatsen zouden worden aangewezen, alwaar schepen in nood zijn. Aldus worden de kustbewoners in een oogenblik gewaarschuwd, wat zij te doen hebben. Daarenboven zoekt men niet slechts de menschen, maar ook de schepen te behouden; ten dien einde is er altijd de noodige toestel voorhanden, om dezelve voor schipbreuk te behoeden. Men heeft mij verzekerd, dat duizenden ongelukkigen, in deze gevaarlijke vaarwaters gered, de nagedachtenis des weldadigen Bisschops zegenden, die, zints lang, in het graf sluimert. En ook ik, hoewel ik zijne hulp niet noodig had gehad, zegende zijne gedachtenis, en voelde mijne oogen van tranen overloopen, terwijl ik van bo-

boven uit de ramen der zaal mijn gezigt nederwaarts vloeg op de klippen beneden aan de rots, alwaar de zee vreesselijk brandde.

Niet verre van *Berwick*, aan de grenzen van *Schotland*, verdreef eene pijnlijke herinnering deze zachte gewaarwordingen, op het gezigt van den heuvel *Halydon*, alwaar de *Saxen*, in hunnen optogt ter hulpe van de belegerde stad, door EDUARD DEN III geslagen werden. De bevelhebber had beloofd, de stad te zullen overgeven na verloop van veertien dagen, indien hij in dien tusschentijd geenen onderstand ontving; tot gijzelaar had hij zijnen eigen Zoon in 's vijands handen gestekt. Den tijd, bij het Verdrag bepaald, verstreken zijnde, weigerde de bevelhebber, SETON genaamd, aan de gestelde voorwaarden te voldoen, en zag, boven van den stadsmuur, met de ongevoeligheid van een aloud *Romein*, zijnen Zoon door beulshanden ombrengen.

Nabij *Coldingham* lag voormaals een Klooster, voor ongeveer duizend jaren vermaard door de voorbeeldige kuischheid zijner bewoneressen. Deze vrome geestelijke dochters, uit vreeze dat de *Denen* inbreuk zouden maken op de trouwe, welke zij haren hemelschen bruidegom beloofd hadden, sneden allen zich neus en lippen af. Duur kwam dit moedig bedrijf de geestelijken te staan: want de woeste overwinnaars het Klooster in brand hebbende gestoken, werden zij allen eene prooi der vlammen. Hare kuische ijver, dank zij den hemel! vindt heden geene navolging.

Beneden *Cartonheuvel*, digt bij *Edinburg*, ligt eene diepe vallei, in welke voormaals twee schouwspelen van verschillenden aard vertoond werden; welke de verbeelding den reiziger nog heden vertegenwoordigt; men verbrandde aldaar toovenessen, en men hield er steekspelen. Ik heb eene aneksdote hooren verhalen, die bewijst, dat onder de laatstgenoemde feesten zich ook bij wijlen een weinig toovery mengde. De Graaf BOTHWELL, op zekeren dag in vollen galop naar den ring stekende, trof het hart van MARIA STUART!

In het meer *Lochleven* heb ik een eiland gezien, op hetwelk die ongelukkige Koningin gevangen heeft gezeten. Men ziet er nog oude torens, door wier ramen zij ongetwijfeld dikmaals met hare oogen om den geliefden DOUGLAS heeft geroepen, die haar redder was.

Eenige Historieschrijvers beweren, dat hij door de aanbieding van de juweelen der Koninginne zich had laten omkoopen; doch deze oude lieden bedachten niet, dat, voor een jong en vurig man als DOUGLAS, twee schoone ongen de schitterendste van alle edele gesteenten zijn.

Indien men een naauwkeurig denkbeeld wil hebben van het vermogen der schoone Vrouwen, moet men die bekoorlijke sekse elders dan op de kusten van *Cothness* gezien hebben. Men bereidt hier, van een mengsel van kalksteen, turf en zeeplanten, een mest, welken de vrouwen al zuchtende op haren rug naar de velden dragen, in manden, welke hare souvereine meesters door middel van vorken zoo zwaar beladen als zij kunnen. Niet zeer behagelijk is het vertoon van een vijftig- of zestigtal ellendige vrouwen, achter elkander loopende, of liever kruipende, allen onder een zwaren last gekromd.

De dommelanden van *Netherby* bestaan uit een groot moeras, welk men heeft droog gemaakt en bebouwd. Het bijzonders gebeurde hier, nu vijf-en-dertig jaren verleden; het moeras *Solway* (*Solwaymoor*), hoewel hooger liggende dan de bebouwde landen, diende zints lang tot eene kom voor de stilstaande wateren, welke zich aldaar verzamelden, en met eene korst overtrokken, waaruit eene soort van turf ontstond. De boeren deden er hun voordeel mede; maar, door aanhoudend graven, werd de korst allengskens dunner; een zware regen vernietigde eindelijk dezelve, en deed de slibberige wateren uit hunne schuilplaats te voorschijn komen. Een landman, digt bij het moeras woonachtig, hoorde, op zekeren nacht, in de maand November, een ongewoon gedruisch; met een lantaren gaat hij naar buiten, en ziet een klomp dik en zwart water zijne woning naderen; hij geeft een gil; het geheele huis is ontsteld; zonder tijdverzuim bergen eenigen zich geheel naakt; anderen worden door het slibberig water in hunne bedden verrast; naauwelijks hebben zij den tijd om op het dak te klimmen; aldaar hooren zij, in het midden van een duisteren nacht, een verward gedruisch, schrikwekkende sisingen, en zij verbeelden zich, dat de geheele aarde met slijk bedekt is. Aldus brengen zij, in den grootsten angst, het overige van den nacht door, tot dat zij, met het aanbreken van den dag, uit hun-

kunnen gevaarlijken ſtand, niet zonder groote zwarigheden, verlost worden. Nu zag men vierhonderd morgens goed land met ſlibber bedekt, om verre geworpene en tot aan het dak overſtroomde huizen, verdronken vee, de grensſcheidingen der velden weggeſpoeld, eindelijk de geheele vallei in een zwart meer, en het moeras zelve in eene diepe waterkom veranderd!

In het Kasteel van *Langholm* zag ik een zonderling werktuig, waarvan men bij ouds zich bediende om de kwade tongen te ſtraffen; het is eene ſoort van ring, die om het hoofd des kwaadſprekers naauwkeurig ſluit, terwijl de punt van een zeer ſcherp ijzer naar binnen in den mond ſteekt, en het ſchuldige deel doorboort.

In het Graafſchap *Renfrow* ligt eene zeer onaangename ſtad, *Paisley* genaamd, alwaar, voor zeventig of tachtig jaren, eene achtenswaardige Vrouw woonde, wier naam verdient, bij de nakomelingſchap gedacht te worden. Mejuffrouw WITTAR (zoo heette zij) had uit *Holland* verſcheiden gereedſchappen overgebragt om garen te bereiden, door middel van welke zij in haar gezin eene kleine fabrijk aanleide. De buren, door nieuwsgierigheid gelokt, bleven niet in gebreke om hare nijverheid te bewonderen en na te volgen; zij lieten zich door haar onderrigten, en tegenwoordig wordt in deze, voormaals zoo armoedige ſtad, jaarlijks voor vijftigduizend ponden ſterlings wit garen bereid. Deze tak van nijverheid, door een gedeelte van *Schotland* verſpreid, is aldaar hoogst belangrijk geworden.

Laten wij nu naar de *Hebrides*-eilanden overſteken. De opgezetenen leiden aldaar een ellendig leven; dit belet niet, dat zij een hoogen ouderdom bereiken; op het klein eiland *Jura* ziet men dikmaals grijsaards van negentig jaren het zwaarſte werk verrigten. Zekere GILLOUR MAC-IREN bereikte een veel hooger ouderdom dan de vermaarde THOMAS PARR: want in zijn eigen huis heeft hij honderdtachtig maal het Kerſfeest gevierd. Op het eiland *Ilay* ſtaat men nog veel geloof aan betooveringen en waarzeggerijen. Een ongelukkig minnaar tracht zich op zijnen gelukkigen medevrijer op dezelfde wijze te wreken als de herder ALPHESIBEUS bij VIRGILIUS; hij leide drie knoopen in drie draden van verſchillende kleuren, en, bij elken

knoop, deed hij eene bede, om op zijnen medevrijer alle de ſchande te doen nederdalen, die eenen jongen echtgenoot kan grieven; doch deze wreekte zich door eene tegenbetoovering, welke hij meende dat niet misluklen konde, leggende een ſtuk gelds op den linker voet, en zich voor het Altaar plaatſende met een uitgetrokken ſchoen. Op het eiland *Colonſay* was voormaals een Heilige, COLUMBA genaamd, zeer berucht: den Heilige daar gelaten; doch gewisſelijk was die COLUMBA niet zeer beminnelijk: want zoo afkeerig was hij van de ſchoone ſekſe, dat hij zelfs niet gedoogde dat eene Koe zijne kuiſche woning naderde. De wonderen der natuur te *Staffa* ga ik met ſtilzwijgen voorbij; iedereen kent dezelve; en indien al iemand dezelve niet kende, zoude ik er niet van willen ſpreken: want wie zoude deze prachtige tooneelen durven beſchrijven?

Het geheele land rondom *Inverneſ* werd, nu tuſſchen de zestig en zeventig jaren verleden, van roovers bewoond. Zij waren op hunne wijze fatſoenlijke lieden, biddende God, eer zij op een plondertogt uitgingen, dat hij hun een rijken buit wilde geven, en hunnen eed getrouw houdende. Elk hunner had zijnen eigen eed; de eene zwoer bij zijnen dolk, een andere bij zijne ſabel, een derde bij den Bijbel; den eed alleen, welken ieder deed, hield hij. Voor het overige waren zij zeer herbergzaam; men konde zich op hun verlaten, nadat men zich aan hunne beſcheidenheid had overgegeven.

De CONNEDIES, twee roovers van deze bende, namen den Pretendent in hunne beſcherming, en verrieden hem niet, hoewel er een zeer hooge prijs op zijn hoofd geſteld was. Dikmaals roofden zij voor hem, en plonderden op zekeren dag de toerusting van een Engelſch Generaal, alleen met oogmerk om hem ſchoon linnen te bezorgen. Lang daarna werd een van hun, welken geene dertig duizend ponden ſterlings hadden kunnen verleiden, gehangen, omdat hij eene Koe had geſtolen!

Trouweloosheid was, onder deze roovers, eene ongehoorde misdaad, die met den dood geſtraft werd. Hun opperhoofd had zijne raden en onderbevelhebbers. Veel vermogt op hun de welſprekendheid. Indien iemand aan de betaling van de ſchuld van een rijk man niet konde komen,

was

was hij geregtigd om voor zoo veel die ſchuld bedroeg hem vee te ontſtelen; en nadat hij zijnen roof in zekerheid had gebragt, was hij verpligt, daarvan opgave te doen aan het opperhoofd, en hem alles ter hand ſtellen, indien men hem niet op eene andere wijze voldeed. Deze plondergeest was een gevolg der aanhoudende oorlogen, welke de opperhoofden van verſchillende aanhangen in die afgelegene oorden onderling voerden; zij duurden zoo lang, tot dat CROMWELL, door eene regtmatige ſtrengheid, de rust in het land herſtelde.

(Het ſlot hierna.)

BRIEF VAN EENEN MENSCHENVRIEND AAN HEEREN LETTEROEFENAARS, OVER DEN WEDLOOP OP SCHAATSEN, DOOR VROUWEN, OM EEN GOUDEN OORIJZER, GEHOUDEN IN JANUARIJ 1809, IN DE STEDEN LEEUWARDEN EN GRONINGEN, EN IN DEN DORPE ZUIDBROEK.

Mijne Heeren!

Wanneer eene Rijdpartij op Schaatſen, in Februarij 1805, ter behaling van het uitgeloofd Gouden Oorijzer, te *Leeuwarden*, door *gehuwde* zoo wel als ongehuwde Vrouwen, geſchiedde, rekende ik dit IJsvermaak, gelijk men het noemde, eene ernſtige, veel minder openbare toetſe van het nadenkend verſtand onwaardig; zag het aan voor den uitvloed eener vrolijke, doch onbezonnen luim van weinige Rijken, die alchans geene gezette berisping verdiende, en vleide mij, deze Gebeurtenis, hoezeer door eenen grooten zamenvloed van menſchen en de uitgave eener Plaat vereeuwigd, zoude niet ligtelijk herhaald worden bij eenen volgenden ſtrengen winter. Ik bedroog mij echter te dezen: dit zonderling en verderfelijk ſpel, den naam eener Uitſpanninge in onze verlichte tijden onwaardig, heeft men bij de duurzame en felle vorst, in Januarij dezes jaars, niet alleen in reeds gemelde Stad, maar ook te *Groningen* en in het aanzienlijk Dorp *Zuidbroek*, met er daad hernieuwd; alleen, voor zoo veel ik wete, zijn dit-werf geene *gehuwde* Vrouwen tot de mededinging toegelaten. De ophef nu en loftuiting, waarmede men, in onze Dagbladen, deze Wedloopen vermeld, en niet zonder aanprijzing, onder den bedriegelijken titel van een waarlijk *Nationaal* ver-

maak, heeft zoeken te billijken; deszelfs herhaling en uitbreiding in het Noorderdeel van ons Vaderland; en eindelijk het blijkbaar bewijs, hoe weinig onze Heeren der fatsoenlijke wereld nadenken over hunne verlustigingen en het werk hunner grilzieke luimen: dit alles noopt mij de pen op te vatten, en voor dit mijn geschrijf eene plaats te verzoeken in Uw geacht Maandwerk. Te zeer toch ben ik een Vriend der beminnelijke Sekse, en van onze frisfche Landjeugd, dat ik mij harer niet zoude aantrekken; dat ik de minvermogenden onder dezelve (welke eene dwaze eerzucht, of, om beter te zeggen, hare zwakheid voor een gouden oorijzer en andere kostbaarheden wegsleepte, om hare gezondheid in de waagschaal te stellen, en tevens zich bloot te geven aan gevaar van nog ergeren aard) nalaten kan, voortaan, zoo mogelijk, te ontrukken aan eene zoo verderfelijke verzoeking, als haar de ijdelheid spande. Is het noodig dat ik, om dit doel te treffen, onze zich noemende Liefhebbers der Meisjes en van het IJswermaak eenigzins te hard aan boord kome, ik hoop daarvoor verschooning te erlangen uit achting voor dat beminnenswaardig deel onzer Landgenooten, die van sommigen hunner wellig weinig beter geliefd worden, dan door de kat het muisje, waarmede zij dartelt. Denkt echter niet, Mijne Heeren! dat ik ten oogmerk heb, naar den toon der mode in de grootere Steden van Holland, of uit eene overdreven zedekunde, het schaatsrijden af te keuren, het zij van onze Boerendochters, het zij ook van onze Jufferschap en min aanzienlijke Vrouwen in ons gewest. Voor haar, door de weelde niet ontzenuwd, door geene verwijfde opvoeding bedorven, acht ik die gezonde ligchaamsbeweging, met matiging van ijver en onder gepaste voorzorgen verrigt, eerder heilzaam en aanprijzenswaardig, dan verachtelijk of laag. Trouwens in een Land met water zoo doorsneden als het onze, en waar bovendien het reizen in den winter voor de meesten onmogelijk, voor anderen hoogst lastig is, moet, uit den aard der zaak zelve, dit Nationaal vermaak en behoefte tevens stand houden, tegen alle vooroordeelen en bedillingen aan. Maar juist hierom is de uitvlugt ijdel, die voorwendt dat men deze oefening onder de Vrouwen hebbe aan te kweeken, door prijs te stellen op hare vaardigheid in dezelve. Immers, gelijk een oude Dichter aanmerkt,

Hetgeen van zelve wast, behoeft men niet te zaaijen.

Overigens, daar toch de Wedloop plaats greep, wil ik niet ontveinzen, met verbazing, en niet zonder eenig genoegen, dat uit verwondering opwelt, de snelheid, vaardigheid en kracht aanschouwd te hebben, waarmede althans de beste Rijdsters, binnen weinige sekonden, hare baan afleiden: hoewel

wel ik nu bijkans over mijne nieuwsgierigheid mij ſchame, en het gezegde van OVIDIUS geduriglijk voor mijnen geest zweeft:

Cur aliquid vidi, cur NOXIA *lumina feci.*

Intuſſchen vereischt de onzijdigheid van mij, dit regt te laten wedervaren aan Heeren Beleggers van het waarlijk wreed vermaak, dat zij tegen het verkleumen der onbezonnen Mededingſters naar het uitgeloofd ſieraad alle vereischte zorge droegen, en deswege haren dank verdiend hebben. Dan laat ik ter zake komen. Toegeſtaan het zij voor eene enkele reize geoorloofd, of verſchoonlijk, ter Volksuitſpanning bij eenen ſtrengen winter, den Wedloop van Mannen op Schaatſen door kracht van geſchenken aan te moedigen en te laten verrigten. Dezen ten minſte, aan zwaarderen arbeid gewoon, en van de Natuur zelve ſterk geſpierd, ſchijnen ons voor zulke vermoeijenis eenigzins berekend. Bij ſtilſtand van nutziger werk door nijpende koude mag voor hun al verders die forſche ligchaamsoefening niet onvoordeelig zijn: en kan het ook zijne waarde hebben, dat zij, in dringende bezigheden, of wel eens tot hulp van ongelukkigen in dreigenden nood, zich met de meest mogelijke ſnelheid eenen weg weten te banen over het ijs. Maar welk eene onbedachtzaamheid, ontbloot van allen gevoel, is het niet, tot zulk een moordend ſpel de zwakkere Kunne op te winden, door blinkend goud en ſieraadjen te verlokken? — Vrouwen, welker beſtemming is voor het huisſelijk leven en tot de moederlijke zorgen, hebben geen genoegen, geen heil te hopen, wanneer zij buiten haren ſtillen kring gerukt worden. Zij mogen tot geen prijs, tegen de wet der Scheppinge aan, tot overſpanning van kracht en geweldiger bewegingen aangezet worden door onze Sekſe, geroepen tot hare beſcherming en hulpe. Zedige en eenvoudige Landmeisjes op te roepen tot zoo onzalig ſpel, is beneden het karakter van weldenkenden. Schaamte verbiedt, dat onze burgerlijke Landdochters, in het openbaar, ten aanzien van duizenden ſtaroogende aanſchouwers uit beide ſekſen, alle de bovenkleederen afleggen, om eenen Wedloop aan te vangen, waarbij hare gezondheid bovendien gevaar kan lijden, en alle bevalligheid van haar ligchaam zich gansch ongunſtig zal vertoonen. Of belooft misſchien gezegde oefening haar eenig beter uitzigt tot een gelukkig huwelijk, en zullen zij, in dezen uitmunſtende, zich meer lievenswaardig voordoen bij Ouders, Naastbeſtaanden of Minnaars? Dwaze, die zich hiermede vleit! uitgezonderd misſchien de zeer weinige, die men bekroonde. Edoch men ſtelle hiertegen de bedenkelijke gemeenzaamheid en verkeering onzer hupſche Landmeisjes, wier gelaat en ſchoonheid dezen of genen wulp-

schen Stedeling bij den Wedloop behaagde: en wie berekent de zedelijke wanordes en deerlijke onheilen, die van daar voor dezelve ontstaan kunnen? maar welke ik, hoezeer zij zich aan mij in een duister verschiet voordoen, niet van daar behoef voor den dag te halen en op den voorgrond te stellen. Hoe het zij, de kieschheid van *Grieken* en *Romeinen*, en van geene beschaafde Natie ter wereld, heeft immer aan Vrouwen toegelaten, in het worstelperk of de renbane naar den prijs te dingen. En zouden wij des roem dragen op onze schande? het IJsvermaak, tegen den kreet der rede en gevoel van menschelijkheid, met teedere Vrouwen aangerigt, onder den vereerenden titel van *Volksuitspanningen* rangschikken? Liever wisschen wij den dag onzer dwaasheid voor altoos uit onze Jaarboeken, en verachten wij den vleijer, die zulken naam misbruiken durfde; liever verbannen wij voor het toekomende dit gruwzaam spel, als een rampzalig overblijfsel van barbaarschheid, gelijk het is en verdient genoemd te worden. Verontwaardiging, dit gevoel en belijd ik, doet mijne borst ontgloeijen: en wie zoude ook een tooneel als dit in zijne afzondering koelzinnig nadenken kunnen? Een tweetal wintersche namiddagen was er noodig, wegens den toevloed van mededingsters naar den prijs, om dezen wreeden kamp te voleindigen: ruim honderdmalen moest van haar de baan worden afgeloopen en langs geijld, alvorens de schrikkelijke en laatste zegepraal konde behaald worden. Welk eene persing der scherpe winterlucht op hare longen; welke overmatige bewegingen, of liever zigtbare verwringingen en folteringen van een teeder ligchaamsgestel; welke inwendige spanning der spieren, en verhaasten omloop, of jagen des bloeds en der vochten, door de aderen en zwakkere vaten, hadden alzoo niet de arme Meisjes te verduren, die haren eigen gevaarvollen toestand niet inzagen of kenden! Ik zwijg den hevigen schok van menschelijke driften, die daarenboven het kloppend hart en den zwoegenden boezem, vooral der laatste naijverige Wedloopsters, zal ontroerd hebben. De meesten van haar mogen van de uitgestane vermoeijenissen, wegens hare ligchaamssterkte, vaag der jeugd, en welberaamde voorzorgen, geenen blijkbaren hinder ontwaard, geen dadelijk nadeel ondervonden hebben; maar is er iemand, die het verzekeren durft en kan, dat allen de gevolgen van den heilloozen wedstrijd, die bij dezen of genen althans zich laten duchten, geheellijk ontgaan zullen? Verkeerde maagdelijke schaamte of onkunde ontveinzen welligt en verbergen den hinder, dien het ligchaam ontving uit verrukking of geweld aan de teederste deelen toegebragt. Een kwijnend leven en verlies der bloeijendste gezondheid, de wrange vrucht van overspande krachten, openbaart zich mogelijk eerst in latere jaren, wordt bewimpeld, ontveinsd, bedekt, bij de vergeten armoede ligt

doo-

doodelijk, en voorzeker noode toegeſchreven aan de wezenlijke bron van het moorddadig IJsvermaak. Wat hiervan zij, onder het naſtaren op dat tooneel, ontroert mij de bloote vreeze zelfs, dat de onbezonnenheid van een der lievenswaardige Landmeisjes, het zij eene jammerlijke verminking, het zij eene gekrenkte welvaart, het zij de zaden eenes ontijdigen of verhaasten doods, daaruit zoude weggedragen, of bij hetzelve geſcheept hebben: en dadelijk zie ik de genoten vreugde in een tooneel van rouw en akeligheid veranderd. Of heeft reeds ergens (zoo wij vernemen) eene bloedbraking, of een ander ſoortgelijk of even deerniswaardig toeval, eene der Wedloopſters, kort na het buitenſporig ijveren, overvallen? Ziet daar dan de vergelding; ziet daar den prijs, welken de kwistige Liefhebbers der Sekſe en van het hardrijden, ten koste van hun verlokkend goud gekocht, en op hunne beurt behaald hebben! — Dan, ſchuiven wij het gordijn voor deze onheilen; ik heb genoeg gezegd, om, wordt zulks noodig, het gezag der Hooge Landsbeſtuurders, of van den Koning, in te roepen ter ſtuiting van dit wreedaardig ſpel. Inmiddels vleije ik mij, dat dusdanige tusſchenkomst des Gezags in deezen overbodig, en mogten mijne letteren toereikende zijn, om de oogen onzer Voorſtanders en aanzienlijke Begunſtigers te openen voor het ongepaste en verderfelijke dezer vrijmoedig gegispte Wedloopen.

Dat men zich dan vergenoege met onze Vrieſche en Groninger Paarden om eenen prijs te laten harddraven, maar geen paardenwerk verge van onze Vrouwen, of daartoe voortaan niet weder onze heminnelijke Landmeisjes of vlugge Schaatsrijdſters verlage!

In verwachting dat Uwlieder oordeel, Heeren Schrijvers der Letteroefeningen! in dezen niet van het mijne verſchillen zoude, wenschte ik mij van den invloed van Uw Maandwerk te bedienen, almede om hierdoor aan mijn opſtel te meerder klem te geven. Voldoet aan dit verlangen, en zijt verzekerd dat ik mij met hoogachting mag noemen,

Mijne Heeren!

Den 1 Februarij 1809.

Uw Vriend en Lezer

Philanthrope.

BRIEF VAN A. SCHRAGE, TE AMSTERDAM, AAN G. J. VAN WIJ, TE ARNHEM, MET ANTWOORD VAN DEN LAATSTEN AAN EERSTGEMELDEN KUNSTVRIEND.

Wel Ed. Heer!

Onze oude Vriendſchap mij herinnerende, kan ik niet afzijn, ons veeljarig ſtilzwijgen bij deze gelegenheid af te breken.

Men heeft mij ſtellig verzekerd, dat alhier Vrouwen van onderſcheiding aan de behandeling des Kankers geſtorven zijn, en dat UEd. dezelve bediend heeft, enz. Anderen willen, dat de aanleidende oorzaak van *Warendorf* of van elders afkomſtig zij. Wat hiervan zij, gelief mij zulks in antwoord dezes mede te deelen; UEd. zal mij verpligten.

De reden van dit mijn verzoek is deze: Ik wilde, in druk, aan UEd. eene belangrijke ontdekking omtrent de genezing des Kankers mededeelen. Ik achtze uwer aandacht waardig; echter blijft de vraag over, of U dit aangenaam zijn zoude? Ik denk ja; te meer, daar wij er voor 30 jaren prijswaardig over gehandeld hebben, dunkt mij dat ons er het uitſluitend regt van toekomt, om er nog eens, ouder, over te praten.

Heb dan de goedheid, mij nopens het een en het ander nader onderrigt te doen toekomen, en mij met uwe waarde letteren te vereeren: de zaak, nog levendig, vereischt, dat men ze niet laat ſterven.

In die verwachting heb ik de eer met de innigſte gevoelens van hoogachtinge te zijn,

Wel Ed. Heer!

UEd. D. W. Diennar en Vriend

Amſterdam, 20 Januarij 1809.

A. SCHRAGE.

Wel Ed. Heer en Vriend!

Door UEd. tot herdenking aan onze oude Vriendſchap opgewekt, vat ik, met innige gevoelens van hoogachtinge voor uw' perſoon, en met blijde herinnering aan voormalig zoo nuttig als leerzaam en amicaal verkeer, aanſtonds de pen óp, ter beantwoording van uwen zoo aangenamen als vriendſchapverlevendigenden Brief, en beginne terſtond *ad rem*.

Nie-

Niemand beter, dan UEd. paste het, om zich nopens de Kankerbehandeling met het *Arsenicum* te informeren, op gronden door UEd. aan mij geallegeerd, en ik gevoel ook, dat de zaak, nog levendig, vereischt, dat men ze niet laat sterven. Ik zal ook niet in gebreke blijven, om er het mijne van te zeggen, en zal gaarne zien, dat gij voorgaat, en uw plan spoedig ten uitvoer brengt. Immers, daar mij uwe kunde ter besteding van nuttige voortbrengselen, tot heil van het menschdom, van ouds bekend is, vertrouwe ik zulks volkomen aan uwe welberadene uitvoering.

Gaarne wilde ik de gevallen, schijnbaar door UEd. bedoeld, zoo wel als andere, onder mijne arsenicale behandeling, ter beproeving van genezing, zich bevonden hebbende, niet persoonlijk aangeroerd hebben, voor dat ik het middel zelve, volgens mijne belofte in de *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen voor* 1807. No. XIII, zal medegedeeld hebben, gelijk zulks denkelijk binnen kort staat te gebeuren.

De gelukkig geslaagde gevallen van genezingen zullen U reeds uit den *Letterbode*, als ook uit latere *Letteroefeningen* en Dagbladen, bekend geworden zijn, en van nog andere, in latere tijden, zal in 't vervolg blijken.

Die gene, welke gedurende de behandeling bezweken, troffen zulk een ongelukkigen uitslag, zoo als er vele onder uwe, mijne en anderer behandelingen, of operatie, bezweken zijn, en tot aan den afloop der tijden bezwijken zullen, aan toevallen, uit verzwakking of gebrek aan krachten ontstaande, of door andere bijkomende onverwachte of onberekenbare toevallen, ook zelfs na weggenomene Kankergezwellen door het mes; maar de zoodanige, die eene genoegzame hoeveelheid Kina, volgens mijn voorschrift, onverhinderd hebben kunnen en willen doorgebruiken, zonder door bijkomende toevallen gestoord te worden, vooral naar mijne juiste opgave ter behandelingswijze naauwkeurig behandeld zijn geworden, hebben veelal gelukkige uitwerkingen ondervonden. Maar, daar men tegen mijn uitdrukkelijk bevel aan gehandeld heeft, mij nopens de behandelingswijze niet gedurig, zoo als vooraf bepaald was, geraadpleegd, of daar men onbedacht, en zonder mij deswege te raadplegen, laxeer- of purgeermiddelen toegediend heeft, daar laat ik aan uw doorzigtig oordeel te beslissen, wat van zulke behandelingen het gevolg zijn moest.

Onder de reeds bekende wel uitgevallene beproevingen, met betrekking tot de arsenicale pleister-aanlegging, of die nog volgen zullen, kan ik niet voorbij, eene derzelve aan te roeren; het is de Kankerbehandeling met het door mij toegezonden Kankermiddel aan den alom bekenden, ervarenen en met regt beroemden Leydschen Heelarts LOGGER. Het bezigt van gemelden Kunstvriend luidt als volgt:

„ In

„ In mijnen laatſten beloofde ik Uw Ed. dadelijk kennis te „ zullen geven, als het Kankergezwel van Mejuffrouw S., „ in den Haag, zoude zijn uitgevallen; en nu kan ik Uw „ Ed. het aangenaam berigt mededeelen, dat zulks Vrijdag „ l. l. eindelijk gebeurd is, omtrent vijf maanden na het aan- „ leggen der eerſte pleister.

„ Den volgenden dag, Zaturdag l. l., ben ik daarop in den „ Haag geweest, om, met de Heeren MIRANDOLÆ én KAPPEL, „ de zweer te bezigtigen, en te raadplegen over de volgende „ behandeling.

„ De Lijderesſe bevindt zich krachtig, zonder koorts, en „ ſedert de uitvalling van het gezwel bijna zonder pijn.

„ Het gezwel is er in zijn geheel uitgevallen en gaaf, zoo „ dat wij door het naauwkeurigst onderzoek niet hebben „ kunnen ontdekken, dat er iets van is overgebleven. Het „ weegt zeven en een half lood, en is in deszelfs midden „ twee duimen dik.

„ De zweer heeft ook een zeer gunſtig aanzien, en is „ aanmerkelijk minder diep, dan wij verwacht hadden; in „ één woord, alles ſchijnt zeer veel uitzigt op genezing te „ geven. Wij zullen, daar wij nu zullen voortgaan om volgens „ uw voorſchrift de genezing te bevorderen, niet nalaten, het „ verdere beloop van dit geval aan Uw Ed. mede te deelen.

„ Na complimenten van de gemelde Heeren, en van de Lij- „ deresſe, die nu enkel dankbaarheid en vreugde is, heb ik „ de eer te zijn," enz.

„ *Leyden*, (get.) „ J. LOGGER."
26 December 1808."

Het arſenicaal Kankermiddel van den Heere KATZENBERGER, door mij opgeſpoord, heb ik, met bedoeling om der Maatſchappije voordeel te doen, beproefd, ben in vele gevallen geſlaagd, in andere misluk, maar uit allen blijkt, dat het middel der verdere beproeving waardig blijft, ook dewijl mij uit een' Brief, getreekend *Parijs den* 13 *October* 1807, van een' mijner Kunstvrienden, gebleken is, dat, te Parijs, in de *Hospice de l'Ecole de Medicine*, door den Heer DUBOIS, wanneer de Borstkanker, na de Operatie, gelijk veeltijds gebeurt, weder opweit, eene arſenicale pap, welke men zeer dik op de kankerachtige uitwaſſen ſtrijkt, gebruikt wordt. De beſtanddeelen van die pap zijn als volgt: *Arſenic. alb.* ʒβ. *Cinnabar nativ.* ʒj. *Sang. Dracon.* ʒβ. waarvan men met water eene pap maakt.

Nu, Amice! dit ten uwen gebruike. Ga voort met nuttig te zijn door uwe Schriften, en wacht niet op mij naar meerdere ſuppeditering van Heelkundige gevallen, die U misſchien tot meerdere mededeelingen aanleiding geven kon-

den.

den. Ik heb er vele in het hoofd, maar nog niet in orde kunnen boeken, uit gebrek aan tijd, als anderzins. Intusschen ben ik zeer verheugd met onze weder verlevendigde oude Vriendschap; en niets zal mij aangenamer zijn, dan dezelve nu onderling en op den duur verlevendigd te zien blijven; in die hoop teeken ik mij in haast, doch als te voren met ware hoogachting,

Uwen welmeenenden Vriend

Arnhem, 21 Januarij 1809. G. J. VAN WIJ.

GIERIGHEID.

Eene Idylle.

(Uit het *Fransch.*)

ALCANDER! ziet gij deze treurige Cipressenboomen in eenen kring geplant, en die heerlijke Grafmaald in de donkere nis, gevormd door de overhangende takken? Ziet gij deze schoone Standbeelden van wit marmer, en de heerlijke Balustrade, die dit Grafteeken omringt? Gisteren werd het overschot van EUCLIO herwaarts gebragt, met groote lijkpracht, en nedergezet in dit stille verblijfplaats des Doods.

Hoe! riep ALCANDER vol verwondering uit, zoo veel schats te koste gelegd voor den verachtelijksten Gierigaard! Hij heeft zeker dan op den Dag zijner Begrafenisse alleen meer besteed, dan in zijn geheele Leven!

Gij hebt mis — EUCLIO leefde gierig, hij sterf gierig, en ongetwijfeld is zijne schim, onder dit prachtig Grafgevaarte, nog misnoegd over die verspilling! Doch hij sterf zonder Uitersten Wil. Niets kon hem bewegen tot het uitspreken der woorden: *Ik geef en bespreek.* — Een verre Bloedverwant, de kwistige TIMOGENES, is de eenige Erfgenaam van zijne onnoemelijke schatten; en dit is het eerste gebruik, 't welk hij er van maakt.

Ik kan dit Grafgevaarte niet beschouwen, zonder mij te verbeelden, dat ik eene goeddadige stem hoor uit het midden van het geboomte, dezen heilzamen raad gevende: „ Hier „ rust een Dwaas, die overvloed van schatten bezat, doch „ dezelve nimmer gebruikte. Wees wijzer dan hij!"

Zeg mij dan, waarde ALCANDER! kunt gij begrijpen, welk eene gelukzaligheid er kan gelegen zijn in het ophoopen van Rijk-

Rijkdommen? — in de ſchatten aan te merken als heiligdommen, nooit aan te roeren, of als ſchilderijen, alleen voor 't oog geſchikt? — in de zachtſte neigingen der Nature, met alle gezellige Genegenheden, Gezondheid, en Leven, aan deze onverzaadbare drift op te offeren? — in elk bedrijf, elk woord, elke houding, als 't ware, met den ſtempel der Gierigheid te teekenen? — in nimmer zich te vertoonen, dan met een verſleten kleed omhangen? — in op zichzelven te leven met een hart, harder dan ſtaal? — in zijne dagen te ſlijten vol angſtige vreeze, ſchromende voor Brand, Dieven, Dienstboden, en zelfs voor Bloedverwanten? — in nooit rijk te wezen door 't geen men bezit, en ſteeds arm door 't geen men begeert? — in te leven, zonder ooit de aangename aandoening te ſmaken van te beminnen, of in ſtaat te zijn om te zeggen: *Ik word bemind?* — Ongelukkige EUCLIO! de Gierigheid, aan welke gij ter prooije ſtrekte, heeft het ongelijk, door u der Maatſchappije aangedaan, gewroken. Gij hebt dezelve maar één troostend vermaak geſchonken — dat van ſterven. De dag, die u van uwen opeengeſtapelden goudſchat afrukte, was een Vreugdedag voor uwe Medeburgers, en zij plengden geen enkelen traan op uwe Grafzerk. — Dat wij deze dwingelandſche Ondeugd aan den haat en de verfoeijing des Menschdoms overgeven!

Gelukkig de wijze Man, die zijne Schatten dienstbaar doet zijn aan zijne Deugden! Wat hij aan Dwaasheid en Ondeugd ontzegt, geeft hij, zonder des in twijfel te hangen, aan de Natuur, aan zijnen Rang, en aan de Pligten, welke dezen voorſchrijven. Wat zou hem verhinderen, om de liefelijke geuren, die de zachte windjes van elk bloempje hem toewaaijen, in te ademen? Wat zijne aandacht aftrekken van het luſtig groen geboomte, terwijl hij luistert naar den zang der ſchelle Nachtegalen? Waarom zou hij den verlustigenden Beker niet opvatten? Waarom het leerzaam Tooneel niet bijwonen? Waarom den vervrolijkenden Dans weigeren? — Zijne Vermaken, door een verfijnden ſmaak vol verſcheidenheids, zijn ook anderen nuttig. Hij bouwt een prachtig Huis; hij verſiert zijnen Hof met de aangenaamſte Plantaadjen, Grotten en Watervallen. Deze zijn zijdelingſche kanalen, die welvaart doen toeſtroomen tot den vernuftigen Kunſtenaar, den onvermoeiden Arbeider, en den anderzins Behoeftigen.

Ach, mijn waarde ALCANDER! met welk een genoegen lees en herlees ik de woorden, boven den ingang van mijne Grot geſchreven: DE MENSCHEN ZIJN ALLEEN GELUKKIG IN EVENREDIGHEID VAN HUNNE NEIGING OM GOED TE DOEN; DE BILLIJKE NATUUR BELOONT DE GROOTSTE PLIGTEN MET DE GROOTSTE VERMAKEN.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

HULDE DER VRIENDSCHAP AAN DE NAGEDACHTENIS EENES VOOR LANG GESTORVENEN,

OF

LEVENSBERIGT

VAN DEN EERWAARDIGEN

CORNELIUS NOZEMAN,

weleer Leeraar der Christelijke Remonſtrantſche Gemeenten van Alkmaar, Haarlem en Rotterdam, overleden te Moordrecht, in den jare 1786.

Indien de geleerde wereld van tijd tot tijd overladen wordt met Levensberigten van zulken, die, hoewel misſchien niet geheel ontbloot van verdienſten, toch door niets uitmunteden, hetwelk hen op eene vereerende gedachtenis bij de nakomelingſchap zonderlinge aanſpraak kon doen maken, ſomtijds echter blijft zij verſtoken van genoegzame narigten omtrent mannen, welken men onderſtellen moet, dat zij gaarne nader, dan bij hunne bloote namen, kennen zou, welke zich, door hunne verdienſtelijke werken, beroemd gemaakt hebben, en welke aan de genen, die hen overleefden, de ſchuld hadden opgelegd, om hun, na hunnen dood, die ſoort van vermaardheid te bezorgen, welke zij zichzelven niet geven konden, omdat zij van zichzelven niet mogten ſpreken. Onder deze laatſten behoort onbetwistbaar de man, aan wiens nagedachtenis hier de hand der vriendſchap de hulde biedt, welke zij van bekwamer, bevoegder en met lof bekende Schrijvers, voorlang, veel krachtiger en welſprekender, doch he-

laas vergeefs, gewacht heeft, terwijl zij, met gevoel van ongenoegen en ſmart, heeft opgemerkt, dat niet alleen niemand, in den tijd van ruim twintig jaren, is opgetreden, om hem te vereeren, maar dat er ook geweest zijn, die, ik weet niet om welke redenen, daar, waar van hem met bijzonderen lof had behooren gewaagd te worden, hem, niet zonder vermoeden van opzet, zelfs onvermeld zijn voorbijgegaan. Deze verdienſtelijke man dan is geweest CORNELIUS NOZEMAN, weleer Leeraar in de Chriſtelijke Gemeenten van *Alkmaar*, *Haarlem* en *Rotterdam*, in wier laatſter meer dan zes-en-twintig jarige bediening hij overleden is.

Hij werd te *Amſterdam*, op den vijftienden van Oogſtmaand des jaars zeventienhonderd-en-twintig geboren uit GEERTRUID MARIA COSTERUS, dochter van CORNELIUS COSTERUS en MARIA SPIERING DE WELL, en JACOB NOZEMAN, zoon van JOHANNES NOZEMAN en ANNA RHIJNDORP. Hij had van de natuur een uitſtekend wel gevormd ligchaam, en eene voor alle goed uitnemend vatbare ziel ontvangen. Al zeer vroeg in zijne kindſchheid openbaarde zich zijn voortreffelijke aanleg tot verſtandelijke oefeningen in een vlug begrip, een oordeel boven zijne jaren, en een gelukkig geheugen, gepaard met eene groote leergierigheid, en, daar hij het voordeel eener beſchaafde en milde opvoeding genieten mogt, ontwikkelden zich deze vermogens zeer voorſpoedig in zijne jeugd. Tevens werd zijn hart voor manlijke deugd en godsvrucht gevormd door ouders, welke zelf van beiden gemoedelijk werk maakten, en ze op den hoogſt mogelijken prijs ſtelden. Deze ouders oordeelden zich verpligt, om, daar hunne omſtandigheden het toelieten, en zijne neiging zich daartoe ſtrekte, hem aan de beoefening der letteren over te geven. Ongemeen ſnel waren zijne vorderingen in de geleerde talen, zoo dat hij, vroeger dan doorgaans, niet ſlechts bekwaam verklaard werd, maar ook met de daad was, om tot het hoogſt onderwijs te worden toegelaten. Eigen keus, welke hem volſtrekt vrij gelaten werd, beſliste over zijnen levensſtand. Hij verlangde te worden opgeleid tot den herderlijken dienst in de Kerk van JEZUS CHRISTUS, en hiertoe het onderwijs der Hoogleeraren aan de *Remonſtrantſche Kweekſchool* te genieten. Dezen waren destijds eerst ADRIANUS VAN CATTENBURGH en daarna JOANNES DRIEBERGE, in de Godgeleerdheid, en JOANNES JACOBUS WETSTEIN, in de

Wijs-

Wijsbegeerte, de geleerde Talen en de Kerkelijke Geſchiedenisſen. Beide laatſte Geleerden (want de eerſte, door ouderdom en zwakheid geſleten, ontviel hem al vroeg) in dezen hunnen leerling den toekomſtigen braven en bekwamen man, die niet ſlechts zijn Godsdienſtig Genootſchap met nut dienen, maar ook vereeren; en zich aan de wetenſchappen verdienſtelijk maken zou, voorſpellende, vereenigden zich in de bijzonderſte zorg, om hem de deur tot kennis zoo veel mogelijk te ontſluiten, hem daartoe niet ſlechts den altijd vrijen toegang tot henzelven, maar ook tot hunne boekerijen, openzettende; en het was hieraan, dat hij, in vervolg, erkende, dat hij wel het meest zijne vorderingen te danken had. Ondertusſchen deed de onderſcheiding, met welke hem deze uitmuntende mannen behandelden, bij hem voor beiden de hoogſte genegenheid en achting ontſtaan, welke daarna in eene naauwe vriendſchap overging, die hij met hen tot aan hunnen dood onderhield, ja die, lang na hun verſcheiden, hem nog zoo levendig bijbleef, dat hij, tot in zijnen ouderdom, zoo als ik dikwijls hooren mogt, niet dan met aandoening van hen ſpreken, en niets verdragen kon, hetwelk, tot benadeeling van hunnen roem, werd voortgebragt. Dit deed hem vooral de handhaving van den dikwijls verongelijkten WETSTEIN meermalen met vuur op zich nemen, zoo als inzonderheid nog uit zijne brieven, vooral aan den geleerden EAST APTHORP, *Vicar of Croyden*, die dezen voortreffelijken man, in zijne *Letters on the prevalence of Christianity before its Civil Establishment*, ten onregte te na geſproken had, kan blijken; doch ging hij hierin met zulk eene beſcheidenheid te werk, dat gemelde Geleerde niet alleen zijn misſlag edelmoedig erkende, en zich gereed verklaarde, om dien te beteren, maar ook 's mans ijver, in het verdedigen van de eer zijnes lang geſtorven meesters, hoogelijk roemde, zoo als dezelve inderdaad lof verdiende.

Den ouderdom van een-en-twintig jaren nog niet bereikt hebbende, werd CORNELIUS NOZEMAN, in den jare 1741, geſchikt en bekwaam verklaard, om tot den Chriſtelijken Leeraar-ſtoel, in het Remonſtrantſch Genootſchap, toegelaten te worden. Dit Genootſchap had deſtijds een buitengemeen en voor deszelfs omvang zekerlijk te groot aantal van jonge geeſtelijken, uit welken de openvallende gemeenten eene ruime keus van eenen leeraar doen konden. Dit belette niet, dat hij, in den jare

1744, voor anderen en meerderen van jaren, door de gemeente van *Alkmaar*, tot haren herder verlangd werd. In deze zijne eerſte ſtandplaats kweet hij zich met allen lof, en beſteedde in ſtilte de uren, welke hem van de getrouwe waarneming zijner bediening overſchoten, tot het vermeerderen zijner kundigheden, en inzonderheid tot het uitbreiden der gronden van zijnen volgenden roem, in de beoefening der *Proefondervindelijke Wijsbegeerte* en der zoogenoemde *Natuurlijke Historie*. In den jare 1749 ging hij van de gemeente van *Alkmaar* tot die van *Haarlem* over, welke hij tot in het jaar 1760 bediende. Hier verwierf hij zich, in eenen meer uitgebreiden omgang met lieden van geleerdheid en kennisſe, eenen algemeenen lof, en was één der genen, die er de oprigting van de *Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen* hielpen bevorderen. Zekerlijk zou hij ook onder derzelver eerſte Leden geteld geweest zijn, zoo niet een gerezen misverſtand tusſchen hem en zekeren geleerden man, die bij de eigenlijke Stichters der gezegde Maatſchappij eenen grooten invloed had, tusſchen beiden gekomen ware. De grond tot dit misverſtand werd, zoo ik mij niet bedrieg, gelegd door *twee brieven*, welken hij, in de jaren 1751 en 1752, uitgaf, *aan den Eerwaardigen Heer N. N., over zijn Ed. wijsgeerig onderzoek, in het tweede en derde ſtuk van het Hollandsch Magazijn (bladz. 285-341 en 661-700) of er een ander wereldgeſtel van even groote goedheid, als het tegenwoordige, mogelijk zij.* Wat daarvan zijn moge: in dezen zijnen ſtand ging hij niet alleen ijverig voort met de aankweeking zijner eigene kundigheden, vooral in het vak der Natuurkundige wetenſchappen, maar werd hij ook werkzamer, om die van anderen te helpen bevorderen. Hier verzamelde hij, zoo voor zichzelven, als voor het ſedert zoo beroemd geworden *Kabinet van Natuurlijke Historie*, door Mevrouwe de *Gouvernante*, Weduwe van *Prins* WILLEM IV *van Orange*, aangelegd, en toen in deszelfs opkomst, niet alleen eene menigte van *Nederlandſche Kapellen*, maar ook van *Vogelen*, om welken, het geheele jaar door, overal in *Holland*, te mogen ſchieten en vangen, hij van voornoemde Vorſtin met eenen Vrij-brief vereerd werd. Hier vertaalde hij ook, uit het Latijn, en vermeerderde met zijne aanteekeningen, de *Geſlachtlijst der Vogelen* van den Heer P. H. G. MOEHRING, welke in den jare 1758, met eene voorrede, aanteekeningen en naamlijst der voornaamſte Schrijveren

over

over de Vogelen, te *Amſterdam* werd uitgegeven, door den Heer ARNOUT VOSMAAR. Ook hielp hij de uitbreiding der Natuurkunde bevorderen door zijne bijdragen tot de *Uitgezochte Verhandelingen uit de nieuwſte werken van de Societeiten der Wetenſchappen in Europa en van andere geleerde mannen, met naauwkeurige afbeeldingen, te Amſterdam, bij* F. HOUTTUYN, in verſcheidene elkanderen opvolgende jaren, uitgegeven. Ook was hij, van tijd tot tijd, in het vertalen van anderen geleerden arbeid onledig, zoo als, bij voorbeeld, de overzetting van des Hooggeleerden ALBERTI *Oratio pro Poëſi Theologis utili* uit zijne pen vloeide, en de eer genoot van door dien Hoogleeraar zelven uitgegeven te worden. Eindelijk hielp hij, in de jaren 1754 en volgenden, nevens den *Remonſtrantſchen Hoogleeraar* JACOB KRIGHOUT, en den toenmaligen *Remonſtrantſchen Leeraar* van *Delft*, naderhand mede *Hoogleeraar*, ABR. AR. VAN DER MEERSCH, de eer en belangen van zijn Godsdienſtig Genootſchap verdedigen tegen den kwaadaardigen aanval der Schrijveren van het zoogenoemd *Examen van 't Ontwerp van Tolerantie* enz., en tegen den *Koudekerkſchen Hervormden Leeraar* NICOLAUS HOLTIUS, in welken twist hij, tot drie malen toe, mannelijk de pen voerde. Doch onder allen dezen arbeid, en dien, welken de bediening zijner gemeente hem verſchafte, had hij aanhoudend ook eenen anderen, welke op zich zelf ſcheen hem ſchier geheel alleen te moeten vorderen. Sedert den vierden van Herfstmaand namelijk des jaars 1746 te *Alkmaar* reeds in huwelijk getreden met JOHANNA HOVING, dochter van ALBERT HOVING en JOHANNA BOOT, bij welke hij niet minder dan vier zonen en vier dochteren verwekte, welke allen tot rijpen ouderdom gekomen zijn, had hij niet alleen, als vader van een talrijk gezin, zijn deel aan huiſelijke bezigheden, maar daarenboven was hij, ſedert den jare 1755, ook mede-eigenaar eener *Lettergieterije*, in welke hij nog eenige jaren, nadat hij *Haarlem* verlaten had, deel behield. Ook deze verſchafte hem werk, en hielp hij door dezelve, ook in eenen meer *letterlijken* zin, dan door ſchrijven, den voortgang der *letteren* bevorderen, ja kan men, *met nadruk*, zeggen, dat hij door dezelve aan de *fraaije letteren* dienst deed.

Aan eene beroeping naar *Rotterdam*, in den jare 1759, gehoor gegeven hebbende, mogt het hem niet gebeuren zijne dierbare en brave gade derwaarts te geleiden. Zij

overleed op den 7den van Louwmaand des jaars 1760, flechts den onderdom van drie-en-dertig jaren bereikt hebbende, in het kinderbed, waarin zij moeder was geworden van hare vierde dochter. Dit ſterfgeval ſtortte hem in diepen rouw en groote verlegenheid, en vertraagde den aanvang zijner nieuwe bedieninge tot op den 30ſten van Lentemaand des laatstgemelden jaars. Zoo ras aan de ſmart over het geleden verlies eenige tijd ter leniging gegeven was, drong hem het belang zijner kinderen, om naar eene andere deugdzame echtgenoote te zien, aan welke hij dat deel van derzelver opvoeding en van het noodzakelijk huisbeſtier kon opdragen, hetwelk alleen door eene echtvriendin naar eisch kan worden waargenomen. Hij vond in MARIA DE BEURS, dochter van JOHANNES DE BEURS en ANNA MARIA NABERMAN, het voorwerp van zijn verlangen, en wist aan haar zulke genegenheid hemwaarts in te boezemen, dat zij zich van eene vereeniging met hem, door hetgeen dezelve bezwarends had, niet liet afſchrikken. Zij ſchonk hem hare hand, met eenen moed, aan hare liefde gelevenredigd, en, op den 3den der *laatſte* maand van het jaar, welks *eerſte* de banden zijns vorigen huwelijks had zien verſcheuren, werden die zijns nieuwen echts geſtrikt, om niet, dan na ruim een vierde eener eeuw, met zijn eigen dood verbroken te worden.

Thans in de aanzienlijkſte der *Remonſtrantſche* gemeenten, als op het luisterrijkst tooneel, geplaatst, om zijne talenten, als Leeraar van den besten Godsdienst, te doen blijken, voldeed hij beſtendig aan de groote verwachting, welke hij ſedert lang had ingeboezemd, op eene allezins voldoende wijze, niet door eene winderige, of alleen in fraaije woorden beſtaande, dikwijls van zaken ledige en lendenlooze welſprekendheid, welke gewoon is aan onkundige en oppervlakkige toehoorders meest te bevallen, maar door dien ernst, en die klem en kracht, en tevens zuiverheid van taal, en die bondigheid van redekaveling, welke alleen den kundigen voldoen kan, en welke, ſteeds met den aard der zaken ſtrookende, en met de achtbaarheid van den Christen-rede naar overeenkomſtig, niet misſen kon op allen, die voor een redelijk, niet dweepzuchtig, gevoel van Godsvrucht vatbaar waren, den diepſten indruk te maken, en, op den grond van verſtandelijke overreding, vast geloof in

de

de zaligmakende waarheid te weeg te brengen, en tot ijverige betrachting van al, wat in Christelijke deugd inzonderheid mannelijk, edel en loffelijk is, en waarin hij zelf tot uitmuntend voorbeeld verſtrekte, op te wekken. En inderdaad was hij, als ernſtig, overredend en voor deugd en Godsvrucht ontzag inboezemend Leeraar, ſchier onvergelijkelijk, daar zijne rijzige geſtalte, zijn geheel achtbaar uitwendig voorkomen, zijn eerbiedwekkende oog-opſlag, zijn vaste toon, zijn mannelijke ſtijl, zijne duidelijke uitſpraak, zijne altijd vloeijende reden, zijn deftig gebaar, met één woord alle de vereischten, welke men, ten aanzien der uitwendige gaven, *in den Leeraar van den Godsdienst* voornamelijk pleegt te vorderen, zich uitmuntend in hem vereenigden. Ook bezat hij, bij uitſtekendheid, de gaaf, om de onderwerpen, welken hij zich ter behandeling gekozen had, geheel te doorgronden, van alle zijden te bezien, te ontleden en uit elkanderen te zetten, zoodat er, na geëindigd onderzoek, zelden iets overbleef, waaromtrent men, met grond, nadere ontwikkeling of toelichting verwacht kon hebben: en een even gadeloos meester was hij, in het ziften, waarderen en wederleggen der zoogenoemde bedenkingen en vitterijen van het Ongeloof, en het handhaven van de eere en de belangen der Goddelijke Openbaringe. Ingevolge van dit alles droeg hij dan, als Kanſel-redenaar, ſteeds de hoogſte goedkeuring en lof weg van de kundigſten, niet alleen onder de leden zijner gemeente, maar ook onder zijne ſtad-genooten; terwijl zijn hooge ernst en de kracht zijner redenen in het gemeen, nevens de algemeene achting, welke hij zich, door de gemoedelijke vervulling der andere deelen van zijnen dienst, en door zijnen geleerden arbeid verwierf, hem doorgaans eene aanzienlijke ſchaar van toehoorderen verſchaften, waarvan velen thans nog levende, zoo als wij bij ondervinding weten, zijnes nog dikwijls met geene mindere aandoening en achting gedenken, dan waarmede wij hier zijnen lof, waarin zij gewis met ijver ſtemmen zullen, ophalen.

In zijne onderſcheidene gemeenten geroepen, om deel te hebben aan derzelver beſtuur, hield hij het altijd voor een zijner wezenlijkſte pligten, derzelver belangen wél te leeren kennen, en dit ſtelde hem in ſtaat, om, in de gewigtigſte gevallen, door wijzen raad, alles tot derzelver meeste welzijn te helpen beramen; terwijl hij, in de uit-

voering van al, wat aan hem werd opgedragen, met voorbeeldigen ijver en onkreukbare getrouwheid werkzaam was, zorgende, dat hem nooit verzuim kon ten laste komen. Daardoor verkreeg hij ook geen gering deel en invloed in het beleid en beſtier der algemeene zaken van het *Remonſtrantsch Genootſchap*, hetwelk hem altijd, als een zijner waardigſte leden, vereerde, en hem, vele jaren lang, de behartiging zijner gewigtigſte aangelegenheden, hetzij nevens anderen, hetzij alleen, opdroeg. Zoo hielp hij toezigt houden op de belangen van deszelfs *Kweekſchool;* zoo was hem, in zijne laatſte levensjaren, de dienstverzorging in alle gemeenten, welke, door het verlies of de ongelegenheid harer Leeraren, hulp behoefden, aanbevolen. Hierdoor gelegenheid hebbende, om met de omſtandigheden van alle de *leden* des gemeenen ligchaams wel bekend te worden, en zich, boven de meesten zijner Medebroederen, eene grondige kennis verkregen hebbende van alles, wat dat *ligchaam* aanging, was hij daardoor wederom in ſtaat, om boven anderen (zoo als hij in vele gelegenheden gedaan heeft) aan de geheele Godsdienſtige maatſchappij uitſtekende dienſten te bewijzen.

Eenen onvergetelijken dienst deed hij ook aan het gemeene ligchaam der Leeraren, zijne Medebroederen, door zijne werkzaamheid tot het in ſtand brengen van die welgetroffene en loffelijke inrigting, waardoor voor het verbeteren van de inkomſten hunner nagelatene *Weduwen en Weezen* gezorgd wordt. Van het bedenken en beramen daarvan komt hem alleen de lof toe, gelijk hij ook tot het bewerken der vaſtſtelling daarvan het allermeest heeft bijgedragen: en, naar mate de onwaardeerbare vruchten dezer inrigting, welke, in den aanvang, niet anders, dan gering, zijn konden, zich van tijd tot tijd meer uitbreiden, gelijk zij, in een klein verloop van jaren, reeds gewigtig geworden zijn, behoort aan den naam van CORNELIUS NOZEMAN met te meerdere erkentenis gedacht te worden; terwijl allen, welken nu, of in vervolg, in die vruchten de gedeeltelijke vervulling hunner behoeften vinden, dien naam behooren te zegenen.

Het was er verre af, dat de vermeerdering van werk, welke de verdienſtelijke man, in de bediening der aanzienlijke gemeente van *Rotterdam*, vond, hem zijnen verderen nuttigen of geleerden arbeid zou hebben doen ſta-

ſtaken. Reeds in den jare 1761 zag men *de dierlijke wereld*, door den *Engelſchen* WATSON voor zijne eilanders ontſloten, door hem *ter beſchouwing* voor het Nederlandsch oog *opengezet*. Hij bragt in dit werk *merkelijke verbeteringen*, voegde er *aanteekeningen* bij, en verrijkte het met *echte afbeeldſels der bijzondere dieren*. Sedert bereidde hij zich tot de uitgaaf van het werk, hetwelk voornamelijk zijnen roem vereeuwigd heeft. Ik bedoel dat der NEDERLANDSCHE VOGELEN, *volgens hunne huishouding, aard en eigenſchappen* door hem *beſchreven*, en *geheel nieuw en naauwkeurig geteekend, in het koper gebragt, en natuurlijk gekleurd door en onder opzigt van* CHRISTIAAN SEPP EN ZOON *te Amſterdam*. Dit werk, welks uitgaaf aanving in den jare 1770, en onafgebroken voortging tot aan zijnen dood, waarna het voortgezet en vervolgd is door den beroemden en onvermoeiden Natuurbeſchrijver, den Heer M. HOUTTUYN, kan in pracht, ſchoonheid en juistheid met de voortreffelijkſten, welke ooit, in het vak der *Natuurlijke Hiſtorie*, werden aan het licht gebragt, om den voorrang twisten, en zal, zoo lang het beſtaat, de namen van deszelfs Uitgeveren met lof vermelden.

Tusſchen beiden was de geprezen aanlegger van hetzelve ook, zoo in het zelfde, als in andere vakken, werkzaam, om der geleerde wereld verdere dienſten te doen. Ik zwijg van menige uitmuntende vertaling van nuttige geſchriften, door de eerſte Geleerden in *Engeland* en elders uitgegeven, zoo als van den beroemden Bisſchop WARBURTON, wiens *Leer van Genade*, of *Dienst en werkingen van den Heiligen Geest*, hij, in den jare 1767, *met bijvoegſelen en verbeteringen van den Biſſchop zelven*, in het licht gaf, — van den vermaarden Wijsgeer en Godgeleerden JOSEPH PRIESTLEY en anderen. Dewijl hij zelf voor deze vertalingen zijnen naam niet verkoos te ſtellen, en zij mij niet allen bekend zijn, onderneem ik niet, om ze op te noemen; ſchoon zij zouden mogen dienen, om tot getuigen te ſtrekken zijner ook voor het verlicht Christendom nuttige en ſteeds ijverige werkzaamheid.

Maar ik moet gewagen van die voortreffelijke Verhandelingen, welken hij, ter mededinging naar uitgeloofde eereprijzen, ſchreef, ter beantwoording van door de *Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen* en de *Maatſchappij tot bevordering van den Landbouw* te *Amſterdam* voorgeſtelde vragen, en welken hij het genoegen had,

in de jaren 1769 en 1779, bekroond te zien. De *eerste* was een antwoord op deze vraag: „ Wat is er tot nu „ toe over de Natuurlijke Historie van ons Vaderland „ geſchreven? Wat ontbreekt er nog aan? En welke is „ de beſte wijze, waarop de gemelde geſchiedenis zou„ de dienen geſchreven te worden?" de *andere* op die: „ Welke zijn de eigenſchappen van de verſchillende „ ſoorten van het *Equiſetum*, bij ons bekend onder den „ naam van *Heermoes*, *Unjer*, of *Katteſtaart?* Waarin „ beſtaat de aard en hoedanigheid van deszelfs vrucht„ deelen en voortplanting? Welk nadeel wordt door „ hetzelve aan het wei- en bouw-land toegebragt? En „ welk is het door de ondervinding beproefde beſte „ middel, om hetzelve op de minſt koſtbare wijze uit „ te roeijen?" Beide deze Verhandelingen zijn uitgegeven in de werken der gezegde Maatſchappijen, en, zoo de Schrijver, bij de eerſtgenoemde derzelven, ook nu de eere niet genoot van onder hare Leden opgenomen te worden, zoo als anders aan de meesten te beurt viel, wier verhandelingen door haar met goud bekroond werden, was dit alsnog aan denzelfden invloed te wijten, welke hem daarvan, bij de oprigting dier Maatſchappij zelve, verſtoken had.

Andere Vaderlandſche Maatſchappijen ondertusſchen vereerden hem. Die der *Nederlandſche Letterkunde* te *Leiden* had hem reeds in den jare 1767 tot haar Medelid verkozen, en in derzelver uitgegevene werken zoo wel, als in hetgeen bij dezelve onuitgegeven is blijven liggen, is blijk voorhanden, dat hij geen werkeloos lid was. Ook het *Provinciaal Utrechtsch Genootſchap van Konſten en Weetenſchappen* droeg hem, in het jaar 1778, het lidmaatſchap op.

Doch van meer belang voor de uitbreiding der Weetenſchappen en de vermeerdering van zijnen eigenen roem, zoo wel als tot verhooging van dien der ſtad zijner toenmalige inwoning, was zijn werkzame ijver, om ook binnen deze ſtad de oprigting eener nuttige Maatſchappij tot ſtand te brengen, gelijk in den jare 1771 gelukte. Ik bedoel het *Bataafſch Genootſchap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte*, hetwelk ſedert, met zijnen naam, dien der ſtad *Rotterdam* alomme met eere verbreid heeft. Niet weinig had het in, dit *Genootſchap* te vestigen, hetwelk men voorzag, dat, hoewel het zelf zijne werkzaamheid binnen eenen engeren kring bepaalde, met de

de *Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen* ſtond te wedijveren: en inderdaad waren naijver en wangunst niet dan te bezig in alles in den weg te leggen, wat de voorgenomene ſtichting kon belemmeren. Doch zij kwam gelukkiglijk tot ſtand, en de edelmoedige en altijd vereerenswaardige Stichter, STEVEN HOGENDIJK, uit wiens middelen alleen deze ſtichting verrees, werd, vooral ook door de onvermoeide onderſteuning en den invloed des Eerwaardigen NOZEMANS, behoed voor het verdriet van zijne, voor de eer en de belangen van Nederland gewigtige, en voor hemzelven belangelooze, pogingen verijdeld te zien. Wat derhalve dit beroemd Genootſchap ooit goeds te weeg bragt, en verder te brengen ſtaat, heeft men, voor geen gering deel, ook dezen Eerwaardigen NOZEMAN te danken, vooral daar hij, met het *Mede-beſtuur* van hetzelve tot aan zijnen dood vereerd, tot deszelfs wasdom en bloei zoo veel, als tot deszelfs planting, heeft toegebragt, en in deszelfs Verhandelingen ook het zijne heeft bijgedragen, om het de ſedert verkregene vermaardheid te doen verwerven. In hooge achting ſtond hij daarom onafgebroken bij deszelfs Stichter en bij zijne Medebeſtuurderen en leden, en het zal vermoedelijk ſommigen derzelven nog geheugen, hoe zijn verlies trof, toen hij, kort vóór dat hij wederom, als Voorzitter, het jaarlijksch verſlag van het bij 't Genootſchap voorgevallene aan deszelfs algemeene vergadering ſtond te doen, onverwacht door den dood werd weggerukt, en zijn geëerde Vriend en Medebeſtuurder, de uitmuntende Regtsgeleerde, PAULUS HARTOG, hem moetende vervangen, het berigt van dien dood met eene, hem hoogstvereerende, ſchoon korte, lofſpraak over hem verzelde.

Ik heb nu nog eenen anderen geleerden arbeid te vermelden, waardoor hij, in den jare 1769 en vervolgens, wel het algemeenst van zich ſpreken deed, namelijk zijne *handhaving van* SOCRATES *eere* tegen den, door zijne geleerdheid en welſprekendheid vermaarden, Hervormden, Rotterdamſchen Leeraar, naderhand Hoogleeraar, PETRUS HOFSTEDE, welke den gemelden *Vader der Wijsbegeerte*, door ſommigen als *Goddelijk* geroemd, in zijne *Beoordeeling* van des Heeren MARMONTELS veel gerucht gemaakt hebbenden BELISARIUS, niet ſlechts aan *eerzucht*, maar vooral aan het *ſchandelijkst misdrijf*, ſchuldig verklaard had. Dit verpligtte hem, uit hoofde van

des

des Heeren HOFSTEDES tegenſchrijven, tot driemalen toe de pen te voeren, en zijn eerſte geſchrijf wijdluftig te verdedigen. Het is bekend, tot welke verhitting van gemoederen, en tot welk eene menigte van geſchriften van wederzijden, welke zeer verſchillend beoordeeld werden, dit geſchil aanleiding gegeven hebbe. Na omtrent veertig jaren tijdsverloop, en de ſedert meer en meer toegenomene mildere en edelmoedigere wijze van denken, zal men het, zoo als ik hoop, wel zonder aanſtoot mogen zeggen, dat het ongetwijfeld veel loffelijker was, zich als voorſpraak te laten hooren van eenen Man, die, ſedert twee-en-twintig eeuwen, genoegzaam bij al, wat verlicht en braaf was, als voorbeeld van de hoogſte ingetogenheid en wijsheid beroemd was, dan op te treden, om hem, op gronden, die voor het minst erkend moesten worden zeer twijfelachtig en betwistbaar, te zijn, niet alleen allen lof van zedelijke reinheid te ontzeggen, maar hem ook, zoo het mogelijk ware, in het diepſte der verachting, als ſchuldig vooral aan de *vuilſte ontucht*, te doen verzinken. Trouwens het openbaar gevoelen heeft dezen twist voorlang beſlecht, en de *Atheenſche Wijze* is, in weerwil van des Heeren HOFSTEDES pogen, om hem zwart te maken, in het gerust genot der achtinge gebleven, welke de geleerde wereld hem tot hiertoe had toegedragen.

Een zeer groot ongeluk, en hetwelk hem doodelijk had kunnen zijn, bejegende den Eerwaardigen NOZEMAN in den jare 1780, toen hij, onverhoeds, van een hoogen, ſteilen trap ter nederſtortte, en zich geweldig bezeerde. Dit krenkte ook zijnen ligchamelijken welſtand. Hij genas wel van de daarbij ontvangene kneuzingen voorſpoediger, dan men zich had durven beloven, maar klaagde ſedert over ſteeds toenemende verzwakking. Deze verpligtte hem ook, om, toen hij, in den jare 1785, op den 3den van Grasmaand, den gedenkdag zijner vijf-en-twintig jarige bedieninge der gemeente van *Rotterdam* vierde, zijn verlangen te kennen te geven naar aanmerkelijke dienstverligting. Hij verkreeg die, op eene eervolle wijze, door de gunſtigſte beſtellingen des Eerwaardigen Kerkeraads, welke voortaan van hem niets meer verlangde, dan dat hij de gemeente, in den loop van een geheel jaar, ſlechts vijftien malen met eene leerrede zou ſtichten. Dit aangenomen hebbende, bragt hij zijn huisgezin naar *Moordrecht* over,

over, welke herderlijke bediening hij voorheen, eenige jaren lang, voor de helft, te gelijk met den geheelen Rotterdamschen dienst, had waargenomen. Van hier begaf hij zich dan naar de nabijgelegene stad, wanneer zijne tegenwoordigheid daar vereischt werd. Doch dit duurde slechts tot in den Zomer des volgenden jaars. Op den zestienden van Hooimaand diens jaars hoorde hem de Rotterdamsche Gemeente voor het laatst, daar hij op den twee-en-twintigsten daaraanvolgenden, in den namiddag, zonder voorafgegane bijzondere ongesteldheid, van eene hevige benaauwdheid overvallen, op het onverwachtst werd weggerukt. Zijn gebeente rust, op de plaats zijner laatste woninge, onder een eenvoudigen grafsteen, waarop zijn naam is uitgehouwen. Dierbaar zal zijne gedachtenis mij steeds zijn, die, vele jaren lang, door de naauwste vriendschap met hem verbonden was, die jaarlijks, meer dan eens, in mijne afgelegene woonplaats, zijn leerzaam gezelschap voor eenige dagen genieten mogt, en die deelde in de eere eener onafgebrokene briefwisseling met hem, welke hij met zeer voorname zoo buiten- als binnen-landsche Geleerden steeds onderhouden gehad heeft.

Nimmer werd, bij zijn leven, eenige afbeelding van hem gemaakt; maar de uitmuntende Kunst-schilder, DIONIJS VAN NIJMEGEN, ondernam, op het dringend verzoek van JACOB NOZEMAN, oudsten Zoon des Overledenen, om hem, na zijnen dood, louter door zijn geheugen en zijne verbeelding geleid, in olijverw af te malen, en slaagde daarin zoo gelukkig, dat het der kunst maar zeer zelden gebeuren mag, zoo juist te treffen. Mogt nog eens die afbeelding algemeener gemaakt worden! Intusschen diene deze Levensschets, om 's mans gedachtenis te vernieuwen, en eenige bijzonderheden ten zijnen aanzien meer bekend te maken!

December 1808. ADR. STOLKER.

BERIGT, AANGAANDE EENE WELGESLAAGDE INSPUITING VAN GENEESMIDDELEN IN DE ADEREN, BIJ EENE KRANKZINNIGE. DOOR DEN GEHEIMRAAD HUFELAND.

In dit jaar (1805) werden bij verscheidene Krankzinnigen, bij welke men geene inwendige middelen kon gebruiken, of wier toestand zoodanig was, dat er eene snelle en sterke inwendige omkeering gevorderd werd, proeven met Inspuitingen van Geneesmiddelen in de Aderen genomen; waartoe *Braakwijnsteen* en *Campher* werden gebruikt.

Over het algemeen volgden, op zoodanige proeven, Braken en Purgeren, benevens andere sterke ontlastingen, met groote misselijkheid en benaauwdheid, onrustigheid, een ongeregelden polsslag, zweet enz., waarop, na verloop van eenige uren, een geruste slaap volgde.

Zie hier het beloop der omstandigheden in een dier voorwerpen:

Eene Jodin, oud 22 jaren, werd, op den 11 Januarij, uit het Jodenlazareth, te *Berlijn*, als krankzinnig, in het groot Hospitaal overgebragt. Gedurende de zes eerste dagen na hare aankomst was zij zeer woedende; kunnende alleen overstortingen met koud water, benevens wijnsteenzure Potasch en Braakwijnsteen, onder den drank gemengd, haar eenigzins tot rust brengen.

Nadat, door deze behandeling, de kracht der bewerktuiging merkelijk was gebroken, en daardoor de aanvallen der ziekte werden verminderd en verzwakt, maakte men een' aanvang met prikkelende en versterkende middelen, verbonden met voedende spijzen.

Van den 18 Januarij tot den 13 Februarij bevond zij zich, eenige, nu eens sterkere, dan weder zwakkere aanvallen van Krankzinnigheid uitgezonderd, tamelijk rustig. Zij sliep, at en dronk met graagte; ja zelfs scheen haar verstand zich dagelijks te verbeteren; waarom men met het gebruik van de voornoemde middelen, gepaard met warme Baden en krachtige Inwrijvingen, aanhield.

Op

Op den 13 Febr. openbaarde zich, op nieuw, een ſterke aanval van Krankzinnigheid, die onafgebroken aanhield tot den 25ſten. De koude Baden waren thans vruchteloos, zoo wel als het gebruik van de wijnſteenzure Potasch en van den Braakwijnſteen; waarom beſloten werd, bij haar eene oplosſing te gebruiken van vier greinen Braakwijnſteen met vier greinen Campher, in twee drachmen ſlijm van Arabiſche Gom. Dan, daar hierop, in 24 uren, hoegenaamd geene beterſchap volgde, beſloot men, dezelfde bereiding, op den morgen van den 24 Febr., in eene ader van den regter arm in te ſpuiten. Tegen den avond volgde hierop eene geweldige misſelijkheid; terwijl zich, over haar geheel ligchaam, eene brandende hitte verſpreidde, met eene zeer zigtbare vermindering van woede. Zij ſliep gedurende dien nacht zeer gerust, was op den volgenden morgen bij hare volle kennis, doch klaagde geweldig over verzwakking, waarom zij ook, gedurende dien geheelen dag, te bed bleef. Thans riep men het gebruik van een afrekſel van Valeriaan met vitrioliſchen Aether te hulp.

In dezen gunſtigen toeſtand bleef zij tot den 1n Maart, op welken eene bereiding van zes gr. Braakwijnſteen, met even zoo veel Campher, werd ingeſpoten. Vijftien uren daarna werd zij gerust, zonder eenige merkelijke ontlasting. Doch op den 29ſten verhefte zich het toeval op nieuw; waarom nogmaals dezelfde Inſpuiting werd herhaald.

Ongeveer twee uren na dit tijdſtip viel de Lijderes in een gerusten ſlaap, met een ſterk warm zweet, gedurende den tijd van ettelijke uren, waarna zij geheel veranderd en volkomen bij haar verſtand herſteld werd bevonden. Thans gebruikte zij de haar aangebodene ſpijzen en dranken geregeld; terwijl zij nergens over klaagde, dan over zwakheid, tegen welke zij ook volkomen baat vond bij de haar voorgeſchrevene middelen.

Van dat oogenblik af bleef zij volkomen rustig en verſtandig. Gedurende de vijf eerstvolgende weken vertoefde zij nog in het Hospitaal onder de herſtellenden, en werd op den 6 Mei, als volkomen genezen, uitgelaten.

AANMERKINGEN OVER DE VOORTPLANTING DES LEVENS IN HET DIEREN- EN PLANTEN-RIJK.

(Vervolg en slot van bl. 77.)

Dusverre aangewezen hebbende, dat eene zekere Klasse van Groeijende Wezens een vermogen van Voortteling heeft, gelijk de Zoöphytische Geslachten van Dieren, zonder Ei en onafhankelijk van den invloed der Sekse, en dat dit vermogen huisvest in het bolachtig gedeelte des wortels, hetwelk LINNÆUS enkel als Winterverblijven heeft aangemerkt, zal ik voorts het bestaan van dit vermogen verder aanwijzen, en blijkbaarheden aanvoeren, dat dezelfde bewerking stand grijpt in de wortels van eene andere Klasse van voortdurende Planten, bij welke geene zigtbare *Hibernacula* bestaan.

Vele Planten met vezelachtige wortelen heeft men waargenomen, dat niet alleen derzelver bestaan jaar op jaar doen voortduren, maar derzelver soort vermenigvuldigen, door eene dergelijke voortplanting binnen den wortel. Sir JOHN HILL (*) heeft eene naauwkeurige beschrijving gegeven van deze wortelvoortbrenging in eene soort van *Anemone*. Niet alleen wordt een plantbeginsel gevormd binnen in den wortel, terwijl de plant bloeit, om het volgend jaar uit te spruiten en te bloeijen, maar verscheidene uitsteeksels komen uit de zijden voort, die, in drie jaren tijds, allengskens aangroeijende, bloemdragende planten worden, doch die, zoo lang zij met den moederwortel vereenigd zijn, geene wortelvezelen uitschieten, om voor zichzelve voedsel te zoeken; nogtans wortelen zij, onmiddellijk na de afscheiding.

Dr. GREW ontdekte, dat, in de *Asarum*, die in Mei bloeit, en in den Beerenklaauw, die in Januarij bloem geeft, de bloembeginsels gevormd waren in de kroon des wortels, in Augustus des verstreken jaars. MONTINUS nam, in eene soort van *Pedicularis*, op de *Alpen* groeijende, een stek waar, in den grond verborgen liggende, en de plant des toekomenden jaars in zich bevattende;

(*) J. HILL, *Syst. of Bot.* Vol. I.

de; de steel, de bladen, de bloem met de vruchtdeelen, lieten zich gemakkelijk onderscheiden (*). Eenige dergelijke waarnemingen worden in het aangehaalde Werk breeder ontvouwd, met betrekking tot de vruchtbeginsels in de wortels van andere niet bolachtige gewassen. — Ik kan derzelver bestaan gedurende den winter bevestigen in de *Malva Sylvestris* en verscheidene bij ons gemeenzame planten.

In eenige gewassen is deze voortbrenging aan den wortel, onafhankelijk van allen seksen-invloed, zelfs overvloediger dan die, welke plaats grijpt door middel van Eijeren of Zaden. Het is naauwelijks noodig, de veelvuldige verscheidenheden op te tellen van de *Fragaria*, eenige soorten van *Potentilla*, *Tormentilla* en verscheidene andere, die *kruipende* planten genaamd worden, bij welke deze toeneming, op de volmaaktste wijze overeenkomstig met de voortbrenging der *Polypi*, zeer zigtbaar en algemeen bekend is. De Hovenier weet maar al te wel de onoverwinnelijke vruchtbaarheid en schielijken aangroei van den *Convolvulus Sepium* en verscheidene Grassoorten, welke hij met al zijn vlijtbetoon en arbeid niet in staat is uit te rooijen: zoo talrijk en uitgebreid zijn derzelver levendbarende wortels.

Dus mogen wij door de geheele *kruid-afdeeling* des Groeijenden Rijks het bestaan ontdekken van een voortbrengend vermogen, onafhankelijk van bevruchting en zonder de voortbrenging van eijeren, gepaard met het voortbrengend vermogen, verbonden aan seksen-organen, en het vruchtbeginsel in het ei daarstellende. In het algemeen is de laatste wijze van voortteling veel talrijker dan de eerste; de zaden, met de vruchtbeginselen daarin besloten, zijn veel menigvuldiger, dan de voortbrenging bij wortelen; doch nu en dan valt het tegendeel voor, en de levendbarende gaan de eijerbarende in vruchtbaarheid te boven. Wij vinden ons overzulks gedrongen om te verschillen van de onbepaalde uitdrukking van LINNÆUS, als hij beweert, „ dat rede en ondervinding de herkomst der Planten uit een Ei leeren."

Dan deze geliefde grondregel diens beroemden Plantkundigen wordt teffens dwaling bevonden, wanneer men den-

(*) MONTIUS, *Amœnitates Acad.* Vol. II.

denzelven toepast op eene andere afdeeling des Groeijenden Rijks, welke de Boomen en lage Houtgewasſen bevat. De Winterverblijfplaatſen, of *Hibernacula*, van deze, namelijk de knoppen, worden op den ſtam en de takken boven den grond bereid, en de vruchtbeginſels, welke zij huisvesten, worden tegen de koude, alsmede tegen de roofzucht der Inſecten, op verſcheidenerlei wijze bewaard; als door de vaste en keurige ſchikking des bekleedſels, nu eens door de dikke ſchalen, dan eens door een dik en lijmerig vocht. — De bepaling nu van *Hibernaculum*, welke zegt dat hetzelve geſchikt is om het plantbeginſel tegen uiterlijk leed te dekken, sluit het beſtaan van deze onafhankelijke voorttelende kracht, zonder ei, in. Immers de vruchtbeginſels moeten voortgebragt zijn, eer zij kunnen beſchermd worden. — Men mag echter zeggen, dat deze knoppen niet op zichzelve beſtaan, maar alleen gedeelten zijn van een' op zichzelven beſtaanden Boom. Dan een weinig nadenkens zal deze zwarigheid doen verdwijnen, gelijk wij terſtond zullen zien. Er kan niet ſtaande gehouden worden, dat, indien deze knoppen onafhankelijk op zichzelve beſtaande wezens bevatten, dezelve geene toenemende voortplanting behelzen, maar enkel de plaats bekleeden van die, welke dezelve voorgingen voor den groei des booms, of enkel eene jaarlijkſche toevoeging zijn aan het getal der knoppen en takken; hetwelk geen genoegzaam bewijs van het tegendeel kan opleveren. Een boom is, in de daad, eene verzameling of gezin van jaarlijkſche groeijingen, en het getal dezer neemt toe, jaar op jaar, zonder eenig ei, dikwijls zonder het vertoon van ſekſen aanduidende organen.

Het is naauwelijks noodig, eenig bewijs aan te voeren voor het beſtaan van het plantbeginſel in den knop, in den Herfst, de ontwikkeling voorgaande. Ik vergenoeg mij met het bijbrengen eeniger weinige voorbeelden. De knoppen behelzen eenige de beginſels van bloemen, andere die van bladen alleen, ſommige beide teffens. Om van LEEUWENHOEK's ontdekkingen desaangaande niet te ſpreken, GREW ſchrijft, dat, in de *Syringa* en andere gewasſen en boomen, de *three ſeminiformes*, (waardoor hij de *Stamina* verſtaat) het zaadhuisje omringende, alle onderſcheiden zigtbaar zijn in den Herfst door een gewoon vergrootglas. Volgens Dr. DARWIN, kan men met het ongewapend oog de nieu-

we

we bloem zien, bedekt met een zacht dons, in den uitersten knop van de Wilde Kastanje; ook in de knoppen van de *Daphne mezereum* is de volmaakte jonge plant zeer duidelijk te onderscheiden.

In dezer voege ligt de kinder-plant, gedurende den winter, bedekt in den knop. Wanneer de lente-warmte het sap uit den wortel des booms doet opklimmen, begint het plantbeginsel, het sap inzuigende, zich boven- en nederwaarts uit te zetten, gelijk de kern van groeijend zaad. Want terwijl het uit den opgesloten staat uitbreekt, en zich uitwendig opent voor den invloed der zonne, schiet het benedenwaarts wortelvezelen in den bast naar den wortel des booms, om sap voor zichzelven op te trekken, en nu houdt het sap, als niet langer noodig, op met klimmen. Deze nieuwe plant, indien dezelve van een vruchtknop is, bezit beide het tweevoudig vermogen, om zaden voort te brengen en te volmaken, tot vermeerdering van de soort, en om verscheidene plantbeginsels voort te brengen in de vleugels van derzelver bladen, om in den volgenden zomer te bloeijen. Deze twee vermogens oefent de plant gelijktijdig uit, en slechts eene éénjarige plant zijnde, sterft dezelve. Maar het meerendeel der knoppen op vele boomen bladknoppen zijnde, zijn de vruchtbeginsels, welke zij op gelijke wijze voortbrengen, strikt gesproken, van een' levendbarenden oorsprong, en niet uit een ei afkomstig.

De onfeelbaarheid der vruchtbeginselen in de knoppen wordt door onderscheidene daadzaken, den Hovenieren ten overvloede bekend, bewezen. De Oculatie, op vruchtboomen te werk gesteld, stelt zulks buiten tegenspraak. De knoppen van de eene soort van vruchtboom worden voorzigtig in den bast van eenen anderen vruchtboom ingeplant; binnen kort groeijen zij daar in vast, bezengen bladeren en vruchten van derzelver eigene soort voort, en de sappen der vruchten hebben den eigen en bijzonderen smaak. De inenting, waardoor een takje, één of meer knoppen hebbende, op gelijke wijze met een anderen boom vereenigd wordt, met dezelfde gevolgen, dient ten bewijze van dezelfde zaak. De Heer BARNES vond eene wijze uit, om alle soorten van vruchtboomen te kweeken, door de takken in zoo vele deeltjes te snijden als de knoppen in getal waren, en deze stekjes in den grond te planten, na de einden,

ter voorkoming van eene al te groote uitdrooging, digt gemaakt te hebben (*). — Zulks is volkomen overeenkomstig met de handelwijze, om de Aardappelen, vóór het planten, in stukken te snijden; beide de gevallen bewijzen even zeer de onverdeelbaarheid, of de onafhankelijke vermogens, der vruchtbeginselen in de knoppen huisvestende.

Zoodanig is die zamenvoeging van groeijende zelfstandigheden, welke wij een boom noemen. Elke knop brengt een op zichzelven staand wezen voort, 't welk zijn eigen voedsel uit den algemeenen wortel haalt, door middel van zijne eigene vezels of buizen, nederwaarts binnen den bast geschoten. Deze buizen verharden jaarlijks, en voegen ook jaarlijks een' kring toe aan den houtigen stam des booms, gelijk zulks zeer zigtbaar is in den Denneboom en verscheidene andere; en dit middelpunt wordt, als 't ware, enkel een steunsel van de menigte, die rondsom groeijen. Zoo zien wij menigwerf een' boom vol bladeren, van welken het hout zoo verre is verrot, dat het slechts een' geringen kring behalve den bast overlaat; maar, wanneer de bast, onder welken de wortelbuizen nederwaarts gaan, weggenomen wordt, gaat alles spoedig verloren.

Indien de groeijende ligchamen geen ander vermogen van voortplanting bezaten, dan die door eijeren geschiedt, is het blijkbaar, dat er geen zulke zamenvoeging als een boom zou kunnen bestaan. Want hoe veelvuldig voortbrengend in eijeren eene plant moge wezen, zou dezelve alleen op zichzelve staande en afgezonderde kunnen voortbrengen: terwijl door de levendbarende voortplanting het getal der knoppen jaarlijks vermeerdert, en dus een groot gezin voortgebragt wordt. Opeenvolgende zwermen, mag ik dus spreken, worden dus geboren, zonder de ontwikkeling van eenige bloem. Deze laatstgemelde omstandigheid weert allen vermoeden, welk zou kunnen ontstaan, dat op deze wording eenige sekse vermenging stand grijpt binnen de bloem, slechts korten tijd vóór dat de vruchtbeginsels in de knoppen voortgebragt worden.

Over het geheel, derhalve, blijkt uit de boven bijgebragte daadzaken, dat de grondregel van den groo-

ten

(*) DARWIN, *Botan. Gard.*

een Grondvester der hedendaagsche Plantkunde, *Omne Vivum ex Ovo*, door hem aangenomen werd op eene te beperkte beschouwing der groeijende huishouding; — eene beschouwing, tot welke hij zich liet vervoeren ingevolge van de overeenkomst, welke de kennis van het Dierenrijk toen opleverde.

Dan, in een volgend tijdperk, hebben de Natuur-onderzoekers en kenners, inzonderheid een TREMBLEY en een BONNET, onze kundigheden uitgebreid, en getoond, „ dat," om de woorden van BOMARE in zijn *Dict. Hist. Nat.* te bezigen, „ die voorgewende stel„ regel, dat er zonder paren geene vermenigvuldiging „ plaats heeft, gelogenstraft wordt door de ontdekkin„ gen, gedaan op de Polypen en de Boomluizen." Zij hebben ons wijders aangewezen de verspreiding des levens onder de laagste rangen in de dierlijke wereld, door de eenvoudige en ongeholpene uitbreiding en verdeeling van wezens, reeds begaafd met het levensvermogen.

Deze uitgebreider beschouwing van de vermogens in het Dierenrijk leidt ons op tot eene herziening van de huishouding der Planten, en om weder te keeren tot het vroeger denkbeeld, in zeker voege, van de vermenigvuldiging der Gewassen. Wij vinden ons nogtans niet op nieuw gedompeld in de oude duisternis ten aanziene van dit onderwerp; maar wij hebben bijkomende overeenkomsten verkregen, nieuwe punten van gelijkvormigheid ontdekt, in de werkzaamheden en eigenschappen van het geheele geslacht der levende wezens, hoe zeer onderscheiden en verdeeld door kunstige menschelijke rangschikkingen. Langs dezen weg komen wij nader tot het verkrijgen van algemeene beginselen, en onze kundigheden krijgen eene wetenschappelijke naauwkeurigheid; wij leeren het eigendommelijke van de werkingen des organischen levens, ten aanziene van de voortbrenging en vermenigvuldiging, in alle de verscheidenheden van geörganiseerde wezens, kennen.

Er is nogtans een zeer opmerkenswaardig onderscheid in het bezit dezer levensvermogens bij de twee Rijken der Nature, zoo als wij dezelve noemen; de eindoorzaak van 't welk is, ongetwijfeld, gelijk wij reeds aanmerkten, de zorgvuldige bewaring en instandhouding der soorten in het Plantenrijk, die, het vermogen, om zelve van plaats te veranderen, missende, zich steeds

blootgeſteld vinden aan veelvuldige oorzaken van verdelging, en daarenboven ſlechts jaarlijks zijnde, alle jaren gevaar loopen van verloren te gaan; terwijl de hoogere en meer zamengeſtelde Dieren, met een Zenuwgeſtel en algemeen Senſorium beſchonken, toenemen en vermenigvuldigen door de zamenwerking der beide Sekſen, 't welk de noodzakelijkheid van Eijeren inſluit; en terwijl de eenvoudiger zamengeſtelde en min gevoelige Dieren hunne ſoort voortplanten, door een eenvoudig, onafhankelijk vermogen, zonder Sekſe, en zonder eenige daartoe geſchikte Organen. Groeijende wezens zijn begiftigd met beide deze vermogens, en bezitten, in één ligchaam, alle de dier-voortbrengende vermogens. Elke Plant is dus, voor het meerendeel, begaafd met drie krachten, is teffens man, vrouw, en onafhankelijk in de voortteling, teffens een eijerleggend en levendbarend wezen. En het beſtaan van de ſoort is overvloedig verzekerd.

Men moet echter erkennen, dat, terwijl wij ons verlustigen in het algemeenmaken der daadzaken, waarvan wij kennis hebben, wij van de huishouding van vele uitgeſtrekte klaſſen, zoo van dierlijke als van groeijende wezens, eene zeer onvolkomene en gebrekkige kennis bezitten. De meeste der groeijende geſlachten onder de algemeene benaming van *Cryptogamia* (Heimelijke echt-planten) verdienen nog onder die benaming gerangſchikt te worden. En ten opzigte van de Wormen (inzonderheid die in de ligchamen van andere Dieren huisvesten), vele van de *Lithophyten*-geſlachten, en de diertjes, die zich in vochten onthouden, hebben wij weinig voldoende beſcheiden in de werken der Natuuronderzoekeren ontvangen. Volgende naſpeuringen en ontdekkingen kunnen, derhalve, onze gevolgtrekkingen afkeuren, en beginſels, door ons gewraakt, weder in zwang brengen: want ten aanziene der Wetenſchappen geldt ook het zeggen van HORATIUS, ten opzigte van een ander onderwerp gebruikt:

Multa renaſcentur quæ jam cecidere, cadentque
Quæ nunc ſunt in honore.

Met harten, nogtans, voor verbetering en overtuiging openſtaande, en eerder zoekende dan vermijdende de verkrijging van die nieuwe daadzaken, welke tegen on-

onze beſpiegeling mogen aanloopen, mogen wij vol vertrouwen voortvaren, en in den wijsgeerigen geest van CICERO herzeggen, 't geen wij ten Motto van onze thans medegedeelde Aanmerkingen bezigden:

Hac, ut potero explicabo; nec tamen quaſi Pithius Apollo, certa ut ſint et fixa, quæ dixero; ſed ut Homunculus unus e multis probabiliore conjectura ſequens.

BRIEF OVER SCHOTLAND, DOOR EEN LIJFLANDSCH' REIZIGER, GESCHREVEN AAN EEN' VRIEND.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 87.)

Ik keer terug tot mijne geliefde *Schotſche* bergen. Kent gij eene plant, bij de Geleerden onder den naam van *Orobus tuberoſus* bekend? en zoudt gij mij kunnen zeggen, of zij ook bij ons te lande groeije? Ik heb mijne reden voor deze vraag: want deze plant, welke de *Schotſche* bergbewoners laten droogen, dient hun tot ſpijze op hunne verre togten over dorre bergen. Door de bijvoeging van water en een weinig zuurdeeg, begint deze plant te gesten, en geeft hun een aangenamen, verfriſchenden en zeer gezonden drank. Waarſchijnlijk is het 't zelfde voedſel, waarvan DIO gewaagt in het Leven van SEVERUS, daar hij van de *Caledoniers* ſpreekt, en waarvan een brok, zoo groot als een boon, volgens hem, genoeg was om honger en dorst te ſtillen. Menigvuldig groeit die plant op deze bergen. Zoude het niet wel der moeite waardig zijn, dezelve bij ons aan te kweeken? Welk een heilzaam geſchenk ware dit voor de bewoners van het platte land!

Nabij *Perth* ligt eene vlakte, alwaar twee vermogende aanhangen, nu vier eeuwen verleden, hunne geſchillen op dezelfde wijze, als weleer de *Romeinen* en *Albanen* de hunne, door het gevecht der *Horatiers* en *Curiacters*, bijleiden. Uit de beide aanhangen, die den naam van CHATAM en van CAY voerden, werden dertig Kampvechters gekozen, om de regtvaardigheid hunner zake te beſlechten, in tegenwoordigheid des Konings en des Adels. Een onvoorzien toeval deed bijkans de geheele zaak mislukken. Een van den aan-

hang van CHATAM weigerde te vechten om de gelijkheid van het getal te behouden, zoude men aan de andere zijde eenen Kampvechter uit het geïid hebben kunnen doen treden; doch niemand van de dertig wilde daarin bewilligen; en dit is het meest opmerkelijke, hetwelk mij in dit geval is voorgekomen. Eindelijk treedt een zekere HENDRIK WIERDS, van handwerk een Zadelmaker, voor, met aanbieding om voor eene kroon den ontbrekenden te vervangen; zijne aanbieding wordt aangenomen, en aan diens mans dapperheid was de aanhang van CHATAM, de overwinning verschuldigd. De vijanden werden allen afgemaakt, op één na, die in de rivier sprong en zwemmende ontkwam. Van de overwinnaars bleven er elf in het leven, en onder dezen HENDRIK WIERDS, allen zwaar gewond.

De oever van de golf van *Lunan* is hoog, steil en van grotten doorboord, de meeste van welke een zeer naauwen ingang hebben, en zoo diep binnenwaarts loopen, dat nog niemand tot aan het einde heeft durven doordringen; sommige hebben ruime en ontzettende ingangen, met eene soort van portaal, van kolommen ondersteund. De merkwaardigste grot voert den naam van *Geylit-Port*; met eene schuit kan men daarin een verren togt doen; het spreekt van zelf, dat daartoe fakkels vereischt worden. Van eenige vreeze, ik moet het bekennen, werd ik bevangen, toen ik de onderaardsche wateren dezer somberte en woeste plaatsen bevoer, en bij het opmerken van de vreemdste gestalten, ontstaande door de terugkaatsing van het licht onzer fakkelen, te midden der wateren en rotsen. Onbelemmerd haalde ik adem op het eensklaps invallen van het daglicht door eene wijde spleet in het gewelf der grot; dan mijne verbaasdheid rees ten top, toen ik, kort daarna, mij in een bekoorlijken oord bevond, verre van de zee, in het midden van velden en landhuizen. Welk een kontrast van dit gezigt met hetgene men aan den rand van het hof heeft, alwaar, van eene hoogte van achthonderd voeten, het oog nederziet in eene getergde zee, die, misnoegd over de grenzen, die haar insluiten, schuimende zich verheft en hare witte wateren wijd en zijd verspreidt. Nooit mist het, of dit schouwspel jaagt den reizigers eenen schrik aan, hoewel zij zich in volkomene veiligheid bevinden.

Te *Meigle*, in het Graafschap *Perth*, ziet men eene be-

begraafplaats, met aloude graffteenen, met hieroglifen bedekt. Eene, onder andere, vertoont een rivierpaard en een ander dier, naar eenen olifant gelijkende. Ik kan niet begrijpen, hoe kunstenaars, in de tijden der barbaarschheid, kennis kunnen gedragen hebben van het aanwezen dezer dieren, inboorlingen der warme landen. Ik weet niet, of men over deze hieroglifen geschreven hebbe; doch, mijns bedunkens, ware dit een belangrijk onderwerp. In dit land heb ik insgelijks den beruchten berg *Dunsinen* gezien, op wiens top voormaals het Kasteel van den overweldiger MACBETH lag; de plaats scheen voor het verblijf eenes dwingelands bestemd te zijn, zijnde de berg voor menschen zoo goed als ongenaakbaar, en hoog genoeg om te dienen tot eene plaats der bespiedinge voor het oog des wantrouwens, hetwelk van daar eene groote uitgestrektheid lands kan overzien. Er zijn geene sporen meer van overig. Het bosch van *Birnam*, hetwelk gij u uit de Tooneelstukken van SHAKESPEARE herinnert, vertoont zich in de verte. Daarenboven vertoont men er een grooten steen, van welks hoogte MACBETH, de Onregtvaardige voorgaf, regt te doen aan het volk.

De stad *St. Andrews* deed op mij eene niet zeer aangename uitwerking: vooreerst omdat deze, ten tijde van CROMWELL zoo bloeijende en volkrijke, stad slechts tweeduizend inwoners bevat, en slechts een enkel schip bezit, terwijl zij te dien tijde zestig of zeventig had; en verder, omdat de bezigheid der meeste inwoners, moeijelijk tevens en gevaarlijk voor de gezondheid, het medelijden des reizigers wekt; zij maken zakken, welke zij met vederen vullen, door middel van eene ijzeren staaf, welke zij met de borst drukken, hetgeen hun te eenemaal bederft.

In eene der straten van *Linlithgow* wordt nog de galerij aangewezen, van welke zekere HAMILTON, in 1570, den Regent MURRAY met een pistool doorschoot. Nooit was een moord zoo verschoonlijk als deze. HAMILTON, omdat hij zich voor Koningin MARIA had verklaard, was van alle zijne goederen ontzet, welke de Regent aan een' zijner gunstelingen schonk; deze, nog wreeder dan zijn weldoener, verdreef HAMILTON's echtgenoote uit haar huis, naakt en van alle hulp ontbloot, midden in den nacht, en in een harden winter. Genoeg was dit, om het hart eenes teederen echtgenoots

in woede te ontſteken. Overal vervolgde HAMILTON den onregtvaardigen Regent, tot dat hij eindelijk te *Linlithgow* gelegenheid vond, om zijne welberaamde wraak te volvoeren. Dit verrigt zijnde, nam hij de vlugt naar *Frankrijk*, alwaar men hem zocht over te halen, om den Admiraal COLIGNY te dooden; doch op dien onwaardigen voorſlag gaf hij het edelmoedig antwoord, dat, hoewel de liefde hem tot eenen moordenaar had gemaakt, hij tot het plegen van laagheden onbekwaam was.

Te *Edimburg* heb ik eene fraaije ſchilderij gezien, vertoonende KAREL DEN I met zijne gemalin, gereed om te paard te ſtijgen. Naast hun ſtaat de vermaarde dwerg JEFFERY HUDSON, zoon van een' handwerkaman, en in wiens klein ligchaam eene heldenziel beſloten was; op den ouderdom van zeven jaren was hij ſlechts achttien duim hoog. Hij trad in dienst des Hertogs VAN BUCKINGHAM, en genoot eens de eer van midden in eene koude pastei op de tafel gezet te worden, tot groot vermaak van het hof. Bij het huwelijk van KAREL DEN I trad HUDSON in dienst der Koningin, die zoo veel vertrouwen in hem ſtelde, dat zij hem naar *Frankrijk* zond, om haar eene Vroedvrouw te bezorgen. Op de reis werd onze dwerg door een Kaper genomen en naar *Duinkerken* gevoerd. Men verhaalt, dat hij in die ſtad in een tweegevecht met een Kalkoen de overwinning behaalde, hetwelk aan zekeren Schrijver, DAWMEN genaamd, het onderwerp heeft geleverd tot een komiſch Heldendicht. Doch men moet niet gelooven dat HUDSON alleen dapper handelde omtrent deze ſoort van pluimgedierte; gedurende de burgerlijke onlusten diende hij zelfs als Kapitein onder de Ruiterij. Hij volgde de Koningin naar *Frankrijk*, alwaar hij in geſchil kwam met zekeren CROSSETS, dien hij voor het piſtool daagde. Deze liet zich ter beſtemde plaatſe vinden; doch in plaats van een piſtool, had hij zich met een kliſteerſpuit gewapend. Zeer kwalijk nam de dwerg dit geſchenk, en maakte geene zwarigheid om CROSSETS met een piſtool te doorſchieten. Hij was genoodzaakt het hof te ontvlugten en zich ter zee te begeven, alwaar hij door een roover genomen en voor ſlaaf verkocht werd. Hij werd gelost, en voorts tot Kapitein op de Koninklijke Vloot benoemd; hij bleef bij de Koningin in *Frankrijk* tot aan het begin der regering van KAREL DEN II. In den jare 1682 werd hij verdacht

dacht gehouden van deel te hebben gehad aan de zamenzwering der Roomschgezinden; hij werd in de gevangenis gezet, en ſtierf aldaar in den ouderdom van vijfen-tachtig jaren. Nooit, misſchien, had een dwerg zulke zonderlinge ontmoetingen. Hij begon en eindigde zijnen loop in eene gevangenis; men herinnere zich de pastei!

Nabij *Edimburg* ligt een heuvel, bevattende het graf van den vermaarden DAVID HUME, die, in zijnen uitersten wil, tot dit gedenkteeken honderd ponden ſterlings beſtemde, met uitdrukkelijk verbod, eenig ander opſchrift daarop te ſtellen, dan de woorden: *Hic jacet* DAVID HUME; „hier ligt DAVID HUME."

In het Graafſchap *Northumberland* ligt eene zeer kleine en zeer oude ſtad, *Hexham* genaamd, alwaar in eene kerk een ſtoel wordt bewaard, *de ſtoel des vredes* geheeten, die voormaals tot eene vrijplaats diende voor elken boosdoener, die er zich op nederzette. Die hem van daar weg haalde, werd in den kerkelijken ban gedaan. De oorſprong dier zonderlinge gewoonte is mij onbekend.

Laten wij nu nog een klein togtje naar het Eiland *St. Kilda* doen, en ons niet laten afſchrikken door de algemeene verkoudheid, welke onder diens bewoners heerscht. Gij lacht; gij twijfelt aan deze vreemdigheid; doch niets is meer waar; het geldt hier, met HAMLET te zeggen: „er zijn dingen, aan welke de „Wijsbegeerte niet twijfelt." Wel nu, weet dan, dat, zoo dikmaals een vreemdeling op dit Eiland voet aan land zet, alle de bewoners verkouden worden, dikmaals met bloedſpuwing verzeld; zelfs de zuigende kinderen blijven er niet van bevrijd. Dit ongemak duurt tien of veertien dagen, en het wordt erger, wanneer er buitenlandſche goederen ontſcheept worden. Vogelvet is het geneesmiddel daartegen. Alle jaren komt er een afgevaardigde van de regering op het Eiland, en zijne komst gaat altijd met de beruchte verkoudheid verzeld. Men zou kunnen denken, dat het eene regelmatige landziekte is; doch geenszins: want indien de afgevaardigde, door een of ander toeval, in zijne komst verhinderd worde, blijven de bewoners van *St. Kilda* gezond. Ik heb er vijf dagen vertoefd, en naardien ik op de twee eerſte dagen hoorde hoesten noch niezen, achtte ik die oude vertelling te kunnen wederleg-

leggen; maar op den derden dag begon de verkoudheid, en bij mijn vertrek was er niemand vrij van. — De *Kildanen* hebben een walgelijken reuk, door hunne morsigheid veroorzaakt. Zij, daarentegen, verzekeren, dat het de vreemdelingen zijn, die ſtinken. Inderdaad mag men even min over den reuk als over den ſmaak twisten.

Ik heb mijn verhaal begonnen met de ganzen; met de ganzen zal ik het ook eindigen. Zoodanig zijn de rotſen en klippen met deze vogelen bedekt, dat zij van verre voor een beſneeuwd vloerkleed zouden worden aangezien. Zoo digt liggen de nesten bij elkander, dat men geen ſtap kan doen, zonder daar op te treden. Nogtans blijven er de wijfjes gerust op zitten, terwijl de mannetjes wijd en zijd vliegen om voedſel te zoeken. Hunne prooi op een zeer grooten afſtand ontdekkende, ſtorten zij met zoo veel krachts naar beneden, dat, wanneer een haring aan eene plank wordt vastgehecht, zij dezelve met den bek doorboren en er aan blijven hangen. Om hunne nesten te maken, gaan de *Schotſche* ganzen allerlei bouwſtoffen zeer verre zoeken, die voor hun van groote waarde zijn, en welke zij daarom elkander dikmaals ontſtelen; doch de wijze, op welke zij dien diefſtal begaan, ſchijnt te bewijzen, dat zij van het regt van eigendom eenig denkbeeld hebben. Een gans beſteelt zijns buurmans nest niet, dan wanneer deze zich niet daarin bevindt, en in plaats van zijnen buit regelregt naar zijn eigen nest te brengen, maakt hij een kleinen omweg over zee, en keert ſtraks terug met het eerlijkſte voorkomen van de wereld, als 't ware om te doen gelooven, dat hij elders eenen prijs heeft behaald. Verzuimt hij deze voorzorg, zoo wordt hem zijn buit weder ontnomen. — Het jagtmaken op deze ganzen is een moeijelijk en zeer gevaarlijk werk; maar het eten van dezelve, zoo als de *Kildanen* doen, zoude ons nog meer tegenſtaan; bij groote hoopen leggen zij dezelve op den grond, nevens de eijeren, om ze aldaar te laten rotten; na deze zonderlinge toebereiding zijn ze voor hun een lekker beetje. Tot het vangen van deze ganzen bedient men zich, op het Eiland *St. Kilda*, van een touw, dertig ellen lang, van koeijevellen gemaakt, en in ſchapenvellen omwonden, opdat het touw door het ſchuren tegen de rotſen niet breke. Zulk een touw is het voornaamſte gedeelte van den

bruid-

bruidſchat van een meisje, en is zoo veel waardig als een paar van de beste koeijen van het Eiland.

Jaarlijks worden hier twintigduizend *Schotſche* ganzen gevangen, en meer dan tachtigduizend vliegen naar andere landen. Bijkans niets anders eten deze vogels dan haringen, het gebruik van welke derzelver getal evenaart.

DE TOOVERBRIL.

Eene Oosterſche Vertelling.

Sultan ACHMET regeerde zints tien jaren over het uitgebreid *Turksch* gebied. Hij bezat deugden; hij was vol moed, getrouwheid en goedwilligheid: men noemde hem *den goeden* ACHMET. Doch tevens bezat hij groote gebreken; hij was onderhevig aan vooringenomenheid; op al wat hij beminde, was hij verzot; hetgene hij niet beminde, verfoeide hij; en zijn haat, zoo wel als zijne vriendſchap, rustte veelal op blooten luimen. Vurig beminde hij de vleijerij: want in goeden ernst sloeg hij geloof aan de waarheid der loffpraken, welke zijne vleijers en hovelingen met eene kwistende hand hem toezwaaiden, even gelijk hij geloof sloeg aan de opregtheid der liefkozingen van alle de ſchoone vrouwen, met welke zijn Serail was opgevuld. De Eigenliefde is ligtgeloovig; zij wantrouwt meer zichzelve dan anderen; gereedelijk ſlaat zij geloof aan de opregtheid van hun, die haar vleijen; en in dat opzigt gelijkt zij eenigzins naar de Liefde.

Schiep ACHMET groot vermaak in den wierook des lofs, hem toegezwaaid, tegenſpraak daarentegen was hem onverdragelijk; de waarheid, die zijne driften en begeerten wederſtreefde, beſchouwde hij als hard en beleedigende; hij verwierp dezelve als leugentaal; onhandelbaar was hij dan, gelijk bijkans alle Koningen, gelijk bijkans alle menſchen. Hij hield van geene andere raadgevingen, dan die met zijne grilligheden en neigingen overeenſtemden. Van hier dat hij ligt werd bedrogen door allen, die de moeite daarvan zich getroostten; en aan de Hoven vindt men altijd dezen of genen, die de moeite daarvan wel op zich wil nemen.

Nogtans had de goede ACHMET een Groot-Vizier, RUSTAN genaamd, die hem zints zijne komst tot den troon gedient had. RUSTAN bezat een eerwaardig voorkomen; een lange baard, door de jaren grijs geworden, zette aan zijn gelaat iets ruws en ſtrengs bij. Naardien hij eene diepe kennis van zaken,

ken, veel ondervinding had, en zeventig jaren telde, oordeelde hij zich geregtigd, alles te mogen zeggen. Wilde de Sultan de eene of andere dwaze onderneming doen, zonder omwegen, bragt hem de Vizier de buitensporigheid zijner ontwerpen onder het oog; maakte ACHMET buitensporige kosten, RUSTAN bleef niet in gebreke, hem te doen opmerken, dat hij 's Lands kas zoude uitputten. Om kort te gaan, de Vizier zette den Sultan dikmaals den voet dwars: want de Sultan was zeer gezind om dwaasheden te begaan; eene gezindheid, welke, geloof ik, die van zeer vele menschen zijn zoude, indien zij zich aan het hoofd van het uitgebreid *Turksch* gebied bevonden.

ACHMET had een jongen Gunsteling en eene begunstigde Sultane, welke hij afgodisch beminde, en die op het Rijksbestuur veel meer invloeds dan de Vizier hadden. In de gewigtigste zaken ging ACHMET alleen met zijnen geliefden NÉISSOUR en met de schoone FATMÉ te rade; hij kwam tot geen besluit, voordat hij hunne antwoorden had gehoord. De gunsteling, met weldaden van zijne Hoogheid overladen, troggelde hem dag aan dag een nieuw geschenk af, en beschikte over alle de posten van het Rijk, over alle de bedieningen van het Serail, en over alle de waardigheden in het Leger. ACHMET kon geenen weerstand bieden; hij zeide tot zichzelven: „ NÉISSOUR heeft „ mij zoo hartelijk lief: zoude ik hem iets kunnen weigeren? „ Daarenboven verlangt hij niets anders dan mijnen voorspoed „ en mijne glorie." — Het vertrouwen gaat altijd met de vriendschap hand aan hand gepaard.

Desgelijks sloeg hij geloof aan alwat FATMÉ zeide; hij sneldé alle hare begeerten te gemoet, die onuitputtelijk waren; en hij zoude, om zoo te spreken, tot zelfs den laatsten zijner onderdanen hebben opgeofferd aan de telkens wederkeerende grilligheden der Sultane. Hij zeide tot zichzelven: „ FATMÉ bezit zoo „ veel liefde voor mij: hoe zoude ik haar iets weigeren? Daar„ enboven bedoelt zij niets anders dan mijnen voorspoed en „ mijne glorie." — Even als het gros der menschen, gevoelen de Sultans de behoefte van te gelooven dat zij bemind worden.

Het is blijkbaar, dat, met dusdanig een karakter, ACHMET het met den Groot-Vizier niet altijd eens konde zijn. Zij hadden geschillen met elkander, die aan de zijde des Sultans zeer hoog liepen: want wat den Vizier aangaat, nooit overschreedde deze het ontzag, welk hij zijnen Meester schuldig was; altijd zeide hij hem de waarheid, met die onveranderlijke bedaardheid, die de opregtheid en het gezond verstand verzelt. Doch ACHMET, op de Sultane smoorlijk verliefd, en met zijnen gunsteling driftig vooringenomen, beschouwde RUSTAN in geen ander licht, dan dat van een hard, streng, lastig mensch, die er eene soort van vermaak in stelde

de

de, hem te dwarsboomen in zijne vurigſte genietingen, en in zijne zoetſte en redelijkſte neigingen. Van hier dat hij voor hem niets anders dan afkeer gevoelde; den titel van Vizier liet bij hem alleen uit eene ſoort van welvoegelijkheid behouden, uit aanmerking van zijne voorgaande dienſten, en in afwachting van eene gunſtige gelegenheid, om hem daarvan te verlaten, en er zijnen lieveling NÉISSOUR mede te bekleeden.

Op zekeren nacht ſliep de goede ACHMET bij de ſchoone FATMÉ. Zacht ſluimerde zij; en de Sultan, van liefde en vreugde dronken, zag haar ſlapen, zonder hare rust te durven ſtoren. „ Wat is zij ſchoon!" dacht hij: „ zoude er in „ het paradijs van MAHOMET wel eene eenige *houri* zijn, die „ bij FATMÉ kan vergeleken worden? Welk eene friſſche „ kleur! welke lelien! welke rozen! En RUSTAN zoude wil„ len dat ik FATMÉ iets zoude weigeren? Ach! in een eenig„ en diamant zoude ik wel alle de ſchatten van het heelal „ wenſchen te bezitten, om dezelve haar aan te bieden. Die „ RUSTAN geeft voor, dat hij mij bemint, en hij haat alwat „ ik bemin. Onophoudelijk lastert hij bij mij FATMÉ en „ NÉISSOUR. Hij zou mij wel willen diets maken, dat zij mij „ bedriegen, om alleen mijn vertrouwen te bezitten en alle mijne „ magt te genieten. Nog gisteren zeide hij tot mij: *O verhe„ vene Sultan, hoe blind zijt gij! ach dat* MAHOMET *u eenen „ bril zond, door middel van welken gij in het hart kondt le„ zen van allen, die rondom u zijn!* Ach! indien ik dien kos„ telijken bril bezate, wat al liefde voor mij zoude ik in het „ hart van FATMÉ zien! Ik wed dat zij in dezen oogenblik „ van mij droomt; niemand anders dan mij ziet zij in hare „ droomen, gelijk zij wakende aan niemand dan aan mij „ denkt; zij zelve heeft 't mij gezegd. O hoe gaarne wilde ik „ dien bril hebben, van welken RUSTAN tot mij ſprak! Ik zoude „ de gelukkigſte der menſchen zijn, en de zekerheid, die hij „ mij aangaande mijn geluk zou geven, zou hetzelve nog ver„ dubbelen. Ik moet trachten dat verwonderlijk werktuig „ magtig te worden, al ware het ſlechts om RUSTAN van ſpijt „ en ſchaamte te doen blozen." — Nogmaals ſlaat ACHMET het oog op de ſchoone Sultane, en ſlaapt in, droomende van den bril, over welken de Vizier tot hem had geſproken.

Er bevond zich op dat pas te *Konſtantinopel* een beruchte Toovenaar, die zijne weergae niet had. Het was een *Arabier*, die, door middel der wiskundige wetenſchappen, de Starrewigchelarij had geleerd, het toekomende voorſpelde, en zoo vele dingen wist, dat het *Konſtantinopolitaanſche* gemeen, en zelfs vele kundige lieden van dien tijd twijfelden, of MAHOMET wel wijzer ware dan hij. 's Anderendaags, ten zesden ure, beval ACHMET, dat deze waarlijk buitengemeene en met regt vermaarde man bij hem zou gebragt worden. „ Wij-

„ zo

„ ze EZRAÏM!" ſprak ACHMET, zoodra hij den Toovenaar zag; „ al zints lang is het gerucht uwer kunde tot mij gekomen; „ gij bezit, zegt men, verwonderlijke geheimen, en niets „ in het heelal is voor u verborgen; ik heb u ontboden, „ om u te verzoeken, mij eenen dienst te doen." . . . . EZRAÏM werpt zich voor den Sultan ter aarde, en zegt: „ Spreek, doorluchtige Heer! gij ziet aan uwe voeten den „ nederigſten en onderdanigſten uwer ſlaven." — „ Luister!" zegt de Sultan, „ ik wilde een' bril hebben, die de eigen- „ ſchap bezit, mij in de diepſte plooijen van het hart te doen „ lezen. Antwoord mij: kunt gij voor mij zulk een' ver- „ wonderlijken bril maken?" — „ Verhevene Sultan!" ant- woordt EZRAÏM, „ morgen reeds zult gij dezen ſchat bezit- „ ten, en de begeerten uwer Grootheid zullen boven uwe „ verwachting vervuld worden. Het vervaardigen van zulk „ een' bril is voor mij de eenvoudigſte zaak, eene beuzeling „ in vergelijking der goddelijke geheimen, welke mijne we- „ tenſchap mij geopenbaard heeft." — Men ziet hieruit, dat de Wiskunſtenaars ten tijde van Sultan ACHMET niet de ne- derigſte waren.

Reeds 's anderendaags hield EZRAÏM zijn gegeven woord. ACHMET vond zich in het bezit van den verwonderlijken bril. Hij was van zijne hovelingen omringd, toen hij dien ontving. Zijn eerſte werk was, dat hij dien op zijn' neus zette, en al- le zijne hovelingen aanzag, die hem met hunne vleijerijen dronken maakten; doch eensklaps deinst hij verſchrikt terug. „ Wat zie ik?" zegt hij. „ Van hier, trouweloozen; gij alleen „ zijt ſchelmen, monſters; gij vervult mij met afgrijzen!"

De hovelingen, verbaasd, verſchrikt, naderen hem. „ Wat „ deert u, Heer?" zeggen zij tot hem: „ Welk eene woede „ vervoert u tegen ons? Zijn wij niet uwe getrouwe onder- „ danen?" — „ Getrouw! groote God!" roept ACHMET; „ getrouw! Niets anders zie ik in uwe harten, dan verraad, „ jaloezij, haat, nijd, met al hun vergif gewapend. Vliedt, „ vliedt uit mijne tegenwoordigheid!" Dit gezegd hebben- de, ſchiet hij op hun toe, en, den dolk boven hunne hoofden hebbende opgeheven, zoude hij hen vermoord hebben, van den eerſten tot den laatſten, indien zij niet op de vlugt, wa- ren getogen.

Toen de Sultan alleen was, — „ Deze zijn dan de lieden," zeide hij, „ die met betuigingen van toegenegenheid, liefde „ en getrouwheid mij onophoudelijk aan boord komen! Ik „ vind mij omringd van de ſnoodſte wezens in mijn Keizerrijk; ik „ leef midden onder mijne wreedſte vijanden; ik ontkom „ hunne woede niet, dan omdat zij elkander te zeer verfoei- „ jen, om zich onderling te verſtaan en tegen mij zamen te „ ſpannen. In hunne ſchraapzucht zouden zij wel den laat- „ ſten droppel van mijn bloed willen uitzuigen; en ik, ſlegts

„ ge-

„ geloof aan hunne vleijerijen, en ik ademde met wellust
„ hunnen vergiftigen wierook in! Dank zij MAHOMET! ik zal
„ niet meer hun speelbal zijn. Door middel van dezen ver-
„ wonderlijken bril zal ik de genen, die mij haten, van hun,
„ die mij beminnen, wel weten te onderkennen. Bij voor-
„ beeld, NÉISSOUR; deze bemint mij; hij is er verre af van
„ mij te verraden; zijn hart is zuiver als een heldere hemel,
„ en zijn mond heeft nooit gelogen. Op hem wil ik van het
„ vermogen van mijnen bril de proef nemen; niet om te we-
„ ten, wat er in zijn hart omga, — ik weet het, hij houdt
„ niets voor mij verborgen, — maar om mij schadeloos te
„ stellen, door de beschouwing zijner deugden en zijner
„ vriendschap, van het hartzeer, welk eene eerste en wreede
„ proeve mij gebaard heeft."

Hij ontbiedt NÉISSOUR; de gunsteling vertoont zich voor ACHMET's oogen. „ Kom, waarde NÉISSOUR," zegt de Sultan, „ kom
„ mij vertroosten over de grouweloosheid mijner hovelingen.
„ Ik ken hen thans; ik heb in hunne harten gelezen; zij
„ kunnen mij niet langer bedriegen. Ik heb hen allen uit
„ mijne tegenwoordigheid verdreven, en ik wil mijn geheele
„ hof vernieuwen." — „ Hoe!" zegt de gunsteling! „ gij
„ hebt hen gebannen, Heer! Ach; hoe zeer prijs ik uwe
„ wijsheid! hoe zeer bewonder ik uw beleid en uw door-
„ zigt! Gij hebt eindelijk die valsche en leugenachtige lieden
„ ontmaskerd! Gij weet, gij hebt gezien, wat een hove-
„ ling is! Neen, Heer! gevaarlijker vijanden hadt gij niet.
„ Ik voedde deswegen eenigen twijfel, maar durfde het u
„ niet zeggen; gij hoordet hen zoo gaarne. Daarenboven,
„ zeide ik tot mij zelven; ACHMET is zoo goed, dat hij het
„ kwade niet gelooft, dan wanneer hij het met zijne eigen
„ pogen ziet. Heer! dat NÉISSOUR's verknochtheid, dat
„ zijne onderdanigheid" .... „ Zwijg, verrader!" valt hem de Sultan in de rede, die, gedurende deze aanspraak, zijn bril had opgezet: „ zwijg! beschuldig hen niet; zij zijn
„ zoo goed als gij. Ik lees in uw hart; ik zie aldaar de
„ grootste schelmerij; ik zie, dat gij in den grond uwer ziele
„ mij verfoeit; dat gij mij niet liefkoost dan uit slordige
„ eigenbaat, dat gij mij vertaadt, — Ik ben wel zeer onge-
„ lukkig! Ik word dan van niemand bemind!" NÉISSOUR werpt zich aan des Sultans voeten; hij beklaagt zich; hij kan niet begrijpen, dat men aan zijnen ijver, aan zijne volko-mene verkleefdheid kan twijfelen. „ Neen, neen! ik
„ twijfel niet," hervat ACHMET; „ gij verraadt mij, rampza-
„ lige! Maar uwe verleidende redenen, uwe honigtong zijn
„ thans krachteloos. Gij kunt dezen onfeilbaren bril niet
„ logenstraffen, dien ik van den wijzen EZRAÏM heb ontvan-
„ gen; met denzelven lees ik in den grond van uw hart, en
„ ik ben niet zoo gelukkig, dat ik nog aan uwe ondankbaar-

„ heid kan twijfelen." —— „ Hoe, Heer!" zegt NÉISSOUR, „ gij slaat dan geloof aan den Toovenaar EZRAÏM? Die bril is „ valsch, twijfel er niet aan; hij doet u het tegengestelde van „ de waarheid zien. Gij leest verraad en leugen in dat hart, „ alwaar gij niets anders dan opregtheid, trouwe en liefde „ zien moest. Weet gij dan niet, dat, zints lang, die „ EZRAÏM de vriend van den trotschen RUSTAN, uwen Staats- „ dienaar, is? Ziet gij niet, dat zij te zamen dit middel „ verzonnen hebben om mij te bederven? Ach, Heer! indien „ ik u mijn leven moet geven tot een bewijs van mijne ver- „ knochtheid, al mijn bloed zal voor uwe oogen stroomen." — „ Al genoeg," zegt de Sultan, „ vertrek! door middel „ van mijn' bril zie ik duidelijk dat gij niet opregt spreekt, „ en dat gij niet gezind zijt om u te dooden."

De gunsteling vertrekt, en de ongelukkige ACHMET gaat in de kamer der Sultane. „ Helaas," zegt hij, „ zij alleen zal „ mij getrouw zijn gebleven! Waarde FATMÉ! in uw hart althans „ zal ik alle de liefde vinden, welke gij mij hebt ingeboe- „ zemd." Hij gaat naar binnen; achteloos ligt de Sultane op fluweelen kussens; den Sultan ziende, rijst zij langzaam op, en nadert hem met een lachje vol liefde, en met oogen, in welke de vreugde en de wellust flikkeren. Maar hoe groot is hare verbaasdheid! met verontwaardiging en woede stoot de Sultan haar van zich: in FATMÉ's ziel heeft hij deze wreede woorden gelezen: *afkeer*, *haat*, *trouweloosheid*. De ongelukkige ACHMET is zichzelven niet meer; zijne wanhoop laat zich niet beschrijven; hij verbrijzelt alwat hem voor de hand komt, en vervalt welhaast in het grievendste hartzeer. Bittere tranen vloeijen uit zijne oogen, en stroomen op zijne gloeijende wangen. Hij brandt van begeerte om zich te wreeken; maar hij wil zijne wraak geducht en verschrikkelijk doen werken. Hij zet zich op eene sopha neder, met zijn' bril in de hand; hij ziet FATMÉ aan, die zich aan zijne voeten nederzet, de oogen nederslaat, zwijgt, zucht en tranen stort. ACHMET ziet haar sterk aan, en zegt: „ Is het mogelijk, geregte Hemel! zoo vele „ bekoorlijkheden en trouweloosheid zamen te vereenigen? „ Het is dan waar, FATMÉ; gij hebt zoo veel liefde kunnen „ verraden! O, hoe zeer beminde ik u! Ik zou u de wereld „ wel hebben willen geven, en gij hebt mij bedrogen!" —— „ Een aardige inval!" zegt FATMÉ lagchende: „ Gij zijt ja- „ loersch! vermoeden tegen mij! Gij stelt mij wederom ge- „ rust; ik dacht dat mijnen waarden ACHMET eenig groot on- „ geluk ware overgekomen, en ik deelde in zijne smart, zelfs „ voordat ik er de oorzaak van wist. Doch is het niets an- „ ders dan jaloezij? ah, ah, ah...." — „ Hoe! gij lagcht om „ mijn hartzeer! gij drijft den spot met uwen getergden Mees- „ ter! gij paart spotternij met de beleediging, terwijl de blik- „ sem mijner wrake boven uw misdadig hoofd zweeft!" —

„ De

„ De bliksem! o, daar ben ik niet bang voor. Tegenwoordig dondert het; doch welhaast zal de lucht zuiver worden. Wat heb ik dan gedaan, Heer!" voegde zij er nevens, den Sultan omhelzende met hare schoone armen, witter en meer verblindende dan de sneeuw: „ Spreek! wat heb „ ik gedaan, om zoo veel gramschaps te verdienen?" — „ Wat gij gedaan hebt?" zegt ACHMET; „ kunt gij dat nog „ vragen? Terwijl gij mij met liefkozingen overlaadt, bezit „ gij niets dan afkeer en haat tegen mij; dit heb ik in uw „ hart gelezen." — „ Haat?" antwoordt FATMÉ; „ ik geloof „ dat gij gelijk hebt; ik heb er u zoo vele proeven van ge„ geven; gister nog, zelfs dezen nacht....! ACHMET, gij „ hebt gelijk; ik geloof dat ik u uit alle mijne magt „ haat." Deze woorden doet zij gepaard gaan met zoo levendige en teedere liefkozingen, en met een' zoo overredenden en natuurlijken toon, dat de goede ACHMET zich zelf niet meer is. „ Hoe!" zegt hij, „ gij verraadt mij niet? ô dat „ het mogelijk ware!" — „ Ik u verraden? kunt gij het ge„ looven? gelooft gij het?" Meteen drukt zij den Sultan tegen haren boezem, glimlacht, en laat een traan glippen, welke op ACHMET's voorhoofd valt, die zichzelven geen meester meer is, en roept: „ Hemel! indien NÉSSOUR gelijk had! indien de Toovenaar mij had bedrogen! indien deze bril valsch ware! Bij MAHOMET....!" — „ Wat zegt gij?" vraagt FATMÉ: „ van wat bril spreekt gij? en wat heeft deze bedrie„ gelijke bril met uwe vriendin te doen?" Thans verhaalde de Sultan aan FATMÉ, hoe hij aan het bezit van dezen Talisman was gekomen, en welke daarvan de gewaande eigenschappen waren.

Op dit verhaal stort de schoone en teedere FATMÉ een vloed van tranen; zij roept: „ Ach, wreedaard! thans ken ik alle „ de uitgebreidheid van mijn ongeluk; uwe liefde heb ik voor „ altijd verloren; gij slaat meer geloof aan een' verachtelijken „ Toovenaar, dan aan mijne liefkozingen en tranen. Zie „ daar dan den waandigen prijs mijner liefde! van mijnen „ Meester word ik niet langer bemind! Ach, ongelukkige „ die ik ben! Waarom hebt gij mij in uwen toorn gespaard? „ Waarom hebt gij mij niet een aanwezen ontrukt, welk uwe „ hatelijke vermoedens voor altijd hebben vergiftigd?" Zoo spreekt zij, en, in hare droefheid en tranen stikkende, valt zij bewusteloos op haar bed neder. De Sultan schiet toe, en brengt haar alle mogelijke hulpe toe met de levendigste ongerustheid. Zij komt wederom tot zichzelve; de Sultan tracht haar gerust te stellen, en zweert, haar altijd te zullen beminnen: want hij weet reeds niet meer, of hij zijnen bril moet gelooven.

FATMÉ, hem ziende wankelen, geeft hem eenen laatsten slag, die hare overwinning voltooit; zij zegt, dat NÉSSAM's

bril niets anders dan een listige vond van den Vizier was, en doet hem straks den voorslag om er eene proef van te nemen. „ Gij weet," zeide zij, „ hoe zeer de trotsche RUSTAN u „ haat; gij weet, hoe hij een boosaardig vermaak scheppe, „ u in alles te dwarsboomen. Wel nu! neem op hem de heil„ looze proef, welke gij op NÉISSOUR en mij hebt genomen; „ ik ben verzekerd, dat gij in zijne ziel zult lezen alwat hij „ wil dat gij er lezen zult, in alles het tegenovergestelde van „ hetgeen dezelve bevat."

Gretig omhelst de Sultan dien listigen en trouweloozen raad; hij omarmt de schoone FATMÉ, en gaat zijn hartzeer en zijne vermoedens verstrooijen door eene wandeling in een gedeelte zijner tuinen, alwaar hij wist dat de Vizier gemeenlijk op dit uur zich bevond. Hij ontmoet hem in de daad, die hem met zijne gewone ruwheid eene les kwam geven; doch ACHMET was niet in staat om naar hem te luisteren. Naauwelijks had de Vizier zijne aanspraak begonnen, of de Sultan neemt zijnen bril, en leest op den bodem der ziele des strengen Staatsdienaars. Hoe groot is zijne verbaasdheid! hij ziet er niets anders dan *ijver*, *verknochtheid*, *onschendbare trouwe*. Op dit gezigt roept hij uit: „ Neen, ik twijfel „ niet meer! FATMÉ heeft gelijk; mijn bril is valsch; hij heeft „ mij verraderijen doen lezen in het hart van alwat ik dier„ baarst in de wereld had; dezelve toont mij niets dan liefde „ in het hart van den genen mijner onderdanen, die mij 't „ minst bemint. Wat zoude er van mij geworden zijn, in„ dien FATMÉ mij het bedrog niet had ontmaskerd? Gelukkige „ ontdekking! gij geeft mij de rust weder, welke ik verlo„ ren had. En gij, schelmsche Toovenaar! duur zal uwe „ bedriegerij u te staan komen." Dit gezegd hebbende, werpt hij zijnen bril aan stukken, jaagt den Vizier weg, en geeft bevel om den verrader EZRAÏM in hechtenis te nemen. Doch men kwam hem welhaast boodschappen, dat EZRAÏM *Konstantinopel* had verlaten. De schrandere Toovenaar had alles voorzien, hetgeen er in het Serail zou gebeuren, en wijselijk de vlugt genomen. Op dit berigt twijfelt ACHMET niet meer aan EZRAÏM's trouweloosheid; NÉISSOUR wordt terug ontboden; ACHMET overlaadt hem met weldaden en liefkozingen; hij wil hem de honende vermoedens doen vergeten, die niet meer bestaan. NÉISSOUR overtuigt hem welhaast ten volle, dat de Vizier een medepligtige van EZRAÏM was, of liever, dat de laatste niets anders had gedaan dan diens bevelen te volbrengen. Men is nu alleen bedacht om RUSTAN in verzekering te nemen, in de gevangenis te werpen, en van alle zijne bezittingen te berooven; maar RUSTAN heeft zich te zoek gemaakt, even als EZRAÏM, en vergeefs wordt hij nagezet.

Terwijl dit alles in het Serail voorviel, verspreidde zich

een

een mompelend en verward gerucht door de ſtad. Men fluisterde elkander toe, dat de Sultan van zijn verſtand beroofd was, en binnen kort zou onttroond worden. De ſtoutmoedigſten lieten openlijk van zich gaan, dat ACHMET niet meer waardig was om te regeren, en eenen opvolger moest hebben. De gemoederen zijn beroerd; welhaast verſpreidt zich de onrustigheid; de opſchudding neemt allengskens toe, en vervult eindelijk de hoofdſtad. Eene bende Janitſaren loopt te wapen, en bezet het Serail. Aan alle kanten gaat de kreet op, dat ACHMET afgezet, en NÉISSOUR tot zijnen opvolger moet benoemd worden. En indedaad, NÉISSOUR zelf bevindt zich aan het hoofd van den opſtand; hij bemoedigt de muitelingen door de hoop op de luisterrijkſte beloonin-gen. ACHMET wil het Serail wapenen, doch een gedeelte der Geſnedenen weigert de wapens op te vatten tegen NÉISSOUR, den minnaar der Sultane. FATMÉ zelve ſpoort hen aan, welken zij door groote geſchenken heeft gewonnen, om haar het hoofd des Sultans te brengen. ACHMET verdedigt zich in het Serail met een klein getal aanhangers, die hem getrouw zijn gebleven; doch hij ſtaat op het punt van te bezwijken. De opſtand is buiten en binnen; het Serail is op het punt van door de muitende Janitſaren te worden ingenomen, toen eene andere bende derzelven, den Sultan nog getrouw gebleven, op de verraders aanvalt, die hem den dood hebben gezworen. Men wordt handgemeen; het gevecht is verſchrikkelijk; de muren van het Serail worden met het bloed van beide aanhangen beſproeid, die met even veel woede elkander den ingang betwisten. Eindelijk overwint de Deugd; de trouwelooze NÉISSOUR ſneuvelt, de muitelingen worden op de vlugt gedreven, en RUSTAN, de brave RUSTAN, die zints lang NÉISSOUR's ontwerpen wist en den opſtand voorzag, trekt zegepralende in het Serail, aan het hoofd van ACHMET's getrouwe onderdanen. Hem ziende, raakt het klein getal ſoldaten van NÉISSOUR, die nog binnen in het Serail vochten, verſtrooid, en de Sultan ziet zich welhaast van alle zijne vijanden ontſlagen.

Alles komt tot bedaren; het Serail wordt van alle de muitelingen gezuiverd, en FATMÉ boet met haar hoofd haar laaghartig verraad. Maar wie kan ACHMET's dankbaarheid ſchilderen? De Vizier, welken hij ten dood had verwezen, is de man, die hem behoudt; de troon en het leven is hij aan hem verſchuldigd. „ O wijze en edelmoedige RUSTAN," zegt hij tot hem, „ mogt ik eene zoo groote weldaad naar „ waarde kunnen vergelden! Rampzalige die ik was! ik ver„ wierp uwen raad; ik ſtelde mij in de handen mijner wreed„ ſte vijanden, en ik haatte in den grond mijner ziele den „ eenigen man, die aan mij verknocht was. O RUSTAN! „ RUSTAN! zeg mij altijd de waarheid."

Eenige dagen na het oproer deed de goede ACHMET op zekeren avond eene wandeling met den Vizier, die eindelijk het beslisfend overwigt der Wijsheid en der Deugd op de ziel van zijnen goeden, doch zwakken Meester konde doen gelden. De Sultan vraagde hem, wat er van den berugten Toovenaar EZRAÏM ware geworden. „ Hij is dood, Heer!" antwoordt hem RUSTAN. — „ Hij is dood!" herhaalt ACHMET; „ O hoe zeer betreur ik hem! Rampzalige die ik ben! Ik „ bezat den kostelijkſten ſchat; ik heb dien niet op prijs „ weten te ſchatten, en in mijne buitenſporigheid heb ik den„ zelven met eigen handen verbrijzeld. Welk een verlies! „ en op wat wijze het te vergoeden?" — „ Doorluchtige „ Heer!" antwoordt de Vizier, „ waarom aan overtollige ſpijt „ den teugel gevierd? Gij hebt een voor het minst nutteloos „ werktuig verbrijzeld. De beste bril is van geen dienst „ voor hem, die alleen door zijne Driften ziet; en de man, „ die niet dan met de oogen der Rede ziet, heeft geen „ bril noodig."

BIJDRAGE TOT DE ZOOGENAAMDE KUNST VAN ONBRANDBAARHEID.

(Ontleend uit de *Voyage dans les deux Louisianes, et chez les Nations du Missouri, en* 1801—1803, *par M.* PERRIN DU LAC.)

Onder de planten is er eene, welke eene bijzondere oplettendheid verdient; te weten, die, welke zij gebruiken om de uitwerking van het vuur te vernietigen of te verminderen. Ingevolge hetgeen men er mij van verhaald had, verzocht ik een der Wilden om ze mij te leeren kennen. Hij bragt mij dadelijk twee kleine wortels, waaraan nog eenige bladeren zaten. Nieuwsgierig om ze hem te zien gebruiken, en vreezende dat hij mij mogt bedriegen, houd ik er hem een ſtukje van aan, en baalde hem over om er gebruik van te maken. Hij nam het in zijn mond, kaauwde het eenige oogenblikken, en wreef er zich toen ſterk de handen mede. Dit verrigt hebbende, vroeg hij mij om kolen. Ik gaf er hem drie achter elkander, de gloeijendſte die het mij mogelijk was te krijgen. Hij doofde ze, de eene na de andere, uit, door ze zachtjes te wrijven, zonder de minſte ſmart te gevoelen, of zonder dat zijn vel er iets door beſchadigd was. Vervolgens ſtak ik er hem eene in den mond, welke hij tuſſchen zijne tanden hield, met zijnen adem aanblies, en ze toen zachtjes kaauwde, zonder eenig

tee-

teeken van pijn. Hij herhaalde deze proef tot drie malen, en verzekerde mij, dat, als hij eene grootere hoeveelheid van dezen wortel had, hij dan dingen zoude doen, welke mij nog veel zonderlinger zouden toeschijnen.

Onder de Volkeren van de *Missouri* verstaan de *Osagoos* het best de kunst om deze plant te gebruiken. Op hunne feestdagen, vooral wanneer zij de verbazing der Blanken zoeken op te wekken, doen zij dingen, welke ik niet zoude kunnen gelooven, ware ik er geen ooggetuige van geweest: — de een drinkt kokend beerenvet; terwijl een ander met den blooten arm de spijzen in de ketels omroert, als zij het heetst zijn, en dit zonder het minste letsel te bekomen, of pijn te doen blijken. — Zouden deze welbevestigde proeven niet tot opheldering kunnen dienen, hoe onze Voorouders somwijlen dergelijke Vuurproeven, waartoe zij geregtelijk verwezen waren, voor dikwerf maar al te zekere misdaden, onbeschadigd doorstonden?

S . . T.

ANECDOTE VAN ROEMER VISSCHER.

De Heer SCHELTEMA zegt, in zijn niet genoeg te prijzen Werk over ROEMER VISSCHER's Dochters, op bl. 9, dat ROEMER in het laatst van zijn leven *zwak van ligchaam en geest* zoude geweest zijn. Waarschijnlijk heeft hij dit gezegd op gezag van CATS, die, in het keurig lofdicht op ANNA, melding maakt van *geestes swackligheden*. Dat het tegendeel blijkt, dunkt mij, uit BRANDT's *Historie der Regtspleging over* OLDENBARNEVELDT enz., en welke getuigenis mij verwondert dat aan de zeldzame vlijt en het scherpzienden oog van SCHELTEMA ontsnapt is. Men leest aldaar, op bl. 200 en 201, bij het vermelden der lotgevallen en ontmoetingen van vele der Regters, het volgende:

„ Van REINIER PAAUW, Burgermeester der Stad Amsterdam, „ die men houdt dat een der vinnigste Raehters was, wordt „ verhaeld, dat hij den geestrijken ROEMER VISSCHER, gev „ noeg vermaerdt door sijne beschreevene *Sinnepoppen* en „ *Brabbelingen*, Vader van ANNA en TESSELSCHADE ROEMERS, „ in sijne siekte, daer hij op 11 Febr. 1620 aen overleedt, be„ soekende, hem vraegde, of hij al gemoedt en gerust was om te „ sterven? en dat hem ROEMER dit antwoordt gaf: *Jae Mijn* „ *Heer, ik ben wel gemoedt en wel gerust; waerom soude ik* „ *ongerust weesen? Ik heb niemandt verongelijkt, en ik heb* „ *over den Advocaet niet gesseten.*"

F.

BIJSCHRIFTEN OP DE AFBEELDINGEN, IN HET WERK VAN MR. JACOBUS SCHELTEMA, VAN ANNA EN MARIA TESSELSCHADE VISSCHER.

Men leest in ANNA's oog, beſcheiden neêrgeſlagen,
De deugd en Godsvrucht, die in 't hart verborgen lagen:
Een juist beſef van pligt, gepaard met diep beleid:
De ſtoutſte dichtgeest met d'opregtſte zedigheid.

De ſchoone TESSELSCHAÊ verrukt en boeit onze oogen
Door d' aangenamen lach, der Mingodes onttogen,
Maar door het fijn gevoel der blanke ziel gekuischt.
Zoo lagcht een Engel, of een Geest van de aard verhuisd!

H.... 2 Febr. 1809. E. E.

TIRANNIJ, DOOR DEN BEROEMDEN MASSILLON UITGEOEFEND.

De welſprekendſte zijn niet altoos de zachtaardigſte en beminnelijkſte der Menſchen. MASSILLON, de beroemde Biſchop van *Clermont*, wiens naam, als 't ware, een wisſelwoord voor volmaakte Kanſelwelſprekendheid geworden is (*), gaat na, dat hij te meermalen de onmenſchelijkſte Tirannij over de hem onderhoorige Priesters uitoefende. Het Kasteel van *Muron*, oudtijds de voornaamſte verblijfplaats der Biſſchoppen van *Clermont*, voor het grootſte gedeelte des jaars naauwelijks bewoonbaar geworden zijnde, uit hoofde van de winden en de ſtrenge koude, waaraan hetzelve, ter oorzake van de ligging, was blootgeſteld, werd te zijnen tijde eindelijk geheel verlaten. Hij verwierf van het Rijksbeſtuur verlof om het geheel af te breken. Dit volvoerde hij niet te eenemaal. De buitenwallen liet men ſtaan, uit hoofde van het grootsch ver-

(*) Wij hebben van de Welſprekendheid dezes Biſchops verſlag gedaan in ons *Mengelwerk* des Jaars 1802, bl. 105.

vertoon; 't welk dezelve maakten; en de Bisschop behield verscheiden binnenvertrekken van dit ongezond en halfverwoest gebouw, om als gevangenissen betrokken te worden. — Wanneer deze of gene Priester hem eenig ongenoegen gaf, 't welk hij straffenswaardig oordeelde, zond hij ten Hove om een *Lettre de Cachet*. Op 't gezag daarvan werd de Priester, die in ongenade gevallen was, gevat, en misschien voor zijn leven opgesloten in een van de ellendige vertrekken des ongastvrijen Kasteels van *Muron*. — Zoodanig was het gedrag en de magt eens Kerkvoogds, vele van wiens Leerredenen de uitboezemingen schijnen van het teederst en menschlievendst hart, verwarmd door den Goddelijken Geest der zuiverste Christelijke Liefde!

BIJZONDERHEDEN UIT DEN LEVENSLOOP VAN DEN MARQUIS D'ARGENS.

Bekend is het, hoe veel genegenheids de Marquis D'ARGENS voor de Tooneelspeelsters had: want na het met zeven of acht te hebben gehouden, nam hij er eindelijk eene ter vrouwe. Wegens zijne minnarijen met SYLVIA, eene jonge Actrice van het Tooneel te *Aix*, en hetgeen hem deswegen wedervoer, vinden wij het volgende berigt. Na eenigen tijd met SYLVIA verkeerd, en hare wederliefde te hebben verworven, deed haar de nog jeugdige ARGENS voorslagen van een huwelijk, en vlugtte met haar, ter volvoering van dit plan, naar *Barcelona*; doch naauwelijks was hij aldaar aangekomen, of hij werd herkend, en in het Kasteel dier stad in bewaring gesteld; hij zat er twee maanden. Zijn vader, die Procureur-Generaal bij het Parlement van *Aix* was, zichzelven en zijn geslacht de schande van eene zoo ongelijke verbindtenisse willende besparen, had eindelijk het geluk, half door dreigementen en half door beloften, uit SYLVIA's handen de trouwbelofte te bekomen, door den Marquis haar gegeven, en op haar te verwerven, dat zij afzag van alle de regten, welke dit geschrift haar zoude hebben kunnen geven. Deze besloot hierop, zich in den geestelijken staat te begeven, en gaf er haren minnaar kennis van, met welken zij bij aanhoudendheid briefwisseling had gehouden. Op deze tijding werd de jonge ARGENS verwoed; hij besloot, vergif in te nemen; en SYLVIA eenen brief hebbende doen ter hand komen, in welken hij haar beschuldigde als de oorzaak van het genomene wanhopige besluit, sloeg hij inderdaad een gestoten glas te lijve, met sterken *Spaanschen* tabak gemengd; doch door het toebrengen van tijdige hulp had zulks geene doodelijke

ke gevolgen. Om hem gerust te stellen, beloofde hem SYLVIA, geene geloften te zullen doen, welke hij als zoo heilloos beschouwde, en zich naar het land te begeven, om aldaar afgezonderd te leven, tot dat hij middel zou hebben gevonden om zich wederom bij haar te vervoegen. Deze verzekeringen den Marquis hebbende gerust gesteld, werd hij eenige dagen daarna overgebragt naar het Kasteel van *Perpignan*, onder een sterk geleide, zonder van zijnen vader verlof te hebben kunnen bekomen om afscheid te nemen van SYLVIA, welke hij sedert zijne hechtenis niet gezien had. Intusschen bleef zij hem getrouw, en men konde hem haar niet geheel doen vergeten, dan door hem valschelijk te berigten, dat SYLVIA met een ander was getrouwd. Eerst tien jaren daarna werd hij door zijne beminde zelve van de waarheid onderrigt, die, aan haren eed getrouw, altijd de teederste liefde voor hem had behouden.

Om hem van zijne drift te genezen, deed hem zijn vader eerlang naar *Konstantinopel* vertrekken, met den Heer ANDRESOL, *Franschen* Gezant, met zaken belast voor de Dey's van *Algiers* en *Tunis*. Gedurende zijn verblijf in die beide steden, werd de jonge ARGENS, altijd van een vurig gestel, altoos op minnehandelingen gesteld, meer dan eens in dezelve ingewikkeld, waarbij hij groot gevaar liep. Misschien was dit de reden, die hem deed besluiten, niets van dien aard te *Konstantinopel* te beginnen, alwaar hij inderdaad een tegenoverstaand gedrag hield. Hij vertoefde er twee maanden, welke hij besteedde aan het beoefenen der *Turksche* zeden, en om les te nemen in de Godverzakerij bij eenen *Armenier*, een groot Spinosist, die niets geloofde, en bij een Joodschen Arts, die lang Roomsch Priester in *Spanje* was geweest, alwaar hij heimelijk het Jodendom had beleden.

Te *Aix* teruggekeerd, had de Marquis het voornemen om Advokaat te worden; maar het was over hem besloten, dat hij even onbestendig zijn zoude in zijne besluiten als in zijne minnarijen. Van nieuws begon hij met meer drifts dan ooit de meisjes na te loopen, en verbond zich wederom aan eene *Italiaansche* Actrice, die hem ongetrouw was. Zijne minnarijen volgden elkander kort op de hielen; hij sleet zijnen tijd met het houden van matressen en schulden te maken. Genoodzaakt om eene zeer aanmerkelijke somme op te nemen, nam hij het besluit, om door de vlugt de trouwbeloften te verbreken, welke hij onbedacht aan alle de vrouwen had gedaan. Hij begaf zich naar *Parijs*, met oogmerk, zoo als hij zeide, om er te gaan studeren; maar, gelijk men ligt kan denken, het hoofd stond hem niet naar de wetenschappen, en het verblijf te *Parijs* was niet zeer geschikt om hem tot dezelve te doen terugkeeren. Hij gaf zich aan het spel over, en op zekeren avond zesduizend livres hebbende gewonnen, vertrok hij drie da-

dagen daarna naar *Rome*, alwaar hij aan alle de buitensporigheden van een driftig gestel van nieuws den teugel vierde. Niet even gelukkig slaagden hier zijne minnarijen; schier was hij eens door twee vrouwen vermoord, aan welke hij voor andere den zak had gegeven.

Eenigen tijd daarna kwam hij te *Aix* bij zijnen vader, om eindelijk het reeds in het voorgaande jaar genomen besluit, om Advokaat te worden, te volvoeren; doch het berucht pleidooi tusschen Vader GIRARD en Vader DE LA CADIERE, hetwelk thans voor het Parlement van *Aix* hing, en de verfletene en belagchelijke geschillen tusschen de *Jansenisten* en *Molinisten* opwarmde, maakte den Marquis afkeerig van de distelachtige loopbaan der pleitzale.

De jonge Marquis, te langen laatste het besluit hebbende genomen om zich in den Krijgsdienst te begeven, begaf zich andermaal naar *Parijs*, om aldaar om eene Luitenantsplaats te verzoeken. Hij slaagde in zijn oogmerk, en vertrok naar *Rijssel*, alwaar het regiment van ROUVILLAR lag, in hetwelk hij moest dienen. Van hier trok hij met zijn regiment naar *Kehl*. Na de overgave van deze sterkte, ging hij met verlof naar *Aix*. Te *Avignon* vernam hij tijding wegens SYLVIA, met welke hij van nu af eene verkeering vernieuwde, die zeer lang geduurd heeft. Te *Straatsburg* teruggekeerd, begaf hij zich naar het beleg van *Philipsburg*, en van daar naar het leger bij *Worms*. Op zekeren dag op voerageren zijnde uitgezonden, deed hij eenen val met zijn paard; het ongemak, welk hij daardoor bekwam, hem voortaan het te paard zitten onmogelijk makende, was hij genoodzaakt den dienst te verlaten, in het dertigste jaar van zijnen ouderdom.

ONNOOZELHEID.

„ Ja, morgen moet Mama bevallen,
Oom! 'k ben de vrolijkste van allen."
ANNETTE! kind, gij droomt; dat is onmooglijk waar:
Papa is buitenlands reeds meer dan derd'half jaar.
„ Wel nu, wat is daaraan misdreven?
Papa heeft tweemaal 's maands geschreven."

AAN DE MILDE GEVERS VOOR DE ONGELUKKIGEN DOOR DEN WATERSNOOD IN LOUW- EN SPROKKELMAAND DEZES JAARS.

Regtſchapen, eed'le Menſchenvrinden!
Waar zal de Dichtkunst lauw'ren vinden,
Uw groote deugd, uw menschheid waard'?
Vergeefsch zijn hier de ſchoonſte toonen;
Uw eigen hart moet U beloonen
Een deugd, die Eng'len blijdſchap baart!

Ja zelfs de Godheid vindt behagen
In 't Offer, door U opgedragen,
Dat ſchitt'rend in hare oogen praalt!
Zij zag uw deugd en tranen tevens;
Uw liefde werd in 't boek des levens
Met eeuw'ge lett'ren afgemaald!

Uw bijſtand aan de Ellendelingen,
Wier zuchten door de wolken dringen;
Hun tranenvloed, door U gedroogd;
Uw mildheid in de ramp der tijden,
Die 't ganſche Vaderland doet lijden,
Zij boven allen lof verhoogd!

O Vaders! Moeders! Echtgenooten!
Door 't noodlot in 't verderf geſtooten,
Van voedſel, have en goed ontbloot!
Had U, der golven woede ontvloden,
Menschlievendheid geen hulp geboden,
Uw lot ware erger dan de dood!

Uw dankbaarheid, uw vurig ſmeeken,
Zal voor de ſchuld van Neêrland ſpreken,
Bij hem, wiens naam Ontfermer is!
Hij zag de deugd van Volk en Koning;
Hun braafheid was Hem eerbetooning;
Hun mildheid, reine erkentenis!

Verrukkend uitzigt!.... hoop der aarde!....
De ſchat, die zoo veel zegen baarde,
Daalt van den Hemel op ons neêr!....
De Vreê verſchijnt! — Juicht, Menſchenvrinden!
Ook hier zult gij belooning vinden;
God ſchenkt ons al zijn goedheid weêr!

Haarlem, M. F.
den 22 Februarij 1809.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

CONSTANTYN HUYGENS,

Ridder, Heer van Zuylichem enz.

ALS MENSCH

BESCHOUWD,

DOOR

R. KOOPMANS,

Leeraar der Doopsgezinden te Amsterdam.

Het vereeren der gedachtenis van *Nederlanders*, beroemd door uitstekende verdiensten, is aangenaam, nuttig, en overeenkomstig het doel van dit Genootschap (*). Aangenaam, als herinnerende aan den alouden luister van ons Vaderland; nuttig, als vernieuwende de kennis aan loffelijke voorbeelden; geschikt voor het oogmerk dezer bijeenkomsten, als dienende, of ter vermeerdering van kundigheden, of ter welgevallige verlevendiging van het reeds bekende, of ter opscherping eenes edelen naijvers.

Uit kracht dezer overweging, aangemoedigd bovendien door het gunstig onthaal, 't welk soortgelijke pogingen hier, meer dan eens, genoten, beving mij de lust, om te beproeven, of ik iets mogt toebrengen ter vereering der verdiensten van CONSTANTYN HUYGENS, een

(*) Voorgelezen in de Maatschappij FELIX MERITIS, Jan. 1809.

een man, wiens geboorte en stand in de wereld aanzienlijk waren, die zich door zijn zedelijk karakter in meer dan één opzigt voordeelig onderscheidde, en wiens geleerdheid zoo wel, als dichterlijke bekwaamheden, niet slechts tot roem van zijnen tijd schitterden, maar bij de voorstanders der Nederlandsche Letterkunde in duurzame achting zullen blijven. Aangezocht om mijne Voorlezing het licht te doen zien, verkoos ik daartoe dit Maandwerk, alzoo ik, om meer dan één reden, tot eene afzonderlijke uitgave niet kon besluiten. Misschien zullen er gevonden worden, wien de achting voor HUYGENS geneigd maakt dit opstel met hunne aandacht te vereeren. Zoo het eenige oogenblikken van aangename letterkundige uitspanning verschaft, is mijn oogmerk bereikt.

Hetgeen men hier aangaande HUYGENS vindt, heb ik bijkans geheel moeten trekken uit zijne eigene Schriften en de getuigenissen zijner gemeenzame Vrienden. Om deze reden zal ik ook, bij de vermelding zijner Opvoeding, Geleerdheid, Stand, Betrekkingen en zedelijk Karakter, 't meest gebruik maken van 't geen ik daarvan heb opgespoord in zijne Nederduitsche Gedichten. Dit zal tevens niet ondienstig zijn voor mijn oogmerk, om hem vervolgens als *Dichter* te beschouwen, met voordragt van eenige aanmerkingen over den trant en de waardij der voortbrengselen van zijn bloeijend vernuft.

CONSTANTYN HUYGENS was de tweede Zoon van CHRISTIAAN HUYGENS en SUSANNA HORFNAGEL, en werd geboren in *'s Gravenhage*, ten jare 1596. Hij genoot de voordeelen eener verstandige, beschaafde en geletterde opvoeding. Zijne Moeder was eene godvreezende vrouw, ongemeen bezorgd ter vestiging van goede zedelijke beginselen bij hare kinderen. Toen HUYGENS voor de eerste reize eene verzameling van verzen uitgaf, onder den titel van *Ledighe Uren* (*), zijnde eene mengeling van gedichten in verschillende talen, en bevattende zoo wel luimige als ernstige stukken, schreef hij voor de *Nederduitsche* Gedichten eene *Opdragt* aan zijne Moeder. In

(*) *Ons*, of *Ledighe Uren*, gedrukt in den Haag.

In dezen bundel is de *Bijbelstoffe* vooraan geplaatst, en, hierop zinspelende, vangt hij de Opdragt aldus aan: „ Doe wy kinders waren, en buytenstijds op spel of „ ledigheid vreesden betrapt te worden, wisten wy yet „ ernstigs voor de hand te houden, daer sich het ooghe „ van onse Opsienders ten eersten op vernoegen mochte. „ Sal men niet seggen dat ick hier verkinder, en UE. „ desen deftigen ingang voorwende, om de reste mij„ ner Ledigheden met een gunstigh vooroordeel ver„ schoont te zien. Soo weinigh ongelijx sullen sy heb„ ben die 't my aentijgen, dat ick het maer ten halven „ ontkennen derve. — UE. gelieve na dese beginselen „ om te zien en daer uyt te besluyten, wat my hier of „ daer, nooit oolix, maar somwijlen vrolix ontvallen „ moghe zijn, dat UE. sorgvuldige opvoeding in dit „ herte eenen grond ghelaten heeft, die, na het sijne „ jeughd ontworstelt sal wesen, waerschijnelijcke vruch„ ten belooft, die UE. 't uytterste berouw der lange „ moeyten en sorgen niet en sullen gedogen te wedervaren." — Deze zoo heusche als hartelijke betuigingen bewijzen, wat hij zich zijner Moeder verpligt rekende.

De achting, zijnen Vader betoond, blijkt uit 't bijschrift op diens beeldtenis, en meer uitvoerige klagte bij 't overlijden, beide onder zijne Latijnsche verzen bewaard gebleven. Als Geheimschrijver van WILLEM DEN I, en later als eerste Secretaris van den Raad van State, toen die Raad het meeste gezag oefende (*), was zijn Vader een man van grooten invloed, bovendien voorstander van geleerdheid, en uitmuntende in voorbeeldige zeden.

Strekte van hier der Ouderen voorbeeld ter opscherping van den Zoon tot alles, wat hem nuttig was om te lâven ten dienste der maatschappij, ter bevordering van den roem zijnes Vaderlands, en ter vestiging van eigen duurzaam geluk op den regten grondslag; hun aanzien en vermogen stelden hem in onbekrompen gelegenheid, en baanden den besten weg, om ruimschoots bot te vieren aan zijne zucht voor de fraaije letteren en achtbare wetenschappen. Met ongemeene geleerdheid paarde hij de kennis aan de Wis- en Aardrijkskunde, en, boven dit alles, had hij in zijne jeugd onderwijs ontvangen in de Mu-

(*) HOORT's *Ned. Hist.* bl. 778.

Muzijk, het Teekenen, Schilderen, Boetseren, Gieten, Draaijen, en dergelijke voor nuttige uitspanning geschikte oefeningen (*). In de Muzijk schijnt hij 't ver gebragt te hebben. Uit eenige Latijnsche dichtregels van hemzelven blijkt, dat hij zich vertrouwde, aan het Hof van *Engeland*, in 's Konings tegenwoordigheid, van zijne bekwaamheid in het snarenspel proeven te geven (†). Welk een voorstander en beoefenaar hij van de Zang- en Toon-kunst geweest zij, laat zich afleiden uit de vele lofspraken desaangaande, aan zijne Vriendinnen UTRICIA OGHEL en TESSELSCHADE ROEMERS in zijne gedichten toegezwaaid (‡); bovendien uit zijn eigen zeggen, als hij, de al te groote drift voor de Muzijk bij sommigen op spottenden toon doorhalende, dus besluit:

Ick spreeck my selven aen: men moet het my vergeven;
Daer stond voor op mijn hoofd al in de wiegh geschreven,
Ick soude Speel-siek zijn, Keel-blint, en Snaeren-blint.
Men heeft my opgekweeckt tot hooger onderwint.
Maer ingeboren aert gaet allen dwangh te boven.
Ick sie noch Huys-bestier, noch Heeren-dienst, noch Hoven,
Noch Noot, noch Oorboor aen; ick sie geen tijd te kort,
Daer Veel of Keel, of Luyt of Fluyt verfleten wordt. (§)

De letterkundige loopbaan aan *Leydens* Hoogeschool volbragt hij in het 21ste jaar zijns levens, toen hij dezelve vaarwel zeide, na het verdedigen eener Regtsgeleerde Verhandeling (**). Of hij in de Pleitzaal verschenen zij, en zijne bekwaamheden aan de behandeling van Regtsgedingen hebbe toegewijd, kan ik niet verzekeren. In zijn vers tot afscheid van de Hoogeschool drukt hij zich uit, als voorziende dat dit hem in *den Haag* zou ten deel vallen; van hier dat hij de Zanggodinnen verzoekt hem niet te beschouwen „ als een vrijwillig „ verlater van hare heiligdommen, maar als daaruit, „ door zijn beroep, ondanks zichzelven gerukt." Dan mis-

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 250. (†) *Momenta Desultoria*, p. 303.
(‡) Zie onder andere *Korenbl.* D. I. bl. 322, 324.
(§) *Korenbl.* D. I. bl. 282. (**) *Otiorum*, p. 29. *Momenta Desultoria*, p. 303.

misschien gaven de tijdsomstandigheden reeds vroeg eene andere wending aan zijne bezigheden. Drie jaren, ten minste, na het volbrengen zijner studiën te *Leyden*, deed er zich eene gelegenheid op, zoo bevredigend voor zijnen smaak, als vereerend voor zijne bekwaamheden. Er werd van hier een Gezantschap afgevaardigd naar *Venetië*, ten jare 1620, aan hetwelk HUYGENS, toen 24 jaren oud, als Geheimschrijver werd toegevoegd. Gaarne had ik iets willen mededeelen uit zijne opteekeningen gedurende deze reize; het belangrijke en geestige zou vast der mededeelinge overwaardig zijn geweest, 't welk ik besluit uit eenige Latijnsche dichtregelen (*), daarop door hem toegepast; dan ik heb dit verslag te vergeefs zoeken op te sporen. Van elders blijkt, dat hij zich in *Italië* niet lang heeft opgehouden (†); en welk gevoelen hij had over deszelfs toestand, vooral met betrekking tot de zeden, in vergelijking van het *oud Italië* in deszelfs gulden eeuw, zullen zij weten; tot wier kennis is gekomen zijne Elegie, ten titel voerende: *Italia Decolor* (‡).

Deze reis volbragt zijnde, ontving hij meermalen last, om zich, ten dienste van den Staat, naar *Engeland* te begeven. Vol verlangen om tot zijnen Vriend HOOFT en zijne Vriendinnen, de beroemde ANNA en TESSELSCHADE VISSCHER, terug te keeren, schreef hij (1622) eens uit *Londen* hun gezamenlijk eene *Groete*, waarin deze uitboezeming:

O Schevelingher Duyn, o Haegsche boter-weyen,
O *Voor* en achter *Hout*, mijn Myrt, mijn Lauwermeyen,
Wanneer sal HUYGENS weer, ontballast van 't gewicht
Van Hoofsbekommering, in uw gewenscht gesicht
Sijn sorgeloos gemoed doen baden in gepeinsen
Daer van wraeck, van bedrogh, van dubbelsin, van veinsen
De smet niet aen en kleeft; maer vré, maer eerbaerheid,
Maer jock, maer gulden-eeuws herboren slechtigheid (§).

Het reizen en verblijf buiten 's Lands, onder 't beleid der zulken, die zijne zwakke jeugd, gelijk hij zeide, wel als een Els wilden buigen (**), had hem reeds in

(*) *Mom. Defult.* p. 301.
(†) Zie de Opdragt voor de Fransche en Italiaansche Verzen in zijne *Ledighe Uren.*
(‡) *Mom. Defult.* p. 299. (§) *Korenbl.* D. I. bl. 442.
(**) *Korenbl.* D. I. bl. 447.

in de lente zijner dagen rijpe vruchten van ervarenis en wereldkennis doen opzamelen. De schatten van wetenschap en wijsheid waren daardoor bij hem opgehoopt, gelijk de aanklevende ylokken zich opeenpakken, onder het gestadig voortrollen van den sneeuwklomp. Kennis van Zeden en Volken was bij hem vermeerderd door toegang tot verschillende kringen, door verkeering op onderscheidene plaatsen met menschen van hoogen en lageren stand (*). Dit alles kwam hem zeer te stade in de Bedieningen, welke hij vervolgens ten Hove bekleedde. Hij toth heeft, volgens overeenstemmende berigten, gedurende den tijd van 62 jaren, de posten van Geheimschrijver en Voorzitter in den Raad der Domeinen bekleed, bij drie achtereenvolgende Prinsen van *Orange*, te weten FREDRIK HENDRIK, WILLEM DEN II en WILLEM DEN III (†). Zijne verdiensten verhieven hem tot de Ridderlijke waardigheid; zijn aanzienlijk vermogen, tot *Heere van Zuylichem*, *Monickenland en Zeelhem*. Goede bescheiden getuigen, dat hij genoemde Vorsten eerlijk gediend, en hunne belangen met ijver bevorderd heeft. Buitenlandsche Bezittingen en Heerlijkheden van het *Nassausche* Huis, door dezen en genen Vorst bezet gehouden, heeft hij aan dat Huis te rug bezorgd. Vier jaren handelde hij in *Frankrijk* over de teruggave van het Prinsdom van *Orange*, en nam er bezit van, in 1665, namens zijnen Meester. Niet lang daarna bragt hij 't bestuur van 's Prinsen bezittingen in *Zeeland* op geregelden voet, en wordt gezegd deel gehad te hebben in de benoeming van WILLEM DEN III tot Eersten Edele, 't welk het begin was van latere verheffing (‡). Schoon zeer veel in denktrant verschillende, bediende zich DE WITT van hem in *Frankrijk*, welks partij hij hier te lande 't meest was toegedaan, volgens de brieven van den Graaf D'ESTRADES (§). Niet alleen gewigtig, maar ook veelvul-

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 211, 399.

(†) *Korenbl.* D. I. bl. 398. — BAYLE, *Diction.* Art. ZUYLICHEM. — MÖRERI, *Dict.* Art. HUYGENS. — SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, Art. HUYGENS.

(‡) *Korenbl.* D. I. bl. 398. SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* Art. HUYGENS.

(§) *Lettres, Memoires &c. de M. le Comte* D'ESTRADES, Tom. V. Lettre de 13 Janvier 1667. *Monsieur van Zuylichem est un grand Partisan de la France en ce pays.*

vuldig waren de bezigheden van HUYGENS, in zijne betrekking als Hoveling, Raad en Geheimschrijver van den Vorst; terwijl hij FREDRIK HENDRIK ook dikwijls in het Leger vergezelde. Dit blijkt niet slechts uit eenen zeer aardigen brief (*) van HOOFT, geschreven ten tijde der belegering van *Sas van Gend*, maar tevens uit de overfraaije Opdragt van VONDEL aan HUYGENS, toen deze hem den Poëet (te weten P. VIRGILIUS MARO) in het Nederduitsch kleed aanbood. „ Dit werk," zegt hij, „ verlangde het eerst in HUYGENS handen te „ vallen, en gekeurd te worden van een tong, die zoo „ keurigh op verscheide talen, de Zanggodinnen zoo „ toegedaen was, dat ze hem oock gewilligh tot in de „ schaduwe van zijn legertente, onder trommels en „ trompetten, en donders van kartouwen volgden, en „ de pijnelijckheid en geestwonden des verbolgen oor„ looghs hielpen verzachten en genezen."

De hoofsche bekommeringen werden bij HUYGENS aangenaam afgewisseld door huisselijk genoegen, door uitspanningen op *Hofwijck*, en de gulle verkeering met Vrienden en Vriendinnen, zoowel uitmuntende in geleerdheid en kunst, als zich aanprijzende door opregtheid en zoo eenvoudige als heusche zeden. Gehuwd met SUSANNA VAN BAERLE, heeft hij een uitvoerig stuk, getiteld *Daghwerck*, inzonderheid ten haren gevalle vervaardigd. Dit bevat een ontwerp, naar 't welk zij gezamenlijk, onder afwisselende bezigheid en uitspanning, den dag wenschten door te brengen. Dit stuk is echter onvoltooid gebleven, het dagwerk niet tot den avond gebragt, maar op den middag blijven steken; want zijne *Sterre*, dus noemde hij zijne Gade, die hem in dat werk tot Leid-sterre diende (†), zag hij verdwijnen, na zich niet langer dan *tien jaren* (‡) in haar zacht en troostrijk licht verheugd te hebben. Van hier zijne klagte:

Och Sterre! noch wat straels! noch één oog van medooghen
Op des' onwaerdighe, die noyt en sullen droogen!
Hoe treckt ghy t' zeewaert in, en laet my op het strand!
(Wat seg ick dweepende?) Hoe geeft ghy u te land

En

(*) Brief 205. Zie de verzameling van dezelve in de *Mengelwerken*, Amst. 1704.

(†) *Korenbl.* D. I. bl. 251. (‡) *Korenbl.* D. I. bl. 364.

En laet my in de Pinck, ter Wellust van de baeren,
De baeren deſer eeuw? Wy wilden t'ſamen vaeren,
En deelen 't onweer half, en half de blijde vaert:
'T gevaerlixte gevaer was welvaert daer ghy waert,
En, daer ghy niet en zijt, is welvaert qualick ſpoeden:
Hoe ſpoedt ghy dan te land, en laet my in het woeden,
In 't woeden tegens My, mijn' Onlust en mijn Lust?
Ey Sterre voelt noch wat mijn onrust voor uw rust.
De werelt is ſoo barsch, ſoo koel van medelijden:
Wien ſal ick ſonder U doen deelen in mijn lijden?
Wie ſal mijn toevlucht zijn? wie ſal my eenen drop
Van traenen leveren uyt half ſoo vollen krop
Als mijne dagelix ter halver vloet ſal ſwellen? (*)

VONDEL zocht hem te troosten, en, wijzende vooral op het behoud der teigen wit zijnen echt geſproten, beſluit hij aldus:

Wat moeit ghe 't onverbidlijck hol?
Uw ſchoone bloem is in haer bol
Gekropen om weer op te ſtaen
Daer heur geen hagel-ſteenen ſlaen
Noch al te harde ſtraelen roosten.
Gy kunt u met d'afzetzels troosten;
D'afzetzels, daer heur ziel in leeft,
Haer geest en zedigheid in zweeft.
De mensch, die na het oogh vergaet,
Herleeft onſterflick in zijn zaed.
Al ſchijnt de zerck 't gezicht te hindren,
Men ziet de Moeder in de Kindren. (†)

En indedaad, deze Kinderen waren zijn lust en leven. Vier Zonen, welke onder zijne zorg tot Mannen opwiesſen, tot Mannen in kracht van jaren, van rede, en geen gemeene wetenſchap (‡); en één Dochter, het beeld van Moeders deugden (§). Een dezer Zonen ſchijnt in de vaag des levens geſtorven. De oudſte (CONSTANTYN) volgde eerlang den Vader op, als Geheimſchrijver van WILLEM DEN III (**). De jongſte (LO-

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 247. (†) *Korenbl.* D. I. bl. 185.
(‡) *Aen mijne lieve dry overige Sonen*, voor de *Korenbloemen*. Voorts *Korenbl.* D. I. bl. 340.
(§) *Korenbl.* D. I. bl. 385.
(**) Zie BAYLE en MORERI als boy. over de Kinderen van HUYGENS.

(LODEWIJK) was, gedurende zijn leven, Afgevaardigde ter Admiraliteit van de *Maas*. En de tweede Zoon (CHRISTIAAN HUYGENS) is, als Wijsgeer en Wiskundige, niet ſlechts door zijne Landgenooten, maar ook alomme door buitenlandſche Geleerden gerekend onder de grootſte mannen, die ooit hun Vaderland tot eere ſtrekten, zoo wegens doorwrochte ſchriften, als belangrijke uitvindingen. Hij was de eerſte, zegt de Abt DE LA PLUCHE, die de Uurwerken door Slingers regelde, en deze in de plaats ſtelde der weifelende Onrusten; — hij was het, gelijk den Natuurkundigen bekend is, die het *Pendulum Cycloidale* uitvond, 't welk hij op de Uurwerken toepaste, en 't welk de ſlingeringen, 't zij ze groote of kleine bogen beſchrijven, in denzelfden tijd volbrengt; — hij was het, die de leer der botſingen wiskundig uiteenzette, toen de Engelſche Natuurkundigen daarop hun vernuft vruchteloos ſpitſten; — hij was het, (om nog dit ſlechts te vermelden) die op de ontdekking van den Ring der Planeet *Saturnus*, en van een' derden Wachter van dezelve, zich beroemen mogt, als eene vrucht zijner ſterrekundige waarnemingen (*). Geen wonder, derhalve, dat HUYGENS zich in dezen Zoon verblijdde, die bovendien, als beoefenaar der Teeken-, Toon- en Dicht-kunst, door VONDEL vereerd is met de loffpraak

Zoon vol geest, die uwen Vader
Afbeelt, niet alleen in print,
Maer in Deught en Geest noch nader,
En ſijn pen en gouden int
Naeſweeft — (†)

Maar wie zal het dan den Vader ten kwade duiden, dat hij, vooral met dezen Zoon ingenomen, in het gedicht *de Zeeſtraet*, 't welk zijn zwanezang was, van ontwerpen en uitvindingen ſprekende, die men nimmer had gedacht tot ſtand te zullen komen, als voorbeeld daarvan dit volgende bijbrengt:

Hadd'

(*) MORERI als boven.
(†) *Spord aen* CHRISTIAAN HUYGENS, geplaatst voor de *Kerenbloemen*.

Hadd' yemand oyt gewacht, dat yemand in ons' dagen
De Son soo na sou gaen, dat eens het eewigh klagen
Van ontrouw Raderwerck ten einde wesen sou
En geen meer twijffelingh een Veer of Wicht of Touw?
Siet wy besitten 't soo als 't niet en was te hoopen;
Men houd' het my te goe, derv' ick my Grootvaer doopen
Van d'allom lieve konst; Hy, dieze heeft versint,
Is mijn affettelingh; Soo is sy mijn Kindskind. (*)

Aldus smaakte HUYGENS de onwaardeerbare genoegens, hem aangebragt door dezen Zoon en zijne andere Kinderen, mede uitlekende in aanzien en wetenschap. Onder dit genot, en der aangenaamheden, geboren uit de briefwisseling met de beide HEINSIUSSEN — met VOSSIUS, PUTEANUS, MURSENNE, DESCARTES, HOOFT, BARLÆUS, ANNA MARIA SCHURMANS, ANNA EN TESSELSCHADE VISSCHER en anderen (†); onder het genot der gulle verkeering met sommigen van dezelve (‡), en eindelijk in de bewustheid van welbesteden tijd en vermogens (§), bereikte CONSTANTYN HUYGENS den hoogen ouderdom van 90 jaren en 6 maanden; doorgaans gezond levende (**), en, naar de getuigenis van BAYLE (††), zonder het vaste en levendige van zijnen geest te verliezen, zoodat hij, om de woorden van HOOFT op hem toe te passen, „ uit het banket dezes levens „ geroepen werd, niet eer hij verzaad, en eer hij „ overladen was." (‡‡)

Het tot hier toe aangevoerde trok ik meest uit 's mans eigene werken. In de opgave van 't een en ander rakende zijn Zedelijk Karakter, waartoe ik thans overga, heb ik zelden ander spoor kunnen volgen. Langs dit pad vond ik bijzonderheden, die mij gunstig genoeg over HUYGENS deden denken, om te besluiten, dat zijne gevoelens en inborst overeenstemden, althans in velen opzigte, met het uitwendig deftige van zijnen stand. In

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 401. Zie mede op deze uitvinding *Kor.* D. II. bl. 470. (†) BAYLE als hou. *Kor.* D. II. bl. 176.
(‡) *Kor.* D. II. bl. 178. D. I. bl. 441, 449. (§) *Kor.* D. I. bl. 520.
(**) *Kor.* D. II. bl. 444. (††) *Diction.* Art. ZUYLICHEM.
(‡‡) HOOFT zegt dit van HUYGENS' Vader.

in velen opzigte, zeg ik; want, behalve dat het dwaasheid zoude zijn, hem, als Mensch, Echtgenoot, Vader, Vriend en Hoveling, eene volmaaktheid toe te kennen, die hier beneden zeldzaam, zoo immer, bereikt wordt, is er nog iets, waaromtrent ik vooraf het volgende, ter afsnijding van tegenwerpingen, wil aanmerken.

In de gedichten van HUYGENS komen een groot aantal voor, welken hij den naam van *Snelldichten* gegeven heeft. De meeste van dezelve bewijzen, door het aardige, puntige en geestige, dat HUYGENS een man moet geweest zijn, ongemeen levendig van geest, en tevens van eenen opgeruimden vrolijken aard. Maar in vele van die Snelldichten, alsmede in een *Kamerspel* of *Kluchs* (*), door HUYGENS vervaardigd, vindt men eene onkieschheid in uitdrukking, en te openlijke voorstelling van dingen, welke men liefst onaangeroerd, ten minste onuitgegeven zou gewenscht hebben van een' man, door aanzien en deftigen stand zich onderscheidende. Soortgelijke onkiesche aardigheden zouden wij althans in onzen tijd onbestaanbaar achten, en met de welvoegelijkheid, en met het aanzien van mannen, gesteld in de eerste posten van den Burgerstaat. 't Is waar, het valt niet te ontkennen, dat het noemen van de dingen plat weg bij hunnen naam somtijds minder nadeelig is voor de zeden, dan het opwekken van onbetamelijke driften door kunstige beschrijvingen of dichterlijke verzieringen, aangezet met het prikkelende van dartele dubbelzinnigheden eener verfijnder beschaving; maar dit neemt het bedoelde onwelstandige van het eerste geenszins weg. Ook weet ik, dat men, bij de beoordeeling, den tijd, waarin de Dichters leefden, moet in het oog houden, en dat men ten tijde van HUYGENS daarop minder naauwlettend schijnt geweest te zijn, blijkens het voorbeeld, onder andere, van CATS, een man insgelijks van hoog aanzien in de Maatschappij, en in wiens schriften men evenwel dit onkiesche aantreft. Doch hier staat weer tegen, dat men hetzelve *op die wijze*, zoo veel ik weet, in de gedichten van HOOFT en VONDEL, die ook in dien tijd leefden, niet vinden zal, en dat DE DECKER en CAMPHUIZEN zich zeer ernstig daartegen verzet hebben. Indien HUYGENS

(*) *Trijntje Cornelis*, Kluchs. *Korenbl.* D. I. bl. 567.

GENS en CATS te dien opzigte van kieſcher ſmaak geweest waren, zij hadden het nu bedoelde, dunkt mij, te zeer beneden zich gerekend, om daarmede, zoo wel hunne anders zinrijke en geestige werken, als hunnen deftigen ſtand, te ontſieren. Ten aanzien der gemelde *Klucht*, heeft HUYGENS zelf het ongepaste gevoeld; hij noemt ze eene *vodderij*, en zegt, „vele en gewigtige bedenkingen aangewend te hebben tegen de menigvuldige aanporringen van alte goede Vrienden, die wilden dat hij dezelve met de rest aan den dag zoude laten komen; — maar niemand wilde gehoor geven, en zoo geraakte het verworpen jong uit het nest, waarin hij hoopt dat men gedenken zal beter ſlag van ſchepſelen uitgebroeid te zijn (*)." Wenſchelijk ware het geweest, naar mijne gedachten, dat HUYGENS den drang dier Vrienden krachtiger weêrſtand geboden had. Het bedoelde onkieſche laat zich toch met zijnen aanzienlijken ſtand niet wel overeenbrengen (†). Maar 't is eene geheel andere vraag, of het nu berispte ons regt geve om hem te verdenken van het leiden eenes wandels langs wegen, welke de wellust baant naar de tempels der onkuischheid. Buiten duchtige bewijzen van elders, zoude ik dit niet gaarne uit bovengemeld gebrek aan kieſchen ſmaak beſluiten. En daar zelfs een enkelde misſtap van dien aard, indien zij bewezen ware, geen voldoend bewijs zoude opleveren van een doorgaand zedeloos beſtaan, zoo weerhoudt mij te meer van dit ongunſtig vermoeden, ten opzigte van HUYGENS, zijne herhaalde betuiging aan gemeenzame Vrienden (‡), ten aanzien der verleidingen van weelde en wellust, door hem kloekmoedig beſtreden; naardien hij de onbeſchaamdſte veinsaard had moeten zijn, indien zijne betuigingen waren gelogenſtraft door een ongebonden gedrag.

Het

(*) *Korenbloemen*, D. I. bl. 560. Te vreemder is de uitgave van vele zijner Sneldichten, indien hij omtrent allen in acht genomen hebbe de les van QUINTILIAAN, door hem vermeld en berijmd, D. II. bl. 268.

(†) In de bloemkrans van verſcheidene gedichten, door eenige liefhebbers der Poëzij bijeenverzameld, en uitgegeven te *Amſterdam* bij L. SPILLEBOUT 1659, vindt men een ſcherp hekeldicht, *rakende de Klucht van Trijntje Cornelis*.

(‡) Zie, onder andere, *Korenbl.* D. I. bl. 442. Zelfs in het vers aan zijnen vijand: „De vuyle Vrouwen kennis" enz. zie *Korenbl.* D. I. bl. 445.

Het gedenken aan deze eigene betuigingen van HUYGENS herinnert mij aan iet anders, 't welk ik vooraf wilde aanmerken. Te weten: HUYGENS ſpreekt in zijne gedichten nog al dikwijls van zichzelven. Dit geeft gelegenheid om hem uit zijne eigene ſchriften te leeren kennen; maar er ſtaat tegen, vooreerst, dat het naar verwaandheid riekt, zichzelven, en wel openlijk, in gunſtig licht te plaatſen; ten andere, dat men niet zeker zeilt op het kompas van iemands woorden, onveiligst op de uitboëzeming van dichterlijk vernuft.

Wat het eerſte betreft, 'k wil het niet van hooggevoeligheid vrijpleiten, en houde het voor een' trek van overdreven eigenliefde, wanneer men er gedurig op uit is, zijne eigene bekwaamheden of deugden anderen bekend te maken, door het ongevergd vermelden veler blijken van vernuft of prijswaardigen inborst. Doch men heeft menſchen, die dit kunnen doen met eene gulheid en onopgeſmukte rondheid, welke geenen twijfel laat aan de ware meening des harten; menſchen, van wier opregtheid men zich ten volle overtuigd houdt; die, om zoo te ſpreken, te dezen aanzien hard op denken, en ook niet ſchromen, daar het pas geeft, hunne gebreken te erkennen. Misſchien behoorde HUYGENS onder deze Karakters. Hij was levendig van aard, vurig van geest, eerzuchtig, maar ook rond en opregt, niet ſchromende zijne goede hoedanigheden in zijne eigene ſchriften aan den dag te leggen, maar tevens erkennende, dikwijls het oog op zijne *gebreken* te vestigen. Van het laatſte kan getuigen, 't geen hij aan zijne Echtgenoote zegt, bij gelegenheid dat hij ſpreekt van de gewoonte der menſchen, om zichzelven uit een te gunſtig oogpunt te beſchouwen, en zich met anderens feilen te bemoeijen.

Lieve Sterre, daer ick mijne,
Mijn' ontelbre feilen heb,
Tot een af te ſpinnen web;
Hoev' ick in der bueren hoecken
Geen gehaspelt werck te ſoecken.
Laet' onſ' ooghen inwaerts ſien.
Die ſich ſoo veel kan gebien,
Sal de Deughd, de Rust, de Reden
Daghelix wat nader treden. (*)

Wat

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 218, 538.

Wat eindelijk betreft, dat men op 't kompas van iemands woorden niet altijd veilig af kan; 't minst op de uitbroezeming van dichterlijk vernuft, — deze zwarigheid is ten aanzien van HUYGENS geringer, zoo wegens de rondheid van zijnen aard, als wegens de getuigenis zijner tijdgenooten. Gesteld toch, de taal van LE PLEU (*) zij door het vuur der Vriendschap te zeer ontsteken geweest, toen hij HUYGENS dus begroette:

Gy, op wiens trouwicheid de groote FRED'RYCK rust,
Ol onbewogen ziel, tot Hollands stut geboren,
Die, rontom in de weeld' en midden in de lust,
Door weelde noch door lust u nooit en liet bekooren. —

het is niet noodig dat wij ons hier op alleen verlaten; de achting, welke HOOFT, niet alleen voor 't vernuft, maar tevens voor de zedelijke hoedanigheden van HUYGENS voedde, en diens trouwe als Geschiedschrijver tevens, maken voor ons belangrijk twee getuigenissen, waarop wij niet schromen met genoegzame gerustheid af te gaan. In zijne *Nederlandsche Historie* een kloek bestaan van HUYGENS' Vader in *Engeland* vermeld hebbende, voegt hij er bij: „ Wiens Zoon, de Ridder „ CONSTANTYN HUYGENS, *Heer van Zuylichem*, jegens„ woordig 't zelve ampt (te weten van Geheimschrij„ ver) by Prins FREDRIK HENRIK bekleedt; inborst, „ gezooght met den room der zinlijkste zeden; ver„ nuft, doorzult in 't mergh der heusche konsten en „ achtbaarste wetenschappen; kerne der aardigheit, en „ ooghelijn van dat Hof (†)." Behalve deze lofspraak, heeft dezelfde Schrijver niet geaarzeld van HUYGENS *Daghwerck* (‡) openlijk te getuigen:

Veel is 't waard voor Lien en Landen,
Dat ghy komt uyt HUYGENS handen,
Die geen ander zedespoor
Schildert, dan zijn hart verkoor.
Daer, in 's werelds onderrechten,
Praet en daedt te zamen vechten,
Vecht men om des Leeraars zin,
En zijn' woorden gelden min.

Vee-

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 187. (†) HOOFT's *Ned. Hist.* bl. 778.
(‡) *Korenbl.* D. I. bl. 179.

Veelen, die van deughden schreeven,
Wiechten 't uyt met strijdigh leven;
Maer zijn letter en zijn geest
Schoeijen juist op ééne leest.

Op dezen grond nu ons vertrouwen vestigende, leeren wij uit dit *Daghwerck* (*) van HUYGENS in de eerste plaats kennen den eerbied, door hem voor den Godsdienst betoond; terwijl zijne *Bijbelstoffe* blijk geeft, dat zij hooger bij hem stond, dan om slechts te dienen tot voorwerp van dichterlijke verlustiging. Hij was een ijverig Protestant, en de gevoelens der toen heerschende Kerke toegedaan. Laauwheid konde hij in niemand dulden. De tegengestelde ijver droeg wel eens het merk van te groote vurigheid, waardoor hij zich meermalen aan berisping blootstelde (†). Fel geheten tegen onverschilligen, en hier en daar scherp tegen andersdenkenden, zoude hij een blinde ijveraar of heethoofdige drijver kunnen schijnen. Dan ter voorkoming van dit vermoeden dien ik te vermelden, dat hij met den geest der belangstelling in zijne denkwijze te gelijk dien der Christelijke verdraagzaamheid aan den dag legt. Ten opzigte der dolenden in zijne oogen zegt hij onder andere;

Haet ick hem om sijn doen; vloeck ick hem om sijn dwaelen,
Dat ly den Hemel niet. Ik tracht hem af te haelen;
Ick thoon hem sijn gevaer; ick wijs hem beter pad
Met all' mijn Redes magt: Soo hy se niet en vat,
Ick sucht hem droevigh naer; ick wensch' hem beter' ooghen;
Ick straf hem met niet meer dan broederlick medooghen;
Ick doe hem, wat ick wou, dat my gebeuren kond'
Wanneer een broeder my een stal-licht volgen vond.
God roep ick tot sijn hulp, God die my heeft bevolen
Mijn vijand wel te doen: want selver soud' ick doolen
En in den donker gaen, gund' ick mijn naesten quaet
En sultte sijn ellend met Christeloosen haet. (‡).

Som-

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 191.

(†) Onverdragelijk was hem bovenal, dat TESSELSCHADE den Roomschen Godsdienst bleef omhelzen. Van hier de scherpe verzen, deswegen aan haar gerigt. Zie bij v. *Korenbl.* D. II. bl. 164, 173, 181. Hierover van BARLÆUS berispt, verdedigde HUYGENS zich met te zeggen: „ Dat hij de roede niet spaarde, wijl hij het kind te lief had." Zie *Korenbl.* D. II. bl. 167.

(‡) *Korenbl.* D. I. bl. 354.

Somtijds verpligt, somtijds tegen wil en dank, in *den Haag*, gedrongen, zich over staatkundige en Godsdienstige geschillen uit te laten, wilde hij dezelve geheel van zijn Buitenverblijf *Hofwijck* verbannen hebben (*). De hitte der twisten was in zijnen tijd wel eenigzins gematigd, doch niet gekoeld. Echte verdraagzaamheid strekte van daar tot roem; gelijk ook hem de denkwijze vereerde, welke hij openlijk verklaard heeft, ten aanzien des karakters van een opregt Christen.

Godsvrucht, eensgezindheid, en deelneming in elkanders droefheid en vreugde (†) waren de bronnen van huisselijk geluk, waarin hij met zijne Echtgenoote deelde. Dit geluk bloeide door vereende zorge ter veraangenaming der verkeering met hunne Vrienden, en de volle zegen des Huwelijks werd gesmaakt door eenstemmige poging ter verstandige opvoeding van Kinderen, die hunne wellust en vreugde waren. Dezen zochten zij onvergankelijke schatten van deugd en wetenschap na te laten; zoo dat HUYGENS, als Grijsaard, voor den Allerhoogsten betuigen mogt:

Ick hebber, door Uw gunst, van kindsbeen ingeplant,
Wat deughd, wat wetenschap, de dienst van 't Vaderland
Van sulcken eischen magh; men achte wat sy weten,
Men acht' het niet; mijn sorgh heeft sich in als gequeten,
En 't queeckssel heeft sich selfs gequeten soo het most,
En manlick uytgevoert het geen ick wel begost. (‡)

Voorstander van de oude eenvoudige Hollandsche deftigheid, was zijne levenswijze zoo min omslagtig, als de aanzienlijke stand, waarin hij leefde, toeliet (§). Vijand van alle gemaaktheid in taal en zeden, haalt hij meer dan eens geestig door het misbruik der Fransche woorden ter verbastering der moedersprake, en het belagchelijke dier hoofsche taal onder het vrijen.

Als

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 353.
(†) Zie het Gedicht *Daghwerck*, *Korenbl.* D. I. bl. 207 enz.
(‡) *Korenbl.* D. I. bl. 398. (§) *Korenbl.* D. I. bl. 210 env.

Als ick het overweeg (zegt hij, van de Landlieden ſprekende) — ſy wetenſ' uyt te voeren,
De ſoete vrijery, met aerdiger beſtier,
Dan wy met al ons Hoofsch ge*larm* en ge*ſoupir*.
Wy ſchamen ons Moerstael, als 't gelden ſal met minnen;
Verlieft wordt *amoureux*, en van gevallen ſinnen
Niet min als, *ſens ravis*; bekoorlickheen, *attraits*;
Gewonnen gunst, *faveur*, en nimmermeer, *jamais*;
Bruyn ooghen, *beaux eſclairs*, *beaux ſoleils*, en *beaux aſtres*;
Misnoegen, *deseſpoir*; blauw-ſchenen-zeer, *desaſtres*,
Als of het vrijſpel ſelf niet kaps genoeg en waer,
Wy doender bellen toe, en haelen, 'k weet niet waer,
Waer mé de ſottigheid ter deghen uyt magh klincken.
Als ick een vrijſter waer, de vrijer ſon my ſtincken
Die uyt den Lande liep om tolken van ſijn hert.
Vergeeft my, jonghe luy, ik keur 't een malle pert
Al 't ſinneloos gelaet daer mé ghy meent te proncken.
'K heb oock eens jong geweest, 'k heb oock eens voelen voncken
Dat *Min* heet in goed Duytsch: maer tot de raeſerny
Die in de ſinnen ſlaet en viel ick noyt van my. (*)

Tegen de dwaze pracht van dien tijd heeft hij een hekeldicht geſchreven, en, onder den titel van *Kostelick Mal*, zijnen Vriend CATS opgedragen. Tot dit kostelijk vermallen wilde hij niet dat zijne Gade verviele, maar zich nevens hem vergenoegde, om, des noods, van verre den Franſchen dwang te volgen; nooit eerder, dan wanneer het door hen gebruikte, als te lang in onbruik, ſtond belagcht te worden. Ware er iets beſtendigs, zeide hij, in de heerſchende maniere, men mogt het zich getroosten;

Maer verr' van deſe ſtrand verſeilen onſe lusten;
Dat geest heet in den mensch vindt ongemack in 't rusten,
Rust in 't veranderen, lust in de nieuwigheid;
Dry dagen zijn de maet van onſ' gheſtadigheid.
Nu prijst ſy Kap en Rock, nu looft hy Broeck en Hoed:
Beſoeckt eens beide weer, eer thienmael hoed of rocken,
Eer thienmael kap of broeck des avonds uytgetrocken,
Des morgens aengepast, ſijn meester heb gedeckt;
Begeckt my eewelick, ſoo hy ſe niet begeckt,
Soo ſy ſe niet verſpeyt, en beid' u liegen heeren
Dat immer haer vernuft die lengte met die breedten,
Die ploy, die pluys, die planck, dat ſnoer, die ſné, die ſnebb',
Dien tuyt, dien tip, dien top voor fraey verkoren hebb'.

Dus

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 363.

Dus hadden wy te deel dien onverdienden ſegen
Des wreveligen volx, dien brood en kwakkel-regen
De lasterige lip tot ſwijghen brengen moſt;
Waer 't onſe wollen draed het ſlijten niet en koſt;
Waer 't onſe webben oock in dry-mael vijftien jaeren
Steeds nieuw, en altijd oud, en beide noyt en waeren;
Wy ſmoorden onder 't pack van ſtadichheids ellend,
Wy ſtickten in 't verlang van veertig jaeren end. (*).

Door opgeruimden geest, luſtigen aard, heuſche zeden en uitgebreide wetenſchap, was HUYGENS zeer gezien bij de eerſte Vernuften van zijnen tijd. Gedienſtig en verpligtend was hij jegens hen, die zijne hulp en voorſpraak verlangden, doch die hem niet altijd met dank, dikwijls met werelds loon, vergolden (†). Hij had — zegt BOEY (‡) — des Prinſen oor; geleerde mannen 't zijne. Van zijne heuſche dienstvaardigheid ſchreef HOOFT: „Gelijk het ſchijnſel der zonne, in 't ſtraalen door eenen gehoolden ſpiegel, kracht van het heldere glas krijgt, om doove ſtoffen daatlijk tot vuur te maaken; alzo groeit de glans der eeren, die bij bemiddeling van UE. Geſtr. verworven worden, diermaate in 't glijen door haare handen en neemt zulk' een bekoorlijkheid aan, dat het der zedigheid zelf kunst waare, zich te houden van heeter en heeter togt naa meer, hoe veel zij ook moghte ontfangen hebben." (§)

HOOFT ſtond in groote waarde bij HUYGENS, en deze weêrkeerig bij den Drosſaard (**). Ongemeen was ſteeds de eer en het genoegen, als HUYGENS het getal der edele gasten te *Muyden* en te *Amſterdam* ten huize van HOOFT vermeerderde. In *den Haag* en op *Hofwijck* waren ook HUYGENS' Vrienden welkom. Doorgaans hield hij op deze Hofſtede, te *Voorburg*, zijn verblijf van 's Vrijdags tot Maandags. „Daar keurde men het ſoetſte leven, 't welk geſpeckt was met ſtrakken ernst en ſchuldeloos jock (††)." Ligchaamsoefeningen, het ſchieten naar

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 84. (†) *Korenbl.* D. II.
(‡) In het Gedicht op de *Korenbloemen*, vóór dezelve geplaatst. (§) Br. 201.
(**) Dit blijkt uit de vele en heuſche Brieven van HOOFT. Zie de Brieven van HOOFT aan HUYGENS, en bovendien Mr. J. SCHELTEMA's uitmuntende *Redevoering over de Brieven van* HOOFT, bl. 72 env.
(††) *Korenbl.* D. I. bl. 369.

naar 't wit, 't balslaan, kegelen en andere, gaf men, ter uitspanning, de voorkeur boven schaken, verkeeren, dammen enz. Verre van daar moest verbannen blijven het spel, daar gunst-verlies en wrok bij geld-verlies mede gemoeid was.

't Verdoem den Teerling niet, 't en heb niet op de Caert
Dan dat ick houw, de tijd kan beter zijn gespaert
Als soo te lore gaen: en middelmatig nutten
Verschoont de leegheid self, en kan mijn opspraeck schutten.
Maer daer verlies en winst van Munte geel of wit,
In schijn van vriendlijckheid, der spelers hert besit,
Daer 't ooghmerck krijgen is, wordt spel een slagh van krygen,
En die den slagh verliest, voor 't uytterst mágh hy swijgen,
Maer 't is een mensch die swijght, en, ken ick menschen aert,
Daer is geen hert soo koel, geen' galle soo bedaert,
Of afbreuck in de Bors maeckt spijtighe gedachten,
Die 't meesterlixt gewelt van Reden moet verkrachten
(En 't is der wijsen self haer uytterste gepoogh)
Of 't spijt wil uyt den mont, ten minsten uyt het oogh.
Wat light my aen dat leet, wat lust my, lieve Vrinden,
Die slus mijn tafel, slus mijn wandelingh beminden,
Stilswijgende te sien vervloecken mijn onthael?
Of lácht de kans haer toe, wat lust my 't gasten-mael
Met nieuwe rekeningh van kosten te beswaeren
En worden tweemael Waert, en moeten my bedaeren
Als of ick geerne schonck het geen ick noode mis
En maskeren mijn leet met vrolicke vernis? (*)

HUYGENS was zeer spaarzaam op den tijd. Tusschenbeiden wel eens overkropt van vervelende ambtsbezigheden, welke hij bij het *Rad van Ixion* vergeleek, in eenen Latijnschen brief aan zijnen gemeenzamen Vriend C. BARLÆUS, welken brief hij onderschreef: *E Pistrino meo, Aula Principis* (†). *Uit 's Prinsen Hof, mijn Rosmolen.* Dagelijks was hij des voormiddags reeds vroeg genoodzaakt zich te verledigen „ tot de aenspraeck van allerhande aensoekers." Dit deed hij, met eerbiedinge der grooten, en minzaamheid jegens den geringeren.

Ends

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 370.

(†) *Vid. Ep.* C. HUGENII *Clar. viro* C. BARLÆO 1636. *inter Ep. Clar. virorum ex Musæo* J. BRANT G. F. *ad V. Cl.* J. G. GRÆVIUM, Amst. 1702.

Endtelijck op 't hooger dagen,
Van belegering omſlagen,
Sal ick 't wagen in 't gedrang
Van het ijdel-uren lang,
Dat men in de hooſſche mueren
Overduldigh uyt moet dueren
In een hoeckjen van ſluweel,
Van geweven goud in geel,
Van Chronijcken aen de wanden;
Wanden, die, met zijde panden,
Berghen ſpinneweb en ſtof,
't Evenbeeld van 't dubbel Hof. (*)

Huygens was Hoveling, doch niet in dien zin, dat hij een blind Dienaar was van zijne Meesters. De hofles:

Die altoos wel en welkom wil te Hoof zijn,
Moet veeltijds blind, en veeltijds ſtom en doof zijn —

deze hofles, door hem ſchertſende gegeven (†), heeft hij zelf! ten minſte niet altijd opgevolgd. Het blijkt waarergens, dat tusſchen hem en Willem den II eene aanmerkelijke verkoeling ontſtond, wegens diens heerschzuchtige oogmerken en geweldige maatregelen. Even weinig verdroeg hij zich met 's Prinſen Raden c. Musch en c. Paauw, en poogde in eenen anderen werkkring te geraken, 't welk echter niet gelukte. Hij was een eerlijk Hoveling, zich tot hoofddoel ſtellende 't zoeken en ſmaken van het vroom genoegen eener vaste ziele, die haar zelve beheerscht, min op loon dan op dank begaan is, en, zonder ander wit, het wél beoogt (‡). *Conſtanter* was zijne ſpreuk; *Vasthart* (§) noemden hem wel eens zijne Vrienden. Geen vleijer, was hij ook niet zoo verwaand, zich onverdiend deel te eigenen in den dank, den Prinſe voor 's Lands beſtuur en zware moeiten ſchuldig. Dit noemde hij de zeisſen in diens gras te ſlaan (**). — Getrouw in opregten rade, hield hij zich buiten ban en boete, bij 't mislukken van beleid. Gelukte het, hij wilde 't aanmerken als of hij uit den

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 199. (†) *Korenbl.* D. II. bl. 429.
(‡) *Korenbl.* D. I. bl. 201. (§) *Korenbl.* D. I. bl. 457 en elders. (**) *Korenbl.* D. I. bl. 202.

den kei vuur gedreven had, 't geen hem ſlechts het wrijven kostte, en die, door anderen geſlagen, misſchien meer vonks zoude geven (*). Bij bevelen, de gemeene zaak betreffende, kweet hij zich trouw en naarſtig (†); — „ zijn geest, zegt VAN DER BURG (‡), ſtond altijd „ ſchrap, tot 's Lands en 's Meesters dienst." Als Geheimſchrijver was hij nacht voor der vreemdelingen; als Raad, middag voor zijns meesters oogen (§), en als Hoveling, een ſter, die niet alleen van 's Prinſen luister lichtte (**), helder genoeg, om ook door eigen glans te ſchijnen. — Met één woord, hij was de regterhand van den Vorst, en boven de laagheid verheven, om, door vleijerij of averegtsch vermaan van omgewrongen rede, hem, die zich op zijne trouw verliet, te verſchalken, of geheel anders in, dan buiten 's Vorſten Kabinet te ſpreken (††).

Soo drong hy droogevoets door 't modder van den Hof
Daer bloemen onkruid zijn en meest de vruchten ſtof;
Soo lagh hy in de ſchool, daer, van beleefdheid liegen,
Niet doen van tijdverdrijf, van gauwigheid bedriegen
De meesterlesſen zijn: Maer Deughd ſtond aen ſijn oor
En ſloot die leeringen, met betere daer voor. (‡‡)

Bezield door een waar gevoel van eer, koesterde hij eene denkwijze over 't vergelden van ongelijk, zijns waardig. Dat het hem zoo min aan vijanden en benijders, als aan vrienden ontbrak, valt ligt te beſeffen. Een uitgebreid vers (§§), *Mijnen vijant vrede*, getiteld, bewijst de edelmoedige inborst des mans, die elders, met beroep op den Alwetenden, betuigen dorst (***):

Men heeft my met de tongh beſprongen en beſtreden,
En tot de wraeck geterght; maer Gods bevel en Reden
Zijn ſtadigh meesteren van mijn beleid geweest,
En die mijn hand ontſagh, heeft averrechts gevreest.

Niet

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 201. (†) *Korenbl.* D. I. bl. 202.
(‡) In zijn Gedicht voor de *Korenbloemen* geplaatst.
(§) *Korenbl.* D. I. bl. 203. (**) *Korenbl.* D. I. bl. 144.
(††) *Korenbl.* D. I. bl. 200. (‡‡) *Korenkl.* D. I. bl. 148.
(§§) *Korenbl.* D. I. bl. 444. Zie ook *Noodweer, liefde voor leed. Korenbl.* D. I. bl. 519. (***) *Korenbl.* D. I. bl. 383.

Niet ongevallig, dunkt mij, zal, ten ſlotte, van deze hand zijn eene fikſche teekening des wijzen Hovelings, bij de uitdaging tot *een tweegevecht* (*). De man van eer, door ledigloopers, wargeesten of benijders getergd, laat zich eindelijk een woord ontvallen, 't welk hoog wordt opgevat —

—— —— Met ziet hy ſich berennen
En knijpen in den dwangh van onderlinghe wraeck.
Soo komt hem 's anderdaegs op 't ſcheyden van den vaeck
De wisſelbrief te huys van lijf om lijf te ruylen.
„ Ghy, ſtaet er, ongewoon tot anders niet dan ſchuylen,
„ Ghy nochtans onbeſchaemt, om ber'ren dan ghy zijt
„ Te drucken daer 't haer deert, te ſeggen dat haer ſpijt,
„ Gedenckt aen gisteren; en, zijt ghy Man geboren,
„ Staet mergen voor een man die door uw borst wil booren
„ En ruckender dat hert, dien Vrouwen huysraed, uyt,
„ Oft wachten dat het hem geſchiede van een guyt."
Dien hitſigen ontbijt en kan hy niet verſwelgen
Door ſulcken koelen keel, oft 't hert en wil 't ſich belgen;
Sijn geesten zijn ſijn gist, en jaegen 't vierig op,
En ſenden hem den brok te rugge door ſijn krop.
Weerbaer en ſchuldeloos, verwijt en ſchuld te hooren,
Hoe lijd' ick 't (mommelt hy) hoe ſtopp' ick hier mijn ooren,
Hoe klemm' ick hier mijn tongh, hoe bind' ik hier mijn hand?
Neen, 't waer te veel geleen; der booſen onverſtand,
Den hooghmoet zy geſtraft; 'k wil andren met my wreken
En diergelijcken ſlag op diergelijcken breken;
Het bloedige geluck van een doornagelt hem
Magh and're voor altijd doen ſchromen voor mijn lem. —
Maer lem bewaert uw ſchee (ſoo komt de koele Reden
Ten ſtrijde, tegen 't Hert ſijn vierigheid, getreden.)
Waerheen ontſteken bloed? wat ſoeckt gij in de moord
Van 't maexel dat alleen ſijn Maker toebehoort?
Uw terger heeft de ſchuld, wilt ghy s'hier op u halen
En met gevaer voldoen, en nâ noch eens betalen?
Komt U de ſtraffe toe der ongerechtigheid,
Daer dieſe niet en lijdt, mijn' is de wraecke! ſeit? —
Wat ſoeckt ghy dan? Mijn' Eer. Waer is die Eer te vinden?
Op dieſe my ontſtal. Wie kan 't ſich onderwinden?
Mijn ſchelder ſteelt ſe my, en ſal het meer en meer
Soo langh ick weerloos ſit. O ſoecker naer uw Eer!
Misrekent Cyferaer! die welgewonnen ſchatten
Zijn verre buytens reicks van ſulcker vingren vatten.
Hy ſpouwt wel na de Maen, maer raeckt noch geen gewelf.
Wie Eer heeft, kan ſe maer verlieſen door ſijn ſelf. —

Vol-

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 153 enz.

Volherdt ghy evenwel in Eer te willen ſchenken
Daer 's eerlick zy beſteedt; leert aen ſijn Eer gedenken
Die vrê voor lasteringh, die vriendſchap voor verwijt
En d'andre wange biedt aen die op d'eene ſmijt. —
Al ſtaet verlies en winst van eewigheid voorſchreven,
Sy wancklen in ons oogh; die hopen moet, kan beven.
Maer wordt u ſelven baes, verwint uw eigen bloed,
Die winst is waerd, en wis, en honigh ſonder roet.
Gedachten gaen als wind. ——
—— De Bode ſchijnt te wachten
Die 't moorder-briefken bragt; maer 't dunckt den Bode niet,
Soo ſpoedig komt hem voor dit mondelingh bedied:
„ Gaet Vriend, en ſegt uw Vriend, ick leerde nimmer wijcken
„ Als voor de Redenskracht; die ſal mijn recht doen blijcken,
„ Daer 't Eer en Reden zy. Maer, Meester van de leên
„ Die hy en ick beſit, is Dieſe maeckte alleen.
„ 'k Ben Christen, en Soldaet, en Edelman geboren,
„ En trachte, met de twee, het eerſte altijd te hooren.
„ 't Beſchermen is mijn konst, het Schermen zy de ſijn,
„ Die ſal ick beſigen daer 't moet en moge zijn.
„ Quaet doen voor tijdverdrijf ben ick van jongs ontwaſſen;
„ Beſpringht hy my te moet, 'k ſal op mijn hoede paſſen;
„ Maer bidd' hem om geduld, tot daer wy vijand ſien;
„ Daer ſal de beste man de leste zijn in 't vlien."

VOLKOMENE GENEZING EENER DERDENDAAGSCHE KOORTS (*febris quartana*) DOOR MIDDEL DER INENTING VAN DE KOEPOKSTOFFE. Door J. W. KIRCHNER, *Med. Doct.* te *Amſterdam*.

In de maand Sept. van het jaar 1807 vond ik het drie-jarig meisje van den Heer G . . . aangedaan met een Herpetiſchen uitſlag om de oogleden en den mond, alsmede op verſcheiden plaatſen van het ligchaam. Nadat eenige buikzuiveringen waren voorafgegaan, werden aan deze kleine Lijderesſe een tijdlang de *Sulph. Aurat. Calomel.* en *Murias Baryt.* vruchteloos toegediend, tot dat men eindelijk, om de moeijelijkheid der ingevinge, van het gebruik aller geneesmiddelen afzag. Nadat het kind nog eenige maanden in dezen toeſtand had doorgebragt, kreeg hetzelve eene derdendaagſche Koorts. — Dewijl het allermoeijelijkst was, het kind de vereischte hoeveelheid koortsbast te doen in-

nemen, was men genoodzaakt, deze koorts aan zichzelve over te laten. Gedurende het aanwezen dezer koorts verdween de gemelde uitflag geheel, zoodat daarvan in de maand Febr. 1808 niets meer overig was; terwijl de koorts aanhoudend bleef voortduren. In den aanvang van April verlangden de Ouders van het kind, dat hetzelve met de Koepokken wierd ingeënt, hetwelk op den 3den dier maand door mij verrigt werd. De inenting had op den gewonen tijd behoorlijk gevat, en volbragt haren loop zeer regelmatig; op den 9den dag begon zich de Areola om de pokjes te vormen, zijnde de 10de dag van het beloop der Koepokken juist de koortsdag; des middags ten 3 ure moest de koorts haren aanvang nemen; doch dezelve verscheen niet, maar, in plaatse daarvan, breidde zich de Areola over den geheelen opperarm en een gedeelte des onderarms zoo verbazend uit als ik nog nimmer zag, duurde van den 10 tot den 13den dag in dezelfde uitgebreidheid voort, hoezeer het kind voor het overige weinig daarvan scheen aangedaan te zijn, en verminderde toen allengskens, zoodat op den 17den dag niets dan de gewone drooge korst van de Koepok overig was. Sedert heeft het kind eene bestendige gezondheid genoten. De dispositie, welke hetzelve tot huiduitflagen had, deed mij eene terugkeering van denzelven vreezen; evenwel is het daarvan tot heden vrij gebleven.

Geneesheeren weten zich dit geval zeer gemakkelijk te verklaren; doch ik werd tot de gemeenmaking in dit geacht Maandwerk alleen aangespoord, om de dwaasheid der menigvuldige vooroordeelen bij sommige ongeoefenden, wegens uitflagen, die wel eens na Koepokken volgen, en dan alleen aan de voorafgegane inenting worden toegeschreven, aan te toonen.

HET KONINGRIJK FEZZAN.

(Ontleend uit des Heeren HORNEMAN's *Reizen in het binnenste van Afrika.*)

De grootste lengte van het bewoonde gedeelte van het Koningrijk Fezzan, van het noord naar het zuid, is driehonderd, en van het oost naar het west tweehonderd mijlen; doch het bergachtige gewest van Harutch,

rutch, naar het oost, en andere woestijnen, ten zuiden en westen, worden onder deszelfs grondgebied begrepen.

De Arabieren, ten noorden van Fezzan, zijn in naam van Tripoli afhankelijk; doch zij ſchudden dat juk van hunne halzen, zoo dikmaals zij daartoe de gelegenheid gunſtig vinden.

Het Koningrijk Fezzan grenst ten oosten aan Harutch en de woestijn. Ten zuiden en in het zuidoost ligt het land der Tibboes. In het zuidwest onthouden zich de Tuarickſche herdersvolken. De Arabieren ontmoet men in het westen.

In Fezzan telt men honderd-en-een ſteden of dorpen. Mourzouk is de hoofdſtad, en de verblijfplaats des Sultans.

In geen ſaizoen is het klimaat aangenaam. Gedurende den zomer is de hitte verſchrikkelijk, en naauwelijks dragelijk voor de Fezzanezen zelve, wanneer de wind uit het zuiden waait. Gematigd zou de winter zijn, indien er niet in dit ſaizoen geſtadig een zeer koude noorde wind waaide, doordringende zelfs voor de zulken, die aan het klimaat van Engeland gewoon zijn.

Zeer zelden, en in eene kleine hoeveelheid tevens, regent het hier te lande. Zints November des jaars 1798 tot in Junij des volgenden jaars heeft men er ſlechts eenmaal donder gehad. Den 31 Januarij blikſemde het, zonder donder. Niet zelden, echter, gebeurt het, dat er geweldige winden uit het noorden of zuiden opſteken, en het zand als in draaikolken om hoog voeren, zoodat er de dampkring door verduisterd wordt. In het ganſche land ontmoet men rivier noch beek. De grond is een diep zand, ten bodem hebbende kalkaardige rots, pootaarde of klei.

Dadelen zijn het voornaamſte voortbrengſel van het Koningrijk Fezzan. In het westelijk gedeelte groeit Senablad, bater van ſoort, dan uit Tibboes wordt gebragt. De tuinvruchten zijn er overvloedig. Tarwe en rogge zouden er wel voortkomen; maar, 't zij men in de onbedrevenheid der landzaten in den landbouw, of in derzelver luiheid, of in den dwingelandiſchen regeringsvorm de oorzaak moete zoeken: zeker is het, dat het land niet genoeg van dit graan tot eigen gebruik oplevert; het verder benoodigde koopt men van de Arabieren in het noorden.

Zeer weinig werks maakt men van de veeteelt. Os-

ſen en koeijen vindt men niet dan in de vruchtbaarſte ſtreken; en nog zijn ze hier ſchaars. De oſſen worden gebruikt tot water putten. De geiten zijn er zeer menigvuldig. Schapen worden er in het zuidelijke gedeelte des Koningrijks aangefokt, en men ontvangt ze ook van de Arabieren. Van de wolle wordt eene ſtoffe bereid, *Abbe* genaamd, die zeer grof is, en tot de algemeene kleederdragt dient. Weinige paarden vindt men er. De ezels worden tot last- of trekdieren gebruikt. De kameelen zijn er zeer zeldzaam; men vindt ze alleen bij de rijke kooplieden. Alle deze dieren worden met dadelen gevoed.

Zeer aanzienlijk is de koophandel van Fezzan; doch dezelve beſtaat eeniglijk in buitenlandſche waren. Van de maand October tot in de maand Februarij is de ſtad Mourzouk de algemeene verzamelplaats der Karavanen van Cairo, Bengaſi, Tripoli, Gadames, Twat en Soudan. Ook komen er kleine benden kooplieden van Tibboes, Rſchades, Tuaricks en Arabië. Het zijn de kooplieden van Augila, die den koophandel op Cairo drijven; die van Tripoli is voornamelijk in handen der bewoneren van Sockna. De Tuaricks Kolluvi en de Agadiers voeren het bewind over den Soudanſchen handel, en eindelijk de Tibboes van Bilma over dien van Bornou. De Karavanen, die uit het zuiden en westen komen, verkoopen ſlaven, ſtruisvogelvederen, civet, tijgervellen, ſtofgoud, of kleine ſtukjes, zoo als het uit de Mijnen komt, en waarvan ringen en verſcheiden tooiſels gemaakt worden. Koper komt er uit Bornou in groote menigte. Cairo zendt zijden ſtoffen, blaauwe en witte calicoes, lakens, glas, nagemaakte koralen, koralen tot armbanden, en Indiſche waren. De kooplieden van Bengaſi, welke gemeenlijk te Augila zich bij de Karavaan van Cairo voegen, brengen ſnuif- en pruimtabak, en verſcheiden koopmanſchappen, in Turkijë gemaakt.

De Karavaan van Tripoli brengt papier, koralen, ſchietgeweer, meſſen, wollen ſtoffen en gebreide roode mutſen. De kleine Arabiſche en Tuarickſche Karavanen brengen boter, olie, ſmeer en koorn. De kooplieden, eindelijk, die uit de meer zuidelijke oorden komen, verkoopen niets anders dan Senabladeren en ſtruisvogelvederen, en halen van daar kameelen om tot ſlagtvee te dienen.

Fez-

Fezzan wordt geregeerd door eenen Sultan, uit het geſlacht der Sherifs afkomſtig. Volgens eene oude overlevering, zouden de voorouders des thans regerenden Vorsts, nu reeds vijfhonderd jaren geleden, uit het westen zijn gekomen om dit land te veroveren. Jaarlijks betaalt deze Vorst aan den Bacha van Tripoli eene ſchatting van vierduizend piasters. Een Officier van den Bacha komt jaarlijks te Mourzouk deze ſomme, of de waarde daarvan in goud, in Senabladeren of in ſlaven, ontvangen. Bij zijn vertrek uit Tripoli, in de maand November, neemt hij de kooplieden onder zijne beſcherming, die de zelfde reize willen doen.

De tegenwoordige Vorst voert den titel van SULTAN MUHAMMED-BEN, SULTAN-MANSUR. Deze titel is volluit gegraveeerd in den zegelring, van welken hij zich bedient; doch wanneer hij aan den Bacha van Tripoli ſchrijft, gebruikt hij, in plaats van den naam *Sultan*, dien van *Sheik*.

De troon van Fezzan is erfelijk; doch hij wordt altijd bezeten door den oudſten Prins van het koninklijk geſlacht, dat is, dikmaals door den neef boven den zoon.

Des Sultans paleis ligt binnen in het Kasteel van Mourzouk. Hij leeft aldaar afgezonderd en van zijne ſlaven omringd. Zijn Harem beſtaat uit eene Sultane (deze moet uit het geſlacht der Sherifs van Wadan of van Zuila zijn) en veertig ſlavinnen. Naar des Sultans willekeur verwisſelen deze menigmalen.

Binnen in het Kasteel ziet men eene plaats, tot het ontvangen van de zulken beſtemd, die met den Sultan zaken te verhandelen hebben. Door middel van eene lange gaanderije heeft deze plaats gemeenſchap met de deur van 's Vorſten vertrek. Een tamboer kondigt het oogenblik aan, dat deze deur geopend wordt, en de Sultan gehoor zal verleenen; dit geſchiedt driemaal 's daags. Die bij hem hun hof willen maken, of iets met hem te verrigten hebben, worden door ſlaven binnengeleid, die onophoudelijk roepen: *God verlenge des Sultans leven!* De deur van zijn vertrek genaderd zijnde, ziet men hem in een ouden armſtoel zitten, die hem voor een troon verſtrekt. Men nadert; men kust des Sultans hand; men brengt die aan zijn voorhoofd, en men knielt vervolgens. Aldus kan men hem zijne zaak voordragen en in de gewone taal ſpreken; doch men moet wel toezien,

zien, om zijne aanſpraak met den wensch om des Sultans geluk en dat van zijn land telkens te doormengen. Zoo dikmaals als men gehoor heeft, moet men hem een geſchenk brengen. Alleen op vrijdag, of op de feestdagen, komt de Sultan buiten het Kasteel. Alle vrijdagen rijdt hij te paard naar de moskee. Op ongemeen ſtatelijke dagen doet hij insgelijks eene wandeling te paard, in eene vlakte buiten de ſtad; zijne hovelingen, zich in het boogſchieten oefenende, laten hunne paarden rondom hen loopen en ſpringen.

Drie ambtenaars heeft de Sultan: den Opperſtaatsdienaar, den tweeden Staatsdienaar, en den Generaal van het Leger. Hij heeft zwarte en blanke ſlaven: de laatſte heeten *Mamelukken*, en zijn, voor 't meerendeel, Grieken en Genuëzen. Deze hebben het meeste vertrouwen ten hove. Eenige zwarte ſlaven hebben er ook eenigen invloed, doch de ſtaatsdienaars zeer weinig.

Op de plegtige dagen beſtaat des Sultans plegtgewaad in een groot wit hemd, van ſatijn of van eene andere ſtoffe, met goud of zilver geborduurd. Onder dit hemd draagt hij het Fezzaansch gewaad. Het zonderlingſte aan zijne kleedij is een overgroote tulband, drie voeten lang en twee voeten breed.

Des Sultans inkomſten beſtaan in de belastingen op de tuinen en bezaaide landen, en in eigendunkelijke boeten. Zeer dwingelandisch gaan de ſlaven te werk in het garen van de belastingen, indien men hun geene ſteekpenningen geve. Daarenboven heft de Sultan eene belasting van de buitenlandſche goederen. De Karavanen van Cairo betalen van zes tot acht dollars van elken kameel. Nog is er een inkomen, ontſtaande uit de goederen der kroone, uit de zout- en de natron-rivieren. Merkelijk heeft de tegenwoordige Sultan zijne inkomſten vermeerderd, door zijne krijgstogten tegen de Tibboes van den ſtam van Burgu.

De openbare uitgaven hebben des Sultans hofhouding ten doel. Het departement van den Geregtshandel, de geestelijke en burgerlijke ambtenaars worden onderhouden uit de opbrengst van den verkoop van vruchten en palmboomhout, waarvan het gebruik aan hun is afgeſtaan. De Prinſen van het Koninklijk geſlacht bezitten landerijen in eigendom. Ook wordt er wekelijks eene zekere hoeveelheid koorns, uit des Sultans magazijnen, onder hen uit-

uitgedeeld. Eindelijk doen zij, van tijd tot tijd, door hunne ſlaven, naar goedvinden, belastingen heffen van de lieden, die hunne grondeigendommen bewonen.

Het regt wordt bediend door eenen ambtenaar, *Cadi* genaamd. Zijne uitſpraken in het burgerlijke zijn gegrond op het Mahometaanſche geloof, op de gewoonte en op de overlevering; doch in lijfſtraffelijke zaken zijn des Cadi's vonnisſen willekeurig, of worden aan den Sultan gelaten. Bij des Cadi's afwezigheid wordt zijne plaats door zijnen Geheimſchrijver vervangen.

De waardigheid van Cadi is erfelijk in het zelfde geſlacht, zints het thans regerende geſlacht des Sultans den troon van Fezzan bezit. Bij het overlijden eens Cadi's verkiest de Sultan, tot opvolger uit dat geſlacht, eenen der meest geoefenden, dat wil zeggen, die lezen en ſchrijven kan.

Alle de Prinſen van des Sultans geſlacht, zoo wel als de Cadi, bezitten het regt, lijfſtraffe te doen ondergaan wien zij goedvinden. De Cadi is het hoofd der Geestelijkheid, en bezit een uitgebreid vertrouwen onder de Natie. De Groote Iman volgt hem in rang.

De juiste bevolking van Fezzan valt moeijelijk te bepalen. Ten naastenbij zou ik dezelve op 70 of 75000 zielen ſchatten. Allen zijn Mahometanen. Groot verſchil is er in de kleur en gelaatstrekken der bewoneren. De noordelijke gelijken naar de Arabieren. In de andere oorden ziet men de gevolgen hunner veelvuldige gemeenſchap met de naastgelegene Volken, voornamelijk de Tibboes en de Tuaricks. Het oorſpronkelijk geſlacht beſtaat uit menſchen van middelbare grootte, fijn en zwak van ledematen. Hunne verf is zwartachtig bruin; zij hebben zwart en kort haar, en gelaatstrekken, die men in Europa regelmatig zou noemen. Minder plat zijn ze van neus dan de Negers.

Het uitzigt en de gang der Fezzanezen verkondigen gebrek aan ligchaamsſterkte en kracht der ziele. De dwingelandij der regeringe, de armoede des lands, het voedſel der landzaten, beſtaande eenigelijk in dadelen, pap en ſterke olie, zonder eenig vleesch, helpen ongetwijfeld tot deze ligchaamszwakheid en moedgebrek bijdragen. Zelfs in die ſtreken des Koningrijks, alwaar de vermenging met Arabisch bloed het geſlacht zou kunnen ſchijnen te moeten verbeteren, ontmoet men ſterkte noch nijverheid. Geene nieuwe ontdekkingen geſchieden er in

de

de kunſten en fabrijken. In geheel Mourzouk heb ik geenen werkman, die in zijne zaak bekwaam mogt heeten, kunnen vinden. Schoenmakerijen en ſmederijen zijn de eenige handwerken, die men er ontmoet. De ſmeden bewerken alle metalen zonder onderſcheid; dezelfde man, die des Konings paarden beſlaat, maakt ook de oorſieraden voor zijne matresſen. Waar is het, dat de vrouwen grove wollen ſtoffen bereiden; maar ik laat het aan den lezer over, wat men van deze fabrijk te denken hebbe, daar de weversſpoel hier niet bekend is, en elke draad van den inſlag door middel van eene naald in de draden der ſcheringe wordt gehecht. De kleedij der Fezzanezen beſtaat uit een hemd van grof Cairoosch linnen, of van eene wollen ſtoffe, hier te lande gemaakt. Lieden van eenig vermogen kleeden zich met Soudansch blaauw laken. De aanzienlijkſten en de Mamelukken gaan even als te Tripoli gekleed; het bovenkleed is een veelkleurig Soudansch hemd. De voornaamſte onderſcheidingteekens der kleedinge beſtaan in het hoofdtooiſel, alsmede in de ringen aan armen en beenen. De vrouw eens opperhoofds hier te lande verdeelt haar haar in zeven lokken. Eene dezer lokken is met verguld leder doorvlochten. De zes overige lokken zijn om het hoofd gevlochten, en met eenen band, insgelijks van verguld leder, vastgehecht. Het einde van elke haarlok draagt een ſieraad, beſtaande uit koralen en kleine zilveren belletjes. Daarenboven dragen de vrouwen, boven op het hoofd, zijden banden, aan welke een groot getal zilveren ringen is vastgehecht, die haar tot op de ſchouderen hangen. Vrouwen van rang laten zich in ieder oor twee gaten boren. Aan ieder gat dragen zij een grooten zilveren ring. In haar dagelijksch gewaad dragen zij negen of tien ringen, van hoorn of van glas, aan elken arm. Op feestdagen nemen zij vier of vijf dier ringen weg, om daarvoor een zilveren armband in de plaats te ſtellen, vier duimen breed. Daarenboven dragen zij groote koperen of zilveren ringen aan het onderbeen. Haar halsſieraad beſtaat uit een zijden lint, met tien of twaalf ſtukken agaat en eene zilveren plaat bedekt. De gemeene vrouwen dragen een halsſieraad van glazen koralen. Boven aan het voorhoofd vlechten zij het haar in groote krullen, en beſmeren het met pomade, beſtaande uit olie, lavendel, kruidnagelen, laurierbladen, peper, enz.

Drif-

Driftig zijn de vrouwen hier te lande op het danſen geſteld. Tot ſtoffe van verwonderinge voor alle de Mahometaanſche Reizigers dient de vrijheid, welke haar daaromtrent vergund wordt. Zij danſen op openbare plaatſen, zoo bij nacht als bij dag, naar het ſpelen van de Tambourin. Zie hier, hoe zulks gemeenlijk toega. Men maakt eenen kring van toekijkſters, die insgelijks aan het vermaak moeten deel nemen. Twee of drie mannen ſpelen de Tambourin, welke de vrouwen met hare gezangen en klappen in de handen vergezellen. Een der meisjes treedt in den kring, en zet de Tambourinſpelers aan. Deze naderen haar al danſende; zij doet eenige ſchreden achterwaarts, en maakt den ſchijn van te vallen; doch zij valt niet op den grond, omdat de vrouwen, die achter haar ſtaan, haar in hare armen vangen, en haar in de lucht werpen, in voege dat zij op hare voeten kome te ſtaan. Thans hervatten de mannen hunne plaats, zijnde in het middelpunt des krings. Eene andere danſeres vervangt haar, om de zelfde pantomime te maken; en allen volgen op hare beurt.

Zeer overgegeven zijn de Fezzanezen aan de dronkenſchap. Zij drinken het ſap des palmbooms, of eenen anderen drank, die van dadelen wordt bereid. Wanneer vrienden 's avonds bijeen komen, is het altijd om te drinken. Nu en dan laten zij eene danſeres bij zich komen. Deze zingen Soudanſche liedjes. Het ſpeeltuig, waarvan zij zich bedienen, heet *Rhabahe*; het is een uitgehold halfrond, van eene ſoort van Pompoen gemaakt, en met leder overtrokken. Aan dit halfrond is een lange ſteel vast, en daaraan eene ſnaar, van paardenhaar gemaakt, en van dikte als eene ſchrijfpen. Op deze ſnaar ſpeelt men met een' ſtrijkſtok.

De afgaande koortſen zijn hier zeer algemeen, vooral onder de buitenlanders. Bloedvloeijingen zijn er insgelijks zeer menigvuldig, ontſtaande, waarſchijnlijk, uit het misbruik van roode peper. Volſtrekt geene andere geneesmiddelen worden er gebruikt dan Amuletten; dat wil zeggen, ſtrooken papier, met ſpreuken uit den Alkoran beſchreven, welke men om den hals bindt, of ook wel doorzwelgt, naar gelange de nood het vordert. Het gebruik van het Lancet is er niet bekend, maar men aderlaat er door koppen. De heelkunde gaat er niet verder dan het zetten van enkele breuken.

Ellendig zijn de huizen hier te lande gebouwd. De bouw-

bouwstoffen zijn kalksteen, in de zon gedroogd. Van geen ander werktuig dan hunne handen bedienen zich de metselaars. Wanneer de muren hunne hoogte hebben, komen de vrienden des eigenaars bijeen, en helpen hem om dezelve met een leem van witte kalkaarde te bestrijken. Ook hiertoe wordt geenerlei werktuig gebruikt. Zeer laag zijn de huizen, en al het licht wordt door de deur geschept.

Geene zoo zuinig levende Natie als de Fezzaansche is mij bekend. Waar is het, dat, wanneer men hun vleesch voorzet, zij in de onmogelijkheid gebragt worden om dezer verzoekinge te wederstaan: maar vleesch is geene spijze, welke iedereen hier te lande kan bekomen. Om een rijk man te Mourzouk aan te duiden, zegt men: *Hij eet alle dagen vleesch en brood.*

MIDDEL, OM GEMAKKELIJK EN GERUST DOOR DIT LEVEN HEEN TE GLIJDEN.

(*Briefswijze aan een' Vriend voorgedragen en aangeprezen.*)

Mijn Heer en Vriend!

Eene der hoofdzaken van 's menschen pligt in deze wereld is, volgens mijn nederig gevoelen, gelukkig en gerust te leven, en dezen proefstaat met zoo min geruchts en onrusts, als mogelijk, door te brengen; en daar ik, na langdurige naspeuring en onderzoek op een langen levensweg, meen die kunst ontdekt te hebben, wil ik u gaarne, vóór mijn afsterven, dezelve mededeelen. Gij en anderen zullen er, zoo ik vertrouw, gebruik van kunnen maken; althans de proeve daarvan te nemen, durf ik u hartelijk en welmeenend aanraden.

Mijn voorschrift is in zeer weinige woorden begrepen. Het middel, door mij aangewend, bestaat daarin, „ dat ik nim„ mer iemand wedersprak, en ook aan niemand gelegenheid „ gaf om mij tegen te spreken."

Gij zult denken, dat dit een zeer eenvoudig middel is, en schaars dank wegens de mededeeling verdient: dan gij zult het zoo eenvoudig en zoo gemakkelijk niet vinden bij de te werkstelling, als gij u verbeeldt; en nogtans durf ik het op mij nemen, het krachtvolle in de uitwerking te bewijzen.

Iemand, mijn Vriend! moet een groot deel van verdiensten bezitten, om in staat te zijn „ een ander niet tegen te spre„ ken," en teffens geene kleine mate van beleid en kunst, om „ het tegenspreken van anderen te ontgaan." Wij menschen

ſchen allen heller over, om ſterk op onze gevoelens te ſtaan en daarmede ingenomen te zijn; deze trots, deze vooringenomenheid maakt ons zoo geſteld op en zoo gehecht aan onze begrippen, dat wij weigeren de geringſte daarvan op te geven, zelfs al zouden wij er, in ſommige gevallen, eene vriendſchapsbreuk aan wagen. Nu, al die vooringenomenheid, al die gehechtheid aan onze begrippen moet overwonnen worden; en gij zult mij gaarne willen toeſtaan, dat de man, die dit gedaan heeft, verre geworderd is in zelfverloochening en zelfbeſtuur.

Vóór dat ik den opgemelden levensregel omhelsde, leefde ik zeer ongelukkig. Ik had zekere begrippen, grondregels en gevoelens, als in pacht, en ik oordeelde dat ze in hunne ſoort zeer voortreffelijk waren, en van zulk een' aard, dat geen mensch van gezond verſtand er iets tegen kon hebben. — Dan mij beliep het deerlijk ongeluk, dat ik in verkeering geraakte met menſchen, die geheel anders dachten, en mij, zonder eenigen omweg, in het aangezigt heftig tegenſpraken; en dit geſchiedde herhaalde keeren — dit geſchiedde, wanneer zij mijne ſpijs aten en mijn' wijn dronken. Ik dacht, dat dieden, die maaltijden gaven, gelijk mijn geval was, het regt van zeere bezaten om niet tegengeſproken te worden. Dit is nu en dan, ik beken het, het geval; dan er worden vreemde en onnembare geesten gevonden, die zich niet laten lenigen of een buigen weten; die liever brood en kaas met ſchraal bier zouden verkiezen te gebruiken, dan een gelieſd gevoelen opgeven voor een welvoorzienen diſch.

Het gevolg hiervan was, dat, ſchoon ik met mijne Vrienden en Gasten in het volkomenſte genoegen en de hartelijkſte overeenſtemming in den beginne aanzat, wij doorgaans vrij koel van elkander ſcheidden, na elkanders hoofd door redenwisten warm gemaakt te hebben. — Niemand onzer ſtond toen in het begrip, dat wederſprak de vijandin is van opgeruimdheid van geest, en dat men nooit gelukkiger leeft, dan wanneer men ten volle verdraagzaam is omtrent de begrippen van anderen, ja zelfs de grootſte ongerijmdheden ongemerkt laat doorgaan.

Dan, gelijk ik gezegd heb, die verborgenheid was nog niet ontdekt, en mijn leven eene aaneenſchakeling van kwellingen. Daar is een onderwerp, over 't welk ieder mensch denkt dat hij kan en mag ſpreken, namelijk het Weêr; en dit was een onderwerp, waarop ik mij verbeeldde wel afgerigt te wezen: dan ik had een paar Vrienden, die zich inbeeldden het *uitſluitend* regt te bezitten, om te zeggen dat het koud was, als het koud, en heet, wanneer het heet was. Een dezer had een zeer netloopenden Thermometer; en niemand mogt zeggen dat het dien dag koud of warm geweest ware, voor dat hij zijn onfeilbaar glas geraadpleegd had. De ander had likdorens of ekſteroogen, en maakte daaruit voorſpellingen over het aanſtaande weêr, welke niet mogten in twijfel getrokken, veel

min wederſproken worden. 't Geviel echter nu en dan, dat wij over die ſtukken het niet eens waren; en gij zult wel willen gelooven, dat wij, omtrent zulke kleinigheden verſchillende, omtrent aangelegener ſtukken niet altoos eveneens dachten. — Ten laatſte betwistte men mij het regt om te oordeelen over den ſtaat mijner gezondheid: het gebeurde niet zelden, dat ik, klagende over deze of gene ongeſteldheid, moest hooren, dat ik er nimmer, mijn geheele leven lang, zoo goed had uitgezien. — Van dien aard waren de tegenſprekingen, waarmede ik van tijd tot tijd te worſtelen had, ja dagelijks te kampen. Nooit vergeet ik, dat ik, met een' dier tegenſprekeren rijdende, doornat werd: wanneer ik daarop aanmerkte, hoe geweldig die ſtortvlaag was, voerde hij mij te gemoete: *Noems gij dat regenen?*

Tot vervelens afgemat door alle die tegenſpraak, dacht ik het tijd, om, gelijk men zegt, het blaadje om te keeren, elk voor zichzelven te laten denken, oordeelen en ſpreken, en mijne bijzondere gevoelens voor mijzelven te bewaren. Weinig tijds nadat ik dezen nieuwen grondregel aangenomen en in 't werk geſteld had, ondervond ik reeds de heilzame uitwerking. Mijne tafel is met meer Vrienden, dan immer, bezet, en wij ſcheiden in hetzelfde goede humeur als wij te zamen kwamen. Ik geef mijn gevoelen over geen onderwerp bepaald te kennen. Ik help ieder met hetgene, waarvan hij gelieft gediend te wezen. Verbeeldt hij zich dat mijn ſchapenbout kalfsvleesch is, ik laat hem vrijheid. Voorheen hoorde ik wel eens aanmerkingen op mijn' wijn, en onderhield daarover mijn' wijnkooper; maar nu laat ik mijne gasten toe, des te verſchillen, en aanmerkingen naar welgevallen te maken, wel wetende, dat, hoe het ook daarmede loope, mijn wijn toch gedronken, en ten laatſte menigmaal geprezen wordt. — Ik laat ook de bepaling van het Weêr geheel aan mijne gasten over; ik onderſteun niemands gevoelen, deswegen geuit; ik zwijg, of het regent, hagelt, ſneeuwt, weerlicht of dondert. — De ſtaat mijner gezondheid is ook te eenemale in de hand mijner gasten. Heb ik eenig ongemak of ongeſteldheid, ik openbaar het niet, en bedien mij van de eenvoudigſte middelen tot herſtel. — Het is bijkans noodeloos, na dit alles opgegeven te hebben, te melden, dat ik het ook hoogstnoodzakelijk vond, mijne Staatkundige en Godsdienſtige begrippen voor mijzelven te houden. Ik tart elkeen uit, om ze uit te vorſchen en te bepalen. Het gevolg is, dat elk denkt dat ik tot zijne geliefde partij behoor. In eene en dezelfde week houdt men mij voor onderſcheidene Gezindheden in de Godsdienſtige Leerbegrippen toegedaan. Een *Franschman*, die nu en dan bij mij ter tafel komt, wenschte mij geluk, dat ik afſtand gedaan had van alle godsdienſtige vooroordeelen. — Alle deze partijen, bemerkt gij, dat overeenſtemmen in de oude Leer, dat *ſtilzwijgen* hetzelfde is als *toeſtemmen*. Ik berust er alleen in, om

geen

geen aanſtoot te geven, of mij aan tegenſpraak bloot te ſtellen. — In ſtukken van Smaak ben ik even toegeeflijk. Tooneelſpelen, dichtſtukken, ſchilderijen, teekeningen, zijn goed, ſlecht, of middelmatig, zoo als het mijne Vrienden behaagt dezelve te rangſchikken. Hoe op het Tooneel een ſpel wordt uitgevoerd, laat ik aan anderen over te beoordeelen; het zou mij leed doen, de goede harmonie der verkeering, om een verſchillend begrip in dezen, te ſtoren.

Door dit gedrag ben ik volkomen geſlaagd in het verkrijgen van een gerust, ſtil leven in den kring mijner verkeering. Het is waar, die handelwijze heeft mij onderhevig gemaakt aan eenige vermoedens, die niet zeer tot eere ſtrekken aan een man van ſmaak en een liefhebber van onafhankelijkheid. Eenigen denken, dat ik een ſlimme en doortrapte knaap ben, indien ik maar er voor uit wilde komen. Anderen houden mij voor ſchuw en vreesachtig, of dat ik, dezen weg henen ziende, op geheel het tegenovergeſtelde denk. Sommigen ſchrijven mijn ſtilzwijgen aan vreeze, nog anderen aan onkunde toe. Doch daar men deze onderſcheidene gevoelens te mijnen opzigte niet in mijne tegenwoordigheid uit, veronderſtelt men, dat ik er geen kennis van drage. Zeer zeker is het, dat ik mij des niet bekreune.

Ik heb wel eens gehoord van menſchen, die op tegenſpraak geſteld zijn; doch ik kan zulks bezwaarlijk gelooven: nogtans ken ik geloofwaardige Heeren, die getrouwd zijn, die kinderen hebben, en mij verzekeren, dat het met de daad zoo is, doch dat een man niet buiten 's huis behoeft te gaan, om zoo veel tegenſpraaks te ontmoeten, als noodig is om zijn bloed ſneller te doen omloopen. Welk eene uitwerking de tegenſpraak, in zulke gevallen, kan hebben, weet ik niet; maar vast gaat het, dat er veel onheils uit geboren worde, — als, bij voorbeeld, de barbaarſche gewoonte van de Tweegevechten; en ik twijfel bijkans geen oogenblik, of de Echtſcheidingen, in vele gevallen, niet aan den geest der tegenſpreking moeten geweten worden.

Ik heb in dezer voege, mijn Vriend! u de eenvoudige wijze, om gerust en ongemoeid te leven, opengelegd. Dezelve vordert, in den aanvange, geene geringe mate van zelfbedwang; dan zulks wordt door de voordeelen ruim en rijkelijk opgewogen. Het is aller, of althans veler begeerte, vreedzaam te leven en geen aanſtoot te geven; en ik ken daartoe geene beter wijze, dan elk zijnen weg te laten gaan.

Vindt men lieden, die denken, dat hun Karakter lijden zou door deze wederhouding in het uitbrengen van hunne gevoelens, dat zij dan mijn voorbeeld volgen, 't geen ik u ten ſlot wil melden. Hoe ſtilzwijgend ik, zints het aannemen en opvolgen van dezen leesregel, geweest ben, hoe zeer ik mij ge-

Het te berusten in alles, wat voorgesteld werd, was ik *inwendig* die toestemmelijke en alles beamende man niet. Ik had aandoeningen en gemoedsbewegingen, aan welke ik noodig vond lucht te geven op het papier; en ik zal den striktsten last nalaten aan de volvoerders van mijn' uitersten wil, om mijne gevoelens, die ik dagelijks, naar dat zij voorkomen, opteekende, openlijk bekend te maken. Ik heb ze met dag en plaats beschreven, en mijne Vrienden zullen naauwkeurig weten, wat mijne wezenlijke gevoelens waren over 't geen zij toen beweerden, en veronderstelden dat ik toestemde. Mijn karakter zullen zij alsdan kennen, en mijne gevoelens bepaald weten, wanneer het eerste voor alle aanranding beveiligd is, en de laatsten boven alle tegenspraak verheven zijn. Ik ben, enz.

PIETER RUSTGRAAG.

IETS OVER HET VERTROUWEN OP GOED FORTUIN.

Een vertrouwen op Goed Fortuin, of dien zonderlingen zamenloop van gebeurtenissen, welke wij niet kunnen vooruitzien, ondersteunt den mensch in dreigend gevaar, verheft zijne ziel, en vermindert die vrees, welke anderzins in den geest zou opkomen, als hij eenig hagchelijk stuk zal bestaan, en de zwarigheden en gevaren, welke hij loopt, overdenkt.

Dusdanig een vertrouwen op Goed Fortuin verwekte dat met moed bezielend denkbeeld bij CÆSAR, 't welk hij opvatte en uitvoerde, staande zijne gevangenisschap op het Eiland *Pharmacusa*, onder de Zeeroovers van *Cilicia*, die, toen ten tijde, van wege hunne talrijke vloten en groote schepen, meesters der zee waren, en teffens menschen van een bloeddorstigen aard. CÆSAR zond allen, die hij bij zich had, naar de omliggende steden, ten einde geld tot zijn' losprijs op te zamelen, slechts zijn' lijfarts en twee knechten bij zich houdende. Zich onder die roovers onthoudende, behandelde hij hen uit de hoogte, en beval hun zich stil te houden, wanneer hij begeerde te slapen. De *Cilicianen* vroegen twintig Talenten voor zijn' losprijs; CÆSAR lachte hen uit, als wisten zij niet, welk een man zij gevangen hadden, en beloofde hun vijftig Talenten. Hij verbleef in hun midden bijkans zes weken lang, boertefde en zich vermakende met deze lieden. Hij vervaardigde vertelsels en dichtstukjes, welke hij hun voorlas, noemende de zoodanigen, die er zich niet door getroffen toonden, Bar-

ba-

haren en Weetnieten. Hij ging zoo verre, dat hij, een en ander maal, met een lagchend gelaat, hen dreigde op te zullen hangen. — En, in de daad, hij had naauwelijks zijn ontslag bekomen, of, eenige schepen, die hij in de haven van *Melitum* vond, nemende, viel hij met dezelve aan op deze Zeeschuimers, niet verre van *Pharmacusa*, maakte velen hunner gevangen, en veroordeelde ze ter kruisstraffe.

Dit zelfde vertrouwen op zijn Goed Fortuin deed CÆSAR het opmerkenswaardig blijk van moed geven, weinige dagen voor den slag van *Pharsalia*. Vermomd in het kleed van een slaaf, ging hij in een klein vaartuig, om de vloot van ANTONIUS, welke niet opgedaagd was, te gemoet te varen. Er ontstond een zware stormwind, hem dreigende met zijne togtgenooten in de diepte te doen vergaan. CÆSAR vatte den moedeloozen en bevenden Stuurman bij de hand, zeggende: „Man! houd moed; gij hebt CÆSAR en diens Fortuin aan „boord!"

COLUMBUS giste, op gronden van Aardrijks- en Zeevaartkunde, dat hij eene Nieuwe Wereld zou kunnen ontdekken. Bezield met dit grootsche denkbeeld, en daardoor vervuld, tartte hij de Zeegevaren, wederstond de tot muiten gereede Schepelingen, en, op zijn Goed Fortuin vertrouwende, gelukte het dien Zeeheld, *Amerika* te ontdekken.

Voorbeelden zijn deze, die uitwijzen, dat eene edele hoogachting van zichzelven ons dadelijk het vermogen schenkt, om ons boven de gewone zwakheden der menschelijke Natuur te verheffen, onze bekwaamheden in lofwaardige ondernemingen te betoonen, het nooit aan den vernederenden geest der slavernije gewonnen te geven, nooit zich daaraan te onderwerpen, steeds de voorschriften van verstand en geweten op te volgen, onder onheil getroost te zijn, en moedig gunstiger dagen af te wachten.

DE GETROUWE WATERHOND.

Eene Vertelling.

Een' Koopman te *Corinthe* was door de Overheid dier Stad een last opgelegd naar een Eiland, niet verre van *Athene*. Deze Koopman had een grooten Waterhond, die hem doorgaans op zijne reizen vergezelde, doch verhinderd was hem te dezer gelegenheid te volgen, toevallig in eene kamer opgesloten zijnde bij zijns Meesters vertrek.

Niet lang was de Koopman aan boord geweest, of diens getrouwe Reisgenoot vond middel, om, ten venster uitsprin-

gende, het huis te ontkomen: onmiddellijk snelt hij naar de deur, om te zien of zijn Meester daar was; doch vond hem niet. Op dien tijd was het Schip, 't geen zijnen Meester wegvoerde, door een gunstigen wind, reeds ver van den oever, en naauwelijks zigtbaar. Zeer verlegen stond het getrouwe Dier, wat te doen. Niet lang draalde het, of het sprong in zee, en zwom, met al zijne magt, naar het Schip. — Eene wijl gezwommen hebbende, stak er een vreesselijke storm op, vergezeld van een stortregen en een allerverschrikkelijkst onweder van donder en bliksem: de baren rezen op als bergen. Al dit belette het Dier niet, om alle zijne krachten in te spannen, schoon het weinig op het Schip won, daar de stormwind het met groote vaart voortstuwde.

Welhaast bedaarde het weêr, en het schoonste volgde; de zon scheen helder, en de frisheid der lucht lokte den *Corintischen* Koopman op het scheepsdek. Terwijl hij bezig was met de beschouwing van de zee, en de strijdigheid der vertooning, welke de kalmte met de vorige beroerdheid te wege bragt, stond hij verstelt op het hooren blaffen van een Hond, dien hij welhaast voor zijn getrouw Dier herkende. Onverwijld vervoegde hij zich tot den Schipper, en verzocht hem, het vaartuig zoo te sturen, dat zij, door middel van een touw, het Beest konden redden, 't geen reeds dermate de krachten gespild had, dat het zich bezwaarlijk kon boven houden.

Des Koopmans verzoek was vergeefs. Hij beloofde eene groote belooning, indien zijn verzoek wierd ingewilligd: maar ook die werd van de hand gewezen. De stuursche Schipper gaf te verstaan, dat hij den koers van zijn vaartuig niet kon veranderen ter zake van een Hond. Bijkans allen, die zich aan boord bevonden, stonden in hetzelfde begrip met den Schipper; zoo dat het arme Dier zich genoodzaakt vond, het Schip, zoo goed het kon, te volgen; doch de wind sterk opwaaijende, was de Hond, toen zij ter bestemde plaatse kwamen, geheel uit het gezigt.

De *Griek* keek eenigen tijd te vergeefs naar zijn Beest; doch ontdekte het eindelijk, op en neder dobberende, aan de genade der zeebaren overgelaten: zoo zeer waren zijne krachten uitgeput, dat het geene rigting naar verkiezing kon nemen. Nog even zoo veel krachts had het behouden om den oever te bereiken. Op denzelven geworpen, viel het in 't zand neder, en stierf, den kop op 's Meesters voeten nedergelegd hebbende.

„ Ongevoelige!" riep de Koopman uit, zich tot den Schipper wendende, „ hoe weinig zou het u gekost hebben, eenig„ zins verpligtend te handelen? Door het leven van dit Dier, „ 't welk eene veel grooter mate van gevoeligheid dan gij

„ be-

„ bezit, te behouden, zoudt gij mij bevrijd hebben van eene
„ alleronaangenaamſte aandoening over dit gemis. Voor een
„ weinig moeite zoudt gij deze beurs met goud gekregen
„ hebben, genoeg voorzien, om u, naar uw' ſtaat, te verrij-
„ ken, en de uwen gelukkig te maken."

DE VLIEGER.

Moedig knaapje, dat, zoo fier,
Met majeſtueuzen zwier,
Uwen vlieger op doet ſtijgen!
Dreigt hij moed'loos neêr te zijgen,
Dan ſleurt gij bij 't vierend koord,
Rennend tegen wind, hem voort,
En gij dwingt hem op te rijzen:
Ja, door u zie ik mij wijzen,
Jongske! wat ik moet beſtaan,
Zoo de vlieger op zal gaan.

Schoon het koord, om ruim te vieren,
Zich ook in mijn hand bevind';
Schoon de luchte wind moog' zwieren;
Schoon ik ook het kloen ontwind':
Schuw ik door den wind te breken,
Zet ik mij niet in galop,
Zeker wordt de kans verkeken,
En de vlieger gaat niet op.

Zuiver beeld van 't zorglijk ſlaven!
Gij verdient onze aandacht wel:
Ook wij rennen, ook wij draven;
Ook wij drijven kinderſpel.
Ach, wie kan 't toch ooit verbloemen,
Dat hij met een' vlieger loopt?
Wie kan op een' rijkdom roemen,
Daar hij meer vermaaks voor koopt?

Die met groote vliegers zwieren,
Houden langer ſnoeren reê,
Loopen radder onder 't vieren,
Slepen meerder kwispels meê.
Is het koord te kort gemeten,
Heeft de ſtaart de lengte niet,
Straks beſpot u 't wuft vermeten,
En de vlieger duikt in 't riet.

Gij

Gij moogt vieren, gij moogt halen,
Gij moogt snellen in galop;
Al het klimmen blijft slechts dwalen,
En de vlieger gaat niet op.

Maar deed ge als de schrandre jongen,
Die de zwarigheden woog;
Stijgt uw vlieger, onbedwongen,
In de lucht, ja uit het oog;
Wacht u, op den wind te bouwen;
Ach, gij kent zijn nukken niet;
Wacht u, 't vlossend koord te trouwen,
Welk een ruime bogt het bied':
't Koord heeft slechts een breuk te krijgen,
Slechts een dwarling heeft te ontstaan,
En gij zult, na 't prachtig stijgen,
Uwen vlieger schoot zien gaan.

Had eerst elk een loftspraak vaardig,
Scheen er ieder meê verknipt;
De een bespot u thans boosaardig,
De ander lagcht weêr in zijn vuist;
Ieder noemt u onbesuisd;
Niemand acht u deernis' waardig.

Wacht u dan voor 't wuft gejal;
Maar, ei, wacht u bovenal
Voor de grisers, die steeds loeren,
Om te warren in uw snoeren,
En, door 't kwisp'len van den staart,
Alles met zich meê te voeren,
Wat u loon voor zorgen baart.

'k Heb die guiten leeren kennen.
Dikwijls dacht ik, onder 't rennen,
Dat mijn vlieger ook zou staan;
Maar zij dwongen me, onder 't smalen,
Hem met weêrzin in te halen,
Wilde ik hem niet schoot zien gaan.

Maar, wat echter ons moog' hind'ren,
Derven wij daarom geen' moed;
Doen wij allen, groote kind'ren,
Wat het moedig knaapje doet:
Zien wij ook ons spel bederven,
Steekt ons 't grisen in den krop;
Zoo wij zelven 't niet verkerven,
Gaat toch eens de vlieger op.

M. W.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

CONSTANTYN HUYGENS,

Ridder, Heer van Zuylichem enz.

ALS DICHTER

BESCHOUWD,

DOOR

R. KOOPMANS,

Leeraar der Doopsgezinden te Amsterdam. (*)

In de vorige Verhandeling gaf ik 't voornemen te kennen, om den Heer C. HUYGENS, dien ik toen als *Mensch* beschouwde, in eene volgende als *Dichter* gade te slaan. Dit oogmerk heb ik getracht te bereiken, en daartoe eene Voorlezing geschikt. Niet in den toon eener hooggestemde Lofrede, maar, op eenvoudiger trant, zal ik verslag geven, zoo van zijnen aanleg en werkzaamheid, als van den aard en de waardij der dichterlijke voortbrengselen van zijnen geest. 't Geen mij bewoog de vorige in dit *Mengelwerk* mede te deelen, gelde ook voor dit vervolg op dezelve. In de hoop van hiermede geenen ondank bij den Lezer te zullen behalen, treed ik, zonder verderen omweg, ter zake.

Na-

(*) Voorgelezen in de Maatschappij FELIX MERITIS, Febr. 1809.

* * *

„ Natuur baert den Dichter, de Kunst voedt hem op; dies gerseckt niemant tot volmaaktheit, dan die de natuür te baet heeft, waer uit de kunst haer leven ſchept." Dit zeggen van VONDEL (*), in navolging der Ouden (†), was op HUYGENS toepaſelijk. Hij bezat een vindingrijk verſtand, eene levendige verbeelding, 't vermogen om zeer vlug gebruik te maken van zijne oorſpronkelijke geestigheid, en een opgeruimden aard, die ſtaag den lust kweekte, welken hij reeds vroeg voor de Poëzij blijken deed. P. C. HOOFT doelt, in de volgende regelen, op deze zoo vroege als gelukkige geſchiktheid:

Hollandt heeft hem hooren ſlaen
Hollandt hooren geven knipjes
Met de teere vingertipjes
Op 't getakel van de Luyt,
Effen was ſijn ſuigen uyt.
Hollandt ſal 't wel verhaelen,
Hoe gepaerde Nachtegaelen
Voor een ſlaepdrank ſchonken hem
Haere ſchelle waterſtem;
En, met op en af te vliege
Deeden hobblen in de wiege
't Kleene wichjen, dat, al eer't
Haere lijmen had geleert,
Scheen, aen ſijn gemikte kreuntjes,
Bezigh met gedicht van deuntjes. (‡)

Schept de kunst haar leven uit de natuur, het ontbrak HUYGENS niet aan de opvoeding der kunst in de ſchoole der oefening. Grondig ervaren in de oude letterkunde, guarde hij voedſel uit hare meesterſtukken, gelijk eene honigbij uit beemden en bloemen. Hij wist met de verſierſelen van het Oosten zijn eigen gewaad op te tooijen, met paarlen van Athene en Rome hetzelve te verrijken. Bovendien het pit en merg zuigende uit de ſchrif-

(*) VONDEL's *Aanleiding tot de Dichtkunst*, bl. 1.
(†) CICERO, *pro Archia*. HORATIUS, Art. *Poet.*
(‡) P. C. HOOFT op de *Ledighe Uren* van C. HUYGENS. 's Hage 1624.

schriften der beroemdste mannen van lateren tijd, vloeide hij over van zinrijke gedachten en keurige spreuken, welker invlechting zijne gedichten, als schatkameren van wijsheid, te belangrijker maken.

Deze uitgebreide geleerdheid vertoont zich in de veelvuldige aanhalingen aan den voet der bladzijden, als kanteekeningen gesteld; van HUYGENS *Bijschriften* genoemd, en in de Voorrede van zijn Gedicht, *Hofwijck*, onder andere vergeleken bij bloemen, die hier en daar moddrige beken of dorre zeekusten, — en bij fraaije lijsten, welke weinig beteekenende schilderstijen verfieren. Dit op zijn Gedicht, waarin hij zijne Hofstede bezongen heeft, toepassende, laat hij zich dus hooren:

Mijn Hofwijck in papier is wandelen, noch leven,
Noch koop, noch kijcken waert; dat vonnis is gewesen:
Maer kust en strick en lijst, die 't cieren op den baert,
Zijn op de proeven van het keurlixte verstant.
Veracht ghy dan mijn stof, mijn' selfkant moet ghy prijsen,
Danck hebbe 't soet behulp van afgestorven Wijsen:
Die heb ick uyt haer graf doen spreken t'mijner baet;
En van haer lappen my een feestelick gewaet
Gestickt en omgedaen: Met Peerlen van Athenen
Is dit gewaet verciert: De kostelixste Steenen
Van Roomens burgery, doe s' op haer rijckste was,
Heb ick gelesen uyt haer puyn en uyt haer as
En my met gebordueit: Des Christelicke vad'ren
Heb ick het beste bloet van haer ontsteken ad'ren
Gesmolten in mijn vleesch, en uyt haer out gebeent
Het onverrotste mergh gesogen en geleent.
Nu pronck ick met den buyt; nu tert ick uw geduldeu.
Verkoop ick niet als loot, 'k heb 't weten te vergulden.
Nu moet ghy Hofwijck sien, het zy u lief of leet:
't Kint is wanschapen; maer 't is sijckelick gekleedt. (*)

Door goeden smaak en ijver geprikkeld, wijdde hij zijnen arbeid aan het zuiveren en verrijken der moedertale. Hij volgde hierin 't spoor dier Schrijvers van zijnen tijd, wien het toescheen zich weinig verdiend bij den Vaderlande te maken, indien zij niet medewerkten

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 298.

ten ter verbanning van de oude barbaarschheid uit de Pleitzaal, van den Kanſel, en uit hunne Schriften. De ontvonkte lust voor de fraaije letteren en de dichtkunst ſtoeg bij hem te ſterker aan het blaken, als vallende zijne jeugd juist in dat gelukkig tijdvak, 't welk hij te regt de herboren jeugd onzer Vaderlandſche letterkunde noemde (*). In de roemrijke dagen der ontluikende grootheid van ons Gemeenebest, welke de verwondering aller eeuwen tot zich zullen trekken, ontbrandde het vuur der dichtkunst bij den jeugdigen HUYGENS; een vuur, in het vervolg niet weinig aangeblazen door het voorbeeld van, door den omgang en de briefwisſeling met HOOFT, BARLÆUS, TESSELSCHADE en andere kunstminnende Vrienden en Vriendinnen, die voor elkanderen tot wetſteenen dienden van het vernuft; waarmede de natuur hen allen zoo mild bedeeld had (†).

Gedachtig aan de veelvuldige bezigheden, verbonden met den post, dien HUYGENS bekleedde, zou men het verſchijnſel niet weten op te losſen, hoe hij zulk eene verbazende menigte verzen heeft kunnen vervaardigen, indien men niet overtuigd ware van zijne ongemeene vlugheid (‡), van zijne ſpaarzaamheid op den tijd (§), dien hij, naar HOOFT's getuigenis (**), „uit den brand der beſigheden haelen moest," en van zijnen onverzadelijken lust tot dichten, waarop hij doelende, en inzonderheid van zijne *Sneldichten* ſprekende, zegt (††):

Komt

(*) Zie de Latijnſche Voorrede voor de *Ledighe Uren*. *Incidit Juventus mea* &c.

(†) Men leze hierover zoo wel de belangrijke en fraaije Redevoering *over de Brieven van* P. C. HOOFT van Mr. J. SCHELTEMA, als het niet minder belangrijk en keurig Werkje van den zelfden Schrijver, getiteld: ANNA *en* MARIA TESSELSCHADE, *de Dochters van* ROEMER VISSCHER; de eerſte bij J. TEN BRINK, 1807 — het laatſte bij den Drukker dezes, J. W. IJNTEMA, 1808, uitgegeven.

(‡) Zie onder andere de Opdragt van zijnen Zoon CHRISTIAAN HUYGENS, *Korenbl.* D. I. bl. 293.

(§) Opdragt der Gedichten *aen zijne Zonen*.

(**) HOOFT's *Brieven*, Br. 155.

(††) *Korenbl.* D. II. bl. 409.

Komt yemand vreemd te voor, waerom ick tijd en ſinnen
Aen beuſelingen hangh, die all' uer eens beginnen
En einden all' uer eens; die neme voor beſcheid,
(Een wijſer Man als ick heeft ſchier yet ſulks geſeit)
Hoe dat mijn hersſenen gelijck twee molenſteenen
Staegh aen het malen zijn; waer uyt de menſchen meenen
Dat ſomtijds wat goed Meels te voorſchijn is gebracht.
Laet ick die ſteenen leegh, ſy breken all' haer kracht
D'een op den anderen, en moeten ſich verſlijten;
Soo hoefter Molster toe, daer in ſy mogen bijten. enz.

Het vernuft van HUYGENS zocht dus gedurig voorwerpen, om op dezelve te ſpelen. De Zanggodinnen werden derwijze van hem bemind, dat hij nergens haar gezelſchap konde ontberen. Gelijk zij hem in het leger, te paard, te ſcheep, en op zijne wandelingen vergezelden; zoo geloof ik ook dat zij hem troostten, wanneer hij, ambtshalve, ſomtijds uren lang, in de Hofzaal moest verbeiden, om bij den Prins van Oranje, wiens Geheimſchrijver hij was, zijne opwachting te maken. Verbazend pijnlijk zou dit hem anders gevallen zijn: terwijl 't mij niet onwaarſchijnlijk voorkomt, dat hij op 't nu bedoeld befteden van zijnen tijd in de hoofſche galerijen het oog gehad hebbe in de Zedeprint van den wijzen *Hoveling* (*).

Wat HUYGENS niet alleen in de oude, maar ook in de nieuwe Letterkunde vermogt, bewijzen zoo wel zijne *Latijnſche*, *Italiaanſche* en *Franſche* verzen, als zijne vertalingen uit het *Spaansch*, *Engelsch* en *Hoogduitsch*. Dit gaf HOOFT aanleiding, om den ſtrijd der Griekſche Steden te gedenken over het Burgerſchap van HOMEER, en zijnen Vriend, in dit opzigt, bij dien Vader der Dichtkunst te vergelijken. *Romer*, *Toscaan* en *Frank* zouden de eere van HUYGENS' geboorte den *Nederlander* betwisten; doch de Zanggodinnen beſlechten het pleit aldus (†):

Roomer en Toscaen en Vrank
Moet 't genoegh zijn dat de klank
Van de Conſtantijnſche nooten
Hem te weinigh dacht te vlooten

Zoo

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 148.
(†) Zie 't boven aangehaald vers op de *Ledighe Uren* van C. HUYGENS.

Zoo sy niet geraeckte meê
In hun' volle taelen t'zee.
Sijn geboorte, dat's een ander;
Niemandt als de Nederlander
Heeft daer yerwes eigens aen.

Niet ongepast zal het nu zijn, de aandacht, vooreerst, te vestigen op de gedichten in vreemde talen, en zijne dichterlijke overzettingen; daarna, en wel voornamelijk, op de oorspronkelijke voortbrengsels van zijn vernuft. Den vermeerderden bundel der *Latijnsche* verzen, door een' van HUYGENS' Zonen uitgegeven, zijn wij verschuldigd aan CASPAR BARLÆUS (*). Deze was, bij zekere gelegenheid, in *den Haag*, in het boekvertrek van zijnen Vriend HUYGENS. Daar zag hij een' grooten hoop verzen met het opschrift: *Momenta Desultoria*. Al het fraaije, in *den Haag* door hem aanschouwd, vergat hij op dit gezigt. Gelukkig toeval, 't welk dezen grooten beminnaar en zeer bekwamen beoefenaar der Dichtkunst zulk een heerlijk banket voorzette! Hij vergastte zich uitstekend onder het vlugtig proeven der menigte lekkernijen, die hem te zeer naar den mond waren, om in één's daarvan verzadigd te zijn. Hij verzocht en verkreeg van zijnen Vriend de toestemming, om die verzameling in het licht te geven. Dezelve was anders daartoe niet bestemd, als bestaande meest uit losse stukjes, vruchten van een oogenblik, zonder onderling verband, en voor 't meerendeel Punt- of Snel-dichten. De titel kenmerkt hunnen aard. Zij heeten *Momenta*, of Oogenblikken, als met spoed vervaardigd, zonder veel hoofdbrekens; sommige in het leger, onder het gedruisch van trommels en trompetten; andere te huis, in het gezelschap van Vrienden; eenige te paard, te

(*) De Hoogleeraar M. SIEGENBEEK heeft, in zijne keurige Voorrede voor de *Proeven van Nederduitsche Dichtkunde* uit de Zeventiende Eeuw, uitgegeven in 1806, alleen het oog gehad op de verzameling onder den titel van *Ledighe Uren* door HUYGENS uitgegeven, wanneer hij schrijft: „Hij vervaardigde ook, offschoon *in kleinen getale*, Latijnsche, Italiaansche en Fransche Dichtstukken." — De Latijnsche Dichtstukken, hierin voorkomende, zijn, gelijk de andere, weinig in getal, maar zeer vermeerderd uitgegeven door L. HUYGENS, *Hagæ Comitum*, 1655.

te ſcheep, of onder het wandelen. Zij ſpringen, wat de onderwerpen betreft, van den hak op den tak, en worden vandaar *Deſultoria* genoemd. „ De dauwwolkjes," zegt BARLÆUS in zijne Latijnſche Voorrede voor dezelve, „ worden door de zonneſtralen verdund, en verdwijnen eindelijk in onzigtbaren damp, welks deeltjes hier en daar verſtuiven; zoo werd ook het vernuft van den luimigen HUYGENS als afgetrokken door talrooze voorwerpen, welke zijne verkeering aan het hof, in het leger en elders hem aanbood. En, gelijk een plat tegeltje, naar eisch geworpen, over de oppervlakte des waters henenſpringt, niet anders was ook de werkzame en vlugge geest van HUYGENS in de ſnipperuren, welke hem van zijne gewigtige ambtsbezigheden overſchoten. Nu was het dit, dan weder wat anders, 't geen bij hem vernuftige invallen, en, door dezelve, een puntdicht, deed geboren worden (*)." Geen wonder, dat er in zulk een gemengden hoop gevonden worden, die weinig om het lijf hebben. Er zijn vele onder, waarin het ſpeelziek vernuft van den Dichter doorſtraalt, en uit welke eene geoefende tong de pit der geestigheid en de kern van goeden ſmaak proeven kan.

De bundel van *Franſche* en *Italiaanſche* Gedichten is klein. HOOFT noemt de laatſten „ peerlen, kwaad om na te bootſen." (†)

Als *Nederlander*, verklaarde HUYGENS, was niemand minder Spaanschgezind dan hij; als *Dichter* behaagde hem zeer de Spaanſche wijsheid, en over 't geheel alles, wat *Spanje* voortbragt (‡). Een goed aantal Punt- of Snel-dichten is door hem uit Spaansch ondicht overgezet op eene wijze, dat hij vertrouwde ze door hem en vaste voetmaat niet bedorven te hebben (§). „ Wijſe lieden," dacht hem, „ ſouden 't niet voor onnut tijtverdrijf aenſien, dat hij ſich daer aen ſtucksgewijſe te kost gelegd hadde, alſoo oude ſpreekwoorden de algemeene wijſe waerheden der Volckeren zijn." Uit het *Engelsch* heeft hij vertaald ſommige ſtukken der *Diepſinnigheden van Dr.* DONNE (**), weleer Deken van *St. Pauls* te *Londen*, en in zijne laatſte jaren de beroemdſte

(*) *Præf.* BARLÆI *Momentis Deſult.* c. HUYGENS *Proſica.*
(†) Brief 67. (‡) *Korenbl.* D. II. bl. 83.
(§) *Korenbl.* D. I. bl. 620. (**) *Korenbl.* D. I. bl. 533.

ſte Prediker van *Engeland*. Dat hij hieraan de hand had geſlagen, was zeer geweest tot verwondering des Konings, alzoo die verklaard had, niet te kunnen geloven, dat iemand zulks met eere zoude te wege brengen. „ Ick ſchrijve mij," zegt HUYGENS, „ geenſins toe, dat hem deſe Proefſtucken van dat gevoelen afgeleit ſouden hebben: maer voor gewis houd ick, dat hy geen ſoo algemeyn vomis ſoude hebben geſtreken, had hy de rijcke eigenſchap van onſe Tael gekent, die ick voor ſoodaenigh uytgeve, dat een middelmatigh beleit derſelve machtigh is de gedachten van allerhande Landslieden uyt te brengen, met gemack en bevalligheit (*)," HOOFT noemt deze zijne vertalingen „ Engelsch Ooft in Hollandsch Suiker gezuſt," prijst ze zeer, en voegt er bij: „ Nu 't Noorden lieflijkheden uitlevert van die geur en dus, naar onzen mondt, zoo magh Arabie zelf, en 't uiterſte van 't Oosten, den zijnen wel toehouden. De geest van dien Engelschman," zegt hij verder, „ dunkt mij een tijdtgenoot van den zondtvloedt, en door een' van de zoonen der andere werelt bezwangert te wezen. Want zoo hoogvliegende vonden zijn elders als op den aardbodem geraapt, en meer als mannelijk de kracht van adem en kloekheid der ſpieren, waarmede hij dit ter keel is uitzettende." (†)

Behalve een aantal Sneldichten uit *Engelsch* (‡) en *Hoogduitsch* (§) Proza, zijn er ook nog van HUYGENS eenige vertaalde brokken, zoo uit *Latijnſche* als *Italiaanſche* Dichters; doch ik houde mij hierbij niet op, om tot de *oorſpronkelijke* Gedichten over te gaan.

Deze zijn van zeer verſchillenden aard, naar de onderwerpen en gelegenheden, die ter veryaardiging van dezelve aanleiding gaven. Dit heeft de vernuftige CATS niet onaardig aangeduid, wanneer hij van dit Werk zegt:

Het

(*) *Korenbl.* D. II. bl. 533.

(†) Brief 54. —— Deze vertaalde ſtukken zijn, mijns achtens, over 't geheel meer diepzinnig dan bevallig. De grootſte verdienſte ligt in het moeijelijke der vertolking. En zijn er echter onder, niet van dichterlijken zwier ontbloot.

(‡) *Korenbl.* D. II. bl. 61 env.

(§) Aldaar, bl. 103 env.

Het lacht, het ſchreyt, het ſcherst, het ſtreelt, het kust, het bijt,
Het treurt, het juicht, het bidt, en al te ſijner tijt (*).

De Godsdienst en de H. Schriften leverden HUYGENS ſtoffe voor *gewijde Poëzij*. De dwaze kleederpracht van dien tijd ſcherpte zijn vernuft op 't Hekeldicht: *Kostelick Mal*. Het *Haagsch Voorhout* noopte hem ter dichterlijke beſchrijving van de ſchoonheden der wisſelende jaargetijden, en de vermaken van dat *Bataafſche Tempe*. In zijne *Zedeprinten* beeldt hij af verſchillende karakters met eigenaardige kleuren. De ſtemmende Steden en aanzienlijkſte Dorpen van *Holland* vereeuwigde hij door zijne *Bijſchriften*. Ten gevalle zijner Echtgenoote verwaardigde hij zijn uitvoerig ſtuk: *Daghwerck*. LUCRETIA VAN TRELLO (†), eene geleerde en bejaarde Maagd, wekte zijnen lust tot het ſchrijven van den luimigen *Troost, over de verduistering van één harer oogen*. In het Gedicht *Hofwijck* heeft hij zijne Lustplaats, met de genoegens, daar geſmaakt, bezongen. De volvoering van het door hem opgegeven ontwerp, om den weg van *den Haag* naar *Scheveningen* te beſtraten, deed hem deze onderneming door het Gedicht *de Zeeſtraet* verheerlijken. Voorts zijn er nog eenige Boeken, *Mengelingen*, eene *Klucht*, en een zeer groot aantal van *Punt-* of *Sneldichten* bevattende, welke hij zelf *het merg van langen zin* noemde. (‡)

HUYGENS heeft den eerſten bundel zijner Gedichten uitgegeven onder den titel van *Ledighe Uren* (§), den laatſten, grootelijks vermeerderden, onder dien van *Korenbloemen* (**), van welken laatſten titel hij deze reden geeft:

Hy meent geen Korenbloem, die Tarw zaeyt: verr' van daer;
Hy meent den hooddruft, en hy neemt den oorber waer.
De Bloem verſchijnt nochtans en menght ſich onder 't Koren;
Als Gasten die in 't Maal der Gasten niet en hooren,

En

(*) Zie Gedicht op de Werken van C. HUYGENS.
(†) *Korenbl.* B. XXI. Sneld. 116.
(‡) *Korenbl.* D. II. bl. 2. (§) In *den Haag* 1625.
(**) 1657 — en later de tweede druk, vermeerderd en beter gerangſchikt, 1672. Ook zijn er wel afzonderlijke ſtukken van hem uitgegeven, zoo als de *Oogentroost* enz.

En komen ongenoodt, en ſchicken ſich in 't beſt,
En ſien ſoo vrolick, of wat meer licht, als de reſt:
Men leed ſ' er wel van daen; maer, ſoo ſy 't Mael verblijden,
Met haer bevallickheit, ſoo komt men ſe te lijden.
De Bloem is nodeloos in 't Koren, en nochtans,
Daer 's geen weerſeggen aen, ſy geeft de Tarw een' glans
En ſtaet er in en pronckt als Kinderen van Heeren
Als 't Paesch-dag is, met Blauw' en Roo Satijne Kleeren.
Is 't Onkruyd, 't is van 't best, 't is vriendelick, 't is fijn,
't Is ſoet en ſchadeloos, en niet min als fenijn.
Voor ſulcken Koopmanſchap veil ick mijn Korenbloemen,
Mijn Toekruyd, Leſer, of mijn Onkruyd, hoe ghy 't noemen
Of oock niet noemen wilt: 't en isſer niet gezaeyt
In 't Land daer 't Koren wies dat van my is gemaeyt:
't Is Bijſlagh, die den aerd van 't Land, of van het Koren,
Te voorſchijn heeft gehaelt. ——

Voorts zegt hij, dat de *Tarwe*, door hem geteeld, en wel van het beste *Koren*, de dienſten waren, in zijne pósten, den Lande bewezen. De Gedichten wilde hij ſlechts voor bij-gewas hebben aangezien. Hij had zijne Korenbloemen in den Inkt gezet, om ze tegen het verleppen te bewaren. Hoe ze uit den akker ſtonden, paste hem niet te beoordeelen (*). Veel hooger werden deze Gedichten geacht bij HUYGENS' tijdgenooten. Hunne loſſpraken, 't zij uit overtuiging, 't zij uit beleefdheid, kunnen dit bewijzen. Zonder ons hierdoor te laten zwenken of voorinnemen, zullen wij nu met beſcheidenheid ter beoordeeling overgaan.

Moet, naar 't gevoelen der Kunstregters, „ de hemelſche Poëzij niet op den middeltrap maar in top „ ſtaan, en op den toetsſteen van een beſlepen oordeel „ proef houden (†)," — wij zullen het geenszins wagen, alles Poëzij, of bevallig, ſchoon en heerlijk te noemen, 't geen de Gedichten van HUYGENS aan het oog vertoonen. Over 't geheel mogen wij zijn werk vergelijken bij eenen akker, digt bezet met volgeladen korenhalmen, 't meest zeer fraai, met aardige en ſchitterende bloemen, doch ook hier en daar met onkruid doormengeld. Den titel van Koren-*bloemen* op alles toe te paſſen, zoude ik rekenen beneden de waardij van de ve-

(*) Zie het Vers op de *Titelprint*. (†) VONDEL's *Aenleiding*, bl. 7.

vele deugden, welke, mijns achtens, de gebreken overtreffen. Voor 't overige mogen wij met VONDEL herinneren: „ Een zelve saisoen is jaerlix het zelve niet; en vruchten en bloemen, uit eenen zelven struik en steel gesproten, verschillen dikwils niet luttel (*)." Dit behoort ons bedachtzaam te maken tegen het meesterachtig veroordeelen der *gebreken*, waarvan ik nu zal spreken.

De Gedichten van HUYGENS zijn hier en daar ontluisterd door 't geen te zeer afsteekt bij 's Mans aanzienlijken stand en deftige zeden. Hierover thans uit te weiden, is mijn oogmerk niet. Ik acht mij daarvan ontslagen, door 't geen ik, te dien opzigte, in de vorige Verhandeling (†) deed opmerken.

De verzen zijn, wat het werktuigelijke aangaat, niet altijd even vloeijend; somwijlen hard. Taal en maat worden nu en dan naar 't rijmwoord geschikt, 't welk de welluidendheid niet altijd begunstigt. Door het verrukken van den klemtoon gaat de maat wel eens te loor; doch hiertegen staat, dat hij, naar den aard des onderwerps, van zeer verschillende versmaat gelukkig en vaardig zich bediende (‡). Kortheidshalve zal ik hierbij niet stilstaan, om wat langer te vertoeven bij de *duisterheid* zijner Gedichten, waarover men reeds klaagde toen dezelve pas in het licht waren. Deze riep: zij waren hem te hoog; een ander, dat hij den zin niet kon treffen, en naar denzelven raden moest (§). De Dichter WESTERBAEN, HUYGENS' Vriend, wijt dit alleen den nijd, of der stompheid des lezers, of aan de traagheid, waar van zijne lesse, welke het herkaauwen beveelt. — Ik durf deze duisterheid niet ontkennen, en acht dat dezelve zich laat verklaren, vooreerst, uit de vrijheid, die HUYGENS nam, in het afwijken van de gewone taal. Als opbouwer der moedersprake, was hij stouter in het smeden van nieuwe

(*) Aan zijnen afwezigen Vriend, voor het I Deel der Gedichten.

(†) C. HUYGENS als *Mensch*, *Lett.* No. IV, bl. 151.

(‡) Zie hiervan onder andere proeven *Korenbl.* D. I. bl. 480 env.

(§) Zie Gedicht van J. WESTERBAEN op de *Korenbloemen* van C. HUYGENS.

we woorden, dan HOOFT, VONDEL, DE DECKER en anderen. Dichters van naam veroorloofden zich dit wel eens meer, en verbeeldden zich de zonderlingſte afwijkingen goed te maken. Waren wij in de gelegenheid onzen HUYGENS hierover te kunnen onderhouden, wij werden welligt genoegzaam door zijne opheldering bevredigd. Ik wil den Lezer niet vervelen met eene menigte woorden, van de gemeenlandſche taal afwijkende. Laat ik ſlechts enkele noemen. *Vercardinalen* is bij HUYGENS, tot de beſtanddeelen van een Kardinaal overgaan. Dus vertelt een Waard, onder de nieuwtjes, wegens het vergeven van Kardinalen met rattekruid, te Rome, hoe, te weten te Rome,

— — — het rattenkruid daer dier is,
En 't een vercardinaelt, eer 't andere te vyer is (*).

Elders lezen wij:

— — — Veel' hebben ſich verploeght,
Verweven of verſchaeft, en geen bedijdt van allen.

Hij meent: velen zijn bedorven, met boer, wever of timmerman te worden. Van een matroos zegt hij:

— — — die 't Zuiden meest beſweet
En 't Noorden heeft betrilt. — —

De zin is: die 't Noorden en Zuiden heeft bevaren (†). Men voege hierbij andere, nu lang vergeten, benamingen van verouderde dingen en gebruiken, en men zal kunnen begrijpen, dat de duisterheid hier en daar, in den eerſten opſlag, niet verminderd wordt. Ten voorbeelde hiervan mogen dienen de eerſte regels van 't Hekeldicht *Kostelick Mal*.

Een opgeſnoeyde Broeck, een ſackende Bragoen,
Een holle Harnaschtip, een doorgekapte Schoen,
Een averechtſche Teyl. enz.

In

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 130.
(†) Zoo gebruikt hij, *twee-duydelicke*, voor tweeduidige of dubbelzinnige, *woorden*. Korenbl. D. I. bl. 24.

In zoo verre echter de woorden alleen verouderd zijn, zullen dezelve voor Taalkundigen de duisterheid niet vergrooten.

Eene andere reden, dat de Verzen van HUYGENS overal niet even verſtaanbaar zijn, ligt in zijnen heerſchenden, ſoms overdreven, lust, om met woorden te ſpelen. De meesten der Sneldichten dragen dit kenmerk. Velen ontleenen daarvan het ſnedige, waardoor zij behagen; anderen, daarentegen, zijn niet vrij te pleiten van valsch vernuft, en worden door laffe aardigheid ſmakeloos. Als een voorbeeld van de laatſte ſoort mag dienen het volgende, ten opſchrift hebbende: *Grafſchrift van een oud Soldaet* (*).

Hier ligt een Hopman doot,
Geſtorven maeckt en blood
Van middelen, van krachten,
Van *wachten*, *wachten*, *wachten*,
En van hem niet te *wachten*.

waarin het eerſte *het wachten op verſterf en bevordering*; het tweede, *waken*; het derde, *beſcheid doen*; en het vierde, *zich niet te wachten voor eenen kogel*, beduidt.

Vernuftiger is de woordſpeling in het volgende, welks titel is: *Een vergeten Paard* (†).

Mijn paerd gaet ſlijten dat men 't ſiet,
Het eet en drinckt, en anders niet;
Wat reden is hier uyt te delven?
'T vergaet, om dat het niet vergaet;
Wat raed? de ploester ligh op ſtraet;
Verſtaet ghy 't niet? 't verſtaet ſich ſelven.

't Geen, eindelijk, ſommige der gedichten van HUYGENS duister, en tevens zijne verzen dikwijls hard en ſtroef maakt, is te zoeken in de manier van uitdrukking, in het krachtige en kernachtige, waardoor hij veel in weinig woorden zegt, en meestal zeer zin- en ſpreuk-rijk is. — De bevoegde Kunstregter HOOFT (‡) getuigde te dezen opzigte van hem:

Al

(*) *Korenbl.* D. II. bl. 165. (†) *Korenbl.* D. II. bl. 153.
(‡) Aan den Heere C. HUYGENS, op zijne *Ledighe Uren*. Sonnet.

Al wat uw Pen ontmoet, ſy zinkt er grondigh in;
Doorwroet de donkre Mijn; en ſpit, met ſpitſen zin,
Het diepe wonder uyt, dat t'ſchuyl liep in de zaeken.

Hoe hij er zelf over dacht, laat zich opmaken uit de volgende regels:

Sterr', onſchuldigt mijn vermeten;
'K ben onſoenelick gebeten
Tegen 't lamme laffe lijm
Van den dagelixen Rijm;
En beſtae het leed te wreken.
Rijmen is wat meer dan ſpreken,
Spreken min dan ſeggen, vry,
Dichten ſtaet voor alle dry.
Maer daer meenter wit te raeken,
En ſy ſeggen of ſy ſpraeken,
En haer dichten is geſeyt.
Hoofden verre van beſchelt,
'T oude woord kan 't wederleggen,
'T isſer niet te doen met ſeggen,
Keur van woorden, pit van ſin,
Drymael dobbel binnen in
Wat of ſchael of ſchel beloven,
Heldre tael en onbeſtoven,
Spraeck van huyden, toon van ſtraet,
Mannen meening, vrouwen praet,
Klaere letter, duyster dencken,
Min dan herſſenen kan krencken,
Meer dan herſſenen ontoom',
'T rijm voor wind, 't gerijmd' in ſtroom;
Sulcke zijn haer' eigenſchappen
Die ick ſoecke t'onderſtappen;
Soecke, Sterre, maer van wijds. (*)

Uit deze opgave laat zich reeds duidelijk afnemen, welken trant HUYGENS volgde. Wij zien er uit, dat er tusſchen beiden, tot goed verſtand zijner meening, nadenken gedisucht wordt, en dat er hier en daar wel eene *uitlegging* noodig is. Dit heeft hij zelf ook gevoeld, en daarom bij zijn Gedicht *Daghwerck* eene uitlegging aan den voet der bladzijden geſteld, bevattende den hoofd-

in-

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 227.

inhoud van het Dichtſtuk en den gang zijner denkbeelden. Nopens deze uitlegging verantwoordt hij zich aldus: „ Daer zijn Dichters, die ſelden Dicht baeren: meest ondicht in Rijm, en het wordt gangbaer; *pro captu lectoris*. Haer lof is; ſy ſpreken klaer en behoeven geen' tolck. Soo en doen ſy: Maer wie ſoude haer de duysterheit vergeven? haer Dicht is onDicht. Soo en gingh 't met de oude niet. Haer Dicht was Dicht; verre van onDicht, en behoefde wat vertolcks. Wel den ghenen, die ſich in de moeyte geſteken hebben! Sonder haer, de ſoetſte wijsheit van eertijds waer ons onkundigen vruchteloos. Maer de Tolcken hebben hier en daer de weldaed vergalt. Sy hebben den Dichteren menighmael toegedicht 't gene haer noyt in den ſinnen quam. Den weinighen, die noch heden d'oude meedichten, heb ick 't ſelve ongeval ſien overkomen; en 't heeft my ſchouw van alle ſchaduwen gemaeckt: my, die d'oude als een' ſcheeve ſchaduwe volghe, en nochtans volghe. Soo ben ick mijn eighen Tolck geworden." (*)

Zou HUYGENS misſchien ook behooren onder de zulken, die met opzet duister zijn en zichzelven niet verſtaan willen, opdat men zich hierover verwondere en hun dit tot wijsheid toeſchrijve? Neen; want hoe zeer hij de pronkers met gezochte duisterheid veroordeelt, en zijnen afkeer betuigt van allen, die, als of zij in cijfer ſchrijven, ſchijnen gelezen en niet verſtaan te willen zijn, kan uit het volgende blijken:

Deſe ſtelt ſijn hooghe luyster
In het ſwarrſte van den duyster,
Cijfert al dat leesbaer was
Of men 't in een doolhof las,
Schuylt ſich in vuyl warregaeren,
Soeckt en ſchroomt ſich t' openbaeren,
Deckt ſijn' kernen met een' ſchel
Die den hardſten tand ontſtelt';
Wie gelust ſich 't overbijten,
Wie ſoeckt pitten door dat ſpijten,
Die men duchten magh en moet
Of ſy bitter zijn of ſoet?

'K eisch

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 178.

'K eisch een ſmaekelick vermaecken;
En verſuft men my met kraecken?
'k Gae te gast op Tong en Moſt;
Moet ick ſweeten om den koſt? (*)

Tuſſchen het korte en duistere ſteeds de middelmaat te treffen, is moeijelijk. Huygens ontveinsde dit niet, even weinig als dat het hem ook wel eens gebeurde te verzeilen, waarover hij zich dus aardig uitlaat:

Wy lijden van den Rijm al dat het ſchip in zee
Van vloed' en ebbe lijdt: wy leggen 't op de ree,
De ree van Reden, aen; en 't ſchijnt de volle zeilen
En 't ſchijnt de ruime ſchoot en weten van geen feilen;
Het roer light midden boorts, de vlagge wijst vooruyt;
De maelde wijckt noch waeckt, en alle giſing ſluyt
En al 't beſtek gaet vast; voorwint maeckt rechte ſtreken:
Maer Stierman, waer is 't ſchip ten einde van ſes weken?
Voor St. Helena? jae, ſoo 't God en water wil;
Soo niet, aen St. Thomé, of moglick in Braſil.
Dat doet de blinde kracht van ongemerckte ſtroomen.
Soo gaet het in 't beleit van Rijmers en haer droomen;
Sy munten 't op de kust, daer 't ſchip op is bevracht;
Sy hebben roer en ſchoot (ſoo meenen ſy) in haer macht;
Maer daer 's wat onverhoeds in 't zeeſop en ſijn baeren.
Hier ſlechte zeemanſchap in 't zeilen wedervaeren;
Een ongevoelde drift, een Ty heeft haer verleidt;
Sy hebben eens een woordt voordachtelous mis-ſeidt;
Geen avont Redens-ree: dat woort moet weer herroepen zijn:
Of 't ſtreeck houdt of geen ſtreeck, of 't Dicht ſoud ongelijmt zijn.
Soo lijmt men dan voort aen, en raeckt van Oost in West,
Van 't Zuyden in het Noord, tot dat m' in 't lieve lest
Verzeilt en bijster 's weegs met loeven en laveeren,
God weet hoe gracelick, naer 't oogemerck moet keeren:
Terwijl de Lezer ſtaet en gaept met open mont,
En wenschte dat hy 't eens den Dichter wel verſtond. (†)

Dit zij genoeg van de *gebreken*. Mijn bepaald beſtek gebiedt mij nu over te gaan tot de vermelding der *deugden*.

Het zin- en zaak-rijke ſchittert overal door; van hier, dat wij 't reeds meermalen konden opmerken in de ſtalen, zoo als die te pas kwamen aangevoerd. Zijne *Bikel-ſtof en Godsdienst*, juist niet het treffelijkſte wat de

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 228. (†) *Korenbl.* D. I. bl. 296.

de Poëzij belangt, heeft echter ook de deftigheid met kracht over 't geheel vereenigd. In zijne berijming der *Twee Gebodstafelen*, vinden wij het 9de, tegen het spreken van valsche getuigenisse, dus uitgebreid (*).

Onwaerheid, achterkoon, twee-duydelicke woorden,
Zijn grouwelen voor My, en godstellicke moorden,
En meer als Dievery: wie quetst sijn Broeder meer,
Of die hem neemt sijn goet; of die hem steelt sijn' eer?
't Veelvoudigh Tongenblad, en heb Ick sonder reden
Veel korter niet getoomt dan 't lichaems ander' leden.
Meest alle zijn gepaert; dit staet er maer alleen,
Gewortelt in het vleesch, besloten in het been.
Wel hem, die, sonder leed van Vrienden en Gebueren,
Soo sorgelicken lid kan dwingen en besturen;
Die liever 's naesten schand' als swijgende bedeckt,
Dan yemands goeden naem al liegende bevleckt; (buygen,
Dien vrienden, noch geschenck, noch vrees, noch hoop en
Om tegen sijn gemoed bedriegelick te tuygen.
Schouwt logen-tael, Mijn Volck, ter liefde van uw God,
Die d'achterklapper hoont, den logenaer bespot.

Uit de *Stedestemmen* diene ten voorbeelde AMSTELDAM.

Gemeen' verwonderingh betaemt mijn' wondren niet;
De Vreemdelingh behoort te swijmen die my siet.
Swijmt Vreemdelingh, en seght: Hoe komen all' de machten
Van al dat machtigh is besloten in uw grachten?
Hoe komt ghy, gulde Veen, aen 's Hemels overdaed?
Packhuys van Oost en West; heel water en heel stroet,
Tweemael Venetien, waer's 't einde van uw wallen?
Seght meer, seght, Vreemdelingh? Seght liever niet met allen:
Roemt Roomen, prijst Parijs, kraeyt Cairos heerlijckheit;
Die schrick'lixt van my swijght, heeft allerbest geseit. (†)

Huygens, daar het past, deftig en krachtig, weet het zachte, losse en schilderachtige, waar dit beter voegt, met het zin- en zaak-rijke te paren. — Het dichtstuk, waarin het *Voorhout van 's Gravenhage*, minder op deftigen dan wel luchtigen toon, bezongen wordt, en vol is van het aardige, korte en ongedwongene in de beschrijvingen, levert hiervan bewijzen; 't geen onder andere zal kunnen blijken uit deze vrolijke schets van *den zomerschen morgenstond*.

Wie

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 24. (†) *Korenbl.* D. I. bl. 167.

Wie wil nu het Bedde ruymen
En het klamme peuluwſweet?
Wie wil met my uyt de pluymen
Daer ick hem te leiden weet?
Op, mijn' Hagenaers, mijn' vrinden,
Dit 's te langen Somer-nacht,
Beter buyten in de Linden
Naer den dageraed gewacht.

Hier is alle Dier ontſlaepen,
Hier is 't Krekeltjen aen 't gaen,
Hier begint de Spreeuw te gaepen,
Hier is 't Quackeltjen aen 't ſlaen,
Hier de Nachtegael aan 't neuren,
Hier de Distel-vinck in ſwangh,
Hier de Tortel-duyf aen 't treuren,
Hier de Lijster aen den ſangh.

Hier is Kauw en Kraey aen 't reppen,
Hier de Reiger in de lucht,
Hier den Oyevaer aen 't kleppen,
Hier de Swaluw in de vlucht,
Hier de Koeckoeck aen het ſluyten
Over yemands ongeval,
(Iſer yemand die ſijn fluyten
Leeren moet, of leenen ſal?)

Kan u 't hooren niet betrecken,
Gunt het ooge ſijn vermaeck,
Siet de Dagh-bodinn' haer recken,
Recht al ſchoot ſy uyt den vaeck:
Kost haer grijſe boel verjongen,
'k Wedd hy hadſe noch te bedt,
Daer ſ' hem nu is langh ontſprongen,
Kap en tuyt en al geſet:

Kap en tuyt als gulde ſtraelen,
Oogelichten als Robijn,
Wangh en lippen als Coralen,
Is haer dagelickſche ſchijn:
Vrijers, al uw jonge leven
Op het ſchoonſte ſchoon verhit,
Komt en helpt het vonnis geven,
Iſer ſchoonder ſchoon als dit?

Onder de leſſen, door een Dichter in acht te nemen, behoort, „ dat hij ſteeds lette op den ſtaat, eigenſchap

en

„ en geſteltenis van elke perſonaadje en zaak, en die
„ elk naar hare natuur uitteekene. — Aldus geeft een
„ kunſtig Schilder elk ding zijn eigen verw." (*) Dat HUYGENS dit hebbe in acht genomen in het uitteekenen van Karakters, kunnen zijne *Zedeprinten* bewijzen. De voorraad maakt de keuze van 't geen tot voorbeeld dienen zal niet gemakkelijk. Laat ik nemen dat van een *Algemeen Poëet*, te weten zulken Rijmelaar, die ſteeds met de kunſt gereed is, als zij maar den broodzak vult.

Hy is een kraeckend wiel, dat ſtadigh maelt en knarst.
Van al dat in hem leeft zijn d'herſenen 't verwarst,
De Maegh het onvoorſienst, 't vermoedſte Tong en Longer;
Een Waerſegger, van dorst; een Logenaer, van honger;
Een aller paerden-ſael; een kruyper in der daed,
Een vlieger ſoo hy meent; een muffer waer hy gaet;
Een ſuffer waer hy ſit: een algereed bedichter
Van rouw, van vrolickheit; een haeſtigh woorden-vlichter;
Een misgeboort van 't ſchool; een wilde Latinist;
Een windig wan-geback van ſemelen en gist.
Hy niest en hoest in Rijm, en daer hem ſtaet te kieſen
Van Rijm of Reden een, 't laest ſal hy liefſt verlieſen.
Beſnijdt hem 't wandelen en eenighelts geniet,
In 't druckſte van den draugh ſiet hy de menſchen niet;
Hy tuyt ſijn dag'licks dicht in allerhande ooren,
En wee den haestigen, of die 't onachtſaem hooren;
Hy ringelt' achter aen, en refereints' in ſwijm:
De min doorſichtige, dien 't klappen van den Rijm
Voor alle reden gaet, zijn d'Ezels die hem draegen,
't Ruym-oorighſte gediert, daer 't al is in te jaegen,
Dat in de kieſe klem van d'oore niet en gaet,
Daer wijſe wetenſchap voor aen ter wachte ſtaet.
Sijn Bijbel is de ſchat van wederſchapen dieren;
Daer in gelooft hy 't al, behalven 't koel verſieren
Des dubbel-topten Berghs, daer 't water Dichters maeckt:
Want, dat men aen de konst door druyven-drop geraeckt;
Dat ſweert hy by ſijn' pen: Maer Midas loon van ooren
Bevindt hy mogelick, doch ſchrickt er van te hooren.
De moeijelicke vreughd van Tantals wan-beſit
Gevoelt hy ſoo vervult, als of hy 't eenigh wit
Des Dichters waer' geweest, en 't heel verhael beſchreven
Op 't rijckelick gebreck van ſijn verhongerd leven. (†)

In

(*) VONDEL's *Aanleiding*, als boven, bl. 6.
(†) *Korenbl.* D. I. bl. 134.

In het ſtuk, *Oogentroost*, heeft hij ernst en jok vereenigd. Het bevat eene luimige ſchets van de algemeene blindheid der ſtervelingen. Uit het volgende zal men eenigermate tot den geest van 't geheel kunnen beſluiten. Op deze wijze ſchildert hij de *eerzuchtige* blinden (*).

d'Eerſuchtige zijn blint: ſy ſien maer door de duygen
Van haer bekuypingen, onachtbaere getuygen
Van welgeworven eer; ſy draven vroegh en ſpae,
En geen ſtraet valt haer ſuer, mits dat ſy opwaerts gae.
Sy hebben geen geſicht naer onderen; ſy ſterren
Geſtadigh Hemelwaerts: de laegſte van de ſterren
Dunckt haer niet hoogh genoegh om by te willen ſtaen:
Sy gaven niet een duyt voor d'eere van de Maen,
Soo lang 't de Sonne wint in hooghde, glans en hitten:
Waer Gods geſtoelte leegh, ſy ſochten 't te beſitten.
Sy ſien de misnaet niet van haer te kleinen lijf,
Om 't kleet te vullen van het wichtige bedrijf
Die d'Eer kan geven; die ſy blindeling bejaegen;
Sy wegen niet hoe ſwaer de kroonen zijn te draegen;
Haer luyſter, meenen ſy, past yeder even net,
Die maer het hert en heeft, dat hy 't hooft onder ſett';
De plaetſe maeckt den Man: men kan al doende leeren,
En onbequaeme knechts zijn ſicht bequaeme Heeren.
't Gae met het Staetsbewint ſoo 't God en Lot belieft;
Mits haer alwaerdigheit ten hoogſten zij gerieft.
In 't ende draeyt haer 't hooft op die verheven klippen;
En dan voelt Phaeton den toom ſijn' hand ontſlippen,
Dan komt hy, als gewipt, weer blindeling ter neer,
En 't kost hem blindeling ſijn leven en ſijn eer.

Gelijk deze Oogentroost en velen zijner Sneldichten zich door het ſcherpe onderſcheiden, zoo heeft hij ook in zijn *Kostelick Mal* getoond, dat HOOFT niet ten onregte van HUYGENS (†) zeggen mogt:

Die met neep van ſchrander ſchempen
Weet de wullepsheit te ſtempen;
Dieſe te geneeſen weet,
Met een baetelicke beet.

Laat

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 268.
(†) Of eigenlijk van zijnen *Zangh*; zie 't vers van P. C. HOOFT voor de *Ledighe Uren*.

Laat ons een geſprekje afluisteren tuſſchen eene Modepop en hare vindingrijke Kamenier, uit het evengenoemd Hekeldicht: (*)

Die wangen zijn te doods, ſy moesten anders leven,
En wat raed, Pieternel? Mevrouw, 't pinceel zal geven
Dat de natuer vergat; weest meester van uw vel,
Wat ſoud' u hinderen? die, die, die doet het wel.
Die tanden zijn te geel, wie ſou het deckſel ſoenen
Van ſulker peerlen doos? wat raed? men moetſe boenen.
Dat waer den moor gezeept, 't is aen-geboren vuyl,
De verw is door-geweickt. Ruckt ſ' uyt den wortel-kuyl.
Houdt; beter geel' als geen'. Hoort, ſonder my te melden,
Een nieuw Yvoor-gebit ſal d'oude ſchae vergelden:
By Venus, dat 's een konst die Venus waerdigh is.
Maer wat raed met dit Haer, die ſweeterige kliſt?
Hoe raeck aen 't lieve blond, dat mijn misdeelde tuyten
Van boven is benijdt? De drooge Koeljen-kluyten,
Daer Cypers looſen Boer ſijn weiden van ontmest,
Verſtuyven in een ſtof, daarvan de fijnſte rest
De trouwe toevlucht is van wangeſchapen vlechten;
Door-ſaeytſe met dat meel, men ſal hem noch bevechten
Dieſ' anders keurt als blond. Oh 't is te laet geſaeyt,
Daer 't lange jaeren-mes ſoo vinnigh heeft gemaeyt.
Ben ick niet voorhoofd ſchier van d'oogen tot den neck toe?
Verwt eens dat niet en is. Swijght, daer 's een nieuwe treck toe:
Daer groeyt niet te vergeefs; dat 's wijsheids eerſte leſſ;
En daer uyt dit beſluyt; behelpt u met de bleſſ.
Van uw' Nicht, van uw' Snaer, van uw' Meid, van uw' Kennis,
Die 't doucker droeve pad van d'algemeene ſchennis
Te vroeg betreden heeft, en met die blonde kuyv'
De wereld is ontruckt, gelijck een' ſuere druyv':
Is 't waer dat d'eene mensch tot voordeel van den and'ren
Het leven is gegunt, hoe ſouden ſy malkandren
Een' gifte weigeren, die, maer aen 't Graf gerooft,
De doo mist ſonder ſchae, de locken van ſijn hoofd?
O wettelicke konst, die met der Doeht'ren ſterven
De Moeders menighmael haer naeste goed doet erven,
Konst aller konſten bluf, die d'Eewigheid beduyde,
En eewigh leven doet een' ſterffelicken tuyt!

Het ſpelend vernuft en de luimige vrolijkheid van HUYGENS, opdat ik dit nog in de laatſte plaats aanmerke, blinkt insgelijks uit in zijne zoogenaamde *Snel-* of *Punt-*

(*) *Korenbl.* D. I. bl. 81.

Punt-dichten op perſonen, ambachten, beroepen en allerlei voorkomende dingen. Er is vast eene menigte, die weinig beteekent; een aantal, 't welk onkiesch heeten mag; doch ook zeer velen, die regt geestig, anderen, die zeer ſtekelig, anderen, die op deftigen en ernſtigen toon geſtemd zijn.

Laten de volgende ter proeve dienen:

Van ſpaerige Teun. (*)

Teun ſmoorde ſijn quaet wijf
Haer hooft en haer gekijf
In een klein Tobbetjen vol dropſel van de daken:
Want ſiet, hy moghter niet veel waters vuyl om maecken.

Armoeds gevolg. (†)

Fop had ſich ſelven rijck geſtolen,
En al ſijn ſtelen bleef verholen,
Soo langh hy rijck en machtig was:
In 't ende quam het vier in 't vlas;
Sijn groote goet begon te ebben;
Doe ſeheeld' het als Gehadt en Hebben,
Dat hy gheen eerlick man en hiet;
Doen en ontſagh hem niemant niet;
Elck dorst hem Dief en Strooper noemen,
En voor een galgen-aes verdoemen,
En voor een ſielt en voor een guyt.
'T leegh water brenght de bakens uyt.

Milde Danck.

Gierighe Ghys had ſich overgeſorght,
En in 't wanhoopen ſijn ſelven geworght:
Had hem ſijn knecht niet een ſueetje gegeven,
'T lieper op 't end van ſijn gierighe leven:
'T loon dat de goede knecht kreegh voor ſijn' trouw
Was een danck hebt, mits betalende 't touw. (‡)

Trijn aen 't kort geweer.

Trijn riep, wat draeghtghy, Claes? Een poignaert, ſeid' hy, Trijn.
En 't ſ was een fleſken wijn.

Geeſt

(*) *Sneld.* IX. 161. (†) *Sneld.* IX. 176.
(‡) *Sneld.* XI. 71.

Geeft hier eens, seyt' (en heeft het eenstenghs uytgedroncken)
De lemmer isser uyt, de schee is u geschoncken. (*)

Twaelf mannen spreken recht, naer d'oude Britsche wetten:
Men vraegde wat voor twaelf een dief wouw dat hem rechtten:
Hy sey, d'Apostelen; dat waren fijne lie'n;
Daer sprack een statigh man, die souw men niet weer sien
Voor dat de jongste dagh de wereld sou doen scheiden:
Mijn' Heeren, sey de Dief, ick wil soo lang wel beiden. (†)

Jan most ter galge gaen en wonder voorwaarts op.
Terugge, sey de Beul, dat is geen stijl van sterven,
Het waer een valsche leer, die sou de konst bederven.
Vergeeft my, sey de bloet, het is mijn eerste strop. (‡)

Wilt gij nog een op ernstiger toon (§) gestemd? Het zij 't bekende Puntdicht, ten titel hebbende: *Geluck aen de E. E. Heeren Regeerders van Amsterdam in haer nieuwe Raedhuys.*

Doorluchte Stichteren van 's werelds achtste wonder,
Van soo veel steens om hoogh, op soo veel houts van onder,
Van soo veel kostelicks, soo konstelick verwrocht,
Van soo veel heerlickheits tot soo veel nuts gebrocht;
God, die u Macht en Pracht met Reden gaf te voegen,
God gev' u in 't Gebouw met Reden en Genoeghen
Te thoonen wie ghy zijt, en, daer ick 't all in suyt,
Heil zy daer eewigh in, en onheil eewigh uyt.
Is 't oock soo voorgeschickt, dat dese Marmer-muren
Des Aerdrijcks uytterste niet hebben te verduren,
En wordt het noodigh dat het Negende verschijn',
Om 't achtste Wonderwercks nakomelingh te zijn;
God, uwer Vadren God, God, uwer Kindren Vader,
God, soo naby u, zy die Kindren soo veel nader,
Dat haere welvaerd noch een Huys bouw' en besitt',
Daer by dit Nieuwe stae, als 't Oude stond by dit. (**)

De aangevoerde proeven acht ik genoegzaam, om den trant der Gedichten van HUYGENS te doen kennen. Weinig moeite ware het, uit den ongemeen rijken voorraad, een grooter getal bij te brengen. Misschien had ik ook hier

(*) *Sneld.* XII. 100. (†) *Sneld.* XV. 101.
(‡) *Sneld.* XVI. 210.
(§) Zoo ook op den dood van Vrouwe *Anna Killegrew*, D. II. bl. 156, en eene menigte anderen van ernstigen aard en zeer fraaijen inhoud. (**) *Korenbl.* D. II. bl. 282.

hier en daar gelukkiger Runnen zijn in de kenze. Veel loopt er dikwijls zamen, om dezelve moeijelijk te maken. Ik wilde liefst uit meest alle de soorten van Gedichten 't een en ander opzamelen. Dit is geschied; gelijk den opmerkzamen kan blijken, voorts, wanneer hij de vorige met deze Verhandeling, die beide één geheel uitmaken, vergelijkt, en de verzen, daarin voorkomende, naleest. Liever had ik hier en daar van andere stalen gebruik gemaakt, zoo dezelve niet reeds waren gebezigd geweest door anderen, in Werken, eerst onlangs uitgegeven (*). Velen, die mij behaagden, heb ik, om de lengte en andere redenen, moeten achterlaten. Die zich in het lezen daarvan wil verlustigen, zal het Werk zelf dienen op te slaan, 't welk, niet in aller handen, echter algemeen verkrijgbaar is.

Ten besluite. Hebben wij de gebreken niet verzwegen, welke de Gedichten van HUYGENS ontsieren; uit de deugden van dezelve is ons gebleken, dat zij zich, als derzelver hoofdkenmerk, door het zaak- en zin-rijke aanprijzen. Dit krachtige en kernachtige staat doorgaans bij hem over tegen het laffe rijm, waarvan hij walgde. Dit krachtige noopt ons, het gezochte en stroeve in hem te eerder te vergeven. Indedaad, HUYGENS is oorsprankelijk, geestig, vol geleerdheid en spreuken. Hij vloeit over van snedige invallen en luimige trekken. Wij leerden hem kennen, als gelukkig in ongezochte vergelijkingen, menschkundige schetsen en welgepaste beschrijvingen. Veelal bezigt hij welgekozen tegenstellingen, welke dikwijls de bijvoegelijke woorden steunsels doen gelijken, die, een gebouw onderschragende, hetzelve tevens versieren. In 't kort: HUYGENS is in onze oogen een meer dan gemeen bekwaam Dichter, die, wat het krachtige belangt, tot voorbeeld strekken kan en navolging verdient; een Dichter, dien men niet ten onregte kan plaatsen tusschen HOOFT en CATS, als hebbende, schoon min verheven dan zinrijk, het krachtige van HOOFT, en, hoewel over 't geheel min zoetvloeijende

dan

(*) Zie de bovengemelde *Proeven van Nederduitsche Dichtkunde*, door den Hoogleeraar M. SIEGENBEEK, en de uitnemend fraaije Verhandeling van den Hr. J. DE VRIES, bekroond door de Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde, en uitmakende het IIde Deel haarer Werken.

dan ſcherp, het vernuftige en ook wel 't keuzelende van CATS. En is de lof van zijnen Vriend WESTERBAEN (*) te vleijende, wanneer deze van HUYGENS' Werken zegt:

Hier is een ſchoonen Hof, vol uytgeleſen bloemen,
Elck blad is hier een bed, op 't fraeyſte uytgerust,
Hier is al wat op reuck en ſchoonheyt heeft te roemen,
Hier tast hy nimmer mis, die wat te plucken lust.

waarheid is het in den volſten zin, 't geen dezelfde Dichter er bijvoegt:

Hier wort een man vereyscht, dien 't niet en moet verdrieten
Dat hy ſomwijlen weer herkaeuwe dat hy at:
Die 't leest en wederleest, ſal vinden en genieten
Yet goeds dat hy in 't eerst noch niet gemerckt en had.

(*) Zie Gedicht op de Werken van HUYGENS, voor dien *Korenbloemen* geplaatst.

VOORBEELD VAN GENEZING EENER DUBBEL BEKLEMDE BREUK. Door den Heer GIRAUD, *Heelmeester te Parijs.*

In Januarij 1796 werd de Waarnemer geroepen bij J. BÉTHUNE, een man van 40 jaren en van eene ſterke ligchaamsgeſteldheid, die van kindsbeen af een gezwel in de regter lies droeg, hetwelk zonder moeite buiten ging en terugkeerde. Thans was het gezwel, door het nuttigen eenes ruimen maaltijds, grooter, dan gewoonlijk, en op éénś zeer pijnlijk geworden. Op deze eerſte ſmerten volgden kolijkpijnen, hikſlag en braakzucht; terwijl de Zieke te vergeefs zijne breuk trachtte binnen te brengen. De dronkenſchap en zijne natuurlijke ligtzinnigheid bragten hem tot het beſluit, om zijn gezwel met vuistſlagen te doen ſtukken ſpringen. Zulks beproefde hij, in zijne eenzaamheid; doch, op zijn ſchreeuwen en kermen, drongen zijne buren het vertrek in, en riepen een' Heelmeester, die een warm bad aanried. De Waarnemer eerlang ook geroepen zijnde, vond de toevallen zoo bedenkelijk en de terugbrenging der breuk zoo on-

mogelijk, dat hij oogenblikkelijk de Konstbewerking aanried, ſchoon het ongeval nog maar acht uren had geduurd. Doch, door den tegenſtand van anderen, moest zulks tot den volgenden morgen worden uitgeſteld.

Op dien tijd vond de Waarnemer alles zoodanig verergerd, dat hij de Konstbewerking met zeer weinig hoop op een goed gevolg ondernam. Zeer voorzigtig ſneed hij de huid open, onder welke hij eene aanmerkelijke hoeveelheid bloeds bevond, aldaar uitgeſtort door de vuistſlagen, met welke de Lijder zichzelven had mishandeld. Na het wegnemen van hetzelve, opende hij den breukzak, en vond een aanmerkelijk ſtuk darm vooraan in de breuk, en daar achter een groot ſtuk net; zijnde de darm reeds bruinrood, zonder echter zijne natuurlijke vastheid verloren te hebben. Met eene bistouri, welke hij, op eene ſonde, binnenbragt, ſneed hij den buikring voldoende open, maar was, desniettegenſtaande, niet in ſtaat, om het gedarmte binnen te brengen. Straks dacht de Konstbewerker aan eene inwendige beklemming, en ontdekte, door zijn' vinger zoo hoog als mogelijk in te brengen, eene plooi van het buikvlies, die zulks te wege bragt. Om dezen tegenſtand te overwinnen, bragt hij, bij gebrek aan een verborgen breukmesje, op zijn' vinger, een ſtomppuntig ſnijmesje in de hoogte, en ſneed dus den tegenſtand door, waarna het gedarmte gemakkelijk werd binnengebragt; doch het net liet hij buiten blijven, en lag op de wonde een enkelvoudig verband aan.

Straks na de Konstbewerking liet de Waarnemer eene zacht purgerende kliſteer zetten, en bekwam daardoor twee ruime ontlastingen, die, ten volgenden dage, door een zacht laxeermiddel, van drie nieuwe ontlastingen werden gevolgd, welke groote verligting gaven en den buik deden ſinken. Doch de vuistſlagen hadden een uitwendig heet vuur ten gevolge, hetwelk het geheele balzakje vernielde, zoodat de ballen, na het afvallen der korſten, bloot lagen. Het nog niet afgevallen, doch geheel ontaarde, net werd, op den vijftienden dag, afgebonden, en, op den achttienden, ſcheidde het zich af; terwijl er ook nog eene etterverzameling tegen het darmbeen ontſtond, die eerlang werd geopend. Van dien tijd af ſchikte zich alles tot genezing, ſchoon langzaam, van wege de geweldige kneuzing, door het ſlaan op de breuk veroorzaakt, waardoor nog,

nog, op den tweeënzestigsten dag na de Operatie, eene etterverzameling nabij den regter kant van het vernieuwde balzakje moest worden geopend; na welke verrigting alles spoedig genezen was.

IETS OVER D. R. KAMPHUYZEN.

Aan de Uitgevers der *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Mijne Heeren!

Onlangs de *Reize door de oude en nieuwe Oostelijke Departementen van het Koningrijk Holland enz.* van den Heer POTTER doorloopende, vond ik bij de vermelding van groote en geleerde mannen, op welke Dockum roemen mag, bladz. 64, met eenige bevreemding, het volgende omtrent D. R. KAMPHUYZEN verhaald.

—— „ hij moet een zonderling man geweest zijn: op „ een Uithangbord voor zijn huis in de Hoogstraat had „ hij aan de eene zijde een spel Kaarten, en aan de an„ dere eenen Bijbel laten schilderen; doch dit nam de „ Stads-regering zoo euvel op, dat hij, niet zonder „ schade en kosten, genoodzaakt werd zijn Uithangbord „ weg te nemen."

Naar mate men den zedigen KAMPHUYZEN beter kent, moet deze bijzonderheid verdacht voorkomen, en het bezwaarlijk vallen hem voor een zonderling man van dien stempel te houden, als ons dit verhaal zou aanduiden. Wanneer men weet, dat hij, te Dockum in drukkende omstandigheden, de gevolgen van den geest dier tijden, zijn verblijf houdende, zich en de zijnen van den vlashandel generde, dan moet de in het oogloopende onvoegzaamheid daarbij van zulk een Uithangbord hetzelve zeer ongeloofelijk maken; en zoo men eindelijk op eene overlevering moge afgaan, die voor eenige jaren bij oude lieden wel bekend was, dat hij aldaar op de lage of leege weg aan de westzijde gewoond hebbe, dan legt zelfs het verschil in de benaming der straat de onechtheid van het verhaal genoegzaam aan den dag.

Het is echter te vreezen, dat velen, die anders ook

KAMP-

KAMPHUYZEN hoogachten, deze bijzonderheid op het gezag van den Heer POTTER, als omtrent zijne eigene geboorteſtad vooral wel onderrigt, zullen aannemen; en dit zou mij om de gedachtenis des edelen mans, die ik met al mijn hart vereer, leed doen; daar het dezelve ontluisteren moet, als eene vlek in zijn karakter, als eene ontſtichtende grilligheid in den altijd zoo ſtichtelijken Dichter,

die eenvuldig altijd zong
Van God, van goed, van deugd, van lijden en verzaken.

Ik wil dus dien ongunſtigen indruk der misleiding voorkomen, door te doen opmerken, dat de Heer POTTER zich in dezen vergist heeft, en zekerlijk tegen zijn eigen wil, daar hij anders bl. 98 en volg. toont KAMPHUYZEN te waarderen, en van gevoelen te zijn, dat hij ten minſte niet verdient zoo geheel vergeten te worden, door anderen moet misleid zijn; terwijl ik niet twijfel of gij zult daarvan wel gebruik willen maken in uw *Mengelwerk*, waarin gij voorheen, door het plaatſen der beide voortreffelijke Redevoeringen van den Eerwaardigen KOOPMANS, de welverdiende hulde aan de eerbiedwaardige nagedachtenis van KAMPHUYZEN, als Mensch en als Dichter, hebt bewezen.

Het verhaalde namelijk omtrent het Uithangbord, verkeerdelijk op KAMPHUYZEN toegepast, is voorgevallen omtrent den jare 1695, en dus bijna 70 jaren na zijn overlijden, en betreft zekeren JOHANNES HILARIDES, toen Conrector der Latijnſche Schole en Burger en Boekverkooper in de Hoogſtraat te Dockum.

Deze kwam omtrent den gezegden tijd, bij gelegenheid dat zijn Uithangbord moest vernieuwd worden, op den zonderlingen inval, om daarop, als voor zijne nering paſſende, te laten ſchilderen, aan de eene zijde, een Kerkboek met zilveren beſlag en ketting, met het woord *Bijbel* daaronder; aan de andere eene hand, houdende vijf Speelkaarten, vertoonende het toen zeer gebruikelijk ſpel, *Lanterluy* genaamd, en daaronder de woorden: *Een Schoone*. Dit gaf groote ergernis, te meer daar, het huis aan den weſtkant der Hoogſtraat ſtaande, de Bijbel zich vertoonde aan hun, die ter Kerke gingen, doch het Kaartſpel aan de genen, welke daaruit terug kwamen, in het oog viel. Men dacht over 's mans oogmerk

merk niet gunstig, en gaf daaraan velerlei uitlegging; het baarde groot gemor en ontevredenheid, die op bedreigingen en misschien dadelijkheden uitliepen, waarom hij over de zijde, waar het Kaartspel stond, eene gevlochte mat liet hangen. Of het daarbij gebleven zij, tot dat de drift allengskens bekoeld was, dan of hij het bord op bevel der Regering heeft moeten wegnemen, kan ik niet zeker zeggen, schoon ik het laatste wel heb gehoord; uit zijne eigene woorden schijnt men het tegendeel te moeten opmaken:

„ Dank heb ons Overheit, die haar voorsichtig toonen:
„ Geen burger om een bord met smaat te willen hoonen,
„ Strax naa de drift van Volk; soo die 't op 't domste afmaald,
„ Dat niemandt in sijn recht onbillijk werd bepaald
„ Om 't geen men vrij verkoopt, oock vrij in 't bord te setten."

misschien is dit evenwel naderhand geheurd.

Hilarides, die voorheen reeds eene Nederduitsche overzetting van *Cornelius Nepos* vervaardigd had, maakte er ook eene van de Fabelen van *Phaedrus*, maar in dicht, die nevens de Fransche vertaling van *Guyet* bij den Latijnschen tekst gevoegd, in 1694 te Franeker bij *Leonard Strik* werd uitgegeven, en vervolgens door *Pieter Rabus*, in zijne *Boekzaal van Europa*, Jul. en Aug. deszelven jaars, beoordeeld. Van deze overzetting kwam reeds in het volgend jaar een tweede verbeterde druk uit, onder op den titel hebbende: *te Dokkom bij Joh. Hilarides in de Hoochstraat in de Schoene* 1695. Voor dezen druk schreef hij eene Opdragt aan den bekenden *Willem Dennhoff* te Amsterdam, met wien het dus blijkt dat hij in betrekking stond, in welke Opdragt hij onder andere ook de niet onvriendelijke beoordeeling van *Rabus* bits genoeg beantwoordde. Voorts gaf hij te gelijker tijd een Gedicht, dat gewoonlijk achter dezen *Phaedrus* gevonden wordt, in het licht, van 24 bladzijden in kl. 8vo, onder dezen titel: „ Uithangbord van „ *Johannes Hilarides*, als Burger en Boekverkooper, „ in de Hoochstraat te Dokkom, alwaar het Caartspel „ en Ergernisen, beide ten toon staan

„ Al eenen eens, hoe dat men 't maakt:
„ Daar d'eene 't prijst dat d'ander laakt."

waar-

waaronder in eene koperen plaat de beide zijden van het reeds beſchreven Uithangbord worden afgebeeld, zoo dat voor de tegenzijde een loshangend plaatje, verbeeldende eene mat, boven vastgehecht is, hetwelk opgeligt zijnde de hand met kaarten laat zien, boven het jaartal 1695; onder aan het titelblad leest men nog:

„ De burgerij van waard
„ Was van een doode roch vervaard."

In het ſtuk zelven, eene ſoort van Hekeldicht, ruim 900 verzen groot, toont hij het onſchuldig gebruik van het Kaartſpel, beklaagt zich over de genomene ergernisſe, wederlegt die, verklaart en verdedigt zijn oogmerk enz. Maar genoeg hiervan, daar ik dit in zichzelven weinig beteekenend gedenkſtukje eener lang vergetene ergernis ſlechts heb willen aanvoeren, om de nagedachtenis van KAMPHUYZEN van de verwarring met dezelve te ontheffen.

Ik zal hier zijn Graffchrift bijvoegen, dat, zoo veel ik weet, nog nergens naauwkeurig is opgegeven. Het Graf, op het Kerkhof, een weinig benoorden het voorſte gedeelte der Kerk, is ſlechts met eene kleine halve zerk of zoogenaamden hoofdſteen gedekt, waarop dit eenvoudig Opſchrift, ſchoon reeds eenigzins uitgeſleten, nog leesbaar is:

Ao. 1627 den 19 Julius ſterf den Eerſame
Didericus Kamphuiſen olt 41 jaar en
leit hier begraven.
Mortuus Vivo
door Dirck Helt vernuwt 1722.

Wie deze *Dirck Helt* geweest zij, weet ik niet. Als vereerer van KAMPHUYZEN, verdiende hij wel gekend te worden. Zijn voorbeeld heeft nog voor weinige jaren het denkbeeld vernieuwd, om een waardiger gedenkteeken voor KAMPHUYZEN te ſtichten. Jammer dat zulk een loffelijk voornemen tot heden zonder gevolg gebleven is! — Ik ben enz.

D. C.

AAN DEN SCHRIJVER VAN DEN BRIEF AAN HEEREN LETTEROEFENAARS, „ OVER DEN WEDLOOP OP SCHAATSEN, DOOR VROUWEN, OM EEN GOUDEN OORIJZER, GEHOUDEN IN JANUARIJ 1809, IN DE „ STEDEN LEEUWARDEN EN GRONINGEN, EN IN DEN DORPE „ ZUIDBROEK."

Mijn Heer!

Hoe zeer ik ook een vijand ben van twistschriften en ik mij niet gaarne in eenen penneſtrijd met iemand begeve, is echter uw brief aan de Heeren Letteroefenaars over het wedloopen op ſchaatſen door Vrouwen, geplaatst in het Mengelwerk der *Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen voor* 1809, No. 2, van zoodanigen aard, dat ik mij volſtrektelijk genoodzaakt vinde, om over diens inhoud, ter verdediging der voorſtanders van zoodanige wedloopen, een woord met u te wisſelen.

Het ſtond u, voorzeker! vrij, uwe gedachten over het bedoelde vermaak *openlijk* te kennen te geven, hetzelve te onderzoeken, te beoordeelen, af te keuren en te gispen: maar het betaamde u, mijns inziens, geenszins, zulks op eenen zoo meesterachtigen toon en onbeſcheidene wijze te doen. Deze wijze van gispen, zoo wel als het overdrevene in uwen brief, kan niet met ſtilzwijgen worden voorbijgegaan.

Mijn geſchrift zal echter niet wederkeerig op eenen ſcherpen en beleedigenden toon geſtemd zijn. Mijne borst zal niet, gelijk de uwe, van verontwaardiging gloeijen. Ik zal uwe uitvaringen tegen de Rijken — de Heeren der fatſoenlijke wereld, derzelver verluſtigingen en grilzieke luimen, — uwe beſchuldigingen van onbedachtzaamheid, gevoeloosheid, wreedheid, barbaarschheid, en wat niet al? niet met bitterheid beantwoorden; noch u — hoe gemakkelijk mij zulks ook vallen zoude — uwe ongepaste vergelijking van *de kat en het muisje* in even ongepaste vergelijkingen teruggeven. Neen, Mijn Heer! bedaardheid en beſcheidenheid zullen mijne pen beſturen: dewijl ik overtuigd ben, dat drift en beleedigende uitdrukkingen den beſchaafden Man altijd verneder en, dikwerf tot perſoonlijkheden aanleiding geven, en de aandacht van de zaak in verſchil, ten koste van de waarheid, verwijderen.

Indien al deze bedenkingen niet in ſtaat mogten zijn, om mijnen toon te matigen, zoude ik nog door eene andere beweegreden daartoe worden aangeſpoord. Ik meen, namelijk, in

uwen

uwen brief, niettegenstaande de verregaande *animositeit*, welke in denzelven heerscht, eene goede en lofwaardige bedoeling bespeurd te hebben. Ik geloof gaarne, dat gij u door onbedachte drift hebt laten vervoeren; dat gij het inderdaad zoo erg niet meent, als uwe uitdrukkingen wel zouden doen vermoeden; dat gij althans niet door vitlust zijt aangespoord, om eene zoo strenge zedepreek te houden; dat gij geen oogmerk hebt gehad, om door uwe *declamatiën* menschen te beleedigen, die, wanneer gij beter met hun bekend waart, misschien wel eenige aanspraak op uwe achting zouden kunnen maken, en dat alleenlijk de fout door u begaan is, dat gij u te veel door uw onderwerp hebt laten wegslepen, wonder veel gezocht hebt in eene zaak, die, op zich zelve beschouwd, en zoo zij niet overdreven wordt, zeer eenvoudig is.

Het is maar al te veel de gewoonte — ook bij verstandige lieden — in hunne oordeelvellingen en redeneringen te veel *het gevoel* te laten werken, en hoe zeer is het niet te bejammeren, dat men in vele zaken zoo dikwijls tot uitersten overslaat, aan den eenen kant te uitbundig prijst, aan de andere zijde te sterk laakt, waardoor de waarheid, die meestal in het midden ligt, ongelukkiglijk wordt verdonkerd, en niet zelden ten slotte ganschelijk vergeten en uit het oog verloren.

Dit is ook, eenigermate, met u het geval geweest, bij het schrijven van uwen brief, zoo als in het vervolg zal blijken. Uw gevoel heeft uw verstand overmeesterd. In plaats van de zaak koelzinnig te beschouwen, laat gij uwe verbeelding werken; in plaats van met bedaardheid het *voor* en *tegen* te toetsen, houdt gij u alleen bezig met de nadeelige zijde; in plaats van de zaak op zich zelve, in haren aard, afgescheiden van bijkomende, toevallige omstandigheden, te onderzoeken, dweept gij van gevolgen, die slechts uit die toevallige, bijkomende omstandigheden kunnen voortkomen; in plaats van onpartijdig te oordeelen, gloeit gij van verontwaardiging, en, als het *resultaat* van alles, geeft gij ons een met bonte kleuren geschilderd tafereel, in plaats van koele en op gronden steunende redenering.

Dan — laat mij ter zake komen.

Vooraf echter zal ik, om alle misvattingen en noodelooze twisten af te snijden, den staat des geschils duidelijk bepalen.

De vraag is, dunkt mij, hier eenvoudig: *Is een wedloop op schaatsen van ongehuwde Vrouwen, op zichzelve beschouwd en hoedanig ook ingerigt, in allen gevalle ongeoorloofd?* niet: *Waren de wedloopen, zoo als dezelve te Leeuwarden, te Groningen en te Zuidbroek hebben plaats gehad, geoorloofd?* Gij gispt, veroordeelt en verfoeit in uwen brief zoodanige wedloopen in het

het algemeen; en gij waarschuwt daartegen voor het vervolg. Geenszins behoef ik dus de bedoelde wedloopen, *zoo als dezelve hebben plaats gehad*, te verdedigen, en ben daartoe ook niet in staat ten aanzien van dien, welke te *Leeuwarden* is gehouden, omdat ik daarbij niet tegenwoordig ben geweest, en niet weet, hoe dezelve was ingerigt. Het is zeer mogelijk — en uit uwen brief zelfs blijkbaar — dat tegen de inrigting van den laatstgemelden vrij wat valt in te brengen. Doch dit kan ter dezer plaatse niet in aanmerkinge komen. Eene zaak toch kan *op zichzelve* goed zijn, maar door misbruik hoogst nadeelig worden, — en hierdoor alléén moeten reeds vele — ja, de meeste en gewigtigste — uwer redeneringen, als zijnde tegen de gebreken van eenen bijzonderen wedloop ingerigt, zoo als ik straks nader zal aantoonen, van zelfs vervallen.

Gij zijt het met mij eens, Mijn Heer! dat het schaatsenrijden van Vrouwen niet is af te keuren. Gij acht deze oefening, met matiging van ijver en onder gepaste voorzorgen verrigt, eerder heilzaam en prijzenswaardig, dan verachtelijk of laag. Voorzeker! wie zoude ook het tegendeel durven beweren? Men moge op andere plaatsen er den neus voor optrekken; in *Friesland* en *Groningen* althans zal zij wel, tegen alle vooroordeelen en bedillingen aan, blijven stand houden: — het is hier: *Lands wijze*, *Lands eere*. Maar ik ga verder. Ik noem het schaatsenrijden niet slechts eene nuttige, in onze gewesten noodzakelijke, oefening — een geoorloofd vermaak, maar tevens eene schoone en bevallige ligchamelijke kunst. Door Mannen uitgeoefend, is zij reeds verlustigend voor het oog; doch zij wordt niet weinig opgeluisterd door de eigene bevalligheid der Vrouw, wanneer deze zich aan haar toewijdt; terwijl de bevalligheid der schoone sekse wederkeerig verhoogd wordt door de beoefening dezer kunst; en een schoon, bekoorlijk meisje, met verwonderlijke vaardigheid, in onderscheidene rigtingen en wendingen, langs de baan te zien zweven en zwieren — dit levert, zonder twijfel, een betooverend schouwspel op.

Bij eenen strengen Winter nu biedt deze kunst, vooral bij de boersche Landjeugd, eene reeks van aangename tooneelen aan, die niet kunnen nalaten, zelfs aan den strengsten Zedemeester, eenig genoegen te verschaffen. Knapen en meisjes ijlen dan met elkanderen langs de baan; de ijver wordt opgewekt; men stelt er eene eer in, om boven andere uit te munten, vaardiger, bevalliger, sneller dan andere te rijden, andere voorbij te zwieren. Er is misschien geene ligchamelijke kunst, die meer dan het schaatsenrijden den naijver opwekt, en men gaat onderling weddenschappen aan, wie de eerste op eene bestemde plaats komt. Dit is, zoo als u niet onbekend kan zijn, zeer gewoon, zeer algemeen.

Wat nu is natuurlijker, dan dat zoodanige lieden, welke het schaatsenrijden beminnen en die kunst inzonderheid gaarne door Vrouwen zien uitoefenen, deze tooneelen met welgevallen aanschouwende, op het denkbeeld geraken, van die Meisjes, welke buitendien reeds met elkanderen wedijveren, gelegenheid te geven, om zulks geschikter, geregelder en op eene afzonderlijke baan te doen? wat natuurlijker, dan het denkbeeld, om de meisjes van een dorp of eene landstreek, naar mate van het aantal vaardige rijdsters, dat zich daar bevindt, uit te noodigen, om eens met elkanderen openlijk te wedijveren? wat natuurlijker, dan dat men aan de beste rijdster eenig geschenk, aan andere, die mede uitmunten, mindere prijzen belooft en uitdeelt, hetwelk almede, vooral wanneer die geschenken ten deele vallen aan behoeftige dienstmaagden, een aangenaam gevoel bij de gevers veroorzaakt?

Zie daar dan een' wedloop van Meisjes tot stand gebragt. Niemand vindt daarin iets verachtelijks, iets vernederends, iets onzedelijks. Buiten zoodanige uitnoodiging, wedijvert men, zoo als ik zoo even zeide, toch dagelijks. Dan is er geen behoorlijk toeverzigt; dan worden er geene gepaste voorzorgen, ter behouding van de gezondheid der meisjes, en om de weddenschappen wel te doen afloopen, genomen; dan bestaat de prijs der overwinning meestal in sterke dranken, en het gevolg daarvan is, dat men niet zelden ganssche nachten in herbergen en kroegen doorbrengt en zich aan ijdele en ongeoorloofde vermaken overgeeft. Maar bij eenen openlijken wedloop zijn geene gevolgen van dezen aard te duchten. De gene, welke het toeverzigt over dezelve hebben en alles regelen, zijn fatsoenlijke lieden, wier karakter bekend is. Zij kunnen zorg dragen, dat er niets voorvalle, hetwelk onzedelijk is, niets, dat met het *decorum* strijdt, en dat alles betamelijk en in goede orde afloope.

Of nu zulk een vermaak, op zich zelve beschouwd, wanneer behoorlijk gewaakt wordt tegen alles, wat onbetamelijk, onwelvoegelijk en onzedelijk is, tegen alles, wat de gezondheid zoude kunnen benadeelen van Meisjes, die dagelijks aan harden arbeid gewoon, van een sterk ligchaamsgestel en tegen konde en vermoeijenissen bestand zijn, *zoo* verachtelijk, *zoo* lakenswaardig is, als gij het doet voorkomen, — laat ik aan het oordeel van ieder onpartijdigen gerustelijk ter beslissing over.

Na dus voorloopig het gezigtspunt, waaruit men, mijns inziens, het zoo gegispte ijsvermaak beschouwen moet, te hebben aangewezen, ga ik thans over tot eene nadere overweging en wederlegging van de bijzondere bewijzen, welke gij, tot staving van uw gevoelen, in uwen brief aanvoert. Dezelve zijn van tweederlei aard. Deels *algemeene*, tegen den wedloop, *als zoodanig*, ingerigt; deels *bijzondere*, die alleenlijk de *wijze*, waarop een wedloop wordt gehouden,

den; de toevallige, niet noodzakelijk met denzelven verbondene, omſtandigheden betreffen.

Onder de *algemeene* zijn mij de volgende voorgekomen.

1.) *Het is onnoodig, dat men deze oefening onder de Vrouwen aankweeke: want* — „ *hetgeen van zelve wast, behoeft men niet te zaaijen.*"

Nu, nu — zoo veel noodzakelijks vind ik daar, voor mij zelven, juist ook niet in. Het heil van Kerk en Vaderland is er niet mede gemoeid; en de Maatſchappij zal wel kunnen bloeijen, zonder dat de kunst van ſchaatſenrijden bij onze Vrouwtjes worde aangekweekt. Doch het is de vraag ook niet, of het juist *noodig*, maar of het *geoorloofd* is, deze oefening aan te kweeken.

Het is bij ſommige lieden gewoonte, alles, wat er gedaan wordt, naar den maatſtaf van het nuttige en noodzakelijke te berekenen; en dit is, naar het mij voorkomt, zeer verkeerd. Eene kunst behoeft niet nuttig te wezen, om aanmoediging te verdienen. Het ſchoone en het nuttige zijn geheel ongelijkſoortige dingen. Doch het is hier de plaats niet, om dit breeder te ontwikkelen. Ook ſtem ik gaarne toe: *omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.* Dan zijn daarom die vermaken, met welke zich het nuttige zoo niet vermengen laat, gantſchelijk ongeoorloofd? Voorzeker, niet! zoo ſlechts het vermakelijke onſchuldig is, niet ſchadelijk — niet onzedelijk wordt. Gij ziet, Mijn Heer! dat ik hier al vrij wat toegeve, daar ik het nut, dat in deze oefening gelegen is, en waarvoor ook nog al vrij wat te zeggen zoude zijn, zoo gemakkelijk laat varen. Daarenboven is het aankweeken van het ſchaatsrijden ſlechts *een gevolg* — maar het verſchaffen van een onſchuldig vermaak aan een groot aantal van menſchen, die deze kunst op prijs ſtellen, en het beloonen der gene, welke er in uitmunten, het *doel* van den wedloop. Hieruit blijkt dus, Mijn Heer! — en dit is genoeg, om deze uwe bedenking krachteloos te maken — dat het eigenlijk oogmerk, waarom een wedloop wordt gehouden, niet is, *om te zaaijen hetgeen van zelfs wast*, — maar om van hetgeen van zelfs wast genot te hebben, en het met erkentelijkheid te gebruiken; terwijl ſlechts die erkentelijkheid het gevolg oplevert, dat de reeds van nature zoo milde grond nog gevoed wordt, door die voeding meerder vruchtbaarheid verkrijgt, en rijper, edeler voortbrengſelen belooft.

2.) *Vrouwen, welker beſtemming is voor het huisſelijke leven en tot de moederlijke zorgen, hebben geen genoegen, geen heil te hopen, wanneer zij buiten haren ſtillen kring getrokken worden.*

Wel geſproken! en waar ook, zeer waar. Ik ben het volkomen met u eens. Doch wat zal dit nu bewijzen? Dat de Vrouw tot het ſtille, huisſelijke leven beſtemd is, zal toch wel niet

niet beteekenen, dat geene enkele kunstoefening, geen enkel vermaak buiten dien huiselijken kring voor haar geoorloofd is; dat zij zich nimmer buiten 's huis mag vertoonen, aan geen genot, geen werk buiten 's huis deel mag nemen. — Zulk eene *Mahometaansche* leer zoude hier toch te veel bewijzen. Mag de Vrouw dan b. v. nimmer in de *Komedie*, nimmer op een *Concert* of eenige andere partij verschijnen? Het schaatsenrijden, op zich zelve, hebt gij zelf reeds aan de schoone sekse toegestaan — en dit komt toch ook in den stillen kring van het huiselijke leven zoo niet te pas. Gij zult mij toestemmen, Mijn Heer! dat er met het woord *bestemming* dikwijls al wonderlijk wordt omgesprongen, en dat ook gij het hier zeer ongelukkiglijk hebt aangevoerd, om als bewijs te dienen voor de ongeoorloofdheid der wedloopen. Ik sprak zoo even van *Komedies* en *Concerten*, en toen doelde ik meer bijzonder op de voorname vrouwen van de stad: maar denk eens voor eenen oogenblik aan de vrouwen van de geringste klasse op het platte land, die hier eigenlijk slechts in aanmerking komen. Zeg aan deze ook zoo onbepaald: „ Uwe bestemming is de huiselijke kring!" en zij zullen u antwoorden: „ Onze bestemming is te arbeiden, opdat wij het noodzakelijke levensonderhoud bekomen; onze werkkring is het open veld, opdat de Boer melk, kaas en boter erlange, hooi voor den winter verzamele, granen in de schuur verkrijge" enz. Doch ik behoef hier niet langer bij stille te staan. Geen redelijk mensch zal der Vrouwe een matig en gepast gebruik van de genoegens buiten den huiselijken kring ontzeggen. Alles hangt hier wederom af van de wijze, *hoe* zij die vermaken geniet — en dan eerst beantwoordt zij niet aan hare bestemming, als zij die genoegens te veel geniet, zich aan dezelve verslaaft, daardoor hart en geest verwildert en voor de huiselijke pligten en genoegens ongeschikt wordt.

En hoe is het hieromtrent met den wedloop gelegen? Op het hoogst slechts éénmaal in het geheele jaar heeft dezelve plaats, en Meisjes, die buitendien alle dagen, wanneer er ijs is, op schaatsen rijden (en die men dus niet uit den huiselijken kring *rukt*, maar van het ijs op het ijs, van de eene baan op de andere brengt) nemen deel in dit vermaak. En zou dit nu tegen de bestemming der Vrouwen aandruischen? Is dit nu haar uit den stillen, huiselijken kring te rukken? Waarlijk! men bewijst niets, wanneer men te veel bewijst.

3.) *Belooft misschien* (vraagt gij verder) *deze oefening haar eenig beter uitzigt tot een gelukkig huwelijk, en zullen zij, in dezen uitmuntende, zich meer lievenswaardig voordoen bij Ouders, Naastbestaanden of Minnaars?*

Het kost mij, inderdaad, moeite, u hierop ernstig te antwoorden.

den. Hoe! moeten dan de vermaken en kunstoefeningen beoordeeld worden naar de uitzigten, die zij op een huwelijk geven? Gij doet u voor als een beminnaar der Vrouwen, — doch met deze vraag hebt gij zeker uw hof bij de sekse niet gemaakt. Zou de schoone, die fraai danst, betooverend zingt, dichtkunst, muzijk enz. beoefent, dit alles doen, omdat zij er uitzigten door verkrijgt op een huwelijk? Gij zult toch wel van een' wedloop op schaatsen geen' hedendaagschen Roman willen maken, waarin het meestal van het begin tot het einde van huwelijken wemelt en krielt, en bij de ontknooping *alles* op huwelijken uitloopt? Zoo gij hadt kunnen bewijzen, Mijn Heer! dat deze kunstoefening het uitzigt op een huwelijk verdonkerde, het trouwen moeijelijk maakte, — dit zou van kracht zijn geweest; maar iets, dat geen uitzigt tot een huwelijk oplevert, is immers daarom voor het huwelijk niet hinderlijk. En de wedloop, het ijsvermaak kan toch wel, uit zijnen aard, de wenschen van een meisje, dat gaarne trouwen wil, niet tegenwerken. Gij kent immers het *spectatum veniunt cet.* Duizenden van menschen komen hier te zamen, en daaronder ook jonge knapen van verschillende soort. Hoe ligt kan de *éénige*, tot dus ver onbekende, zich daarbij bevinden! Men ziet elkanderen aan... en... doch gij zult wel weten, wat een blik al kan uitwerken!

Of de meisjes zich door deze oefening lievenswaardiger voordoen in het oog van Ouders, Naastbestaanden en Minnaars? — dit hangt af van de bijzondere wijze van denken dier Ouders, Naastbestaanden en Minnaars. Stellen deze de kunst van schaatsrijden op prijs, dan moet het hun zeker aangenaam zijn, hunne dochter, bloedverwante of vriendinne in die kunst te zien uitmunten. Denken zij er anders over, — wel nu — dan behoeven de Ouders slechts te gebieden, dan behoeft de Minnaar slechts te zuchten... en het meisje blijft te huis.

4.) *De bedenkelijke gemeenzaamheid en verkeering onzer hupsche Landmeisjes, wier gelaat en schoonheid dezen of genen wulpschen stedeling bij den wedloop zou kunnen behagen, zou zedelijke wanordes en deerlijke onheilen kunnen voortbrengen.*

Die arme stedelingen, dacht ik, moeten toch altijd op den voorgrond, als het op de verleiding van mooije Boerinnen aankomt. Nu dit is voor rekening van den briefschrijver. Wat uwe vrees betreft, Mijn Heer! zij moge al niet van allen grond ontbloot zijn, want men weet niet, wat er wel niet al bij zulk een' wedloop gebeuren kan, — zeker is het, dat dezelve hier al weder te veel bewijst. Trouwens, dit gevaar heeft overal plaats, waar meisjes in het openbaar verschijnen. Zelfs de heiligste plaatsen zijn hiervoor niet te heilig — een wellusteling ontziet niets. Dan, waarom zoude een wedloop op schaatsen, als zoodanig, daartoe juist bijzonder aanlei-

leiding geven? Waarom zouden de wedloopsters daarvoor juist meer gevaar loopen, dan het aanmerkelijk veel grooter getal van toeschouwsters? Of moeten de eersten juist bijzonder schoon zijn, omdat zij kunstig op schaatsen rijden? En hoe strookt deze uwe bedenking met uw vorig oordeel, dat alle bevalligheid van het ligchaam zich bij den wedloop gansch ongunstig vertoont? Om kort te gaan, Mijn Heer! deze uwe bedenking is te algemeen, en daarom van geene kracht. Het gevreesde gevaar heeft bij alle bijeenkomsten, waar Vrouwen tegenwoordig zijn, eenigermate plaats, en bij wedloopen oneindig minder, dan op zulke partijen, waar knapen en meisjes zich met elkanderen vermaken.

5.) *Hoe het zij, de kieschheid van Grieken en Romeinen en van geene beschaafde Natie ter wereld heeft nimmer de Vrouwen toegelaten, in het worstelperk of de renbaan om den prijs te dingen. En zouden wij dan roem dragen op onze schande?* enz.

Neem het mij niet kwalijk, Mijn Heer! dat ik zoo openhartig ben van te zeggen, dat ik bij het lezen van deze uwe aanmerking bijna mijn geduld verloor. Het beroep op Grieken en Romeinen — op worstel- en renspelen! Hoe het bevallig, zwierig, oogbekorend schaatsrijden met het woest, wreedaardig, bloedig worstelen te vergelijken! Gij zelf, Mijn Heer, houdt het schaatsrijden, buiten wedloop, voor eene oefening, die voor Vrouwen geschikt is. — Laat mij u vragen: houdt gij het worstelen en rennen, buiten de baan, ook voor eene oefening, die voor Vrouwen geschikt is? Voorzeker, neen! en gij moet dus het ongelijksoortige dezer dingen toestemmen — toestemmen, dat uw voorbeeld ongelukkig gekozen is en niets afdoet: daar het niet verschijnen van Vrouwen in worstel- en renspelen nog niet bewijst, dat de Grieken en de Romeinen het voor onkiesch hielden, dat de Vrouwen in het openbaar om eenigen prijs dongen; — maar wel, dat zij het voor onkiesch hielden, dat de schoone sekse zulks in de worstel- en renbaan deed, omdat worstelen en rennen voor Vrouwen ongeschikte, vernederende, ongeoorloofde oefeningen zijn. Ja! het zou meer dan onkiesch, meer dan onwelvoegelijk — het zou barbaarsch wezen, de lieve, beminnelijke Vrouwen tot worstelaressen te verlagen — en, al ware dit ook zoo niet, dan zoude nog de teedere en zwakke Vrouw zeer weinig geschiktheid hebben tot oefeningen, waartoe sterke, welgespierde Mannen werden gevorderd. Deze geschiktheid, nogtans, moesten zij bezitten; gij moest kunnen bewijzen, dat de Vrouwen voor worstelen en rennen *bijzonder*, zelfs boven de Mannen, bekend waren, dat zij er vermaak in schepten, en dat men haar daartoe *uit kieschheid* niet had toegelaten, zoo uw voorbeeld eenigermate toepasselijk zijn. Doch zoo lang als er tusschen worstelen en schaatsrijden even

veel

veel verſchil is, als tuſſchen den aanleg, de vorming en de geſteldheid van den Man en de Vrouw; zoo lang kracht en ſterkte niet hetzelfde is als zwier en bevalligheid; zoo lang wreede en woeste ligchaamsfolteringen niet kunnen gelijk geſteld worden met geoorloofde behagelijke kunſten en uitſpanningen, — zult gij dit bewijs wel moeten ſchuldig blijven. Neen, Mijn Heer! geene Vrouw werd bij de Ouden tot worſtelen en rennen verlaagd; doch bijaldien bij de Grieken en Romeinen het ſchaatſenrijden in zwang ware geweest, dan mogt men ook, althans van de ſmaakvolle Grieken, veilig verwacht hebben, dat zij, voor de glorie dezer bevallige kunst, de ſchoone ſekſe tot derzelver beoefening zouden hebben aangemoedigd.

Ten aanzien van uwe overige aanmerkingen kan ik kort zijn. Dezelve betreffen grootendeels, of liever geheel, de *wijze*, waarop de wedloop te *Leeuwarden* ſchijnt plaats gehad te hebben, — en die wil noch kan ik verdedigen.

Alles, wat gij zegt van het aanzetten der meisjes tot overſpanning van krachten en geweldige bewegingen; van het afleggen van alle de bovenkleederen; van den langen tijd, die er noodig was, om den kamp te voleindigen; van het ruim honderdmalen ijlen langs de baan door de mededingſters; van de perſing der ſcherpe winterlucht op de longen der meisjes; van de verwringingen en folteringen van het teedere ligchaamsgeſtel; van de inwendige ſpanning der ſpieren, jagen des bloeds en der vochten, en voorts van alle de gevreesde gevolgen des wedloops, die uwe verhitte verbeelding zich voorſtelt — dit alles behoort eigenlijk niet tot de zaak in verſchil, geldt niet tegen den wedloop als wedloop, maar tegen de wijze, waarop dezelve is ingerigt.

Gij, Mijn Heer! hebt den wedloop te *Leeuwarden* gezien — ik heb denzelven te *Groningen* bijgewoond, en ik verzeker u, dat geene dezer bedenkingen op den laatſten toepaſſelijk zijn. De baan was aldaar zeer klein; zoodat eene eenigzins geoefende rijdſter ten minſte een' afſtand, welke driemaal grooter was, met de grootſte inſpanning konde afleggen, zonder bovenmate vermoeid te worden en hare gezondheid te krenken. Hier kwam dus in het geheel geene buitengewone inſpanning van krachten, geene geweldige beweging te pas. De bovenkleederen (een enkele rok misſchien uitgezonderd) werden er niet afgelegd, en zoo zulks te *Leeuwarden* wierd gedoogd, was het niet aan den wedloop, maar aan degene, welke denzelven beſtuurden, toe te ſchrijven. Dat er zulk een groot aantal mededingſters werd toegelaten, dat de wedloop twee dagen duurde, dat de meisjes meer dan honderdmalen de baan op en neêr moesten loopen — dit alles keur ik mede af. Men behoort ſlechts weinig meisjes toe te laten, om het haar

niet al te moeijelijk te maken; en dit is waarschijnlijk ook de reden geweest, dat er te *Zuidbroek* geene maagd mogt mededingen, dan die in *den Oldambte* woonde, waardoor men nagenoeg vooraf konde berekenen, hoe vele wedloopsters er zouden komen. Te *Groningen* was het geheele ijsvermaak in omtreeks 2½ uur geëindigd. Eene houten tent was nevens de baan opgeslagen, waarin de rijdsters zich konden verwarmen. Geene van haar kon door het schaatsenrijden eenig ongemak bekomen. Geene van haar viel het eenigzins moeijelijk; hetwelk, onder andere, ook daaruit bleek, dat vele, die reeds hadden gewedijverd, nog buiten de baan, uit eigene verkiezing en liefhebberij, zwierden — en gij moogt veilig gelooven, dat in allen gevalle de gezondheid der toeschouwers bij zoodanigen wedloop meer heeft te lijden, dan die der mededingsters, op welke, wegens de gedurige beweging en de zorg, die voor hare verwarming gedragen wordt; de winterkoude weinig of geen' invloed heeft. Welke gevolgen al verder de wedloopen, te *Leeuwarden* gehouden, gehad hebben, is mij onbekend. Maar het schijnt niet onduidelijk, dat hetgene gij opzigtelijk eene bloedbraking of een ander soortgelijk of even deerniswaardig toeval, eene der wedloopsters, kort na het buitensporig ijveren, overvallen, vragenderwijze en eenigzins twijfelachtig voorstelt, niet op *Leeuwarden* doelt — en dan kan ik u plegtig verzekeren, dat geene der mededingsters, noch bij den wedloop te *Zuidbroek*, noch bij dien, te *Groningen* gehouden, iets is overgekomen, hetwelk naar bloedbraking of soortgelijk toeval *zweemt*.

Hiermede vervallen, zoo als ik vertrouw, alle de ijselijke schrikbeelden, die uwen geest zoo geweldig ontroerd hebben. Trouwens — het gevaarlijke voor het leven en de gezondheid der meisjes moet niet aan den wedloop, als wedloop, worden toegeschreven. Het hangt geheel van de inrigting van zoodanigen wedloop af, om alle zwarigheden dezen aangaande weg te nemen. Zonder twijfel moeten er alle voorzorgen worden genomen. Het weêr behoort niet ongunstig — het getal der wedloopsters niet te groot — de baan klein te wezen. Bij de kleeding moet het welvoegelijke in acht worden genomen. Geene maagd behoort vrijheid te hebben, om zich van hare kleederen, naar eigen goedvinden, te ontdoen, en voor de gezondheid der rijdsters kan niet te veel zorg worden gedragen. Wanneer dit alles niet wordt in acht genomen, — wanneer de koude te streng — de baan te uitgestrekt — het getal der mededingsters te groot is, dan behoort de wedloop geen plaats te hebben — dan wordt dezelve *door deze bijkomende omstandigheden* ongeoorloofd.

Ten slotte, Mijn Heer! hebt gij nog de volgende regels:

„ *Dat men zich dan vergenoege met onze Friesche en Groninger*

„ ger *Paarden om eenen prijs te laten harddraven, maar geen* „ *paardenwerk verge van onze Vrouwen, of daartoe voortaan* „ *niet weder onze beminnelijke Landmeisjes of vlugge Schaats-* „ *rijdſters verlage!*"

Ik laat er op dezelfde wijze nevens zetten:

Juist daarom, Mijn Heer! omdat wij onze Vrouwen geen paardenwerk en onze Paarden geen vrouwenwerk willen vergen, laten wij onze Vrouwen op ſchaatſen RIJDEN *en niet hard*DRAVEN, *en onze Paarden hard*DRAVEN *en niet op ſchaatſen* RIJDEN.

En hiermede oordeel ik, voor ditmaal, genoeg gezegd te hebben.

Ik vlei mij, Mijn Heer! dat gij thans, wanneer gij de zaak koel en bedaardelijk overweegt, van uw al te ſtreng gevoelen grootelijks zult te rug komen; dat gij zult inzien, dat gij een vermaak *in het algemeen* hebt gegispt, hetwelk ſlechts, misbruikt wordende en buitenſporig uitgeoefend, gisping verdient, en dat gij de voorſtanders van dat vermaak, in plaats van dezelve liefderijk te vermanen, op eene onheuſche wijze hebt behandeld. Ik vlei mij, dat gij zult beſeffen, dat gij in uwe oordeelvellingen te overdreven zijt geweest, en dat gij edelmoedig genoeg zult wezen, om dit te erkennen. Waartoe toch die geeſtdrift — dat overdrijven in zaken, die voor eene bedaarde beſchouwing vatbaar zijn?

Het is even overdreven, deze wedloopen als *heilzame, noodzakelijke* Volksfeesten te verheffen, als dezelve als *gevaarlijke, wreede, barbaarſche* gewoonten uit te krijten. De waarheid ligt hier, zoo ik mij niet ten eenemale vergiſſe, tuſſchen beide. Het zijn geene *edele, onontbeerlijke* oefeningen; het zijn ook geene *verfoeijelijke, onzalige, ſchaamteloze* ſpelen. Het zijn geoorloofde, onſchuldige, weinig beduidende uitſpanningen, die waarlijk niet verdienen, dat men vóór of tegen dezelve het harnas aangeſpt. „ Zoo gij op een' zachten, beſcheidenen toon uwe gedachten hieromtrent aan het Publiek hadt medegedeeld en de voorſtanders van de wedloopen wat minder *hard aan boord waart gekomen*, zoude ik zeker gezwegen hebben: want ik ben, voor mij zelven, geen driftig beminnaar van dergelijke vermaken. Ook behoeft gij niet bevreesd te zijn, dat dit ijsvermaak immer een algemeen Volksfeest zal worden. En zijn 'er veel zwarigheden, om eenen goeden, geregelden wedloop tot ſtand te brengen. Men is niet verzekerd, een' gunſtigen dag te zullen treffen, en als het weêr te guur en te koud is, moet de wedloop tot eenen anderen dag worden uitgeſteld. Hier komt nog bij, dat uit dergelijke openbare vermakelijkheden, waar zulk eene groote menigte van menſchen bijeenkomen, onheilen kunnen ontſtaan, welke moeijelijk te voorzien — nog moeijelijker te beletten zijn. Om deze redenen zoude ik voor mij gaarne af-

stand doen van een vermaak, hetwelk u, Mijn Heer! zoo zeer verontrust heeft, en waartegen gij u, wat al te ijverig en met te veel bitterheid, als kampvechter hebt opgeworpen.

Ik heb de eer te zijn,

Mijn Heer!

Uw dienstw. Dienaar,

$18\frac{3}{15}09$. A. F. A.

BIJ HET LIJKJE

VAN EEN

MISHANDELD KIND.

Ligt gij daar, van hulp verstoken,
Slechts beschut door dorre blaên, —
Ligt ge in 't kwijnend loof gedoken,
En heft gij geen noodkreet aan?
Ach! wat heeft u, arme jongen,
Van uw moeders borst verdrongen?
Wat vervreemdde u van haar schoot?
Is die dierbre aan u ontstorven,
Toen gij 't aanzijn hebt verworven?
Sneefde ze in den barensnood?
Ween dan, doe uw jammren hooren;
Ween dan, al beseft gij 't niet;
Ach! gij hebt zoo veel verloren;
Niets dat u vergoeding biedt.
Wat zich tot uw hulp verbindt,
Alles heelt slechts flaauw uw smart;
Waarin ge ook een toevlugt vindt,
Nimmer vindt gij 't moederhart.

Maar

Maar ontsluit die lieflijke oogjes,
Door de traantjes ingeprangd!
Ach, ontfrons die strakke boogjes!
Toon, ei toon, wat gij verlangt!
Kunt gij nog uw leed niet klagen;
Laat uw zachte blik slechts vragen;
Die bepleit een heilig regt.
't Is de vrijbrief, u geschonken,
Aan 't onschuldig kinderlonken
Wordt door 't menschdom niets ontzegd.

Doch gij houdt dien blik verscholen,
En uw mondje is roerloos digt:
Gods genade toebevolen,
Slaapt gij vast, onschuldig wicht!
Zelfs het stroo der lage hutten
Mag u voor geen kou' beschutten;
't Koele zwerk slechts is uw dak.
Neen! hier kunt gij zoo niet blijven;
Ach! gij zoudt van kou' verstijven;
Zoo veel wee zijt gij te zwak.
Vind een zachter legerstede;
Waar gij meer getroeteld wordt;
Arme jongen! kom, kom mede;
Hier schiet ge al te veel te kort.
Hoe verschilt een bed van rozen
Met dees plaats zoo koud en bloot!
Hoe verschilt den wereldoozen
't Hier, of op zijn moeders schoot!
Kom met mij! ik draag u zoetjes.
Dat uw onschuld voor u spreek'!
Ach, wat zijn zij koud, die voetjes!
Ach, wat zijn die koontjes bleek!
't Snerpen van de gure vlagen
Kost ge, och arme! niet verdragen:

Spoe-

Spoeden wij ons ijlings voort! —
Ach! ik voel geen hartje kloppen....
'k Zie het bloed op de aarde droppen....
God! dit schepseltje is vermoord. —
't Is vermoord.... ô! Albehoeder,
Laat Gij de onschuld dus ten spot? —
Maar, waar dwaal ik, goede God!
Gij verliet U op de moeder,
En, ô gruwel boven maat,
Die de hel met schaamte slaat,
Die een' furie zou doen blozen!
Zij vermoordt den wereloozen,
In den bangen barensnood
Naauw ontworsteld aan haar' schoot,
Onder 't eigen hart gedragen.
Ach! bij wien zult ge u beklagen, —
Ach! bij wien wordt gij verhoord,
Daar uw' moeder u vermoordt!

Kom! laat me u op de armen heffen:
Dat de menschheid u beween't
pogen we ieder hart te treffen,
Ware 't ook zoo hard als steen.
Wat geen' tranen kunnen wecken,
Zal dit naklig schouwspel breken:
Ziet het aan; wie lijden telt;
Ziet het, bij wien de onschuld gelde!
Ziet dit pijnlijk aangezigtje;
Ziet dit wreed mishandeld wichtje;
Dat u 't hart in de oogen smelt'!
Ziet het! wie zou 't kunnen deren?
Wie zou d' armen niet verweren,
Zoo hem iemand leven dorst?
Ieder was hem gaarn een hoeder;
En, ô gruwel! de eige moeder
Slingert hem van hare borst?

Niet

Niet ſlechts dat zij uit de wellen,
Die natuur zoo ruim doet zwellen,
Zelfs geen' druppel vloeijen laat,
Die het ſmachtend lipje baat;
Niet ſlechts dat zij, onbewogen,
't Schorre keeltje laat verdroogen;
Maar, ô gruwel nooit gehoord!
Zij, zij heeft haar kind vermoord.

Bouw, Natuur! niet op 't vermogen
Van uw liefelijke ſtem:
Wat zij immer heeft bewogen,
Hier ontbreekt haar toon en klem.
Wat uw zorg weldadig koester',
Hier verkwijnt gij, gulle voedſter!
Tot beſchaming toe geſard.

Maar wreek (zoo gij wraak kunt voeden)
Wreek u op het eerloos hart;
Laat het krimpen, laat het bloeden;
Doe er 't naberouw op woeden;
Doe het vlijmen door de ſmart!
Laat de wroeging 't openwroeten;
Laat het hijgen, laat het boeten, —
Ach! wat boet zoo zwaar een feit?
Wat zal ooit uw' ſchuld herſtellen,
Schandvlek van de menschlijkheid!
Wie zal tot vergeving hellen,
Als natuur om wrake ſchreit?
Haar gekerm, waar ge ook moogt ſchuilen,
Zal u ſteeds in de ooren huilen,
Daar de vloek u ſiddren doet
Van dit wreed vergoten bloed,
Dat ge in ontucht hebt gevoed,
Dat ge in ſchande voort deed komen,
Dat ge in euvlen moed deed ſtroomen
Voor een' ſchandelijken gloed.

Wacht

Wacht dan, wacht dan slechts ellende!
Dat in 't jammrend levensende
U geen kind ten troost verzeil'!
Ja! blijf in een wereld dolen,
Waar ge uw kroost aan hebt ontstolen;
Zij verstrekke u tot een hel!
Voel haar vloek op 't harte branden!
Kerm; wring troosteloos de handen,
Voor uw' eigen aanblik schuw!
Leer u met uw tranen drenken!
God moge u genade schenken;
't Menschdom heeft die niet voor u.

Vrucht en offer van de lusten
Eener schaamtelooze vrouw!
Kom, begeef u zacht te rusten:
't Ligt verlies bare u geen rouw.
Zoudt gij aan een wereld hangen,
Waar ge, in duisterheid ontvangen,
Slechts een wijl getuige waart
Van uw moeders euvlen aard?

Ach, gij zijt reeds streng gewroken,
Dierbaar kleinood, minlijk wicht!
Uit een' harde rots gebroken,
Blinkt gij thans in 't zuiverst licht.
Rust dan zachtjes, zonder hinder;
Leg 't mishandeld hoofdje neêr:
De aarde heeft een sieraad minder,
Maar de Hemel een te meer.

M. W.

ANEK-

ANEKDOTEN.

De Heer VAN SLEBEN, een vermaard Geneesheer, die lang de praktijk te *Londen* had geoefend, op zekeren dag over Grosvenor-plein gaande, ontmoette een Kwakzalver, zittende in een prachtig rijtuig, met vier paarden beſpannen, met drie of vier knechts, allen in kostbaar liverei, en zijne poeders uitdeelende aan de ontelbare menigte, die hem omringde, en met gapende monden naar hem luisterde. De Arts onderzocht, waar hij woonde, gaf hem een bezoek, en zeide: „ Ik geloof dat ik u ken, maar kan mij niet herinneren, „ waar ik u gezien heb." — „ Dat kan ik u met weinige „ woorden zeggen," antwoordde de Kwakzalver: „ Ik heb ver„ ſcheiden jaren bij Ladij WALER gedient, alwaar gij dikmaals „ aan huis kwaamt." — „ Maar," voerde de Heer VAN SLEBEN hem te gemoet, „ hoe is het mogelijk, dat gij, zon„ der opvoeding en zonder oefening, binnen zoo korten tijd, „ zoo veel gelds hebt bijeen gekregen, en eenen ſtaat voert, „ waarbij ik geen handwater heb, niettegenſtaande ik meer „ dan veertig jaren, en, durf ik zeggen, niet zonder eenigen „ roem, aan de praktijk geweest ben?" — „ Voordat ik „ op deze vraag antwoord," hernam de andere, „ ſta mij „ toe, Mijnheer, dat ik op mijne beurt u twee vragen doe. „ Gij woont in eene der drukſte ſtraten van *Londen:* hoe vele „ menſchen denkt gij, dat er dagelijks die ſtraat paſſeeren?" — „ Dat valt moeijelijk te bepalen; maar, in het ruwe ge„ nomen, denk ik, dat derzelver getal ten minſte op wel tien„ duizend mag geſchat worden." — „ En hoe velen denkt „ gij dat van die tienduizend lieden van een gezond verſtand „ en een goed oordeel zijn?" —„ Op zijn meest honderd." — „ Wel nu, Mijnheer de Doctor, hiermede hebt gij zelf mijne „ vraag beantwoord. De honderd lieden van verſtand en oordeel „ zijn *uwe* kalanten, en alle de overigen, die negenduizend„ negenhonderd, de *mijne*."

❋

LODEWIJK DE VIJFTIENDE, Koning van *Frankrijk*, op zekeren dag een der Bureaux van Oorlog bezoekende, zag op eene tafel een bril liggen, en dien in de hand nemende, zeide hij: „ Laat ik eens zien, of hij goed zij." Ten zelfden tijde zag hij een papier op de tafel liggen, hetwelk toevallig aldaar ſcheen gelaten te zijn, doch, eene breedſprakige lofrede behelzende, niet zonder oogmerk aldaar ſcheen te zijn nedergelegd. Na de eerſte regels te hebben gelezen, wierp de Koning het geſchrift en den bril op de tafel neder, er lagchende nevens voegende: „ Die bril is niet beter dan de mijne: hij „ vergroot te veel."

De

De Heer D'APCHON, eerst Bisschop van *Dijon*, naderhand Aartsbisschop van *Auch*, was in zijne jeugd Ridder van *Malta*, en door zijne familie tot den Zeedienst bestemd. Gedurende den tijd dat hij te *Lyon* studeerde, werd hij eenen *Spaanschen* Jesuit voorgesteld, die onder zijne medebroeders den naam had van toekomende dingen te kunnen voorspellen. En inderdaad voorspelde hij, dat de jonge Student, die hem werd voorgesteld, een pilaar der Kerke en de derde Bisschop van *Dijon* zoude worden; eene voorspelling, te vreemder, omdat er tot nog toe geen Bisdom in die stad was. De jonge medescholieren van den jongen APCHON lachten hartelijk om deze voorspelling, die daarom niet te minder vervuld werd, en gaven hem den bijnaam van *Bisschop*; hij behield denzelven, terwijl hij in den Zeedienst was. Tijdgenooten geven getuigenis aan de waarheid dezer Anekdote; en indien er aan derzelver geloofwaardigheid iets mogt ontbreken, kunnen wij er nevens voegen, dat deze eerwaardige Kerkvoogd zelf, die zelfs al jokkende geene onwaarheid konde verdragen, dezelve dikmaals als eene wezenlijke daadzaak verhaalde, zonder daarom, zoo als hij zelf zeide, aan dusdanige voorspellingen eenig geloof te slaan.

Terwijl hij Aartsbisschop van *Auch* was, ontstond er brand in een huis aldaar ter stede. Straks begaf de Kerkvoogd zich derwaarts; en was zijne eerste vraag, of alle de bewoners gered waren? „Helaas!" riep eene moeder wanhopig uit: „men „heeft mij uit de vlam gescheurd, en ik heb mijn kind niet „kunnen redden, dat in die kamer zich bevindt," wijzende met haren vinger naar de tweede verdieping, die in volle vlam stond. Straks beval de Aartsbisschop, dat er eene ladder voor het aangewezen raam zoude geplaatst worden, en beloofde eene premie van tweeduizend Ecus aan hem, die het ongelukkig schepsel zoude redden. Niemand durfde zich aan een zoo dreigend gevaar blootstellen. Maar de menschenliefde kent geen gevaar. De eerwaardige Kerkvoogd omwindt zich met een doornat gemaakt stuk laken, maakt het teeken van het kruis, beklimt de ladder, dringt midden door de vlammen, keert welhaast terug, houdende het kind in zijne armen, en stelt het zijne moeder in handen, te midden der toejuichingen eener opgetogene menigte van aanschouweren. De ouders vallen voor hem op de knieën. „Mijne vrienden!" voerde hij hun met een lagchend gelaat te gemoet: „ik heb de „premie van tweeduizend Ecus gewonnen; het is billijk, „dat het kind, welk ik gered heb, en daardoor mijn aange„nomen zoon is geworden, de premie trekke; ik zet dezelve „op zijn hoofd." Dit gezegd hebbende, vertrok hij ijllings, om zich aan de dankbetuigingen der ouderen te onttrekken.

In het *Meng.* van No. III. bl. 122. reg. 26. is bij vergissing het volgende uitgelaten: *Ook uit dit tweede bedde verkreeg hij vijf kinderen, eenen zoon namelijk en vier dochters; doch van welke laatstev de jongste in de kindschheid overleden is.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

OVER

HET BESTENDIGE IN DEN ROEM DER OUDE DICHTERS,

DOOR

P. CHEVALLIER,

Predikant bij de Walsche Gemeente te Amsterdam (*).

Menigvuldig zijn de geschriften en bespiegelingen over hetgeen men gewoon is de *geschiedenis van het menschelijk verstand* te noemen. Veel goeds, veel schoons, doch ook veel onzekers en willekeurigs, is er omtrent dat onderwerp gezegd. Hetgeen de een als een bewijs van helder licht beschouwde, scheen den anderen dikke duisternis te zijn, en waar *deze* ontwikkeling en voortgang zag, vond *gene*, dat men verre, zeer verre terug geweken was. Dus werd deze *geschiedenis* meer de opgave van eigen standpunt en gevoelens, dan eene juiste daarstelling der zaak zelve; en inderdaad is het ook zoo gemakkelijk niet, om dien gang des menschelijken verstands duidelijk aan te wijzen. Er doen zich

(*) Uitgesproken in de Maatschappij FELIX MERITIS, den 15den van Lentemaand 1809.

zich daarin vele tegenſtrijdige verſchijnſelen op, die het onderzoek zeer moeijelijk maken, en het beſluit merkelijk belemmeren; ook ſchijnen velen, die zich aan dat onderzoek gewaagd hebben, in hetzelve niet zonderling geſlaagd te zijn. Intuſſchen zijn er in deze geſchiedenis des menſchelijken geestes *bijzonderheden*, die den aandachtigen beſchouwer niet kunnen ontglippen, omdat dezelve zich als *daadzaken* vertoonen, en dus aan geene twijfelingen onderhevig kunnen zijn. Zoo dunkt mij, bij voorbeeld, is het onloochenbaar, *dat in alle tijden, en bij alle beſchaafde Volken, de voortbrengſels van het Dicht- en Kunst-vermogen meer hun gezag en invloed hebben weten te handhaven, dan de afgetrokkene ſtelſels eener enkel beſpiegelende Wijsgeerte:* daar de *eerſte* zich onder tallooze afwisſelingen ſtaande hielden, zag men de *laatſte*, de eene voor, de andere na, verdwijnen. HOMERUS en PINDARUS, VIRGILIUS en HORATIUS hebben hunnen ſtand bewaard, offchoon de oudere en latere Wijsgeeren zich onderling verdrongen, of dikwerf geheel vernietigd hebben.

Ik erken, dat men juist niet *altijd* over dezelfde kunstgewrochten het zelfde oordeel geveld heeft, en dat de ſmaak der Eeuwen daaromtrent wel eens twijfelachtig is geweest. Ik weet, dat men ten tijde van LODEWIJK DEN XIV het zeer oneens was over de waarde der oude Dichters en Redenaars, en dat deze ſtrijd ook in Italie, in Engeland, en onder ons gevoerd is. Ik weet, dat men zeer verſchillend kan denken omtrent den oorſprong en de zamenſtelling van den *Ilias*; dat men het uitmuntend ſtuk van den *Mantuaanſchen* Dichter *over den Landbouw* de voorkeur boven de *Eneis* kan geven; met elkanderen redetwisten over de vereischten van het *Heldendicht*, over de beſtanddeelen en inrigting van het *Treurſpel*; dat men omtrent het wezen van het *ſchoone* zeer uiteenloopende gevoelens kan aannemen, en in het beſchouwende gedeelte der kunst zeer onderſcheidene begrippen volgen, gelijk de menigte *Theorien* getuigen, welke in het licht verſchenen zijn, ſedert dat BODMER en BARITMGER in Zwitſerland de eerſte grondſlagen tot de zoogenoemde *Aeſthetiſche* beoefening der ſchoone kunſten gelegd hebben. Dit alles, echter, M. H. verzwakt geenszins de door de grijze ervaring geſtaafde opmerking, *dat de wrachten van het Dichtvermogen duur-*

aamer zijn, dan de stelsels eener afgetrokkene en louter bespiegelende Wijsgeerte. Het schijnt, dat de Ouden dit onvergankelijke van hunne kunst gevoeld en geloofd hebben. Wij weten, dat de Romeinsche Schrijver der *Herscheppingen*, die gewigtige bijdrage tot de geschiedenis der *Fabelleer*, en ook tot die der *Overlevering*, aan dit zijn werk de *onsterfelijkheid* beloofde (*), en dat de vernuftige, maar niet altoos aan de wetten der zedelijkheid getrouwe, Latijnsche Puntdichter voorspelde, *dat menig vreemdeling zijne gedichten nog zoude lezen en naar zijn Vaderland overbrengen, wanneer reeds lange de marmeren graven van Messala en Licinus in stof en gruis zouden veranderd zijn* (†).

Maar van waar nu, M. H. dit *duurzame* en *onuitwischbare* der kunst, in vergelijking met het *onzekere* en *ligt verdwijnende* der afgetrokkene bespiegeling? Durf ik het wagen u eenige aanmerkingen over dit onbetwistbaar *verschijnsel* in de geschiedenis des menschelijken verstands mede te deelen, om dus eene billijke hulde aan de achtbare oudheid toe te brengen? — Deze poging, hoe zwak dan ook, schijnt mij niet ongepast te zijn voor de plaats, van waar ik de eer heb tot u te spreken. Zij immers is toegewijd aan de schoone kunsten en wetenschappen, welker waarde, strekking, onderling verband en heilzame invloed u gedurig worden voor oogen gesteld. Dikwerf hoort gij hier in onze landtaal, hetgeen *Latium* en *Athene* hebben voortgebragt. Uwe Dichters en Redenaars, tredende in de voetstappen dier groote mannen, welker schriften, aan de verwoesting ontrukt, door alle Eeuwen heen ten voorbeelde en gids verstrekten, doen bij u de wensch geboren worden, dat ook zij eens den laten nakomeling leeren, en het onvergankelijke der kunst voor de volgende geslachten ten toon spreiden. Mijne stoffe verwijdert zich dus in geenen

der-

(*) Ovid. *Metam.* Lib. XV. v. 870 &c.

(†) Martialis *Epigr.* Lib. VIII. Epigr. III.

Et cum rupta situ Messalae saxa jacebunt,
Altaque cum Licini marmora pulvis erunt:
Me tamen ora legent, et secum plurimus hospes
Ad patrias sedes carmina nostra feret.

deele van het oogmerk uwer vriendschappelijke en letterkundige bijeenkomsten. Ten hoogste zal ik mij verblijden, indien ook ik eenigzins aan dat oogmerk moge beantwoord hebben. De keus van mijn onderwerp zelve bemoedigt mij, dewijl ze mij herinneringen voor den geest brengt, die de waarheid mijner stelling bevestigen; en hier herroep ik in mijne verbeelding de dagen mijner jeugd, toen men mij het eerst de waarde dier voortreffelijke overblijfsels der oudheid deed gevoelen. Bij zoo vele veranderingen in eigene lotgevallen en levensstand, bij de verschijning en werking van allerlei begrippen en gevoelens, bij de woeling der menschelijke driften, bij de stormen, die Europa en ook onzen vaderlijken grond zoo vele jaren geschokt hebben, is de schatting dier schriften bij mij niet verminderd; en welk een streelend genoegen, wanneer men kan verzekeren, dat de herinneringen aan de vroegere indrukken, welke deze gedenkstukken der oudheid te weeg bragten, geene herinneringen zijn aan bedriegelijke, zich zelve vroeg of laat uitdoovende gewaarwordingen, aan begoochelende en nietige droomen; maar herinneringen aan hetgeen *eens waar*, *eens schoon* en *goed* was, en ook *waar* en *schoon* en *goed* gebleven is, en steeds zal blijven. — Hoe kon het ook anders zijn, M. H. De oude Dichters waren gewoon, de uitspraken der *Natuur*, die hen omringde, te raadplegen, en drukten getrouwelijk hare voorschriften in hunne werken uit. — Er is eene *taal*, eigen aan alle landen, aan alle volken: zij is dezelfde onder alle hemelstreken; eene *taal*, onafhankelijk van zeden, gewoonten, regeringsvormen en staatsomwentelingen, — *de taal van het hart:* deze verstonden zij, deze bezigden zij in hunne kunstgewrochten; deze *taal* behoudt hare kracht, en verbindt alle tijden en eeuwen met elkanderen door een onoplosbaren band. — De *gemoedsbewegingen*, die haren oorsprong in de natuurlijke gesteldheid en aanleg van het menschelijk hart hebben, hoe verschillend ook gewijzigd door bijzondere omstandigheden, bewaren overal en altoos hare onverliesbare *kenmerken*. Het waren deze *kenmerken*, welke de oude Dichters zorgvuldig opspoorden, en met eene vaste hand in hunne schriften overbragten. Zij waren groote meesters in het schetsen van *Karakters*, en zij wisten dezelve in het wa-

ware licht te plaatsen. Zij bezaten het zeldzaam vermogen, om, hetgeen verspreid en zelfs tegenstrijdig scheen, in één punt te vereenigen; en zij herinneren ons meer dan eens aan den Beeldhouwer EUPHRĀNOR, van wiens kunst ons PLINIUS *de oude* zegt, *dat men in zijnen Paris zag den man, die het Regtsgeding der Godinnen besliste, die de Minnaar van Helena was, en den Zoon van Thetis ter aarde velde* (*). — Somtijds is een *enkele* sterke trek genoegzaam, om het gansch karakter te doen kennen. Het *eene* woord van *Mezentius*, den Koning van Toscanen: *Mijn hand is mijn God* (†), schetst den hoogmoedigen, den verwaten, den roekeloozen verachter der Goden; en wanneer, door *die* hand, opgeheven om *Eneas* te treffen, de dappere, de beminnelijke, en zijn vaderland liefhebbende *Antor* sneuvelen moet, zegt de Dichter van hem, *dat hij zijn stervend oog ten hemel sloeg, en zijne laatste gedachte het geliefde Argos was* (‡). — Zal een ESCHYLUS den slag bij Salamis, zoo doodelijk voor den Perziaan, in alle zijne verwoestende uitwerkselen afbeelden, zoo laat hij *Xerxes*, te Susa aangekomen, aan de verbaasde en door schrik bevangene Satrapen *zijnen lediligen pijlkoker vertoonen*, als het éénige, wat hem van al die pracht en luister, die hem omringden, toen hij naar Griekenland toog, was overgebleven (§). — Is het te vreezen, dat de *belangstelling* in den Held, dien men als een voorbeeld van grootmoedigheid heeft afgeschetst, *verminderen* zal; wordt het hart met het lot van *Turnus* bewogen, en wenscht men, dat zijn Overwinnaar hem het leven zal schenken — maar neen! *Turnus* moet sterven, opdat Latium in vrede en veiligheid bezeten worde — zal hij dan alleen uit staatkunde sneven? — neen! hij droeg den buit van den door hem gedooden *Pallas* over zijne wapenen: *Eneas* oog valt op den *draag-*

(*) Euphranoris Alexander Paris est; in quo laudatur, quod *omnia simul intelligantur*, judex Dearum, amator Helenae, et tamen Achillis interfector. PLINIUS, *Hist. Nat.* Lib. XXXIV. C. VIII.

(†) Dextra mihi Deus. VIRG. *Aen.* Lib. X. v. 773.

(‡) —— —— —— —— —— —— Coeluinque
Aspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.
Aen. Lib. X. v. 781, 782.

(§) AESCHYLI *Persae*, v. 1025 &c.

draagband van zijnen edelen Vriend, en *het is aan zijne schim, dat Anchises Zoon den erfgenaam van Latiums kroon opoffert* (*). — Moeten er diep ontroerende tafereelen worden daargesteld, met hoe weinige woorden, met welke eene belangrijke eenvoudigheid bereiken deze Schrijvers hun oogmerk! *Etéocles* en *Polynices* liggen beide door elkanders hand op het veld verslagen. Dit was het einde van den Broedertwist. Hun rampzalige Vader, op wiens hoofd zich onuitsprekelijke rampen verzameld hadden, staat bij de lijken van zijne kinderen, werwaarts zijne Dochter, op zijn verzoek, hem geleid heeft. Van het gezigt beroofd, verzoekt hij zijne *Antigone*, dat zij zijne hand bestiere, om *nog eens* de ligchamen van zijn ellendig kroost aan te raken. *Antigone! waar is nu het lijk van Etéocles? waar dat van Polynices* (†). — Wat is treffender, dan het oogenblik, waarin *Hecuba*, de zoo diep ongelukkige *Hecuba*, zich, in plaats van hare Dochter, wier dood geëischt wordt, voor het altaar wil doen slagten, om Achilles schim te bevredigen? De worsteling tusschen haar en *Polyxena*, die gaarne, zeer gaarne wil sterven, omdat het denkbeeld, eene slavin van een der Griekſche Grooten te zullen worden, voor haar ondragelijker dan de dood zelf is, — deze worsteling tusschen de moeder en haar eenigst overgebleven kind is oneindig belangrijk; en wanneer men leest, dat de edele *Polyxena* de *reinheid der zeden*, bij de toebereidselen tot hare opoffering en in de ure des doods, met de hoogste tegenwoordigheid van geest, in gedachte houdt, dat zij iedere hand, die haar wil aanraken, met eene edele fierheid terugstoot, en zelve haren boezem voor het offermes ontbloot, en met de uiterste omzigtigheid zorgt, dat haar ligchaam in het nederstorten met haar kleed bedekt blijve (‡), dan denken

(*) —— Pallas te hoc volnere Pallas
Immolat —— —— ——
Aen. XII, v. 948, 949.

(†) Ἐτεοκλέους δὲ πτῶμα Πολυνείκους τε ποῦ; EURIP. *Phoen.* v. 1725. Edit. *Morelli.*

(‡) —— ἡ δὲ καὶ θνήσκουσ', ὅμως
Πολλὴν πρόνοιαν εἶκεν εὐσχήμως πεσεῖν,
Κρύπτειν δε, ἃ κρύπταν ὁματτ' ἀρσένων χρεών.
EURIPID. *Hecuba*, v. 566 &c. ejusd. Edit.

ken wij aan de *wet*, die eene onzigtbare hand in het hart der menschen schreef. — Ook vindt men, bij de beste dezer Schrijvers, het heilzaam denkbeeld eener beloonende en straffende Voorzienigheid overal verspreid, inzonderheid bij de Treurspeldichters. De rampzaligheden van *Luis* huis en van *Atreus* geslacht, met zoo vele andere geschiedenissen, door hen zoo krachtig bewerkt, strekken hiervan ten voorbeelde. Vooral hebben SOPHOCLES en EURIPIDES dit *groote* beginsel in hunne schriften, als *één der raderen*, waardoor het menschelijk hart moet bewogen en bestierd worden, ten sterkste voorgesteld. Het is ook niet mogelijk, dat het vuur der Dichtkunst, bij het tegenovergestelde denkbeeld, zoude kunnen ontvlammen. De gedachte aan een *blind noodlot* is eene geest uitblusschende, eene hart versteenende gedachte; en is het, dat een LUCRETIUS, die het ijskoude stelsel van EPICURUS wereldwording in zijn gedicht over de *Natuur der dingen* heeft ingeweven, zoo veel *dichterlijks* bevat, het is niet op die plaatsen, waar hij met afgetrokkene en duistere redeneringen de leer der *Voorzienigheid* stoutmoedig aanrandt (*), maar het is in zijne beschrijvingen der verschillende Natuurverschijnselen, het is in zijne tafereelen der rampen, die ons menschen treffen, het is, wanneer hij niet kan nalaten, nu en dan het denkbeeld eener levenwekkende Godheid te hulp te roepen. Dan, ja dan is hij Dichter, een groot Dichter. Voor het overige onderscheiden zich deze voortbrengsels der Oudheid door eene menigte diep doordachte, op eene onwrikbare ervaring steunende, voor de uitgebreidste ontwikkeling vatbare, en voor het menschelijk bedrijf allezins werkzame spreuken. Hier is een kostelijke schat van levenswijsheid. En wat zal ik zeggen van de verbazende *rijkheid* hunner gedachten? Een enkele HOMERUS leverde aan alle volgende Dichters en Redenaars eenen onuitputbaren voorraad op; hetgeen ook de reeds genoemde ESCHYLUS van zijne *eigene* gedichten de getuigenis deed afleggen, *dat zij niet*

(*) *Certe enim certius, tum perire omne Lucretii acumen, cum Providentiae adversetur* — is de juiste oordeelvelling van zijnen schranderen Uitgever T. CREECH. Zie zijnen *Lucretius*, pag. 127 in fine.

niet anders waren dan de overblijfſels van HOMERUS *meesterlijk voorziene tafel* (*)! om niet te ſpreken van het gemakkelijke, het vloeijende, het krachtige en ſteeds gepaste hunner uitdrukking, die dikwerf onnavolgbaar is, zelfs dan, wanneer men, misleid door derzelver eenvoudigheid, op die zelfde baan wil treden. — Het was boven allen de *Vader der Dichtkunde*, wiens verzen beſchouwd werden, als geheel *zijn eigendom*, van welken *niets* kon worden medegedeeld, noch afgenomen: zoo dat een zijner grootſte bewonderaars, welke hij onder de Romeinſche Schrijvers had, beſchuldigd zijnde dat hij te veel uit dien Dichter had overgenomen, deze beſchuldiging als de grootſte lofrede beſchouwde, met te zeggen, *dat het veel gemakkelijker was, aan Herculer zijne knods, dan aan* HOMERUS *een zijner verzen te ontwringen* (†). Zonder twijfel. Hunne wijze van zich uit te drukken moet eene onweerſtaanbare kracht hebben: want zelfs dan, wanneer en zeden en gewoonten en beginſelen ten eenemale ſtrijdig met de onze zijn, wanneer ons verſtand terugdeinst van zoo veel dwaling en verkeerdheid, kunnen wij niet nalaten, regt te doen aan de juistheid en ſchoonheid der taal. PLATO blijft welſprekend, en zijn ziel verrukt ons, offchoon wij zijne beſpiegelingen als droomen beſchouwen. Als dichterlijk vernuft bewaart hij zijnen rang, niettegenſtaande vele zijner ſtellingen tot het niet zijn wedergekeerd. Ja wat meer is, een onafgebroken tafereel van de ongerijmdſte verhalen, geheel ſtrijdig met alles, wat wij van God, van zijne regering en van de wereld weten, ketent ons door eene onvergelijkelijke voordragt, door eene ſchilderachtige verſcheidenheid der voorwerpen, door eene treffende teekening der hartstogten, en door de zedelijke wending, welke er zelfs aan de vreemdſte en ongegrondſte verzierſingen gegeven wordt. Ik bedoel de reeds genoemde *Herſcheppingen* van OVIDIUS. — Zoude men nu na dit alles niet mogen ſtellen, M. H. dat het getrouwelijk naaplegen der natuur, het bezigen van de onbedriegelij-

(*) τεμάχη τῶν Ὁμήρου μεγάλων δείπνων. ATHEN. *Deipnoſ.* Lib. VIII.

(†) *Facilius eſſe Herculi clavam, quam Homero verſum furripere.* Dit was de getuigenis van VIRGILIUS zelven. Vide DONATI, *Vitam Virgilii*, p. 153. Edit. *Heynii*.

lijke taal des harten, het naauwkeurig gadeslaan der gemoedsbewegingen, het vermogen om in één punt veel te vereenigen, de meesterlijke kunst in het eenvoudig daarstellen van zielroerende tooneelen, de gehechtheid aan het weldadig denkbeeld van eene beloonende en straffende Voorzienigheid, gepaard met alle de levendigheid en kracht der uitdrukking, de oorzaken zijn van den beſtendigen roem, welken de oude Dichters genoten hebben, en van den onverwelkbaren luister hunner ſchriften? Voeg hierbij, dat de meeste hunner gevormd werden in den werkelijken kring des levens; dat zij ſpraken van hetgeen zij zelve zagen, hoorden, ondervonden; dat hunne menſchenkennis op eigen ervaring gegrond was; dat velen onder hen op een luisterrijk tooneel en in betrekkingen met de grootſte mannen der Oudheid geplaatst waren. ESCHYLUS had het ſtoute zijner beelden, het ſchrikverwekkende zijner voorſtellingen ontleend uit de loopbaan, welke hij geloopen had. De veld- en zeeſlagen van *Marathon*, *Salamis* en *Platea*, welke hij had bijgewoond, hadden hem veel geleerd. Een SOPHOCLES was *Archont* te Athene; een EURIPIDES genoot de naauwſte vriendſchap van ANAXAGORAS en SOCRATES, — en deze mannen waren geene enkel beſpiegelende Wijsgeeren: beide kenden zij het menſchelijk hart; beide waren zij vrienden van de Dichtkunst; beide geloofden zij aan eene, onzigtbare Magt, die de wereld regeert. In deze ſchool ontwikkelden zich zijne verbeeldingskracht en hart, en zamelde hij die wijze gezegden in, die zijne ſchriften op iedere bladzijde verſieren, en hem tot een der uitmuntendſte Zededichters van zijnen tijd maken.

Dit alles nu, M. H. ſchijnt de redenen in zich te bevatten van die duurzaamheid, welke wij aan de ſchriften dier groote Mannen toekennen, te midden van zoo vele veranderingen, waaraan de menſchelijke geest is onderworpen geweest. Dit alles bleef, om hetgeen er *waar* en *ſchoon* en *goed* in was. — Geheel anders was het geſteld met zoo vele voortbrengſelen eener afgetrokkene en enkel beſpiegelende Wijsgeerte, — eener Wijsgeerte, die *dan* eens zich alleen met het rijk der mogelijkheid bezig hield; *dan* vragen onderzocht, waarop zelfs in het toekomende aan eindige wezens geen antwoord zal gegeven worden; *dan* zich verdiepte in naſporingen zonder peil of perk; *dan* zichzelve plaatſte op

den troon der Godheid, en zich verbeeldde te kunnen vormen en besturen hetgeen *zij* gevormd had en bestuurde; *dan* een kunstig zamenweefsel van de fijnste redeneringen, waarin een onverbrekelijk verband scheen te heerschen, oprigtte, maar waarvan het *eerste* beginsel bedriegelijk was; *dan*, om zich uit verlegenheid te redden, allerlei veronderstellingen opwierp, gelijk de *noodmunten* ten dage des angstes geslagen worden; *dan* zich verbeeldde op eene spinneweb een schitterend borduursel te kunnen leggen; *dan*, als de *Cumeesche* Priesteres, de waarheid met een donker kleed omzwachtelde (*); *dan* door eigene verwarring anderen verwarde; *dan*, eindelijk, door het weggraven van den grond, waarop anderen veilig woonden, zichzelve in den afgrond storte. Eene zoodanige Wijsgeerte vond in haren eigen boezem de zaden van haare verstoring en vernietiging.

Ziedaar, M. H. eenige weinige aanmerkingen over een zeer in het oog loopend verschijnsel in de geschiedenis van het menschelijk verstand. Zoude ik nu te veel zeggen, indien ik stelde, dat de achting, welke der bovengenoemde gedenkstukken der Oudheid wordt toegedragen, den waren maatstaf der geleerdheid onder een volk uitmaakt? Immers waren het deze schriften, die, toen Europa in het duister lag, even gelijk de *morgenstar*, volgens MARO's taal, *het heilig hoofd verheft en den nacht verjaagt* (†), ook het eerst een heilzaam licht verspreid hebben. Het was ook uit aanmerking van den dienst, welken de oude Dichters aan de zuivering der heerschende begrippen in Godsdienst en Wijsgeerte hadden toegebragt, dat de groote MELANCHTON — een naam, eerwaardig bij allen, die kunde, smaak, welwillendheid des harten, zachtheid van karakter en allerlei deugd op prijs stellen — zijnen voortreffelijken *Brief over het lezen der Grieksche Treurspelen* schreef, en de wijsheid van dat volk ten hoogste roemde, omdat het niet, gelijk men gewoonlijk meent, uit enkel vermaak, maar *tot regeling der hartstogten, tot beteugeling der begeerten, zoo vele sprekende tafereelen van het nietige der aardsche grootheid, van het zwakke der menschelijke natuur, van het onzekere der*

(*) Obscuris vera involvens —

Aen. VI. v. 100.

(†) Exulit os sacrum coelo, tenebrasque resolvit.

Aen. VIII. v. 591.

der geluksgoederen, van de goede gevolgen der edele daden, en van de verſchrikkelijke uitkomst van het kwade voor alle oog brengt (*).

Maar indien dit zoo zij, gelijk de geſchiedenis der oude en nieuwere Letterkunde ons leert, welk eene dankbaarheid zijn wij dan niet verſchuldigd aan die geleerde mannen, welke deze ſchriften der Ouden in hunnen oorſpronkelijken luister door de fakkel der Oordeelkunde herſteld hebben! Ook was, in dat opzigt, naar mijn inzien, de Zeventiende Eeuw de meest werkzame en meest beſliſſende Eeuw na het herſtel der fraaije Wetenſchappen. Wij genieten nu al dat ſchoone, maar wij vergeten te dikwerf, welk een moeijelijke en alle krachten inſpannende arbeid, welk een onbegrensd geduld ons dit onderwijs en dat ſtreelend genoegen bezorgd hebben. Ik ſtem het toe; deze arbeid ſchijnt op zichzelve niets ſchitterends te hebben; hij verbergt zich voor het oog, of vertoont zich onder eene dorre gedaante; maar zijn het niet de in de duistere aarde ſchuilende, en door den voet des wandelaars vertredene wortels, welke aan den boom zijn blad en bloem en vrucht mededeelen?

Nog eens: Theorien der Dichtkunde hebben hare nuttigheid. Het *wijsgeerig* beoefenen der oude Letterkunde kan eene bron van veel leering en veel genoegen zijn. Ik erken ook, dat de regelen der Dichtkunst hunnen oorſprong verſchuldigd zijn aan onze gewaarwordingen, en dat de *verbeeldingskracht* hare vaste wetten heeft. Ik twijfel geenszins, of er is een *Bovennatuurkundig ſchoon*: maar men zij ook hier wijs met matigheid. Te veel verfijning, te veel ontleding verſtompt het gevoel en verzwakt het genot. Het is niet alleen naar het volmaaktst geometrisch plan, dat de ſchoonheid van een paleis moet beoordeeld worden. Er ligt veel buiten de *Theorie*, hetwelk alleen het

(*) Saepe de hominum moribus et de disciplina cogitans, Graecorum conſilium valde admiror, qui initio Tragoedias populo propoſuerunt, nequaquam, ut vulgo eſtimatur, tantum oblectationis cauſa, ſed multo magis ut rudes ac feros animos conſideratione atrocium exemplorum et caſuum flecterent ad moderationem, et frenandas cupiditates, quod in illis Regum et urbium eventibus imbecillitatem Naturae hominum fortunae inconſtantiam, et exitus placidos juste factorum, e contra vero triſtiſſimas ſcelerum poenas oſtendebant. — Vide MELANCHT. *Epiſt. ſelect.* p. 244.

het aandachtig lezen en beoefenen der oude Dichters ons leeren kan. — Wil men echter regelen; wij bezitten onder de overblijffelen der Romeinsche geleerdheid den *Brief van Horatius aan de Pisoo's*, een voortreffelijk geschrift, boven allen lof verheven. Kortheid, juistheid, duidelijkheid, algemeenheid kenmerken de in dit kleine boeksken bevatte lessen. Het is niet alleen gewigtig voor den Dichter, maar voor ieder Kunstenaar, maar voor ieder denker gewigtig, en ik maak geene zwarigheid, om hetzelve, met den schranderen D'ALEMBERT, een bevoegd Regter in deze zaak, *het Wetboek van den goeden smaak* te noemen. — Van den goeden smaak? — Ja, M. H. dit en zoo vele andere gedenkstukken der oude Dichtkunst hebben zich staande gehouden in het midden van zoo vele voortbrengselen van het valsch vernuft: zij zijn dus ook het beste wapen tegen deszelfs verleidenden en wegsleependen invloed. Het billijk gezag, hetwelk zij uit eigene waarde, en na de beproeving van zoo vele Eeuwen, uitoefenen, verbreekt alle andere willekeurige magt. Zij deelen daarenboven een gevoel van edele onafhankelijkheid en vrijheid mede, en maken den geest vatbaar voor al hetgeen er leerrijk, treffend en groot in alle kunsten en wetenschappen is. Men spreekt veel van een *algemeen schoon*, hetwelk in alle takken van kennis, in alle wijzigingen der kunst verspreid is. Ik geloof, dat dit geene ijdele bespiegeling is; maar, zoo men immer wenscht het gevoel daarvan te verkrijgen of devendig te houden, zoo is het oordeelkundig en bestendig beoefenen der oude Schrijvers er ongetwijfeld het zekerst middel toe. De ondervinding heeft geleerd, dat de smaak voor de schriften der Grieken en Romeinen den grondslag gelegd heeft tot de *algemeene Letterkunde*; dat hierdoor de kluisters der vooroordeelen, die volken van volken scheidden, verbroken zijn, en eene onzigtbare gemeenschap tusschen de edele vernuften in alle tijden en landen is daargesteld. Verre dus, dat de ware eerbied voor de eerwaardige overblijffelen der Oudheid in eene bijgeloovige gehechtheid aan hetgeen *Athene* of *Rome* hebben voortgebragt bestaan zoude, zoo baant veeleer de hoogachting voor dezelve den weg tot eene regtmatige en opgeklaarde prijsstelling op alles, wat den menschelijken geest eer aandoet. Dus zal, voor den waren vriend der Ouden, de harp van *Juda's* Koning niet minder welgevallig zijn, dan de *Thebaansche* lier;

de

de vruchten van den *Sabeeſchen* grond en die van des *Tibers* oever zullen bij hem in denzelfden lof deelen; en de klanken, waarvan *Fingals* Zoon *Schotlands* rotſen deed weergalmen, zullen zoo wel zijn oor ſtreelen, als de liefelijke toonen der fluit in de velden van *Syracuſa*.

Tot kweeking van dit algemeen en onpartijdig gevoel voor het *waar* en *onvergankelijk ſchoon*, moeten ook uwe bijzondere letteroefeningen, M. H., en de werkzaamheden van dit Genootſchap, dienstbaar zijn. — Er is een naauw verband tusſchen alle de ſchoone kunſten, tot welker bevordering en roem Gij het uwe wenscht bij te dragen. De ſchetſen van het beeldend vermogen der Ouden, die de zalen van dit gebouw verſieren, ſtrekken hiervan ten duidelijkſten bewijze. Uwe *Laöcoön* is een heerlijk Dichtſtuk, gelijk de *Jupiter* van PHIDIAS eene gedachte van HOMERUS was; en hoort dit, Kunſtenaars! deze heilige en onverbrekelijke betrekking tusſchen alle kunſten, deze onderlinge mededeeling van licht en kracht, deze ſtrekking tot het zelfde doel hebben geenen anderen grondſlag dan de rijke *Natuur*; en zij, zij is, in al haren rijkdom en pracht, niets anders dan een ſtaauwe ſtraal van het OORSPRONKELIJK SCHOON, aan hetwelk alle wetenſchap en kunst moet worden toegewijd.

AANMERKINGEN, AANGAANDE DE BESTE MANIER, OM HET AFKOOKSEL VAN DEN KOORTSBAST TE BEREIDEN. Door AD. YPEY, *Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Univerſiteit te Franeker.*

Onder de vooroordeelen tegen de voorſchriften der Bataafſche Apotheek is geen der geringſte, datgene, hetwelk nog heden, bij vele in de gronden der nieuwe Scheikunde onbedrevene Apothekers, plaats grijpt, tegen de aldaar voorgeſchrevene manier, om het Afkooksel van den Koortsbast te bereiden. Van hunne jeugd af hadden zij immers geleerd, den Koortsbast, drie uren lang, of daaromtrent, te koken, waardoor zij een dik, ſchuimend, ondoorzigtig Afkooksel verkregen. De Bataafſche Apotheek gebiedt daarentegen, dat men den Koortsbast ſlechts gedurende een vierde uur aan de kook zal houden, en alsdan het vocht door een lap zal laten

loopen. Men bekomt op die wijze een ligter, veel minder gekleurd en verzadigd, en ook een veel minder uittrekſel gevend Afkookſel, dan door de gewone ouderweetſche bereiding, aan welke zij daarom de voorkeuze geven.

Indien de voornaame krachten van den Koortsbast gezocht moesten worden in deszelfs laatſte, bezwaarlijk uitkookbare, bittere en zamentrekkende deelen, dan zou men de overwinning wel dienen toe te kennen aan de Liefhebbers der lang aanhoudende Afkookſels. Dan dit is geenszins het geval: want zoo men het Water, hetgeen bij het bereiden van het Afkookſel, of van het Uittrekſel, vervliegt, opzamelt en tot een klein beſtek brengt, bekomt men een Water, rijk aan de eigenaardige krachten, die, door den reuk en den ſmaak, in den Koortsbast gevonden worden: bezittende ook zoodanig een geconcentreerd overgehaald Water uitmuntende koortsdrijvende krachten. Dat het voorts de fijne, en geenszins de grove deelen van den Koortsbast zijn, waarin men zijne kracht moet zoeken, blijkt genoegzaam uit het koortsdrijvend vermogen, hetgeen de Koortsbast bij kinderen en bij volwaſſenen uitoefent, aan welke men geene Geneesmiddelen kan toedienen. De beroemde ROSENSTEIN bevond immers, zoo bij anderen, als bij zichzelven, dat de Koortsbast, in de gedaante van eene pap op den buik gelegd, de tuſſchenpoozende Koortſen grondig genas, hetgeen dus alleen door de opſlorping der fijnſte deelen, door de porien van het vel, heeft kunnen geſchieden. Niet minder voorſpoedig, ſchoon nog zonderlinger, was de geneeswijze van PYE, die de koortſen der kinderen verdreef, door hun dubbele hemden te doen aantrekken, tuſſchen welke de Koortsbast was benaaid. Terwijl eindelijk ALEXANDER aan het zelfde oogmerk voldeed, door het Afkookſel van den Koortsbast onder de gedaante van een voetbad te gebruiken.

Daar het dus voldoende bleek, dat de kracht van den Koortsbast eigenlijk in zijne fijne, ligt opſlorpbare deelen was te zoeken, werden niet weinig de pogingen van hun begunſtigd, die de krachten van den Koortsbast alleen door trekken op koud water, zonder eenige koking, trachteden uit te halen. BAUMÉ deed zulks, met het best gevolg, in Frankrijk, en LEWIS in Engeland. „ Steeds heb ik ondervonden, zegt de laatſtgenoemde, (*Mat. Med.* p. 490) dat een Afkrekſel van

den

den Koortsbast in koud Water, ſchoon volkomen doorſchijnende, in ſmaak ſterker is dan een gewoon uitkookſel, ſchoon het laatſte een volleren ſmaak in den mond geeft. Door middel der gomachtige deelen, worden ook de harsachtige, in de Plantgewaſsen, oplosbaar in waterachtige vochten. — Ik heb deze bereidingen gegeven in tusſchenpoozende Koortſen, gelijk ook in andere ongeſteldheden, met al dat gevolg, hetwelk ik van dat voortreffelijk Geneesmiddel kon verwachten. De evenredigheden waren doorgaans eene once Koortsbast, tot een fijn poeder geſtooten, met twaalf oncen Water, die daarin, gedurende 24 uren, werd afgetrokken; nemende men best helder vocht, in giften van twee of drie oncen." De Heer AIKIN voegt hierbij het volgende, in eene aantaekening: „Nadat het bovenſtaande gedrukt was, kwam deze manier van doen in een algemeen gebruik, en voldeed, op de proef, aan hetgeen men daarvan gezegd had. De tijd der weeking werd alleenlijk verminderd tot twaalf uren; terwijl ſommige latere proeven toonden, dat dezelve nog meer kon worden opgekort, zonder nadeel van het middel. Eene once Koortsbastpoeder, door acht oncen Water, gedurende een uur, afgetrokken zijnde, ſcheen het vocht bijna zoo ſterk als een, dat gedurende 2, 4, 6, 8, 12, of 24 uren was afgetrokken geweest. Wanneer eene dubbele hoeveelheid van Koortsbast, door ſchudding met Water, gedurende twee of drie minuuten wierd vermengd, gaf zij een vocht, ſterker dan een der vorige, en ſchoon men het vocht daar nog 24 uren lang op ſtaan liet, werd het niet ſterker."

Zoo echter eene aanhoudende koking de krachten uit den Koortsbast kon trekken, zonder het afgetrokkene te doen ontaarden, zou dezelve, boven de beſchrevene handelwijze, te verkiezen zijn. Dan hierin is juist de zwarigheid gelegen. De langdurige koking geeft wel een ſterk Afkookſel, zoo lang als hetzelve heet is; doch zoo men het koud laat worden, bezinkt een groot gedeelte dier krachten, en het Afkookſel, daarvan afgeſcheiden, wordt veel minder bitter en zamentrekkend gevonden, dan men gedacht had. De uitgetrokkene geneeskundige deelen zijn hier dus in een ſtaat van ontaarding, en verliezen daardoor ook een groot gedeelte hunner eigendommelijke krachten. Van hier de reeds aloude klagt, dat men, om hardnekkige tusſchenpoe-

zen-

zende Koortſen te ſtuiten, veel minder kan uitvoeren met het Extract, dan met het Afkookſel, en veel minder met dat Afkookſel, dan met het Poeder zelve van eene bepaalde hoeveelheid Koortsbast.

Schoon nu velen wel hadden waargenomen, dat het lang koken van den Koortsbast zijn bederf was, en dat de beste deelen van het drabbig Afkookſel allengskens bezonken, was het hun echter onmogelijk, hiervan eene voldoende reden te geven. Zulks was bewaard gebleven voor de dagen eener meer verlichte Scheikunde, die ook dit voorheen duister ſtuk in een helder daglicht ſtelde. De Franſche Scheikonſtenaars hebben immers met voldoende proeven bewezen, (FOURCROY, *Syſt. des Conn. Chim. Vol. VII. p.* 311 *et ſuiv.*) dat het extractief gedeelte der Gewaſſen zeer begeerig is naar Zuurſtof; dat hetzelve die ſtoffe uit den Dampkring aantrekt, en zich daarmede vereenigt; dat eindelijk de met Zuurſtof verzadigde extractive ſtoffe hare oplosbaarheid in Water verliest, en, als een onnut, niet meer ontbindbaar, ligchaam, naar den grond zakt.

Hield men derhalve met het koken des Koortsbasts dagen lang aan, met vernieuwing van Water voor het vervlogene, dan zou men ras een Afkookſel bekomen, hetwelk al het eigenaardige, hetgeen dat Geneesmiddel inhoudt, naar den grond zou laten bezinken, en dus hoegenaamd geene krachten bezitten. Hieruit laat zich ook nog een ander verſchijnſel verklaren, hetwelk aan alle Apothekers, tot hunne groote ſchade, genoegzaam bekend is. Hoe uitmuntend zij namelijk hun Afkookſel van den Koortsbast voor de Extractbereiding ook mogen hebben vervaardigd, zoo verſchijnen daarin, bij de uitdamping, een aantal klevende, als harsachtige, deelen, die zich met de overige dunnere ſtoffe niet meer willen laten vermengen, en die daarom moeten worden weggenomen. Deze ſtoffe is geen Hars, maar een, door het aantrekken der Zuurſtof uit den Dampkring, onoplosbaar en krachteloos gemaakt gedeelte der extractive ſtoffe.

Eene geringe koking intuſſchen, gedurende een vierde van een uur, is niet in ſtaat, om aan de Zuurſtof des Dampkrings gelegenheid te geven, om vele extractive deelen te bederven. Daarentegen ſchijnt eene korte koking veel meer door te dringen, en de ſmeltbare deelen van den Koortsbast beter op te losſen, dan eene ſchudding enkel met koud Water. Men mag dus

vei-

veilig beſluiten, dat de Opſtellers der Bataafſche Apotheek, in hun voorſchrift voor de bereiding des Afkookſels van den Koortsbast, een verſtandigen middelweg hebben gekozen tusſchen de enkele ſchudding met koud Water en de langdurige Koking, die de eigendommelijke krachten van den Koortsbast allengskens vernietigt.

VERHANDELING OVER HET SPRAAKVERMOGEN

MET BETREKKING TOT DEN REDENAAR;

door

Mr. L. INGENHOUSZ, te *Breda*.

Het Spraakvermogen, voornamelijk met betrekking tot den Redenaar, welks beſchaving heden ten dage door weinigen van hun, die in het openbaar moeten ſpreken, ondernomen, veel min voltooid wordt, is nogtans eene der heerlijkſte en kostelijkſte gaven, door den Schepper der Natuur aan den Mensch bij uitſluiting geſchonken. Deszelfs kracht en waarde is zoo groot, dat het als een wonder kan worden aangemerkt, dat thans niet de hoogſte top van volmaaktheid hierin bereikt is: hij immers, die met de geſchiedenis der *Grieken* en *Romeinen* niet ten eenemaal onbekend is, zal alomme de duidelijkſte ſporen ontwaren, dat het oefenen en beſchaven van dat vermogen, niet alleen onder de Tooneelſpelers, maar zelfs onder allen, die zich in het openbaar moesten vertoonen en hunne gedachten uitbrengen, als eene hoofdbezigheid werd aangemerkt; en, tot ſtaving hiervan, behoeven wij ſlechts aan te halen het voorbeeld van de twee uitmuntendſte Redenaars, DEMOSTHENES namelijk en CICERO. De eerſte, toen hij voor de eerſte reizé in 't openbaar voor 't Volk ſprak, werd uitgejouwd, in plaats van deszelfs goedkeuring weg te dragen, en meende hierom die kunst, waarvoor hij, ſedert het hooren van een beroemd Redenaar en deszelfs ontvangene toejuichingen, een ſterken lust had opgevat, vaarwel te zeggen; dan naauwelijks had hem de Tooneelſpeler

SATYRUS, door het opzeggen van eenige dichtregels uit EURIPIDES, doen opmerken, dat niets anders dan het gebrekkige zijner uitſpraak de reden was, waarom men walgde van zijne redevoeringen, of hij begon zulke verhazende moeite en arbeid aan te wenden, om alle die gebreken te overwinnen, dat geen menſchelijk geduld heden ten dage die pijnlijke oefening zou verduren. Immers het zich opſluiten in eenen onderaardſchen kelder, eenige maanden lang, om aldaar vrijelijk zijne ſtem te kúnnen beſchaven, en door geene afleidingen te worden gehinderd, het leggen van ſteentjes onder de tong, om hierdoor zijne ſpraakleden meer uit te zetten, het opzeggen zijner redevoeringen nabij de onſtuimige zee, om door het geluid van de woorden het gedruisch der baren te dooden, zijn alle pogingen, die ongeloofelijk zouden voorkomen, zoo zulks niet door de eenparige getuigenis der Ouden bevestigd wierd.

Dat hij dan ook, buiten en behalve zijn keurig opſtellen, in de kunst van opzeggen boven allen moet hebben uitgemunt, blijkt uit het gezegde van zijnen mededinger ESCHINES. Toen deze, namelijk, door de uitwerking, welke de merkwaardige Redevoering van DEMOSTHENES, over de Kroon, op het Volk van *Athene* gemaakt had, gebannen zijnde, zich op het Eiland *Rhodes* ging nederzetten, en aldaar openbare Leſſen hield over de Welſprekendheid, begon hij dezelven met het oplezen zijner eigene Redevoering over dat onderwerp, en dezelve werd bewonderd en toegejuicht: dan toen hij die van DEMOSTHENES liet hooren, verdubbelde het handgeklap; waarop ESCHINES dit merkwaardig, en in den mond van een vijand en mededinger zoo loffelijk gezegde bezigde: „Wat zou het zijn, indien gijlieden „hem die zelf had hooren uitſpreken (*)!"

Dat hij verder, ten aanzien der welſprekendheid, het uiterſte gewigt ſtelde in de uitvoering of mondelinge voordragt, blijkt uit zijne hieromtrent gedane en veel beduidende uitſpraak, die men bij CICERO en QUINTILIANUS vindt aangeteekend: want gevraagd zijnde, wat de hoofdzaak in de welſprekendheid ware, gaf hij tot antwoord, de uitvoering; verder gevraagd zijnde, wat dan het tweede en derde ware, gaf hij telkens het zelfde

(*) QUINTILIANUS, *Inſtit. Orat.* Lib. II. Cap. 3.

de antwoord; daarmede te kennen gevende, dat niemand zonder eene goede voordragt, hoe keurig dan ook zijn opstel zij, den naam van Redenaar dragen kan.

CICERO, hoewel een afgetrokken Wijsgeer, achtte die kunst zoo noodzakelijk, dat hij zich in dezelve door een bekwaam Tooneelspeler liet onderwijzen. Volgens een bekend verhaal van MACROBIUS (*), ging hij somtijds met zijn Leermeester eene weddenschap aan, wie hunner eene en dezelfde gedachte op de meest verscheidene wijzen zou kunnen uitdrukken, namelijk, óf de Tooneelspeler door gebaren, óf de Redenaar met woorden; en in eene zijner Redevoeringen drukt hij zich tegen zekeren MARCUS CALLIDIUS, die iemand beschuldigde, dat hij hem had willen vergeven, op de volgende wijze uit: „Gij wendt voor, CALLIDIUS, dat GALLUS u door vergift heeft willen van kant helpen; gij „hebt er bewijzen van, zegt gij; gij drukt u nogtans „zeer koeltjes uit over dien gruwelijken aanslag: waar „is die ontsteltenis, die gemoedsbeweging, die de natuur zelfs den kinderen geeft, om hare klagten uit „te drukken? Gij zijt dus een Lasteraar." De Redenaar gebruikt hier den flaauwen toon, zonder eenig vertoon van vuur en drift, tot een bewijs van de valschheid der beschuldiging; een blijk dus, dat hij eene gepaste voordragt voor den Redenaar allernoodzakelijkst oordeelde.

Zelfs de Kerkvader AUGUSTINUS, die langen tijd openbare Lessen over de Welsprekendheid gehouden heeft, schijnt zeer veel gewigts te hebben gesteld in eene goede uitvoering. „De waarheid," zegt hij, „moet in het helderst daglicht worden geplaatst; het „aangename moet haar omkleeden, en langs dien weg eenen heilzamen indruk verwekken (†)."

De verbazende uitwerking, die eene gepaste uitspraak kan te weeg brengen, blijkt uit hetgeen verhaald wordt van den vermaarden Fransehen Prediker MASSILLON. Deze predikte, op een feestdag, voor het volk over het klein getal der genen, die zullen zalig worden; en hoewel de Preek overal vurig en levendig was, en zeer veel indruks op

(*) *Saturn.* Lib. II. Cap. 10.
(†) *De Doctrina Christiana*, No. 61.

op den hoorder maakte, echter, toen de Prediker aan eene plaats kwam, die 't laatſte Oordeel ten onderwerp had, en het tafereel van dien ſchrikkelijken dag zijne toehoorders levendig voor oogen ſtelde, was de uitwerking, volgens het verhaal van VOLTAIRE, zoo verbazend ſterk, dat zulks het menſchelijk begrip ſchijnt te boven te gaan; want de ganſche menigte volks, die in de kerk vergaderd was, werd, door het opzeggen van die plaats, dermate beroerd, dat allen door eene ſoort van onvrijwillige beweging van hunne zitplaatſen opvlogen, en er zulk eene verwarring ontſtond, dat de Prediker zelf daardoor geſtoord werd. Schoon nu die bedoelde plaats door VOLTAIRE als een meesterſtuk van welſprekendheid wordt aangemerkt, is echter, naar ons inzien, zoodanige uitwerking onmogelijk, indien de Redenaar niet daarenboven door eene onweerſtaanbare zeggenskracht heeft uitgemunt, en zijne denkbeelden als 't ware in de gemoederen zijner toehoorderen heeft weten te vertegenwoordigen.

De reden, waarom heden ten dage die heerlijke en voor het menschdom zoo nuttige begaafdheid in zoodanig verval is geraakt, is voornamelijk te zoeken in het merkelijk verſchil der Staatsgeſteltenis. Te *Athene* immers, alwaar de belangen van den Staat aan 't Volk in het openbaar werden opengelegd, moest zeker een ieder, die ſlechts eenigen aanleg tot de welſprekendheid had, alles aanwenden, om in die glorierijke loopbaan uit te munten, en bij gevolg allengskens de middelen, die thans voor een ieder zoo onbegrijpelijk zijn, om namelijk de natuurlijke gebreken der uitſpraak weg te nemen, kennelijk worden, daar in tegendeel in onze dagen zich die gelegenheden nimmer hebben opgedaan, en dus de uiterlijke welſprekendheid aan niemand dat nut ſcheen te kunnen aanbrengen, 't geen men, gemerkt den arbeid, moeite en tijd, dien men moest te koste leggen, om hierin eenen hoogen top te bereiken, van die kunst diende te verwachten. Dan, niet tegenſtaande er die voorname beweegredenen thans niet aanwezig zijn, ontbreekt het ons echter niet aan bekwame gelegenheden, om het vermogen van de Spraak met zeer veel nut te kunnen doen werken. Hem immers, die op den ſtoel der waarheid het Evangelie of Gods woord moet verkondigen, is niets noodzakelijker, dan de kunst, om in zijne toehoorders dien heilzamen indruk

druk te verwekken, die ieder zondaar op het pad van deugd en godsvrucht kan terug brengen.

Hij, die slechts eene geringe kennis van 't menschelijk hart bezit, zal duidelijk ontwaren, dat uitdrukking en gewaarwording onderling in het naauwste verband staan; dat de gewaarwordingen, hoe heilzaam dezelve ook zijn, zonder behulp der uitdrukking, niet regt kunnen worden overgebragt; dat zij de grondslag zijn van alle menschelijke handelingen, en eene zuivere ziel, door het aanhoudend ontvangen van heilzame aandoeningen, zoodanig gestemd is, dat geene verkeerde indrukken haar uit dien gelukkigen staat kunnen brengen, en daarentegen een bedorven hart door de laatsten zoodanig bestormd is en aangetast, dat de eersten van geene de minste uitwerking zijn.

Bij den niet geheel bedorven sterveling is een aanhoudende strijd tusschen kwade en goede neigingen. Wanneer nu een bekwaam Prediker, door het gedurig instorten van heilzame indrukken, de laatsten boven de eersten de overhand bezorgt, zal daaruit, zoo ik vermeen, voortvloeijen, dat het kwaad geschuwd en de deugd geoefend wordt.

Ook den regterlijken Redenaar, indien hij teffens een eerlijk hart bezit, is zulks zeer dienstig, om namelijk de onschuld met gepasten nadruk en duidelijkheid aan den dag te leggen, den boosdoener zijne welverdiende straf te berokkenen, en een ieder datgene, waarop hij van regtswege aanspraak maakt, te doen toekennen. Niettegenstaande dit alles, is deze voor het menschdom in velen opzigte zoo noodzakelijke kunst thans in zoodanig verval geraakt, dat er weinige of geene beoefenaars van dezelve aanwezig zijn, ten minste die daaraan behoorlijke moeite en tijd te koste leggen, en in ons Vaderland zeer weinigen gevonden worden, die hierin eenige onderrigting kunnen geven; en 't is hierom, dat men overal Predikers aantreft, die de schoonste gedachten, die het Evangelie in overvloed oplevert, zoo elendig mishandelen, om mij dus met HUGO BLAIR uit te drukken, dat zij bij den toehoorder van weinig of geene beteekenis zijn, veel min op hen indruk maken.

Bijaldien ik dan, door aan het Publiek eenige aanmerkingen hieromtrent mede te deelen, den lust, om dat Goddelijk vermogen te beschaven, aan openbare Sprekers, en voornamelijk aan de Verkondigers van Gods

woord, kon inboezemen, ik zou mijne gedane moeite niet te vergeefs achten. — En thans onze te behandelen ſtoffe wat verder indringende, zullen wij in de eerſte plaats handelen over den aard en de natuur van het Spraakvermogen in 't algemeen; 2°. over de Duidelijkheid en de middelen om die te erlangen; 3°. over de welluidende en gevoelvolle Spraak, die den Redenaar vormt, of, om beter te zeggen, den waren toon der Redevoering; 4°. over de Verpoozingen, en 5°. over de Gebaren.

Het Spraakvermogen, 't welk den Mensch voornamelijk van alle redelooze Dieren onderſcheidt, beſtaat in eene uitdrukking zijner gedachten, en mededeeling derzelven aan anderen, door middel van onderſcheidene klanken, die door daartoe geſchikte ſpraakleden gebogen, en op ontelbare wijzen kunnen worden uitgebragt.

De ſpraak wordt veroorzaakt door de ſpraakleden; de ſpraakleden zijn niet alleen de tong, keel, lippen en andere bij het uitdrukken werkende deelen, maar wel bijzonderlijk die drijfveren of ſpieren, waardoor dezelve worden in beweging gebragt.

Hoewel nu keel en tong als ſpraakleden kunnen worden aangemerkt, en voorzeker niemand, bij gemis van dezelve, zijne gedachten kan mededeelen, kunnen zij echter bezwaarlijk als zoodanig worden beſchouwd, wanneer men den Mensch te dezen opzigte met de Dieren vergelijkt. Deze laatſten immers, hoewel van keel en tong voorzien, kunnen, wel is waar, onderſcheidene klanken, om hunne aandoeningen te kennen te geven, uitbrengen, maar ſchijnen geene de minſte geſchiktheid tot de ſpraak aan den dag te leggen.

Wanneer de Mensch blootelijk enkele klanken uitbrengt, of, om beter te zeggen, vokalen uitſpreekt, dan is het zeker, dat zijne ſpraakleden niet zeer behoeven mede te werken, daar de Dieren, hoewel niet in die volkomenheid, het zelfde vermogen ſchijnen te hebben; maar wanneer hij vokalen met conſonanten te gelijk uitſpreekt, of woorden, die de gedachten te kennen geven, wil laten hooren, dan eerst beginnen de ſpraakleden regt hunne behulpzame hand te bieden; dan eerst werkt het zoo heerlijk vermogen, door den weldadigen Schepper bij uitſluiting aan den ſterveling geſchonken.

Dit

Dit weinige zij genoeg over het Spraakvermogen in 't algemeen; thans gaan wij over tot de Duidelijkheid.

Wat de duidelijkheid der ſprake betreft: uit de gegevene bepaling blijkt, dat er ſpieren of drijfveren bij den Mensch aanwezig zijn, die de ſpraakleden doen werken, even als ten opzigte van andere ligchamelijke deelen plaats heeft, en, 't zij die ſpieren zelve ſpraakleden genoemd worden, óf niet, echter datgene zijn, 't welk bij de Dieren niet ſchijnt gevonden te worden.

Die ſpieren dan, gelijk een ieder ligtelijk kan bevatten, moeten bij den eenen mensch los en buigzaam, en bij den anderen ſtijf en moeijelijk te buigen zijn, en van hier dat de eene mensch zich duidelijker uitdrukt dan de andere; van hier ook, dat men, door buitengewoon hard te ſchreeuwen, in 't geheel niet verſtaan wordt: want de ſpraakleden zijn alleen berekend om eene zekere mate van geluid tot ſpraak te vormen. Zoo dra nu het geluid zoo ſterk is, dat hetzelve door de ſpraakleden niet genoeg kan beſtierd, en dus tot woorden gevormd worden, zal men ondervinden, dat zoodanig iemands woorden als 't ware zullen ineenſmelten, en dus voor den hoorder niet meer te onderſcheiden, en bij gevolg onverſtaanbaar zijn. Hij, derhalve, bij wien deze ſpieren buitengemeen zacht en buigzaam zijn, zal zich, zonder veel geluids te geven, zeer gemakkelijk doen verſtaan; en 't is datgene, 't welk men eene heldere of ſterke ſtem noemt, die bij gevolg geenszins af te meten is naar den graad van het bloote geluid, of den klank, maar naar het vermogen om de klanken tot duidelijke woorden te vormen. Hij dus, die eene duidelijke ſpraak wil erlangen, dient zich veel meer toe te leggen om zacht en met weinig geluid duidelijk te leeren ſpreken, dan wel door eenen overdreven graad van geluid zijne woorden verſtaanbaar te maken. De meeste Menſchen immers kunnen (en zulks hebben zij met de Dieren gemeen) eenen overdreven, en voor eene geregelde ſpraak in geenen deele vatbaren ſchreeuwtoon aanheffen; weinigen daarentegen zijn er, die de gewone klanken tot duidelijke woorden kunnen vormen.

Uit hetgeen wij hebben opgemerkt, dat, namelijk, hoe buigzamer die ſpieren zijn, hoe meer werking er in de ſpraakleden is, en bij gevolg hoe duidelijker zich iemand zal uitdrukken, kan een ieder, zoo ik vertrouw,

die in het openbaar wil leeren ſpreken, en eene duidelijke ſpraak als het voornaamſte deel der uiterlijke welſprekendheid aanmerkt, voor zichzelven de middelen afleiden, noodig om zulks te verkrijgen. Dit ten minſte durven wij als zeker ſtellen, dat, even als iemand, die, ſtijf van ledematen zijnde, geene andere dan gedwongene ligchaamsbewegingen kan uitvoeren, door middel van het danſen, ſchermen en andere ligchamelijke oefeningen, die ſpieren zoo lenig kan maken, dat hij daarna eene zeer ongedwongene houding bekome, het eveneens met de ſpraakleden gelegen is, die, door herhaalde buigingen en moeijelijke wendingen, zoodanig kunnen ontbonden worden, dat men naderhand zich oneindig beter van dezelven kan bedienen: en wij durven ten ſlotte ſtaande houden, dat, wel verre dat eene duidelijke ſpraak als een bloot geſchenk der nature moet worden aangemerkt, waaromtrent oefening weinig of niets zou kunnen toebrengen, integendeel de meeste menſchen, weinigen uitgezonderd, die van nature eene gebrekkige ſpraak ſchijnen te hebben, door oefening of buiging der ſpraakleden eenen voldoenden graad van duidelijkheid zullen erlangen; en gelijk men in alle ligchamelijke oefeningen, door iets moeijelijks en als 't ware boven menſchelijke kracht te werk te ſtellen, zich het gemakkelijke beter eigen maakt, eveneens moet hij, die eene duidelijke ſpraak zoekt te erlangen, zeer zacht en tevens duidelijk leeren ſpreken; en door deze oefening zal hij, den gewonen graad van geluid bezigende, des te gemakkelijker zijne woorden duidelijk kunnen uitbrengen.

Dit zij genoeg over de Duidelijkheid; thans zullen wij overgaan tot het behandelen van de welluidende en gevoelvolle Spraak, die eigenlijk de grondſlag is van den indruk, bij den hoorder te weeg gebragt; want hoe onderſcheidenlijk een Redenaar zijne woorden ook uitbrenge, zal hij nogtans, bij het gemis dezer gave, zich mogelijk doen verſtaan, maar nimmer overreden.

(*Het vervolg hierna.*)

AARD-

AARDRIJKSKUNDIGE EN HISTORISCHE BERIGTEN WEGENS HET KONINGRIJK BEIJEREN (*).

Tirol, het eigenlijk genoemd *Beijeren*, de *Opper-Paltz* en de provincien van *Zwaben* maken het voornaamste ligchaam der *Beijersche Monarchie* uit. Van *Bohemen* tot aan *Italie* beslaat zij in de lengte honderd-en-tien mijlen; in de breedte, van de grenzen van het Koningrijk *Wurtemberg* tot aan de nieuwe grenzen van *Oostenrijk*, zal zij iets meer dan zestig mijlen halen. De *Donau* doorstroomt van het westen naar het oosten het eigenlijk *Beijeren*, door de *Lech* van *Zwaben* gescheiden. De *Iser* besproeit het binnenste gedeelte, van het zuiden naar het noorden stroomende. De *Inn*, in 't eerst opgesloten door eenen tak der *Alpen*, verstrekt in de vlakten tot een voormuur tegen *Oostenrijk*. De *Opper-Paltz* wordt door de *Naab* besproeid. Op een kleinen afstand, maar evenwel op zich zelve gelegen, breiden zich de *Beijersche* bezittingen in *Frankenland* langs de *Main* uit. Op een wijden afstand ziet men den Beneden-Rhijn het Hertogdom *Berg* besproeijen. Deze onderscheidene provincien rekenen drie millioenen inwoners, op eene uitgestrektheid van 4,400 vierkante mijlen. — Laten wij dit Koningrijk doorloopen, waardig om onder de Koningrijken van Europa eene aanzienelijke plaats te bekleeden.

De *Rhetische* en *Norische Alpen* verheffen hunne kruinen door bijkans de geheele oppervlakte van *Tirol*; de groote keten, van het zuidwesten naar het noordoosten loopende, verheft zich somtijds ter hoogte van 10 of 12,000 voeten. De *Ortelos*, de *Klokner* en andere bergen wachten slechts op eenen RAMOND en eenen SAUSSURE, om met *Mont-Blanc* en *Mont-Perdu* te wedijveren. Deze kolossen, die voornamelijk uit graauw graniet schijnen te bestaan, zijn van ronder gedaante dan de *Savooische Alpen*. Aan twee zijden van de groote *Tirolsche* keten liggen bergen, minder hoog, doch die, om hunne regtstan-

(*) Deze Berigten werden gesteld in den Jare 1806.

ſtandige randen, een ſchilderachtig aanzien hebben. Kalkaardige rotſen liggen er aan de *Beijerſche* zijde in menigte; de valleijen, die aan *Italie* grenzen, zijn omgeven van porfierklompen van allerlei kleuren. Op den top dezer te weinig bekende *Alpen* pralen piramiden van ijs; de arend vervolgt aldaar van ſteilte tot ſteilte de vlugge geit; de ſtroom gonst tuſſchen de puinen van rotſen, die hem een engen doortogt verleenen; het gedruisch der ſneeuwvallen rolt van dal tot dal. Nog verder belommeren zware bosſchen van Lorken- en Dennenboomen prachtige weiden, alwaar de geit, het paard, de os de Cytiſus, de Gentiaan en de Alp-Anemone afſcheren; men hoort er den hamer des Mijnwerkers weergalmen, die ruwe klompen koper, ijzer of lood bewerkt; zelden ſchittert hem een brokje gouds in de oogen, doch marmer, kristal, aluin en ſteenkolen zijn er algemeen; de *Halſche* Zoutgroeve levert jaarlijks 250,000 kwintalen zeer goed zout.

De *Tiroller* beklautert de ſcherpe rotſen, om er zelfs den kleinſten hoek gronds te beplanten: hij zaait er veel Mais, en eene bijzondere ſoort van boekweit, *plente* genaamd, levert hem een tweeden oogst. Ondanks zijn eigen, moet het land veel koorns van buiten ontvangen. Vlas en hennep tieren er welig; men oogst er 4,000 kwintalen van de eerſte en 700 van de laatſte. Boomgaarden bedekken den grond der valleijen; plantaadjen van Moerbezienboomen zijn daar onder gemengd, en de heuvelen, door de zon verwarmd, zijn met een edelen wijnſtok gekroond. Aldus mag men zeggen, dat de hoogten van *Tirol* naar *Siberie*, en de laagten naar *Italie* gelijken. Zelfs de *Sirok*, die wind van eene verſtikkende hitte, dringt tot in eenige *Tiroliſche* valleijen door.

Een land, 't welk, op 1194 vierkante mijlen, niet meer dan 600,000 zielen telt, kan niet zeer vele ſteden bevatten. *Inſpruck*, de hoofdſtad, telt flechts 12,000 inwoners. Het was de zetel van den *Tiroliſchen* Rijksdag, die, door de *Oostenrijkſche* Staatkunde geëerbiedigd, het regt bezat om in de belastingen te bewilligen, en over derzelver garing het toezigt te hebben. De vier orden van den Staat, even als in *Zweden*, zijn de Adel, de Geestelijkheid, de Burgers en de Boeren. *Hall* en *Brixen* zijn ſteden van 4000 inwoners; *Botzen* en *Bolzano* bevatten eens zoo veel; hier begint men het *Italiaansch* te hooren ſpreken. Naar mate men *Italie* nadert, wordt het land

land volkrijker; er zijn vlekken, die 4000 inwoners bevatten, onder andere *Ala*; of ook wel 7 of 8000, als *Pergine*. *Trente* is in de Geſchiedenisſen bekend; het marmer, welk de paleizen en openbare bronnen verſiert, verkondigt den *Italiaanſchen* ſmaak; men telt er echter niet meer dan 10,000 inwoners; *Roveredo* telt er 18,000; dit is de beste ſtad van *Tirol*, de zetel der Zijdeſpinnerijen en Verwerijen.

In verſcheiden *Tirolſche* vlekken wordt fluweel geweven. Handſchoenen van geitenvellen worden door het geheele land gemaakt; de tapijten uit de vallei van *Lientz* zijn vermaard. Veel voordeels trekken de *Tirolers* uit den Tranſithandel tusſchen *Duitschland* en *Italie*; zij trekken buitenslands, om elders hunne goederen te venten; de bewoners van het vlek *Inst* alleen voorzien een gedeelte van Europa van Çijsjes; zij brengen ze heel tot naar *Konſtantinopel*. Bijkans alle jonge lieden van beide ſekſen verlaten blijmoedig hunne ouderlijke bergen, en keeren er getrouw terug, met de kleine winst, welke hunne onvermoeide togten hun hebben verſchaft. Dit zelfde volk, voor zijn vaderland de wapens aangordende, vecht met zoo veel dapperheids als bekwaamheids; voortreffelijke ſchutters zijnde, beklauteren zij ontoegankelijke bergen, of verſchuilen zich in het kreupelbosch. Het nationale leger beſtond ſomtijds uit 20,000 weerbare mannen.

Alles ſpant derhalve te zamen, om de aanwinst van *Tirol* belangrijk te maken voor den Koning van *Beijeren*; het is een mijn-, zout- en boschrijk land; het is eene marktplaats voor de voortbrengſels des *Beijerſchen* akkerbouws; 't is de deur van *Italie*, en de natuurlijke weg van den koophandel tusſchen *Duitschland* en *Venetie*; het is eene ſterke natuurlijke vesting en eene kweekerij van goede ſoldaten.

Laten wij nu den *Arlberg* overtrekken, zijnde de natuurlijke grensſcheiding tusſchen *Tirol* en *Opper-Zwaben*. Tusſchen dezen tak der *Alpen* en het *Meer van Conſtans* liggen zeven kleine Heerlijkheden, overeenkomſtig harer ligginge ten aanzien van *Tirol* de *Voor-Arlberg* genaamd. Timmerhout, ijzermijnen en vee zijn er in overvloed. Te *Bregentz* worden de meeste ſchepen getimmerd, die het ſchoone Meer van *Conſtans* bevaren; de grootſten zijn 110 voeten lang, en ſlechts 14 voeten wijd, hebbende eenen mast van 80 voeten hoog. De-

ze kleine Zeemagt zal eene der koophandelverbindtenisſen tusſchen *Zwitſerland* en *Beijeren* worden.

Opper-Zwaben, een zeer ſchilderachtig land, is eigenlijk het aloude *Algovie* of *Allgou*, 't welk vele Geleerden voor het *Alemannia* der Middeleeuwe houden. De *Algoviſche Alpen* ſcheiden de beddingen van de *Lech* en den *Donau* van de wateren, die in den *Rhijn* of het Meer van *Conſtans* uitloopen (*). Een dapper en werkzaam volk bebouwt hier de kleine vruchtbare ſtreken midden in rotſen en bosſchen. De koophandel doet er de kleine ſtad *Lindau* bloeijen, die, van hare bekoorlijke ligging midden in het Meer van *Conſtans*, den bijnaam van *Zwabiſch Venetie* heeft ontleend; doch dit zoogenoemd *Venetie* bevat ſlechts drie eilanden met 3,000 inwoners. De kleine Heerlijkheden, die aan het Meer van *Conſtans* grenzen, zijn met wijn- en boomgaarden bedekt. Binnenslands voortgaande, ontmoet men er de echte afbeelding van de weilanden en kudden van *Zwitſerland*.

Niet zonder goede redenen had *Oostenrijk* het Graafſchap *Konigſegg-Rotenfels* gekocht. Dit landſchapje onderhield eene gewapende bende van 1000 man; het lag ter zijde van de *Beijerſche* bezittingen; zijne voortbrengſels, beſtaande in paarden, vee en vlas, gelijk ook de Linnenweverijen, maakten het bezit daarvan voordeelig. Zeer veel waarde zetten deze zelfde voortbrengſels bij aan het land van *Kempten* en aan het voormalige Bisdom *Augsburg*. De ſteden *Kempten* en *Kauffbeuren* drijven een voordeeligen Tranſithandel; doch *Memmingen*, 't welk 9,000 inwoners telt, overtreft haar in den handel, en verrijkt zich daarenboven met de katoen-, wolle-, leder- en tabaksfabrijken. Hier vangt reeds het heuvelachtig land aan, 't welk tot aan *Ulm* en *Augsburg* loopt, en het Markgraafſchap *Burgaw* bevat; een land, welks naam onſterfelijk is geworden door den kortſten en meest beſliſſenden veldtogt, in de Geſchiedenisſen bekend. Kleine bosſchen, boomgaarden, koorn- en hoplanden leveren overal een bekoorlijk en verſcheidenheid van uitzigt op; talrijke beken doen er de weilanden groenen; allerwegen ziet men Gothiſche kloktorens van Abdijen hunne ſpitſen om hoog ſteken; veler dier

(*) Vele verhalen hebben dezen tak der *Alpen* met den *Alb* in *Wurtemberg* verward.

dier Kloostergebouwen onderscheidden zich om hunne pracht, en om de boekerijen en andere merkwaardigheden, die zij bevatteden. De Monniken, tegen welke men alleen eenen kreet heeft doen opgaan, omdat men hen beoordeeld heeft lang na de tijden, in welke zij ontstaan zijn, hadden den land- en akkerbouw geleerd aan de woeste bewoners van *Alemannia*; eerste eigenaars geweest zijnde van dezen onbebouwden grond, hadden zij ter verblijfplaatse de schilderachtigste en tevens de gezondste plekken gekozen.

Naast zoo vele kleine kerkelijke en wereldlijke Heerlijkheden, zag *Zwaben*, in de middeleeuw, een dertigtal vrije Keizerlijke steden voortkomen. Deze kleine Republieken, toenmaals uitsluitende zetels van koophandel en nijverheid, gingen, in den jare 1488, het *Zwaabsche* Eedgenootschap aan. Twee dier steden hebben lang den handelgeest behouden, die haar eertijds zoo zeer deed bloeijen. Maar *Ulm* is sedert de zeventiende eeuw spoedig vervallen; met zware schulden beladen, door partijschappen verscheurd, is zij onder de onheilen bezweken, welke de jongste rampen haar hadden berokkend. Vóór dat tijdstip telde zij 14,000 inwoners binnen hare muren, en 24,000 op haar regtsgebied; hare linnen- en andere fabrijken, alsmede hare vaart op den *Donau*, waren de grond van eenige overblijfsels van welgesteldheid; tegenwoordig verwacht zij alles van de wijsheid van het nieuw Regeringsbestuur; en indien welingerigte schikkingen gedoogen, dat zij de stapelplaats voor de buitenlandsche verzendingen van het Koningrijk *Wurtemberg* worde, zal zij haren alouden luister gedeeltelijk herwinnen (*).

Nog belangrijker is de aanwinst van de stad *Augsburg* voor den Koning van *Beijeren*. Van zijne Staten omringd, trekt noodzakelijk deze stad alle de voordeelen van den koophandel tot zich; de wisselhandel dezer plaatse heeft invloed op geheel zuidelijk *Duitschland*; hier verzamelen zich de kleinooden van *Frankrijk*, de *Zwitsersche* lijnwaden, de *Tirolsche*, de *Italiaansche* wijnen, en die van de *Valteline*, de *Turksche* katoenen, en

(*) De inwoners van *Ulm* bezaten eenen bijzonderen tak van nijverheid, naar de vraatzucht der *Weeners* berekend; zij mesten tuinslekken, en verkochten er jaarlijks vier millioenen van

en eene menigte andere koopwaren, tot het vertier der naburige landen noodig; daar bloeijen verſcheiden ſoorten van nijverheid, als de goudſmederijen, de horologiemakerijen, fabrijken van gezigtkundige en mathematiſche werktuigen, alsmede van muzijkinſtrumenten, paſſementwerkerijen, papiermakerijen, plaatſnijderijen, boekdrukkerijen en boekwinkels; doch de katoenfabrijken zijn de voornaamſte; zij leveren jaarlijks van 75,000 tot 100,000 ſtukken. Deze ſtad, vrij aanzienlijk in den *Gothiſchen* ſmaak, telde, voor weinige jaren, 36,288 inwoners, van welke 22,000 belijdenis deden van den *Roomſchen* Godsdienst; de overigen waren der *Lutherſche* leere toegedaan, vastgeſteld, gelijk bekend is, door de *Belijdenis*, in den jare 1530 in deze ſtad in 't licht gegeven. *Augsburg* bevat niet minder inwoners dan *Munchen*; en wat den koophandel en de nijverheid aangaat, is het de voornaamſte ſtad van het Koningrijk *Beijeren*.

De *Lech* overſtekende, vertoonen zich de uitgebreide vlakten van *Beijeren* aan ons oog; ten noorden zien wij den zamenloop van prachtige rivieren, allen aan den *Donau* onderhoorig; ten zuiden verheffen zich vlakten, met boſſchen bedekt en van meren doorſneden; de *Tirolſche Alpen* ſluiten het verſchiet. Zeer gunſtig is de natuur dit land geweest; maar zijne voordeelen zijn door het vijandelijk zwaard vernield, of door eene niet zeer toeziende en kwalijk beredeneerde ſtaatkundige bezuiniging veronachtzaamd; de ſtaat der bevolkinge heeft er een oogſchijnlijk bewijs van opgeleverd. De *Beijerſche* provincie in *Zwaben*, de *Voor-Arlberg* daaronder begrepen, bevat 410,000 inwoners op 400 vierkante mijlen; terwijl het Hertogdom *Opper-* en *Neder-Beijeren*, met *Freyſing*, *Paſſau* enz. vergroot, niet meer dan 950,000 inwoners bevat, op 1198 vierkante mijlen. De evenredigheid, gelijk men ziet, is geheel ten nadeele van *Beijeren*; een land, 't welk echter *Opper-Zwaben* in natuurlijke vruchtbaarheid oneindig overtreft.

Van *Regensburg* tot aan *Osterhofen* beſpoelt de *Donau* eene vlakte, alwaar de koornoogst de verwachting des landmans nooit verijdelt. Nabij de *Tiroliſche* bergen grazen de kudden in weilanden, die voor de *Zwitſerſche* niet onderdoen. Van wild krielen de uitgeſtrekte boſſchen van pijn- of beukeboomen, tuſſchen de *Iſer* en de *Inn* gelegen. Van viſch wemelen de talrijke meren. Aan

ge-

gene zijde van de *Inn* bevinden zich de voornaamste Mijnlanden. Het *Bergenſche* ijzer wordt vooral geroemd. De jaarlijkſche opbrengst der Mijnen bedraagt 240 000 florijnen; doch de Zoutgroeven alleen brengen nog meer op. Van *Reichenhall* wordt het zout water voor het meerengedeelte afgeleid naar *Traunſtein*; langs eene uitgeſtrektheid van drie mijlen, loopt het door looden kanalen door het gebergte; eene onderaardſche Waterleiding, eene halve mijl lang, leidt het overtollig water af; men vaart derwaarts te ſcheep onder de ſtad zelve. De ſnelle loop des waters, de zwarte wanden der waterleidinge, van vierkante keiſteenen zamengeſteld, met lijm bepleisterd, het fakkellicht, het denkbeeld dat men zich zeventig voeten beneden den grond bevindt: alles ſpant zamen, om deze vaart belangrijk te maken; men zou zich verbeelden, in het rijk der ſchimmen neder te daien.

't Is deze kleine landſtreek ten oosten van de *Inn*, die zoo dikmaals *Oostenrijk* bekoord heeft. Bij de ſchadevergoedingen hoopte het, dezelve te zullen verkrijgen. Het bood eene gelijkwaardige ſtreek in *Zwaben* aan. Men verwonderde zich, de groote bemiddelende Mogendheden zoo veel gewigts te zien hechten aan een landſchap, van ſlechts 83,000 zielen bewoond. Maar deze hoek lands brengt *Beijeren* 500,000 florijnen op. In de hoop van zich door de monopolie van het Zout te zullen verrijken, wilde *Oostenrijk* aan zijne bezittingen de eenige groote Zoutgroeve hechten, die in zuidelijk *Duitschland* nog overig was. Het begeerde ook de kleine plek van *Wasserburg*, op eene kalkſteenige rots gelegen, aan drie zijden van de *Inn* beſpoeld, en aan de vierde zijde van bergen, meren en moerasſen ingeſloten. Deze plaats, wel verſterkt zijnde, zou geheel *Beijeren* beſtrijken hebben. Het Hof van *Munchen* ontvouwde aan zijne bondgenooten de gevaren, die het dreigden; en de oever van de *Inn* werd niet uitgewisfeld. — Doch laten wij tot de landbeſchrijving terugkeeren.

(Het ſlot hierna.)

UIT-

UITNOODIGING AAN ALLE BEMINNAARS DER VADERLANDSCHE LETTERKUNDE, TER MEDEDEELING VAN MINBEKENDE BIJZONDERHEDEN OMTRENT HENDRIK LAURENSZOON SPIEGEL.

Aan de Heeren Schrijvers der *Vaderlandſche Letteroefeningen*.

Wel Edele Heeren!

In het afgeloopen Winterſaizoen, ter gelegenheid van eene der Openbare Vergaderingen van de Leydſche Afdeeling der Maatſchappij van Fraaije Kunſten en Wetenſchappen, hield ik eene Voorlezing over den bij uitſtek verdienſtelijken Vaderlandſchen Dichter HENDRIK LAURENSZOON SPIEGEL. Ik werd door eenige Vrienden aangezocht, om het daartoe door mij vervaardigde ſtuk door den druk gemeen te maken, te meer alzoo mijn arbeid te verre was uitgeloopen, dan dat ik alles tot die Voorlezing had kunnen bezigen. Ik beſloot, aan dit aanzoek gehoor te geven; immers bijaldien ik door de bijdragen van Kunſtvrienden mogt worden in ſtaat geſteld, om eene of andere belangrijke en minbekende bijzonderheid omtrent dezen allezins achtenswaardigen Mensch en Dichter mede te deelen.

Men herinnerde mij aan den Brief, door onzen werkzamen en kundigen Landgenoot Mr. J. SCHELTEMA aan Uwel Ed. toegezonden, omtrent zijne ſchoone *Redevering over* ANNA *en* MARIA TESSELSCHADE, *de Dochters van* ROEMER VISSCHER, in Uw geacht Maandwerk, N°. IV voor 1808, geplaatst; en hoezeer ik mij en de vrucht van mijnen arbeid met dien Verdienſtelijken en zijn uitmuntend Werk niet mag vergelijken, vleije ik mij, dat Uwel Ed. wel zullen gelieven te onderſteunen de pogingen van eenen beminnaar der Vaderlandſche Letterkunde, om onzen Nederlandſchen ENNIUS meer algemeen bekend te maken.

Ik heb, in hetgene ik omtrent SPIEGEL te boek ſtelde, getracht zijn leven kortelijk te ſchetſen; het waarlijk ſchoone in zijn dicht en ondicht, met aanwijzing van eenige zijner gebreken, aan te toonen; ſluitende met een on-

onderzoek, hoe en tot welk einde wij zijne uitmuntende lettervruchten best kunnen gebruiken.

Van zijne gedrukte werken heb ik onder het oog gehad de uitgave van 1615 in 8vo. bij CORN. DIRKSZ. KOOL, die bij WETSTEIN van 1694, en de zeer vermeerderde, door den dichtlievenden VLAMING bezorgd. De eerste druk in 16°, mede bij CORN. DIRKSZ. KOOL in den jare 1614 uitgegeven, konde ik tot hiertoe niet bekomen.

De *Tweespraak der Nederlandsche Letterkunde* en andere stukken, door SPIEGEL vervaardigd en op naam der Rethorijkkamer *in Liefde bloeijende* in 't licht gekomen, alsmede de *Gedichten* achter ROEMER VISSCHER's *Brabbeling* gedrukt, heb ik ter hand. Ook ben ik, door de gulle mededeeling van een' mijner Vrienden, in staat gesteld, om den eigenhandigen brief van SPIEGEL aan *Professor* PAAUW, over den *Herstspiegel*, te vergelijken met dien, in de uitgave van VLAMING gedrukt. Dan zeker zijn er nog vele brieven van belangrijken inhoud door en aan hem geschreven, en zeer vele omtrent hem tusschen zijne geleerde tijdgenooten gewisseld; hiervan eenige te ontdekken, zoude mij bijzonder aangenaam zijn, en buiten tegenspraak licht verspreiden over het nog duistere in de Levensgeschiedenis van mijnen Held. Immers, die onder de gedrukte Latijnsche brieven van LIPSIUS, welke aan hem gerigt zijn, doen dit vermoeden.

Waarom SPIEGEL en zoo vele verstandige Roomschgezinden van zijnen tijd juist naar Alkmaar verhuisden, is mij nog raadselachtig; en wat er van zijne kinderen geworden zij, weet ik niet. Mij is wel bekend, dat onze Dichter een beminnaar en voorstander van Teeken- en Schilderkunst was; dan stukken, door hem vervaardigd, zag ik nimmer, en heb nog niet kunnen ontdekken, of er van hem voorhanden zijn.

Om deze redenen neem ik mijne toevlugt tot Uwel Ed., ten einde, door uw Tijdschrift, alle Beminnaars der Vaderlandsche Letterkunde vriendelijk uit te noodigen, om mij mede te deelen hetgeen zij tot mijn oogmerk (SPIEGEL en al wat hem aanging zoo veel mogelijk geheel te doen kennen) van eenig belang zullen oordeelen. Alles zal mij hartelijk welkom zijn; omtrent groote mannen is niets onverschillig. Ik zal van het ingezondene spoedig gebruik maken, en den inzenderen altoos mijnen welmeenenden dank betuigen.

Het zal niet onnut zijn hierbij te herinneren, dat

SPIEGEL zijne gedichten gewoonlijk teekende met de spreuk *Dueght verhueght*, en waarschijnlijk ook wel eens met *Elck 't syn*.

Mijn voornemen is tot 1 September dezes jaars te wachten met mijne Verhandeling ter perse te geven.

Ik beveel mij en mijn werk ook bijzonder, Wel Ed. Heeren! in uwe bescherming, en heb de eer mij met hoogachting te noemen

Uwel Ed. Dienstv. Dienaar

VAN DER AA.

Leyden d. 11 van Bloeimaand 1809.

Mijn Adres is:

Mr. F. J. B. C. VAN DER AA,
Advocaat te *Leyden*.

LORETTO!

Indien iemand lust hebbe, om te zien en te hooren, hoe fraai een groot Volk schildere en zinge, nadat het klein is geworden, dien raad ik, naar *Rome* te reizen, en wel door *Loretto*, indien hij spoedig wil geschoren worden, of een liefhebber van fraaije Rozekransen is; zulke gedienstige Baardscheerders en zulke aardige Rozekransverkoopsters, als aldaar zijn, ontmoet men, voor zoo veel ik weet, in eenen anderen oord der wereld niet. Gaarne hebben deze met vreemdelingen te doen, en geven hare beste waren tot een billijken prijs; gene weten bij voorraad, eer zij den reiziger zien, dat hij een langen baard heeft, en staan reeds, met het scheerbekken in de hand, in de deur van hunnen scheerwinkel, terwijl hij de stadspoort binnen treedt. Maar alwie vooraf gaarne zijn ontbijt neemt, hetgene in het bijzonder van Ketters, die te voet aankomen, het geval zijn kan, moet eenige koude koekjes in den zak hebben, en buiten de stad, onder eenen olmboom zittende, zich ontnuchteren; dan gaat hij ter stad, en bereikt voorzeker niet ongeschoren en onberozekranst de eerste *Osteria* (Herberg.) Zoo ging het mij.

„ Het zal in een oogenblik gedaan zijn, Heer Graaf!" zeide straks, van de eene zijde der straat, een Baardscheerder tot mijne kin, terwijl hij, het scheerbekken in de slinker, en het zeepkwastje in de regterhand houdende, over de straat voortrad;

trad; doch ik kon hem niet antwoorden, omdat mij te gelijk van den anderen kant een aardig Meisje uit eenen winkel vraagde, of ik voorzien ware? Omdat ik niet wist, wat zij meende, antwoordde ik bij ongeluk: „ Zoo tamelijk!" — Zij zweeg, en ik vervolgde mijnen weg; doch ik had slechts twee schreden gedaan, of: „Laat ik u dienen, Signor!" riep mij haar buurman toe, die ook een Baardscheerder was.

„ Wonen er nog velen uwer ambtsbroederen van hier tot „ aan de eerste herberg?" — „ Wel vijftig; maar ik scheer „ *goed.*" Het beviel mij, dat hij niet zeide, *best van allen*; en ik liet mij scheren. Onder de Operatie verhaalde hij mij, dat ik reeds de tweede *Engelsche* Heer was, welken hij het geluk had dien dag te bedienen; de eerste was even zulk een fraai Man geweest als ik, en had hem — vier Paoli gegeven. „ Hij kan wel zeven achtste fraaijer geweest zijn dan ik," zeide ik; „ maar scheer mij ter dege schoon, opdat uwe vijftig ambtsbroeders kunnen zien, wat er gebeurd zij. Ik wilde, indien het mogelijk ware, van daag maar eenmaal geschoren worden."

Hij was weldra gereed, en ik vernam in zijnen spiegel, dat ik er nu ten minste drie dagen jonger uitzag dan voorheen, en driemaal gladder dan voor tien minuten. Wel voldaan over mijn gelaat, en in de stoute hoop, dat allen, die mij zagen, het insgelijks zijn zouden, trad ik nu met opgerigten hoofde wederom op de straat. Eenige schreden verder zag ik een tweeden winkel, met wijd openstaande, fraai beschilderde deuren; alle de Rozekransen, die tot een uithangbord dienden, waren zoo kunstig ter voordeeligste zamenwerkinge harer onderscheidene kleuren door elkander gevlochten; de glazen paarlen onder groene en bleekroode strikken zoo aardig half verborgen, dat zij, van de straat gezien, echte steenen schenen te zijn. Hoewel ik nu uit de prijslijst: *het dozijn zes Paoli*, die in vergulden letteren daar boven flikkerde, wel begreep, dat hare echtheid slechts een Optisch bedrog was, bleef ik evenwel, zonder er aan te denken, een weinig staan, om den fraaijen winkel te bekijken. *Favorisca, Signore!* riep mij de winkelierster met eene zoo vriendelijke, innemende stemme toe, dat ik, al hadde ik geen *Italiaansch* verstaan, terstond had moeten begrijpen, dat *Favorisca* zoo veel beteekene als: *Kom binnen!*

In het algemeen moet men de *Italiaansche* Dames de eere geven, dat zij de metaphorische uitdrukkingen harer bevallige tale met zoo gelukkige gebaren weten te doen gepaard gaan, dat zij in haren mond eene eigentlijke beteekenis bekomen: weshalve ik eenen vreemdeling rade, meer haar *aan te zien*, dan naar haar *te hooren*, indien hij haar niet verkeerd verstaan wil. — Deze aanmerking maakte ik bij mij zelven, terwijl ik op de noodiging der Rozekransverkoopster mij boog, op

de *zes Paoli het dozijn* nogmaals het oog liet vallen, en, van gedachten zijnde dat het een ſpotprijs was, beſloot ik echter, uit overgroote zuinigheid, niet een geheel dozijn, maar ſlechts een enkelen Rozekrans te koopen, die, naar mijne berekening, in de gaauwigheid gedaan, ſlechts een halve Paoli zoude kosten, en trad binnen.

Straks ſtalde de Signora al haar moois uit, even alsof zij dacht dat ik haren geheelen winkel zoude ledig koopen. Bijkans ſchaamde ik mij, haar te bekennen, hoe gering mijne behoefte ware. Intusſchen bekeek ik hare meeste waren, en vond alles, *op zichzelve beſchouwd*, beneden de verwachting, welke het aanzien van *het geheel* van buiten mij had doen opvatten. Eindelijk zeide ik, eenigzins verlegen: „Ik ſta „verbaasd, Signora! maar ik heb er maar één noodig, om „tot aan de naaste *Oſteria* een Ave ..."

„Maar één? — Ik verkoop niet gaarne bij het ſtuk; „gij moest ten minſte een dozijn nemen. Geloof mij, „Mijnheer! in *Duitschland* maakt men zulke fraaije ..."

„A propos! hoe weet gij dat ik een *Duitſcher* ben?"

„ô! Dat zag ik reeds toen gij de poort binnen kwaamt. „Gij bekeekt die eerst van alle zijden, eer gij verder „gingt."

„En dat doen de *Duitſchers* alleen?"

„Ja," zeide zij: „uwe landslieden vertoeven altijd een „weinig bij den ingang; en dit is de reden, dat men gemeenlijk lang te voren hen ziet komen, eer zij er zijn. „De *Franſchen*, daarentegen, zien reeds van verre door de „poort in de ſtad, omdat het hun alleen om de inwoners „en het vermaak, welk zij bij ons hebben te verwachten, „te doen is. De *Engelſchen* rijden met Extrapost ſlapende „door, omdat zij den wil naar *Rome* hebben, en niet gaarne onderweg zich ophouden."

Mij dacht dat er iets Allegorisch in die woorden was. Terwijl ik de beteekenis van dezelve op haar gelaat zocht te lezen, had zij mij gelukkiglijk twee dozijnen Rozekranſen in de hand geſtopt, en, in de verſtrooijing, in welke ik bij dergelijke gelaatkundige lezingen ligtelijk verval, ſtak ik ze in mijn zak. Eerst toen ik afſcheid wilde nemen, bemerkte ik mijne overijling. „Het Meisje heeft door „hare Allegorie, even als de *Franſchen* door de poort, in „mijne beurs gezien," dacht ik, paste twaalf Paoli, en ging heen.

Het ſpeet mij, dat ik aan het zuinig oogmerk, waarmede ik in den winkel was getreden, niet getrouw was gebleven. Wat zoude ik Ketter met zoo vele Rozekranſen doen? Om evenwel niet wederom ingeroepen en tot nieuwe onnoodige onkosten verleid te worden, nam ik in iedere hand de helft der ontzettende ware, en riep ze uit, alsof ik ze om te ver-

verkoopen ronddroeg. Zoo bereikte ik, zonder verdere aanvechting, de *Osteria*, welke mij eene welkome ſtilte beloofde. De waard, een klein vriendelijk man, ontmoette mij. Ik vraagde hem, of er iets om te ontbijten te bekomen ware? „ Hij en zijn geheel huis waren tot mijnen dienst," was het antwoord. Ik verzocht ſlechts om een weinig ſchapevleesch. Hij herinnerde mij, dat het heden vastendag was, en ik bemerkte welhaast, dat hij en zijn geheel huis niet veel tot mijn ontbijt konden bezorgen. Zijn geheele voorraad bepaalde zich tot brood en wijn; nogtans waren beiden goed, en ik had de ondervinding, dat eenvoudige ſpijze den hongerigen zeer lekker ſmaakt.

Nadat ik mijn ſober ontbijt had genuttigd, was mijne verbeelding bij uitſtekendheid *à ſon aiſe*. Het ſchoone *Loretto*, alwaar ik met eene ledige maag niets anders had gezien dan huizen, die geene herbergen waren, en menſchen, die door hunne dringende aanbiedingen mij hinderden om die behoefte terſtond te bevredigen, vertoonde zich nu in een gansch ander licht. De lengte der ſtraat van de poort tot aan de *Osteria* had ik vergeten, en herinnerde mij nu nog maar alleen hare breedte en het fraai plaveiſel. Aan de groote huizen zag ik nu niet meer het mangel van uithangborden, maar alleen hunne voortreffelijke bouworde. De twaalf Paoli, welke mij mijn onvrijwillige Rozekranshandel had gekost, waren vergeten, en ik dacht nu nog maar alleen aan het vriendelijk *Favorisca* der winkeliersſter, en aan de bemoedigende vriendelijkheid, waarmede zij mij hare waren aanbood. „ De Baardſcheerder," zeide ik, terwijl ik aan mijne kin voelde, „ had toch „ eene zachte hand, en ik ben allerliefst geſchoren." Thans viel mij ook in, dat een knap Reiziger niet naar *Loretto* gaat, alleen om aldaar te ontbijten, maar dat hij voor alle dingen bij de wereldberoemde Madonna zijn bezoek moet afleggen. Ik vraagde mijnen waard, of zij thans zigtbaar ware? — „ Wat?" riep hij zeer verwonderd uit: „ zijt gij er nog niet geweest? „ Dit plagt immers voor een goed Christen hier altijd het „ eerſte werk te zijn." — „ In allen gevalle evenwel het „ derde," zeide ik: „ want eerst toch moet hij zich laten „ ſcheren en Rozekranſen koopen. Voor mij evenwel is 't „ het vierde, om reden dat ik, onder ons gezegd, zoo lang „ ik honger heb, ſlechts een middelmatig Christen ben." Hij beduidde mij den weg, en ik vertrok.

Nadien ik van de markt en niet van de poort kwam, werd ik door geene Winkeliersſter of Baardſcheerder opgehouden; zij wisten wel, dat ik in deze Wonderſtad niet zoo diep konde zijn doorgedrongen, zonder mijn *Entrée* betaald te hebben. Toen ik de fraaije koperen deur des heiligſten tempels der heiligſte Jonkvrouwe zag, haalde ik mijn zakboekje uit, om eenige aanmerkingen over het metaal, nevens de on-

derſcheidene gebruiken, waartoe de Ouden het deden dienen, over de dikte, lengte en breedte der deur, alsmede over de bouwkundige evenredigheden der kerke, op te teekenen. Daarover ſchrijft gij dan, zeide ik tot mijzelven, nadat gij in *Duitschland* zijt teruggekeerd, twee of drie boekdeeltjes, haalt eenige dozijnen plaatſen uit Latijnſche ongewijde Schrijvers aan, waarin van metaal wordt geſproken, als, bij voorbeeld:

Illi robur et æs triplex, &c.

en

—— *murus* aheneus *esto* ——;

laat u, daar gij, helaas! niet veel *Grieksch* verſtaat, door den Heer W—f, of door den Heer W—e, die even geleerd is, in HOMERUS en PINDARUS dergelijke plaatſen aanwijzen, ſchrijft dezelve insgelijks af, voorziet elk derzelven met eene korte oordeelkundige verklaring over de verſchillende lezingen, en zoekt te *Leipzig* eenen Drukker. Maar ik moet, vervolgde ik, terwijl ik, met mijn zakboekje in de hand, de breedte der deur met mijne voeten begon te meten, voor mijn Werk eene korte Voorrede ſchrijven, waarin ik met weinige woorden de geſchiedenis mijner bouwkundige teekening en de aanleiding tot mijne tegenwoordige reis verhaal, en het aan zijne Majeſteit die —, of aan zijne Majeſteit die —, opdragen. Dan ontvang ik, behalve het kopijgeld, nog eene gouden doos, of word Lid van een geleerd Genootſchap in P—.

Hier werd ik door eene oude Zondares, die met een Rozekrans biddende, of liever prevelende, in de kerk ging, in mijne alleenſpraak en metingen geſtoord, terwijl zij mij, door middel van het verband der denkbeelden van het kontrast, der jonge vrouw herinnerde, welke de twee dozijn Rozekranſen aan mij verkocht, en de zinnebeeldige karakterſchets der drie meest reizende Natien van Europa op den koop had toegegeven. Zoo dra ik haar zag, riep ik uit: „Ik wil haar toonen, „dat wij *Duitſchers*, indien wij ſlechts willen, ook ſpoed „kunnen maken," en ſtapte zoo trotsch en driftig ter kerke in, als een Lord, die er ſlechts gekomen is om er geweest te zijn. Daarvoor hield mij dan ook in de daad een Pater, omdat ik had vergeten den hoed af te nemen, hoewel men thans de Vesper zong. Hij naderde mij met zeer beleefde gebaren, en berigtte mij, terwijl ik mij wilde nederzetten, dat, indien ik nog een kwartier uurs wilde wachten, ik de Gezegende zelve van nabij en ongeſtnijerd zoude kunnen zien; hij zoude de eer hebben, haar mij te toonen. — Vreemd is het, dat, hoe lomper een reiziger zich gedraagt, de eenvoudige lieden hem des te beleefder behandelen; zij ſchijnen uit zijne onbeſchaafdheid tot zijnen hoogen rang te beſluiten.

Maar

Maar hebben dan de *Franschen* uwe wonderwerkende Madonna niet naar *Parijs* gezonden? vraagde ik met verwondering. Thans vragt hij den duim van de regterhand aan zijne kin, en gaf een zacht geluid, terwijl hij met den vinger achterwaarts over den schouder wees. Deze pantomime beduidde: „ Wij hebben haar vervoerd." — „ Hoe „ zoo?" vraagde ik. — „ Toen wij bemerkten, wat de „ *Franschen* met het heilige Huis voorhadden, verstaken wij „ de ware Madonna, die van hout is, en plaatsten eene „ zilveren in hare Nis. Hoe slim zij ook anders zijn, „ lieten zij zich echter bedotten, en zonden de onderge„ stokene naar *Frankrijk*. Wij waren nog al steeds beducht, „ dat zij toevallig het vroom bedrog zouden ontdekken, en „ dan willen ruilen — "

„ Daarom al evenwel moogt gij gerust slapen," zeide ik tot zijne vertroosting: „ de houten Jonkvrouwen zijn in „ *Frankrijk* in geene hooge eere, hoewel zij, over het ge„ heel genomen, alleen de echte zijn. — Maar wat zijn dat „ dan voor menschen, Heer Pater, die op de knieën rond„ om de *Santa Casa* kruipen, en daarbij zoo fraai zingen?"

„ Het zijn pellegrims en boetelingen, die, door berouw „ en gemoedsangst gefolterd, meestal honderd mijlen verre „ weg komen, om de voorspraak onzer Madonna bij haren „ Goddelijken Zoon te verwerven. Dieven en Moordenaars, „ *zelfs* Kerkroovers, keeren van dit Altaar ontzondigd en in „ het gemoed bevredigd naar hun huis."

„ Het geeft mij een groot denkbeeld van uwe Regering," zeide ik, „ dat zij zoo verstandig is, om aan God zelven de „ handhaving van de Policie en Justitie over te laten: want „ Hij ziet in het hart, en laat zich niet misleiden. Bij ons „ raakt een arme Zondaar in de grootste verlegenheid, wan„ neer hij slechts éénen moord gedaan heeft, omdat de we„ reldlijke Justitie den Hemelschen Regter vermetel genoeg „ vooruitloopt. Zelden oogsten bij ons de ongelukkige „ Kwaaddoeners de vruchten van het opregtste berouw vroe„ ger dan in het Paradijs, daar onze Regtbanken hen laten „ henen gaan. Daardoor benemen zij hun de gelegenheid, „ de wereld voor ééne booze daad door vele goede schade„ loos te stellen, die zij waarschijnlijk anders nog verrigten „ zouden; daardoor berooven zij moedwillig het vrome pu„ bliek van den stichtelijken aanblik velor boetvaardigen, „ die wel daarom zoo aandachtig aldaar knielen en zuchten, „ omdat zij niet voor de eerstemaal hier zijn. — God zegene „ de zachte, menschlievende Regering van den Paus en den „ Koning van *Napels*, en verlichte de onze!"

Mijn geleider gaf door een vriendelijk knikken zijne toestemming aan mijne aanmerking, en ondersteunde mijn schietgebed door een hartelijk Amen. Intusschen was de Gods-

dienstoefening geëindigd, en wij traden naar den tempel in den tempel, of het heilige huis, hetwelk den Engelen tot een Luchtbol had gediend, om de Madonna uit *Palestina* naar *Logetto* over te voeren, gelijk in alle talen, welke Christelijke tongen spreken, in tafelen, rondom in de Kerk opgehangen, uitdrukkelijk staat te lezen. Voor mij was de geschiedenis in een schelkundigen zin bijzonder opmerkelijk: want, de zwaarte des gebouws in aanmerking zijnde genomen, kan het door middel van het Gaz, waarvan BLANCHARD tot zijne Luchtreizen zich bediende, wel niet vlot zijn geworden.

Wij stonden voor de deur van het heiligdom, die ook van metaal was, en mij insgelijks — doch ditmaal niet op eenen nationalen grond — merkwaardig voorkwam. Er hing, namelijk, aan dezelve een groot metalen *Christushoofd*, zonder neus. Daarover verwonderd, vraagde ik den Monnik naar de oorzaak dezer afwijkinge van de waarheid der Geschiedenisse. Hij verzekerde mij, dat dit *Christushoofd* een zoo fraaijen neus gehad had, als er ooit een door RAFAËL was geschilderd; doch daar elkeen, die knielende om het Altaar kroop, als hij hier voorbij kwam, hem plagt te kusfen, was hem algaande weg de neus afgekust. „ Uit deze bijzonderheid," voegde hij er nevens, „ kunt gij de vermaardheid en heiligheid der „ Madonna van *Loretto* opmaken." Dat deed ik dan ook, en te gelijk de menigte boosdoeners, die zich door hare voorbede ontzondigd hadden! Tot dit besluit vond ik in het diepe kniespoor, welk in den steenen grond rondom het Koor liep, eene voldoende aanleiding.

Eene heilige ontroering rilde mij door de leden, toen eindelijk mijn leidsman, zich kruisende, den sleutel in de deur stak, en, in eene houding van den diepsten eerbied, dezelve opende. Naauwelijks had ik moeds genoeg om hem te volgen; doch hij wenkte mij bemoedigend toe, en ik ging naar binnen.

De dikke wierookdamp omnevelde mijne oogen,
En 't hoog altaar stond in dien heil'gen walm gehuld;
Door 't statig koorgewelf drong juichend naar den hoogen
Een hemelmelodij, die hart en oor vervult.

Door rozen, zoet van geur, scheen sterrenglans te beven
Van gouden luchters, elk gedekt met flikk'rend licht,
En, in dien hellen gloed door duisternis omgeven,
Was 't enkel schemering, waar ik mijn treden rigt.

De weidsche tempelpracht, aan statige ernst geklonken,
Bevangt mijn kettersch hart, doet mij besluit'loos staan...
Ik sidder... beef... kniel neêr, en roep, in 't stof gezonken,
Ai mij! vergeef! genaê! 'k wil regtgeloovig zijn.

Mij-

Mijne Geloofsgenooten zullen mij deze korttondige verrukking wel vergeven; het is eenen geheel anderen Dichter, dan ik ben, eveneens, of nog erger, vergaan; ik kreeg toch eindelijk mijn verſtand weder terug.

Een tijdlang lag ik intusſchen nog op de knieën, en mijne verrukking klom tot ijlhoofdigheid. Ware mijn Monnik even zoo goed een Zielkundige als Katholijk geweest, hij zoude mij, in deze gemoedsgeſteldheid, even als de Engel den Profeet, aangepakt, en mij hals over hoofd, wel niet in den Leeuwenkuil, maar in den ſchoot der alleen zaligmakende Kerk geworpen hebben. Wat zoude ik er tegen hebben kunnen doen? Alle de Goddelijke geſtalten, welke RAFAËLS Genius ſchiep, zweefden in dit oogenblik voor mijne betooverde oogen; van elke derzelven ontleende mijne verbeelding de ſchoonſte trekken, en vervaardigde daaruit een beeld, hetwelk mijne ziel aanbad. Zulk een beeld verwachtte ik achter het gordijn, welk de Nis der Madonna voor mijne oogen verborgde. Mijn verlangen, om de Goddelijke van aangezigt tot aangezigt te aanſchouwen, werd onwederſtaanbaar; nog al knielende, riep ik mijnen Vadsman toe:

Ach! laat mij langer niet
In 't pijnigendst verdriet!
Dat ik de Lieve Vrouwe
Toch van nabij aanſchouwe!

De ſluijer rolle omhoog,
Dat mijn onwaardig oog
Die Heilige ontmoete,
En haar mijn tong begroete!

De ſluijer rolle omhoog,
Dat mijn verlangend oog
Haar blik niet langer derve.
Ik reikhals, 'k zwijm, ik ſterve!

Dit, echter, had nog geen gevaar; maar de heilige Jonkvrouwe — die wel eene *goddelijke* Vrouw, maar toch altijd eene *Vrouw* is — konde wel, gelijk de meesten harer ſterfelijke Zusters, zulk eene vertwijfelde verklaring in den mond eenes nieuwen aanbidders bedenkelijk vinden. Het zij uit eene zachtaardigheid, haar geſlacht eigen, of uit vreeze dat hare onverbiddelijkheid mij het leven mogt kosten, zij gaf haren ouden dienaar, den Monnik, eenen wenk, om mijn ſmeeken te verhooren, en den Proſelijt hare geheele Goddelijkheid te vertoonen. Het gordijn werd weggeſchoven:

Daar

Daar ſtond een Pop, van ſchoon beroofd,
Met houten lijf, met wasſen hoofd,
Met mislijk rood beſmeerde wangen,
En rijk met klatergoud omhangen.

Mijn lieve ſchepſel! ſprak ik 't aan,
Al hebt gij wonder veel gedaan,
Ik kan aan u niets Godlijks vinden,
Ja weet mijn lach naauw in te binden.

Ach laas! ik zie te laat den ſchijn.
De mensch moet ſlechts geloovig zijn.
Wie zou toch onderzoek vertrouwen?
Gelooven moet men, niet aanſchouwen!

DE WÉL BETAALD GEZETTE SCHOUT.

Eene Anecdote.

In een Dorp in een der Departementen van *Frankrijk* werd de goede Gemeente (gelijk vóór de Omwenteling aldaar niet zelden het geval was) geplaagd van een' knevelachtigen Schout, wiens ſchraapzucht alleen konde geëvenaard worden door zijne ongevoeligheid. Alle de gewone en buitengewone middelen van afperſing waren in werking, en werden met de onverbiddelijkſte geſtrengheid gehandhaafd. Dan, de Gierigheid is vindingrijk, en ſteeds op nieuwe onregtvaardigheid bedacht. Zoo kwam deze Schout eindelijk op den inval, om eene geheel bijzondere jaarlijkſche belasting te heffen van het nering- of winkeldoend gedeelte zijner verarmde Dorpelingen. Hoe juichte reeds zijne ſchraapzucht zijner ſchranderheid toe! Van elk Uithangbord werd, in naam der H. Juſtitie, op ſtaanden voet, een duchtig Patent geheven. Wanneer de Handhaver des Regts eene onregtvaardigheid begaat, wordt hij dubbel ſtrafwaardig, daar hij, als 't ware, de Geregtigheid zelve bezoedelt, en tegen de Menschheid zich vergrijpt. — Zuchtende haalde nu wel menig oud en onvermogend moedertje haar wel ſchier onkenbaar geworden, maar juist daardoor voor verre klanten te kenbaarder bordje in; maar vele anderen, de kracht der gewoonte en des vooroordeels kennende, of wel zelve onder derzelver invloed ſtaande, duchten verloop des bedrijfs, en voldeden des, al morrende of zuchtende, alweder aan dezen onredelijken eisch. Een Schilder, evenwel, van een' luimigen geest, gelijk vele lieden van zijn beroep, werd dermate door deze nieuwe knevel-

velerij tot wraak gepord, dat hij, in de hitte des toorns, zijn Uithangbord afnam, fluks weder ophing, en der gapende menigte deze woorden lezen deed: AU BORGNE QUI PREND; waarboven de maar al te kenbare eenoogige Schout geschilderd stond, de gevorderde Belasting ontvangende van den Schilder zelven. 's Mans satyrieke geest had daarenboven de koddigste karrikatuur van eenen Yrek voor elken bewoner aanschouwelijk gemaakt in het beeld van zijnen Schout. Woedende om dezen hoon, en geenen steun kunnende vinden bij de Leden der Dorpsregeringe, begaf zich Deze, door drift verblind, ijlings naar het naburige District-gerecht; dan tot zijne schade en beschaming: want, onder eene gevoelige correctie, werd hem bevolen, onmiddellijk dezen drukkenden Ophef weder in te trekken; den Schilder tevens, ook zijn Uithangbord te veranderen. Gehoorzaam aan dit hoog bevel, nam de snaakschen Vent hetzelve af, maar hing het aanstonds weder op .... dezelfde schilderij! — alleen het geld was nu weder in des Schilders handen overgegaan, hetwelk eene letter uitgewischt, en men las: AU BORGNE QUI REND! —

ANEKDOTE VAN DEN KARDINAAL DE RICHELIEU.

De volgende bijzonderheid wegens den Kardinaal DE RICHELIEU, in de Gedenkschriften, hem betreffende, niet voorhanden, kan een denkbeeld geven van het ontzag, waarin hij de zulken wist te houden, over welke hij iets te zeggen had.

Gedurende zijn verblijf te *Rueil* had hij de gewoonte, om bestendig op het middaguur de Mis te vieren; niets anders, dan zaken van de dringendste aangelegenheid, was in staat om hierin verandering te maken. Op zekeren dag wachtte, naar gewoonte, een Kapucijner Monnik, dat de klok luidde om hem ter volvoeringe van zijnen post te roepen. De klok slaat twaalf. Eenige Hovelingen, bezig met het te lijve slaan van eene lekkere pastei, vermaakten zich met den goeden Geestelijke uit te noodigen om deel te nemen aan het ontbijt, voor hun gereed gemaakt. Zedigliik verontschuldigde zich de Monnik. Intusschen slaat het kwartier, en welhaast half een; van nieuws wordt de noodiging herhaald. De goede Geestelijke begint te gelooven, dat zijne Eminentie de Mis niet zal hooren, en is ongelukkig genoeg om onder de uitnoodiging te bezwijken; hij waagt het, den vleugel van een patrijs, hem voorgelegd, aan te nemen.

Naauwelijks heeft hij den lekkeren brok georberd, of de verwenschte klok laat zich hooren. Ontsteld van zijne on-

voor-

voorzigtigheid, laat hij het bord uit zijne bevende hand vallen. Een der Hovelingen, medelijden hebbende met zijnen fchrik, gaf hem zijn leedwezen te kennen, en vraagde hem, wat hij doen zoude. De Geestelijke, zich een oogenblik bedacht hebbende, ſprak op een onbedeesden toon: „ Mijne Heeren! „ ik verzoek dat gij de zaak geheim houdt; mijn beſluit is „ genomen: ik zal de Mis vieren: ik heb liever met God dan „ met zijne Eminentie te doen."

DE VOORZIGTIGE EN WELGELUKTE AANBEVELING.

De Graaf DE GRAMMONT was een zeer bemind Hoveling van Koning LODEWIJK DEN XIV, ter oorzake van diens geeſtigheid en hoffelijke zeden. Op een tijd dat zijne Majeſteit over eenige Bisdommen een beſchikken, wilde hij tot een derzelven gaarne zijnen Neef, den Abbé DE FEUQUIERE, bevorderd zien, en deed den Koning deze voordragt: „ Sire! ik „ heb altoos gedacht, dat de Abbé DE FEUQUIERE een Man „ was van die bekwaamheden en zoodanig een gedrag, dat „ uwe Majeſteit niet zou nagelaten hebben om hem te den„ken: maar zij ſchijnt hem vergeten te hebben; waarom ik „ overhel om een min gunſtig gevoelen van hem te koesteren. „ Uwe Majeſteit zal mij daarom wel willen toeſtaan, in„dien hij op de laatſte benoeming van Biſchoppen mogt „ vergeten wezen, hem ergens in een Seminarie te doen op„ſluiten." — De Koning begreep den wenk, en de Abbé werd, te dier zelfde benoeminge, bevorderd tot een aanzienlijk Bisdom.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

VERHANDELING OVER HET SPRAAKVERMOGEN MET BETREKKING TOT DEN REDENAAR; door *Mr.* L. INGENHOUSZ, te *Breda*.

(*Vervolg van bl.* 252.)

De welluidende en gevoelvolle Spraak, die, gelijk de Toonkunde, de ziel op eene aangename wijze ſtreelt, en bij gevolg eene overeenſtemming van onderſcheidene tonen of harmonie ſchijnt te bevatten, kan tot twee ſtukken gebragt worden.

Zij beſtaat, 1°. in een zeker maatgeluid of gepaſten toon der woorden of lettergrepen; 2°. in den hartstogtelijken toon, of den toon der dadelijke aandoening der ziel.

Wat het eerſte betreft, dat is den juisten toon, waarop ieder woord, iedere lettergreep, naar den aard der zaken, moet worden uitgedrukt, de vaardigheid, om denzelven overal te kunnen bezigen, kan niet anders dan door eene aanhoudende oefening verkregen worden; want daar deszelfs onderſcheiding alleen op eene fijne gewaarwording der ziel is berustende, en dit gevoel, even als andere zielsvermogens, door oefening geſcherpt en verfijnd moet worden, ſpreekt het van zelf, dat er geene regels kunnen aan de hand gegeven worden, waaraan dezelve zou kunnen worden getoetst; en het gaat vast en zeker, dat hij, die eene innerlijke gewaarwording heeft van 't geen hij uitdrukt, altijd den juisten toon, die ter overreding noodzakelijk is, zal weten te bezigen.

's Menſchen gewaarwordingen, bekend onder den naam van hartstogten, op waarheid en rede gegrond, zijn zeer gemakkelijk bij een ander over te brengen;

De wijsheid van het Opperwezen ſchijnt hierin niet onduidelijk door te ſtralen; daar de gepaste uitdrukking derzelven zelfs den geringſten mensch van de uiterſte noodzakelijkheid is: want hij kan hierdoor dadelijk en van zelf zijn lief en leed een ander doen gewaar worden, en deelneming en ondersteuning in dringende noodzakelijkheid verwachten. Dan, om dit doelwit te bereiken, is het hoogst noodig, dat dezelve ook werkelijk in den uitdrukker beſpeurd worden; enkele woorden, zonder eigen gewaarwordingen, zijn zelden in ſtaat om de hartstogten bij iemand te doen werken, al ware het dat eene voldoende reden voor dezelve aanwezig ware. De Bedelaar, die zijn ongelukkig lot op alle mogelijke wijzen aan den Rijken wil te kennen geven, om langs dien weg iets te zijner ondersteuning te erlangen, gebruikt hiertoe niet alleen bloote woorden, maar tracht den hoogstmogelijken graad van rouw en leedwezen te verbeelden, om die zelfde aandoening in zijnen evenmensch over te brengen. Indien 't dan waarheid zij opzigtelijk de hartstogten, dat dezelven werkelijk moeten verbeeld worden, wil men ze bij een ander verwekken, en geenszins de bloote klanken der woorden, zonder de juiste toonen te bezigen, dit kunnen uitwerken; dan is zulks nog veel noodzakelijker bij de andere fijner gewaarwordingen, die een Redenaar in de ziel van zijne toehoorders moet doen ontſtaan, wil hij overreding te weeg brengen. Dezelve immers worden oneindig moeijelijker aan een ander medegedeeld, niet alleen, omdat zij in haren aard fijner, zachter, en diensvolgens min zigtbaar zijn, maar ook in zulk eene menigte en zoo ſnellijk op elkanderen volgende moeten vertoond worden, dat de volmaaktſte en volledigſte verbeelding alleen ſlechts in ſtaat is, om dezelve in de ziel van den hoorder over te brengen.

Onder alle die menigte van verſchillende toonen is er nogtans één, waarvan een juist denkbeeld kan gegeven worden, en die bekend is onder den naam van klemtoon of nadruk. Dezelve beſtaat, zegt BLAIR (*), in een ſterker en voller klank der ſtem, waardoor wij onderſcheidenlijk een woord, of de geaccenteerde lettergreep van

(*) *Leſſen over de Redekunſt en fraaije Wetenſchappen*, Deel II. bl. 342.

van een woord, uitſpreken, om hierdoor een bijzonder gewigt op hetzelve te leggen, en deszelfs invloed op het overige van den zin aan te duiden. Gemelde Schrijver onderſcheidt denzelven van de toonen; doch wij vermeenen hem in 't algemeen onder dezelve te kunnen rangſchikken, daar hij, hoe men hem dan ook beſchouwe, altijd als een nadrukkelijken of ſterkeren toon moet worden aangemerkt, ter overreding en vermaak van den hoorder medewerkt, en uit eene zielsgewaarwording zijnen oorſprong ſchijnt te nemen. Deszelfs bijzondere eigenſchap is, dat hij van iedereen gebezigd, en door een ieder in ſommige gevallen duidelijk onderſcheiden wordt; ja de Redenaar, die geen 't minſte denkbeeld van eene overredende ſpraak ſchijnt aan den dag te leggen, zal echter dien toon dikwijls laten hooren. De reden hiervan is, dat hij in vele gevallen van de uiterſte noodzakelijkheid is; en hij, aan wien dezelve geheel onbekend was, zou bijna nimmer verſtaanbaar zijn. Deszelfs gewigt is door de voorbeelden, door BLAIR daaromtrent bijgebragt, aan een ieder zoo duidelijk, dat het overbodig zoude zijn, hierover verder uit te weiden. Alleen merken wij aan, op hetgeen opgemelde Schrijver aldaar zegt, dat namelijk de oplettendheid, om de klem overal op hare regte plaats te leggen, is eene aanhoudende oefening van oordeel en gezond verſtand, zulks alleen moet verſtaan worden, wanneer de klemtoon, 't zij hij in zeker geval gebezigd worde, of niet, echter den zin der woorden niet kan omkeeren of geheel onverſtaanbaar maken, maar alleen dient, om de voordragt eenige duidelijkheid, bevalligheid en overreding bij te zetten; in zoodanig geval immers komt dat fijn zelfgevoel en geoefend oordeel te pas, om denzelven overal te kunnen bezigen; maar wanneer hij, verkeerd geplaatst, of geheel achtergelaten, de redenering te eenemaal onverſtaanbaar maakt, of dezelve in eenen verkeerden zin zou doen opvatten, is het geringſte gevoel en natuurlijk oordeel in ſtaat om denzelven te onderſcheiden.

Schoon nu een geoefend oordeel alleen in ſtaat is, om, in eene redevoering, overal den klemtoon, waar zulks behoort, te bezigen, kan men hieromtrent het navolgende, zoo niet als een vasten regel, ten minſte als een leiddraad, aan de hand geven.

Wanneer verſcheiden woorden te gelijk ſterkende zijn

om verſcheiden aaneengeſchakelde denkbeelden uit te drukken, dan bevindt zich onder die woorden altijd een, 't welk van meer beteekenis dan de anderen ſchijnt te zijn; dat is, meer dan de anderen ſchijnt toe te brengen, om den indruk der denkbeelden, door dezelven uitgedrukt, te doen gewaar worden, en 't welk daarenboven te kennen geeft, wat de aanleidende oorzaak ſchijnt te zijn, waarom de geheele gedachte aan een ander wordt medegedeeld. De voorbeelden, door BLAIR aangehaald, zullen die ſtelling ophelderen.

In het uitſpreken, namelijk, van de woorden des Zaligmakers tot zijnen Discipel: *Verraadt gij den Zoon des menſchen*; in welken volzin de denkbeelden door geene punctueeringen of zinſcheidingen geſplitst, of van elkanderen geſcheiden, maar te zamen gebonden moeten worden uitgedrukt. Wanneer alsdan de waarde van den perſoon des Zaligmakers den ſpreker voornamelijk voor den geest zweeft, dan volgt van zelf, dat de reden, waarom hij die uitdrukking doet, minder beſtond in het ſchandelijke van het verraad, in het afgetrokkene en op zichzelve beſchouwd, dan in het beſef, dat hij ſchijnt te hebben van het karakter van den Zoon des menſchen, aan wien zoodanig lot wedervoer; en de gevolgtrekking hiervan is, dat de klemtoon in dien volzin, wil hij juist geplaatst worden, alsdan alleen kan vallen op het woord *Zoon*; en hoewel de volgende woorden, *des menſchen*, allernoodzakelijkst zijn, om zijn karakter en waardigheid te beteekenen, moet nogtans, om dezelven uit te drukken, geen klemtoon gebezigd worden, in de eerſte plaats, omdat het woord *Zoon* in dien volzin meer ſchijnt toe te brengen om zijne eigenlijke hoedanigheid te leeren kennen, en in de tweede plaats, omdat, naar ons inzien, in iederen volzin, wanneer de denkbeelden door geene punctueeringen zijn vaneen geſcheiden, maar één klemtoon kan te pas komen.

De Zaligmaker bij gevolg, de afſchuwelijkheid van zulk een bedrijf aan zijnen Discipel willende voor oogen ſtellen, ſchijnt zulks door de woorden: *Verraadt gij den Zoon des menſchen*, in dien zin uitgeſproken, voornamelijk te doen, door hem de waarde van zijn karakter te doen gevoelen, en daarnaar de ſlechte handelwijs af te meten.

Onze ſtelling, dat onder verſcheiden woorden, die, niettegenſtaande zij verſchillende denkbeelden op zich-

zelven bevatten, echter door de aaneenschakeling te zamen maar één gedachte schijnen uit te drukken, altijd één aanwezig is, 't welk, van meer beteekenis dan de overige zijnde, den indruk dier denkbeelden voornamelijk doet gewaar worden, en dienvolgens de klemtoon op dat meer beteekenend woord moet geplaatst worden, schijnt hierop gegrond te zijn: Hij, die iemand zijne gedachten te kennen geeft, verlangt eene dadelijke overreding. Om zulks te bewerken, moet in de ziel van den hoorder het hoogst mogelijk gevoel worden overgebragt. Dezelve nu kan geen twee verschillende gewaarwordingen, op elkanderen volgende, zonder eene gepaste rust en werkeloosheid, in den vollen graad genieten, of zij maken elkanderen krachteloos; zij is dus maar voor één te gelijk vatbaar, zal dezelve in hare volle kracht werken.

Door middel van den klemtoon ontvangt de ziel die volle gewaarwording; en de andere woorden of lettergrepen, met dien nadruk niet wordende uitgesproken, wel verre van die volle gewaarwording te verzwakken, werken integendeel mede, om dezelve meer volkomen te maken: want daar zij denkbeelden uitdrukken, die met de hoofdgedachte in verband staan, en derzelver indruk oneindig zachter, en in aard en natuur niet geheel van de volle gewaarwording is verschillende, zoo volgt van zelf, dat de ziel in staat is om de volle gewaarwording te genieten, niettegenstaande zij te gelijk den indruk van de overige woorden des volzins ontvangen heeft. Het reeds aangehaalde voorbeeld kan dit wederom ophelderen en voor een ieder verstaanbaar maken. In het bekend gezegde van den Zaligmaker tot zijnen Discipel: *Verraadt gij den Zoon des menschen*, bevinden zich twee voorname onderwerpen, namelijk de leelijkheid van 't verraad, en daarentegen de waardigheid van den Zoon des menschen. Wanneer hij nu, om aan den Discipel de afschuwelijkheid van zijn bedrijf te beter te doen gevoelen, den klemtoon laat vallen, zoo wel op een der sylla-ben van 't woord *Verraad*, als op het woordje *Zoon*, dan zou de spreker, wel verre van zijn oogmerk hierdoor te bereiken, zijne uitdrukking, zoo niet onverstaanbaar, ten minste krachteloos maken. De gewaarwording van 't woordje *Verraad*, en die van 't woordje *Zoon*, als in velen opzigte van elkanderen

verſchillende, daar het eene woord het leelijke van zijn bedrijf, en het andere de waardigheid van den perſoon, wien hetzelve wordt aangedaan, te kennen geeft, (en de betrekking, die zij met elkanderen hebben, alleen daarin beſtaat, dat, hoe waardiger de Zoon des menſchen is, hoe affchuwelijker het verraad moet beſchouwd worden,) wanneer zij beide in den vollen graad op de ziel willen werken, zullen integendeel elkanders werking beletten. De indruk immers van het woord *Verraad*, in de ziel verwekt, kan in dien volzin door geene gepaste rust of werkeloosheid der ziele worden vernietigd, en dezelve is dus niet geſtemd om nog eene gewaarwording in den vollen graad van het woord *Zoon* te ontvangen; en, bijaldien de klemtoon op dat woord geplaatst worde, is zijne geheele uitwerking, den indruk van het woord *Verraad* in één te vernietigen, voor en aleer de geheele gedachte is uitgedrukt, en zelfs geen indruk te maken.

Geheel anders is het gelegen, indien de klemtoon maar op het woordje *Zoon* alleen, of op eene der lettergrepen van het woord *Verraad*, worde geplaatst; want in dat geval krijgt de gewaarwording, door een der klemwoorden verwekt, hare volle werking, daar de indruk der overige woorden, alsdan oneindig zachter, de ziel niet buiten ſtaat kan ſtellen, eene verſchillende gewaarwording in den vollen graad te genieten.

Wanneer de woorden door eene zinſcheiding van elkanderen zijn afgezonderd, en diensvolgens de denkbeelden niet te zamen vereenigd moeten worden uitgedrukt, wordt de gewaarwording, door 't klemwoord in de ziel verwekt, door eene korte verpoozing, die er na het bezigen van hetzelve moet plaats hebben, geheel afgebroken en vernietigd, en de ziel wordt dus in ſtaat geſteld eenen nieuwen indruk te ontvangen. Wanneer de meergemelde woorden van den Zaligmaker: *Verraadt gij den Zoon des menſchen*, door iets bij te voegen, twee van elkanderen geſcheiden gedachten uitdrukken, en men zegt: *'t Verraad, 't welk aan den Zoon des menſchen werd gepleegd*, dan kan op het woord *Verraad* de klemtoon vallen, omdat hetzelve in dit geval een op zich zelf ſtaand denkbeeld uitdrukt, en de gewaarwording, door 't zelve in de ziel verwekt, door de korte verpoozing, die er op volgt, wordt vernietigd; en bijgevolg is de ziel wederom in ſtaat geſteld, om den indruk van het klem-

woord

woord *Zoon*, in de volgende uitdrukking voorkomende, in zijne volle kracht gewaar te worden.

Eene andere zwarigheid is hier nog op te losſen. Wanneer, namelijk, de klemtoon moet vallen op een woord, 't welk uit meer dan één lettergreep beſtaat, moet dan het geheele woord met dien nadruk worden uitgeſproken, of moet de klemtoon alleen in eene enkele ſyllabe gebezigd worden? Zeker is het, dat hij nimmer op meer dan eene enkele lettergreep met uitwerking kan geplaatst woreen. De reden hiervan is, 1°. omdat twee nadrukkelijke toonen in één woord eene wanluidendheid zouden veroorzaken, die allen gemaakten indruk op één's vernietigt; 2°. omdat de indruk in den vollen graad niet dan door eene zoo kort mogelijke werking kan plaats hebben, en altijd oneindig zwakker moet zijn, indien dezelve door den nadruk van twee op elkanderen volgende lettergrepen worde veroorzaakt. Maar nu is de vraag: op welke lettergreep moet hij geplaatst worden? Het antwoord is: op die lettergreep, waardoor voornamelijk de beteekenis van het woord wordt uitgedrukt; want gelijk zich in iederen zin een hoofdwoord bevindt, waarop, zoo als wij hebben aangetoond, den nadruk der ſtemme vallen moet, zoo ook is in ieder afzonderlijk woord, het zij enkelvoudig, het zij zamengeſteld, eene hoofdletrergreep, waardoor de beteekenis van dat woord voornamelijk uitgedrukt en gewijzigd wordt; en op deze lettergreep ('t geen te regt door deskundigen als eene bijzondere fraaiheid onzer tale wordt aangemerkt) wil het Nederduitsch ſpraakgebruik, dat de klemtoon geplaatst worde.

Wij zullen alsnu overgaan tot het ontwikkelen van den hartstogtelijken toon, of den toon der dadelijke aandoening der ziele. Dezelve heeft, gelijk de benaming aanduidt, zijnen grondſlag in een bepaalden hartstogt, dat is, in eene dier hevige zielsaandoeningen, die, hoewel vele in getal, echter aan een ieder door hare onderſcheidene benamingen kenbaar zijn.

De hartstogtelijke toon, die zeer wel van de andere toonen eener redevoering te onderſcheiden is, en ſterk ter overreding van den hoorder medewerkt, wordt zelden bij een enkel woord alleen gebezigd, maar vindt zijne plaats bij verſcheidene achtereenvolgende woorden, die allen medewerken om dien hartstogt volkomen aan

te duiden, daar een enkel woord, om zulks te bewerken, zelden toereikend is.

De toon der uitdrukking, met opzigt tot de hartstogten, regelt zich naar den loop der gedachten, die bij den mensch, welke hierdoor wordt aangedaan, opkomen. Hij, die over eenig voorwerp in verwondering is, zal langzaam zijn in het opvatten der op elkanderen volgende denkbeelden, daar de ziel, door dien hartstogt als buiten zichzelve geraakt, die veerkracht niet schijnt te bezitten, om dezelve schielijk op elkanderen te laten volgen. De woorden bij gevolg, die zoodanigen hartstogt moeten uitdrukken of te kennen geven, kunnen niet schielijk op elkanderen volgen, maar moeten langzaam, het een achter het ander, worden uitgedrukt; en daar de denkbeelden in dien hartstogt, door 't verrukkende en buitengewone van het voorwerp, niet alleen langzaam zijn, maar tevens eene grootere werking der ziel schijnen te vereischen, zoo volgt hieruit teffens, dat de woorden door zware en plegtige toonen moeten worden uitgedrukt.

In de zachte vreugd daarentegen, die op eene aangename wijze de ziel aandoet, volgen de gedachten schielijk op elkanderen; de werking van dien hartstogt veroorzaakt in haar eene drift en beweging, en zij is alsdan niet gestemd om langzame denkbeelden te vormen; de woorden bij gevolg, die zoodanigen hartstogt in den spreker aanduiden, moeten met eene zachte drift en levendigheid, en bij gevolg in schielijk op elkanderen volgende toonen, worden uitgedrukt.

De gramschap, die eene hevige en ongeregelde aandoening in de ziel veroorzaakt, brengt dezelve buiten staat om geregelde denkbeelden te vormen; dezelve zijn alsdan kort, verward, en zoo schielijk op elkanderen volgende, dat de zeggenskracht niet toereikende is, om dezelve alle behoorlijk uit te drukken; en van hier, dat de woorden, in dien hartstogt uitgesproken, korte, hevige en schielijke toonen vereischen, en de stem daardoor dikwijls tot stamelen en stotteren overgaat.

Door de aandoening van droefheid worden de zielskrachten voornamelijk onderdrukt en hare werking benomen; de denkbeelden in dien hartstogt volgen niet alleen slepende op elkanderen, maar vinden, door hunne onaangename gewaarwording, bij aanhoudendheid eene

te-

tegenſtribbeling; de ziel zal dezelve niet dan met moeite, en dienſvolgens zonder het minſte vuur en drift, omvatten; van hier, dat de woorden, welke dien hartstogt te kennen geven, niet alleen door langzame en flaauwe toonen moeten worden uitgedrukt, maar ook dikwijls verpoozingen onder het uitſpreken derzelve dienen plaats te hebben.

Dit ſchijnt ons genoeg te zijn, om een denkbeeld te geven van den hartstogtelijken toon, daar hij in allen gevalle door de werking der ziele genoegzaam wordt aangewezen. Dezelve, zoo als wij reeds hebben aangemerkt, is zeer verſchillend van de andere toonen eener redevoering, niettegenſtaande zij dikwijls worden ineengeſmolten, en een en hetzelfde woord door eene mengeling van den hartstogtelijken en anderen toon der redevoering wordt uitgedrukt.

Wij hebben tot nog toe alleenlijk gehandeld over den toon der ſtemme, die de gewaarwording der ziele uitdrukt; maar nu is de vraag: kan door denzelven het onderwerp, 't geen de gewaarwording verwekt, niet worden nagebootst of afgemaald? Zeker ja, en de Hoogleeraar ENGEL (*) geeft hiervan twee beweeggronden; 1°. de levendigheid in de voorſtelling der zaak zelve; 2°. het oogmerk, om bij anderen een beſpiegelend denkbeeld te verwekken. Wij zullen die beweeggronden een weinig ontwikkelen, wanneer wij over de afbeeldende gebaren ſpreken, die met de afmalende toonen een en denzelfden grondſlag ſchijnen te hebben; wij merken alleenlijk aan, dat de Redenaar dien toon der ſtemme zeer zelden, en nooit anders, ten zij hij over voorwerpen ſpreke, wier voorname kenmerk een buitengewoon geraas of beweging ſchijnt te zijn, met vrucht kan bezigen: bij voorbeeld, van den Donder ſprekende, zoude het niet zonder uitwerking zijn, wanneer men door eene rommelende en zware ſtem die beweging nabootſte.

Wat de overige toonen der redevoering aangaat, dezelve, zoo als wij reeds hebben aangemerkt, kunnen door geene regels of kenteekenen onderſcheiden worden, daar een geſcherpt en verfijnd gevoel dezelve alleen moet aanwijzen; en HUGO BLAIR merkt hier te regt aan, dat de natuur voor elke gewaarwording, die wij uiten, bijzon-

(*) *Kunst van nabootsing door gebaren*, Deel II. bl. 80.

zonder voor iedere ſterke aandoening, eenen bijzonderen toon der ſtemme heeft geſchikt, welke van elk gekend, en voor een onbedriegelijk teeken van onze ware gemoedsgeſteldheid gehouden wordt.

Eindelijk valt nog in het algemeen, opzigtelijk den toon der redevoering, aan te merken, dat, dewijl hij, wanneer de Redenaar hem overal weet te bezigen, de aandacht van den hoorder als met geweld op de uitdrukkingen vestigt, zoodanig, dat, niettegenſtaande het onderwerp, 't welk door den ſpreker wordt behandeld, niet zeer gewigtig ſchijnt, hij echter als 't ware gedwongen is naar hem te luisteren, zulks geen plaats kan hebben, ten zij hij, buiten en behalve door het onderwerp zelf, nog daarenboven door de mengeling der verſchillende toonen, die de Redenaar bezigt, geſtreeld worde; en dat, hoe ſchoon dan ook het eerſte op zichzelven zij, hij echter geen regt gevoel van deszelfs waarde zal ontvangen, ten zij die welluidende toonen in de voordragt gehoord worden. En hieruit ſchijnt van zelf voort te vloeijen, dat die mengeling van toonen in de uitſpraak eene zekere harmonie of muzijk daarſtelt: want gelijk de zang, door de zoetluidendheid van verſchillende op elkanderen volgende klanken, der ziele eene aangename ſtreeling doet gewaar worden, zonder dat hetgeen door denzelven wordt uitgedrukt in eenige aanmerking komt, kan insgelijks de Redenaar, wanneer hij overal de gepaste toonen bezigt, door dat ſtreelend gevoel eene dadelijke overreding bewerken; en zulks is door het Opperwezen wijsselijk daargeſteld, dewijl ieder onderwerp zich niet altijd genoegzaam aanprijst, noch door zijnen eigen invloed den bedorven aard der ſtervelingen de geſchiktheid kan aanbrengen, om de waarde van hetzelve te gevoelen; en diensvolgens het vermaak, 't geen de natuur dikwijls te baat neemt, om den mensch tot zijne noodzakelijke pligten te brengen, hier ook als een hulpmiddel wordt aan de hand gegeven, om hem 't goede te doen beminnen en van het kwade af te ſchrikken.

's Menſchen gedachten, zoo als de Hoogleeraar ENGEL. te regt aanmerkt, kunnen op drie verſchillende manieren worden uitgedrukt; door den zingenden toon of zang namelijk; door den toon, die bij het doen van eene plegtige redevoering, of het opzeggen van mengeldichten, gebezigd wordt; en door den gewonen ſpreektoon. Er zijn daarenboven nog ontelbaar vele middelgraden, wan-

wanneer namelijk de gewone manier van ſpreken meer of min aan de verhevene uitſpraak, of deze aan den zang naderbij komt: geen derzelven is in zijnen juisten aard aan een ieder meer kennelijk en kan aan zekere regels getoetst worden, als de zingende toon. Den dagelijkſchen ſpreektoon, wel is waar, weet ieder in eenen zekeren graad te bezigen, daar integendeel menſchen gevonden worden, die van den zingenden toon weinig denkbeeld hebben; doch daarentegen is er een oneindig getal menſchen, die den zingenden toon volmaaktelijk verſtaan, en bijna niemand, die zich van den ſpreektoon op eene volmaakte wijze kan bedienen. De reden hiervan is, dat de zingende toon, hoewel van die uiterſte noodzakelijkheid niet zijnde als de ſpreektoon, echter aan vaste regels kan worden getoetst. Maar nu is de vraag: zouden er voor den ſpreektoon, of den toon eener redevoering, niet eveneens vaste regels kunnen uitgevonden worden, waardoor dezelve konden worden onderſcheiden? Wanneer wij aanmerken, dat, omtrent de uitſpraak in 't algemeen, hoe onmogelijk dan ook derzelver toonen kunnen worden bepaald en aangewezen, men echter kan vaststellen, dat zij beſtaat uit hooge en lage, ruwe en zachte, zware en ligte, ſnelle en langzame toonen, en, uit de mengeling van die ſoorten, nog onderſcheiden andere gevormd worden; dat de toon eener redevoering alleenlijk hierin van den dagelijkſchen ſpreektoon verſchilt, dat bij den eerſten de woorden langzamer, duidelijker en in eene meer geregelde orde worden uitgebragt, en hier en daar een toon van den Redenaar gebezigd, die in den dagelijkſchen ſpreektrant verwaarloosd wordt, en van den anderen kant toonen door den Redenaar achtergelaten, die in den dagelijkſchen ſpreektrant gebezigd worden; dat eindelijk de toon van eene redevoering alleen daarin van den zingenden toon wordt onderſcheiden, dat de laatſte meer ſlepende, ſterker, meer afwisſelend, en in allen gevalle minder geſchikt is, om denkbeelden bij den hoorder over te brengen, dan hem eene aangename gewaarwording door de mengeling van klanken te doen gevoelen, daar toch het vermaak het voorname doeleinde van den Schepper ſchijnt geweest te zijn, toen hij den ſterveling die heerlijke begaafdheid heeft geſchonken, en wij, om onze gedachten aan een ander mede te deelen, een bekwamer middel in de Spraak vinden; — wanneer wij, zeg ik, dat alles nagaan, dan ſchijnt het niet onmogelijk te zijn, voor

den

den toon der redevoering eveneens vaste regels of kenteekenen daar te ſtellen, als met opzigt tot den zangtoon plaats heeft. Zeker is het, dat, bijaldien men een dergelijk regelmatig ſtelſel, opzigtelijk de toonen der uitſpraak in eene redevoering, hadde uitgevonden, dezelve alsdan denzelfden trap van volmaaktheid zou bekomen hebben, die in den zang beſpeurd wordt, waarbij alle mogelijke toonen en wendingen der ſtemme door bijzondere teekens worden aangewezen.

Het bekend toonkunſtig werktuig van C. GRACCHUS, waarvan CICERO gewag maakt, waardoor den Redenaar de gepaste toon der ſtemme werd aangewezen, levert een duidelijk bewijs op, dat de Ouden aan een dergelijk hulpmiddel, om de juiste toonen in eene redevoering te kunnen onderſcheiden, ſchijnen gedacht te hebben.

(Het ſlot hierna.)

VERSLAG VAN EENIGE PROEVEN OP DE VOORTPLANTING VAN HET GELUID DOOR VASTE LIGCHAMEN EN DOOR DE LUCHT IN ZEER LANGE CILINDRISCHE PIJPEN.

Door den Heer BIOT,
Lid van het Inſtituut.

Bekend is het, dat de voortplanting van het geluid in de lucht geſchiedt door de ſpoedige en achtervolgende verdikkingen en uitzettingen der deelen dier vloeiſtoffe. Deze deeltjes, met eene volkomene veerkracht begaafd, moeten aangemerkt worden als zoo vele kleine veren, die op elkander rusten. Indien men de eerſte veer drukke, en vervolgens dezelve zich laat ontſpannen, drukt zij op hare beurt de volgende veer, die het daarna de daarop volgende doet, en aldus gaat de drukking van veer tot veer tot aan de laatſte voort, in eenen tijd, die van derzelver meerdere of mindere veerkracht afhangt. Het is volmaakt op deze wijze, dat de kleine ſchuddingen worden voortgeplant, in de lucht veroorzaakt door de ligchamen, welke men laat ſlingeren. De verdikkingen en uitzettingen, welke deze ligchamen doen ontſtaan in de naast bij gelegene luchtdeeltjes, deelen zich algaande weg aan alle de deeltjes mede, in denzelfden geluidgevenden ſtraal gelegen, zonder dat deze eene merkbare verplaatſing ondergaan. Maar alle

de

de ſchuddingen der lucht, hoewel op dezelfde wijze kunnende worden voortgezet, zijn, echter, niet altijd bekwaam om geluid te kunnen voortbrengen. Zij moeten daarenboven met eene zeer groote ſnelheid geſchieden; en het is hierin, dat het geluid onderſcheiden is van den wind, die evenwel ook op ſoortgelijke wijze wordt voortgeplant, door achtereenvolgende drukkingen en verdikkingen, van eene merkbare verplaatſing der deeltjes verzeld.

Daar het uit een oneindig getal proeven blijkt, dat de laatſte deeltjes zelfs der vaſtſte ligchamen met eene zeer ſterke veerkracht zijn begaafd, laat het zich begrijpen, dat de ſchuddingen, welke men aan dezelve indrukt, op dezelfde wijze midden door derzelver zelfſtandigheid moeten worden voortgezet; het geluid moet derhalve ook worden voortgeplant midden door de vaste ligchamen, met eene meerdere of mindere ſnelheid, naar gelange der veerkrachtigheid van derzelver deeltjes; dit ſteunt op de ondervinding. De Mijngraver, zijne galerij delvende, hoort het kloppen van den Tegenmijnwerker, en oordeelt daaruit over den weg, dien hij volgt. Het is aldus, dat de ſteen, het hout, de metalen, het water zelfs het geluid voortplanten; en FRANKLIN verzekert, onder het water, op den afſtand van eene halve mijl, het geluid van twee ſteenen gehoord te hebben, welke men tegen elkander ſloeg.

Volgens naauwkeurig gedane waarnemingen door de oude Akademie (der Wetenſchappen) is de ſnelheid des geluids in de lucht 334 m. 02 (171 toiſes (*)) in eene ſekonde, in de temperatuur van ſmeltend ijs, en op de hoogte van den Barometer gelijk aan 0m. 76. Dezelve vermeerdert $\frac{1}{330}$ voor elken graad van den honderdmatigen Thermometer boven deze temperatuur. Daarenboven heeft men bevonden, dat de zware en ſcherpe, de ſterke en zwakke geluiden met dezelfde ſnelheid worden voortgeplant; iets, hetwelk overeenſtemt met de wiskundige beſchouwing van de beweging der lucht.

Veel ſneller is de voortplanting van het geluid door de vaste ligchamen. Duidelijk blijkt dit door de proeven, door vele natuurkundigen, om zich daaromtrent te vergewiſſen, genomen; maar deze proeven werden op te klei-

(*) Van zes voeten of halve Hollandſche toeden.

kleine afſtanden genomen, om tot maatſtaf dezer ſnelheid te dienen, of zelfs om er een naauwkeurig denkbeeld van te geven.

Het maken van waterleidingen en geleibuizen, aan welke men thans, ter verfraaijing van de hoofdſtad (*Parijs*) werkt, hebben mij het middel verſchaft tot het doen van proeven van dezen aard, op eene veel grooter uitgeſtrektheid, dan die allen, van welke andere natuurkundigen zich hebben kunnen bedienen. Der opmerkinge waardig was het daarenboven, de uitwerkſels en de uitgebreidheid der menſchelijke ſtem te kennen in zeer lange rolronde of Cilindriſche buizen.

Het zijn gegoten buizen, op welke ik mijne proeven heb genomen. Te zamen genomen maken zij eene lengte uit van 951 metres, of 488 toiſes, zonder eenige tusſchenruimte. In de laatſte buis heb ik een ijzeren ring doen plaatſen, van dezelfde wijdte als de buis zelve, houdende in het middelpunt een klokje en een hamer, dien men naar believen konde laten vallen. De hamer, op het klokje ſlaande, ſloeg insgelijks tegen de buis, met welke hij gemeenſchap had door de aanraking van den ijzeren ring. Men moet derhalve aan het andere einde twee klanken hooren, den eerſten door het metaal, den anderen door de lucht voortgeplant.

Inderdaad hoorde men dezelve onderſcheidenlijk, door het oor tegen de buis, en zelfs zonder het daar tegen te houden; zij ſchenen gelijkluidend te zijn. Hamerſlagen tegen de laatſte buis hebben insgelijks deze dubbele voortplanting veroorzaakt. Door middel van een horologie van halve ſekonden heb ik den tusſchentijd der twee voortgezette klanken zorgvuldig waargenomen, en door meer dan tweehonderd proeven is het mij gebleken, dat dezelve 2″,5 was; waaruit volgt, dat de twee geluiden, hoewel gelijktijdig ontſtaan, in hunnen voortgang zich van elkander ſcheiden, en op den afſtand van 951 metres het geluid, door de buis voortgezet, het andere, door de lucht overgebragt, reeds 2″,5 was vooruitgeloopen. Volmaakt hetzelfde was dit onderſcheid ten aanzien der klanken, door het klokje veroorzaakt, en van die door den hamer werden voortgebragt. Nogtans waren de toonen zeer onderſcheiden. Hieruit volgt, dat, ten aanzien der vaste ligchamen en der lucht, de hoedanigheid van het geluid deszelfs ſnelheid niet verandert.

Ge-

Gedurende de proefneming ſtond de honderdmatige (centeſimaal) Thermometer op 11°, en de Barometer nagenoeg op 0,76. In deze omſtandigheden moest, volgens de proeven der Akademie, het geluid, door de lucht voortgezet, om van het eene einde der buis tot het andere te komen, 2″,79 beſteden. Derhalve, daar wij 2″,5 voor den tuſſchentijd der twee klanken gevonden hebben, is het duidelijk, dat het verſchil van deze twee getalen, of 0″,29, de tijd is, welken het geluid beſteed heeft om door de buis te komen; zoodat het, tot dezen voortgang, een weinig minder dan een derde gedeelte van eene ſekonde noodig heeft gehad.

Nog op eene andere wijze heb ik mij omtrent dezen uitſlag vergewist. Den Heer MARTIN, Chronometermaker, heb ik met een horologie met halve ſekonden aan het einde der buis geplaatst; ik zelve plaatſte mij aan het andere einde met een even gelijk horologie, met het eerſte zorgvuldig vergeleken. Zoo dikmaals dit 0″ of 30″ wees, deed men eenen ſlag met den hamer op de eerſte buis; zorgvuldig nam ik het oogenblik waar, waarin het geluid tot mij kwam, en als mijn horologie 15″ of 45″ wees, antwoordde ik met dergelijk een ſlag. Ligtelijk ziet men, dat de ſomme der getalen, door de twee horologien aangewezen, in twee elkander kruiſende en achtereenvolgende waarnemingen, het dubbel van den tijd geeft, welken het geluid tot zijne voortzetting noodig heeft. Maar, wanneer ik deze manier toepaste op de twee geluiden, die door het metaal en door de lucht werden voortgeplant, heb ik voor het eerſte geluid gevonden 0″,26, een verſchil van ſlechts $\frac{1}{100}$ van eene ſekonde van den gegeven uitſlag door den tuſſchentijd der twee geluiden; en ik heb 2″,76 gevonden voor den tijd der voortzetting door de lucht: een verſchil van niet meer dan $\frac{1}{100}$ van den uitſlag, door de Akademie gevonden. De overeenkomst in den uitſlag dezer waarnemingen ten genoegzamen bewijze van derzelver naauwkeurigheid verſtrekkende, moet men er uit beſluiten, dat het geluid tien en een half maal zoo ſnel door gegoten metaal als door de lucht wordt voortgezet.

Onder het doen van deze proeven, heb ik gelegenheid gehad verſcheiden merkwaardige verſchijnſels op te merken, betreffende de gemakkelijkheid, met welke zelfs de flaauwſte klanken ſtand houden en voortgaan

in

in Cilindrische buizen, tot op afstanden, op welke men bezwaarlijk zich zoude verbeelden dat zij nog konden gehoord worden.

Om in deze waarnemingen door geenerlei gedruisch van elders gestoord te worden, heb ik de stilste uren van den nacht verkozen, van een uur tot 's morgens ten vier ure, en ik heb dezelfde daadzaken verscheiden nachten achter een waargenomen.

Ik heb gezegd, dat de geheele lengte van het kanaal was 951 metres, of 488 toises. Op dezen afstand hoorde men niet alleen de twee klanken van den hamer en het klokje duidelijk genoeg om dezelve te kunnen waarnemen, maar de flaauwste stem werd zoodanig gehoord, dat men de woorden duidelijk konde verstaan, en men een aaneengeschakeld gesprek konde houden over alle de voorwerpen der proeven. Ik wilde den toon waarnemen, op welken de stem ophield merkbaar te zijn; doch dit wilde mij niet gelukken. Woorden, zoo zacht gesproken, alsof men elkander iets inluistert, werden gehoord en verstaan, zoodat er, om elkander niet te verstaan, slechts één middel zoude geweest zijn, — in het geheel niet te spreken. Deze manier van zamenspreken met een onzigtbaren buurman, op den afstand van bijkans een vierde gedeelte van eene mijl zich bevindende, is zoo zonderling, dat, zelfs wanneer de oorzaak daarvan bekend is, men niet kan nalaten er over verbaasd te staan.

Geenen twijfel lijdt het derhalve, dat men tot op eenen veel grooter afstand woorden zoude kunnen overbrengen en terug ontvangen. Tusschen eene vraag en het antwoord zoude er niet meer tijds verloopen, dan dien het geluid tot zijnen voortgang noodig heeft. Voor mij was op den afstand van 951 metres (244 Hollandsche roeden) die tijd niet meer dan ten naasten bij zes sekonden.

Van nieuws is mij insgelijks gebleken, dat de zware en scherpe klanken even snel voortgaan. Het spelen op de fluit aan het eene einde van het kanaal kwam onveranderd tot het andere einde. Alleen miste ik somtijds de zeer scherpe klanken, die geheel verdwenen.

Ik heb opgemerkt, dat, wanneer men in de buis spreekt, men den weergalm van zijne eigen stem zesmaal hoort. De tusschenpoozen dezer weerklanken zijn allen aan elkander gelijk, en nagenoeg eene halve sekonde.

De

De laatſte Echo keerde in een weinig minder dan drie ſekonden terug, dat wil zeggen, in even veel tijds, als het geluid, om het andere einde te bereiken, beſteedde. Maar de perſoon, welke aan dit einde ſtaat, en met wien men ſpreekt, hoort ſlechts één geluid.

De ontploffingen, bekwaam om in de lucht eene aanmerkelijke trilling voort te brengen, worden tot aan het andere einde der buis voortgezet, met eene zwaarte, aan derzelver kracht evenredig. Pistoolſchoten aan een der einden veroorzaken, aan het andere einde, na verloop van 3", een zeer zwaren ſlag. De lucht wordt uit de buis gedreven met genoegzame kracht om op de hand een zeer gevoeligen ſchok te doen ontſtaan, om ligte ligchamen uit de buis te drijven, en om kaarſen uit te blusſchen, die voor de opening worden gehouden.

AARDRIJKSKUNDIGE EN HISTORISCHE BERIGTEN WEGENS HET KONINGRIJK BEIJEREN (*).

(*Vervolg en ſlot van bl.* 259.)

Beijeren geeft, het eene jaar door het ander, 6 millioenen ſchepels koorn, van welke het twee millioenen uitvoert. Aan het klein getal eters moet dit worden toegeſchreven. Een beter gewijzigde akkerbouw zou nog veel meer vruchts trekken van reeds bebouwde landen, die 1,165,830 *Beijerſche* morgens bevatten; nog ruim 600,000 morgens zou men kunnen aanwinnen, alleen door het droogmaken van de onmetelijke veenlanden en moeraſſen. Reeds heeft de gelukkigſte uitſlag de werkzaamheden bekroond, aangevangen om het zoogenaamde Moeras van den *Donau* ten nutte aan te wenden; een moeras, 't welk zeven mijlen in de lengte en drie of vier in de breedte beſloeg. De Graaf VAN PAPPENHEIM en de Abt LANTZ hadden daarvan den eerſten inval. De Heer LANTZ maakte het eerſte ontwerp met gevaar van zijn leven. De Graaf VAN RUMFORD haalde het Gouvernement over, om er de hand aan te ſlaan. Een Genootſchap volvoerde de droogmaking, en won er aanzienlijke ſommen bij. De ſtilſtaande wateren zijn verdwenen, en met dezelve de kiemen van landziekten; de opbrengst der weilanden

(*) Deze Berigten werden geſteld in den Jare 1806.

den is tot het vijfvoudige aangegroeid; daar ſtruwelen groeiden, bloeijen thans appel- en moerbezienboomen; daar eene ſoort van klein en mager vee met moeite eenige dorre planten vond, ziet men aardige dorpjes ontſtaan; en wegen, van populieren belommerd, doorkruiſen koorn-, hennep-, klaver- en tabakslanden.

Een zoo gelukkig voorbeeld heeft den naijver krachtig gewekt. Welhaast zal *Beijeren* geene wildernisſen meer bevatten. Indien eenige heuvel tot den akkerbouw niet gebruikt worde, zullen de *Tirollers* en de *Zwaben* er vruchtboomen planten. Indien eenige ſtreek voor den ploeg niet berekend zij, dat men aldaar eene kudde ſchapen met fijne wol plaatſe. *Italie*, en vooral *Padua*, kunnen den tuk daarvan leveren.

In *Beijeren* ontmoet de wijnſtok nu eens een te koud klimaat, dan een te vochtigen grond. Een voortreffelijk bier verſtrekt er tot den gewonen drank, en het wordt er in zulk eene menigte gedronken, dat het ruw voortbrengſel der brouwerijen jaarlijks een millioen florijnen bedraagt. De vlas- en henneplanden verſchaffen werk aan belangrijke fabrijken, en die van tijd tot tijd toenemen. Voor achttien jaren telde men 6,339 linnen weefgetouwen. De kouſenweverij is door het ganſche land verſpreid. Men heeft getracht, in de Hoofdſtad, verſcheiden fabrijken, tot weelde dienende, aan te leggen; doch zij kwijnen aldaar. Met zoo weinig nijverheids, doet, echter, *Beijeren* de ſchaal van den koophandel te zijnen voordeele doorſlaan; de uitgevoerde goederen bedragen 15,000,000 florijnen, en de ingevoerde ſlechts 13,000,000. Men heeft opgemerkt, dat de varkens op de lijst der verzendingen voor eene ſomme van 680,000 florijnen ſtaan aangeteekend.

Munchen, de hoofdſtad van *Opper-Beijeren*, en van het geheele Koningrijk, is niet meer, 't geen zij was, toen Keizer LODEWIJK DE V aldaar den luister van een groot Monarch ten toon ſpreidde. Men telde er toen 18,000 haardſteden of huisgezinnen, gevende tuſſchen de 80 en 90,000 inwoners. In den jare 1781 telde men er ſlechts 48,000. Nog al is het eene der fraaiſte ſteden van *Duitſchland*. Het Koninklijk Kaſteel vertoont geen regelmatig geheel; doch van binnen ontmoet men veel prachts; men bewondert aldaar de *Zaal*, die *der Keizers* genaamd, met een grooten marmeren trap. De Keurvorſten hadden kostbare huisgeraden verzameld; Keizer KAREL DE VII had een Paradebed laten maken, 't welk

't welk 400,700 florijnen had gekost. De Zaal der Oudheden bevat eenige fraaije ſtandbeelden. De Koninklijke boekerij bevat 100,000 boekdeelen. De ſtad *Munchen* is haren oorſprong verſchuldigd aan eene Landhoeve, aan het klooster *Scheſtarn* behoorende; omtrent het midden der twaalfde eeuwe ontſtond aldaar een dorp; de Hertog HENDRIK DE LEEUW werd er eigenaar van, waarſchijnlijk door geweld; hij wilde den koophandel van *Uſel* derwaarts lokken, maar het dorp *Voeringen*, boven *Munchen*, had er den ſtapel van.

Dit dorp, 't welk den Biſchop van *Freyſing* toebehoorde, werd door de *Beijerſchen* overvallen en verwoest; de kooplieden werden naar *Munchen* gevoerd; men dwong de wagens, met zout beladen, derwaarts te rijden en er eene belasting te betalen. In den jare 1175 werd *Munchen* van eenen muur omgeven. In den jare 1403 trachtten eenige burgers vruchteloos, haar in den rang van vrije ſteden te plaatſen. Op den 17 Mei 1632 deed de groote GUSTAVUS ADOLPHUS er zijne intrede. Deze ſtad beſtaat thans door de tegenwoordigheid van het hof en van de regeringe; doch de fraaije wegen, welke daarheen loopen, zullen welhaast de *Duitſche* en *Italiaanſche* kooplieden zich daarheen doen begeven. Meer beſchermings hebben de fraaije kunſten dan de wetenſchappen bij de voorzaten van den tegenwoordigen Souverein gevonden. Het fraaije *Nymfenburg* en het heerlijke *Schleisheim* zijn gedenkſtukken van de pracht der Keurvorſten. Tegenwoordig doet het *Beijerſche* Gouvernement edelmoedigen onderſtand aan de Starrekunde; een Obſervatorium zal er gebouwd worden, op eene plaats, van waar men 30 of 40 mijlen in het rond ziet; de werktuigen zullen elk op een voetſtuk geplaatst worden, die op den grond zelven rusten; de ronde zaal, waarin de werktuigen zullen geplaatst worden, zal een glazen dak hebben, gemaakt naar het ontwerp van PHILIBERT DELORME. Zeer gunſtig is deze ſtand voor de waarnemers van het Firmament.

Wij zullen ons niet ophouden met de beſchrijving van de fraaije liggingen van *Dachau* en, *Freyſing*, en van andere plaatſelijke bijzonderheden; doch wij moeten verſlag doen van *Paſſau*, die driedubbelde ſtad, welke den zamenloop van den *Donau*, de *Inn* en de *Iltz* bevat. Het

bijvoegsel van het Keizerlijk Recès, 't welk aan *Beijeren* het aanleggen van nieuwe Vestingwerken aldaar verbood, is niet uitdrukkelijk vernieuwd; men verlangt te weten, of deze plaats een bolwerk van *Beijeren* zal worden; doch twijfel lijdt het niet, of het zal, aan het uiteinde der *Beijersche* Monarchie gelegen, eene gewigtige ſtapelplaats van koophandel worden. Het overige gedeelte van het land van *Paſſau*, onlangs aangewonnen, beſtrijkt, door de bergen, eenen der ingangen van *Bohemen*. De porſeleinfabrijk van *Nymfenburg* zoude voortaan, bij uitſluiting van andere, de aarde kunnen bekomen, die zij noodig heeft. Van *Paſſau* ontvangen insgelijks de Chimisten hunne beste ſmeltkroezen; zij worden van ruw lood gemaakt. De ſtad *Straubing* zal misſchien *Paſſau* met een jaloersch oog aanzien, ter oorzake van den koophandel op den *Donau*; tegenwoordig bevat zij, even als *Paſſau*, tusſchen de 9 en 10,000 inwoners.

De *Opper-Paltz* zoo wel als de twee Hertogdommen *Neuburg* en *Sulzbach* zijn afgeſcheidene gedeelten van *Beijeren*. Men telt aldaar 320,000 inwoners. *Neuburg* heeft zijne afzonderlijke Stenden en regeringsvorm; de *Opper-Paltz* heeft ze in 't geheel niet. Waarſchijnlijk zullen deze onregelmatigheden verdwijnen. Het gedeelte van *Neuburg*, 't welk tegen den *Donau* ſtoot, munt uit door een voortreffelijken akkerbouw. Opklimmende naar *Amberg*, is het land met bosſchen bedekt en van rotſen doorſneden. In eenige oorden ontmoet men koornvelden; maar de weilanden, de Mijnen en de Smederijen hebben er de overhand. Het ijzer is er van eene goede ſoort. De grensſcheiding van *Bohemen* is met glasblazerijen bezaaid. In de *Regez* (zoo wel als in de *Iltz* bij *Paſſau*) worden paarlen gevischt. Veel bekwaamheids en geduld betoonen de inwoners in hunne linnen- en lakenfabrijken, alsmede die van goud- en zilverdraad, pottebakkerijen en anderen. Alle de oude Schrijvers verzekeren, dat de Monniken van *Waldſaſſen* zoo vele vischvijvers bezaten, als er dagen in het jaar zijn. Zeker is het, dat het land rijkelijk is voorzien van vischrijke wateren, een tak van land-huishoudkunde, die weinig kost, veel geeft, en, met den Roomsch-Katholijken Godsdienst, door *Duitschland* wijd en zijd verſpreid is.

De twee Markgraafſchappen *Bareuth* en *Anſpach* zijn met

met de *Beijerſche* provincien in *Frankenland* als door elkander geſtrengeld. Het nieuwe Keurvorſtendom van *Wurtzburg*, een land, 't welk ruim 260,000 inwoners bevat, en 3,000,000 inkomſten heeft, geeft het Huis van *Oostenrijk* den toegang op den Landdag van *Frankenland*. 't Is bekend, dat de *Pruisſiſche* regering van *Frankenland*, onder voorzitting van den Heere VAN HARDENBERG, nu zeven jaren geleden, alle de landen deed ſequeſtreeren, welke de Prinſen-Biſchoppen van *Bamberg*, *Wurtzburg* en *Eichſtedt* in de twee Markgraafſchappen *Anſpach* en *Bareuth* bezaten; verſcheiden diſtrikten, aan de *Duitſche* Orde en aan Ridderorden behoorende, ondergingen het zelfde lot; eindelijk verloor de vrije ſtad *Nuremberg* bijkans haar geheele grondgebied, en zelfs hare voorſteden, alwaar, zints dien tijd, *Pruisſiſche* bezetting is gebleven. Wij zullen ons wel wachten, iets te beſliſſen omtrent deze *Pruisſiſche* bezitnemingen; zeker is het, echter, dat in den nog betwisten ſtaat, waarin zij zich bevinden (*), de komst van een *Oostenrijksch* Prins in den *Frankiſchen* Kreits eene ſtaatkundige gebeurtenis van veel belangs is.

Wat *Beijeren* aangaat, het heeft in dien Kreits bezittingen behouden of verkregen, welke 281,000 inwoners bevatten, op eene uitgeſtrektheid van 245 vierkante mijlen; eene bijzonderheid, de vruchtbaarheid des gronds aanwijzende. De bergen ten noorden van *Bamberg* bevatten ijzer, ſmidskolen, zwavel, aluin en marmer; zij logenſtraffen het vooroordeel, welk de landen, die Mijnen bevatten, tot onvruchtbaarheid verwijst; aan hare zoomen prijken kloeke bosſchen en talrijke kudden. *Bamberg*, eene ſtad, die van den koophandel en eenige bloeijende fabrijken leven ontvangt, is de hoofdplaats van *Beijersch Frankenland*, en bevat over de 20,000 inwoners. Uitgebreide Kloosters en *Gothiſche* Kasteelen beſtrijken de ſchilderachtige liggingen van dit land. Vijf, voormaals Keizerlijke, ſteden in *Frankenland* zijn aan *Beijeren* verbleven; onder deze ſchijnt *Schweinfurth*, in het Keurvorſtendom van *Wurtzburg* ingeſloten, met een wederzijdsch gelijk voordeel voor de beide Mogendheden te kunnen verruild worden.

De

(*) Het Reces der Schadevergoedingen heeft de bepaling van het grondgebied van *Nuremberg* tot *nadere onderhandelingen* verſchoven.

De *Beijersche* Monarch heeft, bij het jongste verdrag, het Bisdom *Eichstedt*, welk *Oostenrijk* hem voormaals had weten afhandig te maken, bij het Reces van Schadevergoedingen terug bekomen. *Beijeren*, van eene lastige nabuurschap verlost, zal zich met *Pruisfen* kunnen verstaan, om eene vaart te graven, die, de rivieren *Altmuhl* en *Rednitz* vereenigende, de scheepvaart zoude openen tusschen den *Donau* en den *Rhijn*, en gevolgelijk tusschen de Noord- en de Zwarte Zee. De schoone Eikenbosschen, die *Eichstedt* omringen, zouden alsdan aan verscheiden scheepswerven timmerhout verschaffen.

Eene eenige *Beijersche* provincie (*) ligt verre van de hand hares eigenen Souvereins, maar stoot in veiligheid tegen de grenzen van *Frankrijk*, welk haar van de *Pruisfische* bezittingen scheidt; 't is het Hertogdom *Berg*, een land, overvloeijende van haver en aardappelen, eenige streken uitgezonderd langs den *Rhijn*, tot welke de wijnstok zelve zich bepaald heeft. Maar tusschen de keiachtige bergen dezes lands, wat al nijvere steden ontmoet men er! wat al dorpen, van fabrijken voorzien! *Elberfeld* telt 3,500 weefgetouwen voor siamozen en beddetijk, 280 voor overtrekfels van kussens, 150 voor zijden stoffen; een werktuig voor veters levert elk uur duizend ellen. *Solingen* verbruikt 2,000 kwintalen ijzer tot degenklingen, en 8,500 kwintalen voor die van mesfen. Al dat ijzer komt uit de landen van *Nassau*, het Graafschap *Mark* en het Hertogdom *Westfalen*; te *Remscheid* wordt het verdund. De lakenfabrijken hebben haren zetel te *Lennep*, doch de grove wollenfabrijken zijn door het geheele land verspreid. Dit klein land, eindelijk, bewoond van 210,000 zielen, op eenen grond van 166 vierkante mijlen, ontvangt alle jaren van den buitenlander 10 of 12 millioenen, Fransch geld; de somme, welke in den handel in omloop is, bedraagt 58 millioenen, en het getal menschen, die in de fabrijken werken, 60,000. Ligt begrijpt men, dat zulk eene provincie niet op een losfen voet afgestaan of geruild is. De Souverein van *Beijeren*, wiens algeheele eigendom dikmaals in de jongste oorlogen deze eenige provincie was, moet er alle de waarde van kennen. *Frankrijk*,

(*) Deze provincie is aan den *Fransschen* Keizer afgestaan, die haar aan Prinse JOACHIM MURAT heeft geschonken.

Rijk, van zijnen kant, kent de belangrijkheid der ſtad *Duſſeldorp*, alwaar de *Franſche* legers zoo dikmaals zijn over den *Rhijn* getrokken.

Zoodanig is dan de nieuwe Monarchie, die het getal der Koningrijken van Europa heeft vergroot. Voegzaam genoeg gelegen om er eene eenparige ſtaatsregeling en geregeld burgerlijk bewind te kunnen invoeren, kan zij zich reeds eene Linie van verdediginge ſcheppen, door het verſterken van eenige plaatſen aan den *Donau* en de *Inn*; zij ſtoot tegen *Italie*, en ligt niet verre van de grenzen van *Saxen*, welk haar den derden rang onder de *Duitſche* Mogendheden afſtaat. Meesteres zijnde geworden van hare natuurlijke verzendingsplaatſen, (in zoo verre een Land, van de zee verwijderd, met reden kan hopen) zal zij haren akkerbouw uitbreiden. Reeds kan zij, uit hare bevolking, een leger van 60 of 70,000 man zeer goede troepen op de been brengen en onderhouden; met deze magt zullen zich 15,000 *Wurtembergers* en 10,000 *Baders* vereenigen; en zie daar het zuidelijk *Duitschland* onafhankelijk van het Huis van *Oostenrijk*. Maar het Koningrijk *Beijeren* kan gemakkelijk eene bevolking van vier en een half millioen voeden. Wanneer eene nieuwe wijziging de belastingen op een eenparigen en geregelden voet zal gebragt hebben, laat zich geene reden zien, waarom *Beijeren* niet een inkomen van ten minſte 48 of 50 millioenen franks zoude hebben. Als Mogendheid ſchaart zich derhalve *Beijeren* naast *Denemarken* en *Zweden*.

Voor 't overige is het nu niet de eerſte maal, dat *Beijeren* wordt geroepen om eene rol onder de Mogendheden te ſpelen. Zonder van de aloude magt der *Boiers* te gewagen, welke men voor de vooronders der *Beijerſchen* houdt, en die twee zeer magtige Staten bezaten, den eenen in het *Overalpisch Gallie*, den anderen in *Bohemen*, zullen wij aanmerken, dat *Beijeren*, toenmaals *Boioaria* genaamd, in de middeleeuw een der groote Hertogdommen van *Duitschland* was. Dit Hertogdom, 't welk zich verder oostwaarts uitſtrekte dan het tegenwoordig Koningrijk, bevond zich dikmaals afhankelijk van de *Franken*. 't Blijkt echter, dat verſcheiden Hertogen den titel van Koning voerden. In den jare 778 verloor de Dynastie der *Agilolfingers* dit aloude erfgoed, en KAREL DE GROOTE, na den Hertog THASSILO DEN II in een klooster te hebben doen opſluiten, liet *Beijeren* door

Graven beheerſchen. Bij eene der talrijke verdeelingen, het gevolg der ſlechte ſtaatkunde der *Carlovingiſche* Vorſten, kwam *Beijeren*, onder den titel van Koningrijk, in den jare 876, aan KARLOMAN; maar onder diens opvolgers was dit Koningrijk niet meer onderſcheiden van het Koningrijk van *Duitschland*. ARNOLD, in den jare 920, tot Hertog van *Beijeren* verkozen, was van de *Agilolfingers* afkomſtig, en een zijner Zonen is de Stam van het Huis, 't welk, in later tijd, den naam van *Wittelsbach* aannam, en waarvan het thans regerend Huis afkomſtig is.

Keizer HENDRIK DE IV ſchonk, in den jare 1071, *Beijeren* aan zijnen Schoonzoon GUELFUS, een rijk en magtig Heer, voortgeſproten uit het Huis van *Est*, Stam van alle de *Brunswijkſche* Liniën, gevolgelijk van de Keurvorſten van *Hanover* en de thans regerende Familie in *Engeland*. De GUELFEN werden de hoofden der tegenoverſtaande partij der Keizers uit het *Zwabiſche* Huis. HENDRIK DE LEEUW, in den jare 1180, in den Rijksban gedaan, verloor het grootſte gedeelte zijner Staten. *Beijeren*, aanmerkelijk verminderd, en van *Tirol* afgeſcheiden, werd aan het Huis van *Wittelsbach* terug gegeven, in den perſoon van OTTO DEN I. Het Paltzgraafſchap van den *Rhijn*, in den jare 1215 aangewonnen, werd, in den jare 1253, aan eenen Tak geſchonken, die voor zijnen Stichter erkent RUDOLF, jongſten Zoon van Hertog LODEWIJK DEN STRENGEN. Deze Tak leed insgelijks het verlies van *Beijeren*, 't welk toen den naam van *Opper-Paltz* aannam. De *Beijerſche* Linie ontving groote vermaardheid in den perſoon van haren Stichter LODEWIJK DEN JONGEN, tot Keizer van *Duitschland* verkozen. Heillooze verdeelingen verhinderden *Beijeren*, zich te handhaven in den doorluchtigen rang, dien het had verworven. Zelfs zag men de twee Takken, den *Beijerſchen* en *Paltziſchen*, elkander beoorlogen. 't Was ingevolge eener zoo weinig edelmoedige ſtaatkunde, dat het MAXIMILIAAN DEN I gelukte, in den dertigjarigen oorlog, den ongelukkigen Paltzgraaf FREDERIK DEN V van de Keurvorſtelijke waardigheid en van het grootſte gedeelte van den *Opper-Paltz* te ontzetten. Het onvoorzigtig *Beijeren* meende voor den Roomsch-Katholijken Godsdienst te ſtrijden, en verhaastte daardoor ſlechts de grootmaking van *Oostenrijk*.

Lo-

LODEWIJK DE XIV van *Frankrijk* wist het Huis van *Beijeren* aan zich te verbinden; doch de niet zeer gelukkige uitslag van den Spaanschen Opvolgingsoorlog stelde MAXIMILIAAN DEN II te leur omtrent de voordeelen, welke zijne verbindtenis met *Frankrijk* hem grond had gegeven te hopen. In den jare 1742 zag zich de Keurvorst van *Beijeren*, onder den naam van KAREL DEN VII tot Keizer verkozen, van alle zijne Staten door *Oostenrijk* berooven; en deze ongelukkige Cesar, in de legerplaats der *Franschen* gevlugt, bragt van de eene ballingschap in de andere die Keizerlijke Kroon, welke het Huis van *Habsburg* met een treurig hart aanzag, dat hetzelve ontrukt was. Hoe wijd bevond zich toen *Frankrijk* van zijne tegenwoordige magt!

Eindelijk maakte, in 1778, de onkunde der Geneesheeren een einde aan het leven van MAXIMILIAAN DEN III en aan de *Beijersche* mannelijke linie. KAREL THEODOOR, van den Paltzischen tak, voegde *Beijeren* aan zijne heerschappijen, en hernam in het Kollegie der Keurvorsten den rang, aan zijn Huis verschuldigd. Toen telde hij ongeveer 2,250,000 onderdanen; maar een kwalijk zamengesteld leger en uitgeputte geldmiddelen lieten zijnen Staat onaanzienlijk en krachteloos. *Oostenrijk* zocht er zich meester van te maken; het was genoodzaakt, zich te vergenoegen met de streek van de *Inn*, van 120,000 zielen bewoond. KAREL THEODOOR stierf in den jare 1799, en MAXIMILIAAN DE IV, tegenwoordige Koning van *Beijeren*, volgde hem op. Deze Vorst, in den jare 1756 geboren, is van den Paltzischen tak van *Tweebruggen*.

In den Coalitie-oorlog ingewikkeld, heeft *Beijeren*, zints de troonsverheffing van den tegenwoordigen Vorst, niet afgelaten van zich aan *Frankrijk* te verbinden. Ook zijn de nadeelen, welke het heeft geleden door den afstand van den linker Rhijnoever, rijkelijk vergoed door het Reces der Schadeloosstellingen. In den jare 1803 bleef de Keurvorst van *Beijeren* opperheer van 2,450,000 onderdanen. Door zijne nieuwe aanwinst is dat getal tot 3,000,000 geklommen. De nieuwe wijziging, welke de *Beijersche* Monarchie van de wijsheid van haar Gouvernement verwacht, zal ons ongetwijfeld aangaande de staatkundige aardrijksbeschrijving van dit Land meer gevestigde en uitgebreider kundigheden verschaffen.

DE JAGTPARTIJEN DER ENGELSCHEN IN INDIË.

Door den Kolonel IRONSIDE.

De Jagtpartijen, welke de *Engelſchen* in *Bengale* houden, en aan welke ook vrouwen deel nemen, zijn zeer vermakelijk, vooral in den omtrek van het Fort *William*, alwaar het land zeer bekoorlijk en allerlei wild overvloedig is. Deze togten beginnen met November en eindigen met Februarij; gedurende deze vier maanden heeft men er doorgaans eene zuivere lucht, een onbewolkten hemel en eene gematigde warmte.

Het eerſte werk van hun, die zoodanige partijen met elkander afſpreken, is het uitkiezen, in de nabijheid van een boschje en riviertje, van een kamp lands, werwaarts hunne tenten en verdere behoeften op kameelen en olifanten gevoerd worden; ook voorzien zij zich van kleine veldwagens, die voor weinig gelds gehuurd worden, gelijk ook de oſſen, welke dezelve trekken, en de lieden, welke ze beſturen. Zelden weigert de bevelhebber der troepen van het gewest aan de jagers eene wacht van *Cipayers*, om hen te beſchermen tegen de wilde dieren, die altijd zeer overvloedig zijn in oorden, alwaar veel wild is, of tegen de nog woester aanvallen der roovers, die van tijd tot tijd in de velden ſtroopen.

De tenten der bedienden en der wacht worden opgeſlagen buiten den kring of het vierkant, hetwelk de veel grootere beſlaan, voor de meesters beſtemd. Elke vrouw heeft hare tent, in twee of drie vertrekken verdeeld; een derzelven is hare ſlaapkamer; de twee andere dienen tot eetzaal en voor de hultafel. Zij beſpreidt dezelve met matten of tapijten, en vreest den regen noch de warmte, als zijnde tegen den eerſten gedekt door een zeilkleed, hetwelk voor een dubbel dak van hare tent verſtrekt, en tegen de andere door den luchtſtroom tusſchen het zeilkleed en de tent, boven welke het twee voeten verheven is. Het behangſel der tenten beſtaat uit gewlamd of geruit, of op eene andere wijze fraai bewerkt *Indiſch* lijnwaad; de deuren zijn van teenen of van welriekende kruiden gevlochten, die telkens beſproeid worden, wanneer de hitte ondragelijk is: iets, echter, zoo als ik zeide, dat zelden gebeurt.

Het

Het gezelschap voorziet zich van wijnen, fijne wateren en hetgene *Indië* verder uit *Europa* bekomt; doch al wat het, van hetgene het land oplevert, verder tot lijftogt behoeft, wordt aan hetzelve, althans indien het zich niet bij een dorp heeft neergeslagen, in reiskelders bezorgd, van welke de zoetelaars te dien einde zich voorzien, en die, om eenige winst te doen, van deze gelegenheden zich gaarne bedienen.

De mannen vervoegen zich ter bestemde plaatse te paard; de vrouwen worden derwaarts in palankijns gedragen, gelijk ook hare vrouwelijke bedienden, of, wanneer de weg het toelaat, rijden zij daar heen in opene of overdekte *Engelsche* wagens.

Met den dag beginnen de vermaken der mannen; zij bestaan in het wekken en jagtmaken van het wild zwijn, den wolf en de gazelle, de ree, het muskusdier, het hert en andere wilde dieren, den haas, den vos en den jakhals. Behalve de gemeene, de roode en de gevlekte muis, zijn er tien of twaalf soorten van rosse gladharige dieren. De wilde zwijnen onthouden zich doorgaans in de onbebouwde oorden, of die met suikerriet beplant zijn; zij zijn zeer gesteld op dat voedsel, en hun vleesch bekomt van daar een lekkeren smaak. De wolven en de hiena's worden gevangen, terwijl zij ter aarde gedoken liggen en met het aanbreken van den dag op hunnen roof loeren, in de nabijheid van steden en dorpen, of wel in hun wederkeeren naar hunne holen in de bosschen, of naar de gaten, welke zij in de heuvelen en duinen graven. Dezelfde schuilplaatsen als in *Engeland* zoekt de haas in *Indië*. Het varken, de reebok en het muskusdier verschuilen zich in de hoogste planten en het digtste kreupelbosch. De gazelle en het zwaarste wild zwerven over de vlakten. Niet zelden worden deze dieren, terwijl zij loopen grazen, verrast, of terwijl zij hunne prooi vervolgen in de *jungles* (een lang en dik gras) die in den *Indostan* zeer overvloedig zijn.

Missen kan het niet, of de verscheurende dieren moeten een zoo wildrijk land ontrusten. De voornaamsten zijn de tijger, het luipaard, het panterdier, de tijgerkat, de beer, de wolf, de jakhals, de vos, de hiena, en de rhinoceros. Van de luipaarden zijn er drie of vier soorten.

Behalve de zeer vermakelijke, maar dikwijls gevaarlijke jagt op alle deze dieren, verlustigen zich de mannen

nen met het ſchieten van de gemeene en rotspatrijzen, de groene duif, den kwartel, de pluvier, den wilden haan en hoen, de wulp, de vaalzwarte en graauwe paauwen, de veelkleurige en veelſoortige oorjevaars, de waterhoenen, de wilde eenden, de kraanvogels, de talingen, de roerdompen, de poelſnippen, en andere watervogels, meestal van ongemeene gedaante en van eene onbekende ſoort, merkwaardig om den luister en de verſcheidenheid van pluimaadje, en zoo talrijk, dat zij de lucht verdonkeren, wanneer zij door een onverwacht gedruisch gedwongen worden, de oppervlakte der rivieren, meren en vijvers te verlaten, wier wateren zij geheel bedekken.

De vosſen zijn klein, rank en niet ſtinkende; hun haar is bruin, zeer fijn en zacht op het gevoel; zij zijn zeer vlug ter been, doch hun gebrek aan ſterkte of volſtandigheid brengt hen welhaast in gevaar. Zeer vermaken zich de jagers met de draaijingen en wendingen dezer dieren, wanneer zij trachten te vlugten. Zij graven hunne holen niet in de bosſchen, maar op heuvelen, en verkiezen de zulken, die met het groenſte en zachtſte gras bedekt zijn. Men ziet hen aldaar, 's morgens en 's avonds, ſpringen, ſpelen en ſtoeijen met hunne jongen. Ook ontmoet men hen dikmaals in de velden, alwaar lijnzaad en mosterdzaad groeit, wanneer deze planten hoog genoeg zijn om hen te verbergen.

Een Letterzifter, de fabels van ESOPUS lezende, heeft den draak geſtoken met eene derzelven, alwaar een vos voorkomt, druiven etende; maar indien hij eene Natuurlijke Historie van *Azië* geraadpleegd had, zoude hij geleerd hebben, dat, in dit werelddeel, de vos koorn, peulvruchten en fruit eet, en vooral druiven en ananasſen, wanneer hij dezelve kan bekomen, bij voorkeuze boven vleesch en gevogelte. Indien de Lettervitter, wiens onkunde ik aan den dag leg, ſlechts den Bijbel had gelezen, zoude hij aldaar de volgende woorden ontmoet hebben, die mijn zeggen bevestigen: *Vangt gijlieden ons de vosſen, de kleine vosſen, die de wijngaarden verderven: want onze wijngaarden hebben jonge druifkens* (*). Het voedſel der *Aziatiſche* vosſen, zoo verſchillende van dat der *Europeaanſche*, is ongetwijfeld de oorzaak, dat de eerstgemelden niet ſtinken. De jakhalzen zijn grooter dan de *Engelſche* vosſen; hun haar is insgelijks donkerder bruin, hun-

(*) Hoogl. II: 15.

hunne geſtalte ſtouter, en de neus minder puntig. Ten aanzien van hunne geaardheid gelijken zij meer naar den wolf, dan naar den hond of den vos. Hun ware naam in *Azië* is *Shugaul*, waarvoor de *Engelſche* Zeelieden, welke *Syrië* en *Klein-Azië* bezocht hebben, *Jackall* in de plaats hebben geſteld, welken dit dier in die beide landen voert, alwaar zij zeer gemeen zijn.

In *Indië* heeft men verſcheiden ſoorten van patrijzen, doch twee hoofdſoorten, van welke de eene een witten buik heeft, en de andere veel naar de lijster gelijkt, uitgezonderd dat de pluimaadje kakelbonter is. Van de pluvier heeft men er ook verſcheiden ſoorten; de ortolanen ziet men bij ontelbare vlugten over de gemeene en heivelden vliegen, zoodra de hitte toeneemt.

De faiſanten ontmoet men niet in de bosſchen van *Bengale* en van *Bahar*, dan alleen op de grenzen van *Aſſam* en *Chittagong*, en op de bergketen, die den *Indostan* van *Thibet* en *Napal* ſcheidt; doch hier, en vooral in den omtrek van *Morung* en *Betiah*, zijn zij groot en zeer ſchoon, inzonderheid die van de bruine, goudkleurige, gevlakte en azuur-kleur, en de zoogenaamde *Argus*. De paauwen, van welke men er twee of drie ſoorten heeft, zijn overal zeer menigvuldig. De naam *Morebunje*, welken een gewest van de provincie *Orixa* voert, beteekent *paauwenland*.

Men heeft er drie ſoorten van kraanvogelen, allen lichtblaauw. De zoogenoemde *Sarus* zijn zeer hoog, en hebben een karmozijnkleurig hoofd. De kleinſte, *Curcurrah* genaamd, (de *Juffer* van LINNEUS en BUFFON) is van ongemeene ſchoonheid; zijne oogen hebben den glans van ſcharlaken, en op het hoofd heeft hij eene pluim van vederen, zoo wit als ſneeuw, waarmede de Keizer alleen zijnen tulband verſiert. De derde ſoort, of de gemeene kraanvogel, is van eene middelmatige geſtalte, en het hoofd zwart van kleur. Allen begeven zich naar het noordelijke gebergte, ten tijde van de herfstevening, na den regentijd, welke denzelven voorafgaat en aankondigt. Bij duizenden ziet men hen alsdan verhuizen, nevens hunne jongen, even als de boschduiven in *Noord-Amerika*. Wanneer het ſterk waait, verheffen zich zwermen van deze vogelen tot eene zeer groote hoogte, en ſchijnen vermaak te ſcheppen in het beſchrijven van volmaakt regelmatige kringen, onder het maken van een

wan-

wanluidend geſchreeuw, hetwelk zich van verre laat hooren.

Onze Menagerievogels zijn zekerlijk uit den *Indostan* afkomſtig: want ontmoet men dezelve in bijkans alle boſſchen. Aan de dijen zijn zij allen ongevederd. Alle de hanen hebben dezelfde kleur, bij de jagers *gemberrood* genaamd. Op het hoofd hebben zij eene pluim van fraaije witte vederen; zij zijn fier van houding, en woedende in het vechten. De jongen zijn bruin van kleur. Vermakelijk is het, wanneer men 's morgens vroeg de boſſchen bezoekt, hen te hooren zingen, en met hunne jongen in de digtſte ſtruwellen te zien vlugten en zich verſchuilen. Hun vleesch is niet zoo malsch, en minder ſmakelijk, dan dat der vogelen in onze Menagerien.

De *florekin* is een prachtige vogel, dien ik niet weet ergens te zijn beſchreven, en welken het penſeel alleen naauwkeurig kan vertoonen. Hij onthoudt zich aan de kanten van meren en op lage moerasſige gronden, naast aan het hooge land grenzende; van hier dat zijn vleesch, in ſmaak en kleur, naastbij aan dat van den faiſant en de wilde eend komt; de borst- en vleugel-vederen zijn bruin, die der dijen helder wit; overal is hij lekker en ſappig boven alle verbeelding. De poot van den *florekin* heeft ſlechts drie nagels. De wortel der vederen van het wijfje is geſpikkeld als een nagelbloem. Wanneer het mannetje zich pronkt, heffen zich eenige fluweelzwarte vederen, die gemeenlijk op het hoofd zijn uitgeſpreid, om hoog, en formeren aldaar eene zeer fraaije kuif.

De *florekin* maakt zijn nest in het gras. In *Bengale* is het mannetje zeventien duimen hoog, gerekend van het uiteinde zijner pooten tot aan het hoogſte gedeelte van den rug, en zevenëntwintig duimen van dat zelfde uiteinde tot aan het bovenſte van zijn hoofd, wanneer hij zich pronkt. De laatstgenoemde is ook de lengte van den ſtaart af tot aan het begin van den hals. Wanneer deze vogel door de honden wordt aangedaan, zet hij het niet op de vlugt; hij houdt zich, langs den grond uitgeſtrekt, in het gras verborgen, en ſtaat niet op, voordat de jager hem nabij is.

In geen gedeelte van het *Zuidelijke Azië* heb ik van ſnippen hooren ſpreken; doch dezelve worden meer dan vergoed door eene ſoort van waterſnippen, grooter dan de

de gemeene, bij den naam van roodgeverfde waterſnip bekend.

Met het viſchen met den hengel en allerlei ſoort van netten houdt zich een gedeelte van het Jagersgezelſchap onledig; anderen vermaken zich met de valken-, zwanen-, reiger-, kraanvogel- en hazen-jagt, of wel met de ſperwerjagt op patrijzen en kleiner vogelen. Nu en dan nemen de vrouwen deel aan de morgenvermaken; te dien einde rijden zij op kleine wijfjes-olifanten (van een zeer zachten aard); op dezelve ſtaat een ſtoel, onder een verhemelte met gordijnen. Eenige rijden te paard; doch de meeste laten zich in palankijnen dragen, onder welke de vogels zich verſchuilen, in het oogenblik dat zij in de klaauwen van den valk zullen vallen, en de jonge vosſen, wanneer de honden hen op de hielen volgen. Met dit alles ſtaan de vrouwen vrij laat op, en gaan niet uit voor het wandeluur.

De wapens, welke op deze togten gebruikt worden, zijn het jagtroer, de pistool, kleine pieken of lanſen, en ſterke pijlen. Ieder heer wordt gevolgd van een knecht, gewapend met eene ſabel, en eene karabijn met een bajonnet, om er zich van te bedienen, wanneer zij tijgers, hienas, beeren of wilde ſtieren ontmoeten. Eenige vrouwen, uitgerust als eene DIANA, THALESTRIS of HIPPOLYTA, met een ligten boog en pijlkoker gewapend, vermaken zich met de jagt op klein wild. Men bedient zich van beſchutters, ſpionnen, *Perziſche* en *Europiſche* windhonden, en zeer verwoede brakken. Bij *Calcutta* heb ik lieden gekend, die *Engelſche* honden hadden; doch de reuk dezer dieren verliest zijne ſcherpte, en zij verbasteren ſpoedig.

Het behagelijkſte voor de liefhebbers van het jagtvermaak is het oogenblik, waarin alle de ridders, knechts, wacht en olifanten in eene linie geplaatst worden met kleine witte vlaggen, van afſtand tot afſtand hoog genoeg geplaatst, om te beletten dat het eene gedeelte der linie niet voor het andere uitſteke. Aldus drijft, in een geregelden optogt, dit kleine leger al het wild in eenen kring voor zich henen. Wanneer het eene beſlotene plaats verlaat, om zich in een open veld te begeven, verluſtigt zich het oog met het aanſchouwen van de menigte en verſcheidenheid der dieren, die, uit hunne ſchuilplaatſen verjaagd, vruchteloos den weg derwaarts zoeken, zoodra zij vernemen dat zij ontdekt zijn. Gedurende de

de ontwikkeling van dit tooneel, kan men van de nederlaag, de verſtrooijing en de verwoesting, door de Vogelaars, de Valkeniers en de Jagers veroorzaakt, zich naauwelijks een denkbeeld maken. Dit is het niet alles; de kinderen en landlieden, met ſtokken en vorken gewapend, vangen of dooden de jonge wilde geiten, jonge hazen en jonge wilde zwijnen, die, in de bosſchen zoekende te vlugten, onder weg door magteloosheid, of bij mangel aan ſnelheid, zijn bezweken.

Dikmaals geboert het, dat de landlieden zich tot eenige rijke en kundige jagers in de nabuurſchap wenden, om derzelver hulp te verzoeken tegen eenen tijger, die, zijne wreedheid tegen de kudden en de herders oefenende, den geheelen oord ontrust. Ondanks de zwarigheden van zulk eene onderneming, wordt zij evenwel beproefd; men denkt niet aan het dreigende gevaar, hetwelk, misſchien, vergroot wordt; alleen leent men het oor aan eene opwelling der natuur, verſterkt door een gevoel van goedwilligheid, medelijden en de zucht om nuttig te zijn aan de natuurgenooten. Ligt bereiken de jagers, met behulp van eenige *Cipayers*, hun oogmerk, mits zij het voorzigtig aanleggen; en het ſein der verdelginge van het verſchrikkelijkſte der verſcheurende dieren verzamelt welhaast de dorpelingen rondom hen, die gedurende de jagt uit vrees zich verwijderd hadden; met eigen oogen van een gelukkigen uitſlag overtuigd, welken zij zoo goed als onmogelijk hadden beſchouwd, doen zij de lucht van hunne toejuichingen weergalmen.

Maar indien de jagers de zoo noodige bedaardheid van geest verliezen; indien zij den ſtrijd te lang rekken of overhaasten; indien zij op den tijger aanvallen zonder voorzorg, en in het oogenblik vooral als het gedruisch zijne woede heeft aangezet, wordt dikmaals de uitſlag zeer heilloos; het woedende dier grijpt, verbrijzelt of verſcheurt alwat het kan vatten of vangen, en regt vernielingen aan, die alleen met zijnen dood of zijne vlugt eindigen.

Daarenboven vervoegen zich de *Indianen* bij de *Engelſche* jagers ter verdelginge van wilde oſſen (naast den olifant het grootſte der bekende dieren) die hunne velden verwoesten, of ook wel van de krokodillen, den ſchrik der rivierbewoners, die, in de poelen doordringende, de visſchen verdelgen. Niet zoo gevaarlijk is de-

ze als de tijgerjagt: want indien de huid dezer amphiblen tegen een snaphaankogel, op een gewonen afstand geschoten, bestand zij, dezelve is het niet tegen een karabijnkogel, of dien van elk ander grooter schietgeweer.

Het trommelslaan en het uitsteken van eene vlag van de hoofdtent zijn het sein tot het houden van het middagmaal. Het ontbijt is zonder tegenspraak het aangenaamste. De jagers, wier eetlust door de morgenbeweging is aangezet, vinden rijkelijk gelegenheid ter verzadiginge. De tafels zijn gedekt met *Italiaansche*, *Fransche*, *Engelsche* en *Hollandsche* geregten. Men heeft er overvloed van visch en koud gezouten en gerookt vleesch, als hammen, worst, versch osenvleesch, gerookte tongen, enz. Eindelijk wordt er chocolade aangeboden, nevens koffij, thee met room, confituren, allerlei fruiten, zoo versche als ingelegde. De vrolijkheid der tafelgenooten wordt verhoogd door de tegenwoordigheid der vrouwen in morgengewaad. Hetzelve bestaat uit het fijnste neteldoek, met linten van de fraaiste kleuren getooid; het haar zwiert in krullen langs de schouders, of is op het hoofd gebonden; in 't kort, de bevalligheid en reinheid van haar gewaad verhoogen den luister, en doen hare schoonheid te dieper indruk verwekken.

Na het ontbijt gaat het gezelschap met allerlei rijtuigen spelemeijen; dit geschiedt niet alleen om een luchtje te scheppen, maar ook om eenige merkwaardige voortbrengsels van natuur en kunst te gaan zien; eene vermaarde stad, moskee of pagode te bezoeken, of een graf, of het verblijf van Faquirs, of een bosch, door de godsvrucht der Bramins geheiligd. Men beklautert den top van steile heuvels, van waar het verre strekkende gezigt een groot meer overziet, omringd van grasland, welks lagchend groen zich laat zien onder het lommer van digte en verkoelende palmboomen. Vier soorten telt men in *Indië* van dien boom, alle welke geene bladeren dan aan den top hebben. Zij zijn het sieraad der plaatsen, alwaar zij zich verheffen, door de schoonheid van den stam, en de bevalligheid, met welke de bladeren even als een panas zich krullen, gelijkende naar het kapiteel van eene kolom, van hetwelk deze boom wel op den eersten inval kan gebragt hebben. De vier soorten van *Indische* palmboomen zijn de dadelboom, de kokosboom, de betelboom en de eigenlijk genoemde palmboom.

De tijd tusschen de morgenwandeling en het middagmaal wordt gesleten met eenige uitspanningen, door toeval of luim ingegeven. Eenigen spelen met palet of bal; anderen zwemmen, of springen over hekken en palisaden; sommigen schieten naar het wit; anderen draven om het snelste paard. De zulken, die bij uitsluiting in jagen en visschen vermaak scheppen, geven er zich dristig aan over. Te dien einde zijn zij van de noodige werktuigen voorzien, als bogen, lansen, blaaspijpen, slingers, lijmstangen, enz. Ook bedienen zij zich van klemmen, strikken en allerlei voetangels, netten, klokken, hengels, lijnen, lok-eenden en andere geleerde vogelen; in één woord, alle bekende of door hen uitgedachte listen nemen zij te baat, om in hunne ondernemingen tegen de vogelen, visschen en slangen gelukkig te slagen.

Ongemeen, waar echter, is de dus genoemde betoovering, welke de tijger en andere tot zijn geslacht behoorende dieren op de zwakkere en schroomachtige te werk stellen. Omtrent het hert ondervindt men zulks in het bijzonder. Zoodra hij eenen tijger ziet, blijft hij staan, en, de oogen op het verscheurende dier gevestigd houdende, laat hij het bedaard nader komen. De tijger treedt langzaam voort, in eene schuinsche rigting, tot op het oogenblik dat hij het arme beest kan aantasten, wien deszelfs gezigt alleen, door eene soort van betoovering, van de vlugheid en vaardigheid heeft beroofd, die het aan zijne vervolgingen zouden hebben kunnen doen ontkomen. De tijger kan snel noch lang loopen, vooral de dus genoemde *Koninklijke*. Hij heeft een levendig, fier en woest gezigt. Eene zag ik er eenen bij nacht aan den ingang van een bosch; de tinteling zijner oogen alleen deed mij hem ontdekken: brandende fakkels en het slaan op eene kleine trom waren genoeg om hem op eenen afstand te houden, zelfs de vlugt te doen nemen.

Overal, waar tijgers zich onthouden, ziet men ontelbare vogels, geweldig schreeuwende, als het ware om de alarmklok te trekken. Merkwaardig is in het bijzonder de *betoovering*, waarvan ik heb gesproken, welke die dier omtrent den paauw te werk stelt. Op het gezigt van eenen tijger loopt de paauw regt op hem aan, en begint zich te pronken, bij het schudden van zijne vlerken; thans beven alle zijne vederen, en zijn uitgespreide staart rijst om hoog. De vogelaars bedienen zich van dit

dit ſlag van betooverings; zij naderen, dragende een raam, welk hen bedekt, en over hetwelk een ſtuk linnen is geſpannen, waarop een tijger is geſchilderd, en zij naderen zoo digt bij als zij willen, ziende door een gat in het raam, terwijl de rondom verzamelde vogels onbewegelijk ſtaan. Eén tijger is genoeg om op de talrijkſte bende paauwen de vermelde uitwerking te doen.

Dikmaals heb ik in *Bengale* nagenoeg ſoortgelijke betooveringen door geheel verſchillende oorzaken zien ontſtaan. De uitwerking, welke het voorbijtrekken van een regiment op een troep dasſen had, heeft mij vooral doen verwonderd ſtaan. Deze ſchuwe dieren, van de aannadering der ſoldaten verwittigd door het dof gedruisch van hunnen tred, ſcheidden terſtond uit met grazen. Vervolgens bleven zij, op het gezigt der voorſte gelederen, een geruimen tijd onbewegelijk ſtaan, met ſchrik ſtarende, en eenen ſterken indruk ſchijnende te ontvangen van het achtervolgende voorbijtrekken van zoo vele in het rood gekleede menſchen. Het opperhoofd of de oudſte der kudde (*vir gregis ipſe*) eindelijk, trappelde, ſprong, huppelde eenige oogenblikken, en ſchoot eensklaps, van alle de overigen gevolgd, op de gelederen toe, dringende midden door dezelve heen, tot groote verwondering der ſoldaten. De drift, met welke deze dieren zich aldus aan het grootſte gevaar blootſtelden, zoude eigenaardig doen onderſtellen, dat het hun onmogelijk was, hetzelve te ontwijken. Eenige gelederen weken ter zijde, en maakten aldus ruimte voor hun; terwijl de ſoldaten, die hunnen weg vervolgden, niet weinig verbaasd ſtonden over de vlugheid, met welke de dasſen over hunne hoofden heen ſprongen, en de wijk namen op de vlakte.

Op zekeren avond met een rijtuig met vier wielen tamelijk ſnel rijdende, zag ik eene vaarze, die, uit al hare magt loopende, mij kort op de hielen volgde, en hare oogen op een der achterwielen ſtijf hield gevestigd, welks beweging al de aandacht diens diers tot zich ſcheen te trekken. Aldus volgde het dier bijkans een vierde van eene mijl; vervolgens, zijnen loop verhaastende, wierp het zich met eene ſoort van woede op het wiel. De betooverings, welke de vaarze had bevangen, week voor de hevigheid van den ſchok; zij ſcheen als verſteend te zijn. Na verloop van eenige oogenblikken keerde zij zich om, en liep bedaard henen.

Voor het overige zijn het de slangen, die van alle dieren deze verborgene hoedanigheid in den hoogsten graad bezitten. Dikmaals ziet men haar, kringswijze opgerold, op de takken der boomen of op den grond liggen, om, in deze gestalte loerende, op de vogelen, eekhorentjes, ratten, veldmuizen, kikvorschen, hazen en andere dieren aan te vallen, die haar ter gewone prooije dienen.

Ik keer terug tot onze jagers. Tusschen de twee maaltijden slijten de vrouwen, elk naar haren smaak, den tijd met wandelen of schieten met den boog. Andere, in hare tenten blijvende, maken muzijk, teekenen, of laten zich iets voorlezen, en genieten aldus het zoetste vermaak, waaraan verstand en hart te gader deel hebben, en waarvan zij onschatbare voordeelen plukken.

Terstond na het middagmaal sluiten zich allen op, om een middagslaapje te nemen, het gewoon gevolg van de hitte des dampkrings, of van morgenbewegingen. Na dezen stilstand van alle vermaken en genietingen, het natuurlijkste en gezondste, waarvan alle dieren ons een voorbeeld geven, staan er rijtuigen, of ook wel, indien men in de nabijheid van een rivier of meer zij, ligte kanoes gereed, waarmede het gezelschap gaat rijden of varen, om, met de balsamieke avondlucht, gezondheid en geluk in te ademen: een vermaak, welk de bewoners van kouder landen alleen uit Reisbeschrijvingen en Oosterssche Dichters kennen.

Alzoo de schemering tusschen de Keerkringen kort is, volgt de nacht spoedig op het ondergaan der zon; thans zijn kaart en dobbelsteen een gedeelte der avondvermakelijkheden. De meestgeliefde spelen zijn whist, piquet, treslet, quinze en loo. Alle familiespelen, welke gelach en vrolijkheid verwekken, hebben insgelijks hunne liefhebbers, alsmede de goochelaars en springers; eene kunst, waarin de *Indiaan* zeer verre gevorderd is. De *balladères* vermaken de oogen door het schouwspel van hare wulpsche dansen. Eindelijk nadert ongemerkt de tijd van het avondeten; en met dezen maaltijd, meer nog dan de andere door geestige kwinkslagen vervrolijkt, loopt de dag ten einde.

Met eenige afwisseling in de bijzonderheden, duren deze pleizierpartijen vijftien of twintig dagen; zij zijn niet afgeloopen, of men verlangt dat zij wederom hervat worden.

Zeer groot, intusschen, zijn de gevaren, aan welke een

een Jagtgezelſchap ſomwijlen zich blootſtelt, zoo als blijkt uit het volgende verhaal, medegedeeld in het *Journaal van Calcutta*, van 14 December 1794.

„ Eenige *Engelſchen*, op de ſnippenjagt zijnde in de nabuurſchap van *Dumdum*, ontmoetten onverwacht een *Koninklijken tijger*. Terſtond greep het dier den man aan, die digtst bij hem was, en doodde denzelven op ſtaanden voet. De ellendige, een *Indiaanſche* huisbediende, had zelfs geenen tijd, zich van den ſnaphaan te bedienen, waarmede hij gewapend was.

„ De jagers verwijderden zich van dit tooneel niet, zonder beproefd te hebben, den rampzaligen aan de tanden van het ſchrikdier te ontrukken. Allen losten hunne ſnaphanen op den tijger, doch zonder anders dan met hagel hem te kunnen begroeten, die hem geenerlei leed deed. Hij ging voort met het verſlinden van zijne prooi, tot dat het den jageren gelukte, een goed getal *Indianen* bijeen te brengen, die, door hun ſchreeuwen en het ſlaan op trommels, hem eindelijk op de vlugt dreven.

„ Het gerucht van dit deerlijk ongeval kwam welhaast ter ooren van eenige ſtoute jagers te *Calcutta* en omliggende oorden, die in de edele en nuttige, doch gevaarlijke tijgerjagt vermaak ſcheppen. Op olifanten gezeten, vereenigden zij zich, en reden naar de plaats, die hun was aangewezen.

„ Niet lang leed het, of zij bevonden zich in de nabijheid van het verſcheurende dier, nog bezig met het ſlorpen van het bloed zijns ſlagtoffers. Zij begonnen den aanval; doch, in plaats van te deinzen, deed de tijger eenen ſprong voorwaarts, en greep eenen der olifanten. De rijder, echter, werd des niet vervaard, en met den haak, welken hij in de hand had, den tijger in een gevoelig gedeelte van zijn ligchaam een geweldigen ſtoot toebrengende, noodzaakte hij hem, zijne prooi los te laten. Men zond verſcheiden kogels op hem af, ſommige van welke hem troffen, zonder evenwel hem zwaar te kwetſen. Zijne woede was tot eene hoogte geklommen, die zich onmogelijk laat beſchrijven, zelfs niet verbeelden. Hij liep ginds en herwaarts, woedende aanvallende op al wat hem in den weg ſtond. Een jager, eindelijk, beroemd om zijne onverſaagdheid en bedrevenheid, ſtoutmoedig toeſchietende op het verſcheurende dier, griefde en velde met zijne lans den tijger ter aarde, alwaar hij ſpoedig den geest gaf."

G E L D.

Ach, beſpaar uw woordenpraal;
Schimp niet op dat ſchoon metaal,
Dat het wreevlig lot doet buigen,
En met drang weet te overtuigen,
En de wereld wetten ſtelt;
Schimp, ei ſchimp niet op het geld.

Schimp niet op dien ſtommen God,
Die met kracht en wijsheid ſpot,
En, wie ſpreken moog', met zwijgen
Toch den voorrang weet te krijgen,
En, ſchoon hij de ſpraak ontbeert,
Toch het beste redeneert.

Stom en doof, ja blind er bij,
Schuift hij alles aan een zij,
Wat hem in den weg durft treden;
Hij dringt zich in alle ſteden;
Ja, vindt heel de wereld door,
Waar hij aanklopt, ſtraks gehoor.

Ieder Vorst, hoe groot of ſtraf,
Staat dien God zijn beeldt'nis af;
Hij ſtelt, wisſ'lende in vermogen,
Nu Napoleon voor oogen;
Dan vertoont hij Lodewijk;
Dan den Vorst van 't Britſche rijk.

Neemt hij eens het woest gelaat
Van een' wreed' tiran te baat,
Niemand zal hem daarom vlieden;
Elk hem gaarne hulde bieden:
Ja, bij dien metalen beul
Zoekt ſchier ieder troost en heul.

Loert de heerschzucht op een' Vorst,
Die met roem den ſchepter torscht,
Traag zal zich de hand bewegen,
Om een' Vorſtenmoord te plegen;
Daar de blik der Majeſteit
Palen ſteekt aan 't gruwzaam feit.

Maar die blik wordt ras beſpot,
Dekt hij ſlechts den ſtommen God:
't Volk, eerst nadrend tot den Koning
Met de dankbaarſte eerbetooning,
Pleegt nu, door zijn beeld bekoord,
Ligt den vuigen Vorſten-moord.

Maar, waar de onſchuld ook bezwijkt',
Argos geeft ze een vaste wijk;
Daar ſchuilt ze achter kopren muren;
Daar kan zij 't geweld verduren;
Daar ſtoot, wat haar glans ooit dooft,
Zelfs de Dondergod het hoofd.

Ga, Jupijn! ga daar voorbij:
Hier zal zich uw ſnoeperij
Aan geen maagdenpronk vermaden.
Laat u van een ſterv'ling raden:
Zoo dat Goden oogmerk faalt,
Is hun prijs bij 't Volk gedaald.

Wacht geen hulp van 't minnewicht.
Maar hoe nu ... uw blikfemſchicht
Smelt gij tot een gouden regen!
Ach, daar baat geen' weêrſtand tegen;
Daadlijk is de voedſter blind,
En gij kust het lieve kind.

Spaar dan, ſpaar uw woordenpraal;
Schimp niet op dat ſchoon metaal,
Dat het ſlugge lot doet buigen,
En met drang weet te overtuigen,
En de wereld wetten ſtelt;
Schimp, ei ſchimp niet op het geld.

Schimp niet op dien ſtommen God,
Die met kracht en wijsheid ſpot;
Maar, zoo gij hem wilt verpligten
Voor uw' bet'ren wil te zwichten,
Leer dan ſlechts de kunst verſtaan,
Hoe gij met hem om moet gaan.

Vlei hem ook, zoo hij u vleit;
Maar, hebt gij met zekerheid
Hem eens vast in uw vermogen,
Zie hem dan niet meer naar de oogen:
Hij is handelbaar als kind,
Zoo hij ſlechts zijn' meester vindt.

Elohy

Lokt hij u door booze list,
Sluit hem dan in de ijz'ren kist;
Maar, kunt ge ergens zegen hopen,
Laat hem wand'len, laat hem loopen;
Hij komt bij zijn' regten Heer
Altoos toch met voordeel weêr.

Maar waan niet, wat ge ooit beoogt,
Dat ge iets zonder hem vermoogt:
Neen, wat ge u ook onderwinde,
Gij blijft, hoe gij 't u beklaagt,
Toch de kreuple; hij de blinde,
Die u door de wereld draagt.

Maar blijf meester van zijn luim;
Houd hem onder uwen duim:
Zoo gij u door hem laat leiden,
Dan verdwaalt gij zeker beiden;
Draagt gij hem, 't wordt u te bang,
En gij gaat den kreeftegang.

Ja, hij buig' dus voor uw magt,
Dat hij 's naasten wee verzacht'.
Dan, dan zullen dankbare oogen
U, zijn wil ten spijt, betoogen,
Dat, wiens vloek hij dan ook wekt,
Hij u toch ten zegen strekt.

M. W.

ANECDOTE.

LODEWIJK DE XV op zekeren tijd met de Marquizin DE FLEURY over den Koning van *Denemarken* sprekende, vraagde zij aan zijne Majesteit, of die Monarch zeer rijk was. „ Neen," was des Konings antwoord; „ maar hij heeft een „ zeer voortreffelijken Staatsdienaar, die zijne zaken in zeer „ goede orde houdt." — „ Ach, Sire!" hernam hierop de Marquizin, „ uwe Majesteit moest dien Staatsdienaar den Ko„ ning van *Denemarken* afronselen."

Dezelfde Marquizin op zekeren dag bij den Hertog DE CHOISEUL ter maaltijd zijnde, werd er een fraaije Globe van suiker op het nageregt geplaatst, verbeeldende Europa met alle deszelfs onderscheidene Koningrijken. De Hertog aan de Marquizin gevraagd hebbende, welk stuk zij begeerde te hebben; „ Geef „ mij *Frankrijk*," was haar antwoord; „ ik mag het zoo wel „ opeten als een ander."

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

TEGEN HET KWAADDENKEN VAN ZIJNE MEDEMENSCHEN.

Ik zeide in mijn haasten: Alle Menschen zijn Leugenaars!

DAVID, *Psalm* CXVI: 11.

Een voorzigtig Man zal altoos, over het Karakter zijns Naasten, mèt omzigtigheid oordeelen. Een goedaardig Man zal niet in 't wilde berispen, of een gevoelen, beleedigend voor de achting van een ander, zonder wederzin toelaten. „ De Liefde hoopt alle „ dingen."

Het was in een onbedacht uur, dat de Psalmist de aan 't hoofd dezer Redevoering geplaatste woorden uitte. De Dichter was zeer verdrukt geweest. Misschien had hij, zeer onlangs, eenige dier beleedigingen moeten verduren, waarover hij, in andere Dichtstukken, met zoo veel weedoms klaagt. Misschien was zijn gevoelig hart gewond geweest, niet door de openbare aanranding van een bekenden Vijand, van wien hij niets goeds kon verwachten, maar door de heimelijke verraderij van een valschen Vriend, op wien hij een volkomen vertrouwen stelde. Buiten staat om de pijn van zulk eene wonde te verdragen, zocht hij verligting van die kwelling, niet in bijzondere gevoeligheid tegen zijnen beleediger, maar in een algemeen uitvaren tegen het Menschdom; hij beschuldigde het geheele Menschelijke Geslacht van de lage en mis-

dadige bedorvenheid, dat het voorbedacht de waarheid ſchond; „ Alle Menſchen zijn Leugenaars."

DAVID ſchijnt gevoelig geweest te zijn van de onregtmatigheid dezer oordeelvelling: want hij ſchrijft dezelve toe aan dat verhaaste oordeel, 't welk het uitwerkſel is van drift. Hij ſprak dit *in haaſte*. Hierin ligt eene afkeuring van dit zeggen opgeſloten; hij wenscht, als 't ware, zulks te herroepen. Veronderſteld zijnde, dat hij zulks gedaan hebbe, dan mogen wij deze ongunſtige oordeelvelling niet aanmerken als eene onuitwischbare vlek in het Karakter dien Vorſten, daar hij deze woorden ſprak in een oogenblik van ſterke driftvervoering.

In zulk een ongunſtig oogenblik kan iemand ligt in de verzoeking komen, om, met den Psalmdichter, zijn ongunſtig gevoelen over eenigen bijzonderen Perſoon tot het Menschdom in 't algemeen uit te ſtrekken, en, vervuld met een menſchenhatend misnoegen, te wenſchen, dat hij de woonſtede der zamenlevinge mogt verwisſelen voor een eenzaam oord, waar der menſchen dwaasheden en ondeugden hem niet langer belaagden of folterden.

Deze algemeene ongunſtige oordeelvellingen over het Menschdom bepalen zich niet enkel tot de zoodanigen, die, uit hoofde van teleurſtelling en aangedaan leed, zich in algemeene jammerklagten over het Menschdom uitlaten; niet weinigen zijn er, wier bezadigder oordeel, uit verſcheidene oorzaken, met de in drift voortgebragte oordeelvelling grootendeels overeenſtemt.

Eenigen vormen zich zulke vernederende en ongunſtige denkbeelden van de Menſchelijke Natuur, en zijn genegen, om ſommige uitdrukkingen, in de Heilige Bladeren, zoo ſtreng naar de letter te verſtaan, dat zij dezelve opvatten, als beſchrijvende het Menschdom, uit den aard aan alle boosheid overgegeven; en zij zonderen zichzelven niet uit van dit verwijt.

Anderen zijn tot even ongunſtige beſluiten gekomen, uit hoofde eens omhelsden Stelſels, 't welk allen denkbeeld eener Hemelſche Voorzienigheid en Zedelijk Beſtuur der Wereld uitſluit. Niets, gelijk zij zich verbeelden en voorgeven, vindende in de zedelijke wereld, dan wanorde en verwarring, leiden zij daaruit af, dat er, in de geſteltenis der Menſchelijke Nature, geene zorg gedragen is voor het daarſtellen van deugdzame be-

beginſelen, en dat de Menſchen overgelaten zijn aan den toevalligen loop, welken grilligheid of drift neme.

Zonder zich door ſtelſelbegrippen van Wijsbegeerte of Godgeleerdheid te laten innemen, vindt men er, die gelijkſoortige ongunſtige gevolgen afleiden uit eenige weinige nadeelige lotgevallen, hun bejegend. — Door perſoonlijk treffende ongelukken donkere denkbeelden van het Menſchelijk Leven gevormd, en daarenboven herhaalde beleedigingen en nadeelen ondervonden hebbende van de verradelijkheid en ontrouw eeniger Perſonen, van welken zij, ten eenigen tijde, gunſtige gevoelens koesterden, vellen zij niet alleen, in eene vlaag van drift, een ſtreng vonnis over de menſchen in 't algemeen, maar nemen het voor een gezetten ſtelregel aan, dat er geen ware Edelmoedigheid, geen zuivere Eerlijkheid in de wereld gevonden wordt.

Desgelijks zijn er, die, in een veeljarigen uitgebreiden ommegang met de wereld, getuigen geweest zijn van zoo veel lists en bedrogs, van zoo veel dubbelhartigheids, van zoo ontelbare voorbeelden van regtſtreekſche verkorting, — die ook misſchien zelve niet vrij gebleven zijn van beſmetting in zulk eenen kring, — en die, in gevolge hiervan, ten ſtelregel aannemen, dat de vertooningen van Deugd, welke zoo zeer de aandacht vestigen, en de bewondering verwekken van de jongen en onervarenen, meestal niet anders zijn dan geveinsde vertooningen, om daardoor eenig ſnood en zelfzoekend oogmerk te bereiken — met één woord, dat men te vergeefs op aarde zoekt naar *'t heerlijkſt werk van* GOD, *een Eerlijk Man.*

Deze ongunſtige en geſtrenge oordeelvellingen over het Menschdom, met zoo wijdverſchillende inzigten uitgeſproken, moeten wij, helaas! bekennen, zijn niet te eenemaal van grond ontbloot. — Het is te openbaar, om des tegenſpraak aan te treffen, dat, in alle de tijdperken der wereld en op alle trappen van beſchaving, de lijst van der Menſchen Ondeugden groot geweest is. En zal mén niet kunnen loochenen, dat, zelfs in deze Eeuw, die op Verlichting boogt, de voortgangen in Zedelijkheid en Deugd geen gelijken tred gehouden hebben met de vorderingen in Kundigheden, en dat de Maatſchappij nog te over opgevuld is met ſnoode Karakters, ſchandvlekken der Menſchelijke Nature. — Doch wij zijn, uit hoofde van alle deze verſchijnſelen,

niet geregtigd, om een algemeen ongunstig oordeel tegen het Menschdom te vellen.

Stellen is niet genoeg; op bewijzen komt het aan, en verzoek ik uwe aandacht, om mijne aanmerkingen deswegen te hooren.

Gij zult mij wel willen toestaan, dat geen mensch genoegzame kennis heeft aan de karakters van anderen, om een algemeen besluit van dien ongunstigen aard op te maken uit hetgene hem is voorgekomen of bejegend. Slechts zeer weinig kan iemand weten van de karakters der menschen, — ik wil niet zeggen van de wereld over 't algemeen, maar zelfs van de plaats zijner woninge. Ô, Hoe dikwijls worden wij misleid door bedriegelijke schijnvertooningen, zelfs ten opzigte van zoodanige menschen, met welken wij het gemeenzaamst verkeeren! Ook dragen wij altoos zeer onvolkomen kennis van de beginselen en bewaegredenen, die invloed hebben op der menschen daden; en, zonder eene juiste kennis hiervan, is het volstrekt onmogelijk, eene regte waardering van iemands karakter op te maken. — Voegt hierbij, dat zeer weinige personen genoegzaam vrij zijn van drift en vooringenomenheid, genoegzaam aandachtig op de verscheidenheid der karakters, die zich aan hun voordoen, of genoegzaam wikkende en omzigtig in het beoordeelen van enkele karakters, om geregtigd te zijn tot het vellen van een beslissend oordeel tegen het Menschdom.

Deze waarnemingen, nogtans, welke ieder mensch maakt, en noodwendig moet maken, op de karakters van anderen, zijn genoegzaam, om hem te geregtigen tot het besluit, dat de Menschelijke Zamenleving bestaat uit *Goeden* en *Kwaden*, even gelijk het veld moeskruiden en distels voortbrengt. — Laat iemand een onpartijdig overzigt nemen van dat gedeelte der Menschelijke Maatschappije, 't geen in den kring zijner eigene waarneminge valt; in de daad, hij moet zich in eenen gansch ongunstigen stand geplaatst vinden, indien hij geen genoegzaam aantal van goede en waardige karakters aantreft, om het Menschdom te ontheffen van de blaam eener algemeene *Bedorvenheid*. — Ontmoeten wij somtijds menschen, die openbaar hun verlaten van allen Godsdienstig beginsel en zedelijke verpligting erkennen, en de onbeschaamdheid hebben om te belijden, dat zij slechts van één regel huns gedrags we-

weten, namelijk dat een ieder voor zichzelven moet zorgen, zonder zich over anderen te bekommeren, — zoodanige menſchen zijn zeldzame Gedrogten in de zedelijke wereld, ſchaars gezien, en, wanneer men ze ontmoet, enkel met verbazing en affchrik beſchouwd.

Bijaldien, in den tegenwoordigen gekunſtelden en, in vele opzigten, bedorvenen ſtaat der Maatſchappije, verkeerde begrippen van Eer omhelsd worden, die ſtrijden tegen de eerſte beginſelen van Godsdienst en Deugd — en die, in eenige gevallen, onder het bevelend en onwederſtaanbaar gezag der Gewoonte, de menſchen aanzetten, om daden te bedrijven, of, 't geen in de zedelijke waardering der daden het zelfde is, te *pogen* daden te bedrijven, waarvan een gevoelig en deugdzaam hart gruwt, — dan hebbe men op te merken, dat deze ongerijmde en ſnoode begrippen alleen heerſchen bij een klein gedeelte, en bij dat gedeelte zelfs nog maar nu en dan, en dat de menſchen, in 't algemeen, nog blijven erkennen het oppermagtig gezag van het Geweten en van GOD. — Kan men twijfelen, of, in den loop eens handeldrijvenden levens, de menſchen gewoonlijk de wet van Eerlijkheid volgen, en dat de ſchennisſen van deze wet, die tusſchen den Kooper en Verkooper plaats grijpen, ſchoon maar al te veelvuldig, met dat al enkel toevallige Uitzonderingen zijn op eenen algemeen ſtandhoudenden Regel?

Men heeft, 't is waar, ſomtijds, als een bewijs van de algemeene bedorvenheid der wereld, aangevoerd, dat het, in den tegenwoordigen ſtaat der dingen, voor een volſtrekt eerlijk Man onmogelijk is, voordeelen te behalen; en dat, gevolgelijk, ieder, die door de wereld wil komen, zijn geweten plooijen moet naar dien ſtand der dingen, en aan de teugels van ſtrikte Eerlijkheid, welke hij in een zuiverder ſtaat der Maatſchappije ſtrikter zou houden, eenigzins botvieren. — Zonder de zoodanigen, die zulks voorwenden, de ongevallige aanmerking toe te voegen, dat zij het algemeen karakter der wereld naar hun eigen afmeten, mogen wij gerustelijk vragen, of het voor de Menſchelijke Maatſchappij mogelijk zou wezen te beſtaan, op de veronderſtelling, dat Bedrog en Valschheid zoo algemeen waren, als Trouw en Eerlijkheid tegenwoordig? — Wat zou er, in zulk een geval, worden van dat onderling vertrouwen, 't welk de ziel uitmaakt van alle handelgemeenſchap? — Zou

niet, dat ik mij zoo uitdrukke, de algemeene Bankbreuk van Braafheid een algemeen wantrouwen baren? En wat moest er geboren worden uit een algemeen wantrouwen, dan algemeene verwarring? — Het is dan, hoe ſlecht de wereld ook moge wezen, niet waar, ja het grenst zelfs niet aan de waarheid, dat alle menſchen Schurken zijn.

Het ſtuk, waarover ik U duslange bezig hield, is zoo klaar, dat ik de zaak vrijelijk durf laten verblijven aan den droefgeestigſten en misnoegdſten Menſchenhater, aan den ſtrengſten beoordeelaar zijner Natuurgenooten. — Waar is de man, die niet zal toeſtemmen, dat, ſchoon hij teleurſtellingen ondergaan hebbe in vele zijner redelijk opgevatte verwachtingen van anderen, zijne verbindtenisſen met zijne Medemenſchen hem geen bewijs hebben opgeleverd, dat ieder mensch het kwade tegen hem dacht en deed? Wie, indien hij de waarheid ſpreke, moet niet erkennen, dat die rondsom hem zijn, over het geheel, hem luttel onregts gedaan en veel goeds betoond hebben? Niemand, die niet te eenemaal zonder Vriend is, — die niet, in het midden der Zamenleving, volſtrekt eenzaam en zonder vreugde, zijne dagen wegkwijnt, — die niet geſtadig onderdrukt en mishandeld wordt door het Onregt en de Wreedheid der menſchen, — kan eenig regt hebben, om een onbepaald veroordeelend vonnis over het Menschdom te vellen.

Ten aanziene van de menſchen in 't algemeen, in de gewone levensomſtandigheden, durf ik, op de leſſen der ervaringe afgaande, beweren, dat hunne ondervinding hun geen grond verſchaft, om zulke donkere gedachten van het Menschdom op te vatten, of zoodanige droefgeestige gevoelens, ten opzigte van hunne Natuurgenooten, te koesteren. En het verdient onze ernſtige overweging, dat het inwilligen van zulke denkbeelden, het botvieren aan zoodanige aandoeningen, hoogst beleedigend en teffens allerſchadelijkst is. — Sta mij toe, dit aan te wijzen.

Een der eerst in 't oogloopende uitwerkſelen van zulk een gevoelen wegens het Menschdom is het veroorzaken of koesteren van eene kwade geaardheid. Men kan bezwaarlijk veronderſtellen, dat zich eene hebbelijkheid daarvan konne vormen, dan in eene ziel, welke reeds vooraf eene geneigdheid voelde, om een ſtreng en ver-

oor-

oordeelend vonnis te ſtrijken, door eene geaardheid, natuurlijk overhellende tot onvergenoegdheid en berispzucht. — Eigenaardig mogt men verwachten, dat eene enkele dwaling in het oordeel over het algemeen karakter des Menschdoms zou voorgekomen, of althans te regt gebragt zijn, door den zachtaardigen invloed van eene hebbelijk goede gezindheid. — De Man, wiens liefderijke en gemakkelijke geaardheid hem doet overhellen om genoegen te ſcheppen in alles rondsom hem, zal niet gereedelijk ingang verleenen aan begrippen, ten aanziene der wereld, welke zouden ſtrekken om zijne bedaardheid te verſtoren, of zijn geluk te verwoesten. — Dan, wat hiervan ook wezen moge, het ſpreekt van zelve, dat niemand zich eenen geruimen tijd kan toegeven in het koesteren van ongunſtige denkbeelden wegens het Menschdom, of het zal zijner geaardheid eene verbittering geven: want wie, die eenig gevoel behouden heeft, kan gelukkig zijn, wanneer hij zich verbeeldt te leven te midden van een hoop veinsaards en bedriegers?

Een ander zeer natuurlijk en onvermijdbaar gevolg van het kwaaddenken over het Menschdom *in 't algemeen* is eene neiging, om de eerlijkheid en opregtheid van *bijzondere* Perſonen te verdenken. — De Man, die zulk een gevoelen van zijne Natuurgenooten koesters, moet veronderſtellen, dat de uitzonderingen op dit algemeen karakter ten hoogſte zeldzaam zijn. Hij zal, overzulks, zich bezwaarlijk overtuigen, zoo gelukkig te wezen, dat hij vele van die *uitzonderingen*, in den kleinen kring zijner bekenden, aantreffe. Veeleer zal hij het hoogstwaarſchijnlijk keuren, dat het goede gevoelen, 't welk hij eenmaal wegens zijne Vrienden koesterde, het uitwerkſel geweest hebbe van eene partijdige toegenegenheid, die het oordeel verblindde. — Van hier zal, wanneer de eerſte indrukken van goedaardigheid hem aanzetten om het goede van anderen te denken, zijn aangenomen verderfelijk ſtelſel de edelaardige bewegingen zijns harten doen zwijgen; en hij oordeelt het regtmatig, te vermoeden, dat hij misgetast heeft. Jaloezij, vrees en onrust doen zich van alle kanten op. *Elks* eerlijkheid verdenkende, zal hij het bezwaarlijk wagen, *iemands* woord te gelooven. Een onvriendelijk oogmerk, een ſlinksch doel kijkt bij hem in iedereen grimlach uit; in elken Vriend meent hij een bedrie-

drieger, in elken Broeder een belager zijns geluks te aanſchouwen!

Met deze ongunſtige geaardheid, met dit kwaad vermoeden, zal zich natuurlijk vereenigen een geest van *Berisping*. — Hoewel hij, die zijne Medemenſchen uit het meergemelde donkere oogpunt beſchouwt, moet denken, dat er veel valſche beſchuldigings, veel lasters in de wereld rondzwerve, en men zou mogen veronderſtellen, dat zulks hem minder geneigd zou maken om naar de leugentaal der kwaadſprekendheid te luisteren, zal hij echter, ten zelfden tijde, geloovende, gelijk hij doet, dat het gros des Menschdoms zeer ſlecht is, het waarſchijnlijk keuren, wat men ook moge zeggen, dat, in een gegeven geval, een nadeelig gerucht, van iemand verſpreid, beter verdient geloofd te worden, dan het goede, wegens een ander vermeld. — Terwijl hij, derhalve, doof is voor den lof, welken zonderlinge verdienſten ſomtijds van weigerende lippen afperſen, drinkt hij, met een dorſtig oor, den vloed in van kwaadſprekendheid en lastertaal. Ten aanziene van zichzelven ſtelt hij geen perk aan de ſtrengheid zijner berispingen en de hevigheid zijner beſtraffingen over het karakter en het gedrag zijner Medemenſchen: want, volgens zijn eenmaal aangenomen denkbeeld van de menſchelijke natuur, komen zijne begrippen, hoe ſtrenger en hoe ongunſtiger zij zijn, des te meer met de waarheid overeen. Voor de vuist te handelen, is, zijns oordeels, zwakheid; van den Naasten gunſtig te denken, tot dat men ſtellig blijk van het tegendeel bekome, begrijpt hij even dwaas te zijn, als dat men de oogen ſluite op een pad vol valſtrikken, tot dat men zijnen voet daarin verward vinde. Hij keurt het, in eene zoo ſlechte wereld als waarin wij leven, wijst en veiligst, in onze oordeelvelling over anderen, naar de ongunſtigſte zijde over te hellen. Hij lagcht met de „ Liefde, die „ geen kwaad denkt en alles gelooft."

Het natuurlijk gevolg van dit alles kan geen ander wezen, dan eene ongezellige en netelige geaardheid. Een ſlecht gevoelen van onzen Naasten moet het beginſel van gezelligheid ondermijnen en de gemeenſchappelijke neigingen verdooven. Het algemeen begrip van de oneerlijkheid en bedorvenheid des Menschdoms zal niet blijven vlotten op de oppervlakte der Maatſchappije, zonder zich aan bijzondere Perſonen te hechten, en ie-

der-

dereen, in zeker voege, onder den invloed van donkere vermoedens te brengen. Hieruit moet noodwendig eene ſterke overhelling tot grommigheid en misnoegdheid ontſtaan, die eerlang de onklare wateren in een ſtinkpoel van Menſchenhaat verandert. — Indien het gelaat opgehelderd en het hart geſtreeld wordt door het zien der zoodanigen, die wij hoogachten; indien, naar SALOMO's taal, ijzer met ijzer geſcherpt wordt, en „ alzoo ook een man het aangezigt van zijnen naasten „ ſcherpte," moet het, in tegendeel, waarheid wezen, dat de dagelijkſche verkeering met de zoodanigen, die wij onszelven geleerd hebben te verdenken of te verachten, eene ſteeds ſpringende welle is van te onvredenheid en wanſmaak. — Met zulke denkbeelden, met zoodanige aandoeningen, is het onmogelijk, dat het hart zich zal uitbreiden in de edelaardige medegevoeligheden des gezelligen levens, of zich overgeven aan het vrije genot van deszelfs genoegens. Voor eene ziel, dus omgeven met den damp der liefdeloosheid, zal de wereld geene blijde en lagchende uitzigten opleveren: eenzaamheid zal den voorrang van gezelligheid krijgen, en er niets overblijven, dan aan eene wildernis de voorkeuze te geven boven eene ſtad, of misſchien het leven als een last te beſchouwen, en de taal van gezette misnoegdheid, die JOB, onder den last der rampen ter neder gedrukt, uitboezemde, de zijne te maken, en te zeggen: „ Ik verſmaad het. Ik zal toch in eeuwigheid niet „ leven!"

Misnoegd moet die Menſchenhater zijn. Heel de Natuur vertoont hem de zwarte ſchaduw van zijne eigene donkere begrippen. Van wege mangel aan waardige voorwerpen, die aan zijne maatſchappelijke neigingen werkzaamheid verſchaffen, knaagt zijn geest inwendig zichzelven. Te leur geſteld in alle vrolijke uitzigten dezes levens, welke hij, in gelukkiger oogenblikken van eerlijk vertrouwen en wachtende hope, gekoesterd had, en niet begrijpende, dat de ſchuld niet zoo zeer bij de wereld als bij hemzelven ſchuile, beſluit hij ras en boos, dat er in deze wereld niets lievenswaardig is, en hij draagt een zwaar en rusteloos beſtaan om, vol onrust en kwelling.

Het is veel, indien zulke begrippen en zoodanige aandoeningen eindelijk niet uitloopen op eene gezette onvoldaanheid over de tegenwoordige orde der Nature,

op klagten over en berispingen van de wegen der Voorzienigheid: want op welk een' grond kan de man, die het Menschdom over 't geheel voor boos en snood houdt, zich verzekeren, dat dit Menschdom staat onder het Bestuur van een wijs en goed Wezen, 't welk de Deugd en het Geluk zijner redemagtige Schepselen wil? — Geloovende dat het Menschdom algemeen bedorven is in beginselen en snood in bedrijven, moet hij besluiten, dat het 's Allerhoogstens wil was, dat het zoodanig wezen zou. — Hij zal, overzulks, in de tegenwoordige gesteltenis der wereld, niet gereedelijk ontdekken de blijken van een wijs en regtmatig zedelijk Bestuur; of aanduidingen van eene allengskens voortgaande opleiding en verbetering, welke in 't einde zal uitloopen op algemeen geluk; de voltooijing van 't welk ieder welgesteld hart vurig wenscht, en waarop ieder, die de wereld met een braaf hart en een opgeklaard verstand beschouwt, met vertrouwende verwachting mag uitzien.

Eene gezette geneigdheid, om het slechtste van het Menschdom te denken, is, derhalve, geene enkele dwaling des oordeels, of eene ijdele verbeelding, welke onschuldig en veilig mag botgevierd worden; het is eene onregtmatige en boosaardige veroordeeling van het geheele geslacht onzer Natuurgenooten, strijdig met de gesteldheid der dingen, daanloopende tegen de ondervinding; het is eene verkeerde geaardheid, geschikt om in de ziel der genen, die zich daarin botvieren, ongemakkelijke, rustelooze driften te doen geboren worden, en strekkende, om, in den algemeenen staat der zamenlevinge, de groote steunpilaren van menschelijk geluk, maatschappelijk vertrouwen en Godsdienstige hope, omverre te rukken.

Overzulks is het ieders waar belang, de toegangen tot zijn hart, met de uiterste zorgvuldigheid, te bewaken tegen het inkruipen van eene zoo veel onrusts barende boezemkwelling. Schoon wij mogen genegen zijn, in onszelven of in anderen te verschoonen die toevallige, nu en dan ontstaande, opwellingen van misnoegen en kwalijkgezindheid, welke oprijzen uit eenige voorbijgaande kwelling, ons aangedaan, bij voorbeeld, door de onstandvastigheid en verraderij van een' Vriend, wien wij hoogachting toedroegen, in wien wij een onbepaald vertrouwen stelden, moeten wij naauwlettend en bestendig

dig op onze hoede zijn, om elke aannadering tot eene hebbelijkheid van algemeene en niets onderſcheidende veroordeeling te vermijden.

Scherpe aanmerkingen over anderen te maken, en zelfs ongunſtige gedachten van bijzondere perſonen te vormen, is berispelijk, niet alleen uit hoofde van het dadelijk onregt, daarin opgeſloten, maar tevens van wege derzelver heilloozen invloed op het oordeel, 't welk wij omtrent de menſchen in 't algemeen vormen.

Beſpiegelende Stelſels, welke eene ſtrekking hebben om Menſchenhaat te baren, hebbe men zorgvuldig na te gaan, eer men dezelve omhelze: want het is niet zeer waarſchijnlijk, dat eenige Leerſtelling waar zou wezen, die ons opleidde om elkander te *haten*.

Eindelijk; ieder voorwerp in de menſchelijke natuur, en in het menſchelijk leven, kan uit twee gezigtspunten beſchouwd worden — uit een helder en een donker; en het is wijsheid, altoos het eerſte boven het laatſte te kiezen. Zoo goed van een ander, en van geheel het Menschdom, te denken, als wij in opregtheid en eerlijkheid doen kunnen, is voorzigtig gehandeld ten opzigte van onszelven, billijk ten aanziene onzer Broederen, en eene daad van Godsdienſtigheid met betrekking tot den grooten en goeden Oorſprong van ons wezen.

VERHANDELING OVER HET SPRAAKVERMOGEN MET BETREKKING TOT DEN REDENAAR;

door *Mr.* L. INGENHOUSZ, te *Breda*.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 284.)

Wij gaan thans over tot het vierde gedeelte van ons te verhandelen onderwerp, namelijk de Verpoozingen.

Eene verpoozing in eene redevoering is een kort ſtilzwijgen, dat ſomtijds gebezigd wordt, eer men van het uitſpreken van het eene woord tot de uitdrukking van het andere overgaat, en werkt niet weinig mede ter overreding van den hoorder. Dezelve zijn tweederlei; verpoozingen van nadruk, en zulken, die

tot

tot verſtand van den zin dienen. De verpoozingen van nadruk, die voornamelijk ter overreding van den hoorder bijdragen, hebben, naar ons inzien, drie onderſcheidene oorzaken, en kunnen dus in drie klaſſen verdeeld worden.

De eerſte ſoort heeft dan plaats, wanneer de Redenaar, na eene zaak van gewigt behandeld te hebben, begint te ſpreken over een onderwerp van eenen geheel anderen aard en nog meer aanbelangs, 't welk ſomtijds dient tot nadere uitlegging van het eerſte, of van hetzelve geheel vreemd is, en dikwijls aangeduid wordt door het woordje *maar*. Een voorbeeld uit *Thirſa, of de Zege van den Godsdienst*, Treurſpel, door Mr. R. FEITH, zal dit ophelderen.

In het tweede Bedrijf, derde Tooneel, wil Koning *Epiphanes*, na aan *Jedidia* alle geluk hier op aarde te hebben toegezegd, dat dezelve ook van zijnen kant eene inſchikkelijkheid gebruike, om namelijk den Joodſchen Godsdienst af te zweren; hij eindigt zijn eerſte onderwerp met de woorden:

> En is dit alles nog te min naar uw gedachten,
> Ik wil nog meer doen! —

In denzelfden dichtregel begint hij het andere onderwerp met de woorden:

> —— — Maar aan 't heil, u toegezegd,
> Is eene inſchiklijkheid van uwen kant gehecht.

Na het woordje *maar* dient eene verpoozing plaats te hebben: de ſpreker begint alsdan een onderwerp van meer gewigts te behandelen; hij verlangt eene dubbele oplettendheid van den hoorder: na dezelve door het uitſpreken van 't woordje *maar* te hebben opgewekt, bezigt hij eene korte rust, om zijn verlangen gaande te maken, en hierdoor de aandacht te bevorderen. Na de woorden: *is eene inſchiklijkheid van uwen kant gehecht*, dient wederom eene verpoozing plaats te hebben, omdat de ſpreker hier zijn gewigtig onderwerp gaat uitleggen, en dienſvolgens de aandacht van den hoorder op nieuw wil opwekken; hij moet dus wederom, door middel dier korte ſtilzwijgendheid, een verlangen bij hem doen geboren worden.

De tweede ſoort van verpoozingen heeft plaats, wanneer

neer de ziel, door het uitdrukken van een of meer hartstogtelijke of andere, ſterken indruk verwekkende, woorden, zoodanig wordt aangedaan, dat zij, als 't ware, buiten ſtaat is, ſchielijk wederom eene andere gewaarwording te ontvangen, en bij gevolg eene kleine rust, tot herſtel harer krachten, benoodigd heeft.

In het aangehaald Treurſpel van FEITH, 3de Bedrijf, 5de Tooneel, zegt *Jedidia* aan *Chryſes*:

Ach! woont medoogendheid aan uw onmenschlijk Hof?

De ſpreker heeft hier, na het woordje *ach!* eene rust noodig; hetzelve heeft in zijne ziel eene buitengewone aandoening verwekt; hij moet, bij gevolg, wil hij in ſtaat zijn om de volgende woorden naar behooren uit te ſpreken, en den gepasten indruk doen ontſtaan, wachten, tot dat die buitengewone gewaarwording, die zijne ziel, als 't ware, voor eene korte poos, hare veerkracht beneemt, niet meer aanwezig zij.

Een ander voorbeeld vindt men in 't zelfde 5de Tooneel, alwaar *Chryſes* op de vraag van *Jedidia*:

Noemt gij hardnekkigheid zijn' God getrouw te wezen?

antwoordt:

Neen! deze trouwe heeft mijn hart in u geprezen.

Door het enkel woordje *neen!* wil de ſpreker hier oneindig veel te kennen geven; hij keurt, namelijk, hierdoor het grootsch denkbeeld omtrent het Opperwezen volkomen goed; bij gevolg moet het uitſpreken van dat woordje, als alleen van zulk eene gewigtige en buitengewone beteekenis zijnde, in zijne ziel ook eene ſchielijke en buitengewone aandoening doen geboren worden; dezelve heeft dus eene rust tot herſtel harer krachten benoodigd, eer de volgende woorden worden uitgeſproken; hoewel, naar ons inzien, hier de verpoozing niet zoo langdurig behoeft te zijn als in 't eerſte voorbeeld, dewijl aldaar door 't woord *ach!* als een ſterken harstogt te kennen gevende, de ziel eene ſterkere gewaarwording ontvangt, en bij gevolg meer rust, om in haren vorigen ſtaat te komen, benoodigd ſchijnt te hebben, dan in 't tweede voorbeeld bij het woordje *neen!* daar het laatſte alleen een gewigtig en voor den ſpreker belangrijk en zielroerend onderwerp te kennen geeft, zonder echter een bepaalden hartstogt in dezelve te doen ontſtaan.

De verpoozingen van nadruk, onder de derde klaſſe be-

behoorende, komen te pas, wanneer de woorden eene daad te kennen geven, die noodzakelijk eene ophouding, ſtilzitten, vertoeven, of in 't algemeen eene ſoort van rust veronderſtelt; en de verpoozing, na het uitſpreken dier woorden gebezigd, dient alsdan, om die rust of werkeloosheid te verbeelden, en hierdoor de daad in de ziel van den hoorder als 't ware te vertegenwoordigen; kunnende dus als eene verbeeldende verpoozing worden aangemerkt.

Een echt voorbeeld van zoodanige verpoozing heb ik aangetroffen in de *Lettres et Epitres Amoureuſes d'Heloiſe et d'Abeilard*, Tom. 2, pag. 93, alwaar *Abeilard* in het begin van eenen brief aan *Heloiſe* zegt:

Qui peut m'ecrire? ..... ouvrons..... grand Dieu! c'eſt Heloiſe.

Door de woorden: *qui peut m'ecrire?*..... drukt de ſpreker eene twijfeling uit, alsof hij op dat oogenblik niet bewust was, van wien de brief kwame; en het gevolg hiervan is, dat, zoo hij dit alles den hoorder wil doen gewaarworden, na het uitſpreken van die woorden eene vrij langdurige verpoozing of rust moet gebezigd worden, om eene inſpanning der gedachten, tot het ontdekken van den perſoon, die den brief gezonden heeft, te verbeelden. Na het uitſpreken van het woord *ouvrons* moet hetzelfde plaats hebben; hetzelve immers, het openen van een brief aanduidende, geeft eene bezigheid te kennen, die den ſpreker verhindert, om zich verder uit te drukken, en onderſtelt diensvolgens een ſtilzwijgen; om 't welk duidelijk aan den hoorder te doen gevoelen, het noodzakelijk is, dat hier eene verpoozing plaats hebbe, eer de ſpreker tot de uitdrukking der volgende woorden: *grand Dieu! c'eſt Heloiſe*, overgaat.

Wat eindelijk de verpoozingen aangaat, die tot verſtand van den zin dienen; derzelver noodzakelijkheid is een ieder zoo kennelijk, dat het overbodig zou zijn, hierover in 't breede uit te weiden: dezelve worden aangeduid door punctueeringen of zinſcheidingen, van het regt gebruik van welke ſomtijds afhangt de klaarheid eener gebeurtenis, de opheldering der bewijzen, de uitleg van kunſten en wetenſchappen.

Om zijne denkbeelden eenen ander' geregeld mede te deelen, is het noodzakelijk, dat dezelve behoorlijk, naar den tisch der zaken, worden van een geſcheiden, en ein-

einde er geene verwarring plaats hebbe, en dezelve voor den hoorder bevattelijk zijn. Om zulks geregeld te kunnen doen, zijn de verpoozingen, die tot verstand van den zin dienen en door teekens worden aangewezen, allernoodzakelijkst; en hieruit kan men duidelijk opmaken, welke de ware grondslag is van de punctueeringen of zinscheidingen in 't algemeen, waarmede men, met betrekking tot de commata, zoo willekeurig te werk gaat.

Wanneer verscheiden denkbeelden te zamen vereenigd en aaneengeschakeld worden uitgedrukt, zoo als in de bekende woorden van den Zaligmaker tot zijnen discipel: *Verraadt gij den Zoon des menschen?* plaats heeft, dan kan tusschen de woorden, die dezelve uitdrukken, geene zinscheiding of punctueering geplaatst worden. Die teekens, of de verpoozingen, daardoor aangewezen, vinden in 't algemeen plaats, wanneer de spreker die vereenigde denkbeelden heeft uitgedrukt, en eer hij tot de uitdrukking van een ander overgaat. Maar, zal men hier vragen, hoe is het mogelijk, overal te onderscheiden, of de gedachten afzonderlijk of aaneengeschakeld moeten worden medegedeeld, daar dikwijls een denkbeeld op zichzelve, zonder met andere vereenigd te zijn, door een enkel woord wordt uitgedrukt? Die onderscheiding is zeer duidelijk, wanneer men zich slechts herinnert, 't geen wij reeds gezegd hebben omtrent den sterken indruk, in de ziel verwekt. Ieder denkbeeld, namelijk, of iedere verzameling van denkbeelden, wanneer dezelve te zamen vereenigd en aaneengeschakeld worden uitgedrukt, zullen ze met de meeste kracht worden medegedeeld, moeten eenen enkelen voornamen indruk in de ziel verwekken; 't zij dan dat zulks door een klemwoord of door een hartstogtelijk woord bewerkt worde; want bijaldien zulks niet geschiedt, dat is, bijaldien de spreker een dusdanig denkbeeld of denkbeelden uitdrukt, zonder dien voornamen indruk door een klem- of hartstogtelijk woord te bewerken, zal de hoorder mogelijk de gedachte verstaan, maar geene of slechts eene zeer flaauwe gewaarwording ontvangen, al ware het ook dat de denkbeelden allerzielroerendst waren; en van den anderen kant, bijaldien hij meer dan éénen sterken indruk, door de uitdrukking van eenige vereenigde denkbeelden, wil te weeg brengen, maken zij, zoo als wij boven hebben aangemerkt, elkanderen krachteloos.

Eene

Eene zinſcheiding of punctueering, en de verpoozingen, hierdoor aangeduid, komen in 't algemeen te pas, wanneer de ziel dien ſterken indruk door een klemwoord ontvangen heeft, om haar namelijk door eene korte rust wederom in ſtaat te ſtellen, om eene andere ſterke gewaarwording, in de daarop volgende uitdrukking voorkomende, te genieten; bij gevolg kan men als een vasten regel ter neder ſtellen, dat er tuſſchen twee klemwoorden eene verpoozing, tot verſtand van den zin dienende, gebezigd, en bij gevolg eene zinſcheiding of punctueering moet geplaatst worden: hij dus, die zulks in den volſten graad weet te onderſcheiden, zal altijd die zinſcheidingen van pas weten te plaatſen, en de verpoozingen, tot verſtand van den zin dienende, meestal weten te bezigen, al ware 't dat zij niet overal door teekens waren aangewezen.

De verpoozingen dan, in 't algemeen genomen, dienen, 1°. om de aandacht van den hoorder, door 't verlangen, 't welk een kort ſtilzwijgen bij hem te weeg brengt, te verdubbelen; 2°. om de ziel, welke door eene ſterke gewaarwording als 't ware hare veerkracht benomen is, door eenen ſtaat van werkeloosheid wederom, tot het ontvangen van eene ſterke aandoening, in ſtaat te ſtellen; 3°. om eene rustende daad te verbeelden, en langs dien weg een beſpiegelend denkbeeld bij den hoorder te verwekken; en 4°. om den zin verſtaanbaar, of de denkbeelden voor den hoorder bevattelijk te maken.

Thans gaan wij over tot het vijfde en laatſte deel van ons te verhandelen onderwerp, namelijk de Gebaren.

Derzelver nut en aanbelang in de mondelinge voordragt is te over bekend, om een breedvoerig betoog te behoeven; en hij, die het geringſte denkbeeld van 's menſchen gewaarwordingen bezit, bemerkt duidelijk, dat, zonder dezelve, een Redenaar zeer weinig op den hoorder kan uitwerken, daar zij, even gelijk de woorden, als de tolken van onze gedachten moeten worden aangemerkt. Echter dient iemand, die in het openbaar wil leeren ſpreken, niet zoo zeer te beginnen met het oefenen derzelven, als wel met het beſchaven zijner ſtem. Hij, die eene geoefende ſpraak bezit, die alle de gepaste toonen weet te bezigen, zal van zelf de juiste gebaren vertoonen, daar het eerſte zonder het laatſte niet wel beſtaanbaar is: want men zou wel door oefening eenige gepas-

paste bewegingen leeren vertoonen, zonder eene geregelde uitſpraak te bezitten; maar niemand zal eene juiste en gevoelvolle uitdrukking aan den dag leggen, zonder ook niet ten naasten bij de gepaste gebaren te bezigen. Voornamelijk zou ik alle groote ſtudie durven ontraden, om de armen in dit opzigt geregeld te leeren gebruiken: de voornaamſte en meest uitdrukkende gebaren worden door de verſchillende gelaatstrekken vertoond; deze nu worden ſterker en juister, naar gelange het gevoel bij den ſpreker toeneemt; weshalve de groote en voorname oefening is, om dat gevoel, door het uitgedrukt wordende denkbeeld als 't ware met geweld voor den geest te brengen, te doen ontwaken. Dit alleen dient hier in aanmerking te komen, dat men eene zekere losheid in de armen moet trachten te bekomen; want alle buigingen derzelven, hoe juist zij met de uitdrukking overeenſtemmen, wanneer dezelve op eene ſtijve en gedwongene manier geſchieden, zijn hinderlijk in 't gezigt van den hoorder, en verzwakken den indruk.

De gebaren met de handen of armen moeten meestal uitdrukkende zijn; dat is, zij moeten meestal den indruk, die de ſpreker door de uitdrukking in de ziel gewaar wordt, aan den dag leggen, om 't zelfde gevoel in den hoorder over te brengen. Niettemin kan men ſomtijds, door middel derzelven, te gelijk het voorwerp, waarover men ſpreekt, als 't ware afbeelden; doch hieromtrent is eene gewigtige aanmerking, dat men zulks nimmer kan doen, wanneer men ſpreekt van een walgelijk en voor 't gezigt hoogst onaangenaam voorwerp.

Cicero, in zijne Redevoering tegen verres, wanneer hij het ſchandelijk gedrag van dien Proconſul, daar hij een Burger van Rome, op eene publieke plaats, door beulshanden had laten kastijden, aan het Romeinſche Volk voor oogen legt, zou zich zeer verkeerd hebben uitgedrukt, wanneer hij die affchuwelijke daad door gebaren had willen afbeelden: want de hoorder, door het deftige en ernſtige der uitſpraak als 't ware aan de woorden van den ſpreker geboeid, zal ſpoedig allen indruk verliezen, op 't gezigt van zulk eene misſelijke vertooning.

Maar, zou men hier tegen kunnen aanvoeren, de afbeeldende gebaren kunnen niet anders dan het uitgedrukte denkbeeld in de ziel vertegenwoordigen. Zulks is alleen waar, wanneer derzelver gezigt niets aanſtootelijks

bevat; in dit geval kunnen zij somtijds zeer veel ter overreding van den hoorder toebrengen, daar het alsdan een middel is, om het denkbeeld te verlevendigen, en het gevoel der uitdrukking bij den hoorder sterker te maken.

Wanneer men, bij voorbeeld, spreekt over de hoogte van een' berg, kan men zulks zeer gepast afbeelden door de opheffing van de hand en het ligchaam, door het achter over leggen van het hoofd en naar omhoog geslagen oogen; en over den wijden omtrek van denzelven handelende, kan men zulks zeer wel vertoonen, door met uitgestrekte armen een halfrond te formeren; maar wanneer die afbeeldende gebaren eene walgelijke vertooning opleveren, dan ontvangt de ziel eenen onaangenamen indruk, die het gevoel van de uitdrukking als in eens doet verloren gaan.

In den dagelijkschen spreektrant, wel is waar, worden dikwijls dergelijke gebaren en bewegingen gebezigd; de reden hiervan is, 1°. omdat de dagelijksche gesprekken meestal loopen over zaken van minder aanbelang, dan die, welke de Redenaar behandelt, ja dikwijls onderwerpen zijn, die alleen beredeneerd worden om de hoorders te doen lagchen, en diensvolgens belagchelijke gebaren somtijds van pas komen; 2°. omdat de gewone spreektrant bestaat in eene eenvoudige en onbeschaafde manier van uitdrukken, en bij gevolg de gebaren hier altijd niet even gepast en met de uitdrukking overeenkomende gebezigd worden.

De afbeeldende gebaren moeten niet te veel in getal vertoond worden; zij schijnen in eene redevoering dán alleen juist van pas te komen, wanneer de ziel, door het levendige der zaak, die wordt uitgedrukt, eenen levendigen indruk ontvangt, zoo dat zij haar eigen ik (gelijk de Heer ENGEL (*) zich uitdrukt) van de vertegenwoordiging des voorwerps niet kan onderscheiden; dezelve is alsdan niet te vreden met de enkele uitdrukking, maar schijnt als van zelfs nog bovendien tot eene gepaste afbeelding van 't voorwerp over te gaan; maar wanneer nu dergelijke vertooningen te dikwijls worden gebezigd, dan wordt de aandacht als 't ware van de uitdrukking afgetrokken, en de ziel zal gevolgelijk minder indruk ontvangen.

Om-

(*) *Kunst van nabootsing door gebaren*, Deel II, bl. 82

Omtrent de afbeeldende gebaren valt eindelijk nog aan te merken, dat zij zich alleenlijk tot algemeene zaken kunnen uitſtrekken; maar nimmer kan een bijzonder en met hoedanigheden omkleed voorwerp, zoo dat, om hetzelve in zijn geheel te verbeelden, aandacht en oplettendheid ſchijnen benoodigd te zijn, door gebaren worden afgemaald: bij voorbeeld, de hoogte en de wijde omtrek van een berg kan, zoo als wij reeds hebben aangemerkt, zeer gepast door eene beweging worden verbeeld; maar daarentegen is de vertooning van zekeren Tooneelſpeler, die, in de rol van *Odoardo*, wanneer hij tot *Orſina* zegt: *mengt gij uwe druppelen gift in een emmer?* (*) die daad door gebaren poogt af te beelden, volgens de aanmerking van den Hoogleeraar ENGEL (†), zeer belagchelijk. De reden hiervan is, dat de voorname grondſlag der afbeeldende gebaren, met betrekking tot den Redenaar, in eene levendige gewaarwording gelegen is, en dat der ziele dienſvolgens hierdoor als 't ware de kracht benomen is, om de werkingen, tot het afbeelden van bijzondere voorwerpen vereiſcht wordende, te kunnen verrigten. Aandacht immers en oplettendheid, die tot zulk eene vertooning allernoodzakelijkſt zijn, eiſchen eene inſpanning, die met haren toeſtand niet ſchijnt overeen te komen, daar zulks eene werking is, die alleen kan plaats hebben, wanneer zij door geen indruk of ſterke gewaarwordingen wordt aangetast; terwijl in tegendeel tot eene algemeene afbeelding geene aandacht of oplettendheid benoodigd is, maar deze als van zelfs uit een levendig gevoel ſchijnt voort te vloeijen.

Deze aanmerkingen, zoo als een ieder duidelijk zal ontwaren, kunnen niet anders dan op den Redenaar toepaſſelijk zijn; deszelfs gebaren hebben hunnen grondſlag in den gemaakten indruk, daar zijn oogmerk alleenlijk is, om hierdoor den hoorder dadelijk te overreden; hij kan dus geene afbeeldingen vertoonen, die met dien indruk onbeſtaanbaar zijn.

Wij hebben reeds aangemerkt, dat de voornaamſte en meest uitdrukkende gebaren zich door het gelaat vertoonen; ſchoon ſommigen meer uitdrukking veronderſtellen in de werkingen van het overige gedeelte des ligchaams, voor-

(*) *Emilia Galotti*, 2de Bedrijf, 7de Tooneel.
(†) *Kunst van nabootsing door gebaren*, Deel II. bl. 156.

voornamelijk in die der armen en handen; maar niets is duidelijker, dan dat het aangezigt als een gedaantespiegel der ziele kan worden aangemerkt: want zoo het eene waarheid zij, dat er wezenlijk eene Gelaatkunde beſta, niettegenſtaande derzelver juiste en naauwkeurige bepaling, tot nog toe, het menſchelijk begrip ſchijnt te boven te ſtreven; indien het, zeg ik, eene waarheid zij, dat in het aangezigt alle de bewegingen, werkingen en lijdingen der ziele zamenloopen, en bij gevolg hierin ſoms de gewaarwordingen van zelfs worden ontdekt, van hoe veel meer uitdrukking en beteekenis zal dat zelfde gedeelte van 's menſchen ligchaam voor den hoorder zijn, wanneer de ſpreker alles aanwendt, om, door middel van hetzelve, hem zijn gevoel mede te deelen!

Door het aangezigt derhalve kunnen de krachtigſte gebaren worden vertoond, en, onder alle de deelen van hetzelve, is het oog voornamelijk geſchikt, om, zelfs door eenen enkelen opſlag, grooten indruk te verwekken: een ernſtige blik, bij voorbeeld, kan in de ziel van den hoorder ernſtige gewaarwordingen te weeg brengen; een vrolijke wezenstrek zal haar indrukſelen van eenen vrolijken aard doen ontvangen, en niets is van meer uitwerking dan een treurig gelaat. Daarentegen kunnen de bewegingen van armen en handen, hoe juist en van pas gemaakt, alleen als kleine hulpmiddelen beſchouwd worden; zij beteekenen op zich zelve weinig, maar bij de overige middelen ter uitdrukking van gedachten gevoegd, werken zij mede ter overreding. Dan niettegenſtaande dezelve als kleine hulpmiddelen kunnen worden aangemerkt, zal echter ſomtijds een, zoo met opzigt tot de ſpraak als tot de andere gebaren, vrij goed Redenaar hierin mistasten; men zal hem bewegingen zien maken, die of valsch zijn, en met de overige uitdrukkingen niet zamenſtemmen, of in te groote menigte of te ſchielijk op elkanderen vertoond worden. De reden hiervan is, dat men in dat gedeelte van de uitdrukking de kunst te veel wil raadplegen, zich eene ſoort van bewegingen aanwent, die met het waar gevoel niet altijd overeenſtemmen; en van hier, dat zoodanig iemand ſomtijds gebaren bezigt, die of niets ter overreding toebrengen, of de ware uitdrukking logenſtraffen. Niettegenſtaande dit alles, mag de oefening in dat gedeelte der uiterlijke welſprekendheid niet worden uitgeſloten; men zou zich alsdan bewegingen aanwennen,

nen, die, hoewel zij in den dagelijkſchen ſpreektrant geduld worden, echter in eene ernſtige redevoering niet te pas komen; men zij alleen hierop bedacht, dat men zich zorgvuldig van alle bewegingen onthoude, die niet uit het gevoel zelf haren oorſprong ontleenen.

Het is dus noodzakelijk, zoo als wij boven reeds hebben aangemerkt, dat hij, die eene goede voordragt zoekt te erlangen, eerst en vooral de ſpraak zelve beginne te oefenen, zoo opzigtelijk de duidelijkheid, als het bezigen der juiste toonen; en door die oefening het gevoel een weinig opgewekt hebbende, zal hij wel ras in ſtaat zijn, om de juiste gebaren, op hetzelve gegrond, te onderſcheiden; en dan zal in 't einde eene kleine oplettendheid ten opzigte der bewegingen van armen en handen, of zij namelijk voor 't gezigt van den hoorder niet aanſtootelijk, of te veel in getal zijn, of te ſchielijk op elkanderen volgen, en, eindelijk, de ware uitdrukking niet logenſtraffen, voldoende zijn, om dezelve overal gepast te kunnen bezigen.

De gebaren vereiſchen eene zekere overeenkomst; het oog, bij voorbeeld, moet de bewegingen der handen volgen, want bijaldien hetzelve zich wendt naar den eenen kant, en de Redenaar te gelijker tijd gebaren met de handen, naar den anderen kant gerigt, vertoonde, zoude er geene overeenſtemming plaats hebben, en de uitdrukking bij gevolg krachteloos zijn. Hierop is echter eene uitzondering, met opzigt tot de weigerende gebaren, of die eenen afſchrik of verachting verbeelden; want in dit geval moet het oog eene tegengeſtelde rigting der armen en handen hebben.

In ſommige gevallen, zegt zeker hedendaagsch Schrijver (*), vereischt het gewigt van het onderwerp, dat het oog ſpreke vóór den mond, of dat hetzelve door zijn' blik aanduide, 't geen de Redenaar wil uitdrukken.

Bij eene ernſtige redevoering moeten de gebaren, die door middel van het gelaat worden vertoond, niet te veel drift of hevigheid aan den dag leggen; men moet door dezelve niet te ſterk willen uitdrukken, en als 't ware met geweld den hoorder doen gevoelen; want men zal alsdan niets uitdrukken, en de kracht der gehee-

(*) Mr. REDMOND DE SAINT ALBINE.

heele redenering zal verloren gaan, of in eenen zoogenaamden Theatralen trant vervallen, dien de Redenaar zorgvuldig moet vermijden. 't Zelfde moet in het oog gehouden worden omtrent de bewegingen der armen en handen: deze moeten, in eene ernſtige redevoering, redelijk kort, maar tevens los en ongedwongen gemaakt worden; dezelve moeten niet te ſchielijk zijn, maar eene gepaste langzaamheid, naar den aard der uitdrukking, behoort hier plaats te hebben: volgens BLAIR moeten zij meestal in de ſchuinte loopen, dewijl loodregte, of dezulke, welke in eene regte lijn op en neder gaan, weinig te pas komen, en meestal gemaaktheid aanduiden.

Het gebruik van de hand geeft eene zekere bepaling aan de gebaren, door dezelve nu naar de hoogte, dan naar de laagte te bewegen, of in de vlakte naar den linker of regter kant te keeren. 't Is de hand immers, die ontvangt of weigert, die verzekert en bevestigt, die dreigt of ſmeekt, die de uitgeſtrektheid, de hoogte en diepte van eene plaats afmeet.

De beroemdſte Franſche Predikers bezigden, naar men verhaalt, zulke zachte en ſtille uiterlijke gebaren, dat zij bijna onbewegelijk ſchenen. Zulks kan het verheven der waarheden van het Evangelie ſomtijds medebrengen; doch meestal dienen de gebaren van een' Redenaar, wil hij eene dadelijke overreding bewerken, voor den hoorder duidelijk zigtbaar te zijn.

De gebaren moeten noch te veel noch te weinig in getal vertoond worden; maar nu is de vraag, of hieromtrent niet eene bepaling kan worden gemaakt?

Eene juiste bepaling, ſpreekt van zelfs, is onmogelijk, en zulks te willen beproeven, zou eene belagchelijke onderneming zijn; echter kan de volgende aanmerking, naar ons inzien, den beoefenaar der ſpraak eenigzins ten rigtſnoer ſtrekken:

Bij iedere volledige gedachte, indien zij namelijk onder alle de andere gedachten, bij de redevoering uitgedrukt, eene voorname plaats verdient, en het dus van gewigt is, dat de hoorder van dezelve een bijzonderen indruk ontvange, ſchijnt een afzonderlijk gebaar, zoo door 't gelaat, als de bewegingen van armen en handen, te moeten gebezigd worden. Dan hieruit volgt niet, dat de andere gedachten, in eene redevoering voorkomende, van dat gewigt niet zijnde, in 't algemeen geene gebaren be-

ſchoeven. Zulke zou eene belagchelijke ſtelling zijn, daar de uitdrukking door gebaren uit eene aaneenſchakeling van onderſcheidene gelaatstrekken en bewegingen van handen en ligchaam is zamengeſteld. Doch hieromtrent is alleen aan te merken, dat, bij de uitdrukking derzelve, ſomtijds, om geene te groote menigte van onderſcheidene bewegingen ſchielijk op elkanderen te vertoonen, gebaren kunnen worden achtergelaten, of, zoo zij al gebezigd worden, dezelve weinig of niet zigtbaar voor den hoorder moeten zijn, indien namelijk de gedachte, in het afgetrokkene beſchouwd, of bijna van geen aanbelang, of alleenlijk een bijvoegſel of vervolg van een ander denkbeeld ſchijnt te zijn.

BERIGT EENER ZELDZAME STEENLOZING BUITEN KUNSTBEWERKING, NIET ONGELIJK AAN DIE, WELKE ONLANGS IN DIT MAANDWERK DOOR DEN HEER G. J. VAN WIJ, TE ARNHEM, IS MEDEGEDEELD.

In Wintermaand 1804 werd wijlen mijne dierbare Echtgenoote, Vrouwe M. A. L. M, die, offchoon 74 jaren oud, een goeden welſtand genoot, ontwaar, dat zij eene bloedige urine loosde, 't welk nu eens ophield, dan weder zich openbaarde, maar bijzonder in den aanvang van het daarop volgende jaar vermeerderde; klagende daarbij over ongewone inwendige pijnen. Daarop volgde ziekte; wordende haar, door haren Arts, vruchteloos geneesmiddelen toegedient. — In Grasmaand 1805 loosde zij nu en dan eenig gruis, en vervolgens kleine ſteentjes; waarop de Heelmeester eene ſondeering beproefde, zonder eenig goed gevolg of iets ongewoons gewaar te worden. De pijnen in den onderbuik namen van tijd tot tijd toe, onderhielden hare koorts, en baarden den Artſen niet weinig kommers. Bij dezen echter, noch bij den Heelmeester, ſcheen eenig vermoeden omtrent eenen verborgen Steen op te rijzen; te meer, daar de waterlozing altijd zonder merkelijken hinder voortging. — Den 15den van Bloeimaand 1806 begeerde de Lijderesſe een weinig op te zitten, en verlangde daartoe mijnen bijſtand. Met behulp mijner dienſtmaagden haar ophelpende, ontſtaat er eensklaps eene ſterke lo-

zing der urine, met bloed vermengd, terwijl wij daarbij iets hooren nedervallen. Dadelijk vestigen wij daarop het oog, en ik ontdek een vrij aanmerkelijken steen, zonder eenige pijn door de Lijderesse geloosd. Billijk scheen nu mijne vreugde, daar ik mijne geliefde Vrouw van allen verder ongemak meende bevrijd te zullen zien, wijl ik, volgens mijn begrip, dien steen als de oorzaak van haar lijden aanmerkte. Dadelijk deelde ik mijne vreugde aan den Arts mede, die, gelijk ook alle de overige Genees- en Heelmeesters hier ter stede, zich niet weinig over den vorm en de grootte van den steen verwonderde.

Mijne Vrouw verklaarde echter kort daarna, dat zij meende nog meerdere steenen inwendig te gevoelen: dit schreef ik toe aan hare levendige verbeeldingskracht; te meer, omdat zij naderhand over geene inwendige pijnen meer klaagde, noch eenigen steen of gruis loosde, en de urine vrij helder en natuurlijk van kleur zich vertoonde. — De ziekte echter bleef hardnekkig voortduren; zoodat haar dierbaar leven, 14 dagen daarna, een gevreesd, maar zacht en zalig einde nam.

De geloosde Steen is over het geheel vrij gelijk aan dien, welken de Hr. VAN WIJ, in zijne fraaije Afbeelding, medegedeeld heeft, hebbende de grootte en gedaante van een klein hoenderei, wegende ruim een en een half once, en hebbende de breedte van anderhalven duim, de lengte van het lid des duims. Deszelfs oppervlakte vertoont zich beurtelings ligt-bruin en graauw. De schors is kalkachtig van aard, of van eene naar kalk gelijkende stoffe, en is daarmede allerwegen bezet. Aan het spitse of bovenste gedeelte heeft deze steen ter halver wege een zekeren band of cirkel, die denzelven als 't ware in tweeën verdeelt. De geheele oppervlakte is met kleine verhevenheden bezet. De ligt-bruine en graauwe kleuren vertoonen zich als kleine afzonderlijke bijgewassen. Het meer donkere doet zich voor als afgebrokkeld, en is aan de binnenzijde sterk uitgehold; hetgeen te wege brengt, dat men dezen steen bijna zou aanzien als uit drie deelen bestaande, die met elkander waren vereenigd. De punten zijn poreus, en aan eene derzelven schijnt de steen in de blaas, of in den hals van dezelve, vastgehecht geweest te zijn. Na de uitdroging heeft hij hetzelfde gewigt als bij de lozing behouden. Duidelijk kan men bespeuren, dat hij uit onder-

schei-

ſcheidene lagen beſtaat, welke voor afſchilfering vatbaar zijn; wanneer hij eene kalk- of krijtachtige oppervlakte in derzelver plaats zou achterlaten.

Bij deze gelegenheid kan ik niet afzijn het volgende nog mede te deelen, aangaande eenen eveneens geloosden ſteen, die door mij alhier ontdekt is, en om meer dan één reden opmerkelijk is. Hij berust thans onder den Kominklijken Notaris TEN OEVER, te *Dordrecht*, die mij denzelven heeft laten bezigtigen. Deze ſteen is mede langwerpig, of volkomen eivormig, heeft de breedte van een' geheelen duim, en de aanmerkelijke lengte van drie duimen, wegende, buiten deszelfs armatuur, twee oncen en zeven engels. Hij is van eenen kalkachtigen aard, met eene bruine ſchors allerwegen overdekt; hebbende voorts deze bijzonderheid, dat dezelve 221 jaren oud is, zijnde in het vierkant met een koperen ring beſlagen, waarop, in oud Nederduitsch, zeer duidelijk deze woorden gegraveerd en te lezen zijn: „ A°. 1588. „ den 3. dach in Juilius, is Suiſanna Franſe deſen Steen „ quit geworden ſavonds omtre acht oeren, ſonder eenige pyn oft weden, danck moet Gode hebben voor „ ſyn grote weldaden!" — Dezelve ſchijnt herkomſtig uit het Weeshuis te *Dordrecht*.

V. B.

Dordr. d. 20 Mei 1809.

DE VOOR- EN NADEELEN VAN ONDERSCHEIDENE BEROEPEN.

Veel is er geſchreven en geſproken over de noodzakelijkheid der ontdekkinge van den aanleg in de kindſche jaren, en om, in de keuze van een beroep, met de natuur te rade te gaan. En, met dat alles, gemeenlijk bepaalt het geval de beſtemming van het kind.

Niet gemakkelijk valt het, inderdaad, om in het kind de onderſcheidende voortreffelijkheid des toekomſtigen mans uit te vinden. In den loop van eenige weinige jaren ondergaat de ziel eene volkomene omwenteling of vernieuwing. Verſchillende begaafdheden, even als verſchillende boomen, doen de bloeſems uitbotten, die de vrucht voorſpellen, in vroeger of later tijdvakken, naar gelange eener inwendige ſchikkinge,

die het oog des onderzoekers ontwijkt. Zij, die zich 't meest hebben toegelegd op de ontdekking van de natuurlijke neiging eens kinds, en door een of ander treffend verschijnsel bewogen werden, om voor hetzelve tot een toekomend beroep hunne keuze te bepalen, ondervonden veelal, dat hunne kweekelingen in hetzelve niet meer uitmunten, noch voorspoediger slaagden, dan de zulken, die, door toevallige omstandigheden, tot hetzelve werden opgeleid. Weinige Ouders en weinige Leermeesters zijn in staat om hierover naauwkeurig te kunnen oordeelen, als wordende daartoe vereischt eene diepe kennis van het menschelijk hart, en eene langdurige ondervinding van de veranderingen, door tijd en toevallen in hetzelve voortgebragt.

Niet zoo moeijelijk valt het, de voor- en nadeelen der onderscheidene beroepen te ontdekken, als om de voorwerpen aan te wijzen, die door de natuur bestemd zijn om dezelve met eere waar te nemen.

De Geestelijke stand schijnt gevoegelijk te zijn berekend voor de bevordering van het geluk van hem, die zijne driften kan beteugelen, en eene vergenoegde geaardheid bezit. Hij is een Christen-wijsgeer, en geniet het streelend voorregt, om zijne natuurgenooten in zedelijke, wijsgeerige en godsdienstige waarheid te onderwijzen. Onbelemmerd mag hij een der bekoorlijkste en vreedzaamste levenspaden bewandelen, 't welk door de onderscheidene gewesten der geleerdheid loopt. Meer geacht en geëerbiedigd wordt hij gemeenlijk, dan zij, die door geboorte en rijkdom in verhevener kringen zich bewegen. Meer meester is hij van zijnen tijd, dat onwaardeerbaar goed, dan de rest der werkzame wereld, omdat het waarnemen van zijnen post aan gezette tijden is bepaald. Doch indien hij de verzameling van geld, 't zij uit noodzakelijkheid om voor zijn gezin te zorgen, of uit gierigheid, ten oogmerke hebbe, zal hij zich bedrogen vinden, omdat hij in eenen stand geplaatst is, in welken zijn wensch bezwaarlijk en niet met eere kan vervuld worden. Weinig meer inkomen, dan een Ambachtsman, bezitten velen onder de Geestelijkheid. Nogtans moet hij eene vertooning maken van een goed bestaan te hebben, niet uit een beginsel van hoogmoed, maar met het prijswaardig oogmerk om de pligten van zijn beroep waardiglijk te vervullen. Vergeefs predikt hij, vergeefs gaat hij met een goed voor-

beeld

beld voor, indien zijn voorkomen en levenswijze het heerschend begrip van welvoegelijkheid wederspreken en verachting baren. Voordeelige standplaatsen zijn er; doch deze zijn niet altijd het loon der verdienste, maar dikmaals de vrucht van kuiperij en familiebetrekkingen. Hij, derhalve, die geene vaste uitzigten op bevordering heeft, moet, bij zijne verkiezing van den geestelijken stand, bedacht zijn, om de goederen dezer wereld te leeren beschouwen in het licht, waarin zij door de verstandigste en beste menschen beschouwd worden.

Meer rijkdoms, dan eenig ander geleerd beroep, heeft de beoefening der Regtsgeleerdheid aangebragt. De zulken, welke in dezen levensstand gelukkig slaagden, zag men, menigmaal, met rijkdom en eere overladen. En, inderdaad, de vermenigvuldiging der wetten, en de menigerlei haarkloverijen, hebben de beoefening der Regtsgeleerdheid zeer moeijelijk gemaakt; en schijnt dezelve, uit dien hoofde, ongemeene vergelding te verdienen. Doch een meer dan gemeen gelukkige uitslag bepaalt zich tot eenige weinigen, en velen hebben hunne gezondheid opgeofferd aan het doorsnuffelen van boeken, meer onaangenaam dan alle de overigen, zonder, aan de zijde van voordeel of van eere, voor hunne moeite eenig loon te ontvangen. Weinige beroepen, misschien, zijn zoo lastig en ongezond als dat van den Regtsgeleerde. Zelden worden de vruchten daarvan geplukt, voor en aleer, door gedurig blokken en door den ouderdom, de vermogens om te kunnen genieten verstompt zijn: en wat baten dan uitwendige voordeelen? Over 't geheel gaat het vast, dat, hoewel het beroep van den Regtsgeleerde, wanneer hij veel praktijk heeft, berekend is om veel gelds te doen verzamelen, hetzelve zelden met persoonlijk genoegen bestaanbaar is.

Niet veel aangenaams bevat de voorbereiding tot de praktijk der Geneeskunde. Met vermaak moge de Wijsgeer de ontleding van een menschelijk ligchaam bijwonen, als gelegenheid gevende tot de kennis van de natuur; walgelijk moet, echter, altijd zijn het gezigt der rampzalige lijderen in een Gasthuis. Onontbeerlijk intusschen is die studie: want Boeken alleen zijn van weinig nut. Na alle de moeite en kosten ter bekwaamwording besteed, is het diep vernederende voor den man

van

van verdienſte en van een gevoelig hart, te moeten ondervinden, dat de zulken vooral worden aangemoedigd, die weinig meer aanprijzinge bezitten, dan eigenwaan en een innemend gunſtig voorkomen. De Geneesheer, die, ingevolge zijner grondige kennisſe, over den uitſlag eens voorgeſchrevenen middels met wantrouwen ſpreekt, heeft minder het oor der menigte en wordt voor onbekwamer aangezien, dan de ſtoute ſnoever. Ondanks alle zijne phyſiologiſche kundigheden, indien hij de kunst niet verſta om zich naar den heerſchenden ſmaak te voegen, zal hij nimmer veel opgangs maken. Verſtandige lieden mogen hem hoogſchatten; doch de dwazen moeten hem in eene koets doen rijden. Indien hij evenwel veel opgangs make, moet het de eigenaardige voldoening over den goeden uitſlag zijner praktijk vermeerderen, wanneer hij bevindt, dat zijne aangroeijende fortuin met de verligting van den nood zijner lijderen hand aan hand gepaard gaat. Met dit alles is het niet geraden, zich op de beoefening der Geneeskunde toe te leggen, ten zij iemand gendegzamë middelen van beſtaan bezitte, om niet afhankelijk te zijn van de miskenning eener grillige wereld.

Tot eene ſchoone toevlugt verſtrekt de Krijgsdienst voor de zulken, die zich naar de ſtille genoegens van het huisſelijk leven niet kunnen ſchikken. Doch hoewel, voor eene levendige verbeelding, dat beroep veel bekoorlijks bezit, ſchijnt het niet zeer berekend, om immer wezenlijk genoegen aan te brengen, en allerminst in dagen van ligchaamszwakheid en van den afnemenden ouderdom. Gelukkig nog mag het genoemd worden, dat de erkende fatſoenlijkheid van dit beroep het gevoel van deszelfs moeijelijkheden doet vergeten.

Hoewel nog minder voor een kalm levensgenot berekend, vindt, nogtans, de Zeedienst genoegzamen toeloop. Met een ruwen hoop, maanden achtereen, opgeſloten te worden in een houten werktuig, is een levensſtand, welken niets dan gewoonte en voorbeeld dragelijk kunnen maken. Dit, echter, moet het lot van ſommigen wezen; en 't blijkt niet, dat de zulken, welken het ten deel valt, minder gelukkig zijn dan de rest des menschdoms. Wijsſelijk ſchikt en regelt de Voorzienigheid de inwendige geaardheid naar de uitwendige omſtandigheden.

Als minder aanzienlijk, dan alle de boven vermelde, wordt het beroep van Koopman geoordeeld. En, inderdaad, de toebereiding tot hetzelve, en de kundigheden om het geld te bewaren en te vermeerderen, hebben eene natuurlijke ſtrekking om bekrompenheid van hart voort te brengen. Alle de overige beroepen ſtaan eenigzins in verband met algemeenebestgezindheid, kennis en menſchenliefde; de bedoelingen des Koopmans ſchijnen in eigen bijzonder belang te eindigen; en hoewel hij hoogst nuttig is voor het algemeen, ſchijnt zulks niet voort te komen uit eigen bedoeling; integendeel ſchijnt hij altijd bedacht te zijn op eigen voordeel, zoo veel met zijn karakter, en gevolgelijk met eigen belang, beſtaanbaar is. Intuſſchen moet het erkend worden, dat, in ons handeldrijvend Koningrijk, velen uit het handeldrijvend ligchaam van uitgebreide kunde en een eerwaardig karakter blijk vertoond hebben. Onvoorzigtig zou hij handelen en zich belagchelijk maken, die eene goede gelegenheid verwaarloosde om zijnen Zoon tot een voordeeligen koophandel op te leiden, enkel en alleen omdat zijn beroep voor minder fatſoenlijk wordt gehouden, dan dat van een anderen, die, met den titel van *Mr.*, van honger ſterft.

Over 't geheel gaat het zeker, dat alle de beroepen en levensſtanden hunne voor- en nadeelen hebben, verwonderlijk wel berekend ter handhaving van het gepaste evenwigt van geluk. Vrijmoedig mogen wij beweren, dat, hoedanige ook van eenigen derzelven de nadeelen mogen wezen, allen te ſchatten zijn boven eenen ſtaat van werkeloosheid, boven die rampzalige luſteloosheid, die zich genoodzaakt vindt, het vermaak als eene bezigheid na te jagen, en, door hetzelve tot een voorwerp van naauwlettende achtgevinge te ſtellen, deszelfs eigen wezen te vernietigen.

IETS OVER BANGHEID EN VREEZE.

Ce de quoi j'ai peur, c'est de la peur.

MONTAIGNE, Liv. I. Ch. 17.

Bangheid is, inderdaad, een vreemde hartstogt; zij doet alle menſchen van 't ſpoor dwalen; zij beroert onze verſtandelijke vermogens; zij teelt het bijgeloof; zij ſchept herſenſchimmen; ſomtijds doet zij dezelfde uitwerkſels als de dapperheid; van hier het zeggen, dat niets onbezonnener is, dan een woedende bloodaard.

De bangheid begoochelt dermate het gezigt, dat men de zulken, die er van bevangen worden, niet zelden zich in het gevaar ziet ſtorten, waarvoor zij beducht zijn. De eerſte veldſlag, welken de Romeinen op HANNIBAL wonnen, was het gevolg van bangheid. Tienduizend man, door den Conſul SEMPRONIUS aangevoerd, werden eensklaps van ſchrik bevangen; en niet wetende, werwaarts te vlugten, ſloegen zij zich moedig door het gros van het overwinnend leger heen, 't welk op zijne beurt, door deze onverwachte beweging van ſchrik bevangen, terugdeinsde, en onder de Romeinen vermengd de wijk nam.

De bangheid vergroot en doet alle voorwerpen van natuur veranderen; zij is het, die het onkundig en ligtgeloovig volk ſpoken doet zien in de nachtwandelaars, weerwolven in zwarte honden, geſchaarde heerlegers in de wolken, toovenaars, ten Sabbat gaande, in de vledermuizen, voorteekens van den dood in het ſchreeuwen van den vischarend en den katuil.

Hoe een mensch onwetender zij, hoe meer hij aan bangheid onderhevig is. De eenzaamheid, de ſomberheid der bosſchen, de ſtilte en donkerheid des nachts, het ruiſchen des winds, het klateren des donders, verward en onverwacht geraas, de luchtverhevelingen, zijn voor 't gemeene volk zoo vele voorwerpen van angst en oorzaken van vervaardheid. De onwetende mensch is een kind, wien alles vervaart en doet ſidderen.

Hierin ontmoet men de reden, waarom het gemeen zoo ligt wonderen ziet in uitwerkſels, van wier oorzaak het onkundig is. De brandende Bergen, de Eklipſen,

ſen, de Kometen zijn bij het zelve voorwerpen van ontzettinge, en voorboden van nationale rampen.

Het ergst van allen is, dat, in gevolge eener hoedanigheid, aan het menſchelijk hart zeer natuurlijk, de vreeze veel ſterker dan de liefde de herſens ſchuddende, van de zucht tot het goede bijkans alle hare aanbidders berooft, om hen aan de zucht tot het kwade te onderwerpen.

Reeds oud is de aanmerking, dat, ten allen tijde, de Godverloochening ontſtond bij lieden, die de meeste ſtoffe hadden om de Godheid te loven, en het Bijgeloof bij hen, die over dezelve de meeste reden ſchenen te hebben tot klagen.

't Was in den ſchoot der wellustigheden van Griekenland en Rome; 't was te midden der rijkdommen van Perzië en den Indoſtan; 't was in het binnenſte der paleizen van Pekin, van Londen en Parijs, dat men Gods aanwezen allereerst durfde loochenen. De Tartaren daarentegen, die geene ſchuilplaats hebben, de verhongerde Wilden van Amerika, de kortzigtige Negers van Senegal, de Laplanders, de Eskimaux, alle dezen zien, aanbidden en vreezen de Goden. In alles, wat hen omringt, overal ſchrijven de ongelukkigen verſtand en magt toe aan de verborgene werkmiddelen der onheilen, welke zij lijden, en van welke de oorzaak zoo wel als het geneesmiddel hun onbekend is.

Niet ſlechts beroert de bangheid onze verſtandelijke vermogens, maar zij ontzet ons ook van alle middelen om ons te beveiligen. „ PHILIPPUS," zeide DEMOSTHENES tot de Atheners, „ heeft in uwe zielen den „ ſchrik verſpreid, die hem voor u onverwinnelijk „ maakt."

Men heeft menſchen van vreeze zien ſterven. De vreeze doet het bloed ſtilſtaan en ſtremmen.

De vreeze voor ſterven verkort het leven; zeker is het althans, dat men nooit honderdjarigen, of zelfs hoogbejaarde menſchen, ontmoette onder lieden, die ſteeds bang voor ſterven waren.

Men heeft gezegd, dat *de kogels de bloedaards zoeken*; waar is dit, in den zin, dat de bloedaards het leven verliezen, hoewel van de middelen voorzien, om het aan het dreigend gevaar te ontrukken.

„ Men wijze mij een *onvermijdelijk gevaar*," zuide de

Her-

Hertog VAN PETERBOROUGH, „ en ik zal bang zijn, „ zoo wel als alle anderen."

Hij, derhalve, is niet de dappere man, die nooit vreest; maar hij, wiens vreeze nooit zoo groot is, dat zij hem het gezigt verdonkert, of hem het leven boven de eere doet ſchatten.

Hoewel ik wel verre af ben van met onze Geneesheeren van gedachte te zijn, dat de razernij enkel het uitwerkſel der inbeeldinge is, geloof ik evenwel, dat de vreeze voor die ziekte, door de verbeelding ſterk aangezet, derzelver toevallen kan verhaasten, zoo wel als verzwaren.

Men heeft aangemerkt, dat lieden, die het bangst voor de kinderziekte waren, ligtst daarvan werden aangetast. Was het inderdaad de vreeze, die deze ziekte aanbragt? of liever, was het de nabijheid der ziekte, die door de vreeze zich reeds deed gevoelen? Dikmaals wordt *bangheid* met *beduchtheid* verward. Men kan voor eene zaak beducht zijn, zonder er bang voor te wezen. Men vreest GOD, zonder ſchrik voor Hem te gevoelen. Men kan voor den uitſlag van een tweegevecht beducht zijn, zonder bang te zijn voor zijnen vijand. Men is beducht om zijne beminde te mishagen, zonder bangheid, vreeze noch ſchrik voor haar te ervaren.

Gelijk er twee ſoorten van moed zijn, die van het verſtand en van het hart, zijn er ook twee ſoorten van bangheid; de eene doet ons voor een natuurlijk gevaar, de andere voor eenen tegenſtand verbleeken.

Mannen, die in het veld honderdmalen den dood gebraveerd hadden, heeft men voor de ongenade van hunnen Heer zien verbleeken en terugdeinzen.

ARISTOTELES vraagt, wanneer de vreeze doet ſidderen, en hij antwoordt, dat zij het uitwerkſel der verkoelinge des ligchaams is. Zeker is het, dat bij vreeze de warmte vermindert en naar het hart terugkeert; alle de toevallen der koude moeten wij alsdan ondervinden.

Deze uitlegging vermindert echter in geenen deele de verdienſte van het antwoord van BAILLY aan zijne beulen, die, midden in den winter, hem van het Plein der Revolutie naar het Veld van Mars voerende, hem zagen beven. *Gij zijt bang?* zeide een dier ſchoften. *Neen*, antwoordde de moedige Maire bedaardelijk, *maar ik ben koud.*

LEO-

LEONIE, OF DE HELDIN DER HUWELIJKSLIEFDE.

Eene Vertelling.

Met eene betooverende gestalte begaafd, erfgename van een onmetelijken schat, zag LEONIE D'ARTIGUES, op haar zestiende jaar, alle jongelingen van hare landstreek naar hare hand dingen. Haar Vader, sints lang weduwenaar en alleen voor eene dochter levende, in welke hij zijne glorie stelde, had zich bij zichzelven verbonden, hare keuze niet te zullen dwingen. „ Waarom," zoo sprak hij dikmaals tot zichzelven, „ zoude ik mij ontrusten met de moeijelijke zorg om voor „ mijne LEONIE te kiezen? Haar hart is zuiver, haar karakter „ ongemaakt, haar verstand verlicht; zij heeft geenen anderen „ vertrouweling dan mij. Hierdoor verzekerd, dat ik de eerste „ van hare heimelijke wenschen zal onderrigt worden, zal ik „ altijd gelegenheid hebben, om hare denkbeelden te regt te „ brengen, indien zij, bij toeval, met de mijne niet volko„ men overeenstemden. Daarenboven, een algemeen overzigt „ van alle de partijen, die zich aanbieden, is genoeg om mij „ te overtuigen, dat de schoonzoon, wie hij ook zij, dien „ LEONIE mij zal geven, niet anders dan mij gelukkig kan maken, „ dewijl hij dit geliefde kind zal gelukkig maken. Zie ik niet „ alle hoedanigheden, welke een goed Vader moet vorderen, „ in eenen VERSEUIL vereenigd, die met zoo veel krijgsroem „ zoo veel opregtheid en goedheid zamenpaart? In eenen „ PLAINVILLE, reeds voor dertig jaren bekend als den kundigsten en eerlijksten onzer regenten? In eenen D'ARLEMONT, „ dien het edel gebruik van zijne rijkdommen tot den afgod „ van het geheele gewest heeft gemaakt?"

De Baron D'ARTIGUES had gelijk; maar het was noch VERSEUIL, noch PLAINVILLE, noch D'ARLEMONT, die het hart van LEONIE had bekoord. Deze schitterende verovering was bewaard voor JULIUS DE CLAMECY, een jongen losbol van twintig jaren, die geene andere verdienste bezat dan eene fraaije gestalte, geene andere bezittingen dan zijne epaulette en zijnen degen. Na als pagie gediend te hebben, trad hij in den dienst, en keerde thans, voor de eerstemaal sints zijne kindsheid, in zijne geboorteplaats terug. Naauwelijks had de Baron gemerkt, dat hij in zijn huis was geslopen, naauwelijks hadden zijne medevrijers zelve zijn aanzoek om de hand van LEONIE al lagchende vernomen, of hij was reeds meester van haar hart.

Tot ernstige en menigvuldige aanmerkingen zoude een Zedeschrijver hier aanleiding vinden. Misnoegd over de slechte keuze van LEONIE, zoude hij zijnen LA BRUYERE opensaan, en

twintigmaal de volgende plaats lezen en uitbreiden: „ Eenen „ trotschen, onbescheidenen man, die veel praat en een ellen„ dige grappenmaker is; die over zichzelven met vertrouwen, „ en over anderen met verachting spreekt; opvliegende, groot„ hartig, stoutmoedig; zonder zeden en eerlijkheid; zonder oor„ deel en van gene losse verbeeldingskracht: zulk eenen, om „ van vele vrouwen te worden aangebeden, ontbreekt niets „ anders, dan een schoon gelaat en eene fraaije gestalte."

JULIUS DE CLAMECY bezat deze beide voordeelen; zoude het geoorlofd zijn, LA BRUYERE na te zeggen: „ Niets ontbrak „ hem derhalve om te worden aangebeden?" Neen! de Schrijver der *Karakters* werd zekerlijk door eene heimelijke spijt vervoerd, toen hij tegen de sekse deze bittere schimprede uitschoot. Indien het niet dan al te waar zij, dat JULIUS met het aangehaalde portret eene heillooze gelijkheid bezat, is er evenwel geen grond om te vermoeden, dat het deze beklagelijke verdienste was, die den smaak der jonge LEONIE bepaalde. Zij beminde hem niet, wat er ook de Wijsgeer van zegge, omdat hij trotsch, onbescheiden en hooghartig was; zij zag in hem die gebreken niet, vermits zij hem beminde. Indien, eindelijk, lieden, die nimmer uitscheiden van vragen, volstrekt willen hebben, dat men hun zegge, waarbij het toekwame, dat een meisje, met eene zoo gelukkige geaardheid begaafd, door eene zoo zorgvuldige opvoeding gevormd, eene schielijke drift opvatte voor een' man, harer zoo weinig waardig, zal men hun antwoorden, dat het waarschijnlijk een uitwerksel was van het *non so che* der *Italianen*, of een gevolg van de *wet der tegenstrijdigheden*; met deze oplossing zullen zij zich moeten vergenoegen.

Hoe het zij, dag aan dag voelde LEONIE hare genegenheid voor JULIUS toenemen; maar dag aan dag gaf ook JULIUS, op zijne wijze, haar eenige nieuwe blijken van zijne liefde. Onophoudelijk herhaalde hij, dat hij wanhoplg was, omdat hij niet in die gelukkige tijden leefde, in welke een welgewapend Ridder het heelal doorkruiste, om, met zware lansslagen, den naam en de bekoorlijkheden der Jonkvrouwe van zijn hart te doen zegevieren; hij sprak van niets anders, dan alle zijne medevrijers te zullen gaan bevechten en den hals breken. Hij had een van LEONIES schoenen gestolen, en dezelve onder een glazen stolp gezet met de galantste opschriften. Wanneer zij een ruiker liet vallen, raapte hij denzelven gretig op, en ontbladerde dien in zijne thee, of in zijnen wijn. Hoe konde zij zulke overtuigende liefdeblijken wederstaan? LEONIE had veel verstand, zelfs meer smaak, dan gemeenlijk aan hare jaren eigen is; zij zoude om de zotternijen van JULIUS gelagchen hebben, indien zij eene andere dan haar ten voorwerpe gehad hadden; maar dat alles gold haar; dat alles was bekoorlijk, en werkte op het hart.

Zij-

Zijner overwinninge al te zeker, oordeelde de gelukkige minnaar zich niet verpligt, aan de vooringenomenheden van eenige dames der provincie zich te onttrekken, die het zich tot groote eere rekende, het oog eenes jongelings tot zich te trekken, die het Hof, Parijs en zijn Regiment gezien had. Zonder van deze voordeelen zich te bedienen, zocht JULIUS zelfs de gelegenheden om te toonen, dat hij geenen hoogmoed bezat, wanneer men hem wist te behagen. LEONIE, op zekeren dag, onverhoeds de zaaldeur openende, vond hem in de zijkamer, stoeijende met eene jonge mooije kamenier, welke hij wilde omhelzen. LEONIE, op dit gezigt verzet, stamelde eenige woorden van verwondering; doch, zonder blikken of blozen, gaf JULIUS haar tot antwoord, dat hij niet konde nalaten, hulde te doen aan de schoonheid, waar hij ook dezelve aantrof: „ Voor het overige, Mejufvrouw," voegde hij er met eene zachter stem nevens, „ gij moet gelooven, „ dat een hart, waarin gij regeert, geen deel kan hebben aan „ kortstondige verstrooijingen." Een oogslag vol teederheid ontwapende de jonge maagd; zij zoude hem schier verschooning verzocht hebben, omdat zij hem gestoord had.

Intusschen, altijd doordrongen van haren pligt omtrent haren vader, en nog meer bestuurd door hare liefde en vertrouwen, zoude LEONIE niet voldaan zijn geweest over zichzelve, indien zij de bekentenis van hare nieuwe gewaarwordingen langer had uitgesteld. De Baron D'ARTIGUES konde zijne verbaasdheid niet ontveinzen; een traan bevochtigde zijn oog. „ Hoe! mijne „ LEONIE," zeide hij, de hand zijner dochter in de zijne vattende, „ gij, wier verstand zoo vroeg rijp was, wier neiging„ gen allen zoo natuurlijk en eenvoudig zijn, zijt gij het, mijn „ kind, die onder alle mijne vrienden, onder alle mannen, „ die naar uwe hand dingen, uw oog hebt laten vallen op „ een jongen zotskap!" — „ Hij, mijn vader! Het woord „ is.... wat hard; misschien hebt gij hem nu en dan wat los „ gevonden, dat ontken ik niet; maar welk eene braafheid „ van karakter! wat al gedienstigheden! welk eene oplettend„ heid omtrent mij... en ook omtrent u, mijn vader!" — „ Ernstig beplelt gij zijne zaak!" — „ Ach! mijn vader, de „ geheele wereld zoude er eveneens over spreken. Gij zult „ hem beter leeren kennen, gij zult hem hoogschatten. O, „ hoe zullen wij u beminnen! hoe gelukkig zullen wij u ma„ ken!" Zij had haren vader om den hals gevat; nooit had de Baron hare liefkozingen kunnen wederstaan. Zachtjes sloeg hij haar op de wang, zeggende: „ Wij zullen eens zien, „ LEONIE, wij zullen eens zien!" Nog vuriger omhelsde zij hem; zuchtende drukte hij haar tegen zijnen boezem; hij ging henen om over het lot zijner dochter na te denken; LEONIE haastte zich om den Ridder te verkondigen, dat hij alles konde hopen van den besten der vaders.

Al aanſtonds dacht de Baron p'ARTIGUES naauwkeurige naricten te moeten inwinnen omtrent den jongeling, wien het geluk van LEONIE zoude worden toevertrouwd. Maar wat zoude men van eenen jongeling zeggen, dien men niet langer dan ſedert twee maanden kende? De mannen verontſchuldigden zich, hun gevoelen over hem te zeggen. De meisjes verklaarden, dat hij een zot, maar een bekoorlijke zot was. De bejaarde vrouwen, bij welke de aardigheden van JULIUS niet zonder verdienſte waren, verklaarden haar gevoelen met het aloude ſpreekwoord: *Een ſlecht hoofd en een goed hart.* „ Gij ziet, „ Mijnheer de Baron," zeide de deftigſte van allen, „ dat „ deze dames u bewezen hebben, dat de jonge CLAMECY een „ ſlecht hoofd heeft; maar dit is even zoo veel als of zij u „ hadden bewezen, dat hij een goed hart heeft; maar wanneer „ men met een goed hart een mooije jongen is, zoo als hij, „ maakt men altijd zijne vrouw gelukkig." De Baron vond het bewijs volledig; de ernſt, evenwel, met welken het werd voorgedragen, zoude niet hebben kunnen beletten dat hij er om lachte, indien hij had geweten, dat de eerſte beweegreden van het belang, welk deze deftige matronen in den minnaar van LEONIE ſtelden, de verſtandige aanmerking was, dat er, in jaar en dag, in den kring harer bekenden geen huwelijk was voorgevallen.

Met deze eenparige zamenſtemming zijner voorſpraken paarde JULIUS zijne aanhoudende ſmeekingen, en hij deed het aanzoek zijner familie daarmede gepaard gaan. Spoediger en krachtiger werkten LEONIES treffend oog en hartelijke liefkozingen op haar vaders hart. „ Denk er aan, dat gij het „ zijt, mijne dochter, die het begeert," zeide hij; „ en „ gij, jongman," voegde hij er nevens, LEONIES hand in de zijne leggende, „ wees bedacht, dat gij mij den dood zoudt „ doen, indien gij haar niet gelukkig maakte."

De bruiloft was prachtig: de zelfde dames, die over het huwelijk geraadpleegd waren, waren zeer ingenomen met hare uitſpraak; zij deden den Baron p'ARTIGUES opmerken, dat zijn ſchoonzoon onbetwistbaar de beste danſer was, welken men ſints lang in de provincie had gezien, en zij wenschten hem hartelijk daarmede geluk. LEONIE was in verrukking.

Acht dagen duurde deze zoete dronkenſchap; gedurende dezelve verliet haar aangebedene echtgenoot haar geen oogenblik. In het eerst verwijderde hij zich eenige uren, vervolgens geheele dagen, eindelijk wendde hij veelvuldige reistogtjes voor, naar de landgoederen, die een gedeelte uitmaakten van LEONIES rijken bruidſchat. Hoe gaarne zoude zij hem verzeld hebben! Maar hij wist altijd eene ſchoonſchijnende reden voor te wenden, om zich van haar gezelſchap te ontſlaan. In het eerst ondervond zij geen ander leed,

leed, dan dat zij van den man gescheiden was, die haar aanwezen bezielde; en dit leed zelfs had iet aangenaams; het maakte haar de geheele uitgebreidheid harer liefde kenbaar; het ging gepaard met het voorgevoel der altijd nieuwe vreugde, welke zij bij de wederkomst van het voorwerp van alle hare teederheid zoude rapen.

Een hart, welk voor de eerstemaal bemint, laat zich ligt met begoochelingen paaijen: nog lang zoude LEONIE in de hare beweegredenen hebben kunnen vinden, om den band te zegenen, die haar met den echtgenoot verbond, aan welken zij de voorkeuze had gegeven. De jaloersheid gehengde dat niet; dezelve verspreidde een akelig licht over haren toestand.

Onder de vrouwen, met welke zij dagelijks verkeerde, bevond zich eene jonge weduwe, voor welke zij vriendschap en vertrouwelijkheid begon op te vatten. Mevrouw D'ALZEY had een zoo innemend gelaat, was zoo lieflijk van tong, bezat zoo indringende manieren! LEONIE vleide zich, in haar dezelfde zucht te hebben ontdekt tot het aangaan van eene verbindtenis, van welke zij zoo dierbare vertroostingen voor hare heimelijke smart verwachtte. Hoe snel groeide hare genegenheid voor Mevrouw D'ALZEY, op de ontdekking, dat dezelve, om zoo te spreken, niet minder dan zij zelve vermaak schepte in den omgang met eenen man, die alle hare gedachten bezig hield! Ligtgeloovige LEONIE! Gij weet dan niet, dat die vriendin, welke gij zoo hartelijk liefkoost, in wier boezem gij uwe geheele ziel uitstort, van een heimelijk vuur voor het schepsel brandt, welk gezworen heeft, u alleen te zullen beminnen? — dat zij 't u nimmer zal vergeven, haar het voorwerp van eene ongeregelde drift te hebben ontroofd?

JULIUS was sints vele dagen afwezig; zijne treurige gezellin konde hare tranen niet wederhouden in de tegenwoordigheid van Mevrouw D'ALZEY. Wie zoude er niet van getroffen zijn geworden? Hare mededingster had er geen ander gevoel van, dan eene verdubbeling van jaloezije. „ Uwe tranen „ zullen dan onophoudelijk vloeijen!" zeide zij tot haar, haar teederlijk in hare armen vattende. „ Niet genoeg is het „ voor mij, dat ik dezelve afdroog, dierbare, ongelukkige „ vriendin! ik moet mij eindelijk met den moed wapenen, „ om derzelver bron op te droogen. Wat is dan de oorzaak „ dezer wanhoop? De afwezigheid eenes echtgenoots? Gij „ bemint hem, niets is natuurlijker; maar tusschen ons, „ mijne beste! is er wel eene schaduw van reden om te treu„ ren over hetgene, zeer waarschijnlijk, zijn hoogste geluk „ uitmaakt?" — „ Hoe! wat bedoelt gij? Mijnheer DE „ CLAMECY zoude, verre van mij ..." — „ Gij zijt nog „ jong, LEONIE, en, vergeef mij dat ik het zeg, nog eene „ nieuwelinge. Gij verbeeldt u dan, dat een man nooit van „ zijne vrouw gaat; dan om meer op zijn gemak over haar

„ te peinzen? Ach! als gij hen zult leeren kennen!" —
„ Ik wil niemand behalve JULIUS kennen; en wanneer hij ten
„ minſte zich van mij verwijdert, ben ik verzekerd..." —
„ Dat het is om eenige bezigheid, die geen uitſtel lijdt? Zie
„ daar, dan de reden, waarom gij zoo bittere tranen ſtort!
„ Arm ſchaap! wilt gij door mij onderrigt worden aangaande
„ eene dier gewigtige bezigheden, die hem zoo dikmaals
„ uit uwe armen ſcheuren, en altijd in weerwil van hem zel-
„ ven? Wanneer gij denkt, dat hij de velden en bosſchen
„ doorkruist, om voor uwe goederen te zorgen, maakt hij
„ van dezelve een edel en ſchitterend gebruik in de ſtad, wei-
„ nige ſchreden van u. Niet als gij brengt hij zuchtende zijne
„ nachten door, maar met dobbelen om bergen gouds, in
„ het vrolijk gezelſchap van goede vrienden, die, zoo als hij
„ zegt, hem het zware huwelijksjuk helpen torſchen." —
„ Wreede vriendin! welke beelden! welke onderſtellingen!"
— „ Onderſtellingen! rekent gij mij daartoe bekwaam? Is
„ het eene onderſtelling, dat hij in de voorgaande week
„ twintigduizend franks heeft verloren? Is het eene onderſtel-
„ ling, dat hij voor eene jonge Actrice van liefde brandt?"
— „ Zwijg, zwijg, mijne goede vriendin! gij doorgrieft
„ mij!" Zij zwom in hare tranen, en viel op eene canapé neder. In dezen toeſtand beſchouwde haar Mevrouw D'ALZEY met een wreeden lach; voorts haar teederlijk omhelsd hebbende, vertrok zij, zich reeds verblijdende in de rampen, door hare wraakzucht voorbereid.

Ten hoogſten top deed zij dezelve klimmen door nameloo-ze brieven, in welke, onder den ſchijn eener vriendinne, die haren naam niet konde openbaren, aan Mevrouwe DE CLAMERCY een trouweloos verſlag van het gedrag haares echtgenoots gedaan werd. Niet dan al te waar waren de uitſporigheden des uithuizigen jongen mans, hoewel door de kwaadaardigheid en den nijd verzwaard. Bedwelmd van zijnen rijkdom, trotsch op eenige uitwendige voordeelen, door lage vleijers gestreeld, door ſchraapzieke ligtekooijen verleid, had hij zich zijn dien gemaakt, dat hij voortaan voor alle mannen tot model moest dienen, en over alle vrouwen zegepralen. In den drasikolk, die hem medeſleepte, werd LEONIE vergeten, doch hare tegenwoordigheid bezat nog een onweerſtaanbaar vermogen op hem.

Dit ondervond hij nog op den zelfden dag, op welken de doortrapte Mevrouw D'ALZEY al haar vergif in de ziel van LEONIE had uitgeſtort. Zeer laat kwam hij te huis; maar zijne eerſte vraag was, dat hij haar verzocht te zien: de droefheid, op haar bekoorlijk gelaat geprent, maakte op hem een diepen indruk. Hij wilde er de oorzaak van weten; haar antwoord was geen ander dan een bekoorlijke lach, die haar alléén eigen was. In verrukking riep JULIUS uit, dat zij de ſchoonſte zeer wel als de beſte der vrouwen was; in zijne levendige ver-

verrukking deed hij aan zijne lieve wederhelft eene bijkans volkomene bekentenis van alle zijne dwalingen. Zij wilde hem niet hooren; zij ſtoorde hem door hare liefkozingen. „ Mijne LEONIE," riep hij, „ voortaan wil ik voor u alleen „ leven! Laten wij de ſtad en hare ijdele vermaken ontvlug„ten, en op het land gaan wonen, waar gij de jaren uwer „ kindsheid hebt geſleten." Dit was zoo veel als den wensch van LEONIE voorùit te loopen. Reeds 's anderendaags betrokken zij een verblijf, alwaar zij, even als in de eerſte dagen hunner vereenſginge, alles voor elkander waren.

In de verrukkingen der vreugde, die hare ziel vervulde, haaſtte zich de openhartige LEONIE, om aan Mevrouw D'ALZET kennis te geven van haar nieuw geluk. „ Mijne lieve, mijne „ beſte vriendin!" ſchreef zij haar, „ niets anders dan gij „ ontbreekt ons hier, om het volmaakſte tafereel van geluk „ te voltooijen, hetwelk ons op de aarde te genieten gegeven „ is: want ik gevoel, dat er geen ander geluk kan beſtaan, „ dan hetgeen in de liefde en de vriendſchap zijnen oorſprong „ heeft."

„ Zij zouden gelukkig zijn!" riep de jaloerſche furie; en weldra ontving JULIUS twee brieven van zijne oude vermaakgenooten. In een' derzelven werd hem gevraagd, op welken dag hij het gewaad eenes kluizenaars plegtig zoude aannemen. In eenen anderen werd hem de voorſlag gedaan, om op de deur van zijne heremitagie dit graffchrift te doen graveren:

Hier ligt bij zijne Vrouw, ſchoon hij den geest niet gaf,
Verliefde Celadon in 't ſomber zwijgend graf.

De Ridder wederſtond deze ſpotternijen. Een derde vriend gaf hem liefderijk berigt, dat, indien hij nog draalde met zich van nieuws te vertoonen, een rijk bankier hem de ſchoone ELEMIRE zoude ontfutſelen, die vermaarde danſeresſe, op welke hij openlijk had verklaard aanſpraak te hebben, welke hij niet konde opgeven, zonder zich in het oog van zekere lieden te ſchande te maken. Aan de laatſte bedenking kon de ongelukkige JULIUS geenen tegenſtand bieden; hij verhaalde aan LEONIE, dat zekere ſchikkingen, aan welke de laatſte hand moest gelegd worden, zijne tegenwoordigheid in de ſtad noodzakelijk maakten; zij ontſtelt; zij wil hem terughouden, — hij was vertrokken.

(*Het ſlot hierna.*)

WAT HEEFT MEN DOOR DE ZEDEN VAN EEN VOLK TE VERSTAAN?

Vele Wijsgeeren hebben over de zeden der Volken geſchreven; doch zij hebben zich vergenoegd met het ophangen van een historisch tafereel van de gewoonten en gebruiken der verſchillende volken, zonder naauwkeurig aan te wijzen, hoe hunne zeden zijn gevormd. Deze wijze van het oordeel over de daden der menſchen te leiden, zonder dat men van de regels gewage, die aan dezelve in de zamenleving ten rigtſnoer dienden, is ongetwijfeld een voortreffelijk middel, om de eere dier Wetgeveren te handhaven.

Zoo dra men onderſtelt, dat elke natie een oorſpronkelijk karakter bezit, aan haar bijzonder eigen, en door de Natuur zelve daargeſteld, zal het gemakkelijk vallen, om in den geest der natie alleen de bron haarer dwalingen, en, gevolgelijk, die van hare rampen, te doen vinden. Aldus aan het geval, of aan eene zekere natuurdrift, de gebreken der zeden van een volk toeſchrijvende, hebben de Sophisten, het gewrocht de oorzaak doende voorafgaan, de inrigtingen van berisping ontheven, die de Maatſchappijen meer of min onteerd hebben, naar gelange de botheid en de onkunde der menſchen de eerzucht en den hoogmoed van hun, welke dezelve hadden opgerigt, meer of min begunſtigden.

Nog lieden ontmoet men vele menſchen, die beweren, dat de zeden der volken een vroeger beſtaan dan hunne wetten gehad hebben. Zij bouwen dit gevoelen op de grondſtelling, dat men, wetten willende maken, voorshands zeden moet gehad hebben. Zij, die aldus redeneren, verwarren de zedekunde, die de grondſlag der maatſchappelijke orde is, met de zeden, die er altijd de ſtofbomme, het reſultaat, van zijn.

Door de zeden eener natie moet men de levenswijze van een volk verſtaan. En, inderdaad, indien deze levenswijze altijd door de wetten bepaald worde, die alleen het merk van goed of kwaad drukken, welk de daden der menſchen aan zich hebben, door het als een zegen in de zamenleving te doen voorkomen, 't geen zij als zoodanig geregeld hebben, dan is het blijkbaar, dat de zeden van een volk, in dat geval uit het ontwerp der wetgevinge voortvloeijende, meer of minder zuiver zijn zullen, naar gelange zijne wetgevers de natuurlijke zedekunde gevolgd; of aan de driften het oor geleend hebben. Het karakter eener natie, en de vorderingen, welke zij in de wetenſchappen heeft gemaakt, die het verſtand verlichten en tot het algemeen geluk den weg moeten banen, zullen, diensvolgens, ten maatſtok dienen van het vernuft haarer wetgeveren, van hunne zedelijke deugden, en van de wijs-

wijsheid hunner inſtellingen, vermits dit karakter het noodzakelijk gevolg is van alle de ſchakeringen, welke de neigingen en hebbelijkheden in het menſchelijk hart achterlaten. Dit gevoelen wordt bevestigd door het openbare leven van alle volken, wier zeden verſchillende ſchakeringen hebben opgeleverd, naar mate de geest hunner wetten met de rede overeenſtemde, of daar van verſchilde. De Karthagers hadden ruwe zeden, omdat wreede inſtellingen hen hunne eigen kinderen aan hunne Godheden deden opofferen. De Spartanen en de Romeinen hadden krijgshaftige zeden, omdat hunne Staatsregeling hen ten krijg voerde.

Dienſvolgens begrijpt men nu de mogelijkheid, dat eene natie zeden of eene levenswijze heeft, regelregt ſtrijdig met de natuurlijke zedeleere; en men moet dan bekennen, dat, de zeden betrekkelijk zijnde tot de wetten, en de zedeleere tot den mensch, het de wetten alleen zijn, die met de gezonde rede overeenſtemmen, welke de goede zeden of de beste levenswijze van een volk daarſtellen. Maar, gelijk alles ten langen laatſte verandert, en de loffelijkſte inſtellingen verbasteren naar gelange zij van hare bronnen verwijderen, dus ondergaat zuivere en in zich zelve goede zeden ook verandering, wanneer andere gewoonten verandering doen ontſtaan in het begrip omtrent verjaarde wetten, die geene betrekking meer hebben tot eene nieuwe orde van zaken, door eenen zamenloop van gebeurlijke omſtandigheden daargeſteld. Dit nadeel, van 't menſchelijk verſtand onafſcheidbaar, 't welk uit zijnen aard veranderlijk is, laat zich gemakkelijk voorzien. 't Is de taak van de wijsheid der wetgeveren, de bijzondere deugden der natien te handhaven, en der algemeene zedeleere eenen waarborg te ſtellen, door ten bekwamen tijde de oude wetten door nieuwe te doen vervangen, die met de omſtandigheden in betrekking ſtaan, en tevens met de rede en de billijkheid ſtrooken. Want, even gelijk het menſchelijk ligchaam zijne tijdperken heeft, die in deszelfs geſtel veranderingen doen ontſtaan, zoo ondergaat ook het ſtaatkundig ligchaam omwentelingen, welke zijne eerſte inrigtingen om verre ſtooten.

Indien, derhalve, de mensch, volgens zijnen aard, tot zijn geluk genegen zij, en de neigingen en hebbelijkheden ontſtaan uit de kennis en de ondervinding, welke men van de dingen heeft, door de ontwikkeling van het verſtand, zoo blijkt hieruit de aangelegenheid, om zijne begrippen geheel te bepalen bij het rigtſnoer van algemeene nuttigheid, welke, ten allen tijde, dat der rede was.

ZONDERLING VERSLAG VAN KANG-HI, KEIZER VAN CHINA.

(Overgenomen uit *Anecdotes of distinguished Persons.*)

KANG-HI was een der doorluchtigſte Vorſten, die immer den Keizerlijken Troon van *China* bekleedden. Bij groote begaafdheden en een veel omvattend verſtand voegde hij de ſieraden van deugd en godsvrucht. Van zijne vroegſte jeugd af betoonde hij eene zielskracht, zoo zeer geſchikt om den zwaren last van het Rijksbeſtuur te torſchen. Hij beklom den Troon in den jare 1661, en ſtierf in 1724.

Wanneer zijn Vader, Keizer CHAM-CHI, op zijn doodbedde lag, deed hij zijne Kinderen tot hem komen, om zijn Rijksopvolger te benoemen. Zijnen oudſten vragende, of het hem zou behagen Keizer te worden, antwoordde deze vol ſchroomvalligheids, dat hij te zwak was om zoo zwaar een last te dragen. — De tweede gaf een dergelijk antwoord. Doch de vraag voorgeſteld zijnde aan den nog zeer jongen KANG-HI, die naauwelijks zeven jaren bereikt had, antwoordde deze: „ Geef mij het Rijksbeſtuur; ik zal zien, hoe ik het make!" De Keizer, wel voldaan over dit ſtoutmoedig en eenvoudig antwoord, zeide: „ Hij is een knaap vol moed. Laat hij na „ mij Keizer wezen!"

De luister en woeligheid des Hoflevens ſtaakten de arbeidzaamheid van KANG-HI in geenen deele. Hij was gewoon zijnen kinderen te verhalen, om hen tot werkzaamheid aan te zetten: „ Ik kwam tot den Troon, acht jaren oud „ zijnde; TCHING en LIN, mijne twee Staatsdienaars, waren „ teffens mijne Leermeesters, en zij deden mij bij aanhou„ dendheid mij toeleggen om te leeren, wat een *Vorst* was, „ en de Jaarboeken des Rijks te verſtaan. Vervolgens onder„ wezen zij mij in de Welſprekendheid en Dichtkunst. Bij „ mijnen zeventienjarigen ouderdom beheerschte de zucht tot „ letteroefeningen mij zoodanig, dat ik 's morgens vroeg op„ ſtond, en laat ter ruste ging. Ik gaf mij in de letteren zoo „ zeer toe, dat mijne gezondheid daarbij leed; doch de kring „ mijner kundigheden werd meer en meer uitgebreid, en een „ groot Rijk kan niet wel geregeerd worden, of de Monarch „ moet eene zeer ruime mate van kundigheden bezitten."

Eenigen hielden dezen Vorst voor oogen, hoe hij afſtamde van de *Tartaarſche* Koningen, die *China* vermeesterd hadden; en hoe het vreemd was, dat hij de zorg voor zijn Perſoon toebetrouwde aan Geſnedenen van *Chineſche* herkomst; hij gaf hierop ten antwoord: „ Ik vrees TIEN te zeer, om be„ vreesd te zijn voor Geſnedenen; daarenboven maken zij, „ dat ik over mijzelven ſtrenge wacht houde."

Wei-

Weinig tijds vóór zijn afsterven, ontbood hij de Prinsen, zijne Zoons, en voerde hun deze onderrigtende taal te gemoete: „ Ik heb mij in de Geschiedenissen vlijtig geoefend, „ en mijne aanmerkingen gemaakt op alles, wat, staande mijne „ Regering, voorviel. Ik heb opgemerkt, dat allen, die anderen „ leed zochten te berokkenen, eenen ellendigen dood stier„ ven; dat de zoodanigen, die geen medelijden hadden met „ anderen, personen aantroffen, wreeder dan zij zelve; en „ dat zelfs Soldaten, die bloedgierig waren zonder oorzake, „ geenen natuurlijken dood stierven. TIEN straft den eenen „ mensch door den anderen; en Hij doet menigmaal den man, „ die een vergiftdrank gemengd heeft, dien zelf drinken. — „ Thans heb ik den ouderdom van twee-en-zeventig jaren be„ reikt; ik heb het vierde en zelfs het vijfde geslacht gezien „ van vele Familien. Steeds heb ik waargenomen, dat ge„ luk, vrede en overvloed woonden en stand hielden in Fa„ milien, die de deugd liefden; dat in tegendeel armoede, „ rampspoed, onheil, onder duizenderlei gedaanten, Familien „ troffen, die zich door onregtvaardigheid verrijkt hadden, „ die wraakzuchtig waren en ongeregeld leefden. — Ik heb „ uit alles, wat ik zag, opgemaakt, dat de loop der dingen „ regtvaardig is. Zij, die opregt handelen, verzamelen in „ vrede de vruchten van hun goed gedrag; en zij, die „ snood te werk gaan, ontvangen hunne straffe zelfs in deze „ wereld."

KANG-HI's doordringend verstand, uitgebreide kunde, de majesteit van zijn voorkomen, zijn moed en onafgelatende bevlijtiging van de zaken des Rijks, deden hem van zijne Onderdanen den roemrijken naam van VADER EN MOEDER ZIJNS VOLKS verwerven.

VOORBEELD VAN DWEEPZIEK BIJGELOOF.

't Was het beleg van de *Spaansche* stad *Saragossa*, in den jare 1709, welk het voorbeeld, hier bedoeld, opleverde. De Monniken, die zich binnen de stad bevonden, namen deel aan de verdediging, en deden de inwoners gelooven, dat zij slechts een herssenschimming leger zagen, het werk der tooverije.

De Geestelijkheid begaf zich in plegtigen ommegang naar de wallen, om er de spookfels te bezweren. Doch dezen eenige Ridders van de bezetting hebbende neergesabeld, dwong het beter onderrigte volk de Wethouders, zich te onderwerpen. *Xativa* werd stormenderhand ingenomen; een hoop Monniken, die gewapend werden gevonden, werd over de kling gejaagd; de stad diende ten schouwtooneel van ijselijkheden,

en

en de inwoners, in *Kastille* verſtrooid, verſtrekten ten voorbeelde voor muitelingen. Het zelfde tooneel van dweeperije en van wraakoefeninge leverde *Lerica* op. Bij de plondering der ſtad werden de Kerken, wijkplaatſen der inwoneren, verſchoond; doch de Kloosters konden de Monniken niet beſchermen, die de wapenen hadden opgevat. Op het zien van menſchen, afgeſcheiden van de wereld, belegeringen hardnekkig doorſtaande, hunne woede aan anderen inboezemende, en met de onderwerping van martelaren dezelve met hun bloed verzoenende, zou men gezegd hebben, dat het om alle de belangen des Hemels en der Kerke te doen was, en niet om eene louter menſchelijke keuze tuſſchen twee Roomſch-Katholijke Koningen (van *Frankrijk* en *Spanje*) om over Volken van den zelfden Godsdienſt te regeren.

VERZINNING VAN EEN DERVIS.

Een in Perzië reizende Dervis kwam in de Hoofdſtad; en in de verbeelding, dat de rijken van het land hunne ſchatten tot oprigting van aanzienlijke Herbergen beſteedden, zag hij het Koninklijk Paleis voor zulk een huis aan. Met deze gedachten vervuld, gaat hij door het eerſte, vervolgens door het tweede Voorhof, en zoo den trap op naar de Koninklijke Galerij; hier werpt hij zijn mantel op den grond, maakt van zijn reizak een hoofdkuſſen, en begeeft zich ter ruste. Een Schildwacht, die hem ontdekt, verwijt hem de ontheiliging van deze plaats, en tracht hem weg te jagen. Terwijl zij hierover twisten, gaat de Koning er voorbij, lagcht over de dwaling van den Dervis, en vraagt hem, hoe het mogelijk was, dat hij de Koninklijke woning voor eene Herberg had kunnen aanzien? — *Uwe Majeſteit*, hernam de Dervis, *vergun mij eene vraag: wie waren, vóór uwe Majeſteit, eigenaars van deze woning?* „ Mijn Vader," antwoordde de Koning, „ mijn „ Grootvader en verdere Voorouders." — *En na uwe Majeſteit*, vroeg de Dervis verder, *wien zal het dan behooren?* — „ Zonder twijfel de Prinſen, mijne Zoons," antwoordde de verwonderde Koning. — *Ach!* zei de Dervis, *een Huis, dat zoo menigmalen van Waard verandert, draagt den naam van een Paleis; terwijl het in de daad niet anders, dan eene ware Herberg is.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING, OVER DE VERPLIGTING VAN ELK BURGER OMTRENT ZIJN VADERLAND IN 'T ALGEMEEN, EN VAN ONZEN LANDAARD IN 'T BIJZONDER. Door *Dr.* CORN. STANT.

(Uitgesproken te *Enkhuizen* in 't Volksonderwijs *Tot Nut van 't Algemeen.*)

De Mensch is een gezellig wezen. Den trek naar onderling verkeer prentte de weldadige Scheppet der Natuur, met onuitwischbare trekken, in elke ziel. Het vuur van liefde en vriendschap gloeit in elken boezem, verwarmt het gevoelloosste, koudste, menschenhatendste hart, en haalt de banden, die het gezellige menschdom onderling vereenigen, naauwer en naauwer toe; terwijl algemeene en verschillende behoeften het zegel der noodzakelijkheid op die gewaarwording drukken. Dit alles was oorzaak van eene nadere vereeniging der menschen tot een geheel, deed hun verbonden aangaan en tot stand brengen, hulp onderling aanbieden en toezeggen, voordeel en genoegens, tot algemeen geluk en veiligheid, opofferen; met één woord, dit gaf den oorsprong aan het maatschappelijk bestaan der menschen, en deed te gelijk, met de gezochte voordeelen, pligten geboren worden, die, afgescheiden van alle andere, welke wij jegens God, onszelven en onzen naasten moeten betrachten, *Burger-pligten* heeten, omdat zij alleen betrekking hebben tot het onderling aangegaan verbond, en dus alleen als zoodanig moeten aangemerkt worden. Want elke Staat is immers niet anders dan een verbond van een zeker aantal menschen tot één doel, onderling geluk, en door één band, die van lief-

de tot elkander, vereenigd; waartegen zij zich zekere opofferingen getroosten, en tot bepaalde pligten, algemeen aangenomen en vastgesteld, zich verbinden.

Het maatschappelijk bestaan der menschen levert alzoo een zeker, niet te miskennen, gezigtspunt op, waaruit de Mensch zichzelven, om zijne verpligtingen als Burger te kennen en te volvoeren, noodwendig moet beschouwen. Met dit zoo belangrijk onderwerp willen wij ons thans bezig houden, en zullen, tot dat einde, vooraf trachten eene schets op te hangen van de burgerlijke pligten in 't algemeen, derzelver oorsprong, doel en gevolgen te ontwikkelen, alsmede den toetssteen aan te wijzen, waaraan men deze, om hunne innerlijke waarde te kennen, moet beproeven; om daarna dit alles meer bijzonder op ons, als Nederlanders, toe te passen.

Elk Mensch, zonder onderscheid, is Lid eener Maatschappij, om 't even of hij tot de zwervende Volksstammen, dan tot een gevestigden Burgerstaat behoore; om 't even, of hij de nog onbekende Afrikaansche binnenlanden, of de schaars bewoonde kusten van het barre Noorden bewone, dan wel het beschaafd en gematigd Europa zijne wieg en bakermat mag noemen: één zelfde verpligting, één gelijke wil, één overeenkomstig doel verbindt hem aan de maatschappij, waar hij is ingelijfd, en waarvan hij een wezenlijk deel uitmaakt, daar een gelijk belang, de zucht naar eigen geluk, hem aan dezelve boeit. Van hier niet alleen die tevredenheid met het land zijner inwoninge, welke wij ontwaren bij hen, die den onvruchtbaarsten, stiefmoederlijk bedeelden grond bewonen, maar zelfs dien sterksprekenden trek derwaarts, zoo dikwijls waargenomen bij dezulken, die, in vruchtbaarder streken gevoerd, in gunstiger en voordeeliger omstandigheden verplaatst, en in meer verlichte oorden overgebragt, hunne armoede, ruwen hemel, onvruchtbaren bodem en onbeschaafden toestand, boven die allen, hebben terug gewenscht, zelfs met opoffering van alle voordeel en gemak, ja, wat meer is, onder het bedreigen en doorstaan van de grootste gevaren, op alle mogelijke wijze, getracht hebben weder te bereiken. Wekt niet het hooren van 't zoo beroemde Koeffed soms bij den Zwitser het, hem veelal doodelijk, *heimwee* op?

Maar waarom is nu de Mensch zoo gehecht aan de Maatschappij, tot welke hij behoort? waarom verlangt hij daar bestendig te verblijven? en waarom begeert hij dat,

dat, in tegenstelling van andere, soms, in velerlei opzigten, meer gelukkige Staten? Meestal uit eene als 't ware aangeborene neiging. Immers wanneer geen bijzonder belang, 't zij om 't ambt, hem opgedragen, te bekleeden, om de handelbetrekkingen, waarin hij geplaatst is, voor te staan, om den omvang der wetenschappen, die hij moet aanleeren en beoefenen, te voltooijen, of om een middel van bestaan te zoeken of te vestigen, dringende redenen oplevert, om het Vaderland voor eene vreemde landstreek te verwisselen; of wanneer grillige verkiezing, of noodlottige onvoorziene omstandigheden hem niet nopen tot het opzoeken van oorden, buiten den Vaderlandschen bodem gelegen; zoo hecht hij zich, bij voorkeur, aan het plekje gronds, waarop hij geboren is, om daar zijne vaste woonplaats te vestigen, en wel zonder dat bijzondere voordeelen hetzelve boven andere landen verheffen, zonder dat dikwijls tijdelijk belang of welvaren hem boeijen, of de banden van bloedverwantschap, of des huwelijks, hem binden; — dan is 't alleen die aangeborene neiging, die elk hart bezielt, die wij, wel is waar, veelal als een blind, maar ook te gelijk heilzaam, vooroordeel kunnen beschouwen, dat even zoo toevallig het gevoel leidt, als het lot en de plaats der geboorte voor den mensch toevalligheden zijn, waardoor zijne keuze bepaald wordt, of liever die hem zonder keuze, zonder dat hij denkt om te kiezen, doen verblijven waar hij is, en zijn lot verbinden aan dien Staat, die hem sedert zijne geboorte herbergde en beschermde; — dan wordt die plek gronds hem heilig en dierbaar, waar hij het eerste licht ontving, waar hij alle bescherming genoten heeft, waar zijn geheele bestaan zich ontwikkelde, waar hij tot mensch en burger gevormd werd; — dan ontkiemt het beginsel van vertrouwelijkheid. Een dankbaar gevoel van erkentenis voor genotene veiligheid en bescherming paart zich daarmede, en bij de naauwkeurige kennis van de bijzondere voordeelen, bij het geheel eigen worden met de spijzen, vermaken, gebruiken en instellingen van dat land, krijgt hetzelve eene zoo uitsluitende waarde en bijzonder overwigt in de schaal van ons gevoel, dat dit, niet zelden, de kiesche oordeelvellingen van 't nadenkend verstand overstemt, en zoo geheel verstomt, dat alleen het stugge oordeel van zoogenaamde sterke geesten hier eene

andere keuze doen, en die, met hoe veel naberouw ook, ſoms kan volhouden.

Zoo geheel vertrouwelijk, uit een beginſel van dankbaar gevoel, aan het geboorteland gehecht, voelt elk mensch zich gelukkig op den grond, dien hij bewoont, en in de omſtandigheden, waarin hij geplaatst is: en daar hij, bij het gevoel van, in dit opzigt, geheel gelukkig te zijn, geen denkbeeld koesteren kan, dat een toeſtand, ergens elders te zoeken, hem gelukkiger kan doen worden, vormt dit eene groote tevredenheid van ziel, en ſtrengelt den band, die den Mensch aan zijn Vaderland bindt, en zijn Burgerſchap omvat, onontknoopbaar vast. Terwijl, naar mate de roem, dien zulk een Land, 't zij in heldendaden, 't zij in wetenſchappen en kunſten, 't zij in welvaart, boven andere verheft, hooger en hooger ſtijgt, ook deze zucht tot in 't overdrevene wordt verhoogd; zoodat hij met eene geestdrift voor hetzelve wordt ingenomen, die niet zelden aan het buitenſporige grenst.

Dit Vaderland nu, waaraan de Mensch zoo ſterk, ſoms met zoo veel geestdrift gehecht is, heeft, daar het zijnen Burgeren, uit den aard van 't maatſchappelijk verdrag, veiligheid en beſcherming toezegt en derzelver geluk bevestigt, ook wederkeerige eiſchen op zijne inwoners; en deze zijn van hunnen kant gehouden tot de betrachting van die pligten omtrent hetzelve, waarop het, uit hoofde van datzelfde maatſchappelijk verdrag, wederkeerig de billijkſte aanſpraak maakt.

Deze pligten ſtaan met die, welke de Mensch zichzelven verſchuldigd is, in 't naauwst verband; zij vloeijen, even als deze, uit de zucht tot geluk voort, ademen liefde voor den Vaderlandſchen grond en deszelfs bewoners, en kunnen, voor zoo verre zij hoofdpligten zijn, in deze korte, maar veel omvattende zinſnede begrepen worden: door vereende pogingen zorge te dragen voor het beſtaan en de veiligheid van het Vaderland, en alles aan te wenden, wat, niet met verwaarloozing van allen geoorloofd eigenbelang, maar evenwel des noods met opoffering van hetzelve, in ſtaat is, den bloei en de welvaart van hetzelve, en van zijne inwoners, te bevorderen en te bevestigen. — Hiertoe zijn uiterſt vermogen aan te wenden, geene poging onbeproefd te laten, veel min heilzame ondernemingen en inrigtingen te dwarsboomen,

of

of zijn eigen welvaren op de puinhoopen van den Vaderlandſchen voorſpoed te vestigen, zijn niet min gewigtige eiſchen, uit de natuurlijkſte drangredenen afgeleid, die elke Staat van zijne bewoners vordert.

Om aan deze gewigtige pligten te voldoen, onderzoeke ieder Burger zijne neigingen en krachten naauwkeurig, zoo wel die nog ſluimerend in zijnen boezem verborgen liggen, als die reeds ontwikkeld zich voor zijn onderzoekend oog vertoonen. Hij bepale daaruit zijnen bijzonderen toeſtand, en ontdekke alzoo, in welk opzigt hij zijn Vaderland, boven zijne algemeene verpligtingen, ook in 't bijzondere kan van nut wezen, zonder die algemeene pligten daarbij te verwaarloozen of min te achten. En bij 't voldoen aan zijne heerſchende neiging, bij 't behoorlijk ontwikkelen en aanwenden zijner krachten tot dat einde, kan hij, met roem bekransd, de edelſte laurieren inoogſten, zijne eigene eerzucht, die groote ſpringveer onzer edele daden en hartstogten, verhoogen en voldoen, en alzoo zijn Vaderland den hoogſten dienst bewijzen, die uit zijnen bijzonderen toeſtand voortvloeit, en zeldzaam door iemand anders, behalve hem, zoo volkomen kan bewezen worden.

Daar nu alle de gevorderde pligten eene onmiddellijke betrekking hebben op het heerſchend Volkskarakter, zoodat zij de heilzame ſtrekking daarvan bevorderen, en deszelfs verderfelijken invloed tegenſtaan en onderdrukken moeten; zoo is eene naauwkeurige kennis, overweging en toetſing daarvan hoogstbelangrijk, om aan onze neigingen die ſtrekking te geven, welke voor 't Vaderlandsch belang de nuttigſte is, althans, onzes inziens, de voordeeligſte ſchijnt te wezen.

Daar ook het waar geluk van een Volk afhangt van deszelfs zedelijken toeſtand, zoo is de Zedekunde, en wel bijzonder de Christelijke Zedekunde, de eenige, de zuiverſte toetsſteen van dat karakter, en van de regeling dier pligten, die elk Burger zijn Vaderland ſchuldig is. — En deze leert hem, het algemeen belang tot het hoofddoel zijner burgerlijke bemoeijingen maken; zijn arm, zijne kundigheden en invloed het Vaderland ten algemeenen nutte wijden; zij doet hem gewillig het offer, dat het Vaderland van hem vordert, dragen; zich gelaten onderwerpen aan de rampen, die het Vaderland ondervindt, en hem, als een lid daarvan, drukken; zij zet hem aan, om weêrſtand te bieden aan die verleidin-

gen, welke zijnen burgerpligt zouden kunnen doen wankelen, en hem ten verrader zijns Vaderlands maken; doet hem, als een andere CURIUS, het Samnietisch goud verachtelijk van de hand wijzen, en getrouwheid, bij armoede, boven rijkdom, door verraderij en meineed verkregen, ſtellen; zij doet hem zijne pogingen inſpannen, om de vlekken en de heerſchende ondeugden, die zijnen Landaard aankleven, tegen te ſtaan; om de onmatigheid, wier heillooze invloed de Vaderlandſche deugden ondermijnt en verpest, de ſpringveren van nationale veerkracht verlamt, en de rijkdommen vernielt, — om den wellust en zijne ſchandtooneelen, die Natiën ontzenuwen en den heldenmoed uitdooven, als eene hoofdondeugd onder de ondeugden, als eene pest en geeſel van het menschdom, te vlieden. Zij leert hem, in alle de verſchillende betrekkingen, waarin hij als een werkdadig, arbeidzaam Burger verkeert, eenen ijver en getrouwheid aan den dag leggen, die de betrekkingen, waarin hij, zoo tot zichzelven, als tot zijn Vaderland, geplaatst is, allezins van hem vorderen, zijn tijdelijk voordeel en de bloei des lands vereiſchen, en hem op duurzame en beſtendige achting aanſpraak geven; zij doet hem, door een wettig huwelijk, aan de inſpraak der natuur voldoen, en de kracht der burgerlijke wetten handhaven en verſterken, om daardoor de ſchandtooneelen van den wellust te verwijderen, het Vaderland gezonde kinderen te verſchaffen, en deze, door eene deugdzame en verſtandige opvoeding, tot edele menſchen, kundige, werkzame en deugdgezinde inwoners, brave burgers, getrouwe huisvaders en moedige helden, of tot eerwaardige en lieftalige vrouwen, kuiſche echtgenooten en teerhartige moeders te vormen; om alzoo, zelfs bij eene verbasterde Natie, eene nakomelingſchap te verwekken, die de vlekken, welke het nationaal karakter ontſieren, uitwiſſchen, hare verbastering herſtellen, tot de oorſpronkelijke edelaardigheid te rug brengen, en te gelijk eene ſchoone reeks van edele en roemvolle deugden kan verſpreiden.

Zoo nu deze leſſen der Chriſtelijke Zedekunde, de leſſen van het Evangelie, met dien ernst en naauwkeurige gezetheid worden waargenomen, als de omſtandigheden, waarin het menschdom verkeert, en de onvolmaaktheid, die hetzelve aankleeft, toelaten, dan veréigt de mensch, in den ſchoot van 't geliefde Vaderland, zijn

zijn eigen geluk, en, wat nog meer zegt, dat van eene gewenschte nakomelingschap; een geluk, gegrond op het streelend vooruitzigt van welvaren, van deugd, van roem, en van eigen achting; een geluk, dat zeker volgen moet, en de zaligste bewustheid van pligtsbetrachting medevoert, tot op dat oogenblik, waarin wij, dit aardsch tooneel verlatende, zullen verplaatst worden in den gezegenden kring van Hemelburgeren.

En nu, mijne Landgenooten! wat algemeen waar is, geldt dat ook niet van 't bijzondere? en is niet de betrekking van elk Burger tot zijn Vaderland ook de onze? of zouden wij zoo verre van alle deugdzame beginselen ontaard zijn, dat wij, gelijk OCKERSE getuigt, ons nagenoeg in dien staat bevinden, dat wij geen karakter meer hebben, en tot den hoogstmogelijken staat van verbastering vervallen zijn (*)? ô Neen! het Vaderland, dat hoogst dierbaar voorwerp voor elk weldenkend hart, wordt nog hartstogtelijk, ook door ons, bemind. Hier, trouwens, ontwikkelde zich ook de kiem van ons aanwezen, die ons aan het *niet* onttoog, en ons het geluk van te bestaan deed ondervinden; hier rustte onze behoeftevolle kindsheid, onder de bescherming der vergende liefde, in het schommelend wiegje; hier dartelden wij onze prille jeugd in zorgelooze spelen door, en genoten wij alle de genoegens, aan ons aanzijn verbonden; hier ontwikkelden zoo wel de knoppen der vreugd, als de zaden eenes edelen naijvers, die ons de loopbaan van eer en geluk opende; hier bouwden wij veilig onze haardsteden en altaren naast elkander, mogten de zaligende indrukken van den besten Godsdienst ontvangen, en zoo ook ons eeuwig geluk zien ontluiken en vestigen; hier rust ook de asch van dierbare voorouders, bloedverwanten en vrienden, die wij beminden, der edelste mannen, die wij hoogschatten, der dapperste helden, wier nagedachtenis wij erkentelijk vereeren, terwijl de nagalm hunner edele deugden en roemvolle daden een zacht vuur van liefde en hoogachting, met den wil van navolging, ontsteekt. En zouden wij bij dit

(*) *Karakterkunde*, 3de Stukje, bladz. 174.

dit gevoel den eerſten burgerpligt, de liefde tot het Vaderland, miſſen? zouden wij onverſchillig zijnen rampvollen toeſtand beſchouwen, en onaandoenlijk zijnen roem en zijne gelukzon zien tanen? Neen! dit is onmogelijk voor het Nederlandſche, het gevoelige Nederlandſche hart, dat nog niet ontaard is van de deugden der Voorvaderen, en waar door nog het onvervalschte bloed der Batavieren ſtroomt.

Natuurtrek tot het Land, waarin wij 't licht aanſchouwen,
En waar wij, door geboorte, of ander burgerregt,
Onze outers ongeſtoord bij onze haardſteên bouwen,
Hoe gretig kust ons hart de banden, die gij legt!
Mijn dierbaar Vaderland was met u ingenomen,
Van dat de Batavier, in dit aaloud gewest,
Zijn vrijheid gelden deed bij 't werelddwingend Romen,
En op Civilis deugd haar' grondſlag heeft gevest (*).

Maar vordert dan ook dit ons zoo waardig, zoo dierbaar Vaderland niet zulke pligten van ons, als het, naar zijne bijzondere omſtandigheden gewijzigd, van elk Burger vorderen kan? Zeer zeker! Wat elk mensch zijn Vaderland verpligt is, zijn wij ook aan het onze verſchuldigd, en zijn dit des te ſterker, hoe gewigtiger de drangredenen zijn, die deze eiſchen doen, hoe benarder deszelfs toeſtand is, en hoe verder de verwijdering van het oorſpronkelijk zedelijk of natuurlijk beſtaan kennelijk doorſtraalt; — wij zijn die des te dringender en des te naauwkeuriger verpligt waar te nemen (zoo er ooit graden in de naauwkeurigheid van pligtsbetrachting kunnen worden toegelaten) hoe meer de omſtandigheden, waarin ons Vaderland verkeert, uiteenloopen, of de verſchillende betrekkingen, waarin wij zelve geplaatst zijn; en waarin wij tot het Vaderland ſtaan, nieuwe en onderſcheidene pligten van ons vorderen.

En offchoon alle de inwoners te zamen genomen den Burgerſtaat uitmaken, en dus die pligten allen en gezamenlijk moeten betrachten; zoo zij het voorbeeld van den onverlaat, die hen met voeten treedt, geenszins de dekmantel, waaronder wij ons van derzelver nakoming zouden willen verſchoonen. Zelfbelang levere nimmer een bedriegelijk oogpunt op, waaruit wij onze ware verpligtingen beſchouwen, noch leere ons dezelve met eene val-

(*) J. DE JONGH, *Liefde voor het Vaderland.*

valsche verw te teekenen, die in 't donker of althans in de schaduw te plaatsen, en alzoo stilzwijgend en onachtzaam voorbij te gaan. Veel min zoeke men in een bedorven hart, ziedend bloed, oploopend gestel, verkeerde gewoonte, ongepaste levenswijze, heerschende gesteldheid en opvoeding, oorspronkelijke redenen, om pligtverzuim verschoonlijk te maken, of zich aan de betrachting der wetten te onttrekken. Neen, op elk en een ieder voor zichzelven rust de dure verpligting, om zijn eigen of aangenomen Vaderland op alle mogelijke wijze voor te staan, deszelfs wetten en instellingen naauwkeurig te kennen en te betrachten, deszelfs roem en welvaart met al zijn vermogen uit te breiden en te bevorderen, om alzoo het geluk van den beminden grond, en gevolgelijk zijn eigen geluk, en dat van zijne medeburgers en nakomelingen, te vestigen en te verzekeren. Zoo wordt de band, die den Burgerstaat verzekert, naauwer toegehaald; zoo voldoen wij aan de groote les van onzen Heiland, die ons leert, dat, onzen naasten lief te hebben als ons zelven, een hoofdpligt is, die, met de liefde tot God gepaard, den inhoud van Wet en Profeten omvat.

Elk beginne derhalve de verbetering van zijnen zedelijken toestand van zichzelven af, zonder zich aan zijnen buurman, zoo die al eens verkeerd mogt handelen, te storen, maar ook zonder zich van hem, zoo hij zijne pligten betracht, te laten voorbij streven; en zoo elk dit doet, en van zichzelven af begint om zich te beteren, zoo doen wij dit allen, en één gevoel, één stemming, één hartstogt zal dan ons allen bezielen, en ons eendragtelijk doen handelen, en streven naar dat één en groote doel, — *het heil van 't Vaderland.*

Welaan dan, Landgenooten! scharen wij ons gezamenlijk hiertoe om het Altaar des Vaderlands; plegtig belovende, met verzaking van alle bijzondere denkwijzen, elk in onze ziel, onder opzien tot God, dat wij voortaan, eensgezind, ons Vaderland boven alles zullen beminnen; dat wij deszelfs wetten eerbiedigen, onze burgerpligten hoogschatten, en alle onze vermogens willen aanwenden, om die zoo ijverig, zoo getrouw en zoo volkomen, als ons mogelijk zijn zal, te vervullen. Dan zullen wij den roem van ons dierbaar Vaderland, hoe ook bezwalkt, weder doen schitteren; deszelfs gezonkene welvaart op nieuw vestigen en doen herleven; de

waardige zinſpreuk onzer Voorvaderen: *Eendragt maakt magt*, in den vollen omvang harer beteekenis, ſtaven, en een geluk, dat, helaas! zoo niet allen, althans den meesten onzer, onbekend is, aan ons Vaderland en onszelven verſchaffen, en onze lieve Kinderen, als de rijkſte erfenis, nalaten.

BERIGT, AANGAANDE DE GENEZING EENER GROOTE GESCHIKTHEID TOT DE ZWARTE STAAR, (*Amaurosis.*) Door den Hofraad HENNING, te *Zerbst*.

Een perſoon, tuſſchen de 40 en 50 jaren, werd te *Zerbst*, wegens herhaalde misdaden, in het Tuchthuis geplaatst, en aan het wolſpinnen gezet. Dezelve was zwart bruin, kort en gedrongen van geſtalte, met zwarte glinſterende oogen, gewoon aan eene voedende levenswijze, nooit ziek geweest, en voorai nooit aan de oogen. Nadat hij drie maanden lang had vastgezeten, begon hij over verzwakking des gezigts te klagen, welke dagelijks toenam, zoodat hij eerlang naauwelijks meer alleen kon gaan. Daar de Lijder in zijn werk zeer naarſtig was, dacht de Geneesheer in den beginne, dat de kwaal ontſtond uit eene te groote inſpanning des gezigts in de fijne wolſpinnerij; waarom hij hem dien arbeid verbood, en de gewone ontlastende en afleidende, voor zulke gevallen paſſende, geneeswijze voorſchreef: terwijl hij hem ook beter voedſel, dan de gewone Tuchthuiskost, bezorgde. Ondertuſſchen bragt zulks geenerlei verbetering in het gezigt te wege; wordende de kwaal daarentegen van dag tot dag erger. Thans ſtreefden er ſteeds, zoo het ſcheen, een oneindig aantal roode en violette punten en lijnen voorbij zijne oogen, met vermeerdering van duisterheid en eene zigtbaar toenemende verwijdering des oogappels.

Terzelver tijd beſpeurde de Lijder eene drukking midden op het hoofd, en eene prikkeling door de ledematen; terwijl eene voorheen bij hem plaats grijpende neiging tot uitwaſemen geheel ophield. Deze verſchijnſels bragten den Geneesheer op het denkbeeld, dat er een rheumatiſche prikkel aanwezig ware, en dat de kwaal veelal veroorzaakt wierd door gebrek aan genoegzaam verwar-

warmende dekens op zijn bed. Hierin werd derhalve verbetering bezorgd, en teffens alles aangewend, hetwelk in zoodanige gevallen pasende is, onder andere ook het *Extr. Aconiti*, tot een half grein om de vier uren.

Niettegenstaande eene zoo wel ingerigte Geneeswijze, werd de kwaal van tot dag erger; zoodat het gezigt der Lijders steeds verwarder werd, en er hem, in de lucht, stukken, als geheele boombladen, schenen te vliegen. Hierop besloot de Geneesheer, om, na de aanwending van een sterk Purgeermiddel, zijne toevlugt tot de *Belladonna* te nemen, en hem 's morgens en 's avonds het volgend poeder toe te dienen:

℞ *Pulv. herb. et radic. Belladon. gr. j.*
Sacch. alb. gr. X.
M.

Dit Geneesmiddel verwekte bij den Lijder enkel eene geringe duizeligheid, zoodat men daarmede onafgebroken kon voortvaren. Dan, daar de pols aanmerkelijk voller werd, deed de Geneesheer den Lijder aderlaten, en liet hem veel Gerstewater drinken; terwijl hem, tot meerder afleiding, van tijd tot tijd Mosterdpappen tegen de voeten werden gelegd.

De uitwerking der *Belladonna* was in dezen zeer uitstekende. Want naauwelijks had de Lijder daarvan dertig greinen gebruikt, of hij kon de voorwerpen wederom op een afstand van dertig of veertig schreden onderscheiden. Ook was zijn gezigt binnen den tijd van eene maand volkomen wederom hersteld. Bij nacht zweette de Lijder ook wederom; doch het aanmerkelijkst was in dezen de aanhoudende sterke pislozing, welke hierdoor werd verwekt.

Na verloop van een jaar begon deze Gezigtsverduistering weder te keeren, zonder dat men daarvan eene kennelijke reden kon ontdekken. Thans keerde men, gelijk van zelve sprak, tot het gebruik der *Belladonna*, na het nemen van twee krachtige Purgatien, terug. Bij deze gelegenheid waren zestien greinen *Belladonna* voldoende; terwijl dezelve ook wederom, schoon niet zoo sterk als voorheen, door de piswegen werkte.

VER-

VERSLAG VAN HET LEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN GOTTHOLD EPHRAIM LESSING.

GOTTHOLD EPHRAIM LESSING's Grootvader, THEOPHILUS genaamd, was Advokaat te *Kamenz*, in *Pomeren*, alwaar hij Hoofdſchout werd; hij was afkomſtig van een Protestantsch Leeraar, wiens naam, CLEMENT LESSING, vermeld wordt in een verdrag reeds van den jare 1580. THEOPHILUS had eene beſchaafde opvoeding genoten, en eenen naam gemaakt door het uitgeven van eene Twistrede, aan de Univerſiteit van *Leipzig*, in den jare 1670, getiteld: *De Religionum Tolerantia.* Dit ſtuk werd een erfgoed in de familie, en had gevoeligen invloed op de denkwijze van den Kleinzoon.

De Vader, JOHANNES GOTFRIED, was een veelſchrijvend man. Hij ſchreef: *Vindiciæ Reformationis Lutheri*; *Disquiſitio Historica de Confeſſione Fidei, quam Protestantes Hispaniâ ejecti*, 1559, *Londini ediderunt*; *Animadverſa Historica in Crypto-Socinianorum Collegia Biblica*, en vele Godgeleerde Verhandelingen in 't Hoogduitsch. — Hij trouwde, in den jare 1725, met eene Juffrouw FELLER, Dochter eens Protestantſchen Leeraars te *Kamenz*, wien hij in zijnen post opvolgde. Hij verwekte bij haar twaalf Kinderen, vijf van welke hem overleefden. GOTTHOLD EPHRAIM, de oudſte van allen, werd op 22 Januarij 1729 geboren.

Hij genoot eene opzettelijk godsdienſtige opvoeding: zijn eerſte boek was de Bijbel; in zijn vijfde jaar kende hij den Catechismus reeds van buiten, kon verſcheiden van LUTHER's gezangen met veel bevalligheids opzeggen, en had aanmerkelijke vorderingen in 't Latijn gemaakt, waarin hij door MYLIUS, een jongeling van eenige taalkunde, onderwezen werd.

De Vader was een voorſtander van uitſtekende talenten, en ſtreefde naar de eere van herbergzaamheid voor kunſtenaars en lieden van letteren, welke *Kamenz* kwamen bezoeken. Vooringenomenheid boezemde dit ongetwijfeld den Zoon in, aangaande de najaging van letterroem. Onder zijne gasten bevond zich een portretſchilder, die met het gezin zeer gemeenzaam werd. Hij por-

portretteerde het kind, ſpelende met een vogelkooi. „ Neen," zeide het jongsken, „ niet met een vogel- „ kooi, maar met een ſtapel boeken zoude ik liever „ willen uitgebeeld worden." Van dezen vriend nam LESSING les in het teekenen, toen en naderhand. Van dit oogenblik af dagteekende zijn ſmaak voor de fraaije kunſten, in welke hij, in rijpere jaren, zoo gelukkig ſlaagde.

Op zijn negende jaar werd hij naar eene kostſchool te *Königsbruck* gezonden, alwaar zijn leermeester MYLIUS ondermeester was geworden; des bovenmeesters naam was KEINZE. Zoo ſnelle vorderingen maakte hij, dat hij, twaalf jaren oud zijnde, voor dertienjarig werd verklaard, en, na een ſtreng onderzoek, aangenomen in eene ſchool te *Meiſſen*, in welke alleen jongens van die jaren en bevoegde bekwaamheden werden aangenomen. Voor honderdëntwintig kinderen was die kweekſchool beſtemd.

Grieksch en *Latijn* waren eigenlijk de uitſluitende voorwerpen der beoefeninge. Zonder eenen voorraad van Grieksch, kunnen de wetenſchaps- en kunsttermen, en de hoofdeigenſchappen van opſtellen, niet verſtaan worden. Zonder eenen voorraad van Latijn, kunnen de hedendaagſche talen, vooral de zuidelijke, geene vastheid in 't geheugen vinden, waaraan derzelver naamlijst zich kan hechten. Het *Fransch*, de Aardrijkskunde en Geſchiedenis hebben inderdaad insgelijks hunne waarde; doch zij laten zich, in vergelijking geſproken, gemakkelijk leeren; de gemeene beweegredenen der gezelligé verkeeringe zijn genoeg om tot derzelver verkrijging te nopen; zoodat hij, die alleen met Latijn en Grieksch van de ſchool gaat, op den ouderdom van vijfëntwintig jaren die kundigheden daarenboven zal verkregen hebben; doch hij, die op de ſchool alleen de gemelde kundigheden zal hebben opgedaan, op den ouderdom van vijfëntwintig jaren zich zal beklagen, geen Grieksch en Latijn geleerd te hebben. Te *Meiſſen* vertoefde LESSING vijf jaren, en herdacht altijd met genoegen aan het tijdperk, aan 't welk hij de vastheid zijner klaſſiſche geleerdheid was verſchuldigd. Zucht tot kleinigheden (waarvan LESSING niet vrij was) en een valsch gevoel van evenredigheid, wat de belangrijkheid der dingen betreft, hecht ligt op het overladen geheugen des doorkundigen Geleerden. Dikmaals geeft hij meer

acht

acht op accenten dan op woorden, op woorden dan op volzinnen; in ſtede van in den Hiſtorieſchrijver naar daadzaken en grondregels te zoeken, en in den Dichter naar eene hooge vlugt van verbeeldinge of gewaarwordinge, zoekt hij naar eene twijfelachtige lezing, of een onregelmatigen maatklank. Dit heet, de taal niet tot een werktuig, maar tot een uiterſt doel van onderwijs te ſtellen; even gelijk de Neger zijnen ketel om zijns zelven wille, en niet om zijne nuttigheid, godsdienſtiglijk vereert.

Veel bezat LESSING van dit natuurlijk vooroordeel, den Geleerden eigen, en had eene belangelooze zucht voor *Grieksch* en *Latijn* ingezogen. Terwijl hij nog ter ſchole ging, bearbeidde hij voor zichzelven THEOPHRASTUS, hoewel het geen ſchoolboek was. Ook vertaalde hij, ten dien tijde, verſcheiden Odes van ANACREON, thans onder zijne gedichten voorhanden, en gaf blijk van zijne vooringenomenheid met TERENTIUS, een voorteeken van zijnen toekomſtigen ſmaak voor het tooneeldicht.

De naam van zijnen leermeester in de wiskunde te *Meisſen* was KLEMM: ſpoedige vorderingen maakte hij in die wetenſchap; doch de wiskunde was nooit zijne geliefde oefening. Hij ondernam inderdaad omtrent dezen tijd eene vertaling van EUCLIDES; doch hij maakte van de meetkunde alleen in zoo verre werk, als dezelve voor zijn *Grieksch* dienstbaar was. In 1746 verliet hij de ſchool; zijne laatſte prijsverhandeling was een *Latijnsch* opſtel *De Mathematica Barbarorum*.

Het vroegſte zijner oorſpronkelijke dichtſtukken in 't *Hoogduitsch* bezingt den ſlag van *Kesſelsdorf*; het werd geſchreven in 1746, op zijns Vaders verzoek, die een kompliment verlangde te maken aan eenen Luitenant-Kolonel CARLOWITZ.

Nu vertrok LESSING naar de Univerſiteit van *Leipzig*, met oogmerk om er in de Godgeleerdheid zich te oefenen. Tot nog toe was zijne naarſtigheid door bedwang verſterkt, en zijn gedrag door naauw toezigt geregeld. Thans bevond hij zich in 't midden van nieuwe medgezellen, velen van welken jongelingen van de groote wereld waren. Zij bragten hem in den Schouwburg, waarin hij vermaak vond, en lachten met zijne lompheden, welke hij begon te hervormen. Hij nam een rijd- dans- en ſchermmeester aan; oefende zich verder in het *Fransch*,

Fransch, en begon met het *Engelsch* en *Italiaansch*; met eenige moeite bewoog hij zijnen Vader om deze offeranden aan de Bevalligheden te bekostigen; in zijne houding, zeden en manier van spreken werd hij een man naar de mode. PALLAS scheen hij met APHRODITE geheel te hebben verwisseld. LESSING was er op uit om boven anderen uit te munten, en was er voor berekend; maar in het Collegie werd hij de belhamel meer der vrijdenkers dan der strenge onderzoekers. Hij nam den schijn aan of gevoelde inderdaad eene diepe verachting voor de Hoogleeraars aldaar; misschien dacht hij, op school zoo veel te hebben geleezen, dat hij van hunne lessen weinig of geen nut konde trekken. Somtijds vernederde hij zich om ERNESTI en KÄSTNER te gaan hooren, over 't *Grieksch* en de Wiskunde; maar hij was aan 't hoofd van eene soort van sekte onder de Studenten, die van ledigheid hun werk maakten, niet omdat zij niet wilden onderwezen worden, maar omdat zij daar boven zich verheven achtten. Niets van de Geneeskunde verstaande, maakte hij zich een hoog denkbeeld van de Hoogleeraars in die wetenschap, en verzocht zijnen Vader, Arts te mogen worden. Intusschen nam hij die oefening met er daad bij de hand, doch werd dezelve welhaast moede; 't was in de gehoorzaal niet, zoo als zijn jonge vriend verhaalde, dat hij eenen Cursus over de Zwangerheid bijwoonde! Een gewoon gevolg van te vroeg aanbevolene naarstigheid is onmagt van die te kunnen volhouden. Kinderen zoeken in verandering van onderwerp de verpoozing, die men hun niet veroorloft in verandering van bezigheid te vinden; indien zij het wezenlijk tooneel niet van buiten mogen veranderen, veranderen zij het denkbeeldig tooneel van binnen; de hebbelijkheid duurt voort, en van hier dat vroegrijpe verstanden gemeenlijk veranderlijk zijn in hunne werkzaamheden. De jaren van zorgvuldige opvoeding zijn niet naar evenredigheid vruchtbaar in uitmunters.

LESSING's groote geleerdheid en vroege talenten wekten de aandacht van vele mannen, die den gewonen tijd de Collegien hadden bijgewoond. NAUMANN, een Heldendichter, thans vergeten, wiens NIMROD toen eenigen naam maakte, zocht zijne verkeering. LESSING werd van zijne fraaije makkers over zijn verkeeren met zulk eenen zot uitgelagchen. „ Geen gezelschap," antwoordde hij, „ is zoo onverdragelijk als dat van eenen,

„ die

„ die niets méer dan een Heer is; alles is even laf, „ zonder dat men kans heeft om eene zotternij te hooren, „ daar men om kan lagchen, of een trek van vernuft, „ waardig om onthouden te worden. Ik bemin de op„ regtheid van NAUMANN's trotsheid; hij leest mij zij„ ne verzen voor, en ik hekel dezelve; hij verdedigt ze „ als autheur, en wij leeren beiden — hij ſchrijven, „ en ik bekritiſeeren. Dit is een natuurlijk inſtinct van „ den kunſtenaar. Hij wil ongemeen zijn. Oude lie„ den zijn doorgaans opregt." LESSING's nieuwsgierigheid kon lieden van den gewonen ſtempel niet dulden: zijn ſtelregel was: „ Denk verkeerd, maar denk voor u „ zelven."

Nu en dan bezocht hij GELLERT, den Fabeldichter, die aan zwaarmoedigheid onderhevig was. Eens vond hij hem, eenige boeken van godsdienſtige drijvers van ſtrengheid voor zich hebbende liggen, dienende om onrust aangaande den toeſtand der ziele aan te jagen. LESSING was geen vriend van dit ſlag van ſchriften; hij ried GELLERT, zijnen CALVINUS te verbranden, en eenige vrolijke wellustige ſtukjes te lezen. GELLERT nam dit kwalijk: „ Ontrust mijn geloof niet, den eenigen troost in „ mijne ellende." LESSING wenschte hem beterſchap, nam affcheid met medelijdende beleefdheid, en kwam er niet meer.

Profeſſor KÄSTNER, zoo bekend door zijne Puntdichten als door zijne bedrevenheid in de Wiskunde, had een Disputeer-collegie over eenige onderwerpen der beſpiegelende wijsbegeerte aangelegd; de meest gevorderde Studenten werden aangezocht, om er leden van te worden. LESSING was er twee jaren lid van, en muntte uit door de ſtoute oorſpronkelijkheid zijner gevoelens, en door de ſcherpzinnigheid en menigte van bewijzen, die hij ter verdediginge aanvoerde. In dit gezelſchap maakte hij kennis met ZACHARIA, den Treurdichter, met de beide SCHLEGELS, de eene van welke naderhand *Deensch* Historieſchrijver werd, en inzonderheid met eenen jonger Broeder van zijnen eerſten Leermeester, CHRISTOFFEL MYLIUS, die, veelligt, aan de ſekte der Vrijdenkers geene groote eere deed, doch hunne ſtoutſte leerſtellingen met eene kracht van welſprekendheid voordroeg, die dezelve in het redetwisten aangenamen ingang deed vinden, en LESSING niet ſlechts aan zijne openbare, maar ook bijzondere verkeering

ring deed deel nemen. MYLIUS was dikmaals flecht bij kas, en zeer berooid in zijn gewaad; nogtans verzelde hem LESSING op de ſtraten en openbare wandelplaatſen, met eene houding van zelfvoldoeninge, en ſcheen zijne eer te ſtellen in de vriendſchap der wijsbegeerte, die met geſcheurde kleeren gaat. De mode der Ongeloovigheid (want zij was thans mode te *Leipzig*) ſchijnt haren grond gehad te hebben in de aanmoediging, welke VOLTAIRE en andere *Franſche* Anti-christenen thans aan het Hof van *Berlijn* vonden, en wier ſchriften in *Duitschland* opgang begonnen te maken.

MYLIUS gaf een Weekſchrift in 't licht, *de Vrijdenker* genaamd, welk geenen bijval vond en van korten duur was.

WEISSE, de Tooneeldichter en Kindervriend, thans Student te *Leipzig*, doch geen lid van het Disputeercollegie, was insgelijks een van LESSING's gemeenzame vrienden; beiden hadden even veel zucht voor het Tooneel, en vertaalden te zamen in Hoogduitſche Alexandrijnſche verzen den *Hannibal* van MARIVAUX. LESSING bezocht zoo wel de Kleedkamer als de Bak. Hij verkeerde met de Acteurs en Actrices, en ſtond in hooge gunst bij Madame NEUBERIN, eene voortreffelijke Actrice en ſchoone vrouw, thans Directrice van den Leipziger Schouwburg. Men geloofde, dat hij veel invloeds had op hare keuze van tooneelſtukken en de inrigting der decoratien; alsmede dat hij een welkom kritiek was aan haar toilet, en een beſtendig gast in het *boudoir*. Eenige oude Acteurs, BRÜCKNER bij voorbeeld, herinneren zich, in LESSING's tegenwoordigheid repititie gehouden te hebben, en bij zware plaatſen door hem te zijn onderrigt geworden. „ Hij las," zeide BRÜCKNER, „ met na„ druk en oordeelkundig, maar niet deftig genoeg om „ openlijk te reciteeren."

In den jare 1749, wanneer LESSING's Vader verwachtte, dat zijn Zoon of de gewijde Orde aannemen, of in de Geneeskunde zich zou laten promoveeren, brak de bommel uit, en had ongenoegen ten zeer natuurlijken gevolge. In den Godsdienst geloofde hij niet, en de Geneeskunde beviel hem niet. „ 't Was met moeite (ſchreef „ hem zijn Vader) dat onze bezuiniging toereikte, om „ u duslang te hebben kunnen onderhouden; en zou„ den wij daartoe niet in ſtaat geweest zijn zonder den „ onderſtand, van ſtads wege, alleen voor de Studen-

„ ten in de Godgeleerdheid beſtemd." — „ Ik zal geen „ Proponent (antwoordde LESSING) en een huichelaar „ worden." — „ Dan moet gij (herſchreef de Va- „ der) voortaan voor uzelven zorgen." LESSING on- dernam dit.

Thans ontlaste hij zijne portefeuille van alle hare volledige brokken, voornamelijk beſtaande uit berijmde vertalingen, toen hij nog op ſchool was vervaardigd, en ſtortte dezelve in een Tijdſchrift, door MYLIUS te *Leipzig* ondernomen. Hij vertaalde uit het *Fransch* eenige tooneelſtukken, die genoegzamen opgang maak- ten, om zijne behoeften ten grooten deele te vervullen. Hij volgde Madame NEUBERIN en hare troep naar *Ham- burg*, zond een wekelijksch papier van zijn eigen maak- ſel in de wereld, het model van zijne volgende Too- neelpoëzij, bevattende oordeelkundige aanmerkingen op het tooneel, alsmede zoodanige vertalingen van Franſche ſtukken, als door de Acteurs niet waren aan- genomen. Zijn eerſte oorſpronkelijk ſtuk was getiteld *de jonge Autheur*, en werd Madame NEUBERIN's troep met bevende handen aangeboden. Zij las het met meer partijdigen nadruk dan dien van ſmaak en vriendſchap, wenschte met een profetisch vertrouwen hare bekenden geluk met den dageraad van oorſpronkelijk Duitsch too- neelvernuft, ſpeelde het met al haar gewone vuur, en deed het bij de Hamburger toehoorders eene zegepra- lende ontmoeting behalen. LESSING was gelukkig, door de hand der ſchoonheid met den krans des vernufts gekroond. Tegen de volgende vertooningen moesten er eenige veranderingen in het ſtuk gemaakt worden, en des Dichters naam zou vermeld ſtaan op de aankon- digingen voor den avond, als te zijnen voordeele zou ge- ſpeeld worden.

In dien tusſchentijd kwam er een brief van *Kamenz*, meldende dat zijne Moeder op ſterven lag, en hem ver- langde te zien, en dat zij hoopte, nog het middel te mo- gen wezen om hem met zijne familie te verzoenen. LES- SING kende het afgrijzen, waarmede zij zijne verbinde- nis met de tooneelisten beſchouwde, en de ſmart, wel- ke zij over het openlijk aankondigen daarvan zou ge- voelen. Hij gaf last, dat zijn naam op de aankondi- gingsbiljetten niet zou vermeld worden, en vertrok, bij vriezend weder en onder ſneeuwvlagen, met den post- wagen naar *Kamenz*. Zijne Moeders ziekte was afgeno- men,

men; of te hoog opgegeven; ten voorwendsel om hem thuis te ontbieden. Veel had LESSING door de koude geleden, op eene reize, met zoo veel hartelijkheids van moederliefde ondernomen, en was zelf een voorwerp van bekommernisse en mededoogen; ten volle berekend om het huiselijk liefdebetoon te zijnen behoeve te doen ontwaken. Zijn berouw werd vermoed, en hij met hartelijkheid ontvangen; van stads wege verkreeg hij nog voor een jaar verlenging van onderstand, en met kleine moeite haalde de Vader zijnen Zoon over, om de Collegien nog een jaar bij te woonen, eer hij omtrent eenen levensstand een vast besluit nam.

LESSING keerde inderdaad naar *Leipzig* terug, maar niet tot de aangename dagen zijner voorgaande genoegten. Madame NEUBERIN was ongenaakbaar geworden, 't zij omdat zij eene voordeeliger verbindtenis had aangegaan met een Heer van *Obschatz*, 't zij haar natuurlijk gezond verstand en gevoel haar aanzetteden, om met LESSING's vrienden zamen te werken, om hem tot een werkzaam leven te doen wederkeeren. Eene jonger Actrice, LORENZIN genaamd, was de EUCHARIS, welke die CALYPSO verving. Onder een verzierden naam deed LESSING met haar eene reize naar *Weenen*. Men luisterde elkander in 't oor, dat hij het hartzeer moest ondervinden, van als Acteur geenen indruk gemaakt te hebben. De ware toedragt dezer reize ligt in 't duister; doch toen zijne gereede penningen verteerd waren, vestigde hij zich te *Berlijn*, bood zijne letterbekwaamheden den Boekverkooperen aan, en zond aan zijnen Vader een berigt wegens zijnen behoeftigen staat, die inderdaad dringende was. Het volgende gedeelte eenes briefs aan zijnen Vader, omtrent dezen tijd geschreven, schildert den staat zijner uitzigten:

„ Gij eischt volstrekt van mij om thuis te komen. Gij schijnt te denken, dat ik te *Weenen* naar den post van Tooneelschrijver voor het Hof dong. Gij geeft voor te weten, dat ik de reisgenoot van MYLIUS ben, en met poetsemaken slechts roggenbrood verdien. Gij beschuldigt mij met het inbrengen van valsche voorgevens om herwaarts te keeren. Beter behoorde gij mij te kennen, dan mij van dat alles te verdenken.

„ 't Geen mij 't meest verwondert, is uw wederophalen van het oud verwijt, rakende mijne Blijspelen. Nooit heb ik beloofd, geene andere meer te zullen le-

zen of schrijven; en gij zijt te redelijk om het te vorderen. Gij zegt, dat ik te *Wittenberg* mijn geld aan het koopen van tooneelspelen verspild heb, en dat allen, met welken ik briefwisseling houd, tooneelspelers zijn. Van *Weenen* schreef ik aan den Baron SEILLER; hij is Directeur van alle de *Oostenrijksche* Tooneelen; doch hij is een man, met welken het eene eer is, en misschien van nut zijn kan, kennis te houden. Op *Koppenhagen* en *Dantzig* houd ik briefwisseling, en sta op het punt van aan den Heere CREBILLON, te *Parijs*, te schrijven, wiens *Catilina* ik vertaald heb. Is 't zonde, buiten de muren van *Kamenz* bekend te zijn?

„ Gij zegt, dat ik veel begin en niets ten einde breng. Is dat wonder? *Musæ fecessum scribentis et otia quærunt*; maar *nondum Deus nobis hæc otia fecit*. En, echter, indien ik de onderscheidene voltooide stukken opnoemde, die ik, onder de eene of andere gedaante, tot eenig oogmerk heb doen dienen, zouden zij niet zoo weinig in getal zijn; doch ik wil u de lijst niet zenden, want gij zoudt het overige nog meer dan de tooneelstukken afkeuren. Ik wenschte wel, dat ik nooit iet anders dan tooneelstukken had geschreven; dan zoude ik thans in betere omstandigheden zijn. Die ik te *Weenen* en *Hanover* aan den man gebragt heb, waren mij niet onvoordeelig.

„ Wat aangaat den post in de Philologische Kweekschool te *Göttingen*, dezelve zou mij wel voegen; verlies dien niet uit het oog, bid ik u. Indien gij dien post verkrijgt, zal ik terstond thuis komen. Doch indien gij omtrent mij geen bepaald uitzigt hebt, is het beter dat ik hier blijf, alwaar ik bekend, opgemerkt en bevorderd kan worden. 't Is geenszins onverschillig, *waar* men zijne bevordering verbeide.

„ Sta mij toe, dat ik hier uit PLAUTUS een gesprek aanhale van eenen Vader, die over zijnen Zoon insgelijks niet voldaan was.

„ Non optime hæc sunt, neque ego ut æquum censeo;
„ Verum meliora sunt quam quæ deterrima.
„ Sed hoc unum consolatur me atque animum meum,
„ Quia qui nihil aliud nisi quod sibi soli placet
„ Consulit, adversum filium nugas agit;
„ Miser ex animo fit, fecius nihilo facit,
„ Suæ senectuti is acriorem hyemen parat," &c.

„ Zoo

„ Zoo redelijk zijn deze gedachten, dat gij niet kunt nalaten, dezelve bij te vallen. Waarom moet mijne lieve moeder zich ongerust maken? Het moet haar om 't even zijn, waar ik slage, mits ik slage. Hoe zij zich kon inbeelden, dat ik te *Weenen* van Godsdienst zou veranderen, kan ik niet begrijpen; maar die inval zelf toont, hoe hoog uwe vooroordeelen tegen mij zijn geklommen. Doch God, vertrouw ik, zal mij gelegenheden schenken om te toonen, dat het mij aan het wezen van den Godsdienst noch aan kinderlijke liefde mangelt."

Een andere brief verspreidt licht over den aard zijner bedoelingen en gevoelens.

„ Ik verzoek, dat gij de geschrevene papieren, die in mijnen lesenaar liggen, wilt overzenden, en de bladen, tot opschrift hebbende: *Liefde en Wijn*, niet terug houden. Het zijn meest vrije navolgingen van ANACREON, en niet van zulk eenen aard, als onder de berisping eenes redelijken Zedeschrijvers vallen.

„ *Vita verecunda est*, *Musa jocosa mihi*, was de verontschuldiging van MARTIALIS in soortgelijk een geval; doch zij kennen mij weinig, die mijne denkwijze naast de zijne plaatsen: de bijnaam, welken uwe Theologische gestrengheid mij toevoegt, is niet verdiend. Wat zou er van HAGEDORN's roem worden, indien 't zoo ware?

„ Inderdaad, de eenige reden hunner aanwezigheid is mijn wensch, om mijne hand aan allerlei soort van dichtkunde te beproeven. Ten zij iemand vele proeven doe, kan hij omtrent zijnen natuurlijken kring van werkzaamheid geene zekerheid bezitten; en hij loopt gevaar, door zich in eene verkeerde streek te bewegen, om voor middelmatig door te gaan, terwijl hij, in de regte streek loopende, zou hebben kunnen uitmunten. 't Is SENECA's raad: *Omnem operam impende, ut te aliquâ dote notabilem facias.*

„ Indien de naam van: *Duitsche* MOLIERE, mij met regt konde gegeven worden, zou ik een eeuwigen naam gemaakt hebben. Om voor de vuist te spreken, hartelijk verlang ik dien te verdienen; doch ik ben van deszelfs omvang, en mijner eigen onmagt, volkomen bewust. Handel ik verkeerd, met eene loopbaan te zijn ingeslagen, in welke tot nog toe weinigen mijner landgenooten hebben uitgemunt? Heb ik ongelijk, een besluit

hebbende genomen, niet af te laten van ſchrijven, tot dat ik een meeſterſtuk in de wereld zal gezonden hebben? Uw beroog, dat een goed Tooneelſpelmaker ſlechts een gemeen Christen maakt, doet bij mij weinig af. Een Blijſpelſchrijver is iemand, die de ondeugden in een belagchelijk licht ſtelt. En heeft de ondeugd aanſpraak op onzen eerbied? en mag niet een Christen er den ſpot mede drijven? Indien ik een tooneelſtuk ſchreef, 't welk bij u Theologanten lof zou behalen — gij beſchouwt dit als onmogelijk — of indien ik de verachters van hun beroep in een belagchelijk oogpunt voorſtelde; beken dat dit uwe ſcherpheid eenigzins zou verminderen."

Een andere brief eindigt aldus:

„ Zal ik dan altijd beſtraffing moeten hooren over mijn kennishouden met mijnen ouden ſpeelmakker MYLIUS? Sed facile ex tuis querelis querelas matris agnosco, quæ, licet alias pia et integra, in hunc nimio flagrat odio. Noſtra amicitia nihil unquam aliud fuit, adhuc est, et in omne tempus erit, quam communicatio ſtudiorum. Hanc culpari potest? Rarus immo nullus mihi cum ipſo ſermo intercedit de parentibus meis, de officiis quæ ipſis vel præſtanda, vel deneganda ſint, de cultu Dei, de pietate, de fortuna vel hac vel illa via amplificanda, ut habeas, quem in illo ſeductorem et ad minus justa inſtigatorem meum timeas. Cave ne de muliebri odio nimium participes. Sed virum te ſapientem ſcio, juſtum æquumque: et ſatis mihi conſtat, te illud quod ſcripſiſti, amori in uxorem, amore tuo dignissimam, dediſſe. Veniam mi dabis hæc paucula Latino ſermone literis mandaſſe; ſunt enim quæ matrem ad ſuſpicionem nimis offendere posſint. Deum tamen obteſtor, me illam maximi facere, amare et omni pietate colere (*)."

(*) „ Gemakkelijk, echter, ontdek ik, uit uwe klagten, die van mijne moeder, die, hoewel anderzins godvruchtig en opregt, tegen hem van te fellen haat gloort. Nooit was onze vriendſchap iet anders, is het heden niet, en zal het nimmer zijn, dan gemeenſchappelijke letteroefening. Kan zij zulks kwalijk nemen? Zelden, ja nooit heb ik met hem geſproken over mijne ouders, over de pligten, die omtrent hen betracht, of hun moeten geweigerd worden, over den eerdienst aan Gode, over de godsvrucht, over

„ de-

„ deze of gene wijze om zijn fortuin te bevorderen; zoodat „ gij hem voor eenen verleider, en eenen opstoker tot min „ regtvaardige dingen, zoudt kunnen aanzien. Zie toe dat gij „ niet te veel in vrouwelijken haat deelt. Maar ik weet, „ dat gij een verstandig, regtvaardig en billijk man zijt: en „ 't is bij mij uitgemaakt, dat hetgene gij schreeft, om eene „ vrouw, uwer liefde allerwaardigst, te believen, geschreven „ is. Gij zult mij wel vergeven, dat ik dit weinige in 't „ Latijn heb geschreven: want het is van dien aard, dat mijne moeder, door achterdocht, het kwalijk zou kunnen nemen. God roep ik intusschen tot getuige, dat ik haar „ zeer hoog acht, bemin, en met allen eerbied in mijn hart „ vereer."

(*Het vervolg hierna.*)

WEDERANTWOORD AAN DEN SCHRIJVER VAN DEN BRIEF TEN VOORDEELE VAN DEN IN VRIESLAND EN GRONINGEN GEHOUDEN VROUWEN-WEDLOOP OP SCHAATSEN, IN DEN AANVANG DEZES JAARS.

Mijn Heer!

Schoon ik ongaarne aan Heeren *Letteroefenaren* verge, om hun *Mengelwerk* tot eenig twistschrift te leenen, verpligt mij nogtans hiertoe uw antwoord op mijnen Brief *over den Wedloop op Schaatsen door Vrouwen*. Dit ons pleit immers, in gezegde Maandwerk begonnen (*), verlange ik, dat daarin voortgezet, voldongen, en de uitspraak aan het oordeel van onzijdige Lezers verbleven worde. Immers, beklaagd zijnde voor hunne vierschaar, vertrouw ik, dat aan mij het *wederhooren* niet zal geweigerd worden; daar anders ons verschil, minder wegens de *geëorlofdheid*, dan wel *verschoonlijkheid* van het gehouden IJsvermaak, tegen mijnen menschlievenden wensch, alzoo beslist konde worden, dat onze fatsoenlijke wereld voortging met zich bij elke gelegenheid en alomme den teugel vrijmoedig te vieren tot het aanrigten van reeds gezegde buitensporige uitspanning, door U, met schijn van redenen, vergoelijkt.

Na mijnen forschen slag, tegen der Vrouwen wedloop op schaatsen, als een wreedaardig schouwspel, gemunt, liet zich gemakkelijk voorzien, dat een zoo diep geworteld vooroordeel niet vallen zoude door éénen stoot; bezwaarlijk laten zich de menschen toch op het enkel *veto*, al vloeide dat uit den

(*) Zie het *Mengelwerk der Alg. Vaderl. Letteroef.* voor dit Jaar, bl. I I en V.

den mond der Rede, afbrengen van eene toegejuichte uitſpanning; en even noode wil men zich van ſchuld overtuigd houden, indien men aanſchouwer of begunſtiger geweest zij van eenig zoet vermaak, zoo lange, niet de vooringenomenheid ſlechts van deze en gene onbedachtzame Voorſtanders, maar een algemeen of heerſchend Volksgevoelen, hetzelve niet anders dan *onverſchillig* en *ſchuldeloos* aanſlaat.

Intusſchen verheugt het mij, in U, Mijn Heer! wiens gevoelens met mijne denkwijze, ten aanzien van de hoofdzaak, nagenoeg dezelfde zijn, en die met beſcheidenheid en kracht de pen voerde, eenen waardigen Tegenſchrijver aan te treffen. Want onze ſtrijd, verbeelde ik mij, zal dra ten einde loopen, daar Gij aan de goedheid van mijne bedoelingen hulde deed, en bovenal mijnen ſtijl en ſchrijfwijze afkeurde, waarover ik het minst van al verkies te redetwisten.

Ongelukkig, dacht ik onder het lezen van uw antwoord bij mijzelven, dat onze beſchaafde wereld zoo overgedreven kitteloorig valt, en brave of achtingwaardige Mannen uit dezelve, ten ergſte voor een oogenblik weggeſleept in den maalſtroom des tijds, aan welken ik niet bedoelde of bedoelen konde eenigen aanſtoot te geven, zich *algemeene* en ſcherpe bewoordingen aantrekken; bewoordingen, alleen gerigt tegen de ligtzinnigheid en brooddronkenheid van zoogenaamde fatſoenlijke Heertjes en Drijvers van het *ſpysvermaak*, dat toch de eerstgemelden niet af kunnen, gelijk het heeft plaats gehad, anders dan *ongeoorloft* te noemen. Ongelukkig, ik herhale zulks, dat deze edelaardige Mannen, waaronder ik, ſchoon onbekend, ook U, Mijn Heer, rangſchikke, zich niet vergenoegen willen met de ſtreelende uitſpraak van een onſchuldig geweten, en moeite hebben van toe te ſtemmen, dat zij, op het kwaadst genomen, met alle de gaarne erkende goedheid *hunner* bedoelingen, ten aanzien van een genomen vermaak met de menigte gedwaald hebben. Ongelukkig nogmaals, dat men, met mij ééns denkende omtrent den grond, waarop mijne beſtraffing rust, echter den mannelijken ernst en kracht berispt van mijne, laat het zijn te ſterke, hekeltaal, die nogtans en ſcherp en luide klinken moest, om algemeene aandacht en nadenken te verwekken onder een Volk, dat roemde in zijne ſchande, bij het toejuichen van een ſchouwſpel, dat droevige gevolgen dreigde, ja in het verſchiet mij aankondigde.

Intusſchen mijzelven ten volle bewust, dat geene *perſoonlijke* beleediging in mijnen Brief te vinden is, dat mijne, hoe ſcherpe pen, niet anders dan *zaken*, of de dartelheid, ligtzinnigheid en wreedheid van het bedoelde IJsvermaak, gispte, bekreune ik het mij luttel, Mijn Heer! of Gij, hoezeer in heuſchere bewoordingen, mij teekent, als eenen norſchen CATO, en *onbezonnen* zoo wel als *onbeſchaafden* Schrijver, wiens drift

drift zijne rede telkens voorbij liep. Ik gun U *dat vermaak*, *die kitteling der kaken*, hoezeer ten gevalle van den *Wedloop*, dien Gij niet kunt *regtvaardigen*, niet *verdedigen* durft, en alleen poogt te *vergoelijken*. Mij is het genoeg, dat beroemde Mannen, wier ſtoutheid de zeden aanklampte van hunnen tijd, gelijk een lot bejegende, en ik troost mij met deze toepaſſelijke woorden van BOILEAU:

Je ſuis ruſtique & fier, & j'ai l'ame groſſierre.
Je ne puis rien nommer, ſi ce n'eſt par ſon nom.
J'appelle un chat un chat, & Rolet un fripon (*).

Thans evenwel, daar ik niet af kan, na uwen aanval, tegen U het ſtrijdperk in te treden, gebied ik mijne gevoeligheid ſtil te zwijgen, terwijl ik in U, Mijn Heer! den vriend der waarheid ontdekke, die ook mij heilig is; en waarborg ik U bij voorraad, dat geene onbeſcheidenheid van mijnen kant U bejegenen zal. Hoezeer Gij doorgaans met eene koelzinnige bedaardheid en mannelijke waardigheid redekavelt, en het van mij ter nedergeſtelde of te wederleggen of te ontzenuwen poogt, is er nogtans in uwen Brief meer dan één plaats, waarover ik niet zonder groot regt mij te beklagen heb, waarin ik, ſchoon zeker bij U onbedoeld, eene averegtſche beſchuldiging, misvatting mijner meeninge, of ontwrichting van den zamenhang tusſchen deze en gene mijner voorſtellen, meen ontdekt te hebben; en vordert alzoo de zelfverdediging van mij, dat ik, ſchoon ongezind om het eigenlijk doel van onzen twist uit het oog te verliezen, of U te beſchuldigen, hiervan een enkel woord in het voorbijgaan zegge.

1°. Het zoude althans, vertrouw ik, uwe verontwaardiging over mijne vrage; „ of wel *onze* kieschheid *Vrouwen* behoore „ toe te laten, als wedloopſters de ijsbaan op te treden, daar „ *die* van Grieken en Romeinen *haar* geenszins in het Ren„ perk gedoogen konde?" niet weinig gelenigd hebben, wanneer Gij, ontwijfelbaar overtuigd, dat alle vergelijking mank gaat, daarbij de letter *niet* gedrukt, of meer in dezelve gezocht had, dan eene bewijsreden, gelijk men zegt, *op den Man aan*, die veel meer krachtig in het oog ſpringen zoude, dan ſtriktelijk doorgaan konde. Genoeg, indien zij gevoelen deed, dat het gewraakte ijsvermaak tegen wezenlijk *beſchaafde* zeden inloope, en wij, derhalve, dat voor *Nationaal* willende uitventen, met er daad *roemen zouden in onze ſchande*.

2°. Mij te last leggende, al verders, van overmatig ſterke benamingen omtrent den Vrouwen wedloop op ſchaatſen, had Gij althans te dezen behooren te zorgen, om geene dan zoodanige *bijwoorden* mij aan te tijgen, als ik gebezigd hebbe. Ik nu

(*) *Sat.* I. v. 50—52.

nu had denzelven omſchreven als een openbaar ſchouwſpel, tot hetwelk *de ſchaamte een zedig Meisje verbiedt, zichzelve te leenen.* Gij echter noemde dien *ſchaamteloos;* eenen titel, welken ik voor het meest aan den *eerſten* Wedloop te Leeuwarden, in 1805, zou willen toevoegen.

3°. Nogmaals, waar ik gewaagde van *de beſtemming onzer aankomende Landjeugd voor den huisſelijken kring en moederlijke zorgen*, ſtelde ik daartegen *het gevaar van derzelver verleiding door wulpſche Stedelingen bij gelegenheid van den wedloop*, hetwelk, althans te Leeuwarden, het overnachten van vele derzelven in de volkrijke ſtad medebragt. Maar nu (verſchoon te dezen mijne rondborſtigheid) het vereert U, Mijn Heer! in mijne oogen niet, dat Gij over die plaats in mijnen Brief ſtruikelde, eene zoo blijkbare *tegenſtelling* voorbijzaagt, en dus de kracht der redekaveling door bloote ſcherts poogde weg te brengen. Of zijn onze zeden, voorzeker niet vrij te pleiten van eene ſterke overhelling tot buitenſporige dartelheid en wellust, reeds derwijze verbasterd, dat Lieden der Beſchaafde Wereld, dat Gij, Mijn Heer, dien ik niet kenne, en alzoo geenszins zoek te *beleedigen*, eenen ernſtigen blik tegen het kwaad der Eeuwe niet zonder meesmuilen en ontijdig ſpotten verduren konde? Gewis ik zoek mijn hof niet te maken bij zoodanige der Sekſe, als zich laten ſlingeren in den gevaarlijken maalſtroom van *uithuizige* vermaken; maar ſtelle den hoogſten prijs op de van ouds beroemde Eerbaarheid en Zedigheid der Vaderlandſche Vrouwen, die zich nog, vleije ik mij, en elders, en vooral ten platten lande, vinden laat, waar de weelde het minſte doordrong. Dan even weinig is het noodig, dat ik de bevallige Beſchaafſters der Mannen in eene Celle zou wenſchen op te ſluiten, als dat ik hare ſchoonheid, uit eene Mahomedaanſche jaloersheid, verlangen moet binnen de muren van een Serail te zien verbannen. Alleen is mij ten aanſtoot, dat onze friſſche en minnenswaardige, ſchoon arme Meisjes uit den Boerenſtand, zich door een' bekorenden prijs zouden laten verlokken, om *voorwerpen* te worden van eenig openbaar Volksvermaak. Laten uitheemſche Vrouwen, veelal van verdachte zeden, zich daartoe leenen, dat zij, om haar beſtaans wille, medereizen en deel hebben in de ſpelen van *Koordedanſers* en *Springers*. Dan het *verlaagt*, mijns inziens, een inlandsch meisje, dat prijs op achting en eigen waarde behoort te ſtellen, wanneer zij optreedt tot een openlijk ſchouwſpel, vooral een zoodanig als *onzedig* genaamd mag worden, en door hetwelk zij zich voor hare Deugd aan de verleiding bloot geeft. Immers, om weder niet op den voorgrond te brengen, wat ik alleen *in het vorſchiet getekend* wilde hebben; met alle uwe drogredenen, Mijn Heer, zoude het U moeite kosten om aan te toonen, dat de Kerk eene even gladde ba-

pane voor den Wellusteling aanbiede, om de onbedachtzaamheid ten val te brengen, als het IJs en een Wedloop, vooral die tot den *tweeden* dag verlengd wordt. Genoeg, wanneer ik U herinnere aan hetgene OVIDIUS ſchreef:

Fallere CREDENTEM *non eſt operoſa puellam*
Gloria, ſimplicitas digna favore fuit.

Dit gezegd hebbende, bepaal ik mij thans tot een hernieuwd of nader onderzoek en toetſe omtrent *den Vrouwen wedloop op ſchaatſen*, dien ik wel niet in het *afgetrokkene*, als Gij dit uitlegt, maar eigenlijk met *toeſpeling* op *de Leeuwarder Rijdpartij*, *wreedaardig* noemde. Evenwel verlang ik, die alzoo niet het gebruik, maar verregaand misbruik doorſtreek, zoodanige uitvlugt, om mij te verontſchuldigen, niet: en zette mij thans bedaardelijk daartoe, om te bewijzen, dat gezegde IJsvermaak, hoedanig ingerigt, *altòos* naar het *barbaarſche* trekt, en *wreed* genoemd moet worden; dat *alle voorzorgen*, daarbij te nemen, deszelfs *onzalige* gevolgen niet vermogende zijn af te weren, en dat de *kunſt van het ſchaatsrijden* alle hare *bevalligheid* verliest, zoodra de meeste ſnelheid het doel is van den wedſtrijd.

I. Zeer verſchilden, Mijn Heer! de oogmerken, die wij ons voorſtelden met onze Brieven. Gij poogde den wedloop der Vrouwen op ſchaatſen, ware het niet te verdedigen, als *geöorlofd*, voor het minst, als *onſchuldig* en *onverſchillig*, te vergoelijken; ik daarentegen wilde denzelven voor een *wreed vermaak* doen doorgaan, en dus onder een beſchaafd Volk, gelijk wij zijn, niet hebben toegelaten. Eigenaardig moesten dus onze Beſchrijvingen evenzeer uiteenloopen, die wij gaven, wel niet van hetzelfde, dan toch van eenerlei, door ons bijgewoond IJsvermaak. Ik reekende dat beruchte ſchouwſpel met ſtroeve, donkere en ſchrikverwekkende kleuren; gelijk een nadenkend beſchouwer hetzelve zich voor den geest brengt. Gij daarentegen plaatſte dien wedſtrijd in eenen helderen, bevalligen en het oog verbijsterenden dag; zoo als een Liefhebber van de kunst verlangen mag denzelven te zien, doch waarlijk nimmer ziet. In beider voordragt had dus de verbeelding haar deel; en zal de vooringenomenheid der Lezers bijkans geheel voor U, en tegen mij gekant zijn, daar uwe ſchetſe vermaakt, en mijne afbeelding rillen doet. Intusſchen, wie onzer de zaak met de meeste *getrouwheid* uitdrukte, durf ik gerustelijk aan uw oordeel, en dat van elk onzijdigen getuige eens wedloops, overlaten; zoo deze ſlechts oppervlakkige kennis hebbe van de teederheid des inwendigen zamenſtels van het menſchelijk ligchaam, waarop ik mij voornamelijk beriep.

Wel is waar, mijne bedenkingen wegens den invloed der kou-

koude winterlucht op de longen, bij de verhaaste ſnelheid der wedloopſters, en ten aanzien van de ſterke, doch noodige werking der ſpieren onder de oefening van ongemeene kracht, ja ook omtrent het vermeerderd jagen des bloeds, uit gezegde vermoeijenisſen en aandrift des ijvers ontſtaande, ſchuift Gij geheel ter zijde, en wederſpreekt haar niet anders, dan met die eigen taal der ondervinding, welke ik reeds erkend had, dat namelijk „ de wedloopen voor de meeste der meisjes zonder eenig *dadelijk* nadeel geëindigd zijn." Edoch waar zoude het ook anders henen met de aanrigting van eene openbare uitſpanning onder Christenen, indien men iets ergers of wel het tegendeel van gezegde ervarenis getuigen moeste? Alleen die gunſtige uitſlag ſtaaft de *mogelijkheid* van eenen en anderen grooten en langdurigen Vrouwen wedloop: dan daardoor wordt de bedenkelijkheid wegens het gevaar, dat ons de Rede leeraart, als verknocht met zulken zwaren ſtrijd, in geenen deele weggenomen. Ik ſta toe, de gladheid en hardte der ijsbane en ſchaatſen begunſtigen bij uitnemendheid de verbazende vaart eener welbedreven Rijdſter, en verligten het vermoeijende van haren wonder ſnellen gang. Hare vastheid van ſtand, door oefening van kunst verkregen, ſluit bijkans den kommer buiten van eenen gevreesden *val*. Hare gewoonte, eindelijk, aan zwaren Landarbeid, en een welgeſpierd ligchaam, gehard tegen koude en hette, brengt zekere gerustheid aan, bij het aanſchouwen van het verſchrikkelijk en ijzingwekkend vermaak. Intusſchen, zoo zeer wij de goedertieren voorzorgen des Hemels tot veiliging der menſchelijke welvaart, zelfs bij onze buitenſporige ondernemingen, dankbaar prijzen moeten, evenzeer is het waarheid, dat wij niet derwijze eigen zelfbehoud vergeten mogen, om der Nature het uiterſte van hare pogingen te vergen tot vrijwaring eener losgewaagde gezondheid. Het ijs, met den ijver om elkander voorbij te ſtreven, die ook de Sekſe bezielt, doet haar, buiten alle aanmoediging, meer dan genoeg zich te buiten gaan en *wedloopen*. Wat des *van zelven* te over *wast*, en wraakbaar is, *behoeft* alzoo *niet gezaaid te worden*. Ja ik blijf het *wreedheid* noemen, dien verkeerden prikkel te ſcherpen, en eenigzins door goud en ſchenkaadjen de onnoozelheid en onkunde te verlokken, om, ten gevalle eener onberaden ligtzinnigheid, zich te leenen tot zoodanige overſpanning van krachten en zoo onzaligen wedſtrijd, als ligtelijk voor deze of gene gevaarlijk, ook wel in de gevolgen doodelijk, worden *kan*. Of is er niet onder de Landjeugd, van heinde en verre opgeroepen, en zonder eenige ſchifting toegelaten tot den wedloop, die, in de vaag des levens, bij den verraderlijken blos der kaken, welligt een teringziek ligchaam omdraagt? Brengt ook de wedloop zelf niet mede, dat het vuur van ſloopende driften, van eigenbaat en eerzucht, in het ſpel kome, en deze of gene

zich

zich boven vermogen, althans boven hetgeen onze Rede blijkt, vergen zal, dan, wen de kans der overwinning in het lood te hangen schijnt, of wel de mededingsters zich onderling opwegen, en hierdoor meer dan eene herhaling des strijds, tusschen haar, die kampen, ter beslissinge noodig wordt? Ik overdrijf te dezen den kommer niet; ik breng mijne zwarigheden, alhoewel zij door het gezegde meerdere klem krijgen, niet andermaal ter bane: neen, laat er uit honderdtallen *één* zijn, wie het wedloopen krenken mogte, en het ijsselijke, het wreede en *barbaarsche* der *opoffering* van *één* mensch, bij eene *uitspanning* voor duizenden bestemd, springt mij voor oogen. Niet dat ik evenwel onderneme te zeggen, dat waarlijk ergens bewijzen voorhanden zijn van zoo beslist een gruwel. Maar zie hier, Mijn Heer! den waren grond mijner verontwaardiging en hartelijke meêwarigheid, die ik, na uw geschrift, niet meer bewimpelen zal of kan: het toeval der bedoelde bloedspuwing heeft met een der Meisjes nabij de baan te *Leeuwarden* plaats gehad; zonder dat ik bepalen durf, of deze waarlijk ontzettende ramp voor de ongelukkige meerder dan minder gevaarlijk geöordeeld en bevonden zij. Genoeg zij dit tot verdediging van *mijnen* stijl en sterke bewoordingen; terwijl ik, nog geenszins bevredigd met den Wedloop, aan deszelfs Voorstanders toeroepe:

Uno ab Exemplo disce omnis.

II. Omtrent de *voorzorgen*, Mijn Heer! die Gij aan de hand geeft, en welke, naar uw oordeel, het IJsvermaak, hoewel volgens eigen erkentenis *nutteloos*, als uitspanning evenwel veroorloven zouden, heb ik weinig te schrijven. Eene bepaalde keuze van Meisjes, door ervaren Artsen, tot den Wedloop geschikt, en als *van zesen klaar* geöordeeld, zou, boven en benevens uwe aangeprezen maatregelen, door mij wel de beste voorzorg geacht worden; hoezeer ik mijnen inval niet anders dan *boertend* melde. Overigens vertrouw ik te dezen, door mijnen lof omtrent genomen maatregelen, aan Heeren Begunstigers of Bestuurders der Wedloopen, waar ook gehouden, volle regt gedaan te hebben. En toont het boven gezegde genoegzaam, dat ik de beste middelen en bepalingen verlange, zoo wederom het IJsvermaak, tegen mijnen wensch, hernieuwd moet worden. Dan tevens blijkt daaruit, hoezeer die bepalingen, vooral van het getal der Mededingsters, en matiging van den duur des strijds, door kortheid der bane, deels moeijelijk, deels weinig afdoende zijn tegen het gevreesde kwaad, *uit den aard der zake* te duchten. En onuitvoerlijk is, mijns bedunkens, uw raad, om, na gedane oproeping der Landjeugd, den Wedloop te schorsen, bij ontstane verergering des guren winterweders, of wel bij ongunstige wending van den

wind,

wind, op de bepaalde baan aan waaijende. Ten hoogſte, eindelijk, verfoei ik eenen van U gebillijkten Wedloop door *gehuwde Vrouwen*, welke ik liever te eenemale van het ijs geweerd, dan in eenen wedſtrijd toegelaten wenſche, — ten zij dezelve misſchien boven de 50 jaren telden! Dan laat ik mij haasten naar het ſlot.

III. Want hoewel ik thans mijn pleit voor afgeſchreven konde houden, blijft nogtans tusſchen ons, Mijn Heer! verſchil van ſmaak en beoordeeling over, waarom Gij vooral het IJsvermaak als eene kunstoefening roemde, ik daarentegen ook van dien kant *in den wedloop* niets voor de zinnen aangenaams aantreffen mogt, behalve de vaardigheid en reeds gedachte verſchrikkelijke ſnelheid, die alzoo meer te verwonderen is, dan zij op zichzelve *fraai* genaamd mag worden. Niet dat ik ontveinze, dat de bijeenkomst van bekwame en vlugge ſchaatsrijdſters gedurige aanleiding geve, dat een aantal bevallige rijdſters, bij de herhaalde en voorzeker noodige tusſchenpoozen des wedſtrijds, met eenen losſen zwier de baan langs zweve, en met er daad dat behagelijke der kunst doe uitkomen, waardoor zij verrukt, en, gelijk menige andere ligchaamsoefening, van de ſchoonheid en vrouwelijke aanminnigheid eenen nieuwen luister ontleent. Edoch dit bekoorlijk ſchouwſpel, waaraan ik, als Liefhebber van het ſchaatsrijden, zijne waarde geenszins betwiste, ja dat ik mag verlangen aangemoedigd te zien, was enkel *toevallig* of *bijkomende*, en had niets gemeen met het hardrijden en den wedloop, waaraan de uitgeloofde belooning gehecht was. Uwe beſchrijving evenwel wart het eene met het andere, en daar Gij het laatſte had behooren te verdedigen of goed te maken, komt Gij telkens op het eerſte neder. Zoo teekent Gij dan inderdaad in uw Antwoord eenen herſenſchimmigen wedloop, gelijk men wenſchen zou denzelven bij te wonen, doch geenszins ziet, of zien kan, zoo lange ſnelheid van vaart de zege beſliſſen moet. Daarentegen gelijk bij iedere ligchaamsoefening, waarbij het uiterſte gevergd wordt, dat menſchelijke kracht en vaardigheid vermag, aan bevalligheid verloren gaat, naar gelang het ſtoute en verbazende, ja, mag ik zeggen, het verſchrikkelijke der bewegingen toeneemt, dus is het onderſcheid ook tusſchen het behagelijk rijden op ſchaatſen, door ons *beiden* geroemd, en den Vrouwen wedloop van mij gewraakt. De Plaat van het IJsvermaak te Leeuwarden, in 1805, is toereikende om mijne gezegde te ſtaven, dat bij het hardrijden het ligchaam zijnen bevalligen zwier en houding te eenemaal mist: of verlangt Gij iet naders? welaan, het gelust mij eene kleine proeve te nemen, om voor U en mijne Vaderlandſche Lezers de afbeelding van eene Wedloopſter met woorden te teekenen, gelijk ik haar mij nog levendig voorſtelle.

Behalve het onderrokje, den halsdoek, muts en borſtrok, ſtaat

staat zij daar, gansch ongekleed, benevens hare mededingster, op de streep, het bevel verwachtende tot den afreed. Terwijl van den beginne haar éénig doel is om deze vooruit te streven, stelt zij geenen prijs altoos op zoodanigen losse en drijvenden zwier, als eeniglijk de kunst veradelt. Hare houding verliest zij te meer, naar gelang het valt, dat haar de wederpartij op zijde komt en blijft. Het ligchaam vooroverbuigende, om beter de kolom des luchtstrooms te snijden, waartegen zij met alle snelheid insnort, gelijkt hare gestalte, nagenoeg omgebogen, eenen halven hoepel. Hare handen, het éénige middel van evenwigt, daar zij langs de gladde bane op het smalle voetijzer beurtelings rust en henen glijdt, slingeren, slaan, en bewegen zich gansch ongevallig, zwemende naar lange en daarbij naakte vogelwieken. Door gestadige en rassche wisseling van steunpunt en gang, rukt zij zich *schrappende* en langs het ijs *klaauwende* voort, weigert in hare steeds groeijende vaart zich allen tijd om voor een enkel oogenblik te drijven, roeit alzoo met geheel haar lijf, vergt hare voetspieren de uiterste krachten af, en dreigt, haar gelaat vooruitstekende, zoo dat het evenwijdig met de bane zich voordoe, op deze harde oppervlakte verschrikkelijk neder te storten bij den geringsten faalgreep der schaatse, of wel onvoorziene toevalligheid. Ten einde gekomen, mag wel het druipend zweet, in het midden der winterkoude, en nog beter de verhaaste polsslag en hijgende ademhaling, getuigenis geven, of het denkbeeld der afmatting door mij bevorens en ook nu te hoog zij aangeslagen, en niets van die gevaren te duchten was, welke ik mij voorstelde, en nu althans door het aangehaald voorbeeld genoeg bevestigd achte!

Vergun mij, Mijn Heer! dat ik hiermede onzen strijd eindige en de pen nederlegge, die ik minder tegen U, dan wel tot nadere ontwikkeling mijner gevoelens omtrent de hoofdzaak, ongelukkig een voorwerp van geschil tusschen ons geworden, heb opgevat, en nu althans met koelzinnigheid bestierde. Ik vertrouw, dat Gij, na lezinge dezes, niet gunstiger omtrent den Vrouwen wedloop op schaatsen denken zult, dan bevorens, en geene zwarigheid maken van te erkennen, dat dezelve even weinig den lof verdiene van eene schuldelooze en met beschaafde zeden strookende Volksuitspanning, als hij is vrij te pleiten van een schrikkelijk schouwspel op te leveren, dat niets bevalligs heeft voor den nadenkenden Menschenvriend. Om echter niet af te dolen, en nieuwen aanstoot te vermijden, heb ik mij opzettelijk onthouden, van uwen Brief, en vele uwer redekavelingen, stuksgewijs na te gaan, te toetsen, en eigenlijk gezegd tegen te spreken, zoo niet te wederleggen. Onder andere zweeg ik omtrent de aangeduide Weldadigheid, waarmede Gij beweert dat Achtbare Mannen aan het uitloven der Eereprijzen voor den Wedstrijd

doel

deel namen. Want ik ontkenne dusdanig een oogmerk, om eene arme Meid blijde te maken, even min, als ik den omslag billijke om tot dat doel te komen, of eigenlijk het Zelfbedrog, welk dezen en genen ten goede verblind kan hebben, verkieze te ontleden. Ook wederhoude ik mij, na uwe hoedanige ontwrichting van het slot mijns eersten Briefs, U te antwoorden, „ dat Liefhebbers der Paarden, mijnenthalve, van deze, wel eens door hun mishandelde, beesten, voortaan niet meer dan enkel Vrouwenwerk behoeven af „ te vergen, indien maar het omgekeerde, of Paardenarbeid, nimmer en op verre na worde opgelegd aan de zwakkere Kunne en vlugge Schaatsrijdsters." Te haren aanzien toch blijve ik steeds in hetzelfde gevoelen; en schoon ik mijne *woorden*, door U aanstootelijk gerekend, zeer gaarne verzachten wil, herhaal ik echter bij dezen mijne, niet willekeurige, maar uit het bovengezegde opgemaakte, *magtspreuk:* Dat men zich voor het vervolg te vergenoegen hebbe met onze Vriesche en Groninger Paarden des Zomers te laten wedloopen; bij den Winter het veelsoortig IJsvermaak met matiging te genieten; maar geene bevallige Landmeisjes, nog minder Gehuwde Vrouwen, door uitgeloofden Eereprijs, immer aanzette, om sneller, dan ooit het Paard vermag, ten schouwspel van weelde, op de hagchelijke baan te *rennen*. Waarna ik de eere heb mij te noemen,

Mijn Heer!

Uwen D. W. Dienaar,

Philanthrope.

GEDENKSTUKKEN VAN PIETER CORNELISZOON HOOFT TE MUIDEN.

Onlangs te *Muiden* zijnde, beving ons de lust, om alles na te sporen, wat tot den Drossaard betrekkelijk was. — Op het Kasteel vonden wij niets opmerkelijks, of het is door den Heer SCHELTEMA, in deszelfs uitmuntende Redevoering: *over* HOOFTS *Brieven*, reeds aangeteekend. Hoe droefgeestig men anders zoude worden, bij het intreden van dit in vele opzigten akelig Gebouw, het was echter of ons een geest van vrolijkheid overkwam, toen wij in de groote Zaal en in de Eetzaal traden, wier wanden zoo dikwijls wedergalmden van leerrijk en luidklinkend vermaak. Op *het torentje*, thans een net geschilderd vertrek, bedankten wij den gemelden Schrij-

Schrijver voor het genoegen, hetwelk hij, door de herleevendiging van zoo veel belangrijks, aan den Vriend van het Vaderland en der Letterkunde heeft bezorgd.

Wij bezagen ook de Kerk, en het was voor ons eene aangename verrasſing, hier nog twee Gedenkſtukken te vinden, zeker door den Heer SCHELTEMA niet gezien, en, zoo veel wij weten, nergens beſchreven. Het zijn twee borden, hoogstwaarſchijnlijk door HOOFT en zijne Vrouw geſchonken, beide van eene gedaante, veel zweemende naar een gewoon wapenbord, en beſtaande uit eene platte tafel, waar boven eene kroonlijst, door twee kolommen ondersteund, met een uitſpringend voetſtuk. Boven dat aan de regterzijde ſtaat het wapen van HOOFT, omhangen met de Ridderorde van St. Michiel; aan de onderplint is eene Zon, met zijne bekende zinſpreuk: OMNIBUS IDEM, en in het midden ſtaat het volgende, met gouden letters fraai geſchreven:

GODS GOEDHEID.

Zoo uwer kindren beê
U, boozen, maakt gedwee
En kan tot weldoen zwenken;
Zal niet met heil veel meer
Uw Vader, 's Hemels Heer,
Zijn bidders dan beſchenken?
1647.

Dat aan de linker zijde pronkt met het wapen van HOOFT's Echtgenoote, HELEONORA HELLEMANS. Het ſchild ligt op eene roode roos met gouden punten, en vertoont negen gouden klaverbladen op een zwart veld, met eene invallende keper van zilver, beladen met drie roode rozen; op de onderplint is haar blazoen, beſtaande uit drie bloeijende lelieën en het omſchrift: NON LABORANT NEQUE NENT.

Tusſchen beiden ſtaan de volgende regels:

'S MENSCHEN PLIGT.

Aanklevet God in bandt
Van liefde met verſtandt,
Hart, ziel uit al uw krachten;
Hangt uwen naast' ook an
Met liefde, die niet kan
Uzelven waarder achten.
1647. F.

LEONIE, OF DE HELDIN DER HUWELIJKSLIEFDE.

Eene Vertelling.

(Vervolg en slot van bl. 351.)

Eene week verloopt er; naauwelijks komen eenige nietsbeduidende letteren de treurige LEONIE in hare verdrietelijkheid vertroosten. Eene geheele maand gaat voorbij; nog al geen echtgenoot, geene tijding! In hare treurige gedachten als begraven, zat zij, op zekeren avond, eenzaam in hare kamer; haar hoofd rustte op hare eene hand; tranen overstroomden haar gelaat. De deur gaat open; de Baron D'ARTIGUES treedt binnen. — „ Mijn vader! zijt gij het?" — „ Ja, LEONIE, die vader, dien gij verlaat, dien gij vermijdt, „ komt met u schrelijen. Waarom ontwijkt gij mij, mijn „ kind? Gij zijt bang voor mijn gezigt; gij vreest, dat ik „ uw eigen ongeluk u zal komen verwijten. Neen! wees „ niet bang voor uwen ouden vader. Zie daar, hij opent die „ armen voor u, in welke gij eertijds u zoo wél bevond." — „ Ach God!" — „ Waar is uw man?" — „ Hij is van „ huis." — „ Waarom is hij niet hier?" — „ Hij heeft „ iets te verrigten." — „ Wanneer komt hij terug?" — „ Ik „ weet het niet." — „ Waarom is hij zonder u van huis „ gegaan?" — „ Ik houd niet van de stad." — „ Waarom „ verspilt hij uw kapitaal?" — „ Ik deel het zoo gaarne met „ hem." — „ Waarom verscheurt hij uw hart?" — „ Mijn „ vader!" — „ Ik weet alles, mijne dochter, en ik kom u „ te hulp. Mijnheer DE CLAMECY laat u zitten; ik neem u „ mede." — „ Hij, mijn vader, mij verlaten? Ach, nimmer! Hij bemint de pracht en verstrooijing; hij is door „ zijne zinnen van het spoor gebragt, maar zijn hart bezit ik „ nog. Ik heb hem alles vergeven; ik wil niet meer gelooven dat hij schuldig is." — „ Wel nu, wilt gij mij verzellen? Gij zult hem dezen avond zien." — „ Heden „ avond, vader?" — „ Volg mij slechts!"

De Baron geleidt haar in zijn rijtuig; zij vertrekken. Had LEONIE, overtuigd dat de eerste pligt eener vrouwe is in stilte te lijden, het vermogen gehad, zelfs voor haren vader de verongelijkingen haars echtgenoots te ontveinzen, ondervond zij ten minste de behoefte, om dezulke te erkennen, welke haar geweten haar verweet. „ Zoude ik hebben kunnen „ denken, mijn vader!" zeide zij, „ dat er een dag zoude „ komen, dat uwe LEONIE minder verlangen zoude betoonen „ om uwe tegenwoordigheid te zoeken? Maar te wel kent „ gij haar, dan dat uw hart het hare zoude beschuldigen. In

de

„ de oogenblikken zelve; als het mij het aangenaamst zoude „ geweest zijn bij u te zijn; was de afwezigheid van Mijn„ heer DE CLAMECY, het vertragen eens briefs, eene beuze„ling genoeg om mij in eene weinig beredeneerde droefheid „ te dompelen; zoude ik u getuige gemaakt hebben van de „ tranen, welke ik als een kind ſtortte? zoude ik u in het „ vermoeden gebragt hebben, dat ik ongelukkig was?" Zij trachtte te grimlagchen, haar vaders handen vattende, en een traan bevochtigde dezelve. Met teederheid zag hij haar aan, zonder haar te antwoorden.

Zij komen in de ſtad; voorbij den Schouwburg rijdende, bevolen de Baron aan den Koetſier om ſtil te houden. „ LEO„NIE," zegt hij tot zijne dochter, „ er wordt een nieuw „ ſtuk gegeven; dit moet ik u laten zien." — „ Ik, vader, „ in den Schouwburg!" — „ Zijt gij te neerſlagtig, om u „ daar te kunnen verluſtigen?" — „ Ó! Dat niet; maar .. „ maar ik ben er niet naar gekleed." — „ Wij zullen niet „ gezien worden." Zij treden af; aan den ingang ontmoeten zij een oud Kommandeur, een vriend van den Baron; met hun drieën nemen zij plaats in eene getraliede loge.

Het ſpel nam eenen aanvang, toen er eene der voorſte loges met geruiſch geopend werd, om toegang te verleenen aan eene jonge dame, even zeer zich onderſcheidende door hare ſchoonheid als door haren opſchik. Een mansperſoon verzelde haar, die echter in het eerst achter in de loge ſtaan bleef. „ Wie is die ſchoone vrouw?" zeide de Baron, vrij luid, tot zijnen vriend. „ Hoe!" antwoordt de Kommandeur: „ gij kent de ſchoone ELAMIRE niet?" — „ Ik zie „ haar nu voor de eerſte keer. Welke juweelen!" — „ Dat is niets, mijn vriend; haar huis moest gij van binnen „ zien!" — „ En wie is de gelukkige, of liever de bul„tenſporige ſtervelling ...?" — „ Neem mijn lorgnette, zie „ eens daar den man, die achter de ſchoone zit." — „ Mag „ ik mijne oogen gelooven? Mijnheer DE CLAMECY! mijn „ ſchoonzoon!" — „ Stil! uwe dochter zoude ons kun„nen hooren (en meteen verhefte hij zijne ſtem;) gij zijt dan „ hier de éénige, die niet weet, dat Mijnheer DE CLAMECY zich „ om deze danſeres ruïneert?"

Dit grievend geſprek duurde niet langer. De ongelukkige LEONIE, welke geen woord ontgaan was, had haar hoofd op haar vaders boezem laten vallen. Met behulp van den Kommandeur draagt hij haar in zijn rijtuig, en brengt haar in de kamer, welke zij vóór haar huwelijk bewoonde.

's Anderen dags vroeg paste hij op haar ontwaken. „ Hoe „ is 't, mijne dochter?" vraagde hij, de gordijnen een weinig openſchuivende. Zij antwoordde alleen met traanen. „ Eindelijk hebt gij den gezien," vervolgde de Baron, „ hetgeen uw misleid hart niet had willen gelooven. Be-

„ dank mij, dat ik u de oogen heb geopend; ik wist, dat „ uw man openlijk over zijne ſchande zegevierde; ons ge„ ſprek was voorshands afgeſproken; gij weet alles. Zoo „ zijt gij dan, op uw zevenſtiende jaar, verſmaad, veracht, „ verraden! Eene hoer heeft u uwen echtgenoot ontrooſd en „ ſlokt uw kapitaal op. Spreek, LEONIE! ſpreek! wat wilt „ gij beginnen?" — „ Het hem vergeven." — „ Uitzin„ nige! Gij wilt u dan opofferen aan eene getrouwheid, die, „ in mijn oog, niets anders dan dwaze hardnekkigheid is. „ Ik lees in uw hart: 't is niet meer uw onwaardige echtge„ noot, dien gij betreurt; 't is de drift, van welke gij voor „ hem brandde; gij kunt het niet verdragen, dat gij u in „ het geval bevindt van niet langer te beminnen. Wel nu, „ LEONIE! ik zal u redden, in weerwil van u zelve; ik zal „ ten minſte de eer van mijnen naam en mijner familie red„ den." — „ Hemel! wat wilt gij doen?" — „ Met hem, „ die mijne plaats bij u moest vervangen, en die niets an„ ders dan uw dwingeland was, heb ik niets meer te maken. „ Hij is een krijgsman; dat ben ik ook geweest: hij moet „ mij rekenſchap geven van zoo vele mishandelingen." — „ Regtvaardige God! en ik zou de oorzaak zijn ... Ach! „ liever ... Wat eischt gij van mij?" — „ Dat gij van hem „ ſcheidt, voor altijd." — „ Maar indien hij zich betere?" — „ Nimmer." — „ Ach, vader! denkt gij dan, dat „ de vrees van mij te zullen verliezen niets op hem vermag? „ Gun mij den tijd, om hem te regt te brengen; ... ſlechts één „ jaar. Ik zal mij bij u op het land begeven; ik zal hem „ melden, dat hij er niet om moet denken, LEONIE weder te „ zien, indien hij met zijne liefde en mijne ſolteringen den „ ſpot blijve ſteken." Schier zoude de Baron om hare naïve eenvoudigheid gelagchen hebben. „ Nu dan!" hernam hij, „ ik geef mijne toeſtemming aan deze laatſte proeve."

Reeds 's anderen daags volgde LEONIE haren vader naar een eenzaam Landgoed, welk hij tot hare ſchuilplaats had gekozen. Haar eerſte werk was, aan den ondankbaren CLAMECY eenen brief te ſchrijven, welken zij voorgenomen had zeer kort te maken, en die zeer lang werd. Nogtans deed zij hem geenerlei verwijt; zij bezwoer hem, medelijden te hebben met hare ſmarten, in hare armen weder te keeren, zijn hart haar weder te geven. In de kieschſte bewoordingen deed zij hem de verſchrikkelijke toekomst opmerken, welke hij met zijne eigen handen zich bereidde.

Niet zoo geheel verhard was JULIUS, dat hij geheel zijne oogen ſloot voor zijn eigen wangedrag, en voor de zeldzame verdienſte van het beminnelijke ſchepſel, welk hij verzied. Misſchien zoude hij aan haar dringend verzoek voldaan hebben, indien het niet verzeld geweest ware van eenen brief, in welken de Baron D'ARNEURS aan alle de hevigheid zijne mis-

misnoegens botvierde. De bedreigingen griefden den trots des jongen Ridders; aan LEONIE zond hij een koel, doch beschaafd, maar aan den Baron een scherp en snoevend antwoord. Hem was verwittigd, dat, volgens genomene maatregels, LEONIE's goederen voortaan niet meer te zijner beschikkinge zouden staan; maar, hoe gevoelig hij ook ware over het ontbloot zijn van rijkdommen, die zijne voornaamste verdienste waren, het denkbeeld zelfs konde hij niet verdragen, dat zijne terugkomst aan geldzucht zoude worden toegeschreven. Hij nam de toevlugt tot schraapzieke woekeraars, en tot vrienden, die nog gevaarlijker waren; hij zocht zich te verstompen door verdubbeling van weelde en buitensporigheden.

Snellijk verliep voor hem het jaar, hem tot proeftijd voorgeschreven, terwijl de treurige LEONIE alle de dagen telde, in de welkens verijdelde hoop, dat de dag des berouws en der verzoeninge eindelijk zoude aanbreken. Het tijdperk verstreken zijnde, verklaarde de Baron, vast te hebben besloten, het vonnis der volkomene en eeuwige huwelijksscheiding te zullen doen vellen, waarmede hij den onwaardigen echtgenoot zijner dochter had gedreigd. Aan LEONIE herinnerde hij, dat zij haar woord had gegeven, zonder tegenkanting zich daaraan te zullen onderwerpen. Gedwee onderwierp zij zich aan alles, wat haar vader van haar eischte; maar het leed niet lang, of hij bespeurde, dat, terwijl de liefde nog in hare ziel op het regtmatigste misnoegen zegevierde, de smartelijke poging, welke zij op zichzelve had gedaan, eene even heillooze uitwerking op hare gezondheid als op haren geest had gedaan. Zij was in eene sombere gevoelloosheid gevallen; geen woord sprak zij bijkans; haar vaders teederste liefkozingen schenen op haar bijkans alle kracht te hebben verloren. Niet zonder het grievendste hartzeer zag de Baron den beklagelijken toestand, in welken zijne beminde dochter kwijnde. „Mijne LEONIE „bemint mij niet meer," zeide hij tot zichzelven; „zij haat „mij, omdat ik haar heb willen behouden!" Het leven werd hem een last; heimelijk wenschte hij, dat het mogt afloopen: te spoedig werd die wensch verhoord! LEONIE moest haren vader en haren echtgenoot tevens betreuren.

Des Barons overlijden zoude schier eene algeheele omwenteling in de gevoelens van JULIUS DE CLAMECY hebben uitgewerkt. Hij vreesde het oog en den invloed diens vertoornden vaders. Zoodra hij vernam, dat LEONIE van nieuws over haren wil konde beschikken, vatte hij straks de hoop op, welke zij zelve niet had opgehouden in het diepste van haar hart te voeden. Reeds had hij het besluit genomen, op zijne knieën haar om vergiffenis te smeeken; eene valsche schaamte verdrong die edelmoedige gewaarwording; hij was beducht, dat zijn stap aan behoefte zoude worden toegeschreven, en hij zweeg.

Verschrikkelijk was intusschen zijn toestand geworden: alle zijne hulpmiddelen waren uitgeput; ELEMIRE was hem ongetrouw geworden; zijne vrienden verlieten hem; zijne oogen werden geopend; de wereld leerde hij eindelijk kennen, en de volkomene zwaarte van zijn verlies gevoelen.

Het verblijf op eene plaats, die hem onophoudelijk herinnerde hetgene hij was geweest en nog had kunnen wezen, werd hem ondragelijk; hij besloot, dezelve voor altoos te verlaten. Thans vond hij zich gemoedigd om aan LEONIE te schrijven; niet langer konde hij vermoeden, of zij aan het berouw eens mans twijfelde, die haar een eeuwig vaarwel zeide, die haar zelfs de plaats niet meldde, waar hij het overschot zijner dagen zonde slijten. Hij maalde eene getrouwe, maar eenvoudige en ongekunstelde schilderij van zijne ongeregeldheden, van zijne ondankbaarheid, van de folteringen, die hem griefden. „ Wel zijt gij gewroken, LEONIE!" dus eindigde hij zijnen brief: „ alle de zielsmarten, alle de menschelijke ellenden treffen den man, die van de waardigste der vrouwen „ zoo teeder werd bemind. Het geluk, welk gij mij had bereid, heb ik onder den voet getreden. Wel nu! ik ga vlugten, tot dat ik den dood ontmoet. Nog eene laatste gunst, „ LEONIE! vervloek mijne nagedachtenis niet, en vergeef mij, „ indien gij dit kunt!"

Dezen brief, met zijne tranen besproeid, werd aan Mevrouw D'ALZEY toevertrouwd, die beloofde, in eigen persoon denzelven LEONIE te zullen ter hand stellen. De ongelukkige JULIUS vertrok op staanden voet; op het geval aan voortreizende, kwam hij aan den oever van den *Rhijn*, en stak naar *Duitschland* over.

Mevrouw D'ALZEY, bij welke de scheiding en de wanhoop der echtgenooten niet dan gedeeltelijk de jaloezij had doen bedaren, gevoelde dezelve met nieuwe kracht herleven op het denkbeeld alleen, dat zij zich genoodzaakt zag, tusschen hen als middelares te dienen. „ De brief, welken ik in handen „ heb," zeide zij tot zichzelve, „ valt zekerlijk in een zeer „ sentimenteelen en klagenden stijl; het lieve vrouwtje wordt „ verteederd, werpt zich in mijne armen, mij smeekende om „ haren trouweloozen tot haar te doen wederkeeren. Belemmerende is die toestand; doch laten wij vooraf van deze „ huwelijksboodschap voorzigtig kundschap nemen." Zoo verblijd als verwonderd, aldaar te lezen, dat JULIUS alle hoop opgaf om LEONIE te zullen overhalen tot het vernieuwen der voorgaande verbindtenisse, kweet zij zich van haren last met eenen ijver, die haar den vurigsten dank deed behalen. „ Welk „ eene vriendin zijt gij!" zeide LEONIE: „ terwijl de geheele „ wereld mij verlaat, vind ik u ijverig werkzaam om zoo veel „ in u is voor mij te zorgen en mij te vertroosten." — „ Helaas! u te vertroosten," hernam Mevrouw D'ALZEY, „ dit

„ kunt

„ kant gij alleen van den tijd verwachten; deze alleen, „ mijne geliefde vriendin, zal u den verrader doen vergeten, „ die uwe dagen heeft vergiftigd." — „ Hem vergeten! „ nimmer." — „ Gij wilt hem dan altijd haten?" — Ik „ wil hem eeuwig betreuren." — „ Dus, bekoorlijke rouwdraagster! in de eenzaamheid verloren en in droefheid gedompeld, zult gij ongevoelig zijn voor de hulde, welke ik „ weet dat men bereid is u op te dragen?" — „ De hulde „ van eenen Monarch zoude mij niet roeren." — „ Acht „ gij zijt wel romaneski!" — „ Neen! ik volg slechts de „ eenvoudige en ongemaakte natuur." Mevrouw D'ALZEY wilde op dezen losfen en bijkans spottenden toon vervolgen; LEONIE werd koeler en somberder. Hare onvergelijkelijke vriendin, reeds beducht voor het vervelende van zulk een gedwongen rouwbeklag, wendde dringende redenen voor om naar de stad te moeten wederkeeren. Zij wipte in haar rijtuig, na alvorens LEONIE teederlijk omhelsd, en haar betuigd te hebben, dat haar toestand haar het hart doorsneed.

LEONIE, zints haar vaders dood in de volstrektste afzondering gebleven, had bestendig geweigerd dat iemand in hare eenzaamheid kwam deelen, welke haar echtgenoot alleen, indien hij tot haar gekomen ware, haar zoude hebben kunnen doen verlaten. Zonder eenige verstrooijing van gedachten aan de hevigheid harer smarten overgelaten, werden LEONIE's krachten spoedig uitgeput; eene zware ziekte kondigde zich aan; zij had spoedige hulp noodig. Eene vrouw, die al haar vertrouwen bezat, de eenige, welke zij bij zich had gehouden, hare onbekwaamheid om haar te helpen gevoelende, en ongerust over den toestand harer meesteresse, riep eene Non te hulp, die toevallig in de nabuurschap zich bevond. Hare vereenigde oppassingen zegepraalden over de ziekte. LEONIE, zoo dra zij tot zichzelve was gekomen, getroffen van het gewaad der Geestelijke Zuster, verzocht te weten, wie zij ware, en wat haar voor hare legerstede had gebragt. De goede Zuster, die reeds voor haar alle de genegenheid gevoelde, van welke allen, die haar naderden, zich niet konden wederhouden, voldeed onmiddellijk aan hare nieuwsgierigheid. „ Mevrouw," zeide zij; „ ik ben gekomen om bij u „ de pligten van mijnen stand te vervullen. Nooit, dit durf „ ik verzekeren, vond ik mij zoo voldaan over dien stand, „ welken ik vrijwillig heb verkozen. Ik heb de wereld leeren kennen, en al wat zij gevoelige zielen kan geven. Al „ vroeg weduwe zijnde geworden, behield ik rijkdommen „ en eenen zoon, boven alles dierbaar aan mijn hart. Die „ zoon is in een afgelegen oord gestorven; treurige berigten „ hebben mij doen weten, dat hij bij mangel aan de noodige „ hulp is omgekomen. Zints dien beschreijenswaardigen dag „ heb ik mij aan den dienst der lijdende menschheid gewijd.

„ Dank zij den Hemel! alle moeders zijn niet zoo zeer als ik
„ te beklagen; en wanneer ik aan eene van haar het kind kan
„ wedergeven, door de oppasſingen behouden, welke mijn
„ ongelukkige zoon gemist heeft, vind ik in hare dankbetui-
„ gingen de éénige verzachting, welke aan mijne droefheid
„ voegt." LEONIE drukte hare hand, op haar een oog vesti-gende, waarin alles ſtond te lezen, wat haar mond niet kon uitdrukken.

Den geheelen volgenden nacht bragt zij in zigtbaren ge-moedsangst door: afgebrokene woorden kondigden aan, dat zij eenig belangrijk onderwerp in haar hoofd liet omgaan. Met het aanbreken van den dag verzocht zij de Geestelijke, voor haar bed te willen plaats nemen, en ſprak haar aldus aan:
„ De kindsheid heb ik naauwelijks afgeleid, mijne goede Zus-
„ ter! en heb reeds al de hardheid van het wreedſte lot on-
„ dervonden; zonder ſteun, zonder troost in deze wereld,
„ wat zal ik er langer doen? Het is de Hemel, die u tot mij
„ heeft gezonden, (ik kan er niet aan twijfelen) om mij de
„ wijkplaats aan te wijzen, alwaar ik eenige rust kan weder-
„ vinden. Geleid mijne ſchreden; verſtrek mij tot moeder;
„ leer mij uwen moed en uwe deugden navolgen!"

Vergeefs zocht de goede Geestelijke haar onder het oog te brengen, hoe zeer hare nog zeer jonge jaren, hare teederheid, hare levenswijze haar onberekend ſchenen te maken voor eenen levensſtand, aan de moeijelijkſte werkzaamheden gewijd, en aan het aanhoudende gezigt van alle de rampen, die de men-ſchelijkheid doen zuchten; LEONIE betuigde, vast te zijn be-raden om alles te ondernemen, alles te lijden. Hare nieuwe vriendin had zij, echter, van de waarheid harer roepinge nog niet overtuigd, toen zij eenen brief ontving, haar berigtende, dat haar echtgenoot in een tweegevecht was geſneuveld, inge-volge van een geſchil, door het ſpel ontſtaan. Thans hield de Geestelijke af van zich tegen hare vertoogen te verzetten; zij vertrokken te zamen.

LEONIE door haren ijver boven de vermoeijenisſen van haren nieuwen levensſtand verheven, toonde, dat zij op haren moed zich niet te veel had laten voorſtaan. Dag aan dag verſterkte zij denzelven uit hare wanhoop zelve. Werkzaam, volijverig, medelijdende, werd zij welhaast het modél van alle hare med-gezellinnen; in de volvoering van hare pligten vond zij zelve haar loon: zoodra zij gedaan werk had met het verzachten van het lijden der ongelukkigen, harer zorge toevertrouwd, kwamen hare eigen ſmarten haar beſtormen; te dierbare en te wreede herinneringen verſtoorden de rust, welke zij in de af-zondering van de wereld zocht.

Zints drie jaren leidde LEONIE dit voorbeeldig leven, en ha-re edele gemoedsdrift, verre van te bekoelen, ſcheen veeleer ſterker te ontbranden met het getal der goede werken, die

haar

haar meer door haar hart dan door de kloosterwet werden voorgeschreven. Van hier, dat in alle gevallen, die eene meer aanhoudende oppassing of spoediger hulp vorderden, tot deze Engelin der Vertroostinge de toevlugt werd genomen. Hare stem zelve scheen de rampen der wezens te verzachten, welke zij naderde. Op zekeren dag werd in een hospitaal, alwaar zij werkzaam was, een mensch gebragt, die op den weg halfdood was gevonden, zwemmende in zijn bloed. De wondheelers, na hem te hebben verbonden, schreven den regel voor, omtrent hem in acht te nemen. Eene sombere wanhoop scheen hem te hebben bevangen; hij behield een treurig stilzwijgen; alle hulp, die men hem zocht toe te brengen, wees hij van de hand. LEONIE, welke men zeker wist eenen aangenamen dienst te doen, indien men haar bij den zwaarsten lijder bragt, werd verzocht om haar mededoogen omtrent dezen ongelukkigen te betoonen. IJlings schoot zij toe; hij trachtte zijn aangezigt te verbergen, even als ware hij beducht geweest zoo wel voor het gezigt als voor de vragen der personen, die hem omringden. De zachtaardige LEONIE spreekt tot hem woorden van vertroostinge; zij houdt bij hem aan, en smeekt hem, een' drank te gebruiken, dien zij hem aanbiedt. Hij was onbewegelijk: zij doet eene poging om zijn hoofd op te ligten, en den drank aan zijne lippen te brengen; eensklaps geeft zij een' gil, en valt van zichzelve.... Het was JULIUS! — De kranke was overeind gerezen; hij vestigde op haar zijn gespannen gelaat. Zoodra zij tot zichzelve is gekomen, ondervraagt men haar; uit eenige binnensmonds gesprokene woorden verneemt men, dat deze man haar echtgenoot was, dien zij reeds jaren geleden meende te zijn gestorven.

JULIUS verzamelde alle zijne krachten, om haar met eene flauwe stem te zeggen: „ LEONIE! hebt gij mij vergeven?" Zij wierp zich in zijne armen. Men scheidde hen; men dacht, dat zij te zamen zouden sterven. Intusschen verwierf zij door hare gebeden en tranen verlof om haren echtgenoot dag en nacht te mogen oppassen, indien zij wilde beloven, met hem niet te zullen spreken. Haar vurig verlangen naar zijne genezing gaf haar kracht tot het nakomen van hare belofte. JULIUS zag haar onophoudelijk aan; haar gezigt scheen even krachtdadig op hem te werken als alle de hulpmiddelen der kunst.

Met ongeloofelijken spoed herstelden zijne krachten. Zoodra het hem geoorlofd was te spreken, verhaalde hij, dat hij, na drie jaren zwervens buitenslands, altijd door het ongeluk en zijne wroegingen vervolgd, besloten had, in zijn vaderland terug te keeren, om ten minste te weten, hoedanig het lot van het slagtoffer zijner buitensporigheden ware, hetwelk hem steeds voor de gedachten speelde. Door struikroovers aangevallen en gewond, had hij, wederom tot zichzelven gekomen, zich ongelukkig gerekend, dat hij nog in leven was. „ Had

„ ik immer kunnen denken," voegde hij er nevens; „ó mijne „ LEONIE! dat, na zoo langdurige en wreede rampspoeden, „ een barmhartig God mij bij u zoude brengen?" — „ Ja," riep LEONIE uit, „ ja, JULIUS! en om nimmer wederom van „ haar te scheiden!"

Het gewaad van eene *Zuster der Liefde* afleggende, liet LEONIE niet af van de liefderijke werkzaamheden, die eene behoefte voor haar hart waren geworden. Nog heden is zij de moeder en de troosteres der ongelukkigen. JULIUS heeft gelijken eerbied als liefde voor haar; dikmaals verklaart hij, dat de zwaarte der rampen, die hem drukten, nooit konde opwegen tegen het geluk, welk hij thans geniet. Mevrouw D'ALZEY zegt dag aan dag, dat dit geluk van geen' langen duur zijn kan; maar reeds sedert twintig jaren heeft zij dit gezegd!

BOLSWARDER WINTERVERMAAK.

(Eene Anecdote uit den afgeloopenen Winter.)

Weinige dagen na de beruchte Vrouwen Schaatsrijderspartij te Leeuwarden, vroeg een Heer van Leeuwarden aan een aldaar zich bevindend Schipper van Bolsward, „ wanneer „ men nu te Bolsward een gouden Oliekoek zou laten verrij„ den?" (De benaming van *Bolswarder Oliekoek* is een spotnaam, dien men aan de Bolswarders geeft, gelijk die van andere Steden weder andere namen hebben.) Het antwoord van den Schipper was: „ Mijnheer! de Bolswarders zijn wijzer: „ zij besteden hun geld, om er de armen mede te ver„ zorgen."

In der daad vereenigden zich vele der aanzienlijkste Bolswarders met het loffelijkst oogmerk in den afgeloopenen Winter. Aanzienlijken uit verschillende gezindheden vereenigden zich, om aan de behoeftigen uit verschillende gezinden, zonder eenig onderscheid te maken, den noodigen en voldoenden onderstand uit te deelen. Driemaal 's weeks werd er aan allen eene gezonde, voedzame Soep uitgedeeld. De eene hunner kocht 400 korven aardappelen; een ander liet een aantal schapen rondeelen; een derde, vierde enz. boonen, turf, vet, geld enz. Telkens kookte men 3 lopen pelde garst; waaruit zich de hoeveelheid Soep laat opmaken, welke uitgedeeld werd. — Behalve dien werden er bij de openlijke Godsdienstoefeningen ruime en buitengewoon aanzienlijke liefdegiften ingezameld.

Zoo vermaakten zich de Bolswarders in den afgeloopenen Winter; terwijl hunne naburen, de Leeuwarders, Soepe uitdeelden — maar van hunnen overvloed onbedrevene Landmeisjes lieten wedijveren en hare gezondheid en onschuld in de waagschaal stelden.

DE

DE STAATSHULK.

Geslingerd in een holle zee,
Door storm op storm geteisterd,
En dwars gesmeten van de ree,
Ligt Hollands Hulk ontheisterd.
De baren steigren bruisend op,
En spuwen 't schuim op zeil en top,
En spatten 't op de stengen.
De branding rolt langs kiel en strand,
En doet het omgewroete zand
Zich met de baren mengen.
Maar stuurt, ô Helden! even stout;
Ontziet geen doodsgevaren;
Offchoon de Hulk, u toevertrouwd,
Den neus ook onder water douwt,
Blijft meesters op de baren!
Drijft eens de vloed u aavrechts voort,
Smijt dan het roer verkeerd aan boord;
En schokt het, in het wringen,
(Terwijl de jammerlijke nood
De Staatshulk op de platen stoot)
Ook uit de vingerlingen,
Kapt dig' greep, zorgtouw, — kapt; 't is tijd
Het redloos roer te ontloopen;
Eer 't kiel en bodem stukken rijdt:
Een kleen verlies bare u geen spijt;
Daar 't uw behoud moet koopen.

Dat steng of kabel 't roer vervang';
Hoe schriklijk 't in de lappen hang',
Uw moed zal 't echter harden.
Gij stevent door de golven heen,
Al rukt de orkaan het want uiteen,
Al scheurt het zeil aan flarden.
Schoon alles schokte, en alles viel;
Schoon slingerende masten
Reeds spoorlos werken op de kiel, —
Eer 't stortend want de Hulk verniel',
Weet ge u er van te ontlasten.
Wat vallen moet, kapt ge even ree,
En loefwaarts stort de vleet in zee,
En 't bootsvolk is behouden.
Geen sloepen zijn tot redding klaar;
Neen! Hollands spreuk, in 't bangst gevaar,
Is: „ handen uit de mouwen."

Al dringt de vloed, hoe ge u ook repte,
De proppen uit de kluizen;
Schoon ſtuur- en bakboord water ſchept,
Gij vaart zoo lang gij bodem hebt,
Hoe hoog de golven bruiſen.

Meldt lek op lek u 't zinken aan, —
Al is 't ook pompen of vergaan,
Gij houdt het boven water.
Hoe wijd de zee haar kaken ſpart,
Ze ontvang', daar gij haar' wrevel tart,
Voor 't minst haar prooi wat later.
De vlag, te lang u reeds misgund,
Blijv' van de wrakken zwieren;
Al moet gij, tot de lucht verdunt,
En gij op nieuw kalfaatren kunt,
Langs klip en banken gieren.
Voert gij geen takel meer noch top,
Gij tornt ligt voor een anker op,
Dat hecht in vaster gronden:
Dan wint gij, achter rots en klip,
In ſtiller water vaster ſchip,
En reddert al 't geſchonden.
Schoon een verloren reis bezwaart,
De Hulk is niet gezonken;
ô Neen! zij wordt op nieuw gemaard
Tot blijder togt en onbezoek id
Aan 't nageſlacht geſchonken!

Ja, 't nakroost voere 't zeil ten top
En hijſche vlag en wimpel op
En doe het *hora!* klinken,
En zing der Vaadren deugd een lied,
Die, toen de Hulk op banken ſtiet,
Haar nog behield voor 't zinken;
Het dank' des Stuurmans eedlen moed,
Dat op d' Europeaanſchen vloed
Zijn wimpel fier laat waaijen,
Dat niets het ooit tot ſtrijken dwingt,
Dat nimmer overmagt het dringt
Verneedrend bij te draaijen,
Dat ſmet noch blaam de Hulk beſpat,
Waarmeê 't zich ziet bedeelen!
Zij vare, op Hollands glorie prat,
Bevracht met d' onbetaalbren ſchat
Van alle Werelddeelen!

M. W.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

PROEVE, OVER DEN VOORTGANG DER ZEDEN EN DER MAATSCHAPPIJE. Door den Heer G. GREGORY.

(Naar het *Engelsch.*)

Door middel van geſchiedkundige blijkbaarheid de beginſels van zedelijk bedrijf na te ſporen, is, zoo niet de verhevenſte, althans de aangenaamſte wijze van wijsgeerige beſpiegeling. Deze leidt ons, zoo verre haar geleide ſtrekt, op vasten grond voorwaarts, en brengt ons, bij zeer natuurlijke opklimmingen, min voor dwaling blootgeſteld, en min vermoeijende voor het verſtand, dan afgetrokkene redenering en bovennatuurkundige verfijning, ter waarheidkennisſe. Deze kan zelfs de traagheid uitlokken, door het vooruitzigt van kennisverkrijging zonder vermoeijende inſpanning; terwijl zij, ook waar zij niet onderrigt, zeldzaam mist te onderhouden.

In de kindschheid eener wetenſchap hebben wij ons geenszins te verwonderen, dat de Schrijvers meer zich bevlijtigen om gebeurtenisſen bij gebeurtenisſen op te hoopen, dan zich toeleggen om de oorzaken op te ſporen. Om dit wezenlijk gebrek, bij onze laatſte Schrijvers over de Geſchiedenis, te verhelpen, was het oorſpronkelijk doel dezer Proeve; en, ſchoon het welgelukken in de uitvoering aan mijnen wensch of hope niet ten volle beantwoordde, zal, daar er zoo weinig tot nog toe in dit vak gedaan is, mijne zwakke poging niet zonder eenigen eisch op verdienſten wezen — al ware het geene andere, dan den weg op te ſpeuren en te banen voor meer gelukkig ſlagende navolgers.

De OORSPRONG DES MENSCHELIJKEN GESLACHTS is van luttel aangelegenheids voor het onmiddellijk onder-

werp dezer Proeve. Het is, nogtans, niet oneigen, dat ik mijne toeſtemming te kennen geve aan 't geen mij voorkomt het waarſchijnlijkſte zoowel als best geſtaafde begrip te zijn. Ik bedoel daarmede het gevoelen, dat het Menſchelijk Geſlacht van éénen oorſprong afſtamme. Een gevoelen, 't welk het meeste zamenſtemt met de groote eenvoudigheid, merkbaar in de werking der Voorzienigheid, en onderſchraagd wordt door de oudſte overleveringen van alle Volken; terwijl de mogelijkheid van het tegengeſtelde gevoelen nooit voldingend bewezen is. De bevolking, weten wij, gaat, in voor dezelve gunſtige omſtandigheden, met eene bijkans ongeloofelijke ſnelheid voort. Wij hebben geen blijk, dat de invloed der luchtsgeſteltenisſe buiten ſtaat is om een verſchil te wege te brengen in het uiterlijk voorkomen, beantwoordende aan dat, 't welk de inwoners van de verſchillende wereldoorden kenmerkt; de gelijkvormigheid in kleur en voorkomen, welke Volken, in gelijkſoortige liggingen, met elkander hebben, láat, als 't ware, het gevoelen, waarvan ik het tegendeel beweer, bijkans zonder eenig bewijs ten voordeele van 't zelve. — Een Schrijver van naam heeft bewezen, hoe weinig geloofs men te ſlaan hebbe aan de buitengemeene eiſchen, welke ſommige Volken gemaakt hebben op eene zeer hooge oudheid; eiſchen, door Volkshoogmoed gevormd, of op misrekening gegrond (*). — En kan niets minder, dan het uiterſte des vooroordeels, de menſchen bewegen, voor de kwalijk zamenhangende fabelen van *Chineesch* bijgeloof, een berigt te verwerpen, doorgaans aangenomen als van een hooger dan menſchelijken oorſprong, en bevestigd door de verhalen en tijdrekenkunde der beſchaafdſte *Heidenſche* Volken (†).

Hoe de VERSPREIDING des Menschdoms werd daargeſteld, is niet klaar af te leiden uit de Ongewijde Geſchiedenis. De Gewijde Schrijvers hebben ons eene oorzaak opgegeven, door welke dezelve althans heeft *kunnen* bevorderd worden; en gereedelijk kan men zich verbeelden,

(*) M. DE GUIGNES. Het is waarſchijnlijk, dat, *China* oorſpronkelijk verdeeld zijnde in vele kleine Staten, de onderſcheidene Geſlachten der kleine Koningen van die Staten, door duisterheid en verwarring der oude Geſchiedboekeren van dat Land, genomen zijn voor onderſcheidene Stammen van Keizerlijke Monarchen.

(†) Zie Sir ISAAK NEWTON's *Chronology*.

den, dat gebrek aan voedsel, onderlinge vijandschappen tusschen onderscheidene geslachten, — dat vreés en mistrouwen uittogten en verstrooijingen, in een zeer vroeg tijdperk, daarstelden.

Noodeloos is het, eene proeve te nemen, om te ontdekken, wat de menschelijke natuur zou wezen, BUITEN DEN STAAT DER ZAMENLEVINGE. De beste Wijsgeerte, welke de trapswijze vordering der ziele in de verkrijging van denkbeelden afleidt uit de zinnelijke gewaarwordingen, wijst uit, hoe zeer wij schepsels zijn van kunst en navolging; en ligt valt het, zich te overtuigen, dat wij aan één zin alleen, welke de *gezellige zin* zou mogen genaamd worden, het meestwaardige gedeelte onzer kennisse verschuldigd zijn. Wij hebben geen blijk altoos van menschen, in eenen ongezelligen staat gevonden, uitgenomen een of twee eenzaam levende Wilden, toevallig ontdekt, die, verloren geraakt, of in de kindschheid ten vondeling gelegd, voor weinige jaren een leven leiden, bijkans den Dieren gelijk, in hardvochtigheid om leed te verduren, alsmede in snelheid, en zeer weinig boven dezelve in verstands- en zielsvermogens.

De hooge onwaarschijnlijkheid, dat menschelijke schepsels ooit in eenen eenzamen staat zouden bestaan hebben, is menigmalen door Zedeschrijvers aangedrongen; en de bewijzen, gegrond op den zwakken staat der kindschheid en de verdedigloozé natuur der menschen, zijn algemeen bekend. Ik wil er alleen bijvoegen, dat de uitgebreider vatbaarheid der menschelijke vermogens zoo wel eene grootere verscheidenheid als meer duurzame driften en genegenheden toelaat, dan eenig ander wezen op aarde verondersteld kan worden te bezitten. Gedurende de vroegste kindschheid wordt er eene onderlinge genegenheid geboren tusschen de ouders en het kind, welke doorgaans een band van vereeniginge blijft voor het overige huns levens. Intusschen worden er andere genegenheden voortgebragt tusschen de leden van hetzelfde gezin, en er ontstaat eene kleine maatschappij, vóór dat zij in staat kunnen zijn zich van elkander af te scheiden.

Oude Schrijvers stemmen overeen in den EERSTEN STAAT DER MAATSCHAPPIJE af te beelden, als slechts zeer weinige graden verheven boven den staat van louter dierlijke aandrift. Zij berigten ons, dat de eerste men-

ſchen een wild en ongeregeld leven leidden, in de velden verſtrooid, het leven houdende bij kruiden en van zelfs groeijende boomvruchten, naakt, zonder kennis van vuur of kunſten, zonder iets bij voorzorge op te leggen; de klanken, welke zij vormden, waren verward en onbepaald; alleen door vrees voor dieren, nog woester dan zij zelven, vonden zij zich gedrongen tot zamenwoning (*). 't Zij deze beſchrijving uit waarneming ontleend is, of enkel eene ſchilderij der verbeeldinge, vast gaat het, dat de berigten van hedendaagſche Reizigers ons tafereelen ophangen van menſchen, wier leven omtrent even onbeſchaafd en woest is. FORSTER ſtelt de inboorlingen van *Mallicolo* voor, als zeer nabij grenzende aan het Apengeſlacht (†). Dezelfde Reiziger ontmoette, in het zuiden van de *Straat van Magellan*, een Volk, mismaakt en naakt, uitgenomen dat een ſtuk dierenhuid van hunne heupen afhing; het voorkomen dezer menſchen kundigde niets anders dan hunne diepſte ellende aan (‡). — Latere verhalen onderrigten ons, dat de inwoners van *van Diemens Land* mede naakt gaan, beide mannen en vrouwen; alleen zag men, dat vrouwen met kinderen een beestenvel hadden, waarſchijnlijk om dezelve in te dragen (§).

Indien wij onder de wilde Volken zoeken naar de GULDEN EEUW van rust en geluk, door eenige Schrijvers opgehemeld als de ſtaat der Nature, geloof ik dat wij verkeerd zullen doen met dezelve te plaatſen in de volſtrekte onaandoenlijkheid van dezen ſtaat der Maatſchappije, welke geheel ontbloot is van alle de meest wen-

(*) DIOD. SIC. L. I. 1.

„ Cum prorepſerunt primis animalia terris
„ Mutum et turpe pecus," &c.
HORAT. *Sat.* Lib. I. S. III. vs. 98.

Zie HOM. *Od.* V. 163 et CLARKE in loc. et JUVEN. *Sat.* VI. 1—15. Vergeleken met DAMPIER, Vol. I. p. 464. COOK's *Last Voyage*, Vol. I. p. 96. 101. 113.

(†) FORST. *Ob.* p. 242.

(‡) FORST. *Ob.* p. 251.

(§) ELLIS' *Voyage*. COOK's *Last Voyage*, Vol. I. p. 96. 101. HERODOTUS gewaagt van een Volk aan de Meren, gevormd door de *Araxis*, 't welk raauwe Visch at, en gekleed ging met de huiden van Zeekalveren. Lib. I. c. 102.

wenſchelijke genoegens. Het Volk, waarvan ik laatst gewaagde, nam elke zaak, hun gegeven, aan; doch ſcheen op niets eenigen prijs te ſtellen (*). In *Terra del Fuego* zagen zij het Schip, en alle de deelen van 't zelve, met ſtompheid en ongevoeligheid aan; zij toonden geene teekens van vreugde of geluk, en ſchenen ongevoelig voor alle zedelijke, natuurlijke of gezellige aandoeningen en genot (†). Capitein COOK vond te *Dusky Baai*, in *Nieuw Zeeland*, drie of vier Familien op den laagſten graad van redelijk beſtaan. Hij beſchrijft hen, als geheel van nieuwsgierigheid ontbloot, zonder eenigen lust tot onderzoek, en buiten ſtaat om hunne aandacht op iets gevestigd te houden. De muzijk maakte geen den minſten indruk op hun; zij waren volſtrekt doof voor het geluid der welklinkendſte muzijk; de trom alleen ſcheen hunne aandacht een weinig te doen ontwaken (‡). Niet alleen zijn de maatſchappelijke banden van liefde en vriendſchap, op dezen trap der menſchelijke nature, zwak; maar ook ſchijnen zelfs, 't geen men natuurlijke genegenheden noemt, er naauwelijks te beſtaan; zij dragen weinig zorg voor hunne kinderen, en de onverſchilligheid van de ſekſen tot elkander heeft ſommige Schrijvers bewogen, om eene gemeenſchap der vrouwen te vermoeden. De Ouden verzekeren voluit, dat dit dadelijk het geval was bij de *Maſſageten* (§), bij de *Garamantes* (**), bij verſcheidene *Afrikaanſche* Volken (††), en zelfs bij de *Britten* (‡‡); doch ik vind geen zeker blijk van gemeenſchap der vrouwen, onder de naauwkeuriger waarnemingen der hedendaagſchen. Een mijner vrienden, een zeer verſtandig man, die Kapitein COOK op diens laatſte reize vergezelde, verzekerde

(*) COOK's *Last Voyage*, Vol. I. p. 97.
(†) FORST. *Ob.* p. 288 en 290.
(‡) COOK's *Voyage*, Vol. I.
(§) DIOG. LAERT. *Pyrrh.* p. 684.
(**) PLINIUS.
(††) HEROD. Lib. IV. c. 172. 180.
(‡‡) *Cæs. de Bell. Gall.* Lib. V. c. 14. Hij onderrigt ons in 't bijzonder, dat de vrouwen van broeders onder hun gemeen waren; zoo ook tuſſchen vader en zoon. Hij voegt er nogtans bij, dat de kinderen toebehoorden aan hem, die eerst de maagd trouwde; welke omſtandigheid mij aan dit geheele berigt doet twijfelen.

de mij, dat hij nergens ſporen van zulk eene gewoonte had kunnen ontdekken. De mannen en ouders, in verſcheidene ſtreken van *Zuid-Amerika*, gaven hunne vrouwen en dochters voor eene beuzeling aan elk ten beste. Deze omſtandigheid, en een volſlagen gemis van ſchaamte en zedigheid, kan aanleiding gegeven hebben tot deze misvatting (*). Ik hel over om te denken, dat de menſchen, in dezen ſtaat, over 't algemeen, geene menſcheneters zijn. Zij worden in 't algemeen beſchreven als min woest en wild, dan in den volgenden ſtand der maatſchappije.

Daar kan naauwelijks een STAATSBESTUUR beſtaan, en mogelijk is er geen noodig, onder menſchen, die zeer zwakke ſnoeren van verbindtenis hebben, en weinige voorwerpen, die de driften aanvuren. De Heer, van wien ik zoo even melding maakte, betuigde mij, dat hij, onder verſcheidene ruwe Volksſtammen, niets, 't geen naar ondergeſchiktheid zweemde, kon beſpeuren, dan alleen eene mate van ontzag, toegedragen aan den raad der oude lieden (†). De Heer BOUGAINVILLE merkt op, dat het bij de *Patagoniërs* even zoo geſteld was.

Noodwendig moeten de GODSDIENSTBEGRIPPEN van menſchen, zoo weinig in ſtaat tot opmerking, zeer ruw en onvolkomen wezen. Indien ik het mij wel herinnere, heeft BAYLE eenige voorbeelden aangeroerd van maatſchappijen geheel *zonder Godsdienst*; en een kundig Schrijver verzekert ons, in zijn verhaal van *Porto de la Trinidad*, dat hij alle reden had om te gelooven, dat de *Indianen* aldaar *volſtagene Atheïsten* waren (‡). 't Zelfde wordt vermeld van de inboorlingen op zekere kleine eilanden ten oosten van *Kamſchatka* (§).

De KUNSTEN zijn, bij menſchen in den boven beſchreven ſtaat, zeer eenvoudig, en teffens zeer weinig. De inboorlingen der eilanden ten oosten van *Kamſchatka*, waar-

(*) Op de *Paasch-eilanden* vermengen zich de ſekſen in 't openbaar. Zie *Ruſſia*, of *An Account of the Nations &c.*

(†) COOK's *Last Voyage*, Vol. I. p. 102.

(‡) D. FRANCISCO MAURELLI, vertaald door den Heer DAINES BARRINGTON.

(§) COXE's *Ruſſian Discoveries*.

waarvan ik zoo even ſprak, wonen in holen, in den grond gedolven, waar zij, zelfs in den winter, geen vuur ontſteken. Hunne kleederen zijn als hemden, gemaakt van vellen van beesten, die zij in ſtrikken vangen; over deze dragen zij, bij regenachtig weêr, een opperkleed, vervaardigd van in traan gedoopte blazen en andere ingewanden van halfſlachtige zeedieren. Hun voedſel beſtaat uit rauwe visch; zij leggen geen levensvoorraad op, en lijden dus veel hongers, wanneer ſtormweêr het viſſchen belet. Indien zij den nacht van huis moeten doorbrengen, graven zij een hol in den grond, en bedekken zich daarin met hunne kleederen en ruigte, hier en daar opgezameld (*). Het ſchijnt alleen de ruwheid der luchtſtreke, welke dit zeer dom volk heeft aangedreven om gebruik van kleederen te maken. In *van Diemens Land* gaat een volk, ten naasten bij zoo beſtaande, als wij beſchreven hebben, naakt; en heeft het nogtans eenig denkbeeld van opſchik, daar zij armen en borst met ſtrepen in onderſcheidene rigtingen bedekken en het hoofdhaar tot een engen cirkel affcheren (†). De hutten op *Terra del Fuego* worden vervaardigd door het zamenvlechten van digt bijeengegroeide boomtakken, vormende eene ſoort van luifel door eenige onderſtuttende ſtaken; zij overdekken het geheel met zoden van gedroogd gras, hier en daar eenige ſtukken van zeedieren-huiden er tusſchen vlechtende. In *van Diemens Land* wonen zij in dergelijke hutten, of in boomſtammen, waarſchijnlijk door vuur te dien einde uitgehoold (§).

Men zou zich bezwaarlijk kunnen verbeelden, dat de menſchelijke natuur eenige lengte van tijd in eenen zoo behoeftigen ſtaat kon beſtaan, indien wij de ſtelligſte baarblijkelijkheid niet bezaten van de waarheid dezer berigten. Mijns oordeels dienen eenige weinige TORVALLIGE UITVINDINGEN, om de krachten van 's menſchen geest op te wekken, door hem te leeren, dat er gemakken en genietingen kunnen verkregen worden, boven en behalve de vervulling der volſtrekt onontbeerlijke levensnoodwendigheden. DIODORUS SICULUS vermeldt, dat het

(*) COXE's *Ruſſian Diſcoveries*.
(†) ELLIS' *Voyage*. COOK's *Laſt Voyage*, Vol. I. p. 96. & 102.
(§) COOK's *Laſt Voyage*, Vol. I. p. 101, 113.

het *Vuur* eerst bekend werd door een' boom, van den blikſem getroffen (*). 't Zij wij deze overlevering als fabelachtig, of niet, beſchouwen, vast gaat het, dat menig eene nuttige uitvinding even toevallig bekend werd. De natuurlijke bogen in de boſchen, en de holen, gevormd in de ſpleten der rotſen, deden het denkbeeld van hutten en overdekte woningen ontſtaan. De vroegſte bedrijven waren de jagt en de viſcherij; en de allereenvoudigſte wijze, om het wild te belagen, was, kuilen in den grond te delven, en die met ſtokken en bladen te bedekken: eene wijze van dierenvangst, nog bij vele woeste Volken in zwang.

De TOT SIERAAD STREKKENDE KUNSTEN volgden de nutte met langzamen tred. De eerſte bepaalden zich tot den Perſoon, en ſchijnen alleen door een' trek tot *verſcheidenheid* voorgeſchreven. Twee omſtandigheden, dadelijk op het zedelijk karakter werkende, vergezelden het invoeren der kunſten. Eene mate van uitmuntendheid wordt verkregen door de zoodanigen, die anderen overtreffen; hieruit ontſtaat iet gezagvoerends; — het hebzuchtig beginſel werd tot werkzaamheid opgeroepen, en dit deed oorlogen en ſtaatsbeſtuur ontſtaan. — De eerſte krijgen ontrezen waarſchijnlijk uit bijzondere oneenigheden, welke den Volksſtam in onderſcheidene partijen verdeelden. De overwinnende partij vond zich opgewekt om hare kracht te beproeven op een naburigen Volksſtam, en de begeerte tot elkanders bezittingen was eene genoegzaam ſterke drijfveer, om de menſchen aan te zetten tot het plegen van roof.

De TWEEDE STAAT DES MENSCHDOMS mag, uit dezen hoofde, de *Staat van Oorlog* genaamd worden. Zonder eenig vast verblijf, hing in dezen ſtaat het beſtaan der menſchen af van de jagt ten dagelijkſchen levensonderhoud: de vrouwen deelen met de mannen in hunne jagtbedrijven, moeijelijkheden en uitſpanningen; zij dragen luttel zorgs voor hare kinderen, latende dezelve, zonder vrees voor ſtraffe, aan het geval over, terwijl zij in de be-

(*) DIOD. SIC. Lib. I. 11. LUCRET. vs. 1092. De wijzen, om vuur te ontſteken, zijn twee: het ſlaan van twee ſteenen, of het wrijven van twee ſtukken houts. De laatſte wijze volgen de *Brazilianen*, de *Otaheiters*, de *Nieuw-Hollanders*, de *Kamſchatdalers*, de *Groenlanders*, en in 't algemeen alle Noordſche Volken. COOK's *Last Voyage*, Vol. II. p. 514.

bezigheden of vermaaknemingen deelen (*). Zij zijn ſtoutmoedig en wreed, ter oorzake van de onwisſe wijze van beſtaan; hun voedſel en hunne genietingen de uitwerkſels zijnde van hunnen moed, houden zij dezen voor de éénige hoedanigheid, der aankweekinge waardig (†). Schoon gehard, en met eene heldhaftige ſtoutmoedigheid de vermoeijenisſen des krijgs verdurende, ſchoon honger en de ongenade der jaarſaizoenen met eene mate van beestelijke ongevoeligheid verdurende, — bezwijken zij onder den arbeid (‡); aan het werk des landbouws kunnen zij zich niet onderwerpen, en de geduldige afwachting des landbouwers verſmaden zij (§). Hunne luiheid is verbazend, uitgenomen wanneer zij door noodzakelijkheid gedrongen of door wraakzucht geprikkeld worden (**). Het grootſte gedeelte van hunnen tijd ſchikken zij tot feestvieren en ſlaap (††). Hunne gulzigheid in 't eten is verbazend; doch zij gevoelen weinig liefdedrift. De koelheid en onverſchilligheid jegens de ſekſe, welke zich ook zien laat bij de *Amerikaanſche Indianen*, en welke een vernuftig Geſchiedboeker (‡‡) toeſchrijft aan de luchtsgeſteltenisſe, is een algemeene karaktertrek van dezen ruwen ſtaat der zamenlevinge.

Hunne OPPERHOOFDEN, geloof ik, werden ſlechts voor een' tijd en bij gelegenheid gekozen; men lette op derzelver geſtalte en werkzaamheid (§§); na den krijgstogt daalden zij weder tot gelijken rang met de overigen van den Stam. — Zelfs in eenen meer gevorderden ſtaat van beſchavinge leeren wij uit TACITUS, dat er geen onderſcheid van rang was onder de *Jongelingen* der *Germaanſche* Volken; zij ſtaken in geenerlei opzigt boven de knechten uit, en zelfs weinig boven het vee (***). — Onbe-

(*) TACIT. *Germ.* c. 26.
(†) Ald. c. 14.
(‡) Ald. c. 4.
(§) *Nec arare terram, aut expectare annum, tam facile perſuaſeris, quam vocare hostes et vulnera mereri.* TACIT. *Germ.* c. 14.
(**) Ald. c. 15.
(††) Ald. c. 15.
(‡‡) Abbé RAYNAL.
(§§) De *Ethiopiërs* verkozen hunne Koningen om deze hoedanigheden.
(***) TACIT. *Germ.* 20.

bekwaam voor eene aaneengeſchakelde redenering, zijn de uitzigten der menſchen, in dezen ſtaat, tot het tegenwoordig oogenblik bepaald; zij zijn zelfs onbeſtendig in hunne driften, of, indien eenige drift ſtand houde, het is die der *wrake* alleen. — De gronden van WET en REGT rusten op wraak. Wanneer er een moord gepleegd was, hielden zich de bloedverwanten des vermoorden verpligt, den moordenaar op te offeren; maar toen eigendom iet begeerlijks begon te worden, vonden zij het best, dat het voorwerp hunner gevoeligheid zijne bevrijding *kocht*: dus werd onder de *Germanen*, als bij de meeste onbeſchaafde Volken, doodſlag door eene boete afgedaan (*). Bij een der woeste Volken in *Siberië* houdt men het voor misdadig, in den ſtam, waartoe men behoort, een' moord te begaan; doch een moord, elders gepleegd, gaat niet alleen ſtraffeloos door, maar is eene ſoort van eer (†).

De OORSPRONKELIJKE OVERLEVERING VAN DEN GODSDIENST werd zeker, in eene mate van zuiverheid, enkel bij één Volk bewaard; en ik kan het, als zeer mogelijk, begrijpen, dat, bij de verſpreiding des menschdoms, dezelve bij ſommige ſtammen verloren ging. In dit geval konden de meest treffende verſchijnſels der Nature dienen, om eenige weinige beginſels van godsdienſtig geloof op te roepen, gemengd met dwalingen, en verdonkerd door ongegronde redekavelingen. Wij zien beneden ons een aantal van mindere wezens, wier beſtaan van onzen wil afhangt, en *over welke wij, als 't ware, Goden zijn*. Eigenaardig is, overzulks, de veronderſtelling, dat de groote omwentelingen in de Natuur, welke zoo gedurig ons beſtaan dreigen, en zoo dikwijls verwoesting aanbrengen, het werk zijn van wezens van een hoogeren rang. — De *Altyan-Tartaren* beſchrijven de Godheid als een oud man, die een prachtig hof houdt. Het geraas zijner ruiterij, zeggen zij, is 't geen wij donder noemen, en de blikſem wordt veroorzaakt door het ſtooten van de pooten der paarden (‡). Ruwe denkbeelden van Godsdienst, of bij overlevering aangenomen en misvormd door bijgeloof, of natuurlijk en

(*) TACIT. *Germ.* 21.
(†) *Ruſſia, or an Hiſtorical Account &c.*
(‡) Aldaar.

en uit overeenkomst afgeleid, treft men steeds aan onder menschen, in den staat, welken ik nu beschreven heb: de vrees, de verbeelding, de staatkunde van eenigen maakten er vervolgens een stelsel van.

In dit TWEEDE TIJDPERK der Maatschappije heeft de Geschiedenis gehandeld over vele Stammen van *Griekenland* (*), van *Germanië* (†), van *Brittanje* (‡). De echtste beschreiden wegens het *Chineesche* Rijk onderrigten ons, dat er, niet meer dan 1000 jaren vóór onze Christelijke jaartelling, geene steden waren in dat uitgestrekte Land; dat het bevolkt was door verscheidene stammen van zwervende Barbaren, en dat er verscheidene kleine Koningrijken werden opgerigt omtrent het einde der negende eeuwe (§).

In een algemeen overzigt van de vorderingen der menschelijke nature, kunnen wij alleen de sterke en beslissende karaktertrekken opmerken: de veranderingen zijn veelvuldig en klein, welke plaats grijpen in de aanmaderingen tot beschaafdheid; en deze krijgen wederom hare bijzondere kleur van plaatselijke en toevallige omstandigheden.

(*) HEROD. L. I. c. 57.
(†) TACIT. *Germ.* 46.
(‡) CÆS. *de Bell. Gall.*
(§) *Mem. de M.* DE GUIGNES.

(*Het vervolg hierna.*)

VERSLAG VAN HET LEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN GOTTHOLD EPHRAIM LESSING.

(*Vervolg van bl* 379.)

In October 1750 ondernamen LESSING en MYLIUS een Tijdschrift, 't welk te *Stutgard* zou worden uitgegeven, onder den titel van *Bijdragen tot de Geschiedenis en de Verbetering van het Tooneel.* Het plan hield in, herziening te doen van de Tooneelletterkunde van geheel Europa; narigten te verzamelen aangaande de voornaamste kunstenaars en tooneelen, en oorspronkelijke be-

beoordeelingen te leveren van de onderscheidene takken der Tooneelkunst. MYLIUS was niet de beste man om als medehelper tot een werk van dezen aard te dienen; ook was het *Duitsche* publiek zoo bezorgd niet als het *Parijsche* omtrent de verbetering der tooneelvertooningen. Vier nummers kwamen er in 't licht, waarna het werk gestaakt werd, misschien bij gebrek van aftrek. Bij den zelfden Boekverkooper liet LESSING eene verzameling van zijne vroegste Dichtstukken drukken, die gunstiger ontvangen werden. Men deed hem den voorslag tot het uitgeven van eene Latijnsche vertaling van HERBELOT's *Bibliothèque Orientale*, die overal verbetering noodig had; wijsselijk, echter, wees hij die onderneming van de hand, zich eener onbestendigheid bewust, die hem het werk zou hebben laten steken (zoo als hij nederig bekende), of te hoogmoedig om zich te laten gebruiken tot eene kleine eere gevende overzetting van een zoo uitgebreid werk.

Omtrent dezen tijd begon hij het *Spaansch* te leeren, in de verwachting van er eene mijn van tooneelspelen te zullen vinden, die weinig bewerkt was. In zijne *Dramaturgie* vermeldt hij de *Virginia* van MONTIANO, en de daarvoor geplaatste Verhandeling over het *Spaansch* Treurspel; doch hij schijnt niets vertalenswaardigs ontdekt te hebben. MYLIUS wedijverde met hem in die taaloefening. Maar op zekeren dag, als zij te zamen *Spaansch* trachtten te spreken, kwam een *Spanjaard*, die eenige woorden van zijne moedertale hoorde, hun op zijde, en overtuigde hen welhaast, dat zij den landeigenen tongval des gewests niet verstonden.

Te *Berlijn* maakte LESSING kennis met zekeren RICHIER, een *Leuvenaar*, met wien hij de verdiensten der *Fransche* Treurspeldichters vrijmoedig beoordeelde, en wien hij niet weinig deed verbaasd staan, toen hij hem CORNEILLE beneden RACINE, en beiden beneden SHAKESPEAR hoorde plaatsen. RICHIER diende nu en dan VOLTAIRE tot handlanger. Hij sprak over den onregtzinnigen, doch beschaafden smaak van het letterkundig *Duitschland*. VOLTAIRE verlangde hem te zien, en ontving hem verscheiden malen aan zijne tafel. Hij zocht LESSING te bewegen, om voor hem eene Memorie te vertalen over zijn pleidooi met den Jood HIRSCH. LESSING keurde de zaak af, en bedankte voor de karwei; zelfs schreef hij een Puntdicht op het geval, 't welk

VOL-

VOLTAIRE in handen viel, en een einde aan hunne verkeering maakte. LESSING merkte aan, dat VOLTAIRE de Autheuren als zijne minderen behandelde, en de Grooten als zijns gelijken; 't welk eene omkeering van lettereere was.

VOLTAIRE's *Siecle de Louis XIV* werd, thans te *Berlijn* gedrukt, en RICHIER had last om vierëntwintig groot papieren exemplaren uit te zoeken, om voor de Koninklijke familie tot geſchenken te dienen: groote voorzorge werd er gebruikt, dat het werk niet wierd uitgegeven, voor dat de geſchenken waren afgeleverd. LESSING kwam RICHIER bezoeken, terwijl hij met uitzoeken bezig was. Een exemplaar, waarvan een blad geſcheurd was, had hij, als ten bedoelden oogmerke ongeſchikt, ter zijde gelegd. LESSING's nieuwsgierigheid deed het hem ter leen vragen, waarin RICHIER bewilligde. Een van LESSING's vrienden vond er hem in zitten lezen, liep met de eerſte twee bladen heen, en bragt ze in zegepraal bij Mevrouw BENTINCK, eene vermaarde geleerde dame. Bij ongeluk had zij VOLTAIRE om een kijkje verzocht, en ſtelde er haar vermaak in, zijne onwellevendheid te ſtraffen, door de aanhaling van eenige plaatſen. VOLTAIRE gaat in arren moede naar RICHIER, hoort het geval, misſchien eenigzins verdraaid, en dicteert hem een beſchuldigend briefje aan LESSING, die niet in de ſtad was, toen hij het ontving. Het antwoord verdient opmerking, als ter proeve van LESSING's *Fransch* dienende.

„Vous me croyez donc capable, Monſieur, d'un tour des plus traitres; et je vous parais aſſez mepriſable, pour me traiter comme un voleur, qui est hors d'atteinte? On ne lui parle raiſon que parceque la force n'est pas de miſe.

„Voila l'exemplaire dont il s'agit. Je n'ai jamais eu le deſſein de le garder. Je vous l'aurais même renvoyé ſans votre lettre, qui est la plus ſinguliere du monde. Vous m'y donnez des vues que je n'ai pas. Vous vous imaginez que je m'etois mis à traduire un livre, dont M. HENNING a annoncé il y a longtemps la traduction comme étant deja ſous preſſe. Sachez, mon ami, qu'en fait des occupations litteraires je n'aime pas à me rencontrer avec qui que ſe ſoit. Au reste j'ai la folle envie de bien traduire, et pour bien traduire M. DE VOLTAIRE

RE je fais qu'il se faudroit donner au diable. C'est ce que je ne veux pas faire. — C'est un bon mot que je viens de dire: trouvez le admirable, je vous prie; il n'est pas de moi.

„ Mais au fait. Vous vous attendez à des excuses: et les voila. J'ai pri sans votre permission avec moi, ce que vous ne m'aviez preté qu'en cachette. J'ai abusé de votre confiance, j'en conviens; mais est ce ma faute, si contre ma curiosité ma bonne foi n'a pas eté la plus forte? En partant de *Berlin* j'avais encore à lire quatre feuilles. Mettez vous à ma place, avant que de prononcer contre moi. M. DE VOLTAIRE pourquoi ne serait il pas un LIMIERS, ou un autre compilateur, les ouvrages des quels on peut finir partout, parce qu'ils nous ennuyent partout.

„ Vous ditez dans votre lettre, M. DE VOLTAIRE ne manquera pas de reconnaitre ce service qu'il attend de votre probité. Par ma-foi, voila autant pour le brodeur! Ce service est si mince, et je m'en glorifierai si peu, que M. DE VOLTAIRE sera assez reconnaissant s'il veut bien avoir la bonté de l'oublier. Il vous a fait beaucoup de reproches que vous ne meritez pas. J'en suis au desespoir. Ditez lui donc que nous sommes amis, et que ce n'est qu'un excès d'amitié, qui vous a fait faire cette faute, si c'en est une de votre part. Ce sera bien assez pour obtenir le pardon d'un philosophe. Je suis," &c. (*)

VOL-

(*) „ Gij houdt mij dan bekwaam, Mijnheer, tot een der „ verraderlijkste trekken; en ik ben verachtelijk genoeg in „ uw oog, om mij als een dief te behandelen, die niet te „ achterhalen is? Alleen valt men hem met redeneren aan, „ omdat geweld niet toereikende is.

„ Zie hier het bewuste exemplaar. Nooit had ik ten oog„ merke, het te behouden. Zelfs zoude ik het u hebben terug„ gezonden ook zonder uwen brief, die de zonderlingste van „ de wereld is. Gij schrijft mij daarin oogmerken toe, die ik „ niet heb. Gij verbeeldt u, dat ik de vertaling van een boek „ had ondernomen, waarvan de Heer HENNING de vertaling „ als reeds op de pers heeft aangekondigd. Weet, mijn vriend, „ dat ik in letterbezigheden niemand, wie hij ook zij, wil in „ den weg staan. Voor 't overige bezit ik de dwaze zucht „ om wél te vertalen, en om den Heer DE VOLTAIRE wél te „ vertalen, weet ik dat men zich aan den Duivel zou moeten

„ over-

VOLTAIRE, echter, kon niet vergeven; hij liet RICHIER gaan, die in dienst van Prins HENDRIK *van Pruisſen* trad, met den titel van Bibliothekaris, en naderhand van Raad. Evenwel behield RICHIER zijnen ijver voor VOLTAIRE, en was hoogst misnoegd over de beoordeelingen van de *Merope*, die in de *Dramaturgie* geplaatst, en door dit voorval, misſchien, te iterker werden aangezet.

Van het voorval van het geſtolen Exemplaar was aan het Hof van *Berlijn* geſproken, en door VOLTAIRE beſchreven, als een aanſlag om hem van de voordeelen eener geoorlofde vertalinge te berooven. LESSING's naam had er bij den Koning door geleden, en de hoop, om eenen post van Boekbewaarder, of een Hoogleeraarambt te verkrijgen, in de *Pruisſiſche* heerſchappijen verdonkerd. Kort na dit voorval vertrok LESSING naar *Wittenberg*, (alwaar zijn jonger Broeder in de Theologie ſtudeerde) waarſchijnlijk met oogmerk om er zich te laten

„ overgeven. Dat is iets, 't welk ik niet doen wil. —
„ Het was een *bon mot*, dat ik daar zeide: houd het voor
„ fraai, bid ik u; 't is niet van mij.

„ Maar ter zake. Gij verwacht veront∫chuldigingen: hier
„ zijn ze. Zonder uw verlof nam ik mede, 't geen gij mij
„ ter ſluik geleend hadt. Ik heb uw vertrouwen misbruikt,
„ ik beken het; maar is het mijne ſchuld, indien tegen mij-
„ ne nieuwsgierigheid mijne goede trouw niet beſtand ge-
„ weest zij? Bij mijn vertrek uit *Berlijn* moest ik nog
„ vier bladen lezen. Stel u in mijne plaats, eer gij vonnis
„ tegen mij velt. Is 't mijne ſchuld, dat de Heer DE VOL-
„ TAIRE niet een LIMIERS of een andere verzamelaar is, met
„ wier werken men overal kan uitſcheiden met lezen, om-
„ dat zij overal vervelen.

„ Gij zegt in uwen brief, dat de Heer DE VOLTAIRE niet
„ zal in gebreke blijven om dezen dienst te vergelden, wel-
„ ken hij van uwe eerlijkheid verwacht. Op mijne eer, dat
„ mag zijn verhaal wat opſchikken heeten! Zoo gering is
„ deze dienst, en ik zal er mij zoo weinig op beroemen,
„ dat de Heer DE VOLTAIRE danks genoeg zal betoonen, indien
„ hij de goedheid wil hebben om dien te vergeten. Hij heeft
„ u vele verwijten gedaan, die gij niet verdient. Ik ben er
„ wanhopig om. Zeg hem dan, dat wij vrienden zijn, en
„ dat niets dan eene overmate van vriendſchap u dien mis-
„ ſlag heeft doen begaan, indien 't een misſlag aan uwe zijde
„ zij. Dit zal genoeg zijn, om de vergiffenis van een Wijs-
„ geer te verwerven. Ik ben," enz.

ten promoveeren, en zich alzoo bevoegd te maken (verdere voorbereiding had hij daartoe niet noodig) tot den post, om welken zijn Vader voor hem te *Göttingen* verzocht. Diensvolgens werd hij *Artium Liberalium Magister*, doch was er tegen om zulks in zijne brieven of in gezelschappen te vermelden, zoo als bij de *Duitschers* gebruikelijk is. Men had de onderteekening van eenige geloofsartikelen van hem gevorderd; en over deze bewilliging schaamde hij zich.

Te *Wittenberg* vertaalde hij, uit het *Spaansch*, een Geneeskundig Werk, *over het beoordeelen der Hoofden*, in den jare 1566 gedrukt, 't welk van eenige hedendaagsche denkbeelden over de Schedelleere den grond schijnt gelegd te hebben. Ook ondernam hij eene Latijnsche vertaling van KLOPSTOCK's *Messiade*, van welke de vijf eerste boeken omtrent dezen tijd het licht zagen, met oogmerk om zijnen jonger Broeder aan te zetten tot het afwerken van eene taak, naar zijn beroep zoo wel berekend. Voorts arbeidde hij aan verbeteringen en bijvoegsels op JÖCHER's *Woordenboek van Geleerde Mannen*; met het werk eenigzins gevorderd zijnde, schreef hij aan JÖCHER, dat hij de verzamelde bouwstoffen voor eene zekere somme aan hem wilde overdoen, of anders dezelve, onder de gedaante van vijandelijke beoordeelingen, in 't licht geven. Meer deed de bedreiging af, dan verlangen naar hulp, en JÖCHER kocht het handschrift. Intusschen kan deze handelwijze van letterdwang niet worden vrijgesproken; het is aan eene zekere mate van armoede eigen, die gemeenlijk de kieschheid verliest.

In 1753 keerde LESSING naar *Berlijn* terug, en trad in de plaats van MYLIUS, om mede te werken aan een *Staat- en Letterkundig Journaal*, voor voss gedrukt. Ook gaf hij in 't licht een derde en vierde deel van zijne kleiner werken, inhoudende dichtstukken, letterkundige beoordeelende brieven, en nasporingen, *Apologie* genoemd, die de dooden verdedigden en de levenden aantastten, met eene vrijheid, nutter voor zijne vermaardheid dan voor zijne rust. Verscheidene zijner Blijspelen werden insgelijks, in zindelijke uitgaven, bijeenverzameld, en maakten een zoo gunstigen indruk, dat zijns Vaders vijandschap tegen het Tooneel merkelijk gelenigd werd: voortaan had hij het op het oude losbandige Tooneel alleen geladen.

Eene

Eene vertaling van MARIGNY's *Historie der Arabieren* werd door LESSING vervaardigd; de vier Franſche deelen deed hij tot drie ſlinken. Voor het werk ſchreef hij eene oordeelkundige Voorrede, met verdichte naamvoorletters onderteekend, en maakte toebereidſels tot een vervolg, zijnde de Kronijk der *Arabiſche* Dynastien in *Spanje*; doch hiervan kwam niets.

In 't Hoogduitsch vertaalde hij drie brieven des Konings van *Pruiſſen*. Hij gaf de werken, althans de laatſte beste werken van zijnen Vriend MYLIUS in 't licht, die te *Londen* overleed, op het punt ſtaande van ſcheep te gaan naar *Amerika*, werwaarts hij, op kosten van HALLER en anderen, zou vertrekken, onder voorgeven van er kundigheden, de Natuurlijke Historie betreffende, in te winnen, doch, inderdaad, zoo als LESSING dacht, om het Ongeloof van een ijverigen Apostel te berooven. In 1754 liet hij de twee eerſte ſtukken der Tooneelbibliotheek drukken.

Omtrent dezen tijd was hij vol van letterkundige ontwerpen; hij bood eene uitgave aan van BEKKER's *betoverde Wereld*, met bijvoegſels; wilde een Weekblad ondernemen, onder den titel van *de Blinde Man*; zijne Portefeuille laten drukken; korte Verhalen en Romances verzamelen of ſchrijven; maandelijkſche Bijdragen bezorgen voor Mengelwerkſchrijvers, van gemengden inhoud; en, te zamen met MENDELSOHN, het beste uit ſlechte Boeken uittrekken. Ten laatstgemelden oogmerke werden vele toebereidſels gemaakt, en de ſchriften van JORDANUS BRUNUS, HIERONYMUS CARDANUS, en THOMAS CAMPANELLA, gelezen en geplonderd. Geene letterwerkzaamheid is nutter, dan die de omſlagtige Schrijvers van vroegere eeuwen nutteloos maakt, door 't geen zij leerzaams behelzen bijeen te zamelen, hunnen inhoud te bekorten, en hunne merkwaardige plaatſen bijeen te voegen. *Legimus aliqua ne legantur* was zijne zinſpreuk, uit AMBROSIUS overgenomen.

Door dit alles verbeterden LESSING's omſtandigheden, en hij noodigde den Broeder, met wien hij te *Wittenberg* had zamengewoond, om zijn gast te zijn te *Berlijn*. De Vader voorkwam dit bezoek, opdat deze Zoon van den Godgeleerden ſtand niet zou worden afgetroond, doch eenen nog jonger Broeder liet hij derwaarts gaan, een knaapje, te jong voor eene hoofdſtad en voor het vrije onderwijs der wijsbegeerte. Vermaak was, vol-

gens LESSING's Geloof, een pligt; om met goene andere bepalingen te worden genoten, dan welke de natuur, tijdelijke middelen en het publiek gevoelen eener voorzigtige lustvoldoening voorschrijven. Doch hebbelijke naarstigheid wordt zelden verkregen zonder opzettelijk bedwang, terwijl de middelen tot vermaakgenietende ledigheid voorhanden zijn.

LESSING's bedrevenheid in het schaakspel had hem in kennis gebragt met MOZES MENDELSOHN, die hem bekend maakte met NICOLAI, een geleerd drukker en boekverkooper, wiens *Verhandeling over de Tempeliers* en *Sebaldus Nothanker* nog heden hunne waarde bezitten. Dit verstandig driemanschap werd zeer gemeenzaam. Ongevoelig hadden hunne wederzijdsche gevoelens invloed op elkander; te zamen zijnde, praatten zij, en afwezig, schreven zij brieven; met elkander goten zij menig een brok van vernuft en smaak in een geregelden vorm. De beschouwing van POPE als Overnatuurkundige was een van hunne vroegste zamengepaarde voortbrengsels. MENDELSOHN was uit de school van LEIBNITZ, en had, even als zijn meester, gebrek aan duidelijkheid; doch de verdraagzame toegevendheid zijner geaardheid was iets, 't welk der ziele van LESSING nog moest worden ingeplant. NICOLAI was met het *Spinozismus* niet onbekend; hij was een eerlijk koopman, goedaardig en rijkelijk van aard.

RAMLER, de Lierdichter, verkeerde veel ten huize van NICOLAI, en werd er bekend met LESSING, die de systematische kieschheid van zijnen smaak en de vlugheid zijner penne hoogschatte, en dikwijls zijne keurige verbeteringen verzocht en zich ten nutte maakte. SULZER, Schrijver van een voortreffelijk Woordenboek, *Beschouwing der Fraaije Kunsten*, werd insgelijks met dit Gezelschap bekend, gelijk ook SUSZMILCH, en nog andere beroemde mannen. Van hunne gesprekken wordt veel goeds verhaald.

In de verkeering der opregte vriendschap leerde LESSING zichzelven kennen; met alle de vatbaarheid voor vernuft geboren, geloofde hij dat alles binnen het bereik zijner pogingen viel; met vuur zou hij een nieuw ontwerp ontwikkelen, en in zijne verbeelding al den voorraad van boeken en gedachten zamenhalen, die tot deszelfs volvoering vereischt wierden; maar verbeelding heeft de vervoudige vleugels van een vliegenden draak, en nijverheid slechts den langzamen tred van eene mier: zijne ontwerpen hadden tot nu opgehouden van te be-

ha-

hagen, eer het werk ten halve was volvoerd. Volgens een vast ontwerp werd hij nu te rade, elke onderneming, die eene omslagtige en geduldig volhardende werkzaamheid vorderde, uit te monsteren. De beschiedener ontwerpen zijner bespiegelende vindinge werden van nieuws getoetst, binnen omzigtige grenzen beperkt, en van voren af aan bewerkt. De meest bewerkbare waren tooneelstukken. Hij had eene schikking ontworpen van de tooneelen voor een Treurspel uit het dagelijksche leven, welk hij *Sara Sampson* noemde. Daarmede begaf hij zich naar *Potsdam*, zonder boeken, en wandelde en werkte, tot dat hij het stuk had afgewerkt. Toen zette hij zich op den postwagen naar *Frankfort aan den Oder*, en had het geluk, dat het met de gehoopte toejuiching werd gespeeld. Te *Leipzig*, *Berlijn* en *Weenen* maakte het insgelijks opgang. Het werd in 't *Italiaansch*, *Deensch* en *Fransch* vertaald; doch, hoewel te *St. Germain* ten tooneele gebragt, konde het te *Parijs* zich niet staande houden. DIDEROT's smaak, of dankbaarheid, juichte luidruftig toe, en vertroostte den Vertaler van de *Pere de famille* (de Huisvader) over de onverschilligheid der overige *Parijzenaren*.

LESSING was een lief hebber zoo wel van verandering van plaats, als van beroep. In 1755 vertrok hij naar *Leipzig*, met Tooneelproeven in zijn' zak, begon de *Eerste Fortunata* van GOLDONI om te werken, vernieuwde zijne kennis met den beminnelijken WEISSE, en werd door hem in kennis gebragt met eenen Heer WINKLER, een vermogend man, die eenen medgezel (hij was niet jong genoeg om eenen leermeester te behoeven) op zijne voorgenomene reize door Europa noodig had. LESSING verbond zich daartoe; hij zou geheel kosteloos gehouden worden, en, daarenboven, een jaargeld van 200 dollars genieten.

Eer LESSING die groote reize ondernam, ging hij in het ouderlijk huis een bezoek afleggen; de volkomenste harmonie en hartelijkheid werd tusschen hem en elk lid der familie hersteld. Op den 20 Mei 1756 vertrok hij, met den Heer WINKLER, uit *Leipzig*; op den 29 Julij kwamen zij te *Amsterdam*; zonder vele tusschappen waren zij langzaam gereisd; hun plan was, vervolgens naar *Engeland* over te steken. Maar te *Amsterdam* kwam bericht, dat de *Pruisische* troepen binnen *Leipzig* waren

getrokken, en dat de Bevelhebber, de Generaal VON HAUSEN, zonder eenige pligtpleging, zijn hoofdkwartier in het huis van den Heere WINKLER had genomen. Vele huisselijke bekommernissen waren het gevolg daarvan, en de Heer WINKLER verkoos terug te keeren. Vervolgens zocht hij, zeer onbetamelijk, zich van LESSING te ontdoen, zonder eenige schadevergoeding. Het laten gaan geschiedde plotseling; het voorwendsel was, dat LESSING gemeenschap hield met KLEIST en andere *Pruisische* Officieren, en tegen de inwoners van *Leipzig* aanspande. LESSING eischte zijn geld, en beriep zich op het kontrakt; hij beweerde voor het geregt (want hij was genoodzaakt, de zaak in regten te betrekken) dat hij aan de toerustingen tot de reize veel gelds had moeten besteden; dat hij aan uitgevers en boekverkoopers kontrakten had moeten opzeggen, 't welk de bronnen van zijn bestaan stopte; dat hij de maanden, welke hij bij den Heer WINKLER was geweest, noodeloos onnut had doorgebragt, zonder de vergoeding, die hij uit de kennis aan vreemde Natiën had te gemoet gezien, en dat hij tegen dit om niet weggegeven tijdverlies niet bestand was. In 1765 werd het regtsgeding ten voordeele van LESSING uitgesproken, wien de 800 dollars, voor zijne vierjarige bezoldiging, werden toegewezen. Meer vereerende zou het geweest zijn, vergoeding, door uitspraak der Wet, te versmaden, en den rijken man zijn' schuldenaar te laten blijven. Doch de Heer WINKLER moet zekerlijk blijde geweest zijn, een voorwendsel gevonden te hebben, om alle de 800 dollars in ééns tot LESSING's beschikking te stellen, in omstandigheden, die al den trots der weldadigheid zouden ten toon gesteld, en aan een wezenlijken dienst de eenvoudige gedaante van eene afbetaalde schuld gegeven hebben. Aan deze reize, hoe kort zij ook ware, was LESSING het bezigtigen van verscheidene zoo openbare als bijzondere kunstverzamelingen verschuldigd, en had een aanvang gemaakt met het verzamelen van bouwstoffen tot eene geschiedenis der Graveerkunde.

In den jare 1754 vertaalde LESSING, op MENDELSOHN's aanraden, HUTCHESON's *Zedelijke Wijsbegeerte* in 't *Hoogduitsch*, en, op het verzoek van zijn Boekverkooper, RICHARDSON's *Uitgelezene Fabelen van* ÆSOPUS. Hiervan kwamen vier uitgaven, en dezelve gaven aanleiding tot het schrijven van dat fraai boekdeeltje van oorspronkelijke fabelen, welke de Heer RICHARDSON in 't Engelsch ver-

vertaalde, en te *York* uitgaf. Een ander beſteld werk, 't welk hij ondernam, doch door eenen vriend voltooid werd, was eene overzetting van LAW's *Vermaningen*.

In den jare 1751 ondernamen NICOLAI, MENDELSOHN en LESSING gezamenlijk de *Bibliotheek van Fraaije Letterkunde*. Het was eene herziening, waarin het geſchilvoerende geſchrijf over Godgeleerdheid en Staatkunde opzettelijk werd uitgelaten. Uit de voordeelen van dit Werk moest jaarlijks een prijs aan het beste Tooneelſtuk gegeven worden: NICOLAI hoopte, dat LESSING hier mede door zijne medewerking het overſchot zou trekken van 't geen het boven de kosten der vervaardiginge zou opbrengen. Veel briefwisſeling, gelijk ook opzettelijke boekbeoordeeling, werd er ingelascht, en de medeärbeiders oefenden over en weder aan hunne artikelen eene ſtrengheid van berispinge, die vreemdelingen zelden van hun ondervonden. Zeer voorſpoedig ſlaagde deze beoordeeling, en wordt nog voortgezet door een ander geſlacht van Schrijvers. Eene grooter verdeeling van werkzaamheid is zekerlijk wenſchelijk bij boekbeſchouwingen: ſommigen behooren Wetenſchappen en Wijsbegeerte voor hunne rekening te nemen, en met het ſtoute oog der geleerdheid gewapend te zijn; anderen zich te bepalen bij werken van beſchaafd vermaak en onderrigt, en voor den verfijnden en kieſchen ſmaak van vrouwelijke en beſchaafde Lezers berekend te zijn; anderen wederom met het werkdadig leven zich te bemoeijen, en ter hunner take te nemen de Godgeleerdheid, Regtsgeleerdheid, Krijgskunde, Historiekunde en Staatkunde; onderwerpen, die op de Kerk en den Staat, en op het gedrag der werkzame wereld invloed hebben.

De eerſte twee Tooneelprijzen werden behaald door KRONEGK, met zijnen *Codrus*, een Treurſpel, en door BRANE, met zijnen *Vrijdenker*, een Blijſpel; LESSING's ſmaak bekroonde hen, zoo niet door regtvaardigheid, immers door belangeloosheid. LESSING had ter prijsbehalinge voorgeſteld een Treurſpel in drie Bedrijven, en in onrijm, over de historie van VIRGINIA; naderhand verbruikte hij die brokken van hetzelve, die met de Romeinſche Historie niet in verband ſtonden, en

behoudenswaardig ſchenen, in zijn Treurſpel *Emilia Galotti*.

De verkeering met KLEIST, en met de *Pruisſiſche* Officieren, moet veel hebben toegebragt om hem te *Leipzig* te doen vertoeven: want toen KLEIST bevel ontving om zich naar het leger van Prins HENDRIK te begeven, in de Lente van 1759, keerde LESSING terug naar *Berlijn*, alwaar hij zich van nieuws bij zijne oude gezellen voegde, met welke voss, de Herdersdichter, nu gemeenzaam was geworden. MENDELSOHN had, in de *Bibliotheek*, eenige verzen des Konings van *Pruisſen* beoordeeld, en die met dergelijke van LUCRETIUS vergeleken; dit was zoo veel als derzelver uitvoering te prijzen, en hunne ſtrekking aan te toonen. Doch in de wending van het artikel was een zeker iets, 't welk geoordeeld werd, de zedelijkheid der Koninklijke belijdenisſe van de hatelijke zijde te doen kennen. De gedienſtigheid van ondergeſchikte ijveraren dreigde de uitgave te ſtremmen; en er verliepen vier jaren, eer er werd bekend gemaakt, dat het in andere handen was gekomen; waarſchijnlijk is het, echter, dat er ſlechts geringe verandering, behalve in het gevoelen, dat Koninklijke en Hooggeborene Schrijvers met inſchikkelijkheid moeten behandeld worden, in het werkdadig beleid der onderneminge gemaakt werd. *Philotas*, een Treurſpel in één Bedrijf, een van LESSING's beste ſtukken, werd in 1759 afgewerkt en uitgegeven; het is zeer wel tot eene ſchoolvertooning ingerigt, door het weglaten van vrouwenrollen, en de verhevene zuiverheid der gevoelens. Men heeft onderſteld, dat het op KLEIST's aanraden werd geſchreven, om door eenige Officieren van de *Pruisſiſche* Bezetting te *Leipzig* ten tooneele gevoerd te worden, ten wier behoeve LESSING insgelijks een Blijſpel zonder vrouwenrollen ſchreef, *de Joden* getiteld. Dit ſtuk ſlaagde niet.

(*Het ſlot ter eerſte gelegenheid.*)

SCHILDERKUNSTIGE BESCHRIJVING VAN HET PANORAMA, VOORSTELLENDE DE STAD BOULOGNE AAN ZEE, DOOR DEN BEROEMDEN FRANSCHEN KUNSTSCHILDER PREVOST.

(Medegedeeld door A. FOKKE, SIMONSZ.)

Meermalen hebben wij reeds het genoegen gehad om den, naar 't schijnt, tot heden onnavolgbaren kunstgeest van den Heere PREVOST, in eene *Pittoresque* Beschrijving van deszelfs Panoramische Tafereelen, te bewonderen; meermalen dachten wij reeds: na dit Tafereel zal er, zonder telkens het reeds gezegde weder te herhalen, geene stoffe meer te vinden zijn, om een volgend Tafereel van dien Meester, van de zijde der Schilderkunst, anders te kunnen beschouwen, dan wij de vorige reeds beschouwd hebben. 's Mans alles vermogend penseel heeft ons reeds het *bevallige* en *zinstreelende*, in de Stad PARIJS, — het *grootsche* en *antieke*, in ROME, — het *natuurlijke* en *begoochelende*, in LONDEN, — het *eigenaardige* en *bijzondere*, in het *besneeuwd* AMSTERDAM, — het *vreemde* en *verhevene*, in NAPELS *en den verwoestenden* VESUVIUS, op eene, hem alleen eigene, schilderkunstige wijze doen kennen. Wij hebben reeds, bij alle die gelegenheden, de schoonheid aangewezen van zijne *grootsche gedachte*, van zijn schilderen van *lucht* en *water*, zijne *verschieten*, *dagen*, *slagschaduwen*, *onderscheid van toon des lichts*, *naar vereisch der afstanden*, zijne *veld- en boomkleur*, zijne *keuze van stoffaadje*, *naar het saizoen*, *den stond van den dag*, *en de gewoonten der onderscheidene Natiën*, *wier Hoofdsteden hij ons heeft voorgesteld*, alsmede den *fikschen omtrek* en *uitvoering van dit alles*; zijne uitmuntende naauwkeurigheid in het schilderen van kleinigheden, en wat verder voor den geest eens Schilders zweeft, — door den Schilder alleen gekend en gevoeld wordt. Wat, zoude men met regt kunnen zeggen, wat kan er in een Gezigt of Landschap voorkomen, dat niet onder deze opgenoemde schoonheden vervat is? Immers, zoo ons voorkomt, *niets!* En echter bezit dit Panoramisch TAFEREEL VAN BOULOGNE alle deze opgenoemde vereischten en schoonheden, en nog *iets* daarbij, dat wij bij de vorige *Panoramische* Schilderijen niet hebben kun-

nen opmerken, wijl de natuur der voorgeſtelde plaatſen geene gelegenheid daartoe gaf. Dat *iets* beſtaat hierin, dat zich thans voor den Schilder, ſtaande op een heuvel, of Vlieberg, van welken hij dit gezigt geteekend heeft, hoegenoemd geen voorgrond, geene kloeke partij opdeed, om in de ſchaduw te kunnen ſtellen, ten einde daardoor een tweeden en derden grond te bekomen; en dat hij echter dit groot gemis heeft herſteld, door van het éénigſte voorwerp, dat daartoe nog eenigzins konde dienen, namelijk de op ſtrand ſtaande *Signaalmasten des Admiraals*, een uitmuntend, vernuftig gebruik te maken, met, op verſchillende hoogten daarvan, wimpels en vlaggen te doen afgolven, waardoor die kloeke masten, door *zijne* hand op *dat* ſtrand geplaatst, het geheele gemis van eenige andere kloeke partij volkomen vergoeden.

Wij kunnen dus in dit Tafereel geenen eigenlijken *voorgrond*, of op den eerſten grond geplaatſte kloeke masſa, beſchrijven; en niettemin vinden wij dien in deze masten, nadat de kunstrijke PREVOST er de vlaggen, op de door zijn kunstgenie noodig geoordeelde hoogten, heeft doen ophijſchen.

De *tweede grond*, welke in dit Tafereel overal elders, waar men, ſtaande voor de masten, dezelve achter zich heeft, voor *voorgrond* dienen moet, (gelijk zulks zich ook niet anders in de Natuur voordoet, wanneer men op een' heuvel eenen wijden *horizon* overziet) doet dien dienst zoo bij uitnemendheid ſchoon, dat het Landſchap daardoor ten hoogſte bevallig voorkomt, en alle de verdere verſchieten, op den *derden* of *achtergrond*, derzelver diepte en afſtanden verkrijgen; daar eene, door den grooten Schildergeest, tegenover het Zonlicht geplaatſte afdrijvende Donderwolk dit heerlijk uitwerkſel te wege brengt.

Immers, wanneer men ſlechts langs die zoo verſtandig als oogbegoochelend gemaalde vlaggen naar de *Tour d'ordre* (*) ziet, en de Legertenten des Keizers met oplet-

(*) Wij hebben reeds in de *Hiſtoriſche Beſchrijving van Boulogne aan Zee*, die voor de Verklaring van dit Panorama geplaatst, en in het gebouw te bekomen is, opgemerkt, dat deze Toren weleer op de grondſlagen eener Romeinſche Vuurbaak door Keizer KAREL *de Groote* (CHARLEMAGNE) geſticht werd, en zouden, daar ons oogmerk thans alleen ſtrekt om het

lettendheid beſchouwt, welk eene natuur en naauwkeurigheid, welk eene juiste en verſtandige waarneming der werking van het zonnelicht op deze tenten, en derzelver ſlagſchaduwen als op het glas der lantarens, die voor dezelve ſtaan! Van daar het oog ter regter zijde latende afweiden over den gedeeltelijk met heidegroen en gedeeltelijk met zand bedekten grond, ziet men, behalve eene menigte geestig uitgedachte, welgeplaatſte en ſiks geteekende ſtoffaadje, de ſtille Stad *Boulogne* op hare heuvelen liggen; gaat bij de benedenſtad, op eene zeer zachte en onmerkbare wijze, in meerder drukte over, en de ſtoffaadje wordt hoe langer hoe levendiger, tot dat men met het oog de haven bereikt; hier woelt alles ondereen, en men wordt bijna duizelig op het zien van zoo vele onder elkander wemelende menſchen, bij het onnoemelijk getal van ſchepen der naar Engeland beſtemde Landingsvloot, derzelver tuigaadje en equipaadje. Verder de haven uit en in zee ziende, rust het gezigt, uit hoofde der helderheid van de door de zon verlichte baren, niet uit; maar alweder regts vervolgende, tot voorbij de vlaggemasten, gevoelt men, aan de rust, welke ons oog aldaar weder op de *Tour d'ordre* en 's Keizers *tenten* geniet, de zeer verſtandige eenheid, die de Schilder bij zoo vele verſcheidenheid in acht genomen heeft. Kortom, teekening, perſpectief, licht, ſchaduw en kleur, werken bij uitnemendheid zamen, om ons te overtuigen, dat deze Kunſtenaar niet bloot kopieert, maar door zijn voortreffelijk genie zijne Tafereelen veredelt, het oog verrukt, de verbeelding ontvlamt, en het doode doek ten leven wekt.

het ſchilderkunſtig ſchoon van dit Tafereel aan te wijzen, dien hier ſtilzwijgende kunnen voorbijgaan, ware het niet dat bij dezen Toren nog iet opmerkelijks te herinneren ware, hetgene ons het kort beſtek dier *Beſchrijving* niet vergunde aan te merken; namelijk, dat die Keizer in den jare 811 op even *dezelfde* plaats geſtaan heeft, en wel met *hetzelfde* oogmerk, (namelijk, om de Vloot, die hij in allerijl tegen de *Deenen* had doen vervaardigen, te inſpecteeren.) Hoe weinig dacht hij toen, dat, na 994 jaren, de geheele Hervormer zijner *Rijksconſtitutie*, met hetzelfde oogmerk als hij toen, zich aldaar zou bevinden, de plaats zijner voetſtappen drukken, en zich met dezelfde werkzaamheid, met dezelfde bedoeling bezig zoude houden! Zulk eene juiste *parallel* levert ons welligt de geheele Wereldgeſchiedenis nergens elders op.

BESCHOUWING VAN ZWEDEN. (*)

Zweden, als Landschap beschouwd.

Mijne reis door *Zweden* heeft over het geheel mijne verwachting grootelijks overtroffen. Ik heb er genietingen in de natuur gesmaakt, waarop ik geene hoop had, en die ik, eenige streken aan de Noordzee uitzonderende, schier in alle deelen van dit Land heb gevonden.

Zweden is, schilderkundig beschouwd, een zeer schoon Land, ja een der schoonste van Europa, zoo ik in aanmerking neme den omvang van meer dan driehonderd Duitsche mijlen, die ik ben doorgetrokken. Groote natuurtooneelen ziet men niet in de deelen, die ik doorwandeld heb; maar wel eene onophoudelijke afwisseling van berg en dal, van woeste stroomen en stille kronkelende rivieren, van bebouwd land en naakte rotsen, van ontzaggelijke bosschen en eindelooze meren.

Deze laatste maken eenen hoofdtrek uit van het *Zweedsch* landschap; de oevers der meeste zijn berg- en boschachtig. Zij bezitten alle te zamen nog eene andere schoonheid, die ik in geene meren van eenig ander land gevonden heb. Gelijk de *Zweedsche* stranden overal gebroken worden door de zoogenaamde Scheren, dat is, door de inhammen of deelen der zee, die, onder menigerlei krommingen, dikwijls vele mijlen ver landwaarts in loopen, en zich onder vijftig verschillende gedaanten vertoonen; eveneens zijn ook de oevers der meren gebroken. Zelden kan het oog eene regte of cirkelvormige lijn een vierde mijls volgen; het land schiet met tallooze punten, nu scherper, dan stomper, in de meren, en vormt hierdoor in het klein even zoo vele voorgebergten. Hierdoor vertoont hetzelfde meer onophoudelijk een nieuw beeld, terwijl de vorm van deszelfs oevers verandert. 't Is mij dikwijls gebeurd, dat ik, mij onderwege een half kwartier uurs met iet anders be-

(*) *Reise durch Deutschland, Dänemark, Schweden, Norwegen, und einen Theil von Italien, in den Jahren* 1797, 1798, 1799.

bezig gehouden hebbende, een geheel ander meer dacht te aanschouwen, zoo te eenemaal waren deszelfs oevers veranderd.

Aan vele dezer meren liggen adelijke plaatsen, die ik schier geheel bevonden heb, gelijk ons de Heer COXE dezelve beschrijft. Een adelhof bestaat meestal uit zoo vele kleine gebouwen, dat hij het voorkomen heeft van een klein dorp. Deze gebouwen zijn van hout, netter aangestreken en beter onderhouden dan een gewoon dorp.

Lapland en Finland voor het Zweedsche Rijk van weinig belang.

Van *Zweden* sprekende, is men steeds geneigd, aan het groot en uitgebreid land te denken, 't geen zich van *Ystad* tot aan de Noordelijkste grenzen van *Lapland*, en van hier weder tot aan de *Finsche Golf* en *Rusland* uitstrekt. Dit is echter in zoo verre een verkeerd denkbeeld, als het grootste gedeelte dier verbazend groote landstreek, in hare statistieke betrekking, bijna als niets te achten is. Eene lijn trekkende van *Gefle* op *Fahlun*, en verder Noordwestwaarts uitstrekkende, zoodat men het beste gedeelte van *Dalecarlië* er mede insluite, bekomt men ten Zuiden van deze lijn het eigenlijk Rijk, waarop de kracht van *Zweden* berust. Al wat Noordwaarts van deze linie ligt, is, met uitzondering welligt van eenige bergwerken, hoogst onbeduidend voor de Regering. In alle, tusschen deze lijn en *Tornea* liggende Steden te zamen, vindt men geene tienduizend zielen; het land zelve is in den hoogsten graad onbewoond en veronachtzaamd. Naar mate men verder Noordwaarts komt, wordt het land bestendig woester en de menschen schaarscher, tot dat men eindelijk eenige *Laplandsche* streken genaakt, waar men niet boven twee of drie derzelven op eene vierkante mijl kan rekenen. De *Laplanders* betalen een' kleinen tol aan de Regering; en dit is ongeveer al, wat men van hun heeft. Zij laten zich niet civiliseren, dat is, zij willen zich niet buigen onder het gewoon juk der Burgerlijke Maatschappij, en zijn noch voor de Armée, noch voor iet anders bruikbaar. Het grootst gedeelte der eigenlijke echte *Laplanders* verlaat des zomers het land, en trekt met zijne Rendieren zeewaarts, dat is naar *Noorwegen*, waar het tegen het eind

eind van den zomer, alvorens naar *Zweden* terug te gaan; mede een kleinen tol betaalt. 't Geen deze menſchen voortbrengen, is bijna voor niets te rekenen; want ze zijn ſlechts met zichzelven bezig, ter aanſchaffing der noodzakelijkſte levensbehoeften, en brengen hunnen overigen tijd door in luiheid en werkeloosheid. Zij verkoopen, wel is waar, die weinige dingen, welke zij kunnen ontberen, als rendierhuiden en andere, eenige visch en zeehonden, en ſchaffen zich hiervoor aan, 't geen zij zelve niet weten te maken; maar, als een tak van 's Lands handel beſchouwd, is dit van zeer weinig aanbelang.

Daalt men nu af van deze Noordelijke grenzen langs de Oostzijde van de *Bothniſche* Golf, zoo vindt men *Uleaburg*, de eenige aanmerkelijke Koopſtad in de Noorder *Finmark*. Zij heeft eenige duizend zielen, en heet voor de luchtſtreek, waarin ze gelegen is, aanmerkelijk, maar moet voor het middelſlag der *Duitſche* Landſteden onderdoen. — Verder Zuidwaarts vindt men wat meer bevolking en landbewerking, terwijl *Abo* van ſommigen voor de derde Stad van het *Zweedsch* gebied wordt gehouden. De Regering trekt uit dit groot land eenige belastingen, maar wint hierbij weinig aan innerlijke kracht en vermogen, wijl dit gewest niet alleen in zichzelve arm, zwak en onbeduidend is, maar tevens te ver van de Hoofdſtad als middelpunt verwijderd ligt. Men kan *Finland* aanzien als een Eiland, veertig *Zweedſche* mijlen van *Stokholm* af gelegen; dit is de afſtand van den weg, dien de briefpost neemt; over *Tornea* gaat men alleen des winters, wanneer de zee onbereisbaar is. Om troepen of andere dingen uit *Finland* over *Tornea* naar het Zuider gedeelte van *Zweden* te zenden, zal wel niemand invallen, ten ware de uiterſte nood hiertoe aanporre; zoo dat men wel zeggen kan, dat *Finland* vijf maanden in een jaar van *Zweden* zoo goed als gansch afgeſcheiden, en dat het gedurende den overigen tijd door eene veertig *Zweedſche* mijlen lange zee van hetzelve verwijderd is. Ik beſchouw *Finland* en de *Lapmarken* als de uiterſte deelen van een zwak en ziekelijk ligchaam, die wel te zamen hangen met de betere gedeelten dezes ligchaams, maar deszelfs kracht en beſtaan ſlechts in geringe mate vermeerderen.

Na-

Natuurlijke geſteldheid en bewerking des lands in de verſchillende betere Zweedſche provincien.

Hoe zeer men dan Zuidwaarts van bovengemelde lijn de hoofdzakelijkſte bewerking des lands, de meeste en aanzienlijkſte Steden, en ten minſte twee derde gedeelten der geheele bevolking te zoeken hebbe, moest ik mij echter zeer vergiſſen, zoo niet ook van dit land bijna de helft door meren, bosſchen en naakte rotſen wordt ingenomen; de andere helft is vruchtbaar gemaakt, of geſchikt om het nog te worden.

In de geheele ſtreek van meer dan twintig *Zweedſche* mijlen tusſchen *Helſingborg* en *Gothenborg* is niet éene Stad, die vierduizend zielen telt, niet een enkel dorp, dat men in *Saxen* voor een van den tweeden rang zou aanmerken. De meeste beſtaan uit weinige kleine hutten, en dikwijls ben ik eene mijl of nog verder voortgegaan, zonder zelfs zoo een aan te treffen. Het land is, zoo ver ik langs deze geheele ſtreek regts en links afzien konde, ſchoon op ſommige plaatſen zeer zandig, echter grootendeels geſchikt ter bebouwing. Doch het wordt zeer armelijk beärbeid, en ik zag overal zeer groote ſtreken lands, op welke het vee gras afweidde, 't geen er zonder hulp van menſchenhanden op gegroeid was.

Schier alles, wat ik van de landſtreek tusſchen *Helſingborg* en *Gothenborg* zeide, past ook op de ſtreek, die tusſchen *Gothenborg*, *Wennersborg* en *Lidköping* ligt. Ja om *Trolhätta*, *Wennersborg* en *Lidköping* heen heb ik de armzaligſte dorpen en ellendigſte hutten van gansch *Zweden* gezien.

Tusſchen *Wennersborg* en *Uddewalla* is het land ten deele vruchtdragend, maar toch ook op de meeste plaatſen zeer rotsachtig; van *Uddewalla* tot aan de *Swinſund*, dat is tot aan de grenzen van *Noorwegen*, vindt men weinig korenvelden, maar naakte rotſen, weigrond, hooge bergen en verbazende bosſchen. Het bovengedeelte van *Wermeland* beſtaat ſchier geheel uit meren, hooge woest liggende bergen, kale rotſen en bosſchen. Menſchen vindt men hier uitermate weinig; deze weinige nogtans ſchijnen in betere omſtandigheden te zijn, dan de bewoners der Westelijke kust aan de Noordzee.

Naarmate men verder van *Wermeland*, en nader aan het *Wennermeer* komt, wordt het land allengs beter, meer

meer bebouwd en bevolkt, tot dat het eindelijk uitloopt in eene ſtreek, die onder de rijkſte en beſte van *Zweden* behoort. Ik kwam nu door de provincien *Westmanland*, *Nerige* en *Södermanland*, die voor de meest bebouwde, volkrijkſte en rijkſte van *Zweden* bekend zijn. Hier zag ik overal korenvelden, vrij goede dorpen, eene menigte afzonderlijke huizen, wier netheid en goed uitwendig vertoon innerlijke welvaart aanduidde, en een landvolk, welks kleeding eenen dragelijken toeſtand ſcheen aan te kondigen. Hiertoe behooren dan ook de meerendeels vrij goede en ten deele aanmerkelijke Steden, *Carlſtad*, *Christineham*, *Oerebro*, *Arboga*, *Eskilſtuna* en *Mariefred*, die ik gezien, en *Philipſtad*, *Westerås* en andere, die ik niet gezien heb.

Met deze goede en bebouwde provincien hangt *Upland*, van de eene zijde, onmiddellijk te zamen; doch hierbij is op te merken, dat de Oostelijke kant van *Upland*, zoo wel als *Södermanland*, ten uiterſte woest, rots- en boschachtig, kortom even zoo geſteld is, als de omſtreken van *Stokholm*, 't geen midden in hetzelve ligt. *Uplands* gedeelte, daarentegen, 't welk *Upſala* het naast omringt, is zoo goed bebouwd, als een der beste deelen van *Zweden*.

Verder op wordt het land woester; ondertusſchen heb ik in *Geſtrikland* en de lagere deelen van *Dalecarlië* nog eene menigte korenvelden gezien. Zelfs de ruwere en bergachtige ſtreken van *Dalecarlië* zijn meer bewoond en bebouwd, dan de meeste andere van dezelfde natuur in ſommige Zuidelijker landen.

De landſtreek van *Zweden*, tusſchen *Stokholm*, *Carlcrona* en *Yſtad*, beantwoordde op verre na niet aan mijne verwachting; ik dacht in de Zuidelijke provincien van *Oost-* en *Zuid-Gothland* geenszins zoo veel boſch, rotſen en woest land, en zoo weinig bevolking te zullen vinden, als met het grootſte gedeelte dezer landen het geval is. In de landhoofdmanſchappen, echter, van *Chriſtianſtad* en *Malmohüs* groeit veel graan. Inzonderheid nam ik veel boekweit waar.

Natuurlijke en kunſtmatige voortbrengſelen des gronds. — Paarden, Rund- en ander vee.

Van woudboomen en wilde vruchten heb ik in *Zweden* bijna alles gevonden, wat in *Duitſchland* waſt. Hier heb

heb ik schoonere en grootere kwalsterbezieboomen gezien, dan hier, en wel vrij eenparig in alle gedeelten van het land. De olm is niet zoo groot en schoon als in *Engeland* en ten deele in *Duitschland*; maar eiken, beuken, esschen en elzen heb ik zoo goed gevonden als in eenig ander land. De sorbenboom groeit op eenige plaatsen zeer schoon, en draagt eene verbazende menigte beziën, die thans (*) hare rijpheid naderen, dus ten minste zoo vroeg als in *Boheme*, waar men dezen boom veelvuldig aantreft. Dat mij schier geene larixboomen zijn voorgekomen, heeft mij verwonderd. Alle soorten van populieren zijn ook uiterst zeldzaam. Jeneverbeziën vindt men in verbazende menigte, en wel in alle deelen des lands, door mij bezigtigd. Een groot gedeelte derzelven is thans juist rijp, en op sommige plaatsen was men reeds met de inzameling bezig. Even gemeen zijn, het geheele land door, de roode kraakbeziën, die ik schier overal in onbeschrijfbare menigte heb aangetroffen. Deze vrucht schijnt mij toe met eene lange opeenvolging rijp te worden, zoo dat ik vrees eene verkeerde gevolgtrekking te hebben gemaakt, toen ik in *Dalecarlië* onrijpe vruchten van deze soort aantrof, terwijl ik dezelve, verscheidene weken te voren, te *Christiania* bijna rijp gevonden had. Sedert heb ik bijna veertien dagen later, en in veel Zuidelijker provincien, dan *Dalecarlië*, nog steeds onrijpe beziën aangetroffen. Het schijnt er dus even eens mede gelegen, als met de jeneverbeziën, die thans gedeeltelijk rijp zijn, terwijl men andere op denzelfden stam nog groen ziet. De lindenboom schijnt in *Zweden* niet allerbest te slagen, ten minste is hij er zeer zeldzaam. De ahorn of esdoorn integendeel groeit in groote volkomenheid. In de middelgedeelten van *Schonen* heeft men zints geruimen tijd, met een gelukkigen uitslag, vele moerbezieboomen geplant. Men heeft ook eenige zijdeteelt. Tabak groeit schier overal, en ik weet bijkans geen land, waar ik dit gewas zoo veelvuldig aangetroffen heb. Die, welken men in de ommestreek van *Ekesiö* teelt, wordt zeer gewaardeerd en uitgevoerd.

In

(*) Onze Schrijver, zijne reis door *Zweden* gedurende het grootste gedeelte van Julij en voorts in Augustus volbragt hebbende, vermaandigde, zoo het schijnt, denzen brief te *Upsal* in het begin van September.

In het algemeen ſchijnt in *Zweden* alles wel te willen groeijen, wat het Noorden van *Duitschland* voortbrengt, ſchoon ſommige vruchten niet altijd tot rijpheid geraken. De nu ten einde loopende zomer (die van 1798) was van een' buitengewonen aard, en ſommige vruchten waren omtrent zoo rijp, als ze doorgaans in eenige deelen van het Noordelijk *Duitschland* zijn. Dat ik in vele ſtreken van *Zweden* bijna volſtrekt geene vruchtboomen zag, als b. v. aan de Noordzee, is niet zoo zeer aan de barre luchtſtreek, als wel aan de traagen nalatigheid der inwoners te wijten. — Vlas, hennep en nachtſchade heb ik van tijd tot tijd gezien; echter ſchijnen mij deze voortbrengſelen voor de behoeften des lands naauwelijks voldoende.

Wanneer ik bedenk, dat *Zweden* ſedert het jaar 1718 geenen oorlog van belang gevoerd heeft, dan bevreemdt het mij, dat het gedeelte voor 't minst, 't geen ik zelf gezien heb, niet meer bebouwd, bevolkt, en in allen opzigte meer voorwaarts gekomen is, dan ik hetzelve bevonden heb. Hoe vele andere oorzaken hiervan ook zijn mogen, gewisſelijk is zulks eenigermate te wijten aan het Noordelijk klimaat, waar noch bezintuigde ſchepſelen noch planten tot die kracht geraken, welke zij in mildere gewesten verkrijgen. Zoo zijn b. v. de huwelijken geenszins zeer vruchtbaar voor een zoo eenvoudig en onſchuldig volk, als de *Zweedſche* landlieden zijn. Het overmatig gebruik van brandewijn mag hun nadeelig zijn; doch het is reeds lang vóór mij opgemerkt geworden, dat de zenuwen in het Noorden verſtijven, en min geſchikt zijn ter voortteling.

Zoo is ook het vee veel kleiner, dan in de Zuidelijker deelen van Europa. Paarden en koeijen zijn in de meeste provincien kleiner, dan ik ze ergens gezien heb. Intusſchen ben ik vast overtuigd, dat men de ſoorten verbeteren kon, zoo men hiertoe meer en aanhoudender moeite wilde aanwenden. Dat *Zweden* en *Noorwegen* in ſtaat zijn, groote paarden voort te brengen, bewijzen alle, welke ik in de Koninklijke ſtallen zag, alsmede de koetspaarden der vermogenden, die bijna alle groot zijn. In de ſtallen der Gebroeders ANKER, te *Chriſtiania*, heb ik groote, ſchoone, en in alle opzigten uitmuntende dieren gezien; en deze waren ſchier alle in *Noorwegen* voortgeteeld. Ja zelfs zijn in ſommige *Zweedſche* provincien, b. v. in *Schonen* en *Blekingen*, paarden, koei-

koeijen en osſen veel grooter, dan in de meeste andere. Ik meen over het geheel opgemerkt te hebben, dat de paarden in alle de bergachtige ſtreken beter, grooter en ſchooner waren, dan in de meer effene landen, waar zes paarden vaak werks genoeg hadden, onzen wagen tegen eene kleine hoogte op te trekken. — Wanneer men de vele onbebouwde grasvelden in *Zweden* ziet, en de inrigting van het postwezen in deze landen kent, hetwelk een buitengewoon bezwaar voor den landman is, wijl hij er zijne paarden voor leveren moet, dan verwondert men zich, waarom hij, alleen uit dezen hoofde, niet meer paarden houdt; en men is in den beginne geneigd te denken, dat die druk des postwezens niet zoo bijzonder zwaar voor hem zijn kan. Want, zeide ik, dan behoeft hij immers ſlechts een of twee paarden meer aan te fokken, die hem weinig of niets kosten, en die hij op op eene weide jaagt, aan welke de mensch nimmer moeite beſteedt. Maar hierbij bedacht ik niet, dat, daar het vee in deze luchtſtreek geenszins den winter door op het veld leven kan, hetzelve van den voorraad moet gevoed worden, dien de boer in den zomer moogst. Dan deze voorraad ontbreekt hem, wijl zijne koornvelden niet zoo veel opleveren, als in gelukkiger gewesten. De veldbouw vereischt hier meer arbeid en oppasſing, zoodat het hem aan tijd en geld ontbreekt, om zijne weiden te verbeteren, en eenen toereikenden voorraad van hooi enz. op te leggen. Wilde iemand dus meer paarden houden, dan hij noodig heeft, zoo zou hij die des winters moeten ſlagten of weggeven, wijl paarden om dezen tijd geene waarde hebben.

't Geen ik hier zegge, past ook gedeeltelijk op het rundvee. *Zweden* heeft voor zijnen omvang op verre na geen vee genoeg. Maar de oorzaak is almede, dat de landman er des winters geen voeder voor heeft. Zoo lang het hem dus aan geld hapert tot eene kunstmatige bemesting, en ter aanwending van andere middelen, om de opbrengst zijner velden te vermeerderen, is hem een grooter aantal van rundvee even ſchadelijk, als ik dit met betrekking tot de paarden heb aangewezen.

De paarden der *Zweedſche* landlieden krijgen in den zomer zelden iet anders, dan eene magere weide, of een weinig afgeſneden gras; des winters hooi en ſtroo, ook ſomtijds alleen het laatſte. Men hebbe zich dus te verwonde-

ren, dat deze dieren zoo werkzaam en zoo tierig zijn. Het meest bevreemdde mij in het eerst hun snelle loop (doorgaans anderhalve *Duitsche* mijlen in een uur) wijl de boerenpaarden in andere landen hiertoe niet aangezet worden. Maar deze verwondering week weldra, wanneer ik merkte, dat de boer zelf nooit langzaam rijdt. Het gaat alles in vollen ren, en ik heb ons menige boerenkar zien voorbij jagen. Deze karren of wagens zijn ongemeen ligt en klein, doorgaans ook weinig beladen. De groote wagen en de langzame logge rid van den *Duitschen* boer zijn hier geheel onbekend.

In 't algemeen genomen, gebruikt men in *Zweden* geene andere trekdieren dan paarden. Op mijne reis van *Helsingborg* naar *Stokholm* kan ik mij niet herinneren iet anders gezien te hebben. Eerst in *Gestrikland* en *Dalecarlië* ontdekte ik eenige trek-ossen. Zuidwaarts van *Stokholm* zag ik weder niet dan paarden, tot dat ik in de provincien *Kroneborg* en *Blekingen* kwam, waar ik een groot aantal trek-ossen ontmoette, zijnde tevens de grootste en schoonste, die mij in *Zweden* voorgekomen zijn. Over het geheel is het rundvee in deze twee gewesten grooter en fraaijer, dan ik zulks elders heb waargenomen.

Ezels heb ik in *Zweden* even min ontmoet, als muilezels. 't Kan echter wel zijn, dat ze er gevonden worden. De varkens schenen mij over het geheel goed; maar het schapenras heeft groote verbeteringen noodig. Men heeft wel hier en daar en op onderscheidene tijden vreemde rammen ingevoerd; maar dit was altoos maar voor zekeren tijd, werd in het vervolg veronachtzaamd, en had geenen invloed op het geheel. De boer kan op zich zelf daartoe niets doen, wijl 't hem aan geld ontbreekt.

(*Het slot hierna.*)

TAFEREEL VAN PARIJS, ONDER LODEWIJK DEN XIV, DOOR EENEN SICILIAAN, IN DEN JARE 1692.

Ongeveer tien jaren lang (zoo schrijft onze *Siciliaan*) heb ik mij te *Parijs* onthouden, en nog ken ik deze groote stad niet volkomen. De vreemdelingen worden er zeer wel

ontvangen, mits zij om niets verzoeken; niets anders hebben zij er te doen, dan zich lustig te vermaken. Nu eens ſpeel ik den wijze, en dan den zot; dit is geen klein geheim om van iedereen bemind te worden. Ik maak verzen en complimenten; de grooten geven er mij goede woorden voor, en de geleerden vereeren mij met hunne genegenheid.

De grooten onderſcheiden zich door niets te doen gelijk andere menſchen, en zich te doen verzellen door een groot getal tweevoetige dieren, wanneer zij in hunne koetſen rijden.

De Koning alleen wordt gehoorzaamd; geen groot heer is hier, die eenen minderen durft dreigen, wanneer deze zijnen pligt heeft gedaan. Voor het overige kunt gij op zijn *Turksch* of op zijn *Grieksch* leven, zoo als het u belieft.

Even talrijk zijn hier de geletterde lieden, als de botmuilen en de ongeletterden te *Konſtantinopel*. Hier zijn vele Akademien, alwaar zij gaan redevoeren of zich vervelen. Zij, die over ernſtige en belangrijke zaken ſchrijven, blijven arm en onbekend. De boekverkoopers worden rijk ten koste der Auteuren, door het verkoopen van boeken, welke zij niet verſtaan, en welke zij nimmer lezen.

De *Parijſche* Vrouwen brengen geene anderen dan dapperen ter wereld, en gebieden meer dan de mannen; zij zijn het fraaiſte ſieraad van deze ſtad, hoewel zij over het geheel niet ſchoon zijn; maar in bevalligheden en in levendigheid overtreffen zij alle vrouwen van de wereld. Doorgaans zijn zij vlug, geestig, welſprekend. Men vindt er geleerde vrouwen; deze zijn niet de beminnelijkſte, noch die meest gezocht worden. Er zijn er, die alles, wat zij bezitten, aan haar ligchaam dragen; er zijn er, die alle dagen van kleederen, en elk oogenblik van gelaat veranderen. Even gemakkelijk verwekken, ontvangen en vergeten zij indrukſels van liefde.

De huwelijken, die voormaals voor het leven waren, zijn tegenwoordig ſlechts voor eenen tijd. De vrijwillige echtſcheiding is ongevoelig in alle groote huizen ingeſloopen. De man leeft gerust op het land, terwijl zijne vrouw zich te *Parijs* vermaakt.

De kleermakers hebben meer werk om nieuwe modes uit te vinden, dan om een kleed te naaijen; en wanneer een rok langer dan het leven eener bloeme duurt, is hij oud.

Nergens zijn de *Parijzenaars* gierig op. Hunne tafels zijn lekker en overvloedig; nimmer eten zij alleen, gelijk de *Duitſchers* en *Italianen*. Er is geen vernuftiger en werkzamer en tevens minder rijk volk: want het beſteedt alles aan zijne maag of aan zijne trotsheid; en evenwel is het altijd welte-vrede en vrolijk.

De tongval der *Franſchen* is aangenaam, wanneer dezelve

wel geſproken wordt; maar de *Parijzenaars* eten de helft hunner woorden op; zij ſchrijven niet zoo als zij ſpreken: men zoude zeggen, dat zij er vermaak in ſtellen te ſpreken om niet verſtaan te worden.

Men kent een *Franschman* aan vier dingen: wanneer de klok ſlaat, wanneer hij iemand iets vraagt, wanneer hij iets belooft, en wanneer hij van zijn goed geluk ſpreekt.

Men vindt te *Parijs* alles, wat men kan verlangen. Maar hoe groot ook de overvloed zij, van alwat of tot het leven, of tot vermaak noodig is, *die niets heeft, zal niets hebben.* Misſchien is er geen verſchrikkelijker hel, dan te *Parijs* arm te zijn.

Hetgene men te *Parijs* het meest ontmoet, zijn woorden, die niet gehouden worden, weldaden, die genoten en vergeten worden, tafelſchuimers en complimentmakers. Hetgene men er minst aantreft, zijn matige grijsaards, artſen, die niets te doen hebben, onbaatzuchtige advokaten, beſcheidene jonge lieden, en zedige vrouwen. Hetgene men er nooit zict, zijn getrouwe echtgenooten, eerlijke kooplieden, verpligtende financiers en opregte vrienden.

Parijs 20 Augustus 1692.

HUISSELIJK GELUK OP HET LAND.

Een Tafereel uit de Groote Wereld.

Mag men eene Dame aan hare belofte herinneren? vroeg de jeugdige Baron VAN HALLEN, en ſtond minzaam voor zijne jonge Vrouw. — *Heb ik niet alles gehouden, wat ik beloofde?* zeide zij, en zag glimlagchende naar hem op. — *Nu ja, mijn lieve kind, wij zijn vier weken gehuwd, en het zou er ſlecht uitzien, zoo ons geheugen nu reeds ongetrouw wierd aan ons woord! Maar de Lente is gekomen, wij hebben alle bezoeken ontvangen en wedergegeven, willen wij nu ook ons Landgoed niet bezoeken, waar ons Natuur met bloeijende armen wacht?* — *Lieve vriend,* hernam de Barones, *wij hebben nog eene groote ſchuld af te doen: gij hebt nog niets voor uwe Familie gedaan.* — *Ik laat drie Neven te mijnen koste opvoeden, is dat niets?* riep de Baron. — *Maar men kan toch de ganſche Familie niet in eene School opſluiten!* zeide zij eenigzins gemelijk: *herinner u dan ook het overig deel der Familie, dat reeds opgevoed is. Thans is de beurt aan mij, u aan* uwe *belofte te herinneren.* — *Aan het Feest, dat ik vóór veertien dagen beloofde?* hernam de Baron en fronſte het voorhoofd; *nu ja, gij zult danſen, alsof ge van de* Tarentula *gebeten waart;*

en

en een Overvloed Vreugde medebrengt, zal ook deze niet ontbreken. Maar dan...., voer hij met geöpende armen voort. — *Dan brengt ons mijne belofte op het Land!* zeide zij lagchende, en wierp zich in dezelve; zijne lippen drukten de hare, en zij lag gloeijende, als de Lente, aan zijne borst. *Gij hebt alle mijne wenschen vervuld!* riep de Baron, en zag dankbaar ten Hemel; *want Gij schonkt mij Huisselijk Geluk.*

De Dans vloog door de rijen; Haat en Liefde reikten elkander in deszelfs omarming de hand; veelkleurige lamplons schitterden van uit het donker der tuinbosschaadje; honderd vuurkolommen verhieven zich, en het geluk der Liefde vonkelde en verdween met groote letteren in de lucht. Het morgenrood ontwikkelde de ineengestrengelde armen, en de Baron, vermoeid van het *huisselijk geluk* van dezen dag, wierp zich in de armen van den Slaap.

't Was drie uur na den middag, toen hij geeuwende in de kamer zijner Echtgenoote trad. Zij wreef zich den slaap uit de oogen, en wenkte hem vriendelijk toe. — *Lieve kind*, zeide hij zacht, haar bij de hand vattende, *mijne schuld is voldaan....* — *En ik zal mijner belofte gestand doen*, hernam zij glimlagchende. — *Alles is gereed!* riep hij; *nog dezen avond kunnen wij er zijn.* — *Dat gaat wel schielijk*, zeide zij een weinig gemelijk; *maar gij hebt gelijk, geneesmiddelen moeten spoedig ingenomen worden, en ik beschouw het Land als een stil slaapvertrek, waar men uitrust van de wintervermaken.* Geeuwende rees zij ten bedde uit, het eten werd opgedischt, de wagen gepakt, waar zij zich slaperig inwierp, en binnen drie uren bereikten zij de plaats hunner bestemming. Op de heuvelen ruischten veelverwige heesterbosschen, bijen vlogen door de bloesems, en de vlinder hing met gloeijende wieken aan de schors der boomen. Louise! zeide de Baron, *uit ieder knopje fluipt leven, en uit elke grasplant dringt de bloemenspraak der Lente, die ons geluk verkondigt!* Haar oog vloog met de bij den oord in 't rond; haar boezem verhief zich sneller. *Hoe schoon is de Natuur!* fluisterde zij, en zonk in zijne armen op het bloemtapijt. De avondster spreidde haar zilverlicht door de takken, toen zij zich zijnen arm onttrok. Langzaam keerden zij huiswaarts; haar oog hing kwijnend aan het zijne, en op hare wangen gloeide de welsprekende blos des geluks.

Ik moet de Natuur zien! riep zij 's anderen morgens, en trok haastig de glasgordijnen op. Onstuimig sloeg de regen tegen het venster, graauwe wolken daalden van de bergen, en de storm verdeelde het wolkgevaarte in honderd donkere gestalten. Verschrikt zag zij in den tuin, alwaar verstrooide rozenbladeren, gelijk de sporen van eene ontvloden Lente, lagen. Vreesachtig opende zij het venster; wind en regen drongen gierend door de opening, en angstig trachtte zij het venster

weer te sluiten, om het beeld der verwoesting, als 't ware, achter de glazen te verbergen. — *Welk een afschuwelijk weder!* riep de Baron, terwijl hij in de kamer trad. — *Zie daar nu uwe Natuur!* zeide zij, verdrietig naar het venster wijzende: *er is niets akeliger, dan eene Natuur, die 't zoo laat regenen!* — *Maar, lieve kind, ook in de Stad heeft men slecht weder.* — *Wel*, riep zij, *zijt gij ooit in schouwburg of gezelschap nat geworden? Maar hier staat het ganzsche schouwtooneel onzer vreugde onder water, en in dien Zondvloed vergingen tevens onze hoop en onze wenschen!* — *Geenszins*, zeide de Baron; *ons blijven nog zoo menige verborgene genoegten over, die ons zullen vervrolijken*, en steeg met vier lijvige banden eene boekenladder af: *de Wijsbegeerte verschuilt zich in de eenzaamheid, en geen storm kan het Leerstelsel van* BUFFON *vernietigen.* — De Barones sloeg onverschillig een boekdeel open, en de bloedzuiger en koningsslange schenen haar aan te staren. *Lieve vriend, dat zijn afschuwelijke dieren! Die mogen wel alle op het Land huizen, daar men ze in de Stad nooit te zien krijgt.* — *Maar*, hernam hij lachende, *daarvoor worden ook die Insekten, die zich, als bloedzuigers, aan onzen tijd en ons vermogen hechten, in de Stad uitgebroed!* — Een zonnestraal drong door de wolken, en zij vloog van haren Man en de Koningsslang naar het venster. De blaauwe hemel blonk door de verspreide wolken, die langzaam achter het gebergte verdwenen. De leeuwrik verhief zich zingend in de lucht, bijen zweefden, als donkere stippen, over de spiegelende oppervlakte der glimmende bladeren, en de lentezangers ontwaakten in het geboomte. Haar oog verhelderde gelijk de hemel boven haar, en minzaam trok zij den Baron aan hare zijde. *Lieve vriend*, zeide zij, *thans ontbreekt niets anders aan ons huiselijk geluk, dan een paar wieken, als de leeuwrik. Anders zie ik niet, hoe wij een voet buiten deur kunnen zetten.* — *Binnen een paar uren is de tuin droog*, hernam de Baron, *en de tooverkracht der ontbering zal denzelven verfraaijen. Maar het naburig woud wekt bij mij eene oude drift.* — *Voedt gij nog eene drift?* vroeg zij, en zag hem teeder aan. — *Jagt en beweging verschaffen moed en kracht*, voer hij voort; *de Jager legt de schatting des wouds aan de voeten der Liefde, die haar teederlijk ontvangt.* LOUIZE! *niets overtreft het bekoorlijke eener Jagt-idylle, waarin het Verlangen den Geliefden verwacht, die den schrik in het hasch verspreidt en met een hart vol liefde te huis aan haren boezem rust.* De Baron was met geestdrift opgesprongen, en het geweer lag op zijne schouder. — *Maar*, hernam zij, *zoo ik wél gehoord heb, dan blijft het Verlangen al dien tijd alleen te huis, en dat is juist niet het bevalligste gedeelte der Idylle.* — *Lieve vrouw, gij hebt immers uwe boeken en uw klavier; de ganzsche toonreeks des gevoels ontwaakt onder uwe handen.* — *Maar niemand antwoordt*, riep zij gemelijk; *zelfs*

geen

geen Echo is er in geheel het huis te vinden. — *Laten wij het bekoorlijke des wederziens ſmaken*, zeide de Baron; *daarin is een betooverend geluk gelegen.* — *Nu dan, ook dit willen wij beproeven*, zuchtte zij; *maar de bekoring des wederziens ſtelt die der ſcheidinge vooruit: neem u in acht, dat wij niet de eene met de andere verwiſſelen!* — *Zoo verre zal 't niet komen!* riep de Baron, en kuste den eerſten rimpel weg van het voorhoofd zijner Vrouwe. Hij ging boschwaarts, en zij plaatſte zich nadenkend voor het klavier. Hare vingers liepen langzaam over de toetſen, en de ſnaren ſchenen allengs het Verlangen uit te drukken. Ongeduldig zag zij om; niemand luisterde naar dien zoeten klaagtoon, en hare handen zonken ongevoelig van het klavier op haren ſchoot. Zij trad voor den ſpiegel; hare geſtalte trad haar met een gefronst voorhoofd tegen, en de eenzaamheid heerschte ook in den ſpiegel allerwegen. Mismoedig ging zij aan het venſter; een zwerm van kevers herleefde in de natte bladeren, en ſnorde vrolijk haar voorbij. Hare oogen werden helder. *Ik wil mij gezelſchap halen!* riep zij eensklaps, en ſprong, ondanks den overſtroomden grond, in den tuin. Met de nedervallende droppels ſtortte een ganſche wolk van kevers en rupſen uit den geſchudden boom. Alwat leven had, wikkelde zij in een papier, en even ſnel was zij weder op hare kamer. De kerker opende zich, en de kevers vlogen gonzend langs den wand, terwijl de rupſen tegen alle de ſtoelen opkropen. *Men moet het gezelſchap nemen zoo als men het vindt*, zeide zij lagchende; *de levenswijsheid is gelegen in het verbeteren van zijnen toeſtand, al zou men ook de eenzaamheid met kevers verdrijven!* Zij liet zich aankleeden, en offerde der begeerte om te behagen twee uren voor haren ſpiegel. Zij keerde naar haar klavier terug; het gonzend leven uit den tuin vormde, als 't ware, eene donkere wolk rondom haar; een nieuw leven ruischte door de ſnaren, en de ſchemering rustte alreede op het veld, toen haar Man vermoeid ter kamer intrad. Zij ſprong op. Hij reikte haar de hand, en wierp zich afgemat op een' ſtoel. — *Gij hebt lang op u doen wachten*, zeide zij zacht, en omvatte hem met haren arm. — *Zonder verre gekomen te zijn*, riep de Baron; *de wegen zijn zoo glad, dat men telkens een paar ſchreden achteruit gaat, als men er één voorwaarts heeft gedaan*, en ſtrekte zich ſlaperig op de ſofa. Het eten werd opgedaan; zwijgend zat zij tegen hem over; hij zag geeuwend voor zich heen. — *Gij moet toch erkennen*, ving zij na eene pauze aan, *niets is bekoorlijker, dan eene Jagt-idylle! De Jager valt te huis het Verlangen in de armen, dat hem met ongeduld verbeidde!* — *Dat zal op eene volgende keer ook vast zoo zijn*, zeide de Baron, en reikte haar de hand; *ik heb als door een moeras gewaad; en wie heeft nog ooit het tooneel*

eener Idylle in een moeras verplaatst? — Het eten maakte weder eene pauze, en er werd licht gebragt. Alle de kevers ontwaakten, en vlogen der zonne tegen, die op de tafel was opgegaan. *Wat hebt gij daar voor verd.... gasten?* riep de Baron, en rukte een paar kevers van zijne wang, die zich daar aangeklemd hadden. — *Dat is gezelschap, welk mijne eenzaamheid gedeeld heeft*, hernam zij lagchende. — *Maar*, riep de Baron, en sprong door de wolk naar het venster, *gij hebt hier alle Insekten uit het ganſche land bijeengehaald!* Hij opende het venster, en de wolk stortte zich ruischend in de lucht. — *Dat zijn kinders der Natuur*, zeide de Barones; *ik heb de origineelen willen verzamelen van de prenten, die mijne eenzaamheid zullen vervrolijken!* — *Ach, dat is het lastigſte gezelschap, dat ik ken!* riep de Baron, en wierp den ontvlogenen een rupsennest van zijnen halsdoek na. — *Ziet gij, lieve vriend, wat uwe vrouw niet vermag, dat kan een kever doen; hij heeft u wakker gemaakt.* — *Ja, kindlief, ik wil ook van mijn leven niet weer alleen het bosch doorkruisen; ik heb reeds plan gemaakt, om een paar Nimrods uit de Stad te verzoeken mij te vergezellen.* — *En meent gij, dat het heel aangenaam is, alleen t'huis te zitten?* vroeg de Barones. — *Maar*, LOUIZE, *de voorwerpen, die u vriendelijk omringen, verzinken niet, gelijk de grond onder mijne voeten in het woud. Uw klavier heeft eene ſpraak, die elke vraag des gevoels beantwoordt. Uw...* — *Vertelt het klavier ook iet nieuws?* viel zij hem in de rede: *in al de vijf octaven is geen toon, die eene mode of een tooneelſpel beſchrijft. De knecht kan nog heden in de Stad zijn; ik wil kleine* MUHME *hier vragen; anders haal ik, op mijne eer, al het ongedierte van de wereld hier in deze kamer....* — *Nu dan, zij komt!* zeide de Baron lagchende, en beiden zetteden zich tot schrijven. *Zie daar*, voer hij voort, haar zijnen brief overreikende, *nu kunt gij zien, of ik bij* mijne *uitnoodiging ook uw genoegen niet hebbe in 't oog gehouden.* — *Voortreffelijk!* riep de Barones, *de een ſpeelt de fluit, en beiden danſen. Hier is* mijn *brief; als nu ook de kleine* MUHME *komt, dan hebben wij een klein Bal....* — *En ook eene kleine Whistpartij*, hernam de Baron opgeruimd. — *Op het ſpel volgt een klein Concert*, voer de Barones voort, *vervolgens eene kleine wandeling, dan een klein bezoek in de ommeſtreken — zoo wordt onze eenzaamheid met den tijd allerliefst.* — De knecht werd afgevaardigd. Teeder lag zij in de armen des Barons, die ſlaperig zijnen mond op haar voorhoofd drukte. *Goeden nacht, Jager!* zeide zij lagchende: *beken 't ſtechts, een land zonder kevers is het graf des huisſelijken geluks. Zonder hen hadt gij heden niet den grond tot eene gelukkige toekomst gelegd. Als ik weder de Godin der Liefde male, dan laat ik*

de

de Duiven weg, en ſpan een Kever en een Rups voor haren Wagen. — De Baron lachte, en waggelde den Slaap in de armen, die hem met droomen van eene vrolijke toekomst ontving.

(*Het ſlot hierna.*)

ZONDERLINGE ANECDOTE VAN EEN AFRIKAANSCHEN VORST.

(*Verhaald door een Engelſchen Zeekapitein.*)

In de maand April des jaars 1788 deed ik eene reis naar *Podor*, met oogmerk om de kust te verkondſchappen, den loop der riviere te bepalen, en aan eenige ſchikkingen rakende den Gomhandel de laatſte hand te leggen. Eenige mijlen landwaarts op het eiland *Toddi* zag ik aan den linker oever eene talrijke bende ruiterij, en verſtond, dat de Koning BRACK bevel had gegeven om hem eenige ſchuiten te bezorgen, die hem bij mij moesten aan boord brengen. Straks zond ik twee Kanoes af, die ſpoedig terug kwamen, medebrengende den Koning, verzeld van vijf Staatsdienaren en vier Muzijkanten. Zoodra de Vorst in het vaartuig was geſtapt, groette ik hem met negen kanonſchoten, en toen hij bij mij aan boord was gekomen, betoonde ik hem allerlei beleefdheden, die ik dacht, hem aangenaam te zullen wezen.

De kleeding van zijne Majeſteit beſtond uit een wit hemd, hetwelk tot aan de knieën hing, met een rooden gordel omwonden. Over het hemd droeg hij eene ſoort van gelen tabberd, zeer wijd en openhangende. Het hoofd en de beenen waren bloot; alleenlijk had hij aan de laatſte een paar gele mullen. Zijn gevolg was naar landswijze gekleed.

Ik leidde den Koning onder eene kleine zonnetent op den overloop; na ons te hebben nedergezet, deden wij over en weder betuigingen van vriendſchap. Ik bood hem eenige ververſchingen aan, die hij aannam. Men ſchonk hem een glas rooden Franſchen wijn, doch hij wees dien van de hand, maar verzocht mij om brandewijn. Straks gaf ik bevel, om eenige fleſſchen voor hem neder te zetten. Binnen weinig tijds dronk hij vier groote kelken uit, zonder er bijkans eenige ſpijze bij te gebruiken. Na het gebruik van het vijfde glas verloor hij de ſpraak; het zesde deed hem in een diepen ſlaap vallen. Zijne Staatsdienaars en Muzijkanten dronken weinig, en werden niet beſchonken.

Eenigen van zijn gevolg, om hem eene zuivere lucht te doen inademen, zwaaiden over zijn hoofd een lap katoen. Zeer

ge-

gebruikelijk is hier te lande deze manier om verſche lucht aan te brengen. Anderen hielden zich onledig met het verjagen van de vliegen van het ligchaam des Konings, uit vrees dat zij den ſlaap zouden hinderen.

Terwijl ik mij met het beſchouwen van dit belagchelijk tooneel vermaakte, werd mij berigt, dat het middagmaal gereed was. Ik verzocht de Staatsdienaars van zijne Majeſteit mij aan tafel te volgen; doch zij wilden hunnen Meester niet verlaten. Ik ging dan alleen aan tafel. Allengskens ontwaakte de Koning en vraagde naar mij. Toen hem gezegd werd dat ik aan het middagmaal zat: „Wel zoo! en dat zonder mij!" riep de Vorst: „die Blanke behandelt mij wel onvriendelijk!" Hij rees op, kwam in de kajuit, alwaar de tafel gedekt ſtond, ſtapte op eenen ſtoel, en ſprong aldus in het venſter, alwaar hij ging zitten, zijne voeten op de tafel zettende.

In deze houding zittende, waarover ik, hem aanziende, mij niet van lagchen kon bedwingen, werd de Koning verzocht, te zeggen, waarvan hij wilde gediend zijn; doch hij wilde niets anders hebben dan brandewijn. Diensvolgens beval ik, dat men hem zoo veel zoude geven als hij begeerde. Hij dronk even zoo veel als de eerſte maal, waardoor hij ſtomdronken op den grond viel.

Zijne Staatsdienaars rigtten hem op, en trachten hem op het dek te brengen; maar zijne Majeſteit was genoeg ontwaakt, om te kennen te geven, dat hij niet gaarne van daar wilde gebragt worden; en voordat hij er toe beſloot, vatte hij een haas bij den kop, die binnen zijn bereik ſtond. Terwijl ik dit ſchrijf, verbeeld ik mij, dien Monarch nog te zien, houdende den haas bij wijze van ſchepter in de hand.

Nadat mijn middagmaal was geëindigd, niet zonder telkens hartelijk gelagchen te hebben, ging ik op het dek, om naar den toeſtand van zijne Majeſteit te vernemen, welken ik meer bedaard vond. Thans begonnen wij over onze zaken van Koophandel te ſpreken. Niets merkwaardigs viel er voor, tot op het oogenblik dat wij zouden ſcheiden. Ik deed aan dezen Koning de gewone geſchenken; hij ſcheen over dezelve voldaan te zijn. Ik vergat niet de gift brandewijn te herhalen, alsmede om aan de Staatsdienaars en Muzijkanten te geven hetgene zij van mijne mildheid konden verwachten. Dit geheele Afrikaanſche gezelſchap overlaadde mij met dankbetuigingen, en wij ſcheidden als de beste vrienden in de wereld. Toen de Koning den oever naderde, groette ik hem andermaal met negen kanonſchoten. Aan land geſtapt zijnde, zag ik hem te paard klimmen, zich aan het hoofd van zijne bende plaatſen, en naar zijn dorp rijden.

In den avond hield hij een geſprek met zijne Staatsdienaren, en wilde weten, wat ik aan ieder hunner had gegeven. Allen voldeden aan die vraag, en bekenden, een zeer goe-

den

den voorraad van brandewijn te hebben ontvangen. Zijne Majeſteit vond goed, een vrij groot gedeelte daarvan hun te ontnemen, om er zijnen eigen voorraad mede te vergrooten. Slechts een der Staatsdienaren weigerde aan dat bevel te gehoorzamen; waarom hij in verzekering werd genomen. Hij bood eenigen tegenſtand, en ontving daarop eenen ſlag met eene ſabel, die hem eene aanmerkelijke wonde veroorzaakte. 's Anderendaags werd deze gewezen Staatsdienaar, zijnde een Neger van fraaije geſtalte, groot en kloek, in ketenen geboeid bij mij aan boord gebragt, en voor honderd ſtaven verkocht.

Diep medelijden had ik met het lot dien ongelukkigen; ik liet hem naar het eiland *St. Louis* brengen, alwaar zijne wonden verbonden werden, en hij ſpoedig herſtelde. Na verloop van eenige dagen kwamen eenigen zijner vrienden bij mij, om hem te losſen, en ik had het genoegen, hem tot zijn gezin te zien wederkeeren.

ANECDOTE VAN DEN HEERE BEAUMARCHAIS EN EENEN EZEL.

Eenige dagen vóór den (*Franſchen*) opſtand van 3 September zag de Heer BEAUMARCHAIS voor zijn huis een mageren Ezel, met groente beladen, welke een arm boerinnetje verkocht. Het dier liet de ooren hangen, was doodmager, waggelde op zijne beenen, en zocht, van tijd tot tijd, het ſtroo te plukken uit de holsblokken zijner geleidſter, die hem dapper afroste, zonder dat zij hem te eten gaf. BEAUMARCHAIS had medelijden met het arme dier; hij zendt een' zijner bedienden om van het boerinnetje een weinig groente te koopen, doet den Ezel in zijnen eigen ſtal brengen, en legt hem een bos hooi voor. Eenige oogenblikken daarna komt een zijner huren hem waarſchuwen, dat er huiszoeking zal geſchieden, dat hij voor verdacht wordt gehouden, en, indien hij niet in verzekering wilde genomen worden, op ſtaanden voet de vlugt moest nemen. BEAUMARCHAIS aarzelt, raadpleegt zichzelven, overlegt, en laat eindelijk den tijd aan de huiszoekers om zijne woning te bezetten. Hij verſchuilt zich in eene kast. Men treedt binnen; men zoekt overal; men nadert zijne ſchuilplaats, doch hij blijft verborgen voor het naauwlettende oog der huiszoekers; één man opent de kast en herkent hem. Niet anders dacht hij, of hij was verloren; bij geluk was die man zijn beste vriend, die, in de hoop hem van dienst te zullen kunnen wezen, zich onder de revolutionaire bende had begeven. „Men zal heden avond wederkomen," luisterde hij

hij hem in het oor; „ draag zorge dat gij hen niet afwachte." Beaumarchais bedient zich van dien raad, en zoodra de lieden zijn huis hebben verlaten, ontvlugt hij door den tuin. Maar het was nacht; de ſtraten krielden van patrouilles; hoe zoude hij hun ontkomen? Het veiligſte middel was, *Parijs* te verlaten; dit gelukte hem, door zich te laten afſullen over eene ſlecht bewaakte Barriere. Thans zwerft hij in het veld, door een zwaren ſtortregen, zonder eene legplaats te kunnen vinden; vergeefs klopt hij aan meer dan één deur; eindelijk ontdekt hij licht in eene vervallene hut; hij roept en verzoekt om herberging. „ Wel zeker!" zegt een perſoon, die zich aan het venſter vertoont: „ zoo laat als het nu is! Zoek uw pakje „ elders neder te leggen." Beaumarchais houdt aan, bidt, en belooft goede betaling. „ Ga uws weegs!" was het antwoord. Hij was op het punt van heenen te gaan, toen hij een meisjesſtem hoorde roepen: „ Ach, vader! doe ſchielijk open! „ het is de goede Heer, die onzen Ezel hooi heeft gegeven!" Straks gaat de deur open; hij wordt binnengelaten en minzaam ontvangen; hij openbaart zich aan deze dankbare menſchen, en bedient zich van hunnen raad, om 's anderendaags eene gemakkelijker en veiliger ſchuilplaats te vinden. Hij verliet zijne gaſtvrienden niet, zonder alvorens een bezoek te hebben afgelegd bij het arme dier, welk hem een zoo minzaam onthaal had bezorgd.

KLOEKZINNIGHEID VAN DEN HEERE DE MALSEIGNE.

De Generaal de Malseigne, bekend door trekken van krijgshaftige koelbloedigheid en vernuft, bevond zich, in het begin der Omwentelinge, op zijn Landgoed in *Franche-Comté*. Verwittigd dat zijne Boeren zijn Geſtoelte in de Kerk wilden omverre halen, begaf hij zich naar de groote Mis, en zag de gisting, die reeds tot bedreigingen overſloeg. Hij hield zich ſtil, tot op het oogenblik der opheffing van het Hoogwaardige. Thans rees hij op, blikte om zich heen, en, zijne ſabel trekkende, riep hij met eene ſterke ſtemme: „ Vergeving, ô God! voor al het bloed, welk ik ga ſtorten!" Op deze woorden, op deze daad van *den Man van zes voeten* (want die lengte had hem dien bijnaam verworven) vlugtte alwat rondom hem was ter Kerke uit, en hij werd, om zoo te ſpreken, alleen gelaten.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

PROEVE, OVER DEN VOORTGANG DER ZEDEN EN DER MAATSCHAPPIJE.

(*Vervolg van bl.* 411.)

Het DERDE TIJDPERK DER MAATSCHAPPIJE onderscheidt zich van de voorgaande door de bezorgdheid in het voorzien van aanstaande behoeften; van waar vaste woonplaatsen, eigendom en wetten ontstonden. Op de genoegens des levens wordt bestendiger acht geslagen — de toorts der liefde in 's menschen boezem ontstoken; schoon, volgens de begrippen der barbaarsche Volken, geweld en bezitneming regt geven, en de vrouwelijke sekse een weinig geachte eigendom gemaakt wordt door hare ruwe mishandelaars. Der menschen zinnen worden opgewekt tot genot; de zucht tot optooi wint veld. De eerste schemering van die begeerte blijkt in de gloeijende kleuren, waarmede de Wilden verscheidene gedeelten hunner ligchamen beschilderen; dit breidt zich welhaast uit tot het omhangen van sieraadjen, en binnen korten tijd wordt elk kleedingstuk aan deze drift dienstbaar gemaakt.

Het invoeren van kunsten, heb ik reeds aangemerkt, dient tot het opwekken van een *eigenbatig beginsel*, en tot vernietiging van de natuurlijke *gelijkheid* der menschen; vlijtbetoon, vernuft, toeval, en vaderlijk gezag, komen te hulpe, en brengen het, door eene spoedige opeenvolging, tot onderwerping en slavernij. In dit Tijdperk der Maatschappije treden er personen te voorschijn, die rijk zijn en magtig, en, ingevolge hiervan, eene menigte van afhangelingen en huisgenooten hebben; schoon elk gezin of huishouding op zichzelve eene onderscheidene maatschappij uitmake, en elk voort

zichzelven de kunſten en bedrijven, tot zijn beſtaan noodig, uitoefene. De Koningin van *Macedonie* kookte, ten tijde van XERXES, voor haars Echtgenoots ſchaapherders (*); in zijn vee beſtond zijn rijkdom (†); dit was ook de rijkdom der diep landwaarts in wonende *Britten*, bij CÆSAR's inval (‡). De Helden bij HOMERUS houden zich met zeer gemeene bezigheden onledig: niet alleen verzorgen zij het eten, maar bereiden het met eigen hand (§). Vorſtelijke vrouwen zijn niet boven den arbeid van het weefgetouw verheven; maar zij deelen ook in werkzamer en ſlaaffcher bezigheden, als het wasſchen der kleederen (**). Doch men hebbe daaruit niet te beſluiten, dat armoede, of mangel aan hulpe, dezelve tot deze bezigheden noodzaakte: de pracht der hoven, hun krijgsvermogen en rijkdom bewijzen genoegzaam het tegendeel. De waarheid der zake is, dat nuttige kunſten die der weelde voorgingen; en daar verſtandsbetoon altoos loffelijk is, ſtrekt het tot aanbeveling, uit te munten in de bekende kunſten. Vóór dat de letteren uitgevonden, de afgetrokkene wetenſchappen beoefend, en de kansſpelen in zwang waren, hadden de menſchen niets te doen dan krijgs- of huishoudelijke bezigheid; en wanneer de eerstgemelde geen werk verſchaften, oordeelde men het geene ſchande, zich met de laatstgenoemde onledig te houden.

Het *Regt van Bezitneming* boezemde het denkbeeld in, dat meerderheid van MAGT aan den bezitter een Regt verſchafte. Indien een mensch een regtmatigen eisch had op alles, wat de aarde aanbood, veronderſtelde hij ook regt te hebben om daarover met een ander te vechten; indien hij de bezittingen, of zelfs het leven, van een ander perſoon mogt bemagtigen, verbeeldde hij zich ligt, ook regt te hebben op eens anders perſoonlijken dienst. De Vader, die een kind verwekte en groot bragt, maakte zich diets, regt te hebben, om met dat kind te doen, wat hem goeddacht. Uit dezen hoof-

(*) Dit noemt ARISTOTELES ἡ χρηματιστικη. *De Rep.*
(†) HEROD. L. VIII. c. 137.
(‡) *De Bell. Gall.* L. V. c. 14.
(§) HOM. *Il.* L. IX. vs. 205.
(**) De Prinſesſen van *Phæacia* waren met de eerſte Hofjuffrouwen bezig met het wasſchen harer kleederen. *Odyſſ.* kib. VI.

hoofde is het vaderlijk gezag zeer uitgestrekt geweest in de eerste tijdperken der Maatschappije. Hieruit ontstond *slavernij* en de *onderwerping der vrouwelijke sexe*. Wanneer de vrouwen aangemerkt worden als een eigendom, zullen de mannen trachten een meerder aantal van dezelve te verkrijgen, zoo wel als andere middelen van weelde te vermenigvuldigen: van hier is de Veelwijverij, voor allen, die vrouwen kunnen koopen en onderhouden; eene algemeene gewoonte in dit Tijdperk der Maatschappije; en de vrouwen zijn even zeer de voorwerpen van plundering en roof, als andere roerende goederen.

Ik heb reeds aangemerkt, dat de eerste *Oorlogen* waarschijnlijk uit bijzondere geschillen ontstonden. Elk der strijdenden vond een aantal medestanders, die, in 't midden van den strijd, uit verwantschap, vriendschap, of opvatting, zich aan hem verbonden. Bezat hij moed en schranderheid, hij werd natuurlijk de heeraanvoerder; indien niet, een ander van de partij, met deze vereischten begaafd, nam een werkzaam en dus het uitvoerend deel: dus ontstond er eene oppermagt voor een bepaalden tijd. — Later werd de oorlog aangevangen om buit te bekalen (*). De kleine *Grieksche* eilanden roofden op elkander. Eene omkooping kon een leger op de been brengen, en een voorwendsel, hoe gering, was genoeg om eenen oorlog aan te vangen. En het is openbaar, dat, wanneer krijgsbenden een Opperhoofd volgen, enkel door hebzucht gedreven, zij aan hem gehecht zullen blijven, zoo lang hij aan hunne begeerte voldoening kan schenken (†).

Een sterk bewijs tegen het *Aartsvaderlijk stelsel van Staatsbestuur* is, dat bij de meeste Volken, van welke wij bescheiden bezitten, een staat van regeringloosheid eene soort van bondgenootschappelijke vereeniging schijnt voorafgegaan te zijn; welke bondgenootschappelijke vereeniging doorgaans in overheerschinge eindigde. De *Scythen* vatten eene erfelijke verachting op

(*) Men leze de bewijzen, aangevoerd door ARISTAGORAS, om de *Spartanen* in den *Perzischen* krijg in te wikkelen. HERODOT. L. V. c. 49.

(†) TACIT. *Germ.* c. 15.

op tegen de *Ioniërs*, omdat zij DARIUS in *Scythia* niet verraden hadden en vrij geworden waren (*). De vroegſte *Grieken* worden door THUCYDIDES vertoond als een aantal kleine verbondene Staten. Bij HOMERUS vinden wij de Koningen alleen volſtrekt oppermagtig in den oorlog (†), en de voornaamſte Medekrijgers bijkans met de Koningen in magt gelijk. LIVIUS vertoont den *Romeinſchen* Adel, als bijkans met den Prins op éénen voet ſtaande (‡); maar zij daalden allengskens in achting, tot den tijd der TARQUINEN. Ik zou hier het voorbeeld der *Germanen* (§) en andere Noordſche Volken kunnen aanvoeren. — Hier hebben wij voor oogen de Geſchiedenis der Oppermogendheid. De Volken zijn oorſpronkelijk vrij en zonder Staatsbeſtuur; doch bij trappen worden zij onderworpen aan de zoodanigen, die hen in een dapper bedrijf ondersteunden, of hunne aandacht trokken door wondervolle krijgsverrigtingen. Deze Opperhoofden worden, om dezelfde reden, afhankelijk van andere Opperhoofden; en eindelijk geraakt de onderſcheiding tusſchen deze kleine Heeren en het Volk verloren in den vollen glans van Monarchalen luister.

In de meeste *Staatsbeſturen* begon de Volksmenigte welhaast de zwaardrukkende hand der Oppermagt te gevoelen. De zedelijke denkbeelden werden bedorven door het veronderſtelde regt van bezitneming en geweld. Het volſlagen gezag der Ouderen brengt hebbelijkheden van vrees en onderwerping voort, welke de zielen voorbereiden tot het bukken onder het juk der ſlavernije. De vermeesteringen, door een magtig Opperhoofd op zijne naburen bevochten, ſchenen hem een regt op hun te ſchenken, als op eene ſoort van eigendom. Zulks verdeelt de geheele gemeente in twee partijen, Overwinnaars en Overwonnenen — gelijkſtaande met de benamingen van Heeren en Slaven. HESIODUS onderſcheidt de Monarchen van zijnen tijd door eene bijzondere bijvoegelijke benaming, zoo veel beduidende als *Geſchenk-verſlinders*.

(*) HEROD. L. IV. c. 142.
(†) THUC. L. I.
(‡) LIV. L. I.
(§) TACIT. *Germ.*

ders (*). — CÆSAR onderrigt ons, dat het gemeene volk in *Gaule*, door schulden overladen, door schattingen en de magt der Edelen onderdrukt, in een' staat van de ondragelijkste afhankelijkheid leefde, en dat de Adel over 't zelve bijkans het eigenste gezag oefende als Heeren over Slaven (†). — Op de *Vriendelijke Eilanden* was ATTAHA, een der mindere Volkshoofden, verpligt, alle de geschenken, welke hij ontvangen had, over te geven aan hunnen *Latoo-Niporoo*. Zulks deden desgelijks alle de andere Opperhoofden. De Priester is de éénige man des geheelen volks, die zich ontslagen vindt van dit vernederend betoon der afhankelijkheid. Schoon op *Otaheite* een schijn van volksonafhankelijkheid plaats hebbe, eigende nogtans het Opperhoofd, wanneer iemand van de lagere klassen goederen van eenige waarde gestolen had, den geheelen buit, of deelde denzelven met den wegnemer; en, schoon de Opperhoofden de bijzondere personen niet beroofden van de goederen, welke zij bij ruiling ontvangen hadden, bevond men, na eenig tijdsverloop, dat alles, wat zij verkregen hadden als geschenken, kwam in de bewaarplaatsen van de onderscheidene Opperhoofden, die, zoo het schijnt, de éénige bezitters waren van bijlen en spaden, en het gebruik daarvan, bij gelegenheid, vergunden aan de onderdanen, waarschijnlijk er eenige erkentenis voor ontvangende (‡).

Eene andere bespiegeling wegens het *Staatsbestuur* omhelst CICERO, die veronderstelt, dat hetzelve enkel is ingesteld *ter zake van de gelijke uitdeeling der Regtvaardigheid*. De menigte, zegt hij, zuchtende onder de verdrukking der rijken, vervoegde zich tot eenigen van voorbeeldelijke braafheid, die de zwakken tegen beleediging mogten beschermen, en de magtigen bedwingen door de gezette regelen van billijkheid en regtmatigheid (§). Hij heldert zijn gevoelen op door de merkwaar-

(*) Λωροφαγοι.

(†) *De Bello Gall.* L. VI. c. 13.

(‡) FORST. *Obs.* p. 270. COOK's *Last Voyage*, V. I. p. 406.

(§) CIC. *De Offic.* L. II. c. 41. De Deken van *Glouchester* tast mis, met te veronderstellen, dat CICERO een voorstander was van zijn stelsel eener als aangeboren neiging tot Staatsbestuur. Niet alleen deze plaats, maar vele andere, zou men tegen hem

waardige geſchiedenis van den oorſprong des Staatsbeſtuurs onder de *Meders*, gelijk dezelve wordt opgegeven door HERODOTUS (*), en bevestigt het ten opzigte van zijn eigen volk. — Ik wenschte wel, ter eere van de menſchelijke rede, deze beſpiegeling te kunnen onderſchrijven.

ARISTOTELES zegt ſtellig, dat het Koninklijk Beſtuur allen anderen Regeringsvorm voorging (†). Dit was ook het heerſchend gevoelen der Ouden. Dan, ſchoon wij gewoon zijn het denkbeeld van Erfregt te verbinden aan dat van een Monarchaal Bewind, vind ik niet, dat de vroegſte Landsbeſturen eenparig erfelijk waren. Het denkbeeld van *Regt*, aan *Magt* verbonden, ſtrekt zich zelfs uit tot het verkrijgen van het Oppergezag. Weinige Vorſten beklommen deswegen den troon, in hunne jeugd, zonder geweld en bloedſtorting onder de twistende bloedverwanten of afhangelingen van den afgetreden Monarch.

Hoewel wij gezien hebben, dat de vroegſte Staatsbeſturen eene zeer groote mate van magt betoonden in de onderdrukking der onderdanen, werd dezelfde magt geenszins betoond in de *Handhaving des Regts*. De kundige Reiziger, aan wien ik zeer veel mondeling onderrigts verſchuldigd ben, verzekerde mij, dat hij in de meeste landen der Wilden, door hem met Kapitein COOK op diens laatſte Reize bezocht, geene voetſporen van vaatgeſtelde wetten of regterlijk gezag had kunnen ontdekken (‡). Iedereen ſcheen de wreker van het hem aangedaan ongelijk; en de opperhoofden namen er geen ander werkzaam deel in, dan in zoo verre zij poogden de rust te herſtellen, wanneer bijzondere vijandſchappen tot eene ontzettende hoogte opklommen. Bij deze wil-

hem kunnen aanvoeren. — Het gevoelen, door LOCKE beweerd, dat de menſchen door vreeze tot de Maatſchappij gedreven zijn, is van de Ouden ontleend, bij welken het een algemeen gevoelen was, ('t zij dan waar of valſch) dat er een tijd geweest hebbe, wanneer de menſchen in een' ſtaat van regeringloosheid leefden, en, door een algemeen verdrag, zich in burgerlijke beſturen vereenigden. LOCKE, *Eſſay on the Theory of Government.*

(*) HEROD. L. I. c. 46.
(†) ARIST. *De Rep.* L. I. c. 2.
(‡) EURIPIDES, *Orest.* v. 512.

wilde volken ſcheen het Staatsbeſtuur enkel eene krijgsinſtelling.

't Is bekend, dat, in de vroegſte tijden, de verpligting, om MOORD te ſtraffen, op den naasten bloedverwant rustte. Doch men bevond, dat zulks oneindige vijandſchappen baarde: wie den laatſten man gedood had, ſtond even zeer ſchuldig aan het gezin van de andere partij. Eene der eerſte wetten van *Griekenland* bepaalde daarom het vonnis eens moordenaars tot ballingſchap.

Ik hel over om te denken, dat BURGERLIJKE WETTEN zullen hervoortgekomen zijn uit bijzondere verbindtenisſen, gemaakt tusſchen weinigen, om de perſonen en eigendommen van elkander, volgens zekere regelen, te beſchermen: deze regelen werden, in vervolg van tijd, algemeen aangenomen. Het onderwerp uit dit oogpunt beſchouwende, zullen wij mogelijk de reden ontdekken, waarom de Wijsgeeren van ouden tijd zich voornamelijk bevlijtigden op de wet- en ſtaatkunde; en misſchien verſpreidt zulks eenig licht over den aard der Regtsgeleerdheid bij de Noordſche Volken, bij welke alle geregtelijke onderzoekingen volkswijze toegingen; te weten, door eene vergadering of een beſtemd getal perſonen, van gelijken rang als de misdadiger.

Men berigt ons, dat, op *Otaheite*, de dieven ten dood gebragt worden, door een' ſteen om den hals te binden, en ze in zee te werpen; en de inboorlingen verzekeren, dat op overſpel de doodſtraf ſtaat. Het is jammer, dat de reizigers ons geen berigt gegeven hebben, wie de regters waren, die de misdrijven onderzochten en ſtraften; dewijl het niet blijkt, dat, bij ruwe volken, de bediening des regts altijd verknocht is aan den post des Opperhoofds (*). — Onder de *Gaulen* beſliſten de *Druiden* alle geſchillen, zoo openbare als bijzondere; zij onderzochten en ſtraften de ſchuldigen (†). — De openbare raad der *Germanen* nam kennis van de misdrijven; verraders en overloopers hing men aan boomen op; de luijaards, de ongebondenen, de bloodaards en misvorm-

(*) Zints het opſtellen dezer Proeve heeft men mij onderrigt, dat de Prinſen en de Prieſters de Regters zijn: dan het onderzoek gaat zeer oppervlakkig toe.

(†) CÆSAR, *De Bell. Gall.*

vormden verdronken zij in moerasſen, en overdekten hen met takken. De ſtraf nam, ſchrijft TACITUS, de gedaante aan, naar de natuur des misdrijfs, alsof men de ſchelmſtukken in het ſtraffen behoorde te toon te ſtellen, de lasterſtukken te verbergen; maar in ligte misdaden ook boetten de overtuigden, naar de mate der ſtraffen, met zeker getal van paarden of klein vee; een gedeelte der boete kwam aan den Staat, en een gedeelte aan de beleedigde partij of diens familie (*).

Naar mijn gevoelen is er in de OPENBARING eene blijkbare opklimming, geſchikt naar de bekwaam- en vatbaarheden des menschdoms in onderſcheidene eeuwen. De eerſte wetten der *Joden* waren ruw, wreed, ſtatelijk, en overladen met plegtigheden; de voorſchriften der latere *Profeten* zachter, afgetrokkener en van geestelijker aard; het *Evangelie* is de volmaking der Zedekunde. Indien dan de *Geopenbaarde Godsdienst* geſchikt zij naar de vatbaarheden, en, om zoo te ſpreken, eene kleur krijge naar de zeden der zoodanigen, aan welken dezelve werd geſchonken, mag men veilig veronderſtellen, dat de *Natuurlijke Godsdienst* door veelvuldige bijgeloovigheden zal verbasterd geworden zijn.

Wilde Volken vereenigen altoos denkbeelden van *geweld* en *ſchrik* met het denkbeeld van *magt*: hunne Godheden zijn altoos voorwerpen van vreeze; gelijk wij uit de afgodsbeelden mogen opmaken: zij worden verondersteld vermaak in wreedheid te ſcheppen, en als alleen te verzoenen door opoffering van het dierbaarſte. Het is eene buiten alle tegenſpraak geſtelde daadzaak, dat *Menſchen-offers* algemeen geweest zijn in 't geen ik het *Derde Tijdperk der Maatſchappije* noemde. Wij hebben ons onderrigt van een ooggetuige dezer ſchrikkelijke plegtigheid op een der *Zuidzee-eilanden* (†). Menſchen-offers waren algemeen in *Mexico*, en zelfs in *Peru*; bij den dood van een' der *Mexicaanſche* Vorſten, werden niet minder dan duizend zijner huisgenooten opgeöfferd (‡). De berigten wegens de Menſchen-offers der *Druiden* zijn onlangs wederſproken door een' Schrijver over de *Galliſche* Oudheden (§), die beweert, dat, hetgene men ge-

na-

(*) TACIT. *Germ.* c. 12.
(†) COOK's *Last Voyage.*
(‡) ROBERTSON, *Hiſt. of America.*
(§) *Mr.* NICHOLL, *in his Answer to Dr.* JOHNSON.

nomen had voor eene Offerande, niets anders was, dan de ſtrafoefening, aan een' misdadiger volbragt. Ik vind een blijk van waarſchijnlijkheid voor dit gevoelen in eene reeds gemelde omſtandigheid; namelijk, dat de geheele bediening des regts bij de *Druïden* t'huis hoorde (*); en het was een gedeelte hunner leere, dat de ſtrafoefening, dieven en moordenaars aangedaan, alsmede wegens alle burgerlijke misdaden, der Godheid aangenaam ware (†). Indien wij, echter, de geſchiedenis der Menſchen-offeranden, als bij andere Volken in zwang, nagaan, zullen wij ontwaren, dat jonge maagden, de zuiverſte en onſchuldigſte perſonen, werden uitgekozen, als den Goden het aangenaamst (‡).

De *Galliſche Druïden* omhelsden de leer van de Onſterfelijkheid der Ziele en der Zielsverhuizing, en wisten hierdoor den volke eene verregaande verachting des doods in te boezemen (§). De bewoners van de *Zuidzee-eilanden* erkennen een Wezen in hunne ligchamen, 't welk ziet, hoort, ſmaakt en voelt, 't geen zij den naam van *Eteehee* geven; en zij gelooven, dat het, na de ontbinding des ligchaams, rondsom het lijk zweeft, en eindelijk zich plaatst in de afbeeldingen van menſchen-ligchamen, nabij hunne begraafplaatſen opgerigt. De *Gaulen* werpen elk ſtuk, 't geen de afgeſtorvene in waarde hield, op de houtmijt, zelfs dieren, ſlaven, enz. even alsof hij deze, in eene andere wereld, zou behoeven. Waaruit wij zien, dat de leer van de Onſterfelijkheid der Ziele niet geheel en al van *Griekſchen* oorſprong is, gelijk ſommige hedendaagſche Ongeloovigen beweren. De Prieſters verkregen onder wilde Volken zeer groot gezag. Wij hebben reeds gezien, hoe zij alleen, op de *Zuidzee-eilanden*, uitgezonderd waren van de dwingelandij der Opperhoofden. Aan de *Galliſche Druïden* was de opvoeding der kinderen geheel toevertrouwd; zij beſliſten alle geſchillen; zij hadden de magt om een Opperdruïd te verkiezen, en geheel het beſtuur hunner Societeit ſtond aan hunzelven.

Eeni-

(*) Cæsar, *De Bello Gall.* Lib. VI. c. 13.
(†) Cæsar, *ald.* Lib. VI. c. 16.
(‡) Zie de *Hecuba*, de *Iphigenia* en andere Stukken van Euripides.
(§) Cæsar, *De Bello Gall.* L. VI. c. 14.

Eenige der NUTTE KUNSTEN maakten, in dit Tijdperk der Maatſchappije, grooten opgang. Bij de *Tartaren* werd het paardrijden tot eene hooge volkomenheid gebragt. — Vele der *Indiaanſche* Volken, aan den oceaan woonende, waren zeer bedreven in de ſcheepvaart, in zoo verre dezelve niet afhing van wiskundige wetenſchappen (*). — De beſchrijving van den krijgstoeſtel der Volken, die XERXES vergezelden, dient, om de trapswijze vordering der kunſten te toonen; en het is opmerkenswaardig, hoe zeer de beſchrijving van eenige dezer overeenſtemt met die der toerustingen op de *Amerikaanſche* Eilanden. Eenigen kenden het gebruik van ijzer, en droegen gemalide kolders, als de *Meders* en de *Perzianen*; anderen hadden pijlen met ſteenen punten, en dierenhuiden om 't lijf geſlagen; genen droegen worpſpietſen, met geitenhoorns gepunt; ſommigen bedienden zich van houten, in 't vuur gehard; terwijl men er zag, die de huid van een paardenkop, met opſtekende ooren, als een helm droegen (†).

De ſmaak, om zich op te ſchikken, begon, in dit Tijdperk, zeer verre te loopen. De Inwoners van de *Voſſen-eilanden*, digt bij *Kamſchatka*, ſtaken eene pen van been, vier duimen lang, door de neusgaten, doorſneden de onderlip, voegden in die ſnede koralen, parlemoerſchulpen, in de gedaante van tanden (‡). Oorſieraden en in den neus ziet men algemeen op de *Zuidzee-eilanden* (§). In *Mallicolo* prangen zij den buik, door een koord, dermate, dat geen *Europeaan* zulks, zonder den grootſten hinder, zou kunnen verdragen (**).

De verfijnder kunſten begonnen nu voor den dag te treden. De bedrijven van eenige der *Amerikaanſche* Volken

(*) Men mag er het voorbeeld van een *Germaansch* Volk bijvoegen. TACIT. *Germ.* c. 44.

(†) HERON. L. VII.

(‡) COXE's *Account of Ruſſian Diſcoveries.* — Dit wordt in *Prince Williams Sound* dezerwijze in 't werk geſteld, dat die ſnede zich als een tweeden mond vertoont. De eerſte ſchepelingen, die daar aan land traden, verhaalden, menſchen met twee monden gezien te hebben. COOK's *Laſt Voyage*, V. II. p. 356.

(§) Blijkbaar zijn de ringen en oorſieraden van de Wilden herkomſtig.

(**) FORST. *Obſerv.* p. 243.

ken worden door ſchilderijen bewaard (*). Ruwe dichtſtukken, eene eenvoudige ſoort van muzijk kwamen in dit Tijdperk te voorſchijn. Liefde en Oorlog waren ſteeds de onderwerpen der eerstgemelde (†).

Wij beſchouwen de menſchelijke natuur, op elken trap van beſchaving, met toenemend genoegen. Ook kunnen wij niet nalaten de ſchikking der Voorzienigheid te bewonderen, die zelfs de ondeugden der menſchen dienstbaar maakt aan de einden der beſchaving. Gierigheid en eerzucht, en de woelingen des krijgs, dienen, om 's menſchen geest uit den kwijnenden en log en ſtaat, waarin wij denzelven in 't eerst beſchouwden, op te wekken. De dwingelandij en gierigheid van een onverzadelijk Opperhoofd zette hem aan, om zijne onmagtigen en verdedigloozen nabuur aan te tasten, diens bezittingen, vrouwen, kinderen en onderhoorigen weg te voeren: dan menigmaal vlugtte de zwakkere, diens gevaars bewust, naar een onbewoonden oord, ſtichtte er eene volkplanting, kweekte daar nieuwe kunſten, en bragt het zijne toe tot de bevolking der wereld. De vrees voor invallen dreef de menſchen zamen in ſteden: en wederzijdſche gemeenſchap, met elkander opvolgende verbeteringen, bragt de kunſten des levens tot volmaaktheid. — De Oorlog, ſchoon een vijand van beſchaving na een zeker Tijdperk, is daarvoor gunſtig in den beginne, door naijver te verwekken, en de ſtrijdende partijen aan te zetten tot wedijveren in vinding. — De Zeevaart, bij voorbeeld, werd onder de *Grieken* zeer bevorderd door de zeeroovende oorlogen, welke zij onder elkander en met de zeeſchuimers voerden. De heerschzucht, en de trek om vermeesteringen te maken, bevorderde de beſchaving: want tot den tijd toe, dat er uitgeſtrekte vermeesteringen gemaakt waren, was er weinig gezellige gemeenſchap onder de menſchen. Koningin NITOCRIS lag meer ſchats en arbeids te koste om de vaart op den *Euphraat* bezwaarlijk te maken, dan eenig hedendaagsch verbeteraar beſteed heeft

(*) De onkundige *Spanjaarden* verdelgden duidenige Geſchiedkundige Gedenkſtukken der *Mexicanen*, dezelve voor Afgodsbeeldtenisſen houdende. ROBERTSON.

(†) *Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatis, quem Bar-*

heeft om den handel gemakkelijker te maken (*). De ongezellige aard der *Joden* was een spreekwoord geworden; en de *Egyptenaars* wilden geen ding gebruiken, 't welk door een *Griek* was aangeroerd (†). De snel opeenvolgende vermeesteringen der oude Helden bragten eene vereeniging der kunsten te wege, en leerden elk volk voordeel doen met de uitvindingen der overige.

Barbitum vocant, accendunt animos, futuraeque pugnae ipso cantu augurantur. TACIT. *Germ.* c. 3.

(*) HEROD. L. I. c. 135.

(†) *Ald.* Lib. II. c. 91.

(*Het slot hierna.*)

BERIGT, AANGAANDE DE WERKING DER DIGITALIS.

Door Dr. ZUGENBUHLER, te *Glarus*.

Wanneer de Geneeskunde van de algemeene leerstellingen tot de bijzondere aanwending der Geneesmiddelen afdaalt, gelijkt zij dikwijls naar een Dobbelspel. Nu neemt men zijne toevlugt tot het een, dan tot het ander eigendommelijk middel, en wordt het werk eindelijk moede, dewijl men zelden treft; hetgeen veelal daaruit ontstaat, dat men meer ziet op den hoofdvorm der ziekte, dan op derzelver bijzondere hoedanigheden. Zoodanig is onder andere veelmalen het geval met de *Digitalis*. Men beproeft het daarmede in Waterzuchten en Teringen; men slaagt niet, en nu legt men dit middel weder aan kant. Ondertusschen kan ik een geval opgeven, waarin mij de Digitalis waarlijk eigendommelijke diensten deed. De toevallen, waarin zulks plaats greep, bestonden in de twee volgende: *eene opstopping der Maandstonden* en *sterk gezwollene, pijnlijke voeten*. Twee zoodanige gevallen zal ik thans beschrijven: zijnde de overige, die ik heb waargenomen, van hetzelfde slag geweest.

Een Meisje verloor, door een schrik, hare stonden, en werd vervolgens aangevallen door een uitterenden hoest. Twee jaren lang pleegde zij raad met verscheidene Geneesheeren, hoewel zonder eenig gevolg. Eerlang kwam de ziekte tot het uiterste. De hoest werd verschrikkelijk, en eene uitgedroogde lederen huid bedek-

dekte het gebeente. Hierbij voegde zich nachtzweeten, met eene hectiſche koorts, loop en een ontſtoken roosachtige uitſlag aan de pijnlijk opgezwollene beenen. — Na verſchillende geneesmiddelen te vergeefs gebruikt te hebben, ſchreef ik haar de Digitalis voor, die, met eene onbegrijpelijke ſnelheid, ten goede werkte, zoodat zij, na verloop van drie weken, een half uur ver kwam wandelen, om haren Geneesheer te bedanken.

Eene andere jonge Vrouw verloor insgelijks hare ſtonden en werd ziek, komende hare kwaal voor onder de gedaante van eene ſlepende Zenuwkoorts. Na lang met een anderen Geneesheer geraadpleegd te hebben, werd ik in conſult geroepen, en vond de Lijderesſe als uitgeteerd, verſchrikkelijk hoestende, en zeer opgezet van voeten en beenen. Dit verſchijnſel bragt mij op het denkbeeld, om de Digitalis te gebruiken. Mijn Vriend, de eerst gevraagde Geneesheer, lachte hiermede, vooral toen ik hem zeide, dat ik maar twee drachmen van het kruid van de Digitalis, in anderhalf pond heet water, wilde doen aftrekken, om daarvan om de drie uren van een tot twee lepels vol te laten innemen, met bijvoeging van een weinig kaneelwater. Ondertusſchen geef ik de Digitalis nooit anders, en zelfs deze gifte verwekt nog wel eens overprikkeling. Met het gebruiken van dit middel zag men oogenblikkelijk beterſchap, zoodat de Lijderes, die zich voorheen naauwelijks bewegen kon, na verloop van drie dagen, zelve wederom uit en in het bed kon komen. Na verloop van twaalf dagen deed zij, ſchoon nog niet ten volle herſteld, reeds eene reis van elf uren. De verdere genezing volgde, door middel van IJzervijlſel.

Bijvoegſel van den Mededeeler dezer Waarneming.

Hoewel men niet in ſtaat is, alle voorkomende waterzuchtige gevallen door middel van de Digitalis te genezen, zoo ſtrekt hare nuttigheid zich toch veel verder uit, dan hier wordt opgegeven. Nog onlangs werd ik bij een Meisje geroepen, hetwelk door voorafgaande tusſchenpoozende koortſen tot een volkomen cachectiſchen ſtaat was gebragt, en dat, onder andere, een met water opgevulden buik had, van welken ik, van wege de zwakte der Lijderes, de doorboring niet durfde aanraden,

den. Ik ſchreef haar de Digitalis voor, in greinspoedertjes, met ſuiker, om twee of drie malen 's daags een in te geven, met dit gevolg, dat zij eerlang volkomen herſtelde.

ADOLPHUS YPEY,

Hoogleeraar in de Geneeskunde, vooral in de Ziektekunde en in de Practijk, aan de Univerſiteit te Franeker.

VERSLAG VAN HET LEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN GOTTHOLD EPHRAIM LESSING.

(Vervolg en ſlot van bl. 422.)

LESSING leende RAMLER de hand in zijne uitgave van LOGAN, een Gnomologiſch' en Puntdichter van de vijftiende eeuw. In 1760 ſchreef hij insgelijks het Leven van SOPHOCLES, en werd tot Lid der Akademie van *Berlijn* verkozen. SUSZMILCH ſtelde hem voor; SULZER bragt in, dat hij niet tot eene bepaalde klaſſe van Geleerden behoorde, en ſtelde een anderen Kandidaat voor, zijnen goeden bekende en landgenoot, een *Zwitſer*. LESSING werd verkozen, en wreekte zich nooit, zelfs niet in een Puntdicht, over den tegenſtand.

Kort na zijne intrede werd hij tot Geheimſchrijver van den Generaal TAUENZIEN aangeſteld, wien hij naar *Breslau* verzelde. Waarſchijnlijk was hij deze bevordering verſchuldigd aan den gunſtigen indruk, welken hij op de *Pruisſiſche* Officieren te *Leipzig* had gemaakt, en mogelijk aan de onmiddellijke voorſpraak van KLEIST. TAUENZIEN was Beſtuurder van het *Pruisſiſche* muntwezen: de behoeften des zevenjarigen oorlogs bragten den Koning telkens in de verzoeking om eene verandering van de geldmunt te bevelen; het blijkt niet, dat LESSING de ſchriftelijke verdediging van deze knevelarijen was opgedragen. 't Was eene gewoonte in het *Pruisſiſch* leger, grof te ſpelen; LESSING ſpeelde zoo als alle de overigen, en was bijzonderlijk op *Faro* geſteld; hij liet van zich gaan, dat hij de verſtandelijke prikkeling van groote hoop en vreeze hoogſchatte; het ware verachtelijk, zeide hij, in deze kinderachtige tijdkortingen en geſchil-

der-

derde papieren vermaak te ſcheppen, ten zij wij aan dezelve eenen invloed toekenden op ons geluk en ruim beſtaan voor eene week of eene maand. Spelen is eene ſlechte gewoonte in de bedrijvige wereld, alwaar het verkwisting leert, en de natuurlijke vergelding van vooruitzigt in den weg ſtaat; doch het ſtaat met krijgsdeugden in verband, en leert zelfbeheering, onverſchilligheid omtrent den dag van morgen, onafhankelijkheid van de toevallen der fortuin, eere, verſtand en hope. Aan den Generaal, die LESSING over zijn grof ſpelen berispte, gaf hij tot antwoord, dat hij, over 't geheel, won noch verloor. — „ Hadde ik laag „ geſpeeld," voegde hij er nevens, „ zoude ik minder „ oplettend geweest zijn, en daarom, waarſchijnlijk, „ verloren hebben; 't is best koop, grof te ſpelen."

De oorlog had aanleiding gegeven tot de verſtrooijing en openbare verkooping van vele bijzondere en openbare Boekerijen; LESSING kocht een aanzienlijk getal, en zond ze naar *Berlijn*. De Bibliotheek was het eenig duurzaam voordeel, welk hij van zijn verblijf te *Breslau* ontleende, nevens zijnen post van Secretaris. Zijn inkomen, of jaarwedde, 't welk ruim was, gebruikt hij zeer onbekrompen, hielp elk lid zijner familie, die iets wilde aannemen, leende gereedelijk aan zijne beste vrienden, gaf rijkelijk aan de behoeftigen, en nam dikmaals ter leen ten dienſte van anderen.

Te *Breslau* las hij aandachtig de Werken van SPINOZA, en had veel te zeggen op BAYLE'S oppervlakkige ontleding en uitlegging. Ook maakte hij eenige oudheidkundige aanmerkingen rakende ANDREAS SCULTETUS; zond met ijver aan KAMLER de zeldzame oorſpronkelijke uitgave van LOGAN; bezocht ARLETIUS, en de geleerden in de nabuurſchap; ontwierp zijnen *Faustus*, en las eenige oude Romans; doch, in 't algemeen, moest letterwerk voor verſtrooijing wijken; hij hield heiligendag, maakte zich met doortrekkende krijgslieden vrolijk, en werd van eene ernſtige, indien niet gevaarlijke, krankte overvallen. Terwijl hij op het ergst was, vraagde hem een vriend, die voor zijn bed zat, op zijn gelaat eene veelbeteekenende, diepdenkende uitdrukking beſpeurende, of hij hem iets hadde te zeggen: „ Neen," zeide LESSING, „ maar ik was bezig met „ op te merken, welk eene verandering de ziel bij de „ aannadering des doods onderga; mij dunkt, dat de „ kunst

„ kunst van herinneringe meer dan het denkvermogen „ vervalt."

In den jare 1752 moest LESSING zijnen Generaal naar de blokkade van *Schweidnitz* verzellen; en in 1763, na het sluiten van den vrede, werd hij te *Potsdam* den Koning voorgesteld. Niets merkwaardigs vinden wij van deze zamenkomst vermeld; echter schijnt dezelve zijne hoop op bevordering gestremd te hebben: want hij zeide van den Koning: *Dat paululum, ut multum faciant.* (Hij geeft weinig, opdat men veel doe). Hij hervatte, in den jare 1765, zijn verblijf te *Berlijn*, en keerde, eenigzins langzaam, tot zijnen letterarbeid weder.

Minna van Barnheim, het beste zijner Blijspelen, gelukkig in 't *Engelsch* vertaald, onder den titel van *Liefde en Eere*, was de eerste in 't oog loopende poging zijner penne na deze lange tusschenpoozing. Het werd in den jare 1767 gedrukt, en in 1768 ten tooneele gevoerd; doch het werd opgesteld en in geschrift vertoond vóór zijnen *Laocoon*, eene Verhandeling over de palen der Dicht- en Schilderkunde, die in den jare 1766 het licht zag. Aan 't einde van dat jaar verzelde hij den Majoor BRENKENHOF naar *Pyrmont*, en reisde van daar naar *Hamburg*, op verzoek van een Gezelschap van Tooneel-*dilettanti*, 't welk den Schouwburg aldaar bij inteekening had gekocht, en, met LESSING's raadgeving, denzelven in een klassiek Tooneel wenschte te herscheppen. 't Zij hij er een aandeel van eigendom in nam, 't zij zijne *Pyrmontsche* reize zijne middelen had verslonden, zeker is het, dat hij slechts een uitgelezen gedeelte zijner uitgestrekte boekerije naar *Hamburg* overzond, en alle de overigen, in de lente des jaars 1767, te *Berlijn* openlijk liet verkoopen; zoo lang noodig was, vertoefde hij in de laatstgemelde stad, om zijne huishouding op te breken, en de *Minna* in 't licht te geven. Bij zijne wederkomst te *Hamburg* waren de Tooneelen veranderd. De Virtuoso-bestuurders waren het niet volkomen eens, wie de werkdadige bestuurder zijn zou. Inwendige verdeeldheden ontstonden er aangaande de keuze van Treurspelen en Kluchten, en eerzuchtige naijver aangaande de begunstiging van acteurs en muzijkanten. LESSING aanvaardde zijn eigen vak met vernuft, en gaf een wekelijksch papier in 't licht, getiteld de *Hamburger Dramaturgie*, ieder Nummer van welk eene beoordeeling moest behelzen van de eene of andere ver-

too-

toning van de voorgaande week. Zijn plan was, de verdienſte des Dichters te toetſen, ten aanzien van het plan en de bewerking van zijn Tooneelſtuk, der Acteurs, in het uitvoeren van hetzelve, en der Beſtuurders, ten aanzien van het costum en de decoratien; doch de laatſte twee afdeelingen vielen weg, uit hoofde van het ongenoegen en de verbittering, die zij veroorzaakten. Dit papier werd tot in April 1768 voortgezet; het werd in twee boekdeelen bijeenverzameld, en bevat een' bundel van duurzaam waardige Tooneelbeoordeelingen.

LESSING, een man van ondernemínge, liet zich overhalen om deel te nemen in eene Drukkerij, in gemeenſchap met BODE; doch deze gemeenſchap werd, met onderlinge toeſtemming, verbroken in Februarij 1769. De post van eenen Autheur in eene Drukkerij is, eene Copij, die der perſe wordt aangeboden, te beoordeelen; en voor dien post kon niemand beter berekend zijn, dan een zoo ervaren boekbeoordeelaar, zulk een belezen geleerde, en zulk een diep denker, als LESSING. Doch nog ander toezigt ſchijnt men van hem verwacht te hebben, waartoe hij noch bekwaamheid, noch vlijt, noch genegenheid bezat.

Een Autheur, KLOTZ genaamd, had den *Laocoon* ſcherp beoordeeld; LESSING gaf daarop eene tegenbeoordeeling in 't licht, in welke hij den armen KLOTZ eenigzins hard aantaſtte, die insgelijks een boek over de beoefening der Oudheden had laten drukken. Het geſchil maakte in *Duitschland* veel geruchts; doch op deze autheurs-geſchillen wordt naderhand, en elders weinig acht geſlagen. Door zijn keffen tegen LESSING wekte KLOTZ de opmerking van 't gemeen, doch werd welhaast tot eenen ſtaat van hulpeloosheid teruggezet.

Te *Hamburg* werd LESSING Vrijmetſelaar, waarſchijnlijk omdat de Logie voor eene aangename Club werd gehouden. „Wel," zeide de Heer, die hem inleidde, „gij hebt niets in onze verkeering gevonden tegen de „Kerk of den Staat; hebt gij wel?" — Gave God, „dat ik het gevonden had!" hernam LESSING; „dan zou ik ten minſte iets gevonden hebben." Misſchien was deze inlijving eene voorbereiding tot eene reize, welke LESSING naar *Italie* wenſchte te ondernemen. Men zegt, dat reizigers hunne rekening vinden bij de Vrijmetſelarij, en, door middel van

heimelijke teekenen, onmiddelijken toegang verkrijgen tot fatsoenlijk gezelschap op vreemde plaatsen. De uitgelezene overblijfsels van LESSING's boekerije werden te koop aangeslagen in 1769; hij had zijn besluit aangekondigd, om een jaar te *Rome* te vertoeven, en deszelfs Oudheden te beschrijven; doch, na afdoening zijner schulden, bleef er naauwelijks genoeg over, om een enkel jaar werkeloos te kunnen leven. In dusdanige oogenblikken herinnert men zich, met verschuldigde bewondering, het gedrag van Keizerin CATHARINA van *Rusland* omtrent DIDEROT. Zij kocht zijne boekerij voor een jaargeld, en stond hem het gebruik toe voor zijn leven. De vermoedelijke erfgenaam des Hertogs van *Brunswijk*, Prins LEOPOLD, had de eer van voor LESSING een goed woord te doen, en, door den Hoogleeraar EBERT, hem den post van Bibliothekaris te *Wolfenbuttel* aan te bieden, welke LEIBNITZ voormaals vereerd had. De aanbieding geschiedde op de edelste wijze; het jaargeld mogt zijner opmerkinge onwaardig zijn, doch geene bepaling was daaraan verbonden. De Hoogleeraar EBERT had last, LESSING eene zekere somme ter hand te stellen, met verzoek om die te willen gebruiken, om, op de aanstaande Auctie, boeken voor de *Wolfenbuttelsche* boekerij te koopen.

Een der laatste brieven, welke LESSING aan zijnen Vader schreef, behelst het volgende berigt wegens zijne aanstelling te *Wolfenbuttel:*

„ 't Was inderdaad de Erfprins, die mijne Bibliotheek kocht. Hij noodigde mij op de bevalligste wijze, en aan hem ben ik verschuldigd, dat de post van Bibliothekaris, die niet open was, ten mijnen behoeve daarvoor verklaard werd. De regerende Prins heeft mij met onderscheiding ontvangen; het geheele Huis onderscheidt zich door spraakzaamheid en hartelijkheid. Ik ben de man niet, die mij hun zal opdringen; ik zal mij van de hofgezelschappen spenen, en mij tot mijne boekerij bepalen.

„ De jaarwedde is juist zoodanig, als het welberaden overleg der vriendschap die voor mij zou bepaald hebben; zoo dat ik geene reden heb, om mij over het van de hand wijzen van soortgelijke aanbieding, voormaals gedaan, te beklagen. Het inkomen is toereikende tot een fatsoenlijk bestaan; en 't best van allen is, dat ik ter aller ure binnen het bereik ener

zu Her-

„ verzamelinge van boeken zijn zal, reeds bij gerucht „ aan u bekend, doch boven het gerucht verre verhe„ven. Mijnen eigen oorſpronkelijken voorraad uit „ *Breslau* behoef ik niet te beklagen. Laat mij eens „ in uw leven het vermaak genieten om u dezelve hier „ te vertoonen, als wetende hoe groot een minnaar en „ kenner van boeken gij zijt.

„ Ambtspligten heb ik geene, dan die ik verkies mij„ zelven op te leggen. De Prins heeft meer verlangd, „ de boekerij nuttig voor mij, dan mij voor de boeke„ rij nuttig te maken; nogtans zal ik trachten, beide „ te vereenigen, of liever, het een zal uit het ander „ voortvloeijen."

Niet lang na deze aanſtelling keerde LESSING naar *Hamburg*, en deed aanzoek bij eene Weduw KÖNIG, wier kinderen hij voorheen afzonderlijk onderwijs had gegeven. Gedurende zijne vrijaadje, die een gewenscht einde nam, kwam BERDER uit *Engeland* terug, ontmoette LESSING, en maakte kennis met hem, die bij voortgang tot eene warme vriendſchap aangroeide.

Eene groote verzameling van handſchriften, bijkans 6000 in getal, werd in de boekerij van *Wolfenbuttel* bewaard. LESSING ondernam eene periodieke uitgave van onzeker aanzien, onder den naam van *Bijdragen tot de Letterkundige Historie*, behelzende berigten en uittrekſels van de voornaamſte Handſchriften, nevens zoodanige uitleggingen, als de Geleerden over de ontdede Werken zouden gezind zijn voor te dragen. Een der eerſte ſtukken was een werk van BERENGARIUS *van Tours*, die, in de elfde eeuw, de vastgeſtelde leere der Transſubſtantiatie met die der Conſubſtantiatie verwisſelde, naderhand door LUTHER, bij de Hervorming, van nieuws ingevoerd. LANFRANC had op dat boek, en wel, naar het voorgeven der Roomschgezinden, mondſtoppende geantwoord; hier was het boek zelf, en de *Lutherſchen* hielden het nu voor onwederlegbaar. LESSING behaalde bij het gemeen eene zekere mate van roem van regtzinnigheid, waarmede hij, in zijne briefwisſeling, zich vrolijk maakt. Nogtans ſchatte hij, even als GIBBON, den regtzinnigen boven den onregtzinnigen aanhang. De ſchaal van geleerdheid helde naar dien over, welke zijne achting lokte; en zoo deed ook de ſchaal der verknochtheid, die het hem als meer wenſchelijk voor het burgerlijk beſtuur deed beſchouwen. Ligt evenwel

kunnen Wijsgeeren zich verbeelden, dat, hoe onredelijker en ongerijmder de vastgeſtelde begrippen zijn, zij dies te meer zekerheids bezitten, opgang te zullen maken in de denkende wereld, en onaangename wanachting te ontgaan. De tijden zijn veranderd; de ſchaal der geleerdheid ſlaat nu naar de onregtzinnige zijde over, en de ſchaal der verkleefdheid ook, althans onder de welopgevoede klaſſen.

LESSING gaf, in 1771, eene nieuwe uitgave van zijne Mengelſchriften; RAMLER las de proeven, en had onbepaalde magt om door te ſchrappen en te verbeteren; hij bediende er zich van met den moed der vriendſchap, en de voorzigtigheid van den ſmaak. Vele kleine dichtſtukken verdwenen voor altijd; vele nieuwe lezingen werden met uitgezochte vaardigheid ingevoerd.

Op 13 Maart 1772, verjaardag der Hertoginne Weduwe van *Brunswijk*, werd de *Emilia Galotti* voor 't eerst geſpeeld. Maanden te voren was het ſtuk beloofd; doch de Dichter, die zeer langzaam was, kon het met zichzelven niet ééns worden. Onvoltooid zou het, waarſchijnlijk, voor een langen tijd zijn gebleven, hadde niet de Tooneelbeſtuurder DÖBBELIN hem doen weten, dat de Acteurs de eerſte vier Bedrijven van buiten geleerd hadden, en dat hij, om er een ſlot aan te geven, een tooneel of twee van zijn eigen maakſel er zou nevens voegen. Zulk een aanhangſel kon LESSING niet dulden; hij zond het vijfde Bedrijf, 't welk overhaasting aankondigt, en eindigt op eene wijze, een fraai begin onwaardig.

Een aloud vrouwelijk ſtandbeeld, of liever de *torſo* of romp van een ſtandbeeld, had voormaals in de *Brunswijkſche* Boekerij geſtaan, 't welk naar *Dresden* overgevoerd, en aldaar met een hoofd uit *Rome* was voorzien, alsmede met twee nieuwe armen, naar het model van eene AGRIPPINA te *Parijs*. LESSING plaatſte in zijne *Berigten wegens de Wolfenbuttelſche Merkwaardigheden* eene verhandeling over dat ſtandbeeld, die aanleiding tot twistredenen gaf. Ook ſchreef hij over de wijze, op welke de oude Beeldhouwers den Dood perſoonlijk verbeeldden, door eenen Genius, die eene toorts uitdooft; alsmede over de oudheid van het ſchilderen met olieverf.

Hij raadpleegde den Erfprins, hoe verre het hem vrij ſtond,

stond, eenige uittrekſels in 't licht te geven, tegen welke door de Opzieners van de Drukpers bedenkingen zouden kunnen worden ingebragt. De Prins gaf eenen wenk, dat hij met de klagten der Godgeleerden zich niet zou bemoeijen. LESSING wist, waar hij een Drukker konde vinden, en de *Fragmenten eens ongenoemden Schrijvers*, in de *Wolfenbuttelſche* Boekerij ontdekt, werden, van tot tijd tot tijd, in de *Bijdragen* geplaatst. Dit Anti-Christelijk werk maakte veel geruchts in *Duitschland*: men tracht daarin te bewijzen, dat de Stichter van het Christendom tijdelijke bedoelingen had; dat de Joden door het *Koningrijk der Hemelen* de wereldlijke heerſchappij van den MESSIAS verſtonden; dat de Zeventigen Apostels van muiterij en opſtand waren, beſtemd om de zeventig leden des Sanhedrins te vervangen; en dat de verdrijving der Wisſelaars uit den Tempel de criſis van een mislukten toeleg op muiterij was. Een afzonderlijk en onvoltooid Fragment moest tot eenen aanval op de Opſtanding dienen. Velen hebben aan LESSING zelven deze loosſelijk drogredenerende opſtellen toegeſchreven. Nog heden zijn zij in *Duitschland* het heilig boek der Ongeloovigen. In 't einde, doch niet voor 1778, gaven zij aanleiding tot het verbieden van de *Bijdragen*, in gevolge eens verzoeks door het Conſiſtorie.

LESSING ondernam eene nieuwe rangſchikking der boeken, over welke hij het opzigt had; 't welk den Kanſelier VON PRAUN mishaagde, die in naam het oppertoezigt over de Bibliotheek had, en dien voorſlag, waarſchijnlijk, beſchouwde als een voorbode van het vernietigen van zijnen post. MENDELSOHN bezocht hem onder die omſlagtige taak; kleine achting had hij voor de werkzaamheden der Oudheidkundigen, tot welke zijn Vriend zich hebbelijk verneederde, en zocht zijne aandacht van werken van vlijtbetoon tot werken van kunst af te leiden. LESSING, die van nature onbeſtendig was, begon zijn ſlaafsch werk en zijne eenzaamheid te verdrieten; en na MENDELSOHN's vertrek werd hij zwaarmoedig en miltzuchtig van geſtel, waarvan hij voorheen eenige toevallen had vertoond, en waartegen de Natuur hem geleerd had, in wandelen een geneesmiddel te zoeken. De Zoon van MARIA THERESIA, naderhand Keizer JOSEPHUS DE II, verlangde thans, te *Weenen* eene Akademie te ſtichten, welke met die van *Berlijn* moest wedijveren; maar de

staat van openbaar onderwijs in *Oostenrijk* wilde zulks nog niet gehengen. Hierom bragt hij zijner Moeder de welvoegelijkheid onder 't oog, om, onder verscheiden voorwendsels, eenige der voornaamste Geleerden naar *Weenen* te lokken; en, wanneer het getal en de soort toereikende zijn zouden om er vertooning mede te maken, zoude hij de oprigting zijner Akademie voorslaan. Dichters moesten voor de Schouwburgen, Taalgeleerden voor de Scholen, Wijsgeeren voor de Boekerijen, Historiekundigen voor de Archiven gebruikt worden; Professor SULZER moest tot Werfofficier van zijn voorgenomen verstandelijk leger dienen. Van MENDELSOHN vernam hij LESSING's rusteloosheid, en onderstond, of hij zijnen naam te *Weenen* mogt noemen. LESSING gaf zijne toestemming, te gereeder, omdat de Dame, met welke hij dacht in 't huwelijk te treden, huizen te *Weenen* had, en verlangde aldaar te gaan wonen. Dewijl er niets bepaald was, gaf hij geene kennis van dit aanzoek aan den Erfprins van *Brunswijk*. Volgens LESSING's eigen gevoel was dit onbillijk; 's Prinsen kiesche edelmoedigheid, in het waarnemen van het tijdstip zijns tegenspoeds, om hem een bestaan aan te bieden, was tot volkomene openhartigheid geregtigd; en evenwel zou kennisgeving de houding van het verzoek om nog meer gehad hebben. De onderhandeling te *Weenen* liep te niet, waarschijnlijk omdat de godsvrucht der Keizerinne-Koninginne zwarigheid vond om hare bescherming te verleenen aan zulk eene bende Vrijdenkers, als door haren Zoon waren aangeprezen; doch de zaak zelve werd voortverteld, en kwam ter oren, eerst van den Kanselier PRAUN, en vervolgens van den Prins. Dit veroorzaakte een vermoeden van verkoelinge, zeer smartelijk voor LESSING, en schijnbaar ongeneeslijk, juist omdat er niets van de zaak kon gezegd worden.

Te meer werd LESSING verstrikt in het gevoelen, dat hij zijns weldoeners gunst had verbeurd door aan den voorslag om te verhuizen het oor te leenen, als zijnde er een plan beraamd, om hem tot de waardigheid van Historieschrijver te bevorderen, met vermeerdering van wedde, en den titel van Raad. Zelfs was hij gepolst, of hij zijne letteroefeningen wilde inrigten ter verheerlijkinge van het Huis van *Brunswijk*. De vermeerdering van wedde zou spoedig een aanvang nemen; vermeerdering van eer zou, als eene belooning, op

den

den uitslag zijner werkzaamheden volgen. Doch deze schikkingen werden door den Kanselier achteruitgezet, op eene wijze, die LESSING in het vermoeden verstierkte, dat hij in den Prins niet meer een warm vriend had. In Maart 1775 deed hij eene reize, eerst naar *Berlijn*, alwaar eenige Officieren van rang hem voorgesteld, doch afgewezen werden, en vervolgens naar *Weenen*, alwaar hij met Mevrouw KÖNIG trouwde.

Prins LEOPOLD VAN BRUNSWIJK was geen onopmerkzaam waarnemer van LESSING's gemoedsgesteldheid geweest; hij begreep, dat zijne letterbezigheden verpoozing vorderden; hij herinnerde zich LESSING's dikmaals aangekondigd verlangen om *Rome* te zien, en waaraan, bij zijn jongste toeval van zwaarmoedigheid, het overschot zijner goederen zou opgeofferd zijn geworden; aan natuurlijke aandoeningen weet hij het onderzoek, te *Weenen* gedaan, en hij werd te rade, te doen zien, dat het haat aan de bescherming eens Hertogs van *Brunswijk* grooter waarde kan bijzetten, dan door den glans van Keizerlijke weldadigheid kan nagebootst worden. De Prins verwierf van zijnen Vader verlof om te reizen, kwam onverwacht te *Weenen*, en sloeg LESSING den *toer van Italie* voor, veelligt niet bedenkende, dat huwelijksbedoeling zoo veel aandeels had in LESSING's bezoek. Met blijdschap aanvaardde LESSING den voorgeslagen uitstap; ten Keizerlijken hove werd het spoedig bekend; de Keizerin wenschte, dat hij, vóór zijn vertrek, ten hove zou verschijnen. Na hem gevraagd te hebben, wat hij over den staat der Geleerdheid in *Oostenrijk* dacht, en over de middelen ter aanmoediginge van dezelve, zeide zij tot hem: „Gij gaat naar *Italie* met „den Prins van *Brunswijk*?" — „Dat doe ik." — „Neemt gij uwen weg over *Milaan*?" — „Ja." — „Zeg den Prins, dat ik hem brieven van aanbevelinge „zal geven aan den Grave FIRMIAN; het kan hem van „nut zijn." De Prins van *Brunswijk* was te *Weenen* gekomen, om van de Keizerin de eere te verwerven, om LESSING aan zich te verbinden; en dit was hem gelukt. — Op 25 April 1775 gingen zij op reize naar *Italie*, en, na met eenige overhaasting de zetels der kunst bezocht te hebben, kwamen zij in het midden van December te *Mantchua*, alwaar zij van elkander scheidden. In

zijn afwezen overleed Mevrouw LESSING aan eene miskraam.

Naauwelijks was het ruchtbaar, dat LESSING zijn vast verblijf bij den Prins van *Brunswijk* had genomen, of verſcheiden *Duitſche* Prinſen benijdden hem die overwinst. LESSING bezocht *Dresden* vroeg in 't jaar 1776; de Keurvorst verzocht een mondgeſprek, en vraagde, waar hij geboren was. „ Ik ben een geboren onderdaan van uwe „ Hoogheid," was het antwoord. — „ Dat weet ik," hernam de Keurvorst, „ en dat gij verkozen hebt, u „ buiten uw vaderland te vestigen; maar indien gij „ verkiest, derwaarts terug te keeren, zult gij er geen „ berouw van hebben, wanneer gij mij van uw be„ ſluit wilt verwittigen." Van elders werd hij onderrigt, dat de jaarwedde, welke HAGEDORN thans trok, en, van wege zijne zwakheid en hooge jaren, welhaast zou openvallen, tot LESSING's beſchikking zou ſtaan.

Uit *Manheim* werden hem insgelijks uitlokkende voorſlagen gedaan. In de eerſte plaats werd hem voorgeſteld, den post van Akademist te aanvaarden in eene nieuwe Stichting, wier leden honderd louizen jaarlijks zouden trekken. Eenige bijdragen tot de werkzaamheden van dit geleerd Genootſchap waren de voorwaarden, die men verlangde, en een jaarlijksch verſchijnen te *Manheim*, om de zittingen bij te wonen. Van den Staatsdienaar VON HOMPESCH ontving hij een afzonderlijken brief, berigtende, dat aldaar een Nationaal Tooneel zou geopend worden, waartoe men zijne onderhandſche hulp verwachtte. — LESSING gaf raad, en dadelijke hulp, in het kiezen van Acteurs, woonde de opening van het Tooneel bij, werd den Keurvorst voorgeſteld, en ontving de aanbieding om Curator te worden van de Univerſiteit van *Heidelberg*, waaraan het begeven van eenige Hoogleeraarambten en eene wedde van 2000 dollars was verbonden. Hij wees de aanbieding van de hand, zich aan het Huis van *Brunswijk* verbonden achtende. Het Hof van *Manheim* wilde in zijn verblijf elders niet bewilligen: want, onder een vereerenden titel, zocht het alleenlijk eenen Opziener van deszelfs Tooneel in zijnen dienst te verbinden, die op verjaardagen iet nieuws en aangenaams kon leveren. Na LESSING's vertrek wist VON HOMPESCH de wedde van hon-

honderd louizen, als lid der Akademie hem toegestaan, listig in te trekken.

In 1778 gaf een voorstel van het Consistorie aanleiding tot het eindigen van de uitgave der *Bijdragen*. De gramschap der Godgeleerden was losgebroken; de twistschriften waren vermenigvuldigd; en LESSING kwam in de verzoeking door sommigen hunner, vooral door de hevige aanvallen van den Leeraar GÖGE, om eenige aanmerkingen ter verdediginge te laten drukken. Met meer gematigdheids en oordeelkundiger had SEMLER zich verdedigd. Het onuitgegeven gedeelte des handschrifts werd door dwang in de handen der Wethouderschap geleverd; eenige van de laatste bladen ontbraken er; LESSING verklaarde, dat zij in handen van Prinse LEOPOLD waren, die verzocht had, dezelve te lezen. LESSING maakte een einde aan den twist, door zijne uitgave van *Nathan de Wijze*. 't Is het meesterstuk zijner Tooneelstukken, meer, misschien, voor de Studeerkamer dan voor het Tooneel geschreven; met dit al is het met luister ten tooneele gevoerd, zoo als het door SCHILLER is verkort. Onder LESSING's papieren heeft men de schets eener Voorrede gevonden, welke hij niet geplaatst heeft; zij behelst eene verklaring van vele *Arabische* woorden en gewoonten, waarop in het stuk gezinspeeld wordt. Aan den derden Roman in BOCCACIO's *Decameron* wordt de eerste wenk van het plan toegeschreven. Voorts leest men er: „ NATHAN's verklaring tegen allen stelli„ gen Godsdienst duidt aan, 't geen altijd mijn gevoe„ len was; doch 't is hier de plaats niet om het te „ verdedigen." Het slot behelst eene verdediging van de zedelijke strekking van het stuk. *Nathan de Wijze* werd terstond door de denkende wereld gunstig ontvangen, en heeft met toenemenden opgang zich gehandhaafd.

In den jare 1780 werd Prins LEOPOLD, door zijns Vaders overlijden, regerende Hertog. De Kanselier VON PRAUN bekwam zijn afscheid, en de vervolgde LESSING, onlangs het Anti-Christensch gedrogt, de goddelooze Atheist, werd, toen men bemerkte dat hij invloed had op de bevordering der Geestelijkheid, herdoopt in eenen leeraar der verdraagzaamheid, een beschermer der billijkheid, en een apostel der weldadigheid.

Zelden gedoogde LESSING's gezondheid het genot van

den zonneschijn der Vorstelijke gunstbestralinge. Hij schreef den *Monnik van Libanon*, als een vervolg van *Nathan de Wijze*; maar de schilderij van den kranken SALADIN was eene te getrouwe afbeelding van persoonlijk gevoel.

Eene Verhandeling over de Opvoeding van het Menschelijk Geslacht, waarin de invoering van stelligen Godsdienst als een middel ter tucht wordt beschouwd, 't welk in den mannelijken ouderdom der zamenlevinge moet ter zijde geschoven worden, werd in openbaren druk verspreid, en zonder toorne gelezen.

Zoo luttel wantrouwens had LESSING omtrent den spoed van zijn vlijtbetoon, dat hij, in Augustus 1780, met de Bestuurders van het *Hamburger* Tooneel, een verdrag aanging, om jaarlijks twee Tooneelstukken te vervaardigen, tegen vijftig louizen ieder; doch de gezette tijden verliepen, zonder dat hij er eenige acht op gaf.

Onder de bestendige boezemvrienden van LESSING werden genoemd zijn ambtgenoot ZACHARIA, de Consistoriaal-Raad SCHMIDT, die door sommigen vermoed werd tot de *Fragmenten* te hebben bijgedragen, en aan wien LESSING sterk verknocht was; EBERT, zijn eerste patroon; de jonge JERUSALEM, wiens vroege dood een verlies voor de Wijsbegeerte was; ESCHENBURG, de overzetter van SHAKESPEAR; de Generaal WARNSTEDT, de leermeester van den Prins van *Brunswijk*, en reisgenoot op den togt naar *Italie*; en LEISEWITZ, de Schrijver van *Julius van Tarente*. LESSING's gewoonte was, te *Wolfenbuttel* te werken, en dikwijls twee of drie weken, om zich te verpoozen, te *Brunswijk* te vertoeven.

In 't laatst viel hij in eene slaapziekte. In 1781 reisde hij naar *Hamburg*; doch toen hij aldaar kwam, was hij zoo ziek, dat zijn Vriend LEISEWITZ om artsen zond. Bij de verschijnselen dezer ziekte kwam een verval zijner stemme. Na eene ziekte van twaalf dagen, stierf hij den 15 Februarij. BRUCHMANN en SÖMMER bedienden hem als artsen; de laatste opende zijn lijk; hij deed een verslag van de ontledinge: tot wederzijde had hij acht ribben, en overal neiging tot beenwordinge; er was water in de borst, ontsteking in de linker kwab der longen, maar geene aanhechting,

ting, en een polypus in de regter hollighéid van het hart. — „ Hij laat geene afstammelingen na," zegt MENDELSOHN, in eenen brief, een verhaal van zijn overlijden behelzende, „ maar eene meer bestendige „ nagedachtenis: hij schreef *Nathan de Wijze*, en „ sierf!"

IETS OVER ONVOORZIGTIGE UITDRUKKINGEN BIJ STAATKUNDIGE GESPREKKEN.

Gij weegt uw Goud en Zilver; waarom weegt gij ook niet uwe Woorden op het Goudgewigt?

SIRACH.

Onder de verschillende onderwerpen, waarmede des menschen geest zich bezig houdt, is er gewis geen, waarover, zoo in bijzondere kringen, als in openbare bijeenkomsten, meer gesproken en getwist wordt, dan over het Staatkundige; een onderwerp, dat als algemeen belangrijk voor land en volk, ja voor ieder burger in 't bijzonder, mag beschouwd worden, en dus natuurlijk de algemeene aandacht tot zich trekt. In alle standen, in alle gezelschappen, voorname of geringe, al of niet talrijke, overal heerscht deze algemeen belangrijke toon; elk redeneert naar zijne denkwijze, naar zijn meer of min opgeklaard verstand, naar zijn oordeel en ondervinding, en schaars vindt men een man of jongeling, ja zelden eene Vaderlandsche vrouw, die niet, ten minste met een enkel woord, in dezen algemeenen toon instemt.

Dat er intusschen uit gesprekken van dien aard dikwijls woordenstrijd en oneenigheden, ja somtijds hevige twisten ontstaan, is een niet onnatuurlijk gevolg van 't belang der zaak zelve en de zoo zeer uiteenloopende menschelijke denkbeelden, dan ook, en wel voornamelijk, van de onvoorzigtige redeneringen van sommige menschen, die in de daad, zoo als de dagelijksche ondervinding leert, hunne gedachten over deze of gene belangrijke zaak, over een of ander voorwerp, welk zij, volgens hun systema, een onverzettelijken afkeer toedragen, niet anders schijnen te kunnen

nen mededeelen, dan in ongematigde, roekelooze en onvoorzigtige uitdrukkingen, verwenschingen, bespotting of lage scheldwoorden; terwijl zij hiertoe niet alleen elke gelegenheid gretig aangrijpen, maar zelfs, om die te doen ontstaan, met eene verwonderenswaardige schranderheid, door allerlei woordspelingen, de onschuldigste reden op hun zoogenaamd systema weten toepasselijk te maken.

Onrustige twistmakers, waanwijze heethoofden, nietswaardige gelukzoekers, maken er hun dagwerk van, om twist en tweedragt te verspreiden, den vreedzamen burger tot ontevredenheid met zijnen stand, tot afkeer en verachting tegen zijne overheid en regering, tot haat tegen zijnen andersdenkenden broeder op te zetten, om, ware het mogelijk, eene algemeene verwarring te doen ontstaan, en door deze, ten koste van de algemeene belangen, hunne eigen grootheid te bevorderen.

Baardelooze knapen en onbezonnen jongelingen, die 't belang van hun Vaderland niet kennen, veel min ter harte nemen, die slechts spreken zoo als zij hooren spreken, naklappen 't geen zij hier of daar uit eenig gesprek onthouden hebben, die, blindelings voort, schimpen, bespotten en verwenschen, zonder eigenlijk zelve te weten wat en waarom, zoeken door zoodanig gezwets bij hunne makkers eenig aanzien te verwerven, en zich als 't ware tot mannen te verheffen.

Beide gevallen zijn niet vreemd, en zoodanig gedrag met den aard en de bedoeling der personen zeer gemakkelijk overeen te brengen; — dan, wat moet men denken, wanneer men juist dit zelfde gedrag, deze zelfde roekelooze en onvoorzigtige redeneringen aantreft bij anders weldenkende, verstandige mannen, die om hunne deugden en hoedanigheden hunnen omgang wel waard zijn, op wier handel en daden niets te zeggen valt, en die, eindelijk, met opregte vaderlands- en menschenliefde bezield, niets vuriger wenschen, dan 't geluk hunner medeburgeren, dan de bloei en welvaart van hun Vaderland; — waaraan zal men bij dezulken deze verkeerde handelwijze toeschrijven, welke men evenwel in onze dagen bij zoo velen aantreft?

Hoe zeer het aan elk burger in 't bijzonder, en elk bewoner van een land, waar geen gewetensdwang plaats vindt, 't zij onder Koninklijk gezag, 't zij onder eene Republikeinsche regering, algemeen vrij staat en vrij staan

gaan moet, openhartig en onbeſchroomd naar zijne overtuiging te ſpreken, en zijne gedachten over elk onderwerp zonder onderſcheid, in bedaarde en voegzame bewoordingen, *zonder benadeeling van de algemeene rust en welvaart*, mede te deelen; even zoo laag, onwaardig en vernederend, is 't gebruiken van gemeene ſcheldwoorden, van ſpot en verwenſchingen, in den mond van een vrij denkend wezen; — zoo zeer het eerſte geoorlofd is, den weldenkenden tot eer verſtrekt, en hem de achting en liefde zijner medeburgeren met regt verwerft, zoo ſchandelijk en nadeelig is het laatſte, en, van welken aard dan ook de aanleidende oorzaken van dusdanig gedrag zijn mogen, het betere gedeelte des Volks ziet in deze roekelooze taal niet anders, dan 't kenmerk van een bekrompen oordeel en eene onbegrensde heerſchappij van woeste en onbeteugelde hartstogten; — moge al eens het dom gemeen en eenige rustelooze wargeesten deze onbedachte en uitſporige redeneringen met gretigheid aanhooren, met verbazing op den vrijpostigen ſpreker ſtaren, terwijl zij hem ſchier op de handen dragen en in hunne verrukking uitroepen: „ zie, dat is een man, die ſpreken durft! dat „ is taal, die in 't hart dringt!" op een' anderen tijd, als misſchien dit zelfde gedrag zijnen val veroorzaakt heeft, zullen zij hem beſpotten, met den vinger nawijzen, en zeggen: „ zie daar ook al een van die ſchreeuwers!" terwijl bedaarde, weldenkende lieden, de ſchouders ophalende, zijne dwaasheid zullen beklagen.

Laag en onedel is 't gedrag van zoo vele zwakke wezens, die als de weerhaan op den toren draaijen, den mantel naar den wind hangen, en altijd 't heerſchend gevoelen zijn toegedaan: dan 't is dwaasheid, door ongematigde redenen, die even zeer een zwak en wankelend hart, door driften en woedende hartstogten geſlingerd, verraden, een tegenovergeſteld karakter te willen handhaven; — 't is dwaasheid, door dit gedrag de volgens onze denkwijze plaats hebbende verkeerdheden en wanorde te willen verbeteren en te keer gaan; — 't is dwaasheid, anders denkenden op deze wijze van hunne, geſteld ook verkeerde, begrippen te willen overtuigen en terug brengen; — 't is dwaasheid, langs dien weg vaderlandlievende gevoelens, grootheid van ziel, onverſchrokken moed en edele ſtandvastigheid

te

te willen bewijsen; en eindelijk eene onbegrijpelijke verblindheid, indien men wezenlijk konde veronderstellen, door zoodanige handelwijze, liefde, achting en vertrouwen bij zijne medeburgers te verwerven.

Moge somtijds een belangelooze ijver voor de goede zaak, zucht voor 't welzijn van land en volk, een regtmatige wrok over, volgens zijne denkwijze, gepleegd wordende inbreuken op 's Volks regten en wetten, op de welvaart van 't algemeen, over eene roekelooze verguizing van den alouden Vaderlandschen roem en luister, den weldenkenden man, die, hoewel misschien te onregt, alles uit dit oogpunt beschouwt, een zucht, een traan, ja, in zijnen ijver, eene verwensching, een verachtelijk woord ontrukken, — in bedaarde oogenblikken, wanneer hij het onmagtige en gevaarlijke dezer handelwijze inziet, zal hem zulks berouwen; hij zal er zich geene gewoonte van maken, en veel liever zijne grimmigheid zoeken te bedwingen en zwijgen, dan, door zijne uitsporige taal, het onheil, dat hij meent te zien en niet vermag te weren, grooter en gevaarlijker te maken.

En hoe gevaarlijk zijn deze onvoorzigtige redeneringen en roekelooze uitdrukkingen in de daad, in alle opzigten! hoe ligt kunnen dezelve, zonder verderfelijke oogmerken, echter als zoodanig aan het altijd wakend oor van den zorgvuldigen Regter toeschijnen, en zij, die er zich onbedacht aan schuldig maken, blootstaan, om als oproermakers, wargeesten, twiststokers, en verstoorders van 's Volks rust en geluk, aangemerkt en behandeld te worden; en zoo dit al eens 't geval niet is, gesteld zij behouden, zelfs in hunne sterkste geestdrift, nog altijd bedachtzaamheids genoeg, om bij tijds te rug te treden, en zoo 't dreigend gevaar af te wenden, hoe ligt hebben zij toevallig eens met een' even onberedeneerden zwetser van eene andere denkwijze te doen; geen van beiden kan iets toegeven, het eene woord verwekt het ander, men geraakt allengs in vuur, men schimpt, scheldt, en verwenscht van beide zijden, en eindelijk is men zijne drift geheel niet meer meester, de hevigste woede staat vlammend op beider gelaat, en moord en doodslag is 't vreesselijk gevolg van deze onbedachte handelwijze! — Dan gesteld, ook dit, hoezeer geenszins onmogelijk, hebbe geene plaats, hunne anderzins prijswaardige denkwijze bewaart hen voor dit uiterste, ook dan nog wordt dit gedrag een knagend vergif

aan

aan 't geluk der gezellige verkeering; de andersdenkende moge ook nog zoo bedaard, nog zoo edelmoedig, nog zoo geduldig zijn, eindelijk vindt hij zich toch, door deze herhaalde ſpotternijen en ſcheldwoorden, hoewel, gelijk echter ook al dikwijls 't geval is, eigenlijk niet perſoonlijk, evenwel in zijne denkbeelden, die hij, in gemoede, op goede, eerlijke gronden meent te vestigen, bespot, gehoond en beleedigd, wordt deze onheuſche beantwoording zijner bedaardſte tegenwerpingen moede, en zwijgt liever geheel, dan, door verdere woordenwisſeling, aanleiding tot twist en oneenigheden te geven; zeer natuurlijk dus, dat hieruit op den duur eene verwijdering, eene ſtremming in de gezellige verkeering entſta, en alzoo dit voor den menſch onwaardeerbaar genoegen ondermijnd, ja niet zelden geheel den bodem worde ingeſlagen.

Welke vreesſelijke en onberekenbare gevolgen heeft dusdanig gedrag, te dikwerf, in 't algemeen, voor de welvaart van Land en Volk, voor 't geheel maatſchappelijk geluk! — Gezellige vriendenkringen worden uiteengerukt, de banden van bloedverwantſchap, van huisſelijk geluk en eendragt verſcheurd en vernield; het Volk wordt oplettende op vele bedrijven, welke het anders geenszins zou opmerken, deszelfs wantrouwen wordt gaande gemaakt, nietswaardige beuzelingen begint het als gewelddadige inbreuken op zijne regten en eigendommen, rust en geluk aan te zien; door deze roekelooze taal tot onrustige woelingen, oproerige gebaren en onbezuisde geestdrift aangeſpoord, miskent het weldra zelfs de beste pogingen zijner overheid, het begint te dreigen, te ſchimpen, te lasteren en te ſchelden, en nu ziet men zich eindelijk genoodzaakt, deze al meer en meer uitbrekende woede gewelddadig te keeren; dan ook hierdoor wordt de onſtuimige drift des te grooter en gevaarlijker, en een volſlagen Burgerkrijg is al ras het vreesſelijk gevolg; burger tegen burger, vriend tegen vriend, broeder tegen broeder, kind tegen ouder, alles geeft zich onbetengeld aan deze razende woede over; en wie, die nog eenig menſchelijk gevoel heeft, beeft niet op 't denkbeeld van zoo vele rampzalige tooneelen, de gevolgen van toomeloze hartstogten en uitſporige redeneringen!

En zoo mij nu, na 't vorengezegde, nog iemand zou willen betwisten, dat zoodanig gedrag, dit roekeloos

ſpot-

ſpotten, ſchelden en verwenſchen, niet alleen onbedacht, maar hoogſt lakenswaardig en van onberekenbare gevolgen zijn kan, en in de daad is, ô! dien laat ik gaarne zijne denkwijze, tot hij zich zelf overtuige. — Hun, daarentegen, die ſlechts eenigermate de gegrondheid mijner redenen inzien, die waarlijk goede gezindheden jegens hun Vaderland en Landgenooten koesteren, die hunne waarde als Mensch en Burger kennen, achten en wenſchen te handhaven; hun, die uit overtuiging geneigd zijn en het ſtandvastig beſluit nemen, om met alle mogelijke zorgvuldigheid over hunne redeneringen te waken; hun, eindelijk, die op deze wijze niet alleen zelf geene aanleiding geven, maar ook het verderf, dat buitendien door kwalijkgezinden genoeg gezaaid wordt, krachtdadig wenſchen te keer te gaan en uit te roeijen, — reik ik hier openlijk de hand, en God zegene hunne pogingen! — Dat dan deze gebrekkige ſchets iets tot deze overtuiging en tot dit beſluit toebrenge, — iets, zoo gering het dan ook zijn moge, tot behoud der gezellige verkeering en de rust van mijn onder zoo vele rampen zuchtend Vaderland bijdrage, — ziet daar mijnen vurigſten wensch, en het dierbaarst loon voor deze mijne zwakke doch welmeenende poging!

S.

DE KONINGIN DER MODE.

Zeer begeerig zijnde, om de Koningin der Mode te zien, van welke ik, ſints mijne vroegſte jeugd, zoo veel had hooren ſpreken, verzocht ik mijnen Leidsman, terwijl wij ons toch in de nabuurſchap van hare Reſidentie bevonden, dat hij de goedheid wilde hebben, mij derwaarts te vergezellen. — Zeer gaarne, was zijn antwoord; maar dan moet gij u van kop tot teen in een ander gewaad ſteken. — Alhoewel de kosten, daartoe vereischt, aanmerkelijk waren, zoo was echter mijne nieuwsgierigheid, om deze zoo beruchte Vrouw met eigene oogen te aanſchouwen, zoo groot, dat ik mij zulks liet welgevallen.

Des anderen daags, vroeg in den morgenſtond, begaven wij ons, naar de wetten dezer Gebiederesſe uitgedost, op reis. De weg liep door het bekoorlijk Dal van *Rijkdom*, en langs de Rivier van *Overvloed*. Tegen den middag traden wij

wij ter Stads poorte in. Maar, hoe ſtond ik verwonderd over den Bloei en de Welvaart, die daar heerſchten! Overal ontdekte ik eene menigte van Fabrijken en Handwerken, en bovendien Markten en Pleinen, omgeven door de prachtigſte Winkels, opgevuld met allerlei ſchitterende en ontbeerlijke zaken.

Wij namen onzen intrek in het Logement, daar de *Windwijzer* uithing. Binnen getreden, ontvingen wij, tot onze blijdſchap, het berigt, dat er nog dien zelfden namiddag gelegenheid zoude zijn, om de Koningin te aanſchouwen, vermits er publieke Audientie zoude gegeven worden; doch tevens vernamen wij, tot onze droefheid, dat ons Gewaad, om ten Hove te verſchijnen, veel te ouderwets was, aangezien de jongſte Decreten, in de Draperie zoo wel der Mannen als der Vrouwen, eene aanmerkelijke verandering gemaakt hadden. Hoe kostbaar, wij beſloten echter ons daaraan te onderwerpen, te meer daar mijne nieuwsgierigheid, hoe meer ik het Paleis der Koningin naderde, des te ſterker ontbrandde. — Zoo werd ik dan andermaal verkleed; doch ontving, tot mijn genoegen, voor het Gewaad, dat ik afleide, nog omtrent een vierde van den prijs, dien ik er voor betaald had; dewijl ik daar gelegenheid vond, om het te verkoopen aan een Opkooper, die gewoon was zoodanige kleêren op ſpeculatie te koopen, en te verzenden aan zijn Commisſionair in nieuwe Modes, woonachtig in eene der Buitenſteden.

Niets gegeten hebbende, aangezien ik de ſpijzen, die opgedischt werden, en naar de Mode toebereid waren, niet kende, en die ik proefde mij degouteerden, begaven wij ons in den achtermiddag naar het Paleis der Koningin.

Het Paleis was een nieuw Gebouw; desniettemin zag ik in de nabijheid eene groote menigte van Werklieden bezig, om een ander te vervaardigen, omdat het eerſte, gelijk men zeide, in vele opzigten niet meer in den ſmaak was.

Boven in het Fronteſpies van den Voorgevel van het Paleis, daar wij moesten intreden, viel mijn oog op het Wapen der Koningin, 't welk beſtond in een Kameleon, door vele kleine Kameleons, allen de oogen op den grooten Kameleon gevestigd, omgeven.

Eenige trappen opgegaan en in een ruim Voorportaal gekomen zijnde, wees men ons den toegang tot de Audientiezaal, daar men ons zeide dat de Koningin reeds verſchenen was.

Wij wandelden door onderſcheidene prachtig verſierde en kostbaar gemeubeleerde Zalen, en ontdekten eindelijk in eene Zaal, die in pracht alles, 't geen wij gezien hadden, verre overtrof; de Koningin der Mode, gezeten op een elpenbeenen Troon, allerwegen met Goud en edele Geſteenten ingelegd, aan het boveneind omhangen met rood Fluweel, waar-

in de ſcheonſte gouden Bloemen geborduurd waren. — Zij was omringd door de Ministers en Magnaten van haar Rijk. Daar zagen wij den Minister van binnenlandſche Draperie, den Minister van buitenlandſche Draperie, den Minister der Ameublementen, den Minister der Bijouterien, enz. enz. enz., elk in zijn bijzonder Kostuum gekleed.

De Koningin zelve, dragende op haar zwart, afgeſneden hoofdhaar een ſierlijk Kroontje van Diamanten, was op dien dag en in dat uur in 't wit gekleed, en haar gewaad was omzoomd met eene Guirlande van Rozen; doch het bovenſte gedeelte van harer Majeſteits Perſoon was tot beneden den boezem geheel naakt, en tot op dezelfde hoogte was ook haar ligchaam (t welk ik ontdekte, toen ik haar vervolgens meer van nabij mogt beſchouwen) van achteren onbloot; behalve echter, dat het benedenſte gedeelte van haar gewaad, ten einde hetzelve voor alle mogelijke toevallen te beveiligen, door twee karmozijnen banden, met groote ſtrikken op hare beide ſchouders vastgehecht, bevallig werd opgehouden. — Doch hoe bevallig ook opgeſteld, zag zij er nogtans in mijne oogen afſchuwelijk uit, niet alleen van wegen de geelheid van het vel haars ligchaams, maar inzonderheid van wegen de Dartelheid en Wellust, die als vlammen uit haar gezigt ſtraalden, en die in haar lagchen, en in alle de deelen van haar gelaat en houding, duidelijk te lezen waren.

Men zeide mij, dat zij de Dochter was van een Pasteibakker uit Parijs, en dat zij aldaar, vóór hare tegenwoordige verheffing, verſcheidene jaren verkeerd had onder de Nimfen, die dagelijks gewoon zijn in de Tuinen van het *Palais Royal* om te wandelen (*).

Boven den Troon, waarop zij zich had neêrgezet, was een Hemel, op welks voorzijde met gouden letteren dit Opſchrift ſtond: WETGEVERIN DER GEHEELE WERELD.

Zoo veel de beſcheidenheid toeliet, door de groote menigte van Mannen en Vrouwen, die den Troon omringden, heen dringende, hoorde ik hare Majeſteit ſpreken over de Grondregels van haar Staatkunde, en duidelijk hoorde ik, dat zij haar

(*) De Tuin van 't *Palais Royal* is een langwerpig vierkant, 320 ſchreden lang, en 150 breed. Rondom den Tuin ſtaan de Gebouwen van het Paleis. — Deze Tuin, benevens het Paleis, noemt men *la Capitale de Paris*, en wordt voor het middelpunt niet alleen der Stad, maar des ganſchen Koningrijks gehouden. — Van hier komt ook de *Mode*, en wel uit de hand van de ontuiſche Vrouwen, die in de nabijheid van dit Paleis wonen, die met regt gehouden worden voor de Uitvindereſſen der nieuwe Moden, en gevolgelijk voor de Wetgeverinnen van de geheele Wereld der Dames. — Welk een ſmaad voor onze eerbare Vrouwen, gehoorzame onderdanen te zijn van zulke ſcheppſels! — J. H. CAMPE, *Briefe aus Paris, zur zeit der Revolution geſchrieben*, bl. 72.

hare gesprek eindigde met de volgende woorden: *Zoo is dan Onbestendigheid en Veranderlijkheid de bestendige en onveranderlijke Maxime onzer Regering.* — Op dat zeggen werd er door alle hare Aanbidders en Vleijers zulk eene luide toejuiching, en zulk een algemeen handgeklap aangeheven, dat ik gelegenheid vond, genoeg gezien en gehoord hebbende, om mij onder het gedruisch, ongemerkt, met mijnen Leidsman van daar te begeven, en weder naar ons Logement te keeren.

Mijn oogmerk was, nog dien zelfden avond te vertrekken, dewijl mij de honger begon te plagen, en dewijl ik vreesde voor een tweeden Maaltijd *à la Mode*: maar hoorende, dat er den volgenden dag een Feest zoude gevierd worden, onder den Titel van het *Eeuwfeest der Mode*, zoo besloot ik nog éénen dag te vertoeven, ten einde die Plegtigheid mede bij te wonen. Doch om in de Residentie-plaats van de Koningin der Mode niet van honger te sterven, liet ik den Kastelein boven komen, en stelde hem voor, of hij ons niet een anderen Maaltijd konde bezorgen, minder naar de Mode, en meer naar onzen Smaak? — Zeer wel, mijne Heeren! was zijn antwoord, mits gij de goedheid gelieft te hebben in eene andere kamer te eten, daar eenige ouderwetsche Hollanders gelogeerd zijn, die mij het zelfde verzoek gedaan hebben. — Wel! zeide ik, niets konde beter treffen: want dat zijn onze Landgenooten, en zeer waarschijnlijk onze Vrienden.

Nimmer, betuig ik, in mijn ganschen leven een aangenamer avond doorgebragt te hebben, dan in 't gezelschap van deze onverwachte Vrienden; en nooit ook heb ik met meer smaak gegeten, dewijl ik nimmer meer honger gehad heb.

Hebt gij wel opgemerkt, zeide een van deze Vrienden, dat in deze Stad veel Ellende en Armoede heerscht? — Neen, was mijn antwoord, ik heb hier nog niets dan Bloei, Rijkdom en Overvloed gezien. — Dan zijt gij gewis, hernam onze Vriend, door het Dal van Rijkdom, langs de Rivier van Overvloed, en door de Poort van Welvaart binnen deze plaats getreden; en dan hebt gij alleen het voorste, en niet het achterste gedeelte van deze Stad bezigtigd. Maar wij zijn er geweest, en daar hebben wij, ter onzer verbazing, ontdekt eene menigte van menschen, die aan kwijnende en onherstelbare Ziekten, inzonderheid aan de Tering, laboreren, omdat zij voorheen hunne Koningin zoo getrouw gediend hebben; en nog meer anderen zagen wij daar, om dezelfde reden in de bitterste armoede gedompeld; zoo dat wij, uit hoofde van de groote menigte Bedelaars en Bedelaressen, genoodzaakt geweest zijn weerom te keeren, voor dat wij het overig gedeelte der Ellende en Armoede, die daar heerschen, hebben kunnen aanschouwen. — Toen mijn Vriend uitgesproken had, zeide ik, in de daad, dat komt mij niet vreemd voor: want, behalve dat

ik door het veranderen van mijne kleeding hier reeds eene verkoudheid heb opgedaan, is er door de toebereidſelen tot deze reis, en door de vertering in de weinige uren, die ik hier geweest ben, zulk eene geweldige Eclips in mijne beurs gekomen, dat ik binnen kort in hetzelfde kwartier der Stad, daar gij van ſpreekt, zoude moeten verplaatst worden, bijaldien ik niet beſloten had, op morgen reeds te vertrekken.

Op dat zeggen werd ik door mijne Landgenooten luidkeels uitgelagchen, en, doordien wij, al pratende, ongemerkt een ouderwetsch glaasje wijn dronken, werd ons geſprek hand over hand vrolijker, doch ook in dezelfde evenredigheid minder belangrijk. Weshalve ik hier alleen zal bijvoegen, dat wij, onderling afgeſproken hebbende, om het Feest van den volgenden dag gezamenlijk bij te wonen, elkander een goeden nacht wenschten, en daarop ons te bed leiden.

Den volgenden morgen begaven wij ons in een Koffijhuis, gelegen aan de markt *Wispelturig*, daar de Optogt moest voorbij defileren. Niet op het bepaalde uur, maar omtrent twee uren later, kwam eindelijk de Trein te voorſchijn, onderſcheiden in vier Afdeelingen. Vooraan en in de eerſte Afdeeling vertoonde zich eene menigte van Heeren en Dames, die zoo zonderling gekleed waren, dat ik er geene beſchrijving van kan geven. Daarop volgde de Koningin der Mode, gezeten in een Palanquin, die gedragen werd door acht Jongelingen, allen geheel in 't wit gekleed, met roode zijden gordels om hun middel, aan de buitenzijde met afhangende koorden en kwasten. — In de tweede Afdeeling, die de Koningin zeer van nabij volgde en verre de talrijkſte was, bevond zich een Trein van Vrouwen en Mannen, die gekleed waren gelijk de Koningin en gelijk de Grooten aan het Hof. — Daarop volgden in de derde Afdeeling eenige weinige Mannen en Vrouwen, die een zelfde gewaad droegen, als de Koningin en derzelver Hovelingen vóór eenige jaren gedragen hadden, wanneer zij het zedigst en voor hunne perſonen het gemakkelijkst te voorſchijn traden. — En eindelijk volgden, in de laatſte Afdeeling, eenige Mannen en Vrouwen, die gekleed gingen, gelijk de Koningin en hare Staatsdienaars zich pleegden te kleeden in 't begin der afgeloopene Eeuw, en die daarom, bij manier van ſpreken, door ſommigen genoemd werden *Petitsmaîtres du Siecle précédent*.

Wat denkt gij van die onderſcheidene Afdeelingen? vroeg ik aan een mijner Vrienden, toen de Optogt ons voorbijgegaan was. — Ik denk, was zijn antwoord, dat die van de eerſte Afdeeling het toppunt van ijdelheid bereikt hebben, dat de tweede Afdeeling uit gekken beſtaat, dat die van de vierde zich beſpottelijk maken, en dat eindelijk de wijzen alleen gevonden worden in de weinigen, die tot de derde Afdeeling behooren.

Dat

Dat antwoord gehoord en ons gelag betaald hebbende, spoedden wij ons, om de Residentie-plaats van de Koningin der Mode te verlaten.

ICHNEUTES.

HUISSELIJK GELUK OP HET LAND.

Een Tafereel uit de Groote Wereld.

(Vervolg en slot van bl. 441.)

De Zon blikte in zijn venster, toen eene ruwe tong des Barons aangezigt lekte, en hij zich verschrikt oprigtte. Twee stemmen drongen ter geopende deure in, een Jagthond kroop voor zijne voeten, en de Kinderen van Diana trokken hem ten bedde uit. *'t Kan nog naauwelijks middernacht zijn!* riep de Baron, en wreef zich den slaap uit de oogen. De Jagers hielden, lagchende, het waggelende ligchaam in evenwigt, hetwelk meer nog den Slaap, dan het Leven toebehoorde. Geeuwend liet hij zich aankleeden. *Hoe gelukkig zijt gij, lieve Vrienden!* zeide de een; *gij hebt het Woud in uwe nabijheid, en de Vrijheid woont alleen in de Bosschen.* — *Ja*, hernam de Baron, zich rekkende, *men leeft zoo vrij, zoo ongedwongen op het Land; onze wil is onze wet.* — De vleschen werden gevuld, en de sterke arm van zijne Vrienden sleepte hem, zijns ondanks, naar het Woud.

Ook de kleine MUHME trad met het ontbijt aan het bed van hare Vriendin. Een vloed van nieuwtjes stroomde haar ten monde uit; zij had de teekeningen der jongste Modes in hare hand. De Barones greep er gretig naar. *Dat zijn toch beelden uit de wereld, die ons omringt!* zeide zij opgeruimd; *daar liggen vier handen met Ondieren, die mij gister met het vleschse weêr tot gezelschap moesten dienen!* Nieuwsgierig sloeg het Meisje den band op, die de Apen bevatte. *Die hatelijke Dieren!* riep zij verdrietig; *hun ontbreekt slechts de spraak, om den Mensch geheel gelijk te zijn; alles apen zij na.* — *Juist dit bewijst de grens hunner bestemming*, zeide de Barones; *de Mensch handelt door zichzelven, en zijne daden worden de spiegel van den Aap. Maar kind, hebt gij dat kleed op den laatsten Geboortedag der Koningin ook eens naauwkeurig opgenomen?* — *Het heeft zeer bevallen*, antwoordde de kleine. *En denkt gij niet, dat mij die hooge kanten kraag goed zal staan?* voer de Barones voort. *Het heeft zeer bevallen*, herhaalde de kleine, *en er worden vast een paar zulke kleedjes bij ons besteld.* — *Dan moet ik terstond zorgen, dat mijn snijder klaar*

kome! riep de Barones, en sprong ten bedde uit naar den Jessenaar: *voorkomen zal mij niemand, en zoodra het gereed is, ga ik voor een paar dagen daarmede naar de Stad, en kwelle anderen een weinig met mijn bezoek.* De Barones schreef haastig, en hare Vriendin las intusschen in het dikke boek, en ergerde zich over het Dier met menschelijke geboren, dat alles naäapt, wat het ziet! —

De brief was voltooid, en zij vlogen arm aan arm in den Tuin. Witte bloesems vielen van donkere Kastanjeboomen, het Westewindje speelde met Mirten en Rozen, en de Nachtegaal zong in derzelver schaduw zijn kwijnend lied. *Gij moet toch erkennen*, zeide het Meisje, en bleef voor de bloemen en den Nachtegaal staan, *al de zinnen zuigen hier, gelijk de bijen, honig uit de handen der Natuur.* — *Fraai gezegd!* riep de Barones: *maar kind, gij hebt hier nog geen regen beleefd! Overal ziet dan de Natuur met een droevig gelaat door de vensters, en men leeft in de eenzaamheid, als in een graf. Maar willen wij het priëel in gereedheid brengen voor de ontvangst van onze Nimrods, die in het bosch zwerven? Hier zijn Kevers bij de hand, als de Heeren der Schepping slaperig worden.* — Zij huppelde met de kleine MUHME door den Tuin. Mirt en Roos omslingerden het priëel; dáár werd de disch gespreid, en de Lente strooide met milde handen hare bloesems, die zij als een veelverwig tapijt over hun had uitgespreid. Drie stemmen verheften zich op den heuvel voor den Tuin. *Daar zijn ze!* riep MUHME, en werd rood tot aan het voorhoofd; de Barones trok haar met zich aan den ingang van den Tuin. Alles haastte zich naar het priëel; de voedende geur van twaalf schotels wasemde van tusschen de bloemen, en de vreugde straalde de kaauwende Gasten ten oogen uit. *Het Voorwerp onzer Liefde!* riep de Baron, en deed de Champagne in zijn glas schuimen. De kleine klonk blozende met dien, die naast haar zat. *Nu uwe fluit, zoo als ginds in het bosch tusschen de rossen!* zeide de Baron, en deze herhaalde den klaagtoon, die zacht, als de weêrgalm der vervlogene vreugde, verdween. De oogen van het Meisje zochten schroomachtig de zijne, wiens gevoel in zijne toonen sprak, die nu de vrees en dan weder de hope uitdrukten. *Vrolijker, vrolijker!* riep de Baron; *een klaagzang noodigt de Vreugde niet, en deze moet thans onze Gast zijn*; en een Walser verdrong ruischend den vorigen toon. Eensklaps reikte de Baron aan het Meisje, de Barones den anderen Vriend de hand, en zij zweefden door de Kastanjelaan. De speler zag hen met een gefronst voorhoofd na, en zijne toonen verloren verband en maat. Ieder arm, die MUHME omvatte, drukte, als 't ware, pijnlijk zijn hart. De paren wisselden; de kleine lag in des anderen arm, en hij was verpligt den lijkzang zijner hope te herhalen. Gloeijend slingerde de dans beide paren weder in het priëel. *De lucht werd*

te koel in den Tuin, zeide de Barones; *wij willen huiswaarts keeren*; en men haastte zich naar binnen, waar de speeltafel hen wachtte. Kaarten, Champagne, Muzijk en Boeken verslonden den tijd, en eerst na middernacht herinnerde men zich aan den slaap. *Ziet gij*, zeide de Barones, en hing aan zijnen arm, *wij zijn heden zonder Kevers vrolijk geweest! De eenzaamheid wordt ons dan eerst lief, als men die met vrolijke menschen deelt.* De Baron sloot het schoonste deel zijner eenzaamheid in de armen, en zijn gelaat verkondigde zijn geluk. Het sloeg twee ure, toen zij scheidden.

De Zon stond hoog, als hij aan de kamer zijner Echtgenoote klopte. Dezelve was ledig. *Zij begint de Natuur te beminnen*, zeide hij, *dat verheugt mij; zij zal allengs aan de eenzaamheid gewennen*, en ijlde naar den Tuin. *Maar*, voer hij voort, *er behoort evenwel tot Huisselijk Geluk meer, dan ik dacht. Dans, Muzijk, Champagne, Kaarten, Gezelschap, Jagt, Boeken, een goede Kok en goede Vrienden ... het Huisselijk Geluk is indedaad in onze Eeuw eene kostbare inrigting geworden.* Zoo was hij ongemerkt tot aan het priëel gekomen, — een zacht gefluister lispelde hem tegen; hij werd opmerkzaam, en nieuwsgierig stak hij zijn hoofd door de bladeren van het priëel. Daar zat zijne Vrouw; en hare hand lag in die des Vriends, die gisteren zijn voorhoofd bij den Walser gefronst had. Diens toon scheen vertrouwelijk, en zij scheen vriendelijk te luisteren. — Rood als eene lijsterbezie trok de Baron zijn hoofd uit de bladeren terug. Hij verloor zich in het donkerste geboomte van den Tuin, en wierp zich somber aan een standbeeld van Hymen neder, hetwelk de jongste storm een gedeelte van zijnen sluijer ontrukt had. Het denken was hem onmogelijk; de eene gedachte verdrong de andere; alleen het tooneel uit het priëel stond met de gloeijende kleuren der Jaloezij bestendig voor zijnen geest, en onwillig sprong hij op, om zich in zijne kamer op te sluiten. Het Gezelschap was ten ontbijt bijeengekomen; slechts de Baron ontbrak. De bedienden hadden hem ter kamer in zien stuiven, en de Barones vloog bezorgd derwaarts; de deur was gesloten; de Barones klopte sterker; heftig opende hij dezelve, en bleek, als het beeld des Kommers, stond hij voor haar. *Gij zijt krank?* riep zij verschrikt. Hij keerde zich van haar af, en antwoordde niet. *Ik zal den Geneesheer doen roepen*, voer zij voort, en haastte zich naar de deur. *Neen!* riep hij, *hetgene mij de Tijd ontnomen heeft, kan slechts de Tijd wedergeven. — Wat heeft hij u dan ontroofd?* vraagde zij met drift. *Een' Droom!* riep de Baron, en tranen stonden hem in de oogen; *ik bid u, laat mij in de eenzaamheid ontwaken. — Ik durf u thans niet alleen laten*, zeide zij, hem teeder aanziende. *Mevrouw* VAN HALLEN! hernam de Baron, *mijne eenzaamheid is het eenige*,

 waar-

waarop niemand inbreuk maken kan. Zij is de eigendom van het nadenken en het hartzeer, en ik zal dien eigendom weten te beschermen. De Barones zag hem met verbazing aan. *Ik zal u uwen eigendom laten*, zeide zij koel, en keerde ontsteld tot het Gezelschap weder. *Hm! hm!* voer de Baron verbitterd voort, *mijne eenzaamheid beleedigt haar, en mijn hart is verscheurd, omdat zij de eenzaamheid zelfs in geen prijzel dulden kan. Intusschen deze strijd moet een einde nemen.* Hij zond een' bedienden naar zijnen Gast, en zijn gelaat en gang verraadden den angst, waarmede hij denzelven verwachtte. *Gij hebt mij doen roepen?* vraagde deze, en trad blijmoedig ter kamer in. *Ja*, antwoordde de Baron; *mijne rust hangt aan dit oogenblik.* — *Uwe rust?* hernam de ander lagchende: *ik wil u een middel mededeelen, hetwelk ik in dergelijke gevallen bezig. Gij hebt voortreffelijken Champagne, dat is de ware Lethe* (*). — *Mijnheer!* riep de Baron, *het geldt hier de rust van een Man van Eer, die geen' spot verdient.* — *'t Is dan ernst? Ik ben regt nieuwsgierig, Baron: wat ontbreekt dan aan uwe rust?* — *Gij bemint?* vroeg de Baron, en zag hem scherp in de oogen. *Weet gij dit reeds?* zeide de ander, en trad hem vriendelijk nader. *Gave de Hemel, dat ik dit niet wist!* riep de Baron, en bedekte weenend zijn gelaat. *Is 't mogelijk! Zoo heeft mij dan mijn voorgevoel bij dien perd..... Walser niet misleid. Ik zat daar, als eene Zwaan, die haren lijkzang zingt. Maar ik zal mijne aanspraken doen gelden.* — *Aanspraken?* hernam de Baron; *ik meende eenmwel, nu gij van aanspraken durft reppen, dat ik er eenige te maken hadde!* — *Neen! gij hebt de uwe voor het Altaar opgegeven.* — *Eene heerlijke Zedekunde!* riep de Baron; *zoo doet men dan bij het Huwelijk afstand van de Liefde?* — *Vraag slechts uwe Vrouw, of zij 't zoo niet gemeend hebbe.* — *Zeer wel*, riep de Baron; *ik heb bij haar geene Kinderen.....* — *Dit ontbrak nog slechts!* hernam de ander, steeds heftiger; *ik hoop, gij zult er ook wel geene bij haar krijgen!* — *Neen, dat gaat te ver!* zeide de Baron, opvlegende; *ook de onbescheidenheid heeft hare grenzen, zoo wel als het geduld. Zij zelve zal tusschen ons kiezen; en zoo zij mij verwerpt, dan heb ik niets verloren, en wij scheiden voor eeuwig!* Driftig trok hij den anderen in de kamer zijner Echtgenoote. Met betraande oogen zat zij in eenen hoek; hare Vriendin, het hoofd in beide handen, zag nadenkend voor zich heen. *Bestis gij!* riep den Barons Vriend, en bleef met hem voor de kleine MUHME staan. De Baron trachtte zich van hem te ontslaan, om bij zijne Vrouw te komen; zijn Vriend hield hem vast, en hij bleef verwonderd op zijne plaats. *Wat wilt gij? wat zal ik hier?* riep hij. *Dit is het Voorwerp, dat tus-*

(*) Een der Vergetelheid.

tusschen ons beslissen moet, hernam de ander. *Was dit dan ook het Voorwerp, dat dezen morgen in het prieel zat, en hare hand in de uwe hield?* riep de Baron buiten zichzelven. *Neen, dat was ik*, zeide de Barones, terwijl zij nader trad. *En zijne handen hebben u in de verstrooijing waarschijnlijk voor uwe Vriendin genomen?* vraagde hij. *Ik had haar om hare voorspraak; zij zou het voorstel doen in mijnen naam*, zeide de ander, *en gij dwingt mij, dit zelf te doen. Beslis gij!* voer hij schroomvallig voort, en trad der kleine nader: *mijn noodlot ligt in uwe hand.* Het Meisje was ontsteld opgesprongen; zij sloeg hare oogen neder; hare hand beefde tusschen de zijne; hij trok haar tot zich, en zij verborg haar gelaat aan zijnen boezem. — *Heer* VAN HALLEN! zeide de Barones, *daar hebt gij anderwerf het tooneel uit het prieel, slechts verder uitgewerkt....* Bedremmeld stond de Baron voor haar. *Men kan in deze Eeuw zelfs zijne oogen niet meer gelooven!* zeide hij zacht. *Neen!* riep zij snel, en reikte hem de hand, die hij driftig greep, *in den Echt moet men alleen zijn hart, en niet zijne oogen of ooren gelooven; dit is het éénige middel, om het Huisselijk Geluk te behouden.* Zijne lippen drukten hare hand, en zij kuste lagchende de rimpels van zijn gelaat.

Twee jaren zijn vervlogen; nog zijn zij even gelukkig. Ik heb die Gelukkigen gezien. Zij zat aan den voet des standbeelds van Hymen, hetwelk zijnen fluijer wederbekomen had, en op hare armen lag het kleine Evenbeeld des Vaders, dat zijn leven uit haren boezem zoog. De Baron boog zich met een glimlach over haar, en zijne blikken hingen aan de beminnelijke Moeder, die haar gelaat op de roode wangen des Zuigelings drukte. Schooner Tempel heeft Hymen niet! Een krans van bloeijende Mirtenstruiken omslingerde hen, Nachtegalen sloegen in derzelver takken, het Vinkje nestelde aan zijne fakkel, en aan de voeten van den Huwelijksgod lag het schoonste Beeld der Aarde — Huisselijk Geluk!

AAN DEN SCHRIJVER VAN HET WEDERANTWOORD, BETREKKELIJK HET WEDLOOPEN OP SCHAATSEN TUSSCHEN VROUWEN, GEPLAATST IN NR. IX. VAN DE ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN VOOR 1809.

Ik zal thans zeer kort zijn, Mijn Heer! daar ik niet onbescheiden genoeg ben, om het geduld der Lezers van dit Maandwerk zoo zeer te misbruiken, dat ik derzelver aandacht op nieuw zoude bezig houden met een onderwerp, door mij zelven als niet zeer belangrijk wordende beschouwd,

en

en welke behandeling geene aangename lectuur, althans niet in dit jaarsaizoen, kan opleveren.

Hoe veel ik ook op uw Wederantwoord zoude kunnen aanmerken; hoe gemakkelijk het mij zoude vallen, onder andere, aan te toonen, dat uwe klagte, *als of ik u een ander bijwoord had aangetijgd, dan door u was gebezigd*, zonder genoegzamen grond door u is ter nedergesteld, daar toch tusschen een *schouwspel*, *tot het welk de schaamte een zedig Meisje verbiedt zich zelve te leenen*, en een *schaamteloos schouwspel*, naar het mij toeschijnt, nog al vrij wat overeenkomst bestaat; en Gij u, in allen gevalle, van veel sterker bijwoorden, te dezen aanzien, hebt bediend; hoe veel reden ik ook mogt hebben, om mij, op mijne beurt, dáárover te beklagen, dat Gij het bij uwen laatsten Brief verkeerdelijk doet voorkomen, als of ik ten voordeele van den Wedloop, *te Leeuwarden gehouden*, geschreven, en een' Wedloop door *gehuwde* Vrouwen gebillijkt had; hoe zeer ik mij ook geregtigd rekene en tevens in staat gevoele, om de zoodanige mijner bewijzen, als door u met den naam van *drogredenen* zijn bestempeld, van deze blaam te zuiveren, — acht ik het thans, *na uwen laatsten Brief*, ten eenemale onnoodig, dit alles wederom ter bane te brengen en u opzettelijk te wederleggen. Trouwens — ik heb de pen opgevat, niet om de zaak zelve, maar om de wijze, op welke die zaak door u was behandeld. Het was geenszins uw oordeel over het betwiste ijsvermaak, maar het was de scherpe toon, het waren de beleedigende uitdrukkingen, welke ik in uwen eersten Brief meende te ontdekken, die mij, als volkomen zuiver en geheel vreemd van bedoelingen, door u aan de beleggers van het ijsvermaak toegeschreven, gevoelig roerden en griefden. Uw laatste Brief is echter op eenen geheel anderen toon gestemd. Gij hebt, op eene verstandige wijze, aan de zaak zoodanig eene wending gegeven, *dat ik thans zwijgen kan*. Ik heb dit met een wezenlijk genoegen opgemerkt. Het verstrekt u tot eere, en ik ben er u dank voor schuldig. Ontvang denzelven van iemand, die er zeer ver af is van het in u te wraken, dat gij gewoon zijt de zaak bij den regten naam te noemen; die, integendeel, deze hoedanigheid (mits behoorlijk bepaald en gewijzigd) in ieder een' ten hoogste waardeert en zelf meent te bezitten. Hierover hebben wij ook geen verschil, Mijn Heer! Zoude het thans niet veeleer bestaan in de vraag: „ of wij, wederkeerig, wel de regte namen gebruikt hebben?" Doch laat mij niet tot ons twistgeding terugkeeren, maar liever, de uitspraak over hetzelve aan het Publiek overlatende, dezen sluiten met de verzekering, dat ik met opregte hoogachting ben

Uw dienstv. Dienaar,

5 van Oogstmaand, 1809. A. F. A.

DE BEDELAARS-CLUB TE LONDEN.

Een mijner vrienden, (zoo luidt het verhaal, welk wij onlangs van een geloofwaardig man ontvingen) die met een vermaard Engelsch Acteur veel omgangs had, werd, op zekeren dag, door dezen verzocht, hem naar eene Bedelaars-Club te verzellen, als willende hij onder de laagste klasse van menschen zijne kunst beſtuderen. Mijn vriend, door nieuwgierigheid gedreven, gaf zijn woord; en zie daar twee dezige mannen gereed, zich onder het ſlechtſte graauw van *Londen* te vermengen. Vooraf moesten zij zich van een gewaad voorzien, voor het gezelſchap berekend, waarin zij zouden verſchijnen. Een uitdrager bezorgde ſtraks voor ieder hunner een bedelaarspakje, en voort daarop gingen zij op weg. Zij kwamen aan den ingang van een kelder, en zeiden, dat zij leden waren van de waardige Bedelaars-Club. Thans deed eene dienstmaagd hen afklimmen langs eene ladder, die ſtraks werd weggenomen, opdat de jongstgekomenen niet mogten heengaan zonder te betalen. De vergaderzaal was een groot vertrek, waarin tien vrij zindelijke tafels ſtonden, aan welke, bij wijze van voorzorge, de meſſen en vorken, met welke de bedelaars aten, waren vastgemaakt. Voordat de twee vreemdelingen zich aan tafel zetteden, kwam eene waschvrouw, volgens de gewoonte der Club, om hunne hemden verzoeken, om dezelve onder het middagmaal te waſchen. Vervolgens werd hun een vrij wel bereide ſchotel voorgezet, waarna zij de rekening moesten betalen, die, het waſchen daaronder begrepen, vier ſtuivers bedroeg.

De echte leden der Bedelaars-Club, zoodra de maaltijd was geëindigd, geen kwaad vermoeden hebbende omtrent de twee gasten, welke zij misſchien voor medebroeders uit eene andere wijk hielden, gingen tot de orde van den dag over. Eerst telde elk, wat hij dien dag had gewonnen. De blinden lieten zich hun geld hardop voortellen, en in het bijzijn der geheele vergadering, ter voorkominge dat hunne geleiders hen niet zouden bedriegen. Niet een was er onder deze bedelaars, die niet twee- of zelfs driemaalzoo veel had opgehaald, als een goed werkman in een dag kan verdienen. Nadat dit werk verrigt was, liet elk lid zich eene kan porter geven, welke hij op de gezondheid van alle liefdadige zielen uitdronk. De blinden gingen aan het ſpelen, de anderen danſten zeer vrolijk, en men merkte op, dat zij, die over dag de kreupelen en verminkten hadden vertoond, luchtiger dan de overigen danſten. De vergadering dacht niet aan ſcheiden. Men liet porter en rhum brengen, om punch te maken; ſommigen lazen de Courant,

zant, en al drinkende redeneerde men regts en links over de Regering en de Ministers. Het was niet voor drie ure in den morgenſtond, dat de achtbare leden, vermoeid van drinken en redeneren, van elkander ſcheidden.

DR. SACHEVEREL, DR. SWIFT EN LORD BOLINGBROKE.

Dr. SACHEVEREL, uit hoofde eener gedane Leerrede voor den Lord-Major, in Slagtmaand des jaars 1709 gehouden, beſchuldigd, was ſchuldig bevonden en veroordeeld tot drie jaren zwijgens, terwijl de Beul de Redevoering openlijk verbrandde. Toen dit voorbij was, ſloeg het Ministerie weinig achts op den als oproerig veroordeelden Prediker. Dan eerlang het Rectoraat van *St. Andrews Holborn* openvallende, ſchikte SACHEVEREL zich onder de mededingers naar die plaats. Men ſloeg geen acht op zijn aanzoek. Hij ſchreef daarop aan Dr. SWIFT, dien hij ſlechts van verre kende, met verzoek dat hij hem in deze zaak zou helpen, niet nalatende daarin te mengen, hoe veel hij geleden had voor de goede zaak. — Dr. SWIFT vertoonde terſtond den Brief aan Lord BOLINGBROKE, toen Secretaris van Staat. Deze voer ſterk uit tegen SACHEVEREL, noemde hem een woelziek man, een oproerſtichter, die in het geheele Rijk een' brand ontſtoken had, welke niet kon gebluscht worden, en uit dien hoofde veeleer ſtrenge berisping dan belooning verdiende.

Dr. SWIFT antwoordde daarop: „ Mylord! gij hebt gelijk; „ doch ſta mij toe, eene korte historie te vertellen. In een Zee„ ſlag onder de Regering van KAREL DEN II viel er een hevig „ treffen voor tuſſchen de *Engelſche* en *Hollandſche* Vloten. „ In de hitte des gevechts werd een *Schotsch* Matroos door „ eene Luis ſterk in den nek gebeten; hij vatte dezelve, en toen „ hij bukte, om het diertje te dooden, werd, door een ketting„ kogel des vijands, een en ander van zijne maats, die met hem „ aan het zelfde ſtuk waren, deerlijk weggeſlagen. Hierop „ kreeg hij deernis met de Luis, en zette haar weder op zijn „ kop, zich uit dankbaarheid verpligt oordeelende, dezel„ ve te laten leven."

Deze vertelling deed Lord BOLINGBROKE in eene hevige vlaag van lagchen uitbarſten. Deze over zijnde, zeide hij: „ De „ Luis zal de ſtandplaats hebben, om uwe vertelling!" — Korten tijd daarna werd dezelve aan SACHEVEREL opgedragen.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

PROEVE, OVER DEN VOORTGANG DER ZEDEN EN DER MAATSCHAPPIJE.

(*Vervolg en flot van bl.* 456.)

Het VIERDE TIJDPERK DER MAATSCHAPPIJE doet zich achtbaar op, van wege het invoeren des LANDBOUWS, des KOOPHANDELS, en van vastgeſtelde WETTEN. Der menſchen geest behield nog zekere maat van kwijning, dofheid, en afkeer van den arbeid. HESIODUS beſteedt zoo veel kunsts en kracht van zeggen, om den geest van winzucht op te wekken, als de hedendaagſche Zedeſchrijvers, om dien geest te onderdrukken. Men wil, dat CERES, in *Attica* komende, het Volk den LANDBOUW leerde en in Godsdienſtig Eerbewijs onderwees: ingevolge hiervan werden, door geheel *Griekenland*, *de eerſte vruchten der aarde* aan de *Atheners* toegeſchreven (*). Ten tijde van HESIODUS ploegde men met twee Oſſen in *Griekenland*; dan, vóór de uitvinding van den ploeg, werd het land door handen-arbeid bewerkt (†).

Waarſchijnlijk werd het gebruik der *Metalen* bij toeval ingevoerd. Bij een of ander der ligtst ſmeltbare ertſen toevallig vuur gebragt zijnde, vertoonde het zich in deszelfs metaalachtige zelfſtandigheid. de rek- en ſmeedbaarheid daarvan ontdekt zijnde, maakte men er gebruik van. Misſchien was de glans der meeste Metalen door de Voorzienigheid beſtemd, om de opmerking en aandacht der menſchen te trekken, en aan te zetten tot het verkrijgen eener zake van zulk eene overgroo-

(*) ISOC. *Paneg.* p. 96. WOLFII.
(†) HESIOD. *Op. & Dies* 150.

groote nuttigheid. Wij leeren uit HESIODUS, dat het IJzer, ten zijnen tijde, welbekend was: vóór 't zelve maakte men gebruik van *Koper* (*). — De eerste KOOPHANDEL beſtond in eene enkele ruiling van levensnoodwendigheden (†). HERODOTUS vermeldt, dat de *Lydiërs* eerst *munt* invoerden, en de handelwijze, om te verkoopen bij ſtukken en kans-ſpelen (‡); waaruit wij ten minſte mogen beſluiten, dat deze uitvindingen bijkans gelijktijdig waren. De *Britten* bedienden zich, in de dagen van CÆSAR, van koperen munt, of ijzeren ringen van zekere bepaalde zwaarte, in ſtede van geld (§).

De maatſtaf des Handels verſchilt zeer veel in de onderſcheidene gedeelten der hedendaagſche wereld. In ſommige ſtreken van *Amerika* worden de goederen bij bevervellen gewaardeerd, en aan de kust van *Guinea* is de gewone maatſtaf eene ijzeren ſtaaf, welker afmetingen, veronderſtel ik, bepaald zijn. — Ik denk niet, dat Goud en Zilver, door eenig verdrag, onder de menſchen aangegaan, bepaald zijn tot een middel van Handel. Onbeſchaafde Volken bewonderen, over 't algemeen, het ſchitterende; ſieraden zijn altoos koopbare ſtukken, en de kostbare metalen verſchaften opſierſels, die aan aller ſmaak voldeden. Dus verwisſelde hij, die een ſchoon halsſnoer of een gouden armring had, deze voor een' maaltijd bij dringenden honger, of om eene ſchoone gevangene te koopen: dusdanige dingen altoos aannemelijk zijnde, waren ook altoos verruilbaar; en de éénige dingen zijnde, die altoos zoo bleven, werden zij, met den tijd, de maatſtaf des Handels. De *Cowries*, eene ſoort van ſchelpen, bij de *Negers* in het drijven van koopmanſchap gebruikelijk, kwamen als geld in zwang, dewijl zij tot kleeding-ſieraden behoord hadden.

Het wordt algemeen erkend, dat de *Atheners* de eerſten onder de *Grieken* waren, die WETTEN invoerden; en de bewoners der andere Staten van *Griekenland* waren gewoon, zich bij de *Atheenſche* Regtbanken te vervoegen, om te weten, hoe zij hunne bijzondere geſchillen

zou-

(*) HEROD. Lib. I. c. 94.
(†) ARIST. *De Rep.* L. I. c. 9.
(‡) HEROD. Lib. I. c. 94.
(§) CÆSAR, *De Bell. Gall.* L. V. c. 1.

zouden vereffenen. Orde grijpt er plaats, zoo ras de burgerlijke regten bepaald zijn. Onder de eerste wetten van *Egypte* was eene, welke verbood, dat eenig mensch meer dan één beroep zou ter hand nemen (*).

Wanneer de menschen gekomen zijn tot het eigenlijk gezellig en handeldrijvend Tijdperk der Maatschappije, ontleenen zij niet alleen van elkander kunsten en gewoonten, maar zelfs GODSDIENST. Zeer vele van de Godsdienstgebruiken der *Grieken* werden uit *Egypte* ingevoerd; vóór dien tijd maakten zij gebruik van eene vervoeging tot de Godheden in 't algemeen; namen zelfs voor hunne Godheden hadden zij niet (†).

De Godsdienst van dit Tijdperk is de vereering van het *Veelgodendom*, en eene soort van Bijgeloovigheid van veel zachter aard, dan die des vorigen Tijdvaks. MANCO CAPAC schafte in *Peru* de menschenoffers, en zelfs die der dieren af. Hij ten minste had eenige stappen ter beschaving gedaan. De bekwaamheid van 's menschen geest, welke ons doet overhellen, om een gelief-koosd denkbeeld verder en verder, ja tot buitensporigheid voort te zetten, vertoont zich nergens sterker, dan in het stuk van Godsdienst. De Godsdienst van onbeschaafde Volken is altoos geestdrijvend of bijgeloovig; en alsdan is er naauwelijks eenige ramp, welke de maatschappij treft, waarmede men den Godsdienst niet, óf regtstreeks óf zijdelings, in verband brengt. In eenen beschaafden staat zien de menschen met eene soort van geraaktheid terugge op de onheilen, daardoor veroorzaakt; en, ter oorzake van dezelfde hoedanigheid derzelve, wordt de Godsdienst al te zeer verwaarloosd. Dus bestaat de Godsdienst, even als elke andere zegening en deugd, nooit zuiver in de Maatschappijen; enkelen op zichzelven kunnen dien in zuiverheid bezitten. De Kunsten, echter, hebben verpligting aan het Bijgeloof. Wanneer een rijkgegoedde een' hartelijk gekoesterden wensch wilde vervuld zien, of hoopte een hagchelijk gevaar te ontkomen, deed hij eene gelofte, welke veelal volbragt werd door het stichten van een heerlijken tempel, of het doen vervaardigen van eenig schoon schilderstuk of beeldhouwwerk.

Wij

(*) DIOD. SIC. L. I. S. 1.
(†) HEROD. Lib. II. cap. 52, 54 en 55.

Wij hebben verſcheidene berigten van de uitvinding der KUNSTEN: eenige der voornaamſte eigenen de *Egyptenaars* zich toe; onder deze de *Landmeetkunde*. Men wil, dat SESOSTRIS *Egypte* in gelijke deelen afdeelde, aan elk inwoner een vierkant ſtuk lands toewijzende, eene rente voor zich behoudende. Dan de overvloeijingen van den *Nijl* deze land-onderſcheidende merken wegnemende, en inbreuken makende op den eigendom der bijzondere perſonen, werd het noodzakelijk, lijnen en figuren te gebruiken (*), ten einde het weggenomene door die rivier te weten, en de rente naar evenredigheid te verminderen. Van hier de benaming van *Landmeetkunde* of *Geometrie*. — Het *Weven* wil men dat den oorſprong had bij dit zelfde Volk. Ik houd het voor waarſchijnlijk, dat de kunst van matten maken, of het plat zamenvoegen der vezelen van planten met de hand, tot die uitvinding opgeleid hebbe. — De grond van *Egypte* niet gunſtig zijnde voor den groei des Wijnſtoks, wil men, dat de kunst, om drank uit Graan te bereiden, ook van de *Egyptenaren* afſtamme.

Tragelijk is de voortgang van 's menſchen geest in nieuwe uitvindingen; dan dezelve gaat vlug in verbeteringen. De Ouden ſtaken uit in de ſchoonheid der gedaante, welke zij aan hunne metalen vazen gaven, en hunne beeldhouwkunde was volkomen, hoewel zoo eenvoudig eene kunst, als de Drukkunst, hun nimmer voor den geest kwam. De *Amerikaanſche Indianen* zijn vernuftiger, in eenige opzigten, dan de inwoners van beſchaafde landen; en nogtans weten zij niets van vele gemakken en gerijfelijkheden des levens, welke zij met veel minder moeite zich zouden kunnen aanſchaffen, dan zij te koste leggen aan het vervaardigen van hunne grillige ſieraden.

Wanneer het gevoel der menſchen opgewekt is door werkzaamheid en vlijtbetoon, ontdekken zij de ongemakken van morſigheid en ongedierte. Te dezer oorzake ſtaken vlijtige Volken altoos uit in reinheid.

Het VIJFDE TIJDPERK DER MAATSCHAPPIJE is het Tijdperk van VERBEELDING, van GEESTDRIFT, van VERZIERING. Die wetenſchappen en kunſten, welke zich onmiddellijk tot de zintuigen vervoegen, worden eerst aangekweekt, eerst bewonderd. De verregaande aan-

(*) Cæs. *De Bell. Gall.* Lib. VI. c. 14.

aandoenlijkheid der *Negeren* voor de Muzijk is zeer opmerkelijk. Het ſpelen op een ſpeeltuig ſchijnt hen tot een nieuw leven te doen opwaken. Na de vermoeijenisſen van eenen langen zomerdag, zullen zij danſen, indien zij muzijk kunnen bekomen, tot dat zij, afgemat van vermoeijenis, als nedervallen. Men zegt, dat zij een zeer ſcherp en teeder gehoor hebben, en dat de toonveranderingen beſpeurd kunnen worden in de trekken en bewegingen, welke zij maken. Ik mag er bijvoegen, dat het gemeen in alle eeuwen zich zeer door klanken getroffen voelde; en het danſen is een der eerſte vermaken bij onbeſchaafde Volken. Veel gronds heeft men, derhalve, om te denken, dat de eerſte pogingen der Wijsbegeerte en Welſprekendheid met Muzijk gepaard gingen. Misſchien maakte de gemakkelijkheid, om verzen in 't geheugen te prenten en te bewaren, de Dichtkunst eenigermate noodzakelijk, vóór dat de Drukkunst was uitgevonden. De kundigheden der *Galliſche Druiden* werden alle, door middel van verzen, het geheugen aanbevolen; eenigen beſteedden niet minder dan twintig jaren in het aanleeren der beginſelen van de geleerdheid der Druiden; zij oordeelden het niet regtmatig of geoorlofd, dezelve in geſchrift te ſtellen, ſchoon zij, bij andere gelegenheden, zich van *Griekſche* letteren bedienden. — De invloed der Barden was groot onder de *Celtiſche* Volken; en wij leeren uit HOMERUS, dat AGAMEMNON zijne Koningin aan de zorge van een' Bard toevertrouwde. Het is waarſchijnlijk, dat zij, onder de *Grieken* zoo wel, als onder de *Noordſche* Volken, de voornaamſte bedienaars van den Godsdienst waren.

In den loop dezer Proeve hebben wij den voortgang der Kunſten en Wetenſchappen, over 't algemeen, in opmerking genomen. Het blijkt, dat de eerſte proeven van opſtel oorlogszangen en losſe zangſtukjes waren, welker muzijk zeer veel toebragt tot derzelver gemeenwording onder het volk. De Barden volvoerden dezelve op alle feesten of volksverzamelingen, 't zij van eenen burgerlijken, 't zij van eenen godsdienſtigen aard. De zangers verbeeldden óf twee helden, vóór dat zij den ſtrijd aanvingen, óf den henentrekkenden minnaar, afſcheid nemende van zijne zielsvoogdesſe. Zulks heeft den grond gelegd van TOONEELVERTOONINGEN. Dat het *Griekſche* Tooneelſpel op deze wijze eenen aanvang nam,

rust op ontwijfelbare getuigenissen. De eerste spélers te *Rome* kwamen uit *Etrurie* en danften een ruwen landdans, en de jonge lieden boerten met elkander in eene soort van rijm. Zekere LIVIUS was de eerste, die een geregeld spel uitvoerde, of een tooneelmatig verhaal deed, waarin hij zelf speelde; doch, zijne stem verheffende, liet hij een jongen zingen, terwijl hij alleen speelde (*). — In de laatste Reize van COOK (†) treffen wij eene zeer naauwkeurige beschrijving aan van eene tooneelvertooning op de *Vriendelijke Eilanden*, welke met de opgave des Geschiedschrijvers volkomen overeenstemt; en de gebruikelijkheden bij de *Engelsche* toekijkers, zelfs ten tijde van SHAKESPEAR, die zich met rooken, drinken en kaartspel vóór het spel vermaakten (‡), staan in een blijkbaar verband met den oorsprong der tooneelvertooningen, en bewijzen, dat ze een onthaal geweest zijn, in den tusschentijd van eene Feestviering.

Er is geen tak van Letterkunde, welke zoo algemeen de beschaving en de wetenschap bevordert, als het Tooneel. Door 's Volks bewondering op te wekken, lokt het 't zelve, als 't ware, aan tot verbetering; door de deelnemende gevoelens te streelen, wekt het op tot vaderlandsliefde en heldendeugden. Het verbetert de taal eens Volks, ontwikkelt de verscheidenheden van het menschelijk karakter, en geeft, over 't algemeen, eene geschiktheid tot het opdoen van kundigheden.

De openbare verrigtingen der meeste Volken werden eerst bewaard in dichterlijke lofredenen en andere opstellen der Barden; en bij de aankweeking der letteren ruimde zulks de plaats in voor geregelde GESCHIEDENIS.

De begeerte, om in 't REDEVOEREN uit te munten, is eene andere oorzaak, die de aankweeking van wetenschap bevorderde. De belangen der menschen zullen hen altoos aanzetten, om zoo veel gebruiks te maken van de kunst om te overreden en invloed op anderen te hebben, als hunne bekwaamheden gehengen. Wie zich op de redekunst toelegt, wordt tot het beoefenen van andere wetenschappen, inzonderheid die tot zede- en staatkunde betrekking hebben, verpligt; naardemaal de kwistigste taal-

(*) LIV. *Dec.* I. L. 7.
(†) COOK's *Last Voyage*, Vol. I. p. 254.
(‡) MALONE's *Suppl. to the Works of* POPE.

taalfieraden krachteloos zijn, zoo er geen grond van zakelijkheid of bewijs in fteke.

Weetgierigheid en het verlangen, om toekomftige gebeurtenisfen te fpellen, ftrekten tot eene verdere oorzaak van de bevordering der wetenfchappen, bijzonder van de kennis der Nature en der Hemelfche Ligchamen.

Eene befchaafde eeuw is de eeuw der DICHTKUNST niet. Die ruwheid van zeden, welke de fchoonheid van een Heldendicht uitmaakt, en zelfs van den Herderszang, treft men dan niet meer aan. Er is geene hedendaagfche verziering, welke zoo veel fchoons van die foort heeft, als de wezenlijke befchrijving van JOANNES DEN DOOPER, predikende in de woestijne. In eene befchaafde en geleerde eeuw is dat hartstochtelijke, 't welk de dichtkunst bezielt en verheft, niet meer in achting, en de menfchen moeten koel daar henen fchrijven, wanneer eerbied en aanzien van het voorwerp hen niet bezielt. Het flijpen des oordeels verzwakt de verbeeldingskracht; het achtgeven op de regelen der wikkende oordeelkunde verdooft de Goddelijke verrukking. De drift van bijgeloovige vrees wordt niet gekoesterd; wij zien met geene verbaasdheid op elk verfchijnfel der nature: de bron van het verhevene is bijkans geheel uitgedroogd. Veel hiervan verfchilde het, toen godsdienftige geestdrift zich met de dichterlijke vereenigde; toen de eenzaam wandelende Bard omzwierf op een onbebouwd veld, waar geen voetftap van eenig mensch zich opdeed, waar elk geluid zwanger fcheen van gevaar, en elk voorwerp hem met fchrik vervulde; toen goede en booze geesten verondersteld werden, elke rivier, elken berg, elken boom te bewonen; toen zijn geheugen als overladen was met fchrikbarende verhalen van verfchijningen, en zijne verbeelding omzwierf in romaneske denkbeelden van menfchen en voorwerpen. In dusdanige omftandigheden is de verbeeldingskracht veel werkzamer, dan die van den koelen redeneerder, die werktuigelijk voorgaat, het gebeurde met de koelheid van een regtsgeleerden onderzoekt, letterkundige beoordeelingen leest, elk woord, elken volzin weegt, fchrijft over dingen, welke hij niet gelooft, en tooneelen fchildert, welke hij nooit zag.

Het Tijdperk der Maatfchappije, 't welk dat, 't welk geen wij thans befchrijven, voorgaat, is de *Herderlijke levensftand.* De menfchen zijn altoos genegen om de zeden van de dagen hunner jeugd te verheffen. Het her-

derlijk leven maakt, ingevolge hiervan, den grond uit van de meeste hunner dichterlijke voortbrengſelen. Van daar zijn ontleend de ſchitterende verzieringen van de Gouden Eeuw, — van de Eeuw van Saturnus, welker geluk en gelijkheid van ſtanden met verrukking beſchreven worden. — Het Leer- en Zededicht is bewaard voor eenen verder gevorderden ſtaat van beſchaving. In de Eeuw van Koningin ELIZABETH waren er, volgens de opmerking des uitmuntenden Schrijvers van *the Hiſtory of Engliſh Poetry*, weinig hekeldichters; men vond te veel ſmaaks in de gloeijende ſchilderijen der verbeelding, en de geest der menſchen was nog niet beſchaafd genoeg, om door te dringen tot de kleinigheden van der menſchen karakters, en de ſpringveren van hunne bedrijven.

ZEDELIJKE LEERING was echter vroegtijdig eene deur in *Griekenland* geopend. De *Griekſche* Dichters en Redenaars misten niet, dezelve, bij de meeste gelegenheden, in te voeren. PINDARUS mengt vele afgetrokkene denkbeelden in zijne verrukkelijke Odes, en HOMERUS is des niet ontbloot. De aanſpraken der Gezanten eindigen menigmaal met eene zedelijke bedenking (*); van waar de ſmaak, om de kundigheden tot algemeene grondregelen te brengen, den oorſprong ſchijnt te ontleenen.

De WIJSBEGEERTE trad eerst te voorſchijn in korte klemſpreuken en grondregelen van de vroege eeuwen; en, naar alle waarſchijnlijkheid, werd Natuur- zoo wel als Zedekunde bijkans op dezelfde wijze ingeſcherpt. SOCRATES trad te voorſchijn, een man van groot vernuft en op geſchilvoeren geſteld; hij wendde der menſchen aandacht op het naſpeuren der oorzaken, en leerde hun de kunst van bondig redekavelen. — Onder PLATO liepen de verfijningen der redekunst in het buitenſporige, en deze omwonden zich in ſcherpzinnigheden. Het ſchijnt PLATO's denkbeeld geweest te zijn, dat 's menſchen geest voor alle naſpeuring vatbaar is, en er niets in de natuur gevonden wordt, 't welk wij niet hopen mogen, ten eenigen tijde, te zullen begrijpen. — Op dezen volgde ARISTOTELES, een man van een geregelder en ſtelſelmatiger vernuft; hij heeft zich meer toegelegd, om de kundigheden, reeds on-

(*) HEROD. L. VII, bijzonder c. 127. THUCYDIDES doorgaande.

onder het menschdom verspreid, in zekere orde te schikken, dan iets nieuws uit te vinden. De Leerlingen van SOCRATES verdeelden zich in twee hoofdtakken; de een volgde PLATO, de ander ANTISTHENES. Van PLATO ontstonden de *Akademisten* en de *Peripatetici;* van ANTISTHENES sproten, naar 't zeggen van LAERTIUS, de onverschilligheid van DIOGENES, de ingetogenheid van CRATES, het geduld en de moed van ZENO (*).

Het zou onmogelijk wezen, eene algemeene Geschiedenis des Menschdoms verder voort te zetten, dan 't geen wij met den naam van het VIJFDE TIJDVAK der Maatschappije bestempelden. Tot dien tijd toe is er eene eenparigheid van zeden, welke ons in staat stelt om met eenige naauwkeurigheid den voortgang der Beschaving uit te merken. Na dit Tijdperk maakt de verscheidenheid van toevallige uitvindingen, die strekken, om, 't geen men den naam geeft van *Nationaal Karakter*, te vormen, de naspeuring hoogst moeijelijk.

Uit verscheidene oorzaken stonden de menschen op onderscheidene trappen van Beschaving stil. Zij bleven langer in den tweeden Stand onder koude, dan onder heete luchtstreken: de laatstgemelde zijn gunstig voor den Landbouw, en de gematigde luchtstreken schijnen aanleidelijk tot het Herdersleven. De Beschaving wordt menigmaal verhaast door zeer toevallige oorzaken. Er staat een groot Vernuft op; dit geeft den toon aan zijne tijdgenooten. Burgerlijke onlusten bevorderen werkzaamheid. Maar, over het geheel, zijn de voortgangen der Rede trapswijze en traag.

Als een gevolg mag men uit deze Proeve afleiden, dat men onvoegelijke middelen doorgaans heeft aangewend om barbaarsche Volken te beschaven. Men heeft Zendelingen tot hun afgevaardigd, en Scholen te hunner onderwijzinge opgerigt; doch zonder daarmede te vorderen. Men vond die Volken onbekwaam om afgetrokkene denkbeelden te bevatten, of te letten op eene aaneengeschakelde reeks van redeneringen over zedelijke en godsdienstige onderwerpen. — Het is van luttel beduidenis, eene geletterde opvoeding te geven aan een klein getal kinderen van onbeschaafde Volken; naardemaal de-

(*) DIOG. LAERTIUS, *Ant.* 174.

deze alleen dient, om hen te onderſcheiden van de reſt des Volks, waartoe zij behooren, en onbekwaam te maken voor den ſtand der maatſchappije, waarin zij leven. Het blijkt allezins, dat een Volk langs voegzame trappen tot kennis en beſchaafdheid moet komen. De eerſte zaak, voor welke hun geest vatbaarheid ſchijnt te hebben, zijn de werktuigelijke kunſten. De invoering van deze onder een onbeſchaafd Volk zal hunne nieuwsgierigheid opwekken, hunnen naijver ontvonken; en de gemakken des levens, veroorzaakt door middel dezer kunſten, zullen altoos genoeg tot derzelver aanprijzing ſtrekken. — Indien derhalve eenig Rijks- of Landbeſtuur, of openbare Inrigting, het plan hebbe om een barbaarsch Volk te beſchaven of te onderwijzen, het onderſta toch nimmer om van de jonge Wilden Godgeleerden of Wijsgeeren te maken: men late hen timmerlieden, ſmids, ſcheepsbouwers, wagenmakers worden; men leere de Vrouwen ſpinnen en weven. Het invoeren van deze kunſten zal hen tot eene gezette levenswijze brengen, en de land- en akkerbouw zullen volgen.

Het is eene nu algemeen uitgemaakte daadzaak, dat het *Christendom* alleen kan aangenomen worden door Volken, wier zielen eenigzins beſchaafd zijn, en in ſtaat om eene grootere mate van aandacht te verleenen, dan het geval is der Wilden in 't algemeen. De ondervinding heeft bewezen, dat de gelukkigſt ſlagende Verkondigers des *Christendoms* onder ruwe Volken de geestdrijvendſte en in den gemeenen volkstoon ſprekende Verkondigers waren. Redevoeringen, die indruk op hun kunnen maken, hebben niets gemeen met goeden ſmaak en geleerdheid; ook zijn hunne zielen niet genoegzaam geſchikt en bedaard, om vatbaar te wezen voor de koele geregeldheid van een' vastgeſtelden Eerdienst.

WAAR-

WAARNEMING EENER VOLKOMENE GENEZING VAN EENEN DREIGENDEN BORSTKANKER, DOOR AANWENDING VAN HET KANKERMIDDEL VAN DEN HEER G. J. VAN WIJ, *Lector Anatom. Chirurg. & Art. Obstetr. &c. &c.* te *Arnhem*.

(Medegedeeld door het Gezelschap onder de Zinspreuk: *ter bevordering der Genees-, Heel- en Verloskunde*, te *Hoorn*.)

GEERTJE VAN WEIJE, Huisvrouw van SIJVERT KLIJN, oud 57 jaren, van een redelijk gezond gestel, hebbende éénsgebaard, en sedert ruim 4 jaren niet meer gemenstrueerd, vervoegde zich in de maand October 1808 bij een der Leden van ons Gezelschap, met eene induratie in de regter borst, tusschen den arm en den tepel, ter grootte van eene okkernoot; welken knobbel zij drie weken te voren eerst had ontdekt, en waarin zij van tijd tot tijd eenige jeukte, en daarna stekingen of scheuten gevoelde. De Leden onzes Gezelschaps nu en dan de borst behoorlijk onderzocht hebbende, kwam het ongemak hunlieden eenigzins suspect voor, te meer, daar de knobbel sedert zes weken, en vooral van den 4den April 1809 tot den 20sten dito, zoodanig in grootte was toegenomen, dat het gebrek in deszelfs omtrek eene afmeting bereikte van zeven, en drie en een vierde duim in deszelfs diameter; daarenboven werd de huid, welke het ongemak bedekte, eenigzins blaauwachtig van kleur, terwijl de jeukte, pijn en spanning van tijd tot tijd aanmerkelijk vermeerderd waren; waarom wij gezamenlijk geraden vonden, in dit geval het Kankermiddel des Heeren VAN WIJ te beproeven, om, hoewel wij het ongemak toen nog voor eenen wezenlijken Scirrhus hielden, ware het mogelijk, door het aanwenden van genoemd middel, eenen dreigenden Kanker voor te komen. Weshalve wij, na eene korte opgave van het voornoemd gebrek, den Heere VAN WIJ per Misfive vriendelijk verzochten, ons het meergemelde middel te willen toezenden, hetwelk wij dan ook kort daarna van zijn Ed. hebben ontvangen; zijnde zijn Ed. ook met ons van gevoelen, dat dit middel, in opgenoemd

noemd geval, bij eene behoorlijke aanwending van hetzelve, zeer goed zoude kunnen reüsseren (*).

Eenige dagen voor de aanlegging van de Pleister, of de zoogenaamde Kankerzalf (hetwelk op den 2den Mei 1809 plaats had) had men, volgens voorschrift, te vinden in de *Vaderlandsche Letteroeff.* 1808. No. xii, een Fontenel op den regter arm geappliceerd, terwijl men gedurende de geheele behandeling den Cortex Peruvianus in substantie 4 maal daags een eijerlepel heeft laten gebruiken.

Den 3den Mei, na dat de pleister 2 a 3 uren op het ongemak gelegen had, voelde de Patiente eenige jeukte en prikkeling in hetzelve, welke den volgenden dag was toegenomen; doch de borst was op het aanraken niet pijnlijk.

Den 4den dito ontwaarde de Lijderesse in het midden van het gebrek sterke stekingen; voor het overige was zij zeer wel.

Den 5den dito waren de pijnen minder; de nacht was gerust doorgebragt; er was nog geene inflammatie.

Den 6den dito klaagde de Patiente over zeer sterke en aanhoudende pijnen; de pleister werd van het gebrek afgenomen en op nieuw opgesmeerd; het ongemak verhief zich in het midden, en er scheen eenige inflammatie te zijn.

Den 7den en 8sten dito waren de pijnen even aanhoudende en sterk als den vorigen dag; het midden des gezwels was meer opgezet; doch er was nu volstrekt geene inflammatie.

Den

(*) Eenige dagen na de aanwending van het middel, hadden wij het genoegen, dat de Heer VAN WIJ ons met de zamenstelling van zijn ontdekt Kankermiddel bekend maakte, en ons daardoor in de gelegenheid stelde, om bij andere soortgelijke gebreken, ons voorkomende, het middel zelf, naar gelang van omstandigheden, te kunnen bereiden; terwijl zijn Ed. ons tevens berigtte, dat Hij niet raadzaam oordeelde, dit middel, volgens zijne belofte, in de *Algem. Vaderl. Letteroeff.* van 1808 te vinden, door publieke geschriften, ter voorkoming van misbruik, door onkundigen of Kwakzalvers, voor als nog openlijk bekend te maken; echter aan ons de vrijheid latende, om ook aan andere Kunstgenooten, van hunne ervarenheid en behoedzaamheid in de aanwending overtuigd, hetzelve middel ter hand te stellen, ofte anders, in gevallen van dezen aard, onder ons opzigt te bezigen.

Den 9den dito, de pijnen waren minder hevig; de jeukte was sterk; aan den onderkant der borst vertoonde zich, even buiten den rand der pleister, eene geringe inflammatie; ook was de pleister daár min of meer vochtig.

Den 10den dito waren de pijnen weder zeer hevig; de inflammatie was aanmerkelijk toegenomen; er was weinig of geen koorts.

Van den 11den tot den 16den dito nam de inflammatie allengskens toe; het midden des gebreks was nu vrij hard en opgezet; de pijnen waren nu en dan dragelijk.

Den 17den dito, des avonds van den vorigen dag, waren de pijnen allerhevigst geweest, doch toen vrij wat verminderd; aan den onderkant der pleister vertoonde zich reeds eenige excoriatie.

Den 18den dito had de Patiente den geheelen nacht zware pijnen in de borst gehad; men vond goed, om de pleister van dezelve af te nemen; er vertoonde zich nu rondom den tepel en den benedenkant des gebreks sterke excoriatie en miskleurigheid; de ontvelde plaatsen werden nu met wieken, met Digestief-zalve besmeerd, bedekt; waarover de vorige pleister weder gelegd werd: de Patiente bevond zich vrij wel.

Den 19den dito en de 4 volgende dagen bleven de pijnen hevig; de miskleurigheid en excoriatie waren merkelijk toegenomen; men behandelde het ongemak op dezelfde wijze.

Den 24sten dito was de inflammatie in den geheelen omtrek des gebreks meer uitgebreid; aan den onderkant waren reeds eenige teekenen van separatie; er vertoonde zich op den regter onderarm een huiduitslag, gepaard met zwelling en ontsteking van dit deel; de Lijderesse klaagde over verduistering van haar gezigt, en was soms bedwelmd.

De 2 volgende dagen was gemelde huiduitslag, als ook de ontsteking en harde zwelling, aanmerkelijk toegenomen, en had den 26sten dito den geheelen regter- en voornamelijk den linker-arm, den hals, het aangezigt en het regter been ingenomen; deze deelen waren vol kleine bleinen, waarbij vrij wat jeukte, pijn en spanning plaats had; bij het afnemen der pleister ontdekte men de ganssche excoriatie van het gebrek: waarom men besloot, de pleister er nu af te laten, en hetzelve te verbinden met eene gewone Digestief-zalve.

Den

Den 27sten dito was de huiduitslag, als ook de voorm. toevallen, merkelijk minder; het ongemak was in zijnen geheelen omtrek ongevoelig; men verbond als den vorigen dag, en de Patiente had toen een weinig koorts.

Den 28sten dito was de huiduitslag weder verminderd; het ongemak begon vochtiger te worden; er scheen zich reeds een Crena te vormen; voor het overige geen koorts en weinig pijn.

De 3 volgende dagen was de uitslag allengskens verminderd, zoo dat den 31sten dito dezelve geheel verdwenen was; de Crena had zich rondom het gebrek geformeerd; de Patiente had nu en dan een weinig koorts; voor het overige was het met de pijnen redelijk.

Den 1sten en 2den Junij was er geen koorts, maar meer pijn; de Crena begon min of meer te suppureren.

Den 3den, 4den en 5den dito nam de suppuratie langzaam toe, en er heeft weinig pijn en koorts plaats gehad.

Den 6den dito had de Patiente zware pijn in de borst gehad; er was echter geen koorts; het geheele gebrek was gesphaceleerd; de suppuratie ging zeer goed; men verbond als voren.

Den 7den dito en de 4 volgende dagen waren de pijnen matig en de suppuratie ging sterk voort.

Den 12den dito begon het gesphaceleerde gedeelte zoodanig los te laten, dat het zich liet aanzien, dat het binnen weinige dagen er geheel zoude uitvallen; er was geen koorts; zelfs zeide ons de Lijderesse, zich zoo wel te bevinden, als zij in geen 3 jaren geweest was.

Tot den 23sten dito ging de suppuratie zeer goed; de pijnen, inflammatie en zwelling waren verdwenen; men nam een uithangend en verstorven gedeelte van het ongemak ('t geen in het verbinden hinderlijk geworden was) weg.

Van den 24sten tot den 28sten dito was het ongemak hoe langs hoe meer gesepareerd, en eindelijk er geheel uitgevallen; blijvende er echter nog twee kleine stukjes uitten, waarvan er één reeds den volgenden dag gevolgd is, en het andere den 30sten zich heeft losgelaten; terwijl van tijd tot tijd, en wel zoodra zich de Crena heeft losgelaten, de randen der gemaakte zweer met nieuw vleesch voorzien, en de geheele holte (door het uitvallen des gebreks veroorzaakt) reeds den 4den Julij geheel ge-

gevald was; er bleef nog eene kleine vlakke huidzweer, ter grootte van een dubbeltje, overig, welke dan ook den 8sten Julij volkomen genezen is.

Ziedaar eene getrouwe opgave der beproeving van het Kankermiddel van den Heer VAN WIJ, hetwelk ons in deze gebleken is, volkomen aan deszelfs verwachting te beantwoorden. De goede uitslag hiervan strekke ten spoorslag ter nadere beproëvinge en onderzoekinge van dit middel (met ter zijde stelling van alle vooroordeelen) door alle Kunstgenooten, wien het belang van zulke ongelukkige Lijders wezenlijk ter harte gaat, om, ware het mogelijk, een zeker middel tegen een, tot nog toe ongeneeslijk gebrek, gevonden te hebben.

Uit naam van het Gezelschap voornoemd,

Hoorn, den 12den van Oogstmaand 1809.

J. C. KEPELIUS, *Secretaris*.

BESCHOUWING VAN ZWEDEN.

(*Vervolg en slot van bl.* 434.)

Swedje-land: bijzondere manier van landbewerking. — Omtuiningen der velden.

Swadje-land, *Swedje*-land, *Swen*-land — op zoo vele wijzen heb ik dit of geschreven gezien, of hooren uitspreken. Men verstaat er door een stuk gronds, doorgaans uit de bosschen aan landwegen gekozen, en bedekt met de asche van planten, struiken, zeer jonge boomen en takken van middelmatige en zware stammen: want deze worden meestal slechts aan de schors beschadigd, en ook dikwijls na den brand niet eens uit den weg geruimd, zoodat ik het koren tusschen dezelve zag opschieten. Omploeging is aldaar maar zelden mogelijk, wegens de volheid van rotsen; het wordt dan slechts ongedolven.

Tusschen *Uddewalla* en de *Swinsund* en in *Wermeland* zag ik het meest van dit *Swedje*-land; maar dat ik zoo veel

veel van hetzelve in de Zuidelijke provincien, tot in *Blekingen* toe, zou vinden, had ik niet gedacht. En echter heb ik in geen gedeelte des Rijks zoo groote ſtreken van afgebrand hout gezien, als juist op deze laatſte reis. De bosſchen, die men op deze wijze verwoest, beſtaan ſchier algemeen uit pijn- en denné-boomen, hier en daar uit berken, minst uit elzen. Dan op den gemelden laatſten togt vond ik zelfs op ſommige plaatſen de ſchoonſte beuken vernield.

Hoe zeer mij deze handelwijs indedaad zekere verordeningen ſchijnt te vorderen, laat zich echter in het algemeen ter verſchooning van dezelve bijbrengen, vooreerst, dat een groot gedeelte van *Zweden's* oppervlakte met hout bedekt is; ten tweede, dat het land geene bevaarbare rivieren en binnenlandſche ſcheepvaart heeft, ja in ſommige ſtreken zelfs geen watertje, om een vlot te doen afzakken, of een zaagmolen aan den gang te houden; ten derde, dat er in zulke ſtreken juist zeer weinig inwoners gevonden worden. Het is eindelijk het éénige middel voor den armen landman, tot eene eenigzins toereikende bemesting, waarvan hij ook gewoonlijk eenen zeer goeden oogst bekomt. In het vervolg verwaarloost hij dit veld, en in weinige jaren is het jonge hout weder zoo ver aangegroeid, dat hij er op nieuw den brand in kan ſteken. Deels om dit nieuw gewas niet te verliezen, deels uit loutere luiheid, laat men de wortels of benedenſtammen ongemoeid in den *grond*. Overal zag ik ook gras op deze landen, zoo men ze niet bezaaid had.

Hoe uitermate zorgeloos men met het hout omgaat, zag ik in zekere ſtreek van *Wermeland*, waar ik de geheele lengte eener halve *Zweedſche* mijl alle houtgewas deels verdelgd, deels afgebrand vond. Men was er ongepast mee te werk gegaan; het vuur was verder voortgeloopen, dan het moest, en er verliepen verſcheidene weken, eer men hetzelve geheel konde ſtuiten (*).

Zoo ſlecht het land in de meeste provincien van *Zweden* bebouwd is, zóo naauwkeurig is hetzelve omtuind, meest-

(*) Deze manier van landbouw eerst als bijzonder aan *Zweden* en *Noorwegen* eigen hebbende aangezien, vond ik naderhand dezelve in een paar ſtreken van *Stiermark* weder.

meestal van schuins over elkander gelegde boomstammen, die door loodregte zamengehouden worden, schaarscher van steenen, en zeldzaam van heggen. Waar het land deels omtuind is, deels niet, veroorzaken de menigvuldige hekken of deuren, die men te openen en weder toe te maken heeft, groote belemmering, daar ik zonder overdrijving mag zeggen, in sommige streken, twaalf tot vijftien derzelven in een uur te hebben aangetroffen.

Het prijselijke eener zoodanige omheining hangt af van den aard des Landbouws in eenig gewest; zoodat de *Engelschen* dezelve, ten opzigte van hun Vaderland, met regt hoogschatten. Maar in landen zonder weigronden, schier geheel uit bebouwde velden bestaande, waar de stalvoedering bijna algemeen is, en het vee niet buiten gejaagd wordt voor dat het koorn binnen gehaald is, kan die zelfde inrigting onnut, ja welligt schadelijk zijn.

Bouwtrant der Huizen.

Men kan van *Zweden* vrij algemeen zeggen, dat de huizen van hout gebouwd zijn. Ik heb wel in omtrent alle Steden een of meer huizen van tigchels of harden steen gevonden; maar het getal van deze staat tot het geheel in eene zoo geringe verhouding, dat men ze slechts als uitzonderingen kan aanmerken. *Stokholm*, te weten dat gedeelte van hetzelve, 't geen men de eigenlijke Stad noemt, en voorts het grootste deel van den *Zuider-* en *Noorder-malm*, hebben steenen, groote en zeer aanzienlijke gebouwen; doch naarmate men van alle kanten de uiteinden nadert, vermindert ook het getal van huizen, terwijl deze daarenboven schier alle van hout, en vele hoogst ellendig zijn. In de nabijheid van *Ystad* groeit weinig hout; van hier dat de meeste woningen dezer Stad van tigchelsteen, of van hout, met tusschenvoeging van leem (*Fachwerk*), gemaakt zijn.

Men vergist zich, zoo men meent, dat eene Stad van hout er niet wél kan uitzien. Ik verzeker u, dat de *Zweedsche* Steden een zeer net, aangenaam en zindelijk voorkomen hebben. De huizen zijn alle geverfd, zeker doorgaans rood, 't welk van geenen besten smaak getuigt; maar het is de goedkoopste kleur, en staat toch zoo kwaad niet. Maar houten huizen, die geel of mie-

achtig óf lichtgrijs gekleurd zijn, maken eene even goede vertooning, als eenig steenen huis. De vorm dezer gebouwen bezit meestal evenredigheid; inzonderheid geeft het lage dak er een veel beter aanzien aan, dan de meeste huizen in *Duitschland* hebben: en dit is tevens eene sterke wederlegging van het steeds door mij bestreden vooroordeel, als of het Noordelijk klimaat van *Duitschland*, uit hoofde van de sneeuw, de lage daken van *Italië* niet gedoogde. In *Zweden* valt gewisselijk meer sneeuw, dan in *Duitschland*. De daken zijn met bordjes (*Schinden*), ook wel met planken, en meer veel met zoden belegd, die men op eene onderlaag van boomschors of hout doet rusten. In sommige Steden, als *Carlstad*, *Lödöping* en andere, zag ik de meeste huizen op deze manier gedekt. Deze zoden, even als in den grond, blijvende groeijen, ziet men op vele dezer huizen alle voortbrengselen van een weiland. Na vochtig weder heeft dit landelijk vertoon geen onbevallig aanzien. Nu en dan zag ik ook wel eens een huis geheel met kleine steenen bedekt.

De manier van bouwen zelve is deze: men legt óf eenen kleinen grond van steen, 't welk het gewoon gebruik in de Steden is, óf men zet het geheele huis slechts op een zeker getal groote steenen, zoodat de lucht vrij tusschen denzelve doorspeelen kan. Hierop worden nu balken eenvoudig op elkander gelegd, met bestendige tusschenvoeging echter van eene laag zoden of *mos*, die zoo veel mogelijk vastgedrukt wordt, zoodat de lucht en de koude niet door de balken kan dringen. Hiermede vergenoegt zich gemeenlijk de minvermogende boer; ook zijn zijne balken dikwijls slechts van twee kanten gelijk gehouwen. Doch men heeft tweederlei wijze, om deze huizen nog warmer en hechter te maken. Men behaagt, namelijk, de horizontaal opeenliggende balken van boven tot beneden geheel met planken, die er loodregt op gelegd worden. Dit is de tweede en verbeterde manier van bouwen. In heel goede huizen beslaat men bovendien nog elke voeg of lijn, met welke de planken aan elkander komen, met latten. Wil men een allerbest huis hebben, zoo laat men het ook nog van binnen beschieten of bepleisteren, en dan behangen. Papieren behangsels zijn in *Zweden*, zelfs in de minstbeduidende Steden, zeer gemeen; en ik heb mij bij het doorkomen der straten dikwijls verwonderd, zoo vele dergelijke vertrekken

te zien in huizen, waarvan de buitenzijde vaak zeer weinig deed verwachten. — Voorts is het een hoofdmerk der huizen door geheel *Zweden*, zelfs de Dorpen niet uitgezonderd, dat verreweg de meeste groote glazen hebben, die men schier algemeen zeer zindelijk houdt.

De huizen der landlieden zijn uitermate klein en laag, ja de slechtste zoo, dat een groot mensch nauwelijks regt op in het vertrek staan kan. Op eenige plaatsen vond ik er, die zoo klein en armzalig zijn, dat ze in *Duitschland* van niemand voor eene menschelijke woning zouden aangezien worden. 't Geen dan de Heer coxe schrijft van boerenhuizen of hutten, in welke hij het middagmaal gehouden of geslapen heeft, is te verstaan van die huizen op het platte land, waar de reizigers gewoon zijn kunnen intrek te nemen, en waar men van paarden wisselt, die wel boerenhuizen kunnen genoemd worden, even als elders sommige dorpsherbergen; maar die, naar mate van ligging en andere omstandigheden, nu beter, dan slechter, ja somtijds allerellendigst, in 't algemeen met onze (*Duitsche*) landherbergen overeenkomen, en ook zoo genoemd worden. Het bed, waarop de Heer coxe sliep, was geen gewoon boerenbed, en de bijzondere kamer, hem aangewezen, niet ten dagelijkschen gebruike des huisgezins dienende.

Van granit, hoewel *Zweden* het meest uit deze soort van steen bestaat, wordt, uit hoofde der zeer kostbare bearbeiding, slechts zeer weinig gebruik gemaakt ter bouwinge; op eenige plaatsen heb ik daarvan kleine plompe bruggen gezien, maar ook deze zijn doorgaans van hout.

Vrij blijvende van de verschrikkelijke verwoestingen des vuurs, waarvan men hier overal hoort en ziet, kan een houten huis honderd jaren en langer staan.

Vele dorpskerken, ook eenige hier en daar in de Steden, zijn geheel van hout, en hebben een regt aardig voorkomen. Over het geheel moet ik van de *Zweedsche* dorpskerken zeggen, dat ze voor een land, hetwelk niets minder dan rijk is, zeer wel zijn, er zindelijk en net uitzien, zoo wel als de kerkhoven, die er om heen liggen. Vele hebben geenen toren, en wanneer ze er al een' hebben, is dezelve zeer klein; voor de klokken staat meestal digt bij de kerk een afzonderlijk gebouw, eenvoudig, maar van een' zeer zonderlingen vorm.

De Zweedſche Boer en derzelfs toeſtand.

Daar de reiziger op alle wegen met boerenpaarden reist, en met boeren te doen heeft, moet hij, is hij een *Duitſcher*, weldra ontdekken, dat de *Zweedſche* boer van den *Duitſchen* even zeer verſchilt, als zijne paarden van die des laatſten; ſchoon beiden, mensch en dier, zich met veel ſchraler voedſel moeten behelpen. De *Zweed* heeft niets van de langzame bedachtzaamheid, van het hoofdgekrab, het bezinnen en zwarigheidmaken, kortom niets van het trage en bezwaarlijke des *Duitſchen* boers. Altijd heb ik hem rap en ijverig, vlug en handig gevonden. Hij ſpringt van den wagen, al is deze in vollen loop, ijlt denzelven vooruit, om een van de menigvuldige deuren op de landwegen open te maken, galoppeert dan eenige honderd ſchreden naast het rijtuig voort, om een tweede hek te openen, dat hij van verre gezien had, en dat hem te digt bij ſcheen om zoo lang weer op den wagen te gaan zitten. Altijd is hij op het eerſte woord in beweging; altijd vaardig, wakker en vlug.

Het is zonderling, dat deze lieden zoo ſlechte rijders zijn. Zij ſchuwen dit ook zoo veel mogelijk; en het was mijn grootst verdriet, dat men dikwijls zelfs eenen negen- of tienjarigen knaap op de voorpaarden zettede, terwijl een of ook wel twee volwasſenen achter den koetſier gingen zitten. Dit kind weinig bekwaamheid en weinig magt over de voorpaarden hebbende, geraakte hij zoo wel, als wij allen, hierdoor menigmaal in gevaar, inzonderheid als het berg-af ging, en de onbeſtuurde voorpaarden de vier achterſten met den zwaren wagen, dien ze niet houden konden, in vollen loop zijnde, onder de voeten kwamen.

Men zegt, de *Zweedſche* boer is vernuftig; dit kan zijn, maar het ontbreekt hem zeker aan vlijtbetoon; hij ſchijnt zich grootendeels te vergenoegen met hetgene hij heeft, en weinig aan verbetering van zijnen toeſtand te denken. Welligt is het in dezen beperkten ſtaat een gelukkig volk. Veel ſchijnt bij hem nog in den eerſten of oorſpronkelijken ſtaat te zijn. Hiertoe behoort inzonderheid, dat hij nog eene menigte ſtukken van behoefte zelf vervaardigt, en zich ook hierbij zeer ſchrander betoont; eene omſtandigheid, echter, die ſtrijdt met den grondregel in alle door kunſtvlijt en handel bloeijende

landen, dat niemand zich iets zoo goedkoop zelf kan maken, als het de fabrijkant of handwerksman van beroep levert. De landman behoeft immers daarom niet ledig te gaan. Er zijn meer gewesten, waar de velden hem niet geſtadig bezig houden. In *Bazel* maakt hij de ſchoonſte zijden linten, in het *Saxisch* ertsgebergte kanten, in *Appenzell* linnen, dat in groote menigte wordt uitgevoerd, in *Tyrol* menigerlei waren en kleinigheden, die buiten 's lands gaan. Zekerlijk ware er, om de vruchten van zulk eene kunstvlijt met voordeel aan den man te brengen, meer handel en verkeer van allerlei aard in *Zweden* noodig.

Ik ken het land niet genoeg, om de verſchillende oorzaken van druk na te gaan, onder welken mij de *Zweedſche* boer ſchijnt te kwijnen, en zijne zielskracht en mannelijke waarde te verliezen; want ootmoediger, gedweeër, zachter, onderwerpelijker landvolk, dan dit, is mij nergens voorgekomen; en dat een boer, die een deel der landſtenden uitmaakt! (Doch dit is ſlechts een voorregt in ſchijn, om 't welk hij er niets te beter aan is.) Onder de drie- of vierhonderd boeren, die op mijne reis bij mij op den wagen gezeten hebben, en met welke ik dus meer of min te doen gehad heb, zijn er mij geen zes voorgekomen, aan welke ik niet dat ootmoedige en weekachtige beſpeurd heb, waarvan ik zoo even geſproken heb. Zij zijn tot alles bereidwillig, laten zich alles welgevallen, en door een woord of wenk tot gehoorzaambeid, of waarheen men wil, brengen. Slechts een paar maal hebben ſommigen het gewaagd, iets meer te vorderen, dan ik gaf; maar zij wisten naauwelijks, hoe ze een zoo ſtout begeeren zouden uiten. En ontdekte dit onze koetſier, hen op eene harde manier afwijzende, terſtond bogen zij zich, en weken terug, tot dat ik hen wederriep.

Naar de begrippen van verſcheidene Europiſche Volken, is de *Zweedſche* boer arm; dit is ondertusſchen betrekkelijk. Zijne hut houdt hij waarſchijnlijk voor warm en goed, en het harde brood, dat hij van jongs af gegeten heeft, voor voldoende aan zijne behoefte. Intusſchen heeft mij iemand, die dikwijls de hutten der landlieden bezocht heeft, verzekerd, dat zeer velen onder dezelve het grootſte gedeelte des jaars niet anders genieten dan brood, aardappelen, melk, boter, en — viſch, waar deze namelijk gemeen is. Zelfs zijn ſpek,

worsten en hammen, die de boer in *Duitschland* uitrijd, ten minste gedeeltelijk, voor zichzelven houdt, is hij meestal genoodzaakt te verkoopen. Aan deze schrale levenswijs, en aan de gewoonte van zich 's winters in enge woningen en bedorvene lucht op te sluiten, schrijf ik het bleek en ongezond voorkomen van vele *Zweedsche* landlieden toe.

De kleeding van den *Zweedschen* boer is ordelijk en dragelijk, over het geheel beter, dan ik voorheen den boer in *Frankrijk* en *Italië* gekleed gezien heb. Lieden zonder schoenen en kousen zijn mij veel minder voorgekomen, dan in *Duitschland*.

Taal.

De *Engelsche* en *Fransche* talen zijn beide in het Noorden bruikbaar; maar in de *Deensche* Staten wint het verreweg de *Hoogduitsche*. Met deze kan men tot aan de grenzen van *Jutland* heel wel te regt komen. Ook op het Eiland *Funen* kenden de voerlieden, knechts en meiden genoeg *Duitsch*, om de gewone zaken des reizigers af te doen. Ja zelfs op *Seeland* heb ik geene oorzaak gevonden, om mij over mijne onkunde in het *Deensch* zeer te beklagen. Te *Koppenhagen* is het *Duitsch* zoo gemeen, dat een onkundige aldaar vele dagen zou kunnen doorbrengen, zonder te weten, dat het geenszins de landstaal is. — Maar tusschen *Noorwegen* en *Stokholm* is mij bijna niemand voorgekomen, die *Duitsch* verstond; en over het geheel meen ik gevonden te hebben, dat de *Duitsche* taal weinig in *Zweden* in gebruik is; zoo dat men er onder tien lieden van aanzien, die *Fransch* spreken, naauwelijks één vindt, die *Duitsch* verstaat. En echter zijn de meeste nieuwe werken, die zij hebben, vertalingen uit het *Duitsch*. Het getal der nieuwe voorspronkelijk *Zweedsche* werken is uitermate gering. Ik ken ook in geheel *Zweden* niet éénen grooten boekhandelaar; het getal der drukpersen is niet aanmerkelijk, en in de landsteden vindt men zelden andere boeken te koop, dan bijbels en gebedeboeken, die men bij den een of anderen boekbinder moet opzoeken. Lezen schijnt geenszins eene hoofdbezigheid dezes Volks te zijn, en onder den gemeenen man zijn er ontelbaar vele, die noch lezen noch schrijven kunnen.

Lands-

Lands- of Heerenwegen.

Zweden (het eigenlijk *Zweden*, gelijk ik het te voren door eene lijn Noordwaarts bepaald heb) munt boven *Engeland* uit, zoo wel door menigvuldigheid, niet flechts van hoofdwegen, en van dezulke, die grootere plaatfen met elkander verbinden, maar in alle deelen en rigtingen, zijdelings en naar digt bij gelegene dorpen, zoo dat ik dikwijls binnen één mijl afftands vier, ja vijf zijwegen ontdekte, even goed als die, waarop ik zelf reisde; — zoo wel hierdoor, zeg ik, munt *Zweden* uit boven *Engeland*, als door den oorfpronkelijk goeden aanleg dezer wegen, die ik als een der grootfte werken in de oude en nieuwe wereld befchouw, en door derzelver voortreffelijk onderhoud. Ze rusten grootendeels op granitgrond. Daar men oorfpronkelijk zeer zijn werk fchijnt gemaakt te hebben van denelve langs en over rotfen heen te leiden, heeft men ze voortreffelijk tegen natheid en overftrooming beveiligd, maar ook onophoudelijk rotfen moeten doen fpringen. Hierdoor ook kronkelen de wegen zeer fterk, 't geen zeker het fchilderachtig fchoone vermenigvuldigt, maar tevens den weg gewisfelijk een vierde langer maakt.

De voortreffelijkheid der wegen berust voornamelijk op deze omftandigheden: Voorerst is nergens zoo veel, en zoo nabij de opperviakte des gronds, of zelfs bloot liggende granitfteen. Ten tweede heeft men nergens zoo veel van dezen of andere fteenen bij de hand, ter van tijd tot tijd noodige verbetering der wegen. In de derde plaats bevat geheel *Zweden* naauwelijks 2,700,000 menfchen; en tusfchen fommige provincien gefchiedt het gering vervoer nog meest over water. Ten vierde, men kent hier geene zware vrachtwagens; terwijl de raden der kleine boerenkarren dikwijls niet eens met ijzer beflagen zijn, en meestal flechts van twee paarden getrokken worden. Die niet veel heeft, kan niet veel vervoeren; en niemand ontvangt veel, wegens de mindere behoeften. 't Geen men nog uitvoert, wordt meest in de naaste havens gebragt. En wat het van buiten inkomende betreft, in de Steden heb ik algemeen zekere fpaarzaamheid en gewoonte van te ontberen waargenomen, en de boer heeft geen geld; Oost- en Westindifche voortbrengfelen, fpeceryen, koffij, thee, fuiker en dergelijke kent hij niet. Men behoeft ook, om zich van het geheel ver-

tier in *Zweden* eenig denkbeeld te vormen, slechts te zien, hoe weinig schepen er in alle deszelfs havens liggen, *Stokholm* en *Gothenburg* uitgezonderd. Ik houde den handel van *Londen* alleen voor gewigtiger, dan dien van gansch *Zweden* in den uitgestrektsten zin. Ten vijfde, *Zweden* is geen land van doorvoer; het ligt van de overige wereld afgescheiden. De weg van *Helsingborg* naar *Noorwegen* wordt weinig van reizenden bezocht; slechts weinigen gaan over *Tornea* naar *Rusland*, en zelfs de vaart tusschen *Stokholm* en *Abo* wordt spaarzaam gebruikt. Ten zesde, de *Zweedsche* wegen worden een groot gedeelte des jaars volstrekt niet bereden, juist dan, wanneer ze in *Duitschland* het meest te lijden hebben. De hoog boven dezelve heen over de sneeuw glijdende slede doet er geen werking op; want met de slede, doch ook natuurlijk met deze alleen, reizen de *Zweden* 's winters veel. Een driekantig houten werktuig met twee van ongeveer 12 tot 15 voeten lange zijden, en eene spitse punt van voren, wordt door de sneeuw getrokken, en, is de baan vooraf niet gebroken, het rijtuig boven op de machine geplaatst, dat nu zelve op tobben of op eene soort van sleden rust. Tot deze vervoering zijn tien, twaalf of meer paarden noodig, en de boer heeft hierbij weder het meest te doen.

Het is eene zeer schoone eigenschap der *Zweedsche* landswegen, dat ze nimmer door water loopen. Elk water, hoe klein ook, heeft zijne brug; zoo rijpelijk heeft men den grondregel overdacht, dat een watertje, schoon doorgaans gering, echter somtijds groot kan worden.

Eindelijk, men betaalt op de *Zweedsche* wegen geenen penning tol, maar wel hier en daar iets voor bruggen.

BEVEILIGINGS-MIDDEL TEGEN HET ONHEIL VAN DEN BLIKSEM.

Gelijk ieder Mensch een bijzonder Karakter heeft, dat hem onderscheidt van zijns gelijken, zoo leert de ondervinding, dat ook ieder Jaar, wat het weder betreft, insgelijks een bijzonder Karakter heeft, waardoor dat jaar onderscheiden wordt van alle voorgaande jaren.

Uit

Uit dien hoofde komen mij weêrvoorſpellende Tafelen even zoo welgegrond voor, als voorſpellingen aangaande het karakter der genen, die in de toekomst ſtaan geboren te worden.

De verloopene Zomer onderſcheidt zich duidelijk van andere Zomers, door eene bijzondere geſchiktheid der Atmospheer tot Onweders. Geenszins kunnen wij zeggen, dat in dien tijd de warmte zeer onmatig geweest is, of dat de Thermometer een ongemeen hoogen graad van hitte heeft aangewezen: neen; maar bij de minſte verheffing van warmte zagen wij, dat zich wolken formeerden, en dat die wolken weldra veranderd werden in Donderbuijen.

Geen wonder derhalve, dat wij dit jaar bij die menigte van Donderbuijen ook van eene menigte van ongelukken gehoord hebben, en dat vele Gebouwen in dezen Zomer door den Blikſem getroffen en afgebrand zijn. — Inzonderheid is dit het lot geweest van vele Boerenwoningen, welke, daar zij in 't begin des jaars nog eene veilige ſchuilplaats verleenden aan de vreedzame bewoners, nu helaas eene prooi der vlammen geworden en in aſche verkeerd zijn.

Het medelijden met eene menigte van ongelukkigen, en de liefde voor de genen, die tot nog toe verſchoond gebleven zijn, heeft mij bewogen om door dit Maandwerk eene Waarneming wereldkundig te maken, welke, wanneer dezelve algemeen doorgaat, een redmiddel tegen die droevige ongevallen aan de hand geeft, dat even zoo gemakkelijk als goedkoop is. Weshalve het mij ten hoogſte aangenaam zal zijn te vernemen, of deze Waarneming door die van anderen bevestigd, dan of dezelve door de ondervinding wordt tegengeſproken. — Doch om ter zake te treden.

Sedert eene reeks van jaren heb ik er mijn werk van gemaakt, om onderzoek te doen naar de ligging der Boerenwoningen, waarin door het Blikſemvuur brand ontſtaan was; het zij dat ik die plaatſen zelf in perſoon bezocht, of dat ik er, zoo naauwkeurig als mij mogelijk was, onderzoek naar gedaan heb bij anderen. Het reſultaat of de uitkomst van alle deze onderzoekingen beſtaat hierin, dat de Blikſem, binnen den kring van mijn onderzoek, nergens geſlagen is in eenige woning, welke op den afſtand van twintig ſchreden, of minder, gerekend van den voet der woning, omringd was door zoodanige

Boomen, die in den top hooger waren dan het hoogſte gedeelte van het Huis, dat door den Blikſem getroffen was.

Uit deze Waarneming zoude volgen, (bijaldien dezelve bevonden werd algemeen door te gaan) dat hooge Boomen, ſtaande digt bij Gebouwen, van dezelfde uitwerking zijn als Afleiders, die anders boven op dezelven geplaatst worden, volgens de uitvinding van den beroemden FRANKLIN, waarvan elk deskundige wel de nuttigheid erkent, maar er geen gebruik van maakt, meestal uit hoofde van derzelver kostbaarheid. — Voorts zoude hieruit volgen, dat het, ter beveiliging van Boeren-woningen voor de toevallen van Onweders, gelijk ook van Schuren en Hooibergen, niet alleen raadzaam zoude zijn, om dezelven, op den afſtand van twintig of minder ſchreden, te omringen door ſchielijk opwaſſende Boomen, maar dat het geen redelijk mensch ten kwade zoude kunnen duiden, bijaldien zulks door eene Wet van den Lande bevolen wierd. Alleen behoorde men zich in zulk een geval te wachten, om, gedurende een Onweder, onder zoodanige Boomen niet te gaan huilen, 't welk door de afleiding en daar langsloopende van het Blikſemvuur ligt doodelijk zoude kunnen zijn.

Schoon nu wel ieder Boom, mits tot de behoorlijke lengte opgewaſſen, ter bereiking van dat oogmerk voldoende is, ſchijnen echter Denneboomen, uit hoofde dat zij puntige bladeren hebben, daartoe het verkieslijkst en het meest geſchikt te zijn. — Dat gevoelen rust op de volgende Proef van Dr. FRANKLIN, en op de volgende Waarneming van den Hr. WILCKE, beide te vinden in PRIESTLEY's *Geſchiedenis der Electriciteit*, D. II. bl. 70 env.

De Proef van FRANKLIN is deze. Hij veronderſtelt, in de eerſte plaats, dat eene Donderwolk, die ons, wanneer wij dezelve boven ons van de aarde beſchouwen, als éene wolk toeſchijnt, eigenlijk beſtaat uit eene hoofdwolk, en vervolgens uit eene menigte van kleine wolkjes, die als een keten van de hoofdwolk afdalen en voortloopen, ſomtijds tot bijna aan de oppervlakte van de aarde, waardoor de Electrieke ſtof wordt voortgeleid tot op de voorwerpen, het zij Boomen, Gebouwen, Beesten of Menſchen, die zich op de aarde bevinden. — Voorts veronderſtelt hij, wanneer die keten van wolken

ken

ken door den wind over puntige ligchamen wordt heengedreven, dat dan die kleine wolkjes, zoo dra ze zich van hun electriek vuur ontlast hebben, zullen worden terug geſtoten, en daardoor opklimmen, en zich bij de hoofdwolk opeenpakken. — Die veronderſtelling zou bewijst hij door de volgende Proefneming. Men hange, zegt hij, aan het einde des eerſten Conductors, ſtaande voor de Schijf der Electriſeer-machine, drie losſe wolkjes katoen, door dunne draden, van hetzelfde katoen geſponnen, aan elkander gehecht. Wanneer men daarop de Schijf begint om te draaijen, zal men zien, dat deze vlokken zich uitbreiden naar de tafel toe, waarop de toeſtel ſtaat; doch wanneer men nu onder het laagſte vlokje eene punt houdt, zal men ontdekken, dat dit vlokje tot het tweede opklimt, het tweede tot het eerſte, en allen te zamen tot den eerſten Conductor, alwaar zij zullen blijven, zoo lang men de punt onder hen vasthoudt. — Dit is de Proef van FRANKLIN, welke de Liefhebbers der Electriciteit bij onderzoek zullen bevinden overeenkomſtig met de waarheid te zijn.

Wat nu, in de tweede plaats, de Waarneming van den Heer WILCKE betreft, ons dunkt dat dezelve niet beter kan voorgeſteld worden, dan met 's Mans eigene woorden. „ Na het ontvangen van een Brief van den „ Heer FRANKLIN, waarin hij mij de gemelde Proef had „ medegedeeld, [*de Proef, namelijk, van de katoenen vlokjes „ aan den Conductor*] vond ik zijne veronderſtelling, op „ den 20 Aug. 1758, in de Natuur duidelijk bewaarheid. Op dien dag, eene aanmerkelijke hoogte beklommen hebbende, zag ik van daar, dat eene groote „ wolk, met eene reeks van dunne wolkjes onder zich, „ over een Bosch van hooge Dennen werd heengedreven. De kleine wolkjes, zoodra zij boven het Dennebosch gekomen waren, ontdekte ik zeer zigtbaar, „ werden eerst naar de laagte aangetrokken, maar rezen vervolgens ſchielijk naar de hoogte, en vereenigden zich aldaar met de groote wolk."

Deze is de Waarneming van den Heer WILCKE; uit hoofde nu van dezelve, en van de gemelde Proefneming van Dr. FRANKLIN, ſchijnt het, dat Dennebootnen, in een Onweder, ter beveiliging van Gebouwen, onder alle Boomen de geſchiktſte zijn; vermits zij, ter oorſake van hunne puntige bladeren, tot behoedmiddelen verſtrekken, waardoor de met Bliksem-vuur bezwangerde wolken ver-

verhinderd worden, daar ter plaatse zich van hun sneeuwtollig vuur te ontlasten, en verpligt worden zulks elders te doen, daar de uitbarsting minder schadelijk is.

Deze ééne aanmerking zal ik hier nog bijvoegen, dat ik dikwijls Boomen gezien heb, door den Bliksem getroffen, maar onder die nooit eenige soort van Denne- of Pijnboomen. — Of ook deze Waarneming doorga, is mij onbekend; maar zoo ja, hoe raadzaam zoude het dan niet zijn, alle Gebouwen op het Land te omringen met Denneboomen, en hoe zoude door dit gering en onkostbaar middel jaarlijks veel schade en veel droefheid kunnen voorkomen worden!

ICHNEUTES.

BRIEF VAN MEJUFFROUW PETRONELLA MOENS, VOOR DE EER HARER SEKSE, BELEEDIGD IN EENE RECENSIE IN HET TIJDSCHRIFT: DE SCHOUWBURG.

Aan de Uitgevers der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Mijne Heeren!

Het zij mij vergund, door uw geacht en alom gelezen wordend Maandwerk, openlijk aan alle beminnaars van oude en nieuwe Vaderlandsche Letterkunde te verklaren, dat ik mij, en voorzeker ook alle letterminnende Vrouwen met mij, van harte beklaag over eene Recensie, betreffende de Redevoering over *Anna* en *Maria Tesselschade*, Dochters van *Roemer Visscher*, door den Heer J. SCHELTEMA, Lid en Secretaris van het Koninklijk Instituut te Amsterdam.

Deze voor mij zoo ergerlijke Recensie is geplaatst in No. 8. van den *Schouwburg van in- en uitlandsche Letteren Huishoudkunde*. Ik laat aan den *Recensent ook der Recensenten* over, om de waarde of onwaarde der aanmerkingen op de bovengemelde Redevoering, hier gemaakt, over het geheel te bepalen. Het is alleen de zaak der Vrouwen, die ik mij voor het tegenwoordige aantrek; schoon ik toch den Heer *Scheltema* moet en wil regtvaardigen, daar hij niet de gunst der Vrouwen inroept bij het beoordeelen der hersenvruchten van de Dames *Visscher*,

scher, gelijk de Recenſent ſchijnt te begrijpen, — neen; de Heer *Scheltema* is meer dan duizend anderen overtuigd, dat, bij het beoordeelen der kunst, vooral geene gunst, maar alleen gezond verſtand en onvervalscht gevoel vereischt worden. De maar al te veel vergetene, ſchoon onſterfelijke namen dier twee verdienſtelijke Vaderlandſche Vrouwen herbloeijen onder ons door de zorg en kunstliefde van den achtenswaardigen *Scheltema*; en het zijn deze, door hem als bezielde namen, die aan de koesterende zonneſtralen der vrouwelijke gunst worden aanbevolen.

Doch het is in de eerſte plaats de waarlijk ons vernederende veronderſtelling, dat de uitgebreide Aanteekeningen, die bij de Redevoering gevoegd zijn, door geene Vrouwen zullen gelezen worden, waarover ik mij te beklagen heb. Het is waar, de algemeene regelen van vrouwelijke opvoeding, en de enge kring, waar binnen de Vrouwen zich meestal bepaald zien, zijn weinig geſchikt om de zucht voor algemeene kundigheden onder dezelve op te wekken. Doch de Heer Recenſent doet de Vrouwen onregt, door haar als zoo beuzelachtig te beſchouwen, dat de verdienſten van twee ſieraden harer ſekſe haar volkomen onverſchillig zouden zijn. Vele, dit weet ik bij ondervinding, hebben de Redevoering van den Heer *Scheltema*, benevens de Aanteekeningen, met graagte gelezen, en zijn trotsch op de waardige Dochters van *Roemer Visscher*, die toen reeds, toen de vrouwelijke opvoeding nog genoegzaam alleen tot de keuken en de linnenkamer bepaald was, toonden, tot welk eenen trap van beſchaving en ontwikkeling de geestvermogens der Vrouwen zich, bij de geringſte aanleiding, kunnen verheffen. De Heer Recenſent ſchijnt tot die ſtroeve, eigenbatige Geleerden te behooren, die zich angſtvallig maken, dat, wanneer Vrouwen zich op het beoefenen van oude Letterkunde beginnen toe te leggen, de huishouding over het algemeen, en de ſpijsbereiding in het bijzonder, daar veel bij lijden zouden. Soortgelijke Geleerden zagen voorzeker liever een boek over de Kookkunst aan de Vrouwen opgedragen, dan een boek met aanteekeningen over oude Dichtkunde; zonder te bedenken, dat de waarlijk verſtandige en geoefende Vrouw, haare ſchoone pligten als huishoudſter en moeder even weinig kan vergeten, als de brave mannelijke lettervriend zijne dierbare huiſelijke belangen;

In de tweede plaats ergerde mij de volgende uitdrukking des Recensents: *De Verhandeling over Anna en Maria Tesselschade zal voor onze Vaderlandsche Letterkunde niet nuttig zijn, of den Heere Scheltema geen roem aanbrengen; het onderwerp is te nietig. — Het onderwerp is te nietig!* Trekt zich niet een Vriend der Vrouwen, of der vrouwelijke letterkunde, deze beleedigende uitdrukkingen aan? Twee beroemde Dichteressen uit de Zeventiende Eeuw, twee Kunstvriendinnen van *Hooft*, van *Vondel*, van *Cats*, van *Huygens* en van andere onsterfelijke mannen, zijn dan een te nietig onderwerp voor den hedendaagschen Redenaar? Is alles, wat *Hooft* en andere sieraden des Vaderlands tot lof van *Roemer's* Dochters hebben gezegd, niets dan de laffe vleijerij of vooringenomenheid van Dichters en Minnaars? Hoe nietig zouden, indien dat waar was, dan deze altijd groote mannen in mijn oog worden! Maar nooit zal men mij, bij voorbeeld, doen gelooven, dat *Hooft*, wiens onverbasterd gevoel, wiens fijn gescherpt oordeel hem toch niet zal betwist worden, — dat *Hooft*, zeg ik, bij het beoordeelen der vertaling van *Tasso* door *Maria Tesselschade*, zich altijd door hare bevallige gestalte en luchtig morgenkleed zoude hebben laten verbijsteren. Waarlijk, indien dit onderwerp der Verhandeling van *Scheltema* te nietig is, wat zoude men alsdan van een aantal kunstwerken der Oudheid, die volstrekt zonder bedoeling om hart en zeden te verbeteren vervaardigd zijn, wel niet moeten zeggen, en die evenwel met zoo veel moeite, ten koste van zoo veel tijd en hoofdbrekens, uit het stof der vergetelheid opgedolven worden? De ware Kunstvriend eerbiedigt elke onwelkbare bloem, die op het graf der Eeuwen ontspruit. De overgeblevene lettervruchten der beide Dichteressen prikkelen den naijver van hare jongere Zusters, die den kunstminnenden *Scheltema*, voor het aanwijzen en doen herleven van dezelve, den dankbaarsten lof toezwaaijen. De zwakheden in de verzen van *Anna* en *Maria Tesselschade* zullen door elk, die het ware kunstschoon kan gevoelen, even weinig nagevolgd worden, als de zwakheden van Grieksche, Romeinsche of andere Dichters; en hij, die geen gevoel voor dat schoon heeft, zal ook voorzeker door de gebreken deser Dichteressen niet bederven worden. Ik hoop en vertrouw, dat een van onze Vaderlandsche Lettervrienden zich het onregt, door den meergemelden Re-

Recensent het vrouwelijk geslacht aangedaan, zal aantrekken. Het ontbreekt ons toch nog niet aan zulke edelmoedige Mannen, die zich met genoegen door Vrouwen in het oefenperk der Letterkunde zien op zijde streven; aan Mannen, die de Vrouwen niet slechts in staat rekenen tot het lezen van beuzelachtige romans en vertellingen, maar ook tot het onderscheiden van zedenbedervende en hart-verbeterende geschriften, zoo wel als tot het opzamelen van nuttige kundigheden. Neen, het ontbreekt ons nog niet aan zulke edelmoedige en waarlijk wijze Mannen, die zich verblijden over de toenemende hervorming der vrouwelijke opvoeding. En aan eenen uit die edelmoedige, die weldenkende Geleerden, hij zij dan wie hij zij, beveel ik onze verdediging ten ernstigste aan.

PETRONELLA MOENS.

CHENGUZA,

OF DE ZINNEN.

Eene Indiaansche Geschiedenis.

De Ridder DE MURVILLE, een Fransch Officier, nam den vredestijd te baat om te reizen. Na eenige maanden in *Engeland* vertoefd te hebben, ging hij aan boord van het zelfde schip, hetwelk den Kolonel SYMES naar *Pegu* moest brengen. Na verloop van twee jaren in *Frankrijk* teruggekeerd, deed hij van het Rijk der *Birmans* het volgende verhaal.

Niet verre van de monden van den *Ganges* en *Thibet*, tusschen *China* en den Archipel van *Merghi*, ligt het vruchtbare land, door de Ouden *het gouden Chersonesus* genoemd, en hetwelk tegenwoordig door een der Zonen van den Veroveraar MINDERAGEUS wordt beheerscht. Deze krijgshaftige en wijsgeerige Vorst heeft den naam van een zijner Voorzaten aangenomen; zijn naam is BINGA-DELLA; hij heeft zijn verblijf gevestigd in de nieuwe stad *Unmera-Poura*, aan de bloemrijke boorden van de rivier *Irrouedi*, wier golven stofgoud medevoeren.

Het paleis van BINGA-DELLA heeft de schilderachtigste ligging, bij de stadspoorten, in het hellen van eenen heuvel, die door de eerste zonnestralen wordt verlicht. De tuinen verspreiden zich door de vlakte tot aan de oevers der ri-

rivier doorſneden, die zich in twee armen verdeelt, en aldaar fraai beplante eilanden formeert, op welke de Koning verſcheiden Kiosken heeft doen bouwen, tot verſchillende oogmerken beſtemd. In een dezer tempels vergaderen dikmaals de *Munis* (*Birmanſche* wijsgeeren), de opperhoofden der Prieſters van BOUDH (*), zijnde geestelijken en dichters tevens, en die de gewijde verzen van MENON (†) zingen. De Vorst zit voor in de vergadering, en ſtelt zijn vermaak in de opgave van zede- en ſtaatkundige voorſtellen, van welke hij de oplosſing verwacht. Boven den ingang van dezen tempel ſtaat een opſchrift met gouden letteren, hierop uitkomende: ZOEK DE WAARHEID; VERBERG DEZELVE VOOR NIEMAND, VOORAL VOOR DE KONINGEN NIET. Dit deed mij een gunſtig vooroordeel opvatten voor eenen Vorst, die dusdanig eene zinſpreuk heiligde, en ik zocht naar gelegenheid om in zijne tegenwoordigheid te worden toegelaten. Dit viel mij niet moeijelijk. BINGA-DELLA beminde de *Europeanen*; zijne tolken had hij de voornaamſte hoven doen bezoeken, om er de talen en gewoonten te leeren. Zoo dra hij had vernomen, dat de Kolonel SYMES een Fransch Officier bij zich had, die vrijwillig reisde, een vriend der kunſten en der natuur, liet hij mij op eenige feesten noodigen, en op de zamenkomſten, welke hij met zijne *Munis* in de Kioske der Waarheid hield.

Op zekeren dag, dat wij, op ſatijnen divans gezeten, en met den Koning *forbet* gebruikende, eenige wonderſpreuken beredeneerden, zeide de Vorst, zich wendende tot den hoogbejaarden ALOMPRA, zijnen oom, het opperhoofd der *Birmanſche* Prieſteren: „Wijze Priester, die de bron der menſchelijke driften kent, en wiens verſtand onze onſterfelijke „ *herma-ſastre* (‡) heeft ontworpen, in eene onzer voorgaande zamenkomſten hebt gij mij bewezen, dat onze natuurlijke ſmarten en vermaken altijd uit onze zinnen ontſtonden, en met onze aandoenlijkheid verwisſelden; onderrigt ons nu eens, welk het zintuig zij, welk, door zijne fijnheid of zijne aandoenlijkheid, ons den grootſten wellust aanbrenge."

Na eenige oogenblikken bedenkens, antwoordde ALOMPRA, dat, het vermaak als eene eenige gewaarwording aanmerkende, het zintuig, dat hetzelve het gereedst deed ontſtaan, en hetzelve langst deed voortduren, zonder tegenſpraak het gevoel was, omdat dit het meest algemeen verſpreide zintuig is.

Een *Munis* bragt daartegen in, dat het geſchil aldus niet be-

(*) God der *Birmans*.
(†) Eene ſoort van Indiaanſchen Profeet.
(‡) Verzameling van wetten.

beslist werd, omdat alle zintuigen tot het gevoel alleen konden worden teruggebragt, en des Konings oogmerk was te weten, of, onder de genietingen, welke het gezigt, het gehoor, de reuk, de smaak en het gevoel ons aanbrengen, men in het algemeen meer waarde moest hechten, en eene beslissende voorkeuze geven aan de zulken, die door een zintuig meer dan door een ander verwekt worden.

„ Het is zoo," hernam BINGA-DELLA, „ dit is de ware „ staat des geschils. Is het vermaak levendiger, wanneer het „ tot ons komt door de oogen, dan door de ooren, of het „ gevoel? Een goede maaltijd streelt mij; een welluidend Con„ cert bekoort mij; eene schoone slavin betoovert mij door „ hare liefkozingen; maar elke dezer genietingen heeft eene „ zeer onderscheidene waarde, en onder de menschen is mij „ de smaak altijd voorgekomen dermate verdeeld te zijn, dat „ ik wel wilde weten, wat er stelligs in elk dezer vermaken „ zij, en of er, voor den mensch, zoodanig bezintuigd, dat „ hij ze allen in derzelver volkomenste nadruk kan gevoe„ len, niet eenige redenen zijn, het eene boven alle de ande„ ren te schatten."

De eerwaardige *Birmans*, die LOCKE noch CONDILLAC hadden gelezen, redeneerden alleen volgens het natuurlijk licht van hunt verstand, en waren alien van verschillende gevoelens, omdat zij slechts uit hunne persoonlijke gewaarwordingen oordeelden. De Koning, zich voorts tot mij wendende, vraagde mijn gevoelen. „ Heer!" gaf ik tot antwoord, „ het vermaak is bijkans altijd een volkomen genot voor het „ meerendeel der menschen; doch ondersteld zijnde, zoo als „ daar even de eerwaardige ALOMPRA zelde, dat eene aange„ name gewaarwording kan geïsoleerd worden, is deze ge„ waarwording altijd betrekkelijk tot het zintuigelijk gestel „ van hem, die dezelve gevoelt, alsmede tot zijnen onder„ dom, zijne ondervinding, en tot het denkbeeld, welk hij „ aan het vermaak hecht. Ter oplossinge der vraag, door „ uwe Majesteit voorgesteld, zoude men eenige proeven „ moeten nemen omtrent een jong, onbedreven en gevoelig „ persoon, volmaakt bezintuigd, zonder vooringenomenheid „ en vooroordeelen, maar wiens ziel door eene opkomende „ drift tot wellust was gestemd; van tijd tot tijd zoude men „ een zijner zinnen moeten doen werken, vermijdende de an„ dere daarin te doen deelen, en hem verzoeken, verslag te „ doen, bij elke proeve, van hetgene hij had gevoeld."

„ Ik ben met u van gevoelen," hernam de Vorst, „ dat „ deze proeven ons veel licht zouden geven; maar waar zal „ men een geschikt voorwerp vinden, om er deze proeven op te „ nemen?" — „ Heer!" sprak ALOMPRA, zich buigende, „ in „ het groote *Kioul* (*), waarvan gij het bestuur mij hebt toe„ ver-

(*) Een Klooster.

„ vertrouwd, is een jonge Aankomeling van het bloed van „ SCHEMBAEN, overwinnaar der *Siamezen*; zijn naam is CHEN„ GUZA; ouderdom, negentien jaren; hij is geboren uit de „ schoone MINDERAGEE, die in de afzondering stierf, na den „ val van haren doorluchtigen gemaal. CHENGUZA is zoo „ schoon als de groote AVATAR (*), en hoewel tot het pries„ terschap in de strengheden van het kloosterleven opgevoed, „ bezit hij eene levendige verbeeldingskracht, zucht tot ver„ meerdering van kennisse, en een' overhellenden trek tot „ den wellust. Indien de geachte Vreemdeling ons het plan „ der proeven wil mededeelen, welke men op dezen weetgie„ rigen en leerzamen Nieuweling zoude kunnen nemen, geloof „ ik, dat hij, door zijn gedrag en zijne bekentenisen, ons „ belangrijke waarnemingen zoude mededeelen."

Straks hierop gaf BINGA-DELLA bevel, dat CHENGUZA ter mijner beschikkinge zoude gesteld worden, en volmagtigde mij, om in zijn paleis alle de noodige toebereidsels te maken, die den goeden uitslag onzer proefnemingen konden verzekeren. De dag, daartoe bepaald, was de wederkomst der zevende zon. De Kolonel SYMES had kundige kunstenaars en werklieden aan boord, die het *Londensche* tooneel bediend hadden; hij gaf mij verlof, mij van hun te bedienen, en alles was gereed tegen het bestemde tijdstip tot de beraamde inwijding.

In den morgen deed BINGA-DELLA de *Munis* in de Kioske der Waarheid vergaderen. CHENGUZA, van ALOMPRA verzeld, werd binnen geleid, en boog zijne knie voor den Koning; hij was gekleed in een lang neteldoeksch gewaad, met ontbloote armen en hoofd; zijn haar golfde in natuurlijke lokken langs zijne schouders; hij had een zedigen en vasten tred; zacht was de opslag zijner oogen, en zijn gelaat teekende braafheid.

„ Jonge *Birman*!" dus sprak hem de Koning aan, „ het „ gelukkigste lot is u beschoren, indien gij opregt wilt zijn „ in de antwoorden, welke wij van u verwachten; gij zult „ onderworpen worden aan geheimzinnige proeven, die de „ zorgvuldigste oplettendheid vorderen. Ik eisch van u reken„ schap van alle de aangename en onaangename gewaarwor„ dingen, welke gij zult ondervinden, dat gij dezelven met „ elkander vergelijkt, en vooral de zoodanigen aanduidt, „ die u het sterkst getroffen hebben. Belooft gij dat?" — „ Heer!" antwoordde CHENGUZA, „ ik zweer, u te zullen „ gehoorzamen, en ik bid BOUDH, mij het lot waardig te „ maken, welk uwe Majesteit over mij heeft beschoren."

„ Voordat wij uwe inwijding beginnen," hernam BINGA-DELLA, „ antwoord mij, jongeling! Zints gij het gebruik der „ re-

(*) Afstammeling van BRAMA.

„ rede hebt gehad, welk is het voorwerp, dat uw hart sterkst
„ heeft getroffen?" Op deze vraag verspreidde zich een beminnelijke blos over de wangen des jongelings. „ Gij herinnert
„ u nog den dag, Heer!" hernam de jongeling, „ op welken
„ uwe Majesteit hare plegtige dankzegging kwam doen aan
„ den grooten SOMMONA-CODOM (*) voor den voorspoed uwer
„ wapenen tegen RAJAHADI, die haar de schatting van witte
„ elefanten durfde weigeren; gij werd gevolgd van uwe Staats-
„ dienaren en van alle uwe Opperofficieren; maar de rijke
„ buit, op uwen vijand behaald, werd door uwe Vrouwen ge-
„ dragen, die denzelven aan den voet der altaren nederleiden.
„ Onder dezelven muntte uit de jonge AZAÏS, uit eene *Georgi-*
„ *sche* vrouw geboren, en schooner nog dan hare moeder;
„ op een purperen kussen droeg zij den boog van goud en
„ ebbenhout, welken gij den trouweloozen *Siamees* ontwel-
„ digd hadt. Terwijl zij mij den boog aanbood, om dien
„ aan eene der tempelkolommen op te hangen, ontmoetten
„ hare schoone oogen de mijne; een levendig inkarnaat kleur-
„ de hare wangen. Niet zoo snel is de blikscm, als het ver-
„ maak, welk in een oogenblik mijn hart ontroerde; ik voel-
„ de mijne knieën knikken; mijnen mond ontsnapte een
„ zucht; ik konde mijne oogen niet van AZAÏS afhouden.
„ Zints dien dag heeft eene onvrijwillige droefgeestigheid
„ mij bevangen, en ik voel, dat in de eerwaardige verrigtin-
„ gen van het priesterschap, waartoe men mij bestemt,
„ BOUDH mij geen zoo zoet vermaak zal kunnen doen sma-
„ ken, als het zien van AZAÏS mij heeft aangebragt." —
De Koning deed mij door een' wenk zijnen wil vernemen, dat men van deze bekentenis zich moest bedienen in de proeven, welke CHENGUZA moest ondergaan. Vervolgens zich tot den Nieuweling wendende: „ Ga, jongeling!" zeide hij, „ ik ben
„ voldaan over uwe opregtheid; volg dezen Vreemdeling en
„ ALOMPRA; gehoorzaam hun, als mij zelven; heb vertrou-
„ wen, hoop en aandacht!" Thans naderde er een slaaf; hij overhandigde mij een' zakdoek, waarmede ik CHENGUZA blinddoekte, en ik geleidde hem nevens den Priester in eene donkere grot, met mos gevloerd, en flaauw verlicht door eene lamp, die aan het gewelf hing. Wij deden CHENGUZA nederzitten en ontblooten zijne oogen. Nu vatte ALOMPRA het woord, en zeide: „ Mijn waarde Zoon! onze doorluchtige Souverein bemint u; gij hebt de bevelen gehoord,
„ welke hij u gegeven heeft; maak u zijne goedheid waardig, door alle verwijdering uit uwen geest te verdrijven.
„ Naardien het spreken u verboden is, tot dat de Koning zich
„ voor uw gezigt vertoont, zie hier schrijftafeltjes, op welke
„ gij

(*) Een andere naam van BOUDH.

„ gij uwe gedachten zult opteekenen, zoo dikmaals gij
„ het licht zult aanschouwen."

Naauwelijks had ALOMPRA deze woorden gesproken, of de grotlamp ging uit; wij verlieten CHENGUZA, ons best doende om hem verrassingen te besparen, door hem waar te nemen, zonder dat hij ons vernam.

Na eenige oogenblikken stilte en volslagene donkerheid, zag de jonge *Birman* een zacht licht in zijne afzondering doordringen; hij stond op, en wendde zich naar de plaats, van welke hij dacht dat het licht kwam; doch eensklaps doet een vuile en walgende stank hem terugdeinzen; hij wil een zuiverder lucht zoeken, maar al de lucht, die hem omringt, is reeds bedorven; zijne ademhaling wordt belemmerd; dreigende in zwijm te vallen, legt hij zich neder op de bank van mos, van welke hij was opgestaan. Oogenblikkelijk komt een zachte zuidewind hem verkwikken; hij ademt weder; zijne borst verwijdt zich; de stikdampen zijn verdwenen; hij verbeeldt zich, den liefelijken geur van bloemen in te ademen; hij onderscheidt den reuk der roos, die der jasmijn, van den Oosterschen sandel, en van den amber; ondanks zijn zoeken, kan hij niet ontdekken, van waar deze aangename gewaarwordingen komen. Allengskens vermengen zich deze liefelijke geuren; nog al doen zij zijnen reuk aan, maar zonder aldaar vermaak aan te brengen; derzelver sterkte zelf vermoeit en valt hem lastig, en hij schrijft op zijne tafeltjes:
„ De zuivere en heldere lucht van een fraai landschap, door
„ den morgenstond verlicht, laat zich liefelijker ademen, dan
„ de bedwelmende bloemen, of de wierook, die op het al-
„ taar der Goden brandt."

Nu verschijnt ALOMPRA in de grot, en zegt tot CHENGUZA:
„ Des Konings oogmerk is niet, dat uwe krachten verzwak-
„ ken; reeds zijn er negen uren verloopen, zints gij geene
„ spijze hebt genuttigd; gij moet eene lastige behoefte ge-
„ voelen; maar des Vorsten bevel eischt, dat gij de uitgele-
„ zene spijzen, die u zullen worden voorgezet, moet zien
„ noch ruiken; uw mond alleen zal dezelve smaken."

CHENGUZA onderwerpt zich, en een kunstig gewerkt half masker beneemt hem het gezigt en den reuk. Straks wordt hem eene tafel voorgezet, en de jonge *Birman* neemt op den tast de geregten, die hem worden aangeboden. Van een uitgezochten smaak waren deze geregten, doch allen nieuw voor hem; hij kende derzelver gedaante noch kleur; hunnen aard konde hij niet raden. Zoo dra de honger, die hem prikkelde, gestild was, scheen zijne nieuwsgierigheid te zijn verminderd; hij bragt eenig suikergebak aan zijne lippen, maar leide het welhaast neder, proefde verscheiden kostbare wijnen, met eene meer verbaasde dan voldane houding, en

gaf

gaf een teeken, dat de tafel moest worden weggenomen. Men voldeed aan zijne begeerte, en hij werd ontmaskerd; thans zijne ſchrijftafeltjes opvattende, ſchreef hij: „ De rij„ pe en vermiljoenen vrucht, van den boogaard geplukt, „ ſtreelde tevens mijne oogen, mijnen reuk en mijnen ſmaak; „ ik ſchat dezelve boven de geregten, mij voorgezet; dezelve „ hebben het ſterke verlangen mij doen behouden om ze te „ kennen, en de ſpijt, dat ik dezelve aan mijne verbeelding „ niet kan voorſtellen."

Ik had alles in gereedheid gebragt tot eene nieuwe proeve; ik vervoegde mij bij den Priester, en wij bragten CHENGUZA in een rond vertrek, alwaar geen licht binnen kwam dan door een digt gaas, waarmede het gewelf was behangen; de ſpierwitte muur was met geenerlei ſieraad bekleed, hetwelk de aandacht konde trekken. In het midden dezer Rotonde ſtond geen ander huisraad dan een bed zonder verſierſels, met een ſtuk laken, donker van kleur en effen, overdekt. „ Neem uwe rust, mijn „ Zoon!" ſprak ALOMPRA: „ mogt de goddelijke BOUDH u „ een ongeſtoorden ſlaap zenden!" De jonge *Birman* leide zich op het bed neder, en wij verdwenen uit zijne oogen; terwijl wij echter door verholene openingen CHENGUZA konden gadeſlaan. Na rondom zich te hebben gekeken, niets ziende, hetwelk zijne gedachten konde bezig houden, volgde hij ALOMPRA's raad, en trachtte te ſlapen. Toen wij dachten dat zijne zinnen bevangen waren, deden wij een ſein; eenige muzijkanten bieven eene zachte Symphonie aan. Wellustigdijk roerden hem deze welluidende klanken, zonder hem te doen ontwaken; maar een ſlag van de *tam-tam* maakte een einde aan deze aangename bezwijming: ontrust en verbijsterd reesd hij overeinde; hij luistert: eenige toonen van de Harmonica laten zich hooren; hij ſtaat verbaasd, beeft, en verdubbelt zijne aandacht; zijne ademhaling wordt ſterker. Allengskens doen wij deze deftige, betooverende en treurige harmonie berhalen: wij zien zijne oogen van tranen overloopen; thans hief ALOMPRA, met eene mannelijke en heldere ſtem, het volgende Recitatief aan:

Voeg, ſchoone AZAÏS! voeg uw ſtem, zoo zacht en teeder,
Bij ons eerbiedig maatgeluid;
Nooit hoort de Hemel bee gereeder,
Dan door een ſchuld'loos hart geuit.

Op het hooren van den naam van AZAÏS bloosde en verbleekte CHENGUZA tevens; hij wendt zich naar dien kant, van waar de ſtem ſchijnt te komen, en ſtaat roerloos, in afwachting van het uitwerkſel van ALOMPRA's noodiging. Eene

jonge Zangeres laat, na een' melodieuzen voorzang, het volgende gebed hooren:

ó Eeuw'ge Wijsheid! Birmans Vader!
Gelei de ſchreên van uw geſlacht;
Beſcherm hun jeugd en kracht te gader;
Verwerp den wierook niet, op 't outer aangebragt!

Wee ſtervelingen, wier verwoedheid
Tot haat weêrkeerig wordt vervoerd!
Dank zij uw' nooit volprezen' goedheid —
Wij zijn door liefde aaneengeſnoerd.

Overal zocht CHENGUZA naar eene opening, door welke hij de gene, die hij voor AZAÏS houdt, kan komen te zien: vruchteloos! hij zit gevangen. Uit ſpijt neemt hij zijne tablette, en ſchrijft: „ De ſtem te hooren van haar, welke „ men bemint, en zich in de onmogelijkheid te bevinden van „ haar te zien, is eene ſtraffe. De best uitgevoerde muzijk „ levert niets dan ijdele klanken, wanneer zij niet een voor„ werp ſchildert, welk ons behaagt."

Nu traden wij in de Rotonde, en verzochten den jongen *Birman*, zich van zijne kleederen te ontdoen; alleenlijk eischten wij, dat hij zich omwond met een' Indiaanſchen gordel, die, door een bijzonder maakſel, ons de welvoegelijkheid verzekerde: want hij was indiervoege vastgehecht, dat CHENGUZA er zich niet van ontdoen konde. Aldus geleidden wij hem in eene volmaakt donkere galerij. „ Doorloop," zeide ALOMPRA tot hem, „ deze ruimte naar alle zijden; verneem, wat „ het bevatte; indien gij licht begeert, klap dan driemaal in „ uwe handen, en gij zult verlicht worden." Zorgvuldig treedt CHENGUZA over een hermelijnen tapijt; hij raakt de meubelen aan, welke hij ontmoet, en met vermaak ſtrijkt hij met zijne hand over ſatijn, fluweel en gepolijst ivoor: geen hoek, geene punten doen hem voor ſtooten vreezen; alles wijkt voor de geringſte drukking: in zijnen weg ontmoet hij een' veerkrachtigen ſtoel, hij gaat zitten; ſtraks voelt hij over zijn geheel ligchaam den invloed van het fijnſte dons, dat zacht over zijne leden glijdt, en aldaar eene liefelijke kitteling veroorzaakt; hij beeft van wellust; een zacht windje doet zijn haar flodderen. Deze toeſtand behaagt hem, en hij ſmaakt daarvan de bekoorlijkheden; welhaast, echter, hoort hij iemand naast hem zich bewegen: eene hand nadert; hij vat die; het is eene vrouwenhand. Zij wil vlugten; hij rijst op, en

drukt

drukt haar in zijne armen: de buigzame en fraaije gestalte van haar, welke hij vasthoudt, doet hem aan AZAÏS denken; hij wil spreken, maar des Priesters bevel en zijn eed wederhouden hem. Terwijl hij het voorwerp, waarvan hij meester is, en hetwelk in zijne armen beeft, tracht te herkennen, legt hij de hand op deszelfs hart en voelt het snellijk kloppen; zijn eigen hart is in geene mindere beweging. Een zucht ontglipt de schoone gevangene: zij wil zich uit CHENGUZA's armen losmaken; maar de zijden kleederen, welke haar bedekken, vallen haar gedeeltelijk af; zij beeft, zich zoo goed als naakt gevoelende in de magt van den jongen *Birman*, wiens ligtvaardige mond den haren zoekt en dien reeds ontmoet heeft. Des jongelings verrukking is nu ten top gerezen; doch eensklaps komt hem de gedachte te binnen, dat hij misschien aan eene list ten doel staat, en dat hij, in plaats van AZAÏS, eene gemeene ligtekooi in zijne armen heeft. Deze onzekerheid vergiftigt het vermaak, welk hij ondervindt in de aanraking van de goddelijke gestalte der onbekende. De twijfeling kan worden weggenomen; een sein zal hem het licht wedergeven; hij geeft dat sein; maar om in zijne handen te klappen, moest hij zijne gezellin loslaten, en zoodra wij met het licht verschenen, was de Nimf verdwenen. Met een treurig gelaat ziet ons CHENGUZA aan, en schrijft op zijne tablette: „ Weg met „ de vermaken, die met raadsels gaan verzeld! Hoe bekoorlijk „ het voorwerp zij, welk men aanraakt, het moet gezien „ worden."

„ Wees getroost, mijn Zoon!" sprak ALOMPRA, hem zijne kleederen wedergevende; „ slechts nog één proeve hebt gij te ondergaan; volg ons!"

Midden op een der eilanden, welke de *Irrouadi* in de tuinen van BINGA-DELLA vormt, staat een achtkantig ruim paviljoen, werwaarts de Koning zich van tijd tot tijd met zijne Vrouwen begeeft: aan eene der zijden staan twee beelden; het eene verbeeldt het Vermaak, het andere de Stilzwijgendheid; het laatste beeld is hol, en kan naar goedvinden geopend worden. Daarin sluiten wij CHENGUZA, hem bevelende, even stom te zijn als de zinnebeeldige persoon, welken hij verbeeldt. „ Gij kunt," zeide ALOMPRA, „ alles zien, wat er gebeurt; „ doch geenerlei geluid zal tot u komen; draag derhalve zorg „ voor uw gezigt alleen!" Naauweliks is het beeld gesloten, of wij haalden de schermen op, die de tuinen verborgen. De teekenachtigste ligging maakt deze plaats tot een betooverend verblijf; de zeldzaamste boomen, met bloemen en vruchten beladen, slingeren rondom het Paviljoen, de onderscheidene schaduwen der bladeren onder elkander; kunstmatig zijn zij gegroept; sommigen verheffen hunne verhevene kruinen tot aan de wolken; anderen, hunne takken krommende, vormen berceaus; men ziet er palm- en banaanboomen, rijke magnolia's,

oranjeboomen, ſchitterende citroenboomen, rondom welke de welriekende baniljeboom kruipt; in het midden van dezelve vloeijen de zilveren golven der rivier over een donsachtig groen, of ſpeelt de ſtroom tuſſchen het riet, de bamboes en de ſpikenards.

Met vermaak beſchouwde CHENGUZA dit bekoorlijk tafereel, toen hij de deuren van het Paviljoen zag opengaan, en BINGA-DELLA, van het luisterrijkſte gevolg verzeld, naderen. De Vorst, in een palanquin van goud en purper gedragen, was met zijne rijkſte verſierſels uitgedost; op zijn hoofd wapperde een pluim, van de vederen der fraaiſte paradijsvogelen gemaakt; op zijne borst ſchitterde het beeld der Zonne van het vuur der diamanten, die derzelver ſtralen uitmaakten; naauwelijks konde men het oog houden op zijn opperkleed, van goudlaken gewerkt en met edelgeſteenten bezet. Nooit had de jonge *Birman* zoo veel pracht gezien. Nu laat zich de Koning verſcheiden koffers brengen van kostbaar hout, met ivoor ingelegd; men haalt er kleinooden en kleederen uit van de grootſte waarde; hij doet dezelve nederleggen op eene tafel, die voor hem ſtaat, en gebiedt, dat de vrouwen van zijn hof binnenkomen. Zij verſchijnen, de eene na de andere, geſluijerd, door des Konings eerſten ambtenaar geleid. De Vorst zelf ligt haren ſluijer op, beſchouwt haar een oogenblik, bewondert de edele houding der eerſte, de bevalligheid en vlugheid der tweede, de levendigheid der derde, en doet aan elk een geſchenk, beſtaande in een halsſieraad, een gordel, ringen of braceletten, naar gelang hij de handen, de geſtalte of den hals dezer ſchoonheden fraai had gevonden. Intusſchen komt, midden onder eene groep ſlavinnen, manden met bloemen dragende, eene jonge vrouw binnentreden, geheel in het wit gekleed. De Koning treedt haar te gemoet, neemt met de eene hand haren ſluijer weg, en ſteekt met de andere het kostbaarſte tooiſel op haar hoofd. Het is AZAÏS: hare zedige houding doet hare ſchoonheid nog meer uitkomen. BINGA-DELLA ſpreekt haar aan met liefderijke woorden, waarvan CHENGUZA niets kan hooren; hij geeft bevelen aan de ſlavinnen, die haar verzeld hebben, geeft haar reukwerken en de prachtigſte kleederen voor AZAÏS in handen, en vertrekt met zijne hovelingen.

Het prachtig en luisterrijk ſchouwſpel, welk de Vorst had ten toon geſteld, verblindde in het eerst onzen levenden HARPOCRATES; maar AZAÏS vertoonde zich niet, of het goud, de diamanten, de majeſteit, alles verdwijnt voor hem, en de ſchoone *Georginne* houdt alleen zijne oogen en aandacht bezig.

AZAÏS, onkundig dat zij van eenen *Birman* wordt gezien, maakt zich gereed, met de vrouwen, die haar bedienen, om aan des Konings bevelen te gehoorzamen: zij legt hare een-

vou-

voudige kleederen af, en ontkleedt zich gereed, om haar ligchaam te reinigen met welriekende wateren, naar de wijze der Oosterlingen. In het oogenblik dat zij den laatsten ſnijer laat vallen, die hare bekoorlijkheden bedekt, ontſnapt CHENGUZA een kreet van verwondering en liefde. De slavinnen, van ſchrik bevangen, vlugten naar de deur; AZAÏS, bevende, wil haar terughouden, om zich midden onder haar te verſchuilen. In de onvrijwillige bewegingen van ſchrik en ſchaamte, neemt haar ſchoon ligchaam eene houding aan, die hare verborgenſte bekoorlijkheden verraadt. CHENGUZA beweegt zich in zijn beeld; hij wil zich aan hare voeten nederwerpen, haar tegen zijn hart drukken .... maar eene onverwinnelijke kracht houdt hem terug, en noodzaakt hem zelfs tot zwijgen.

Van haren ſchrik bekomen, voltooit de ſchoone AZAÏS haren opſchik; nu is zij niet meer eene blooté *Sulamite*, het is eene Koningin in alle hare tooiſels. Een palanquin, minder rijk, maar bevalliger dan die des Konings, komt haar afhalen, om haar naar het paleis te dragen, en wij haasten ons om den jongeling te verlosſen: wij vinden hem bleek, bevende, met een wild gezigt, naauwelijks ademhalende. Zoo dra hij buiten het beeld is, valt hij op een divan neder, bijkans zonder bewustheid; doch weldaast, de kleederen, welke AZAÏS had afgelegd, vernemende, valt hij op dezelven neder, bedekt ze met kusſen, en roept uit: „ Ik kan ze ten minſte „ aanraken! Ik kan alles uitdrukken, wat mijn hart gevoelt! „ Wat zeg ik? Ik kan het doen; AZAÏS is hier niet meer..." en hij ſmelt in tranen. Wij zoeken hem tot bedaren te brengen. „ Barbaren! " roept hij uit, „ gij hadt mij wellusten „ beloofd, en ik heb niets dan verlangen, vrees en folte„ringen ondervonden." Thans zijne tablette opvattende, ſchreef hij: „ Het levendigſte vermaak, welk een zintuig „ aanbrengt, is ſmart, wanneer de overigen geboeid zijn."

„ Gij zeet," zeide ik tot den eerwaardigen ALOMPRA, „ hoe alle proeven mijn gevoelen bevestigen. Laten wij de„ze tablette bij den Koning brengen, die ons verwacht." Wij begeven ons naar het paleis met CHENGUZA. Glimlagchende treedt ons de Vorst te gemoet. „ Ik zie," zeide hij tot mij, „ aan uw vergenoegd gelaat, dat het voorſtel in „ uw voordeel is opgelost." ALOMPRA deed hem een naauwkeurig verſlag van al wat CHENGUZA ondervonden had; de jonge *Birman* bevestigde het door zijne toeſtemming, en overtuigde den Koning, dat een zuiver vermaak alleen het reſultaat zijn kan van de vereeniging van verſcheiden zintuigen. „ Laten wij dan," ſprak BINGA-DELLA, „ derzelver „ gebruik zoodanig trachten te regelen, dat het ons een vol„ maakten wil verzekere. Een waar vermaak," voegde hij er nevens, „ zal ik ondervinden, door u te beloonen, jonge „ *Birman*! Treed nader, en ontvang de hand en het hart

„ van

„ van AZAÏS! " — CHENGUZA omhelsde des Konings knieën, die hem tot een' zijner eerste ambtenaren benoemt, en den toegang geeft tot de zamenkomsten in de Kioske der Waarheid.

GEMENGDE GEDACHTEN.

Van 's menschen geboorte af, tot aan de ontwikkeling zijner rede, houdt hij zich met kleinigheden op: van daar tot aan het graf verslinden ontwerpen van geluk zijnen tijd. Wij willen ons fortuin maken, of onze omstandigheden verbeteren: wij slaven en draven, om te verkrijgen, of verliezen ons in het genot van het verkregene, en vinden zelden gelegenheid, om te overwegen, wat wij behoorden te zijn, om onszelven te leeren kennen, en ons te volmaken. Te vreden met *goed te schijnen*, spreken wij kwaad van hen, die hunne gebreken minder weten te *verbergen*, dan wij, zonder behoorlijk op te merken, dat onze geheime gebreken, welligt, grooter zijn, dan de hunne, en zonder ooit te denken, om, tot verbetering van hen, of van onszelven, te arbeiden.

Het is met de voortbrengselen van den geest even als met die teedere vruchten gesteld, die schier altijd te groen, of te rijp zijn, en die men, moeijelijk, op den regten tijd, plukken en eten kan. Als de verbeelding in hare grootste kracht is, heeft zich het oordeel naauwelijks half gevormd, en, als dit zich volkomen heeft ontwikkeld, zijn de overige vermogens der ziele reeds aan 't afnemen. Naar mate wij vorderen in de kunst van oordeelen, gaan wij terug in die van vinden.

Weet- en leer-lust houdt men doorgaans voor den mensch natuurlijk eigen. Ik wil dat ook niet tegenspreken, maar moet echter opmerken, dat die lust, bij sommigen, niet zeer levendig is, en zich, in velen, al te ligt laat onderdrukken. Zoo opvoeding of belang hem niet dikwijls opwekten, zou men hem, bij menig een, naauwelijks ontdekken. En waar vertoonde hij toch *algemeen* zijn aanwezen, in de dagen, toen men dacht, dat KYRIE-ELEISON en PARALIPOMENON *Heiligen* waren, — toen men voor een tooveraar wierd gehouden, als men *Grieksch* kon lezen, en toen zij zelfs, die men voor bewaarders der hoogste wijsheid hield, in de diepste onkunde verzonken lagen?

Al wat gezegd kan worden, is reeds gezegd. — Dat schut ik. Men kan nog zeer veel nieuws zeggen, gelijk men nog zeer veel nieuws denken kan. — Men zegt echter weinig

nig nieuws. — Dit ſta ik toe. — Maar waarom? — Omdat men veel te veel denkt over hetgeen reeds gedacht is, en zijne eigen rede niet onafhankelijk genoeg laat werken.

DE TWEE WIJSGEEREN OVER DE VERLICHTING.

Een Wijsgeer, die zich veel moeite gegeven had om zijne Land- en Tijdgenooten te verlichten, beklaagde zich, over het weinig of geheel niet ſlagen zijner veelvuldige pogingen, bij eenen anderen Wijsgeer, mede een ijverig Voorſtander om het verſtand zijner Medemenſchen op te klaren. Onder andere beſuſgingen zijns misnoegens, verklaarde hij, „dat hij, om zoo „te ſpreken, de geheele hand vol waarheden hebbende, die niet „zou openen, om er één te laten uitglippen." — „Gij „hebt," antwoordde zijn Vriend, „gelijk en ongelijk tefens. In het geſtelde geval zou het niet voegelijk zijn, de „hand geheel geſloten te houden, en het zou gevaarlijk „weezen, die ten volle op één's te openen. Gij moest de „vingers, de een voor, de ander na, ontſluiten; men zal „dan de waarheid bij trappen ontdekken, zonder eenig ge„vaar voor die men achterhoudt en die men laat in 't licht „treden."

KEIZER JOSEPH DE II EN DE ADEL.

Eenigen der aanzienlijkſte Edellieden ten Hove van Keizer JOSEPH DEN II klaagden, dat zij geene wandeling konden nemen op de openbare wandelplaatſen in den Keizerlijken tuin, (de *Prater* geheeten) zonder geſtoord te worden door den minderen Adel en Burgerſtanden, die mede aldaar hunne wandeling namen; en verzochten, dat zijne Majeſteit bevel mogt geven, dat geene anderen, dan Edellieden van den hoogſten rang, daar mogten wandelen. — De Keizer, verwonderd over dusdanig een verzoek, gaf daarop ten antwoord: „In„dien ik geenen dan mijns gelijken wilde zien, dan moest ik „mij opſluiten in de Kerkgewelven, waar de asch mijner „Voorvaderen rust. Ik ſchep genoegen in de Menſchen zon„der rangonderſcheiding rondsom mij te zien; en ik ſtel „Mannen van bekwaamheid en deugd veel hooger, dan Lie„den, wier verdienſte alleen beſtaat in Prinſen onder hunne „Voorouderen geteld te hebben!"

BLOED

BLOED VOOR 'T VADERLAND GESTORT!

(Uit CHESTERFIELD's *Miscellaneous Works.*)

Wijlen Lord R— bezat vele goede hoedanigheden, en was niet misdeeld van geleerdheid en vernuft; doch verlangde, op eene gansch zonderlinge wijze, voor kundig in de Genees- en Heelkunde door te gaan, en bovenal stelde hij zijn' roem in zeer goed te kunnen aderlaten. Lord CHESTERFIELD, 's Lords zwak kennende, en bij zekere gelegenheid wenschende diens stem te hebben, vervoegde zich tot hem op een' morgen. Na eenigen tijd over onverschillige zaken gesproken te hebben, klaagde hij over hoofdpijn, en verzocht zijne Lordschap, hem den pols te voelen. Hij betuigde, dat dezelve zeer sterk sloeg, en duidde van verre aan, dat eene Aderlating geraden zou wezen. „ Ik heb er niets tegen," sprak CHESTERFIELD; „ en daar ik gehoord heb, dat uwe „ Lordschap een meesterlijke hand heeft, smeek ik u om de „ gunst, dat gij uw lancet aan mij te werk stelt." — Na de aderlating zeide Lord CHESTERFIELD: „ Gaat gij heden naar „ de Vergadering in het Huis?" Lord R— antwoordde, dat hij geen oogmerk had derwaarts te gaan, dewijl hij niet genoeg onderrigt was van de zaak, welke er dien dag te behandelen stond; er bijvoegende: „ Maar gij hebt dezelve zeker „ overwogen: welke zijde zult gij kiezen?" — De Graaf, het vertrouwen van zijne Lordschap gewonnen hebbende, wist welhaast hem in zijne partij over te halen. Hij reed met hem naar de Vergadering, en deed hem stemmen zoo als hij begeerde. — Naderhand zeide hij meermalen, „ dat geen „ zijner Vrienden zoo veel als hij voor het Vaderland gedaan, „ en voor 't zelve zijn bloed gestort had!"

ANTIGONUS.

Antigonus perste met groote strengheid zijnen Onderdanen het geld af. Toen iemand zeide: *Zulk een was toch geenszins* ALEXANDER — sprak hij: *Natuurlijk! Hij maaide Azië; ik kind de schoven zaam.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

LEERREDE OVER DE GESCHIEDENIS VAN HERODES DEN GROOTEN EN DESZELVEN NAKOMELINGEN, IN ZOO VERRE DEZELVE DIENSTIG IS TER OPHELDERINGE VAN DE BOEKEN DES N. VERBONDS.

„ Aan de Heeren *Letteroefenaars*.

„ Mijne Heeren!

„ Dat voor den Lezer van de gewijde ſchriften des „ N. V. eenige geregelde kennis van de omſtandig„ heden der tijden en Staatsomwentelingen, welke in en „ omſtreeks Judæa in de dagen der Apostelen voorvie„ len, zeer nuttig zij, zal weinig tegenſpraak ontmoe„ ten; dat de H. Schrijvers die kennis bij hunne tijd„ en landgenooten mogten onderſtellen, doch die in la„ tere Eeuwen niet dan door een gezet onderzoek van „ vele oude geſchriften is te verkrijgen, — een onder„ zoek, waartoe ſlechts weinigen tijd, lust en be„ kwaamheid hebben, — is niet minder waar. Onder deze „ gebeurtenisſen bekleedt de Geſchiedenis van Herodes „ den Grooten en deszelfs Nakomelingen eene voorname „ plaats. Het was uit dien hoofde, dat het wijlen den „ Hoog-gel. H. OOSTERBAAN heeft goedgedacht, ook „ zijne algemeene Historiekunde dienstbaar te maken „ ten nutte zijner Gemeente, door op eene korte en „ klare wijze de Geſchiedenis van het Geſlacht der „ Herodesſen in eene Leerrede over Hand. XII: 1—3 „ voor te dragen. Dit Stuk kwam mij onlangs in han„ den, en het ſcheen mij toe, een gepast onderwerp „ voor Uw Mengelwerk te zijn. Met aflating der in„ leiding en der toepasſing, neem ik de vrijheid, om, „ met toeſtemming der Weduwe, U hetzelve ten ge-

„ melden einde aan te bieden, in de hoop van aan me-
„ nig' Christelijken Lezer nuttig en aangenaam te zul-
„ len zijn, en der nagedachtenisse van den achtens-
„ waardigen Leeraar geene oneer aan te doen. Ik ben

„ Uw beſtendige Lezer
* * *."

* * *

En omtrent denzelfden tijd ſloeg de Koning Herodes de handen aan ſommigen van de Gemeente, om die kwalijk te handélen. En hij doodde Jacobus, den Broeder van Joannes, met den zwaarde. En toen hij zag dat het den Joden behagelijk was, voer hij voort om ook Petrus te vangen.

HAND. XII: 1—3.

Ten dienſte der zoodanigen, welken het ontbreekt aan tijd en gelegenheid om zelven de oorſpronkelijke Schrijvers of uitvoerige Werken te lezen, zal ik dit gedeelte van de ſchriften des N. Verbonds [de Geſchiedenis der Vorſten, die onder den naam van Herodes bekend zijn] trachten op te helderen; ondertusſchen ter lezinge aanprijzende het beknopte verſlag, dat van dezelve gegeven wordt in de uitmuntende Voorrede, geplaatst door de Heeren BEAUSOBRE en L'ENFANT voor hunne Vertaling van de boeken des N. Verbonds. Ik zal

I. Spreken van het Geſlacht en de Nakomelingen van Herodes den Grooten, zoo verre dit dienen kan ter opheldering van de H. Schriften.

II. Zal ik in het bijzonder handelen van dien Herodes, welke in mijnen tekst voorkomt, en van de gebeurtenisse, in denzelven verhaald.

I. In het Geſlacht der Herodesſen komt buiten twijfel

1. De eerſte plaats toe aan HERODES DEN GROOTEN. Hij was van afkomst een Idumæër; maar zijn Vader Antipater, zoo niet zijn Grootvader Antipas, had reeds den Joodſchen Godsdienst aangenomen. Antipater, zoo wel als zijne beide Zonen Herodes en Phaſaël, was in blakende gunst bij Joannes Hyrcanus, den laatſten Vorst der Joden, uit het Geſlacht der Asmonaeërs of Maccabaeën, welken zij ook gewigtige dienſten bewezen hadden tegen zijnen Broeder Ariſtobulus en deszelven Zo-

nen

nen Antigonus en Alexander. Wanneer naderhand de eerſte van deze beiden, met behulp der Parthiërs, zich meester maakte van Jeruzalem, en Hyrcanus en Phaſaël gevangen nam, toog Herodes naar Rome, en werd daar, op de veelvermogende, of liever bevelende voorſpraak van Antonius en Caeſar Octavianus, naderhand Augustus genaamd, door den Raad tot Koning van Judæa verklaard, omtrent 40 jaren voor onze gewone tijdrekening, en ruim 35 voor den eigenlijken tijd der Geboorte des Zaligmakers. Hij behield onder de verſcheiden Staatsverwisſelingen, die te Rome voorvielen, zijn gebied, ſchoon zeer afhankelijk van het welbehagen van Antonius en Augustus. Nu meer dan minder derzelver gunst genietende, en meer dan eens in gevaar ſtaande van met dezelve kroon en leven te verliezen, wist hij altoos de genegenheid der bovendrijvende partije te verkrijgen of te herwinnen, en bleef over Judæa heerſchen tot aan zijnen dood, die voorviel in het 37ſte jaar zijner regeringe. Buiten tegenſpraak was hij een Vorst van ongemeene bekwaamheden, bezat eene wonderbare ſchranderheid en vaardigheid van geest, en eene kloekmoedigheid, welke hem bijbleef ook in de hagchelijkſte omſtandigheden. Hij verſterkte en verſierde Jeruzalem, en vernieuwde den Tempel, herbouwende denzelven veel kostbaarder en prachtiger dan die te voren geweest was. Dit werk begon hij in het 18de jaar zijner regeringe, doch hij beleefde de voltooijing niet, dewijl het nog aanliep tot vele (*) jaren na zijnen dood, eer het geheele gebouw, met al zijn toebehooren, voltrokken werd. Hierop doelden de Joden, wanneer zij den Zaligmaker te gemoet voerden: *Zesenveertig jaren is* [*over*] *dezen Tempel gebouwd*, (en het duurde nog lang, eer alles was afgedaan) *en gij*, *zult gij dien in drie dagen oprigten?* Doch zijne goede hoedanigheden werden te eenemaal verdonkerd door de hatelijkſte ondeugden, en vooral door de afgrijſelijke wreedheden, aan welke hij, gedreven door eene onbeteugelde en achterdochtige Staatzucht, in zijne gevorderde jaren zich ſchuldig maakte. Deze deed hem niets ſparen, zelfs niet zijne eigen Naastbeſtaanden, wanneer hij eenig vermoeden tegen dezelven had opgevat. Hij had zich tot eene Huisvrouw verkregen Mariamne, de Kleindochter van Hyrcanus, om door

dit

(*) Omtrent 60.

dit Huwelijk zich den Joden, die altoos het geſlacht der Maccabaeën eene hooge achting toedroegen, aangenaam te maken. Niet te vrede met een gebied te bezitten, waarop Hyrcanus veel gegronder regt had, en ſteeds vreezende voor eene omwenteling tot deszelven voordeel, beroofde hij dezen niet alleen van alle gezag, maar achtte zich niet veilig voor dat hij den vreedzamen Grijsaard om het leven had doen brengen. Ariſtobulus, de Broeder van Mariamne, moest de gunst des Volks, zonder eenig misdrijf van zijnen kant, op dezelfde wijze boeten. Hij beminde zijne Mariamne, maar met de liefde van eenen Dwingeland. Tot tweemalen toe had hij, zijn leven in gevaar achtende, geheim bevel gegeven, om, op de tijding van zijnen dood, ook Mariamne te ſlagten, opdat niemand anders haar mogt bezitten. De onvoorzigtige ontdekking van deze afſchuwelijke verborgenheid vervoerde hem tot eenen woedenden minnenijd, welke der ongelukkige Mariamne, en Herodes eigen Oom Joſephus, op aanhitſing van Salome, des Konings Zuster, het leven kostte. Niet lang daarna onderging zijne Schoonmoeder hetzelfde lot. En hierbij bleef het niet. Twee Zonen, welke hij bij Mariamne verwekt had, Alexander en Ariſtobulus, werden beſchuldigd eenen aanſlag tegen zijne regering gemaakt te hebben, en, ſchoon het misdrijf verre was van bewezen te zijn, ter doodſtraffe veroordeeld. Naauwelijks vijf dagen voor zijnen dood werd tegen eenen derden Zoon Antipater, doch van wiens ſchuld meerdere blijken waren, hetzelfde vonnis uitgeſproken en volvoerd. Ja zoo verre ging zijne woede, dat hij, wetende hoe zeer de Joden zijne wreedheden vloekten, op zijn ſterfbed zijne Zuster Salome gelastte, ja haar bezwoer bij de liefde, welke hij haar toedroeg, dat zij eene groote menigte der Aanzienlijkſten, welken hij in eene openbare ſchouwplaats had doen opſluiten, terſtond na zijn overlijden wilde doen ter dood brengen, opdat het Volk genoodzaakt mogt zijn over zijn afſterven rouw te dragen. Hij was het, tot welken de Oosterſche Wijzen kwamen, om naar den nieuwgeboren Koning der Joden te vernemen, en die het bekende bloedbad aanrigtte onder de Bethlehemſche kinderen, gelijk in het IIde Hoofddeel van Matthæus Evangelie verhaald wordt: een gruwelſtuk, welks afgrijsſelijkheid zelve ſomtijds tot een voorwendſel gediend heeft om

de

de echtheid van dat verhaal in twijfel te trekken, even als of eenige euveldaad te snood ware voor zulk een monster, en hij, die niet schroomde zich met het bloed zijner eigen kinderen te bezoedelen, eenige zwarigheid zoude gemaakt hebben in den moord van anderen, wanneer zulk een stap hem konde verlossen van de vreeze voor eenen Mededinger naar zijne heerschappije. Doch ik wende het oog van deze gruwelen, en zal alleenlijk nog melden, dat, in het 70ste jaar zijns ouderdoms, eene ijselijke ziekte, verzeld van teisterende pijnen, die hem somtijds vervoerden tot pogingen om geweldige handen aan zichzelven te slaan, na langdurige folteringen, een einde van zijn leven maakte.

2. Herodes de Groote liet, bij zijn sterven, zoo veel wij weten, vier Zonen na, verwekt bij verscheiden Vrouwen; Archelaus, Herodes Antipas, Philippus, en Herodes Philippus. De Moeder des laatstgemelden had zich schuldig gemaakt aan eene zamenzweringe tegen de regeringe van haren Echtgenoot, was daarom van denzelven verstooten, en haar Zoon uitgesloten van de opvolginge. Tusschen de drie overigen verdeelde Herodes bij uitersten wille zijne Staten, na vooraf daartoe verlof van Augustus verworven te hebben.

a. ARCHELAUS moest Judæa bezitten met den Koninklijken titel. Ten opzigte van de bezittinge bevestigde Augustus den wil des Vaders, maar weigerde de Koninklijke waardigheid, of liever stelde het verleenen derzelve uit, tot dat Archelaus door zijne besturinge zoude getoond hebben dien hoogen rang waardig te zijn. Intusschen werd hem de titel van Landsvorst (*) toegelegd. Van hem zegt de Evangelist Matthæus, dat Jozef, bij zijne terugkomst uit Egypte, hoorende, *dat Archelaus in Judæa Koning was, in de plaatse van zijnen Vader Herodes, vreesde daar heen te gaan.* Dat Archelaus in deze plaatse Koning genoemd wordt, is misschien daaruit ontstaan, dat die waardigheid hem door zijnen Vader was toegelegd, en men bij Jozef's wederkomst nog geene tijding had rakende de uitspraak van Augustus. Ook hadden de Joden hem reeds met dien naam begroet; doch hij was voorzigtig genoeg geweest, om denzelven, zonder de goedkeuring des Keizers, niet aan te nemen. Het

(*) Ethnarcha.

Het kan ook zijn, dat het woord *Koning zijn*, of, gelijk men ruim zoo naauwkeurig had kunnen vertalen, *als Koning heerschen*, door den Evangelist in eene ruimere beteekenisse van *regeren* in het algemeen gebruikt worde, gelijk wij daarvan beneden nog een voorbeeld zullen aantreffen. Archelaus had de ondeugden van zijnen Vader, maar niet deszelven bekwaamheid. Wreed en achterdochtig, ontzag hij niets om zich geducht te maken bij zijne Onderzaten, in plaatse van derzelver genegenheid tot zich te trekken. Te regt schroomde Jozef, zich onder het gebied van eenen zoodanigen Vorst te begeven met zijne Huisvrouwe en het dierbare Kind, dat zijner zorge was aanbevolen. Archelaus tergde zoo lang het geduld der Joden, dat zij eindelijk hem aanklaagden bij Augustus, met dat gevolg, dat hij, na eene regering van ruim 9 jaren, in het 6de jaar onzer gewone Tijdrekeninge, van alle gezag beroofd, en, met verbeurdverklaringe zijner goederen, naar Vienne, in Frankrijk, werd in ballingschap gezonden.

Na de verbanning van Archelaus werd Judæa in een Wingewest veranderd, en, gedurende eenige jaren, geregeerd door Stadhouders. Van dezen meldt de Schriftuur niemand dan Pontius Pilatus, die, van het 25ste of 26ste jaar onzer Tijdrekeninge, gedurende 8 of 10 jaren het bewind in handen had. Door zijne bedorven zeden, gierigheid en wreedheid, en niet minder door zijne pogingen om Afgodsbeelden in Jeruzalem ten toon te stellen, tergde hij de Joden, zoo dat zij eindelijk bij Tiberius, die zijnen Stiefvader Augustus in de regeringe was opgevolgd, te wege bragten, dat Pilatus werd opontboden om rekenschap te geven van zijne besturinge. Dat in zijnen tijd de Zaligmaker den kruisdood onderging, is te bekend dan dat ik het behoeve te melden. Hij gaf daartoe, schoon ongaarne, zijne toestemming, zoo om den Joden eenig genoegen te geven door de opofferinge van iemand, in wien hij weinig belang stelde, als om hunne beschuldigingen bij den achterdochtigen Tiberius, als ware Pilatus een begunstiger van oproerigen, voor te komen. Bij die gelegenheid zeiden de Joden, dat het hun niet *geoorlofd* was *iemand te dooden*. Waarschijnlijk bedoelden zij hiermede, dat hun dit niet vrijstond zonder het verlof des Stadhouders. Somtijds werd hun dit verlof in het algemeen gegeven, vooral in zaken, welke hunnen Godsdienst betroffen, terwijl zij

in Staatszaken misschien eene bijzondere vergunning noodig hadden, daar zelfs, zonder zulk eene vergunning, welke nu gemakkelijker dan bezwaarlijker verworven werd, de Hoogepriester den grooten Raad, of het Sanhedrin, niet mogt bijeenroepen. Hierbij kwam, dat de verbitterde Joden den Zaligmaker de schandelijkste straf der Roomsche slaven, den verschrikkelijken kruisdood, wilden doen ondergaan, welke in hunne wetten niet bekend was. En deze is de beste weg om het zeggen der Joden tot Pilatus overeen te brengen met hun gedrag in de zaak van Stephanus (*). Hoe dit zij, in den tijd van Pilatus begon en eindigde de prediking van Jezus; waarom ook de H. Lucas aanteekent, dat Joannes de Dooper een aanvang maakte van zijne predikinge, *in het vijftiende jaar der regeringe van den Keizer Tiberius, als Pontius Pilatus Stadhouder was over Judæa, en Herodes Viervorst over Galilæa, en Philippus zijn Broeder Viervorst over Ituræa en het Land van Trachonitis, en Lysanias Viervorst over Abilene.* — Met dezen laatsten zullen wij ons niet ophouden. Hij behoorde niet tot het Geslacht van Herodes, en was geen Jood, maar beheerschte alleenlijk in dezen tijd het naburige Abilene.

β. HERODES, van welken de H. Lucas spreekt in de zoo even aangehaalde woorden, is HERODES ANTIPAS, Zoon van Herodes den Grooten, welken de Vader Galilæa en Peræa, Landschappen in het Noorden van Judæa, aan wederzijde der Jordane gelegen, tot zijn aandeel had toegelegd. Hij bleef ook in het geruste bezit dier Landen, gedurende den tijd van 42 jaren. Van hem vinden wij meermalen gewag in de schriften des N. Verbonds, in welke hij somtijds, in eenen ruimen zin, *Koning* wordt genoemd; met welken titel misschien zijne Hovelingen hem vleiden: schoon hij inderdaad geene hoogere waardigheid bezat dan die van Viervorst. Tot hem zond Pilatus den gevangen Jezus. Meer was hij genegen tot pracht en wellust dan tot wreedheid of dwingelandij. De onbetamelijke involging der eerste vervoerde hem nogtans tot de laatste. Herodias, de Dochter van Aristobulus, was gehuwd aan Herodes Philippus, dien Zoon van Herodes den Grooten, welken de Vader van de opvolginge had uitgesloten. Antipas, door eene

(*) Vid. VENEMA, *Hist. Eccles.* T. II, p. 561 sqq.

eene ongeoorlofde liefde gedreven, ontroofde zijnen Broeder deze Vrouw, en liet zich door dezelve geheel beſturen, ook tegen zijn eigen beter oordeel. Hij was het, die op hare aanhitſing Joannes den Dooper in de gevangenis deed werpen, en, na langen tegenſtand, ter oorzake van eene onbezonnen belofte, onthoofden. Doch deze bloedſchendige minnehandel berokkende zijnen ondergang. Want wanneer Keizer Cajus Caligula, in het jaar 37, den Koninklijken titel had geſchonken aan Herodes Agrippa, den Broeder van Herodias, liet Antipas, hoewel ſchoorvoetende, zich door deze ſtaatzuchtige Vrouwe overhalen om naar Rome te reizen, en aldaar dezelfde waardigheid voor zichzelven te verzoeken. Doch, in plaatſe van die gunst te verwerven, werd hij, op beſchuldigingen door Agrippa tegen hem ingebragt, van gebied en goederen beroofd, en naar Frankrijk in ballingſchap gezonden met zijne Vrouwe, de bewerkſter van zijn ongeluk.

7. Philippus, de Viervorst van Ituræa en Trachonitis, Landen ten Oosten der Jordane, benoorden Peræa, moet niet verward worden met dien Herodes Philippus, van welken ik reeds geſproken hebbe. Behalve dat Philippus ſtierf zonder kinderen verwekt te hebben, daar Herodias uit haar eerſte huwelijk ten minſte ééne Dochter had, welke Antipas verlokte tot zijne onvoorzigtige belofte, werd deze Dochter zelve de Huisvrouw van den Viervorst Philippus. Deze was een uitmuntend Vorst, een liefhebber van den vrede, een handhaver der geregtigheid, en, door eene wijze en gematigde regeringe, bemind bij zijne onderdanen. Meermalen hield zich de Zaligmaker op in zijn gebied, wanneer de vervolgzieke aanſlagen der verbitterde Pharizeërs hem deden beſluiten Judæa voor eenigen tijd te verlaten. Philippus ſmaakte ook de vruchten zijner lofwaardige handelwijze in het genot eener ongeſtoorde rust, en ſtierf in vrede, na eene regering van omtrent 37 jaren. De landen, over welke hij geheerscht had, werden eerst geſteld onder het bewind van den Landvoogd van Syrie; maar naderhand door Keizer Caligula, in het 37ſte jaar onzer Jaartellinge, geſchonken aan

3. Herodes Agrippa. Deze was de Zoon van Ariſtobulus, en Kleinzoon van Herodes den Grooten. Van zijns Vaders Moeders zijde was hij afkomſtig uit het Geſlacht der Maccabaeën. Geen der nakomelingen van zij-

zijnen Grootvader kwam tot dien trap van magt en aanzien, welken hij beklom, daar het hem gelukte al de Staten, eertijds door den ouden Herodes bezeten, onder zijn gebied te krijgen. Hij is de Herodes, van welken in onzen tekst gesproken wordt. Ik zal daarom straks nader van hem spreken, en hier nog alleenlijk bijvoegen, dat hij stierf omtrent het 44ste jaar onzer Tellinge, en eenen Broeder had, ook Herodes genaamd, welken de Landstreek van Chalcis, omtrent den berg Libanon, met den Koninklijken titel, was geschonken.

Na zijnen dood werd Judæa weder tot een Wingewest gemaakt, en gesteld onder het bewind van Stadhouders, welker meesten, door gedurige en herhaalde mishandelingen, de Joden, die van zelven maar al te sterk haakten naar verandering en vrijheid, dermate tergden, dat eindelijk, onder Gessius Florus, den laatsten en misschien den allerondeugendsten van deze Stadhouderen, de zaak tot een openbaren opstand kwam, die eindigde in de verwoesting van Jeruzalem en den Tempel, en in de uiterste omkeering van den Joodschen Staat. Van twee dezer Stadhouderen gewaagt de H. Lucas in zijne Handelingen der Apostelen, van Felix, wiens Vrouw was Drusilla, de Dochter van Herodes Agrippa, die haren eersten Echtgenoot had verlaten; en van Porcius Festus. Onder het bewind des eersten werd Apostel Paulus gevangen genomen, en onder den laatsten verdedigde hij zich, in tegenwoordigheid van

4. Den Koning AGRIPPA. Herodes Agrippa had bij zijn overlijden eenen Zoon nagelaten, Agrippa genoemd, welke toen den ouderdom van 17 jaren bereikte. Hij volgde zijnen Vader niet op in de regeringe. Onder voorwendsel, dat hij te jong en onbedreven was, om een zoo balsturig Volk, als de Joden, in toom te kunnen houden; maar misschien inderdaad om de schraapzucht der Hovelingen, die op het Stadhouderschap van Judæa vlamden, te voldoen, wist men Keizer Claudius over te halen om Agrippa van de opvolging uit te sluiten. Deze werd evenwel te Rome niet geheel vergeten. Wanneer zijn Oom, Herodes, de Koning van Chalcis, in het 47ste jaar onzer Tellinge was gestorven, werd dit gebied, in het volgende jaar, door Claudius geschonken aan Agrippa, te gelijk met den Koninklijken naam, het bestuur over den Tempel te Jeruzalem

met deszelven ſchatten, het regt van den Hoogepriester aan te ſtellen, en deszelven plegtgewaden onder zijne bewaring te hebben. Eenige jaren later werd Chalcis weder gegeven aan Ariſtobulus, den Zoon van den vorigen bezitter Herodes; terwijl Agrippa, zijne overige waardigheden behoudende, een grooter gebied bekwam dan het vorige, namelijk de Landen Ituræa en Trachonitis, welke, in vroeger tijden, zijnen Oudoom Philippus hadden toebehoord. Hij werd verdacht gehouden van eene bloedſchendige gemeenſchap met zijne Zuster Berenice, dezelfde, die hem verzelde, wanneer Apostel Paulus zich in zijne tegenwoordigheid verdedigde. Hij beleefde den rampzaligen ondergang van zijn Vaderland. Te vergeefs deed hij alles, wat van hem afhing, om de woedende Joden tot bedaren en tot tijdige onderwerping aan de magt der Romeinen te brengen. Te vergeefs poogde Berenice eerst bij den Stedehouder Gesſius Florus eene betere behandeling voor de onderdrukte inwoners van Jeruzalem te verwerven, en daarna hare ongelukkige Landgenooten tot geduld en lijdzaamheid te bewegen. De tijd was nu gekomen, waarin Gods langgedreigde oordeelen over een ongehoorzaam en hardnekkig Volk uitgevoerd, en van den prachtigen Tempel, volgens des Zaligmakers voorzegginge, de eene ſteen niet op den anderen zoude gelaten worden. Agrippa had niet alleen het hartzeer van dit alles te aanſchouwen, maar was genoodzaakt de zijde der Romeinen te kiezen, wilde hij niet in den algemeenen val van den Joodſchen Staat verpletterd worden, en zelfs zijne magt bij de hunne te voegen, ter voltooijinge van de ellenden zijner rampzalige Landgenooten. Na de verwoesting van Jeruzalem begaf hij zich met Titus naar Rome, en leefde daar in eere en aanzien tot in eenen gevorderden ouderdom, onder de regering der Keizeren uit het Geſlacht van Vespaſianus. — Doch het is tijd, dat ik nog iets zegge van den Vader van dezen Agrippa.

II. HERODES AGRIPPA was, na den geweldigen dood van zijnen Vader, te Rome opgevoed met Druſus, den Zoon van Tiberius. Wanneer Druſus was geſtorven, zocht en verkreeg hij de gunst van Cajus Caligula, den Zoon van Germanicus, na eene reis naar Judæa gedaan, en de van daar medegebragte goederen onder de Hovelingen van Tiberius verkwist te hebben. Eene zeer onvoorzigtige uitdrukking deed hem niet alleen de gunst van

van Tiberius verliezen; maar ook in ketenen ſlaan. Uit deze werd hij evenwel verlost, zoo ras de regering kwam in handen van Caligula, die hem niet alleen in vrijheid ſtelde, maar, gelijk ik reeds hebbe aangemerkt, begiftigde met de Koninklijke waardigheid en het gebied van zijnen overleden Oom Philippus. Drie jaren later voegde Caligula hierbij Galilæa en Peræa, welke Herodes Antipas had bezeten. En dit alles vermeerderde Keizer Claudius, in het volgende jaar, met Judæa, Idumæa en Samaria. Hiermede waren al de bezittingen van zijnen Grootvader in zijne handen geſteld. Gedurende het leven van Caligula had hij eene reis gedaan naar zijne nieuwe bezittingen, maar was vervolgens naar Rome gekeerd, en had, na den dood van Caligula, veel toegebragt om Claudius te verheffen tot de regeringe. Kort daarna keerde hij naar zijn Vaderland, en bleef daar tot het einde zijns levens. Onder zijn bewind kreeg de Joodſche Staat een nieuw leven en geraakte in eenen uiterlijken bloei, welke wel verre ſcheen van eene zoo nabij zijnde omwenteling te voorſpellen. Hij vergrootte Jeruzalem, en zoude de Stad door nieuwe vestingwerken zoodanig verſterkt hebben, dat zij, naar de oorlogswijze van die tijden, onverwinnelijk zoude geweest zijn, indien niet de Landvoogd van Syrie, Vibius Marſus, hem bevolen had het begonnen werk te ſtaken; eenen last, welken Agrippa niet durfde weigeren te gehoorzamen, om zich niet bloot te ſtellen voor de ongenade der Romeinen. IJverig was hij in de waarneminge van den Vaderlijken Godsdienst. Dagelijks deed hij offeranden voor zich in den Tempel offeren. Wanneer de tot uitzinnigheid toe grillige en wreede Caligula zijne eigen beeldtenis te Jeruzalem in den Tempel wilde doen plaatſen, en daar als eene Godheid eeren, in weerwil van alle gebeden en vertoogen der Joden, waagde het deze Agrippa, ſchoon zich blootſtellende aan de zigtbaarſte gevaren, van Caligula ernſtiglijk als eene gunst te verzoeken, dat hij van die onderneming wilde aflaten. Hij verwierf met moeite zijne bede, en zoude misſchien gewaar zijn geworden, dat dit geſchied was ten koste van de gunſte des Keizers, indien niet deze, weinig tijds daarna, van het leven beroofd ware. Gelukkig ware Herodes Agrippa geweest, indien hij in het Godsdienſtige eenen zoo verlichten als vurigen ijver had bezeten. Maar blinde vooroordeelen en haat tegen de

Chris-

Christelijke Leere van den eenen kant, zucht om zijnen Onderzaten te behagen van den anderen kant, zetteden hem aan tot het vervolgen der onschuldige Christenen. Want men kan niet zeggen, dat enkele staatkunde hem bewoog tot deze vervolging. Immers moeten wij uit den tekst besluiten, dat zij eerst begon uit Herodes eigen beweginge. *Omtrent denzelfden tijd*, zegt de H. Schrijver, omtrent den tijd, in welken het Evangelie eerst onder de Heidenen begon verkondigd te worden, *omtrent denzelfden tijd sloeg de Koning Herodes* (zonder dat van iemands aandrijven of staatkundige inzigten gesproken worde) *de handen aan sommigen van de Gemeente, om die kwalijk te handelen. En hij doodde Jacobus, den Broeder van Joannes, met den zwaarde. En toen hij zag dat het den Joden behagelijk was, voer hij voort om ook Petrus te vangen.* Het begin der vervolginge kwam dus van den Koning zelven, die door de gevolgde goedkeuringe der Joden aangemoedigd werd om met dit heillooze werk voort te varen, en verder te gaan dan misschien zijn eerste oogmerk was, of hij zoude gedaan hebben, indien zijne Onderdanen dien bitteren en verstandeloozen ijver hadden afgekeurd. Hoe verre de vervolging zich uitstrekte, en welke mishandelingen den overigen Christenen werden aangedaan, kunnen wij niet bepalen, daar wij van deze gebeurtenisse geene verdere geloofwaardige berigten hebben, dan welke de H. Lucas ons in dit Hoofddeel heeft nagelaten. Hoe Petrus op eene wonderdadige wijze uit de handen des Geweldenaars verlost wierd, is bekend uit de Geschiedenisse. Maar Jacobus was de eerste der Apostelen, die de getuigenis van Jezus opstandinge met zijn bloed bezegelde. Hij was de Broeder van Joannes, de Zoon van Zebedaeus, en moet wel onderscheiden worden van eenen anderen Apostel Jacobus, den Zoon van Alphaeus, ook wel Jacobus den Kleinen genoemd, den Schrijver van den Brief, welke, in de Verzamelinge van de Boeken des N. Verbonds, zijnen naam draagt. De Jacobus, van welken onze tekst spreekt, was een van de meest begunstigde Leerlingen des Zaligmakers. Hij was, nevens zijnen Broeder Joannes en Simon Petrus, ooggetuige van Jezus verheerlijkinge op den Berg. Met dezelfden verzelde hij zijnen Meester in den Hof Gethsemane. Van eenen ijverigen en driftigen aard, verzochten hij en zijn Broeder, door tusschensprake van hunne Moeder, de eerste plaatsen

ſen in Jezus, zoo zij toen waanden, tijdelijk Koningrijk. Dezelfde twee Broeders wilden, in hunnen onbedachten ijver, een Samaritaansch vlek, welks inwoners Jezus eenen nacht herberg weigerden, door vuur uit den hemel, dat is door den blikſem, verdelgen, gelijk Elias gedaan had aan de manſchap, welke door Ahazia tegen hem was uitgezonden. Jezus berispte hunnen oploopenden ijver, en, volgens de gisſing van eenen der voornaamſte Geleerden onzer Eeuwe, gaf hij, bij deze gelegenheid, hun den naam van *Boanerges*, of *Zonen des Donders*, om hun altoos dit voorval in geheugen te doen blijven, en tegen dergelijke buitenſporigheden nadrukkelijk te waarſchuwen. De ſchriften van den H. Joannes wijzen uit, welken invloed de lesſen van zijnen hemelſchen Meester op hem hadden. Zijn verſtand door dezelve verlicht, zijn ijver geheiligd zijnde, beſteedde hij beide om zijnen medemenſchen den weg des levens bekend te maken, en zijnen Geloofsgenooten de vurigſte liefde jegens God, hunnen opperſten Weldoener, jegens Christus, hunnen Verlosſer en Voorſpraak, jegens elkanderen, en jegens alle menſchen in te boezemen. Wij mogen niet twijfelen, of Jezus Leer en Voorbeeld, gepaard met de verlichtinge van den H. Geest, had op Jacobus dezelfde uitwerking. Dan het behaagde Gode, hem vroeg van zijnen post te roepen, ten langſte niet meer dan 15 jaren na Jezus Hemelvaart, tot het genot dier *onverderfelijke, onbevlekkelijke en onverwelkelijke erfenisſe, die in de hemelen bewaard is voor allen, die in de kracht Gods door het geloove bewaard worden.* Te willen vragen, waarom God niet zoo wel hem als Petrus uit den kerker verloste, zoude vermetel zijn, en een indringen in de raadſlagen der Voorzienigheid, welke wij met ſtilzwijgende verwonderinge moeten eerbiedigen.

Herodes Agrippa overleefde niet lang deze zijne wanbedrijven. Eene buitenſporige laatdunkendheid deed hem dulden, dat, bij eene gehoorgeving aan de Tyriſche Afgezanten, laffe vleijers hem toeriepen: *Eene ſtem van eenen God en niet eens menſchen!* Oogenblikkelijk volgde de Goddelijke wraak op dit gruwelſtuk, een der ſnoodſten, aan welken een Jood zich konde ſchuldig maken. *Van ſtonden aan ſloeg hem een Engel des Heeren, daarom dat hij Gode de eer niet gaf: en hij werd van de wormen gegeten, en gaf den geest*, gelijk de Evangelist ver-

verhaalt omtrent het einde dezes Hoofddeels; waarbij wij nog uit Josephus (*) kunnen voegen, dat hij zelve zijne dwaasheid erkende, en de laffe vleizucht zijner Hovelingen bestrafte, toen hij door de verschrikkelijke kwale was aangegrepen en den dood te gemoet zag, die hem, na dat hij vijf dagen in de ijselijkste pijnen had doorgebragt, uit de wereld rukte, in het 54ste jaar zijns ouderdoms.

(*) *Ant.* Lib. XVIII. c. 8.

WAARNEMING VAN EENEN UITGEBREIDEN KANKER IN DE ONDERLIP, DOOR DE OPERATIE VOLKOMEN GENEZEN.

(Medegedeeld door het Gezelschap onder de Zinspreuk: *ter bevordering der Genees-, Heel- en Verloskunde*, te *Hoorn*.)

Kort na dat wij den Heere VAN WIJ in het voorheen gemeld geval (*) verzocht hadden, het onder zijn Ed. berustend Kankermiddel ons te willen toezenden, vervoegde zich bij ons Gezelschap een behoeftig man, met name FREDRIK SCHERMER, wonende te *Ooster-Blokker*, oud 47 jaren, gehuwd, hebbende 8 kinderen in leven, van een gezond en vrolijk gestel, met een' zeer aanmerkelijken en affchuwelijken *Ulcus* aan de onderlip; welk ongemak, ruim 3 jaren geleden, begonnen was met een kleinen barst, en van tijd tot tijd grooter zijnde geworden, zoo dat hetzelve toen (zijnde den 17 April 1809) de grootte had bereikt van meer dan één en een half duim in diameter; de omliggende deelen zoo min als de *Glandulæ submaxillares* waren hard noch opgezet; in het midden des gebreks was eene opening, uit welke eene ichoreuse stoffe vloeide; de *Ulcus* breidde zich aan de buitenzijde uit, zoo dat het den linker hoek des monds begon in te nemen: aan de binnenzijde des gebreks vertoonde zich inflammatie en eenige excoriatiën, als

(*) Zie het *Mengelwerk* van het vorig No.

alsmede eene kleine opening of zweer. Deze man verhaalde ons, verscheidene middelen reeds ter genezing beproefd te hebben; als ook dat de zoogenaamde *Nonnen van Rees* haar middel bij hem hadden aangewend, en hem een jaar te voren voor volkomen genezen hadden verklaard: daar hij nu zag, dat men hem bedrogen had, en zijn ongemak hoe langer hoe hinderlijker werd, terwijl de pijnen en scheuten soms hevig waren, verzocht hij onze hulp. Wij beschouwden het gebrek eenparig voor eene wezenlijke *Carcinoma*, en waren het al zeer spoedig eens, om (veronderstelt de Kunstbewerking nog mogelijk zijnde) dezelve aan hem, als het eenigst middel ter genezinge, voor te stellen: evenwel, daar wij met den Heer VAN WIJ over andere Kankergebreken in onderhandeling waren, besloten wij, zijn Eds. gevoelen ook over dit gebrek te vragen, en wel of ook in dit geval zijn Ed. Kankermiddel, of het mes, dienstig zoude zijn? — waarop wij zeer spoedig eene vriendelijke Missive van zijn Ed. ontvingen, waarin zijn Ed. ons raadde, de Kunstbewerking ter uitvoer te brengen, zorg dragende dat het ongemak ruim genoeg weggenomen wierde; waartoe men dan ook dadelijk besloot: terwijl de Patient zijne toestemming gaf, om dezelve op den 12 Mei 1809 te ondergaan.

De Heer NIEROP deed de Operatie op de gewone wijze, beginnende zijne insnijding met de Bistouri aan de regterzijde van het ongemak, ½ duim van den hoek des monds, strekkende zich de snede in eene schuinsche rigting uit, tot over de kin; terwijl zijn Ed. zijne tweede snede in den hoek des monds aan den linkerkant begon, en door eene *induratie*, welke men toen kort daarbij ontdekte, genoodzaakt was, een gedeelte der wangspieren door te klieven, makende zijne snede weder in eene schuinsche rigting, zoo dat dezelve in een gelijk vlak met de eerste op de kin uitkwam: schoon dus bijna de geheele lip, met een klein gedeelte der wangspieren, was weggesneden, had er echter weinig *Hæmorrhagie* plaats. Na de wond gezuiverd te hebben, deed zijn Ed. de omgewonde hechting met eene zilveren naald, van een stalen punt voorzien, waarmede zijn Ed. drie hechtingen, eerst aan het onderste gedeelte der wonde, toen in het midden, en eindelijk in het roode van de lip, in het werk stelde; zorg dragende, om ver genoeg van de randen der wonde bij het doorsteken

af

af te blijven, waardoor zijn Ed. gelegenheid had, de draden des te sterker te kunnen aanhalen; hetgeen in dit geval gebeuren moest, vermits het stuk, dat er uitgesneden was, aan deszelfs bovenkant meer dan twee duimen uitgestrektheid had: — verders ondersteunde zijn Ed. de hechting door goede strooken welklevende hechtpleister, en met het vereenigend verband; bevelende den Patient, zich in alles rustig te gedragen (*).

Daar er zich in de 4 eerste dagen na de Operatie geene toevallen van pijn, zwelling of ontsteking opdeden, lieten wij het verband tot den 4den dag zitten; alleen vernieuwde men den zwachtel.

Den 6den dag werd het geheele verband en de naalden voorzigtig weggenomen, alsmede de hechtpleisters; wij hadden het genoegen van te zien, dat de randen der wonde zich volmaakt vereenigd hadden, en er niets meer dan eene streep of lijn van het likteeken te zien was; dan de naaldsteken suppureerden sterk, hetgeen vooral daaruit voortkwam, doordien het verblijf van den Lijder en het weder zeer warm waren, hetgeen zeer veel broeijing had veroorzaakt, zijnde er reeds bij het afnemen des verbands een putride reuk bij hetzelve; deze zweren met een à twee met *Balf. Arcaei* besmeerde wieken verbonden hebbende, legde zijn Ed. de strooken hechtpleister met het vereenigend verband tot ondersteuning der hechting weder aan. Jammer was het, dat wij de naalden niet een of twee dagen eer hadden uitgebragt, om reden dat er reeds twee naaldsteken een groot gedeelte der lip hadden doorgeknaagd; dan, uit hoofde dat alles zich zoo wel liet aanzien, en uit vreeze dat de vereeniging nog niet sterk genoeg zijn zoude, omdat er zoo veel verlies van substantie geweest was, hadden wij de wegneming tot den zesden dag verschoven,

(*) Daar binnen eenige dagen de *Carcinoma* aanmerkelijk toegenomen was, en spoedig de geheele lip en wang zoude ingenomen hebben, moesten wij ons haasten met de Operatie in 't werk te stellen; anderzins hadden wij zeker eenige dagen of weken te voren het voorbereidend verband van den Heer LOUIS of van VAN DER HAAR aangelegd; dan, wij hadden van eenen anderen kant tot ons voordeel, dat het eene groote lip was, welke, benevens de wangspieren, zeer rekbaar waren, hetgeen bij de vereeniging van de randen der wonde zeer te pas gekomen is.

ven, hetgeen de genezing een weinig deed vertragen; dan, niettegenstaande dezen hinderpaal der vroegere genezing, bleef men dagelijks de zweren, die door het te lang blijven zitten der naalden veroorzaakt waren, op dezelfde wijze suppuratief verbinden, en wij hadden het genoegen, om, drie weken na de Operatie, den Patient volkomen, en zonder eenige mismaaktheid der lip, genezen te zien. Dewijl het nu reeds vijf maanden geleden is, zonder dat de Patiënt eenige pijn of scheuten in de lip gevoeld heeft, zoo vertrouwen wij, dat wij het ongemak ruim genoeg zullen hebben weggenomen.

Hoorn, den 13 van Wijnmaand 1809.

Uit naam van het Gezelschap voornoemd,

J. G. REPELIUS, *Secretaris*.

HISTORISCH VERSLAG DER UITBARSTINGEN VAN DEN VESUVIUS.

Van alle de groote verschijnsels in de natuur is, misschien, een der meest ontzettenden voor de verbeelding, en een der geduchtsten in de zaak zelve, de uitbarsting der brandende bergen. Zij tasten ons aan in alle onze zintuigen; het vuur, welk haar bezielt, dwingt alle hoofdstoffen om met hetzelve aan te spannen ten vernielinge van al wat hen omringt.

Even snel treffen zij als de donder; even als deze kondigen zij zich aan door eene geduchte verwoesting: zij doen de aarde rijzen, even gelijk de winden den oceaan zich doen verheffen; en, terwijl zij onze woningen inzwelgen door rivieren van vuur, openen zij onder onze voeten kolken van brandende zwavel.

Van den anderen kant is, over 't geheel genomen, niets bekoorlijker, niets verrukkender, dan de ommestreken dier gevaarlijke stookplaatsen; 't is, als of de natuur den mensch, welken zij zouden kunnen verzwelgen, heeft willen schadeloos stellen, door alle de bekoorlijkheden, die hem aan dien grond moeten verbinden. Zij heeft den spelenden inval gehad van hen op de gelukkige eilanden te plaatsen, in *Peru*, op *Sicilie* en in de wellustige velden van

Napels; zoodat, in een eigenlijken zin, mag gezegd worden, dat de dood aldaar onder bloemen is begraven. De bloemen en de dood schijnen aldaar zelfs vereenigd te zijn, als het gewrocht met de oorzaak. Indedaad, blusch deze verschrikkelijke fornuizen uit, en de grond, dien zij verwoesten, zal zijne vruchtbaarheid verliezen; het zal een vreedzamer en veiliger verblijf worden. De bewoner, genoodzaakt voor moeijelijker pogingen een schraler levensonderhoud te koopen, zal gevaren betreuren, die door zoo vele genietingen vergoed worden.

't Zij het eene speling der natuur zij, die geen ongemengd genoegen schenkt, of een gedwongen gevolg harer wetten, van welke het onmogelijk is, en geene bate zoude doen, de oorzaak te vinden, zeker is het in allen gevalle, dat de nabuurschap der brandende bergen altijd gevaarlijk is, en altijd zal gezocht worden.

Vader DE LA TORRE, een der geleerdste en moedigste natuurkundigen van *Italie*, heeft, in den jare 1759, omtrent den *Vesuvius* aanmerkingen gemaakt, zoo naauwkeurig als wetenswaardig, van welke wij de volgende zullen mededeelen.

Tot aan den jare 70 van onze jaartelling had de *Vesuvius* niets dan vuur gespogen, en meer nieuwsgierigheids dan schriks verwekt. In dat jaar, onder eene regering door deugden vermaard, schudde de berg met een schrikwekkend gedruisch; hij wierp asch en steenen uit, niet tot in *Syrie* en *Egypte*, zoo als een grootspreker van dien tijd verzekert, maar tot eenen afstand, groot genoeg om *Rome* eenen schrik aan te jagen, en in genoegzame menigte, om twee geheele steden, *Herculanum* en *Pompeia*, te begraven.

In de derde eeuw, in den jare 203, deed de *Vesuvius* van nieuws alles beven, wat in zijne nabijheid lag. In de vijfde, zesde, zevende en tiende eeuw jaagde hij denzelfden schrik aan; maar tot nog toe had hij geene Lava gespogen, dat wil zeggen, zwavelachtige stoffen, met verglaasde aarde en gesmoltene metalen gemengd, die sedert deze uitvloeijingen gekenmerkt hebben. 't Was in den jare 1049, dat men voor de eerstemaal al siddederende eene beek van deze stoffe volgde, die uit den mond des bergs tot in de zee vloeide.

In de twaalfde, veertiende en zestiende eeuw gebeurden er in alles slechts vier uitbarstingen, van welke zelfs

de

de uitwerkſels niet zeer merkwaardig waren. Maar in de zeventiende eeuw, te weten den 16 December 1631, openden zich zeven ſtroomen van zwavel, harst en ijzerachtige aarde eenen doortogt, en verſpreidden verwoesting allerwegen. In de jaren 1660, 1682 en 1694 gebeurden er telkens uitbarſtingen; de laatſte duurde zelfs eenige jaren.

In de achttiende eeuw heeft men uitbarſtingen gehad in de jaren 1701, 1704, 1711, 1717, 1730, 1737, 1751, 1754, 1760, 1767, 1779, 1781, enz. enz.; allen gingen van ſchrikwekkende toevallen verzeld; vreeſelijker inzonderheid was de laatſte dan alle de anderen. De berg, zeggen de nieuwspapieren van dien tijd, ſchoot eene vuurkolom uit van drieduizend roeden hoogte, 't geen misſchien wat vergroot is; maar, welke ook de hoogte moge geweest zijn, het uitwerkſel was verwonderlijk en verſchrikkelijk.

Men verbeelde zich dezen vuurklomp, tot eene onmetelijke hoogte boven den vuurberg opklimmende, van verre de zee, de velden en eene prachtige ſtad beſtrijkende, om zijne eigen as ronddraaijende met een geruiſch, dat door de echo werd herhaald, in alle rigtingen doorſneden van vuurpijlen en gloeijende ſteenen, die den gloed vermeerderden; en men zal erkennen, dat het geoorlofd zijn zoude, zelfs aan onverſaagde wijsgeeren, getuigen van dit ſchouwſpel, van angst zoo wel als van verwonderinge te zijn doordrongen.

Veel is er van de Lava's van den *Veſuvius* geſproken; maar de oorzaak van dit verſchijnſel, dunkt mij, heeft men niet genoeg verklaard.

Dat uit eene brandende ſtookplaats vlammen oprijzen; dat eene gistende Mijn den omringenden en haar drukkenden grond doe ſchudden; dat dezelve ſteenen, asch en water tot op eenen grooten afſtand rondom verſpreide: dat alles bevat niets verwonderlijks, niets, 't welk met de gewone wetten der natuur niet overeenſtemt, niets, 't welk wij niet kunnen nabootſen, en wij indedaad niet nadoen, wanneer de noodzakelijkheid die groote en geduchte proeven gebiedt, die het voornaamſte werktuig des oorlogs zijn geworden. Het is eene eigenſchap der vlamme, dat zij om hoog klimt; water, bijkans even zoo vloeibare asch, puimſteen, die, bij eene groote uitgebreidheid, eene naauwelijks beſtaanswaardige zwaarte bezit, alle dezen kunnen aan de

werking des vuurs, 't welk zich van dezelve tracht te ontdoen, geenen tegenſtand bieden.

Maar dat ineengedrongene ſtoffen, wier ſmelting de zwaarte niet heeft verminderd, die, te midden eener toevallige vloeibaarheid, alle de andere eigenſchappen van digte en vaste ligchamen behouden, door de kracht der kokinge alleen, tot eene hoogte van 150 roeden klimmen; dat zij, de randen diens onmetelijken ketels overſtroomd hebbende, blijven voortloopen onder de gedaante eener vloeibare maar taſtbare vlamme, terwijl de ſtookplaats, verſcheiden dagen achtereen, deze bron van vuur blijft voeden, zoodat zij in den boezem des bergs eenen ſprong van meer dan 900 voeten in de hoogte vorme, en van binnen eene rivier van verſcheiden mijlen: dit is iets, 't welk de natuurkunde moeite heeft te begrijpen, er zelfs eene verklaring van gevende, en het reſultaat van eene kracht, welke de verbeelding naauwelijks durft berekenen.

Ik heb gezegd, dat door de opborreling of koking het overloopen der Lava ontſtaat. Dit is klaarblijkelijk, omdat in de oogenblikken der ruste de bezonkene ſtoffe eenigermate alleen den bodem des ketels bedekt. Zij klimt, wanneer, door welke oorzaak dan ook, het vuur vermeerdert, en haar in eene ſterker beweging brengt. Indien de uitbarſting ontſtond door vermeerdering van ſtoffe, het inſtorten van eene rots, bij voorbeeld, zou deze onvoorziene last welhaast door de werking van het vuur verjaagd, en in losſe brokken worden uitgeworpen, zoo als het geval is van ſteenen en water, die door eenig toeval op den bodem des krater vallen. Maar dezelve zou niet tragelijk vervoerd worden, bij eene onafgebrokene achtereenvolging, onder de gedaante van vloeiſtoffe, naar de randen, van waar zij, bij mangel aan ſteunſel, zich verſpreidt; men heeft hier het zelfde beginſel, 't welk de melk, koffij, chocolade, alle vette vloeiſtoffen doet overkoken, wanneer zij tot zekeren graad van vuur doordrongen zijn. Niets gebeurt er in deze geduchte kolken, dan 't geen wij dagelijks, zonder er aan te denken, zien voorvallen, in onze keukens, in onze werkplaatſen, en in onze ſmelterijen; het onderſcheid beſtaat alleen in de uitgebreidheid.

Dezelfde Vader DE LA TORRE heeft, in den jare 1751, den loop der Lava aangewezen, welke toenmaals ſtroomde,

de. Op den eerſten Junij, zegt hij, daalde zij neder in de vlakte *Atrio del Cavallo*, beſlaande eene ruimte van zestien palmen, en bijkans eene halve mijl wegs in een uur afleggende; ik ſtond op eenen afſtand van veertien voeten, en ondervond eene zware hitte. Op den tweeden dag was de ſnelheid tien palmen in eene minuut; den derden dag acht palmen; op den zevenden begon zij te bekoelen; acht maanden daarna konde men er over heen loopen, onder het gevoel echter van aanmerkelijke warmte.

Uit al het gezegde volgt, dat de *Veſuvius* niet vroeger dan zints 1800 jaren met gedruisch is beginnen te branden, en dat de werking van zijne ſtookplaats toeneemt met het getal der uitbarſtingen; tot aan de vijftiende eeuw telt men er naauwelijks twaalf, en gedurende den loop der achttiende eeuwe wel veertien.

Indien iets tegen de gevolgen dezer aanmerkinge tot gerustſtellinge zou kunnen dienen, 't zou zijn: 1. dat zints eenige jaren de Lava zich eene afzonderlijke bedding heeft uitgehold, 't geen misſchien de overige deelen des gewests, tot heden toe aan hare verwoestingen blootgeſteld, zal beveiligen; 2. dat deze Lava minder overvloedig is, in vergelijking van die van vroegere eeuwen; 3. dat alle brandende bergen eindelijk zijn uitgedoofd; de *Veſuvius* zal, even als alle andere, ophouden van branden, en dat tijdſtip is misſchien niet verre af.

SCHETSEN VAN EENIGE GEWOONTEN EN PLEGTIGHEDEN, DER VROUWELIJKE SEKSE BIJZONDER EIGEN.

(Naar het *Engelsch.*)

Naardemaal het onderwerp der Gewoonten en Plegtigheden, aan de Vrouwelijke Sekſe bijzonder eigen, van eenen zeer kieſchen aard is, en vordert met een zacht penſeel behandeld te worden, heeft men het misſchien veelal overgeſlagen. De pen opvattende, om des het een en ander te vermelden, voel ik de noodzakelijkheid, om veel, daartoe behoorende, eer aan te ſtippen dan uit te werken.

Eene der oudſte Gewoonten, der Sekſe bijzonder ei-

gen, welke wij in de Geſchiedenis aantreffen, is het beweenen des Maagdoms. Dit greep ſtand bij de *Iſraëliten*, de *Phœniciers* en verſcheidene der daaromſtreeks liggende Volken; daar deden zulks de Vrouwen, die dit leven moesten vaarwel zeggen, eer zij in het huwelijk getreden waren; of die, door eene bijzondere gelofte tot een ongehuwd leven verbonden, verſtoken waren van de aangenaamheden des echtelijken levens te ſmaken, of kroost na te laten. Dit beweenen des Maagdoms duurde niet alleen levenslang, wanneer de Vrouwen, op gezette tijden, het ongeluk van haren ſtaat moesten beweenen, maar zij moesten, bij ſommige gelegenheden, hare vrouwelijke Bloedverwanten bij elkander doen komen, om deel te nemen in deze treurvolle plegtigheid. — Men veronderſtelt, dat de reden, waarom de *Iſraëlitiſche* Maagden haren Maagdom beweenden, hierin gelegen was, dat elke Vrouw zich ſtreelde met de hope om de Moeder van den Meſſias te zullen wezen; maar bij andere Nabuurvolken moet die gewoonte uit eene andere oorzaak ontſtaan zijn, — doch welke, hebben wij niet kunnen ontdekken; alleen mogen wij giſſen, dat, daar eene talrijke nakomelingſchap, onder de Ouden, voor den grootſten zegen en voor een bijzonder blijk der Goddelijke gunſte gehouden werd, de uitſluiting van de mogelijkheid om die te erlangen ſtoffe tot dit beweenen gave.

Godheden, 't zij men onderſtelde dat zij tot de mannelijke of vrouwelijke Kunne behoorden, werden *in 't algemeen door beide de Sekſen geëerd*; doch op dezen regel hadden eenige uitzonderingen plaats. Bij de *Syriërs* was er eene Godheid, de grooté Syriſche Godes geheeten; deze werd voornamelijk gediend door ontmande Prieſters en Vrouwen, ten hoogſten toppunte van geestdrijverije opgewonden. In ſpijt van alles, wat men er tegen moge inbrengen, hebben wij allen eene ſoort van partijdigheid voor de Sekſe, waartoe wij behooren, en voelen eene overhelling om de misſlagen daarvan te verſchoonen, en medelijden te hebben met de zwakheden, waaraan wij zoo ligt onszelven ſchuldig maken. Onder Volken, derhalve, die veronderſtellen, dat derzelver Godheden, gelijk zij zelven, van de Mannelijke en Vrouwelijke Sekſe zijn, zou het onmogelijk wezen, niet te veronderſtellen, dat zij ook vatbaar waren voor de onderſcheidene neigingen en aandoeningen dier Sekſen; van

hier

hier kon er niets natuurlijker wezen voor Vrouwen, dan dat zij zich eer tot Godinnen dan tot Goden vervoegden. Van hier ontstond bij de Sekte de bijzondere eerdienst en aanbidding, eenige Godesſen bewezen.

Onze leeftijd verſchaft ons een voorbeeld van eene Plegtigheid, van welke alle Vrouwen volſtrekt uitgeſloten zijn; maar de *Romeinſche* Vrouwen waren, bij het verrigten der plegtigheden, geheiligd aan de Goede Godin, nog meer beducht voor de Mannen, dan onze *Vrijmetſelaars* voor de Vrouwen: want men vindt bij ſommige Schrijvers vermeld, dat zij, om alles, wat tot de Mannen behoort, zorgvuldig te weren, de ſtandbeelden en ſchilderijen van mannen en mannelijke dieren met een dik floers omhingen. Het huis des Conſuls, ſchoon gemeenlijk zoo groot, dat de Vrouwen, in zeker afgelegen gedeelte van 't zelve, volkomen beveiligd zouden geweest zijn voor alle inkomst van mannen, moest door alle mannen en mannelijk gedierte ontruimd worden; zelfs de Conſul zelf mogt er, bij die ſtatelijke gelegenheid, niet in blijven. Eer de Vrouwen hare plegtigheden aanvingen, werd elke hoek van het huis zorgvuldig nagezien, en geene voorzorge achterwege gelaten, om alle mogelijkheid voor te komen, dat geene onvoegelijke nieuwsgierigheid getuige werd van de verrigtingen, of onvoorziens indrong. Niet alleen deze voorzorgen dienden ter beveiliging; maar de *Romeinſche* wetten ſtelden de doodſtraffe vast voor den man, die zich bij de plegtigheden indrong.

Met deze voorzorgen, met deze ſtrafbedreiging, om het geheim dier plegtigheid te beveiligen, werd het ſlechts eenmaal beſtaan, die te ſchenden, ſchoon dezelve beſtaan hebbe van de grondvesting des *Romeinſchen Rijks* af, tot aan de invoering des *Christendoms*; en dit beſtaan geſchiedde mogelijk zoo zeer niet met oogmerk om bij de plegtigheid tegenwoordig te wezen, als wel om aan de afſpraak met eene Beminde te voldoen. POMPEJA, de Vrouw van CÆSAR, verdacht van misdadige gemeenzaamheid met CLODIUS, en zoo naauw bewaakt, dat zij geene gelegenheid kon vinden om aan haren lust te voldoen, maakte ten laatſte, door middel eener ſlavinne, afſpraak met hem, dat hij zou verſchijnen op het Feest der Goede Godinne. — CLODIUS zou er komen, als eene Zangeresſe gekleed; een karakter, 't welk hij ten uiterlijken voorkomen wel kon volhouden,

daar hij jong, teeder en ſchoon van gelaat was. Zoo ras de ſlavin hem zag inkomen, liep zij naar POMPEJA, om haar des te verwittigen. Zij, ſterk verlangende om haren Minnaar te ontmoeten, ſcheidde zich terſtond van het gezelſchap af, en wierp zich in zijne armen; doch zij kon door hem niet bewogen worden, om zoo ſchielijk, als hij tot beider veiligheid noodig oordeelde, te vertrekken; waarop hij haar verliet, en eene wandeling door de kamers deed, altoos het licht, zoo veel mogelijk, ontwijkende. Terwijl hij dus wandelde, ſprak eene dienstmaagd hem aan, en verzocht hem te zingen: hij geliet zich, haar niet te bemerken; doch zij volgde hem, en ſtond zoo ſterk aan, dat hij, in 't einde, niet kon nalaten te ſpreken. Zijne ſtem verraadde onmiddellijk zijne ſekſe. De dienstmaagd ſchrikte; en, naar de kamer, waar de plegtigheden ſtonden gevierd te worden, heen ſnellende, verhaalde zij, dat er een Man in huis was. De Vrouwen, verbaasd, wierpen, in aller ijl, een dekſel over de Geheimzinnigheden, gaven bevel de deuren te ſluiten, en liepen, met lichten in de hand, het huis door, om den ontheiligenden indringer te zoeken. Zij vonden hem in het ſlavinnen-vertrek, en dreven hem met alle verſmading uit. Zij vertrokken onmiddellijk, ſchoon het middernacht was, om aan de mannen van het gebeurde berigt te geven. — CLODIUS werd, korten tijd daarna, beſchuldigd, de heilige plegtigheden geſchonden te hebben; doch het Volk zich ten voordeele van CLODIUS verklarende, moesten de Regters, voor eenen opſtand vreezende, hem laten henen gaan.

In de Godsdienstbedrijven der hedendaagſche *Joden* is eene plegtigheid, aan derzelver Vrouwen bijzonder eigen, bij den aanvang van den *Sabbath*, vrijdag avond, een half uur voor zonne-ondergang. Elke naauwgezette *Jood* moet dan eene ontſtoken Lamp, de *Sabbaths-Lamp* geheeten, in zijn huis laten branden, al zou hij, geen geld hebbende, de olie van zijn' Buurman leenen. Het ontſteken van die Lamp is eene ſoort van Godsdienstplegtigheid, beſtendig door de Vrouw te volbrengen, om dus in de geheugenis te houden de middaad, waardoor Moeder EVA de Lamp der Regtvaardigheid uitblurschte, en haar te leeren, dat zij alles, wat in haar vermogen is, moet doen, om voor dat misdrijf te boeten, door dezelve weder aan te ſteken.

In

in ſtede van den Bok, dien de oude *Iſraëliten*, beladen met hunne zonden, in de wildernisſe uitſtieten, bedienen zij zich thans van een Vogel. Elke Vader des Huisgezins neemt een witten Haan, en de Moeder eene witte Hen, die zij op den kop ſtrijkt, herhalende bij elke ſtreek: „ Dat deze Hen voor mijne zonde boete! zij „ zal ſterven, maar ik zal leven!" Dit gezegd hebbende, draait zij den Vogel den nek om, en ſnijdt den hals af, ten teeken, dat er zonder bloedſtorting geene vergiffenis van zonden geſchiede. Indien echter eene Vrouw ten tijde dezer plegtigheid zwanger zij, en daar zij niet kan bepalen of zij een zoon of dochter drage, neemt zij, om niet te misſen, een Haan en Hen, en volvoert dus dit zonderling bedrijf.

Overal, waar beſchaafdheid eene wezenlijke waarde geſteld heeft op ſchoonheid van gelaatstrekken en fraaiheid van geſtalte, is naauwelijks eenige levensomſtandigheid krachtig genoeg, om de Vrouwelijke Sekſe aan te zetten tot een bedrijf, hetwelk, zelfs voor een tijd, een van beide zou bewolken; doch waar deze natuurlijke voordeelen de bezitſter naauwelijks tot eenige meerdere in 't oog looping geregtigen, worden dezelve min beſtendig in acht genomen en met minder zorgvuldigheids bewaard. Vrouwen in de beſchaafder gedeelten van *Europa* verzuimen nimmer, ook wanneer zij zich, naar 's Lands gewoonte, in rouwgewaad moeten vertoonen, het inzigt van het denkbeeld om zich bekoorlijk voor te doen, en ſchikken veelal den tooi en de kleeding in zulker voege, dat het rouwgewaad zelve iets aan hare bekoorlijkheden toevoege, door er iets kwijnends aan bij te zetten: iets, 't welk de ſchoonheid vaak onwederſtandelijker maakt, dan wanneer dezelve omgeven is met al den opſchik der heerſchende mode. — Dan, de Vrouwen in ruwere eeuwen der oudheid, en die van vele hedendaagſche Volken, in wier levensplan verfijning en beſchaving nog niet heerſchen, ſlaan in de oogenblikken van rouwe alleen acht op de gewoonte des lands, of liever zij volgen de bewegingen van haar hart, en verzuimen niet alleen hare bekoorlijkheden te doen uitkomen, maar verwoesten dezelve door wonden en likteekenen, die voor altoos het ſchoone bederven.

Het rouwbedrijven bij de *Griekſche* Vrouwen duurde lang, en weerde, zoo lang het aanhield, alles, wat verlustigend of vervrolijkend mogt heeten. Niet alleen

ſloegen zij op hare borſten, en krabden met de nagels in het aangezigt, maar ontdeden zich ook van allen ſieraad van goud, zilver en edelgeſteente; zij zonderden zich van gezelſchap af, en weigerden deel te nemen aan eenige geneugten des levens; zij ſchuwden zelfs het licht, en zochten de duiſterſte verblijfplaatſen; zij trokken het haar uit, of ſneden het af, en wierpen het op de houtmijt, om met het ligchaam des betreurden te verbranden, of bijgezet te worden in het graf. — Het afſnijden van het haar was echter geen beſtendig gebruik. Eenige Vrouwen liepen met hetzelve loshangende, gekleed in de ruwſte ſtoffe, ſtof op hare hoofden en aangezigten werpende: ſomtijds wierpen zij zich op den grond neder, en wentelden in het ſtof; gebaren, die, van de vroegſte oudheid af, ten teeken van rouwe ſtrekten. — Bekend is, hoe zeer des getwist wordt, de gewoonte in het Oosten, dat de Vrouwen zich op de houtmijt ter verbrandinge harer Echtgenooten werpen, en dus het leven eindigen.

Behalve deze gewoonten onder de Vrouwen, die godsdienſtig mogen genaamd worden, of tot het rouwbedrijf behooren, nemen zij andere waar, welke uit hare geſteltenisſe, en de omſtandigheden, daarmede gepaard, voortkomen, en dus, eigenlijk geſproken, gewoonten der Sekſe mogen heeten. Wanneer in *Chirugua* eene jongedochter zekere jaren bereikt, ſluiten de vrouwelijke bloedverwanten haar op in een *hammoc*, eene hangmat, en hijſchen haar in de hoogte aan het einde des woonvertreks. Eene maand in dien ſtaat gehangen hebbende, wordt zij halverweg nedergelaten, en, na verloop van nog eene maand, komen de Vrouwen uit de buurt bijeen, gewapend met ſtokken en knodſen, dringen het vertrek in, en ſlaan, op eene vreesſelijke wijze, op alles, wat er in is. Dit ſpel eenigen tijd geſpeeld hebbende, verklaart eene dezer Vrouwen, dat zij de ſlang, die de jongedochter geſtoken had, gedood heeft. Hierop wordt zij uit de zoo lang geduurd hebbende gevangenis ontſlagen; de Vrouwen verluſtigen zich, en gaan, wel vergenoegd over het volbragte werk, naar huis.

Onder eenige der *Tartaarſche* ſtammen ſluiten zij eene jongedochter, die dit tijdperk des levens bereikt heeft, voor eenige dagen op, en hangen vervolgens een teeken aan de tent, den jongelingen te verſtaan gevende, dat zij huwbaar geworden is. Bij andere van deze Volkſtam-

ſtammen rigten de Ouders van de Maagd een Feest aan, op hetzelve de Buren genoodigd hebbende, onthalen zij hen op melk en paardenvleesch, onder den maaltijd verklarende, dat de Dochter van den huize huwbaar geworden is, en zij genegen zijn haar uit te huwelijken, zoo ras eene geſchikte gelegenheid zich aanbiede. — In *Circaſſia* en *Georgia*, waar de Ouders dikwijls verpligt zijn, hunne Dochters uit te huwelijken, terwijl zij nog kinderen mogen genoemd worden, ten einde voor te komen dat zij niet van hun weggenomen worden door de rijken en magtigen, wordt de tijd der Huwbaarheid veelal eene geruime wijle bedekt; dewijl de man, aan wien zij verloofd is, alsdan het regt heeft om haar tot zich te nemen, en de Ouders misſchien oordeelen dat zij nog te jong is om in den echt te treden.

Allerbijzonderst is, onder de omſtandigheden, welke aanleiding gegeven hebben tot Gewoonten, der Sekſe eigen, die van Kinderbaren. Naardemaal, in meest alle landen, de Vrouwen, te dien ſtonde, bijſtand behoeven, heeft men, te dien einde, meestal Vroedvrouwen gebruikt. — De *Atheners* waren, in ouden tijde, het éénig Volk, bij 't welk het tegendeel plaats greep. Eene daar ſtandhoudende wet ſloot de Vrouwen en Slaven uit van het beoefenen der Geneeskunde: en daar het verloſſen der zwangere Vrouwen voor een tak daarvan gehouden werd, gaf zulks te meermalen gelegenheid, dat Vrouwen, er tegen opziende, om zich, in dit geval, aan Mannen over te geven, er het leven bij inſchoten. — Eene Vrouw, AGNODICE geheeten, wilde hare medeburgeresſen uit die ongelegenheid redden; zij kleedde zich in mannengewaad, en, de Geneeskunde geleerd hebbende, ontdekte zij zulks aan eene en andere zwangere Vrouw, die zich van hare hulp bedienden. De overige Artſen te *Athene*, misnoegd en verbitterd tegen eenen, die al het werk van tijd tot tijd aan zich trok, deden dezen voor het Geregtshof den *Areopagus* ontbieden en te regtſtellen; ter beſchuldiging inbrengende, dat hij op eene onkieſche en verleidelijke wijze omging met de Vrouwen, door hem verlost. Dit noodzaakte AGNODICE om hare Sekſe te doen kennen; waarop de Artſen haar vervolgden, als eene verbreekſter van 's Lands wetten. De voornaamſte Vrouwen der Stad, haar in dit gevaar ziende, verſchenen ten Geregtshove, en ſmeekten de Regters te haren behoeve. Het verzoek der Vrouwen was zoo,

klem-

klemmend, en de redenen, welke zij aanvoerden, waren zoo dringend voor het bewaren der vrouwelijke kieschheid, dat er eene wet werd uitgevaardigd, die aan de Vrouwen het verlosſen toeſtond. De zwangeren bedienden zich van deze wet, en de bijſtand der Mannen geraakte geheel in onbruik.

Bij de *Romeinen* en de *Arabieren*, die na hun de Geneeskunde met groote vlijt beoefenden, onderwierpen zich de Vrouwen, in zware gevallen, ſomtijds aan de verlosſing door Mannen; doch het was verre van een ſtuk van verkiezing of algemeen gebruik te wezen. Het was niet voor het einde der zeventiende of het begin der achttiende Eeuwe, dat, uit *Italie* en *Frankrijk*, het gebruiken van Vroedmeesters meer en meer algemeen werd, en het zoo verre gekomen is, althans in Steden van eenige volkrijkheid, dat bij lieden, die het kunnen betalen, geen ander dan een Vroedmeester dit werk verrigt. Het loopt buiten ons louter geſchiedkundig vak, te oordeelen, in hoe verre de Vrouwen veiliger zijn op deze wijze dan op de andere; wel zouden wij durven zeggen, dat de vrouwelijke kieschheid voor de oude wijze pleit.

DE TEGENWOORDIGE STAAT DER NEGERS IN DE AMERIKAANSCHE VOLKPLANTINGEN.

Op verre na niet zoo rampzalig is tegenwoordig de toeſtand der Negerſlaven in de Amerikaanſche Volkplantingen, als in den aanvang der achttiende eeuwe; niet langer worden er de Negers beſchouwd als eene tusſchenſoort tusſchen den Mensch en den Aap; men ziet in hem den mensch zelven. In eene Reize van den Heere HARRY BOLINGBROKE *langs de oevers der rivier Demerary*, in het verleden jaar in het licht gegeven, ontmoetten wij onlangs eenige bijzonderheden omtrent den toeſtand der Negerſlaven aldaar, zoo opmerkelijk wegens hare nieuwheid als belangrijkheid. Het overnemen van dezelve zal, vertrouwen wij, velen onzer Lezeren niet onaangenaam zijn.

Wanneer een Planter, zoo verhaalt de Heer BOLINGBROKE, Negers heeft gekocht, eerst aldaar aangekomen, maakt hij eenen aanvang met hen te gewennen aan het

het nieuwe klimaat, hetwelk dat der verzengde luchtſtreek, hun Vaderland, moet vervangen. Zorgvuldig worden zij, even als kinderen, behandeld. Eer zij naar de plantaadjen worden gezonden, worden zij van eene lange broek, een hemd, een buisje en een hoed voorzien. Hen te zien in het Europiſche kostuum, maakt inderdaad eene kluchtige vertooning; niet dan met moeite laten zij zich bij wijlen overhalen, niet omdat zij gewoon zijn, betere of zelfs even goede kleederen te dragen, maar omdat zij zich als lieden van een hooger rang beſchouwen, en even zulke kleederen, als die der Opzieners der Volkplantingen, willen hebben. Hetgene, waarin zij het meeste belang ſtellen, is een dekkleed, hetwelk hun tot een bed verſtrekt, tot dat zij er een hebben.

Na hunne aankomst in de Volkplanting worden zij toevertrouwd aan het toezigt en de zorge van eene huishoudſter, die hen van ſpijze, drank, pijpen, tabak verzorgt, en al wat verder dienen kan om hunnen nieuwen ſtand aangenaam te maken. Men tracht hun moed in te boezemen; men bezorgt hun goede bekenden; men geeft hun in het eerst ligt werk nabij het huis; aldus worden zij aan orde en de levenswijze der plantaadje gewoon. Vervolgens worden zij onder het opzigt eenes ouden Negers geſteld, die den nieuweling voor zijnen knecht neemt, en hem leert, zijne ſpijze te bereiden. Eindelijk beginnen zij de andere werklieden te volgen, en hun arbeid valt hun veel minder zwaar dan men wel zou denken, omdat de meesten hunner, reeds ſlaven geweest zijnde in hun Vaderland, aldaar veel minder voedſel en veel meer behoeften hadden.

Ten negen ure worden zij tot het ontbijt geroepen; een uur wordt hun daartoe vergund. Ten één ure komen zij om het middagmaal te nemen; vijf kwartier uurs mogen zij daartoe beſteden. Met zonne-ondergang ſcheiden zij uit met werken, en komen te huis om een pijp te rooken en het avondmaal te houden; dit is de voornaamſte maaltijd der Negers. Behalve hun gewoon voedſel, ontvangen zij wekelijks een pint Rhum en twee pond rooktabak. Deze zijn de voorwerpen van weelde, van welke zij tot hun vermaak voorzien worden.

Nadat zij aan het klimaat eens gewend zijn, voeden zij, voor hunne eigen rekening, gevogelte, varkens, geiten, en beplanten den kleinen moestuin, die hun wordt af-

afgestaan. Die een ambacht verstaat, werkt in zijne ledige uren, om het voortbrengsel zijner nijverheid te verkoopen. Dikmaals gebeurt het ook, dat zij, in hunnen ouderdom, wanneer de krachten hun begeven, een kleinen winkel houden. Niet zeldzaam is het ook, dat men in de Volkplantingen van *Guiana* Negers ziet, die genoeg overwinnen om zich vrij te koopen. Anderen heb ik er gezien, die in het begin slechts een klein sommetje aan hunnen Meester gaven, en zich verbonden, om hem het overige met hunnen arbeid te betalen, nadat zij hunne vrijheid zouden bekomen hebben. Doch de meesten verspillen hun geld aan kleederen en opschik. Sommigen leggen het op, zonder zich vrij te koopen. Te *Esequebo* heb ik eene bejaarde Negerin gekend, die, bij haar overlijden, driehonderd ponden sterling (ruim drieduizend gulden) naliet, die onder hare kinderen verdeeld werden. Met het verkoopen van gevogelte had zij die som overgewonnen.

Volgens eene beraamde schikking, komt een Geneesheer driemaal ter weke de plantaadje bezoeken. Bij uitkoop betaalt hem de Planter twee dollars voor elken Neger; voor die som moet hij hem bedienen en geneesmiddelen leveren.

Wanneer een Neger gekocht en aan de Volkplanting verbonden is, heeft hij regt op een vast bestaan. Gezond of ongezond, jong of oud, moet hij gevoed, opgepast, gekleed en gehuisvest worden. Een levendig gevoel van vermaak verschafte het mij menigmaal, wanneer ik een hoogbejaarden Neger met een grijzen baard haast zijne vrouw voor de deur van hunne hut zag zitten, doende onder de lommer van eenen kokosboom hunne kleinzonen en kleindochteren spelen, terwijl de vader en de moeder dier kinderen in het veld werkten. In alle de oude plantaadjen vindt men reeds Negers van het derde en vierde geslacht.

Voor de nieuwe plantaadjen zoekt men Negers van mannelijken ouderdom te bekomen, in staat om den arbeid der landontginninge te verduren. Men geeft hun Vrouwen. Vlijtiger werkt de man en is spaarzamer, om aan zijne vrouw iets tot opschik te kunnen geven. Zeer eensgezind en zeer gelukkig zijn doorgaans de Negers in hun gezin; zij onderhouden de wetten van welvoegelijkheid en goede zeden. Wanneer eene vrouw de huwelijkstrouwe schendt, iets, hetwelk zeldzaam

gebeurt, doet de man deswege zijn beklag bij den Opziener of den Eigenaar der plantaadje, die het huwelijk scheidt, en aan de echtgenooten vrijheid geeft, om van nieuws in den echt te mogen treden.

De hardheid, met welke de Negers voormaals in de Amerikaansche Volkplantingen werden behandeld, had voornamelijk daarin haren grond, omdat het opzigt over dezelve aan andere Negers werd vertrouwd; sints dit opzigt in de handen van Blanken is gesteld, heeft de zaak een gunstigen keer genomen. Gedurende al den tijd, welken ik op *Demerary* heb vertoefd, en op mijne menigvuldige togten in verre afgelegene landen, heb ik nooit verzuimd, aan de Negers, welke ik op de plantaadjen ontmoette, te vragen, of zij dit land boven *Afrika* schatteden; en ik kan verklaren, dat er onder honderd Negers niet een eenige was, die blijk vertoonde, dat hij zijnen voorgaanden stand betreurde; zelfs geloof ik te durven verzekeren, dat, indien aan alle de Negers in *Guiana* dezelfde vraag gedaan wierd, onder de honderd niet één zoude gevonden worden, die een ander antwoord zoude geven.

Men heeft altijd beweerd, dat het getal der Negers in deze Volkplantingen afnam, van wege de wreede behandeling, die hun aldaar werd aangedaan, en de sterfte, door het klimaat veroorzaakt. Het kan zijn, dat zulks voormaals plaats had; tegenwoordig evenwel is dit het geval niet. Geen nieuwe toevoer uit *Afrika* is er noodig geweest, om het getal der Negers te vermeerderen, of het ontbrekende aan te vullen; integendeel neemt dit getal toe, hoewel zulks naauwelijks merkbaar is, uit hoofde der menigvuldige plaatsen, alwaar dagelijks nieuwe plantaadjen worden aangelegd. Daarenbôven, de oorspronkelijke kleur der zuivere Negerrassen verdwijnt, en moet meer en meer verdwijnen, door hunne vereeniging met de blanken, de mulatten, de kreolen en de mestisen, zonder dat daarom het getal der menschen vermindere.

In 1787 beliep de bevolking der *Engelsche* Volkplantingen in *Amerika* vijftigduizend blanken, tienduizend lieden van de kleur en vierhonderd vijfënzestig duizend slaven; in 1805 was dezelve geklommen tot op vijfënvijftig duizend blanken, achttienduizend lieden van de kleur en vijfhonderd tienduizend slaven. Op *Jamaika* alleen is het getal der laatstgemelden met vierëntwintigduizend vermeerderd, waar-

waarvan de ſlavenhandel ſlechts vierduizend heeft teweegevoerd.

Veel minder nadeelig is het klimaat der landen, tuſſchen de Keerkringen gelegen, voor de Negers, dan voor de Europeanen; de ſterfte der Negers ſtaat tot die der Blanken als een tot vier.

IETS OVER HET VERSTAAN VAN ELKANDER.

Dikwerf is het eind eener redekaveling zoo ongunſtig, dat beide partijen, hoe zeer regtſtreeks van elkander verſchillende, echter ieder bij haar gevoelen blijven, en wel ieder op goede, zoo 't haar voorkomt, onwrikbare gronden. Menigmaal oordeelt men in het gewone leven, en zelfs in de fijnere redekavelingen der meer wijsgeerig denkenden, vooral van hen, die zich aan het tegenwoordig myſtiſch ſyſteem wijden, en wier grondſlag in alles het onbeſchrijfbare gevoel moet zijn, — menigmaal oordeelt men het eene onmogelijkheid, dat allen eenſtemmig over hetzelfde punt zouden denken.

Niet zelden dacht ik hierover na. Zou hetzelfde, zoo ſprak ik, niet voor allen en altoos waarheid zijn? Zou het ſomtijds onmogelijk zijn, een ander, die de waarheid miskent, tot die waarheid op te voeren, omdat voor hem eene andere dadelijkheid beſtaat, dan voor mij? — Ik kon mij hiervan bijna niet overtuigen, verdubbelde dus mijne waarnemingen, en vond dezelve alle overeenſtemmend met de volgende redenering, die ik dus zoo wel *a priori* als *a posteriori* beproefd durf noemen.

Alle onze redeneringen, hoe verre wij die ook kunnen doorzetten, welke fijne wendingen wij daaraan weten te geven, moeten alle rusten op en gevolgen zijn van eene ſtelling, die, zonder eenige redenering, onmiddellijk uit onze organiſatie volgt, en die dus van ons oordeel onafhankelijk is. Onze ganſche Logica is ſlechts eene geſchikte manier, om gevolgen uit de eene of andere ſtelling af te leiden. Hoe wij onze redeneringen analyſeren, altijd zullen wij op eene ſtelling neerkomen, die wij zeggen, dat uit zichzelve waar is, en dus geen verder bewijs behoeft. De ontwikkeling van deze ſtelling tot den term, dien wij begeeren, is het ganſche geheim der bewijzende redeneerkunde. Gewoonlijk noemt men deze eerſte ſtellingen *axiomata*. De tegenwerping, dat men meermalen een bewijs aanvangt van eene ſtelling, die wel algemeen aangenomen, maar echter verre is van een axioma te

zijn,

zijn, doet hier niets af. Het bewijs is of valsch, of het is onmiddellijk ontwikkeld uit eene axiomatische stelling, of uit zulk eene, die reeds het product is van eene voorafgaande gegronde redenering, van welke dus het bewijs alleen het vervolg is.

Als dus twee personen van elkander in gevoelen verschillen, en de een den ander door geene redenering kan overtuigen, moet zulks of door de verschillende manier van gevolgen afleiden, of door hunne niet overeenstemmende denkwijze omtrent de grond-axiomata veroorzaakt worden; of eigenlijk alleen door het laatste, want dat deze of gene de goede manier van gevolgen af te leiden is, moet eerst bewezen worden; en dit bewijs kan niet anders zijn, dan eene onmiddellijke ontwikkeling van eenig axioma: ook hier komt het dus alleen op het eenstemmig gevoelen omtrent de axiomata aan.

Wat de zoogenaamde mathematische axiomata betreft, — de zulke namelijk, die ten grondslag liggen van ieder mathematisch bewijs; hieromtrent stemmen aller gevoelens meestal overeen. Niemand, b. v., twijfelt, of het geheel is grooter, dan een zijner deelen. 't Is waar, nu en dan vond ik er eenen, die ook daar aan twijfelde; doch zulk eenen had of een dwaalstroom van bovenzinnelijke dweeperijen zoo verre gebragt, dat hij aan zichzelven twijfelde, of de begoocheling der zinnen zijn eigen inwendig gevoel doen verloochenen.

Minder eenstemmig denkt men over metaphysische axiomata; deze zijn de eigenlijke steen des aanstoots, en die stellingen, welke de een voor axiomatisch waar verklaart, ontkent de ander volstrekt; van hier, dat sommigen alle metaphysische axiomata tot één hebben willen brengen; welke poging, al ware zij hun volkomen gelukt, weinig voordeel te dezen opzigte zoude hebben uitgewerkt, daar hetzelfde verschil omtrent dit ééne, als omtrent alle de andere zoude blijven plaats hebben.

Van waar nu dit verschil? van waar, dat de een voor waar verklaart, hetgeen de ander voor onwaar houdt? Voor ons is het onmogelijk, eene en dezelfde zaak naar willekeur waar of onwaar te doen zijn. Dat iets waar, iets zoo en niet anders is, hangt niet af van onze wilsbepaling; het moet dus noodzakelijk, daar wij hier alleen van phænomena handelen, alleen van onze organisatie afhangen. Dat iets zoo en niet anders zij, kan alleen afhangen van elk onzer organen in het bijzonder, en van de zamenwerking van alle tot een geheel. — Als onmiddellijk gevolg vloeit hieruit voort, dat, als twee menschen beide volmaakt op dezelfde wijze georganiseerd zijn, ook beide volmaakt eenstemmig over ieder axioma moeten denken, en hetzelfde noömenon dezelfde gewaarwording aan

beiden moet geven, voor beiden hetzelfde phænomenon moet zijn: — terwijl het bij eene verschillende organisatie zeer mogelijk is, dat beider gevoelens over eenig axioma verre uit elkander loopen, ja zelfs tegenstrijdig zijn, zonder dat het hun ooit mogelijk zij tot elkander te naderen, zoo lang zij beide dezelfde blijven.

Of er zulk eene verschillende organisatie onder de bewoners van dezen bol plaats hebbe, kan alleen de ondervinding beslissen; dit is zeker, dat ten minste meest, zoo niet altijd, de oorzaak van het niet verstaan van elkander gelegen is in het verkeerd gevolgen trekken uit door beiden goedgekeurde grondstellingen. Wanneer men dus met iemand in zeker opzigt van meening verschilt, bepale men eerst de grondstelling, waaruit beide uitgaan, en vergelijke daarna onderling de verschillende wijze van gevolgtrekking, die beide gebruikt hebben, en men zal onmisbaar zeker tot een overeenstemmend gevoelen opgevoerd worden.

Doch verschilt men reeds omtrent het eerste axioma, men beproeve dan niet, verder te gaan; alle overtuiging is onmogelijk; dezelfde zaak verschilt voor beiden. Van hier, dat reeds SOCRATES zoo naar waarheid zeide: *al ons weten is niets te weten;* alle onze kennis toch bepaalt zich tot die der verschijnselen; nimmer zien wij de zaak van zinnelijk bijmengsel onthuld; en zelfs deze verschijnselen zijn niet voor allen standvastig dezelfde. En welke zekerheid ook zoude er kunnen zijn in datgeen, dat ons axiomatische zekerheid geeft? — een adertak springt, en een gansch ander, geheel nieuw, voor anderen onbegrijpelijk Geheelal omringt ons! Niets is zeker, wat een stoffelijken aanleg met zich voert: — alleen ons hoogere leven, dat onbepaalbaar beginsel, dat niets gemeen heeft met de zwakke veranderlijke stof, die vonk der zuivere liefde, waaraan eene hoogere magt, op eene voor ons onverklaarbare wijze, de stof ketende, deze alleen is onverbrikbaar, en voor allen een en dezelfde.

DE VERGENOEGDE LANDMAN.

(Uit het *Engelsch.*)

ADRASTUS, een man van groote geleerdheid en wijsgeerigen aard, verkoos het Landleven, voornamelijk om zich te vrijer te kunnen overgeven aan de genoegens der bespiegeling. Hij was niet alleen geleerd en rijk, maar een menschenvriend, en geheel het omgelegen oord kende en eerbiedigde hem als een verstandig en braaf man.

Een

Eén zijner Landhuurderen, ſchoon eene kleine plek gronds bebouwende, en daarmede een talrijk Gezin voedende, ſtond bekend voor een zeer geſchikt en aardig man. Zijne hut, ſchoon klein, was net; zuinigheid en eenvoudigheid waren de beſchermengels van zijn gelukkig Gezin. Alle omſtandigheden in elk jaargetijde, van het begin der Lente tot het einde des Winters, ſchonken hem genoegen, van wege de gelukkige zielsgeſteltenis, welke hij omdroeg, en hem in ſtaat ſtelde, om uit alles, wat hem overkwam, leering of voordeel te trekken. In tegenſpoed was hij nederig, en in voorſpoed altoos dankbaar.

Als Landhuurder had hij die kleine hoeve bewoond, zints de Vader van ADRASTUS eigenaar van den omtrek geworden was: nooit bleef hij in gebreke, om ten gezetten tijde de huur te betalen, en had nimmer eenig geſchil met zijne Buren. Zijn dagelijkſche arbeid werd verzoet en verligt door de opbeurende gedachte, dat hij dus zorgde voor zijn geliefd gezin: deze geſtage arbeid gaf hem niet alleen gezondheid, maar gunde hem geen tijd om zich toe te geven in het begeeren van de grillige behoeften der verbeelding, en hield hem terugge van het botvieren aan eenige ſpoorlooze drift. Hij had vele ongenoegens in de buurtſchap bijgelegd, huisſelijke geſchillen vereffend, en veel uitgedacht om de armen te helpen. Nooit kwam eenige wangunst in zijne ziel op, als hij de groote bezittingen der rijken beſchouwde.

Deze zich niets aanmatigende, ſchoon wezenlijke deugden verſchaften hem hoogachting in den geheelen omtrek; hij kreeg er den vereerenden bijnaam van den *vergenoegden Landman*. Hij was het met de daad; met een klein, zeer klein inkomen was hij in waarheid rijk.

ADRASTUS had zints lang veel van dezen Landman gehoord. Hij beſloot eindelijk hem een bezoek te geven, om te bezien, met hoe veel waarheids het gerucht het karakter van MATTHEW MENDLAND (zoo was de Boer geheeten) teekende: want ſchoon ADRASTUS veel goeds in den omtrek deed, bragt zijne ſtille en aan de beſpiegeling meest toegewijde levenswijze mede, dat hij zijne Landhoevenaars weinig kende. Zijn Rentmeester deed alles met hun af.

Dan, een Man van dien aard, als het gerucht algemeen vermeldde, was een te aangelegen voorwerp, om de nieuwsgierigheid eens Wijsgeers niet uit te lokken. ADRASTUS ging tegen den vooravond naar de hut des Landmans, en kwam een half uur na zonne-ondergang aldaar. MENDLAND zat aan de deur van zijne hut een pijp te rooken, omringd door zijne kinderen; zijne Vrouw was bezig met het avondeten gereed te maken. De Landman kende zijnen

Landheer wel, rees op, en bood hem de beste plaats in zijne nederige woning aan.

„ Hier," ſprak de Landman, „ vindt Uwe Edelheid mij op een klein doch gelukkig plekje gronds. Lang heb ik er op gewoond, en indien gij goedvindt mijne Huurcedel te vernieuwen, welke op *St. Michiel* eindigt, zal ik waarſchijnlijk hier mijn leven eindigen. Uwe Edelheid ſtaat mij wel aan, en ik hoop dat ik haar bevalle; op den dag zijn mijne Huurpenningen in gereedheid, en wij hebben over elkander niet te klagen; derhalve . . ."

Adrastus viel hem in de reden, verzoekende de Huurcedel te zien, en pen en inkt te mogen hebben om die oogenblikkelijk te vernieuwen. „ Pen en inkt heb ik niet; daar ik noch lezen, noch ſchrijven kan, zijn deze mij van geen dienſt. Maar verlangt Uw Ed. dezelve te hebben, ik zal ze, met papier, laten halen." —— „Ik," ſprak adrastus, „behoef zulks niet; op eenen anderen tijd zal ik de Huurcedel teekenen. Maar weet gij, in de daad, niets van Boeken? Ik dacht, dat gij daarin wel bedreven waart, al uwen ledigen tijd tot lezen beſteedde, en uwe kundigheden uit de veelvuldige ſchriften over den Landbouw en andere onderrigtende Boeken haalde."

„ Neen, waarlijk niet," hervatte de Landman; „ mijn Vader kon mij geen lezen laten leeren, en zints mijne kindsheid heb ik daartoe geene gelegenheid gehad. De natuur en het gebruik mijner oogen zijn mijne éénige leermeesters geweest. Zoo ik in ſtaat geweest ben om zestig jaren met eere te leven, mijne kinderen matig, rein en deugdzaam op te voeden, dit ben ik daaraan verſchuldigd. In de daad, om de waarheid te zeggen, mijne levenswijze als Landman ſchenkt mij een overvloed van leſſen. Overal vind ik leering. Aan het einde van mijn tuintje ſtaat een bijenkorf vol van allerarbeidzaamſte diertjes, die mij zeggen dat het ſchande zou wezen als een hommel te leven. Mijn grondregel, daaruit afgeleid, is, dat hij, die geen honig maakt, ook geen honig mag eten: dit deed mij onvermoeid arbeiden, om mijne ſpijs te verdienen, eer ik mij aan tafel zette. — In dit gedeelte van mijn pligt werd ik verder onderwezen door de kleine diertjes, die een molshoop bewonen. Is het mogelijk, dat iemand deze diertjes hard zie werken om in den dag des noods te voorzien, en er geene les uit ontleene om iets voor zijn gezin op te leggen? Ik ſteunde op mijne ſpade om hunnen arbeid te zien, en daarop hervatte ik mijn werk, om het verwijt te ontgaan, dat ik mij meer met anderer arbeid dan met mijnen eigen bemoeide. —— Ik heb een ouden Huishond; dat Beest (kom hier, *Trouwe!*) dat Beest heeft mijne kleederen bij dag en mijne hut bij nacht bewaakt. Hij

doet

doet voor mij, hetgeen ik voor mijn Buurman THOMAS zou doen, die mij eens, toen ik zeer verlegen was, hielp; en zoo lang ik brood heb, zal ik hem niet vergeten. Hij, Sir! die ondankbaar is, heeft geene natuur, en 't is beter dat een onnatuurlijk man ſterft, dan dat hij leve, dewijl hij, die zijn naasten niet wel doet, op deze wereld niets te maken heeft. Wij zijn allen geboren om iets te doen; en hij, die wel doet, verdient lof en dank. — Wat mijn pligt als Echtgenoot betreft, ik leer dien van de Duiven, welke rondsom mijn til vliegen. Zes-en-veertig jaren ben ik aan deze Vrouw getrouwd geweest. Ik kan mij niet begrijpen, hoe onze rijke lieden, ſommigen althans, met hunne Vrouwen leven. Ik vind zulk een genoegen in de beſtendigheid, dat ik mij van onbeſtendigheid niets goeds kan verbeelden; en de goedkeurende lach van eene getrouwe Huisvrouw is eene rijke belooning. — De liefde, welke ik mijne kinderen toedraag, en als Vader verſchuldigd ben, wordt mij ingeboezemd door alles, wat mij omringt: van de Zwaluw, die onder mijn dak nestelt, tot de dieren in het veld, ontvang ik opvoedingslesſen. Kortom in dezer voege heb ik veelvuldige Levenslesſen opgedaan."

Hier zweeg de Landman, en beval zijne Dochter een kan van 't beste bier te tappen. ADRASTUS ſtond verſteld over de eenvoudigheid van 's Landmans zeden, over dien gezond verſtand, en de gepastheid zijner bedenkingen. — „ Landman," ſprak hij, „ gij hebt mij bedoefd en genoegen geſchonken. Ik kwam bij u om u eenigen onderſtand te ſchenken, en gij hebt mij de gelegenheid ontnomen om u iets te geven. Ik bezit niets, of gij hebt het ook, dan alleen een grooter overvloed van geld; en gij zijt zoo volmaakt gelukkig in uwen ſtaat, dat eene toevoeging van geld misſchien uw levensplan zou ſtoren. Gij zijt een gelukkig Landman en natuurlijk Wijsgeer, zonder een voorraad van boeken en de verveling van een zittend leven. Geef mij echter de Huurcedel, opdat ik die bij mij ſteke; ik wil die in ſtukken ſcheuren, en...."

„ Hoe!" riep de verbaasde Landman uit, „ mijn Huurcedel aan ſtukken ſcheuren, in ſtede van dezelve te vernieuwen? Heeft dan mijn vrijmoedig ſpreken of mijn geluk u geërgerd?" — „ Ja, MENDLAND," antwoordde ADRASTUS, „ ik wil de Huurcedel aan ſtukken ſcheuren, dewijl gij dezelve niet langer zult behoeven. Deze kleine plek gronds, welke gij zoo vele jaren beärbeid hebt, is voortaan uw eigendom. Kom morgen bij mij, en de papieren der overdragt zullen gereed zijn. Ik moet voortaan niet meer uw Landheer, maar uw Vriend wezen. Kom dikwijls bij mij aan tafel, en laat ik uit uw onderhoud ware levenswijsheid leeren."

De Landman wilde op de knieën vallen; doch ADRAS-

TUS voorkwam zulks, zeggende: „ MENDLAND, rijs op! de verpligting is aan mijne zijde; gij hebt mij ſchuldenaar gemaakt: voor een weinig gronds, welken ik niet behoef, hebt gij mij eene menigte van grondregels gegeven, zoo ſchoon, zoo zuiver. . . . Ik zal ze nimmer vergeten."

Zints dien tijd waren ADRASTUS en MENDLAND vrienden. In eenen aanhoudenden ommegang deelde hij de leſſen des gezonden verſtands en van een braaf hart op de gulſte wijze mede.

HASSAN-BEN-AIOUB'S UITERSTE WIL.

HASSAN-BEN-AIOUB, een zeer rijk Burger van *Balſora*, een Weduwenaar zonder kinderen, door eene gevaarlijke ziekte aangetast, beſpeurde dat zijn einde vast naderde. Verſcheidene Vrienden, die hem kwamen bezoeken, gaf hij zijn oogmerk te verſtaan, om terſtond den Cadi te laten halen, en aan dezen zijnen Uiterſten Wil over te leveren.

Een hunner, met name AGIB, onderhield hem teederlijk wegens dit beſluit, door hem vreemd en voorbarig geheeten. „ Niet te min, mijn dierbare HASSAN," liet hij er op volgen, „ beſpeur ik de achtenswaardige beweegreden, waaruit gij „ handelt. Gij oordeelt het voegelijk, in tijds te beſchikken „ over den Rijkdom, waarmede gij gezegend zijt door 's Hemels over u uitgebreide goedheid; gij vreest, dat dezelve „ in onwaardige handen zal vallen, en dat, gevolgelijk, het „ misdadig gebruik, 't geen er van zou gemaakt worden, „ voor uwe rekening zal komen. Voorzigtige HASSAN! ik heb „ niets tegen uw beſluit in te brengen. Ik wil zelfs henen„ gaan, om den Cadi, dien gij verlangt, bij u te brengen."

AGIB ging henen, zijne oogen afvegende, ſchoon hij geen enkelen traan ſtortte; binnen een half uur was hij met den Cadi terugge. HASSAN haalde van onder zijn hoofdkuſſen een gezegeld Geſchrift, zeggende: „ Licht der Wereld! gij ontvangt „ uit mijne hand den Uiterſten Wil eens ſtervenden mans. Ik „ vertrouw denzelven aan de zuivere handen, nooit door om„ koopgoud bezoedeld. Wanneer de Engel des Doods mijne „ Ziel uit de gevangenis mijns Ligchaams zal ontſlagen hebben, open dan dit Geſchrift, in tegenwoordigheid mijner „ Bloedverwanten en Vrienden; doch laat er vooral mijn Vriend „ AGIB bij tegenwoordig wezen."

Weinige dagen daarna ſtierf HASSAN. AGIB haaſtte zich om bij den Cadi allen te doen komen, die de Overledene gewild had dat bij het openen van zijnen Uiterſten Wil zouden tegenwoordig zijn. — De Cadi toonde aan allen het ongeſchon-

ſchonden zegel, brak het open, en gaf het Geſchrift aan zijnen *Naib* te lezen. 't Zelve was van dezen inhoud:

„Ik, HASSAN, Zoon van AIOUB, Zoon van ABDALLAH, eer ik „de Caravanſara dezer wereld verlaat, maak door dit Ge„ſchrift beſchikking op eenige ingebeelde goederen, die ik „noch kan bijblijven, noch medenemen.

„Mijne Neven DAOUD en ACHMET, die mij voorheen mis„haagden, heb ik gedreigd, berouw te doen hebben wegens „hun gedrag; ik wil thans mijne bedreiging met de daad ver„vullen, doch op eene geheel andere wijze, dan zij denken „en verwachten. Zij zijn jong en los; dan, ſchoon zij nog „losſer waren, zij zijn de Zoons van eenen Broeder, die mij „beminde, en de Kleinkinderen mijns Vaders. Ik maak over„zulks aan hun alles, wat mijn Vader mij heeft nagelaten, en „alles, wat ik daar bij gewonnen heb door den zegen des „Hemels en mijne vlijt. Indien zij een ſlecht gebruik maken „van mijne nalatenſchap, die zonde zij op hun hoofd! Ik „laat hun na alles, wat ik door den dood ontruim. Nogtans „onder voorwaarde, dat zij getrouwelijk voldoen aan de vol„gende Beſprekingen.

„Ik beſpreek niets aan arme Derviſen, niets aan Liefde„geſtichten. Mijne handen, dank zij GOD! waren altoos vaar„dig geöpend om behoeftigen te helpen; doch dezelve zijn „met mijn dood geſloten. Het is de pligt mijner Erfgenamen, „hunne handen te openen. Welk eene verdienſte zou het voor „mij wezen, aan GODE op te offeren 't geen Hij gereed ſtaat „mij af te nemen! En in welk een licht moet Hij die náko„mende liefdadigheden beſchouwen, die, ſchoon zij den „hoogmoed des Erfmakers ſtreelen, niets aan zijnen heblust „koſten!

„Dat alle mijne Slaven, van den dag mijns ſtervens af, eene „volkomene vrijheid erlangen, te meer verdiend, omdat zij „dezelve niet begeerd hebben tot dat zij voor mijn afſterven „vreesden. Aan de zoodanigen onder hun, die door ouder„dom of zwakheid onbekwaam zijn tot werken, beſpreek ik „een jaargeld, overeenkomſtig met hunne behoeften, hetwelk „in geen geval minder mag wezen dan vijftig ſtukken Gouds. „— Voor het overige acht ik hen te zeer, om hunne deugd „aan de gevaren der ledigheid bloot te ſtellen. Zij moeten „zichzelven onderhouden, gelijk brave en nuttige Burgers „betaamt, door die bedrijven ter hand te ſlaan, welke ik hun „heb laten leeren. Ik beſpreek aan elk hunner honderd en „vijftig ſtukken Gouds, om er hunne werkzaamheden mede „aan te vangen.

„Ik maak aan den Emir MANSOUR mijn Arabisch Paard met „deszelfs geſlachtboom en het koſtelijke tuig met paarlen „van *Mahrem*. — Ik maak aan MOLLA SAHEB mijn gouden „ſchrijfleſenaar, en aan diens Broeder, den Iman, den ouden

„Koran, met gouden letteren geschreven op blauw perga-„ment: men wil, dat het dezelfde is, waaruit de Calif OMAR „elken vrijdag voor de Vergadering in de groote Moskee las. „— Behalve dit Boek maak ik aan den Philosooph AMROU „de geheele Boekerij, welke hij voor mij verzamelde. Ik „weet, dat hij een liefhebber van Boeken is, en dat hij beter „een goed nieuw Boek kan schrijven, dan goede oude koo-„pen: hij bezitte daarom alle mijne nagelatene Boeken; doch „op deze uitdrukkelijke voorwaarde, dat hij eerst de duizend „stukken Gouds, welke ik, twintig jaren geleden, hem te „vergeefs wilde doen aannemen, ontvange. Indien hij vol-„harde deze mijne laatste Vriendschapsproeve te weigeren, „verzaak ik de zijne van dit oogenblik, en verzoek hun, die „ons beiden kenden, mijne gehoonde nagedachtenis te wre-„ken, door zich te onthouden van allen ommegang met dien „onredelijken Wijsgeer.

„Ik zal, denk ik, zoo veel moeite niet hebben, om mij-„nen Vriend AGIB over te halen, iets te mijner gedachtenisse „te ontvangen. Wat ben ik mijnen dierbaren AGIB niet al „verschuldigd! Hij verbond zich aan mij, zonder acht te ge-„ven of ik zijne dienstbetooningen verlangde, zoo ras hij be-„vond dat ik oud en zwak werd, en heeft mij bij mijn ster-„ven niet verlaten. Hij heeft duizend volkomenheden in mij „ontdekt, welke niemand vóór hem in mij ontwaarde, en „welke mijzelven onbekend waren. Hij heeft met naauwlet-„tende oogen alle de buitensporigheden mijner Neven nage-„gaan, daarvan een juist register gehouden en mij overgele-„verd, zonder eenige fout over te slaan. — Maar wat zal „ik een Vriend, zoo ijverig, zoo dienstvaardig, vergelden? — „Ik wil hem dezen kostelijken raad geven, waarmede hij, „zoo ik hoop, zijn voordeel zal doen. Doe eene betere „keuze in de zoodanigen, die gij wilt bedriegen, en speel „nimmer, ô AGIB! de rol van een Vriend, dan bij een rijk „man, die tevens zeer zwak en trotsch is. En geloof mij, „gij zult een zantal van de zoodanigen vinden!

„Geteekend te *Balsora*, in 't Jaar van de *Hegira* 322, op „den zesden dag der maand *Regeb*.

„HASSAN-BEN-AIOUB,

„Vereerder van GOD."

„Hoe vele AGIBS worden er bijkans overal gevonden! Mogt hun het lot van den *Balsoraschen*, ter welverdiende straffe, bejegenen!

EENE

EENE HISTORISCHE ANECDOTE.

THEODORICUS BRIKMAN, zevenëntwintigſte Abt van *Sint* MICHIEL te *Hildesheim*, was een der Vaderen op 't *Concilie van Conſtans*, hetwelk 't gebruik van den Beker in 't Heilig Avondmaal aan de leeken ontzeide, en JOANNES HUS en HIERONYMUS VAN PRAAG verbranden liet. Dewijl hij een man van zeer veel aanzien was, maakte hij eene groote vertooning, en werd gekozen, om de *Miſſe van den* H. GEEST, ter opening van het *Concilie*, te lezen. Hierin kweet hij zich zoo wel, dat een der *Cardinalen* onderſtelde, dat hij *Doctor in de Godgeleerdheid*, of in het *Kerkelijk Regt* was, en verlangde kennis met hem te maken. Hij ſprak hem daartoe in het *Latijn* aan, hetwelk hij niet verſtond, zoo dat hij niet wist te antwoorden. Hij vroeg derhalve zijnen *Capellaan*, die bij deze ontmoeting tegenwoordig was, in het *Hoogduitsch*, om raad in deze verlegenheid. Deze zeide: Noem ſlechts, in uwe moedertaal, de namen op van eenige kasteelen en gehuchten in de nabuurſchap van *Hildesheim*. Hij deed dit, en de *Cardinaal*, hem nu mede niet verſtaande, vroeg aan den *Capellaan*, op zijne beurt, *of de Abt een Griek was?* — *Ja*, antwoordde de gedienſtige *Capellaan*, en de *Cardinaal* nam daarop afſcheid. — Niet in alle gevallen echter kwam de *Abt* er zoo gelukkig af. Zijn *Capellaan* had hem gezegd, wat hij antwoorden moest, als men hem, op 't *Concilie*, zijn gevoelen afvroeg; doch, de woorden niet wel onthouden hebbende, verſprak hij zich zoo gekkelijk, dat alles in gelach uitberſtte, en hij beſchaamd moest aftrekken. (*Getrokken uit eene Chronijk van het gezegde Klooſter, te vinden in het tweede Deel van* MEIBOMII *Res Germanicae, p. 517 &c.*)

Dewijl het bovengemeld Werk van den geleerden HENRICUS MEIBOOM nu voor ons ligt, willen wij, uit hetzelve, nog eene aardigheid mededeelen, in het aangehaalde Deel, op bladzij 175, vóorkomende, in eene *Chronijk der Graven van* OLDENBURG. —— Zij is de volgende.

Een Priester, eenen hond op het gewijde kerkhof begraven hebbende, werd daarover voor den *Officiaal* des Biſchops gedaagd, die hem beduldde, dat dit heiligſchennis was, en voorbeeldige ſtraf eischte. „ Vergeef het mij, „ (zeide de *Paſtoor*) want dit dier was zeer *redelijk*. Zoo „ Gij hem gehad hadt, Gij zoudt hem gewis ook op het „ kerkhof begraven hebben." — „ Hoe redelijk was hij dan?" (vroeg de *Officiaal*.) „ Wel (antwoordde de Priester) zoo, dat „ hij een verſtandig *Teſtament* gemaakt, aan zeer velen *Legaten*, en, onder andere, ook aan U tien Rhijnſche Guldens „ beſproken heeft." — „ Ó! (hernam de *Officiaal*) Zulk een redelijke en verſtandige hond mag gerust op het kerkhof begraven worden."

zij

BIJ DE TENTOONSTELLING VAN DE VOORTBRENGSELEN DER VOLKSVLIJT, IN HET MAGAZIJN AAN 'S KONINGS WERF TE AMSTERDAM.

Een ander heff' den wapenkreet,
En doe, met ſcherpgepunte ſchichten,
Den Brit, als de oorzaak van ons leed,
Den angel voelen zijner dichten;
Of ſtoke in 't Vaderlandsch gemoed
Den oud-Bataaſſchen ijvergloed.

Mijn zanglust gruwt van 't Oorlogswee,
Verduurd ſints zoo veel bange jaren,
Als of wij voor den zaalgen Vree,
Helaasl niet meer berekend waren;
Als of het redelijk geſlacht
Niet meer aan zijn beſtemming dacht.

Een ander voorwerp vuurt mij aan,
Om, onder 't krijgsrumoer der Volken,
Den toon der blijdſchap aan te ſlaan:
Er breekt door digtgepakte wolken
Een ſtraal, een glans, een heerlijk licht;
Het ſchijnt den Vorst in 't aangezigt.

In Hollands Arſenaal aan 't IJ,
't Ontzag der Zee in vroeger dagen,
Het ſteunpunt van 's Lands Koopvaardij,
Maar door het noodlot neêrgeſlagen;
Daar ſtaaft het hart van LODEWIJK
Zijn ware zucht voor 't Koningrijk.

Daar voelt de menſchenvriend een traan
Van ſtille vreugd op bleeke wangen,
Zijn boezem voor een Koning ſlaan,
Wiens boezem ſlaat voor 's Volks belangen,
De Vaderlandſche nijverheid
Wordt hier voor elk ten toon geſpreid.

Be-

Behoefte en weelde vinden hier
De voorraadſchuren reeds ontſloten,
Die, aangemoedigd door 't vertier,
Van jaar tot jaar zich ſteeds vergrooten:
Op 't zien van zoo veel ſoort en kleur
Verliest het oog zich in de keur.

Voortreffijk Lijnwaad, Baai en Hout,
En Lakens, die de uitheemſche tarten,
Bereid op Vaderlandſchen grond!
Hoe ſtreelt gij welgeplaatſte harten;
Hoe noopt gij hem zelf tot uw lof,
Die zich vergaapte aan vreemde ſtof!

De ſchoone Zijde en 't zachte Flaweel,
Bij ons geſponnen en geweven,
Vermeesteren onze zucht geheel,
Om aan geen Volk iets toe te geven,
Wanneer 't vernuft en ijver geldt:
O Drift, die zoo veel goeds voorſpelt!

Van zoo veel ſtraals daalt toch ons oog
Met welluſt op het mindre neder:
Getuigt, wat deze zucht vermoog',
Gij Hoeden, Linten, Garens, Leder!....
Wij kunnen ons van top tot teen
In Vaderlandſche ſtoffen kleên.

Ook zien wij hier vernuft en vlijt
Tot huislijk nut en ſieraad ſtrekken:
Beſchouw het heerlijk Vloertapijt,
Welks ſoorten onze erkentnis wekken;
En wat al Huisraad, hier verſpreid,
Bewijst ons Hollands nijverheid!

De Wis- en Werktuigkunst vertoont
In uitgelezen meesterſtukken,
Hoe rustlooze ijver wordt bekroond,
En aangevuurd bij 't welgelukken:
Zoo ſtijgt de edelſte wetenſchap
In Holland tot den hoogſten trap!

Een

Een gansch taafreel van 't nut en 't ſchoon
Durft zich mijn zwakheid niet vermeten —
Doch 't ware een onvergeefbre hoon,
Wierd *Demmer's* Porſelein vergeten,
Wiens luister aan den Amſtel praalt,
En ons op kunst en ſmaak onthaalt.

Terwijl wij hier vol dankbaarheid
Door 't ruim trezoor der Volksvlijt ſlappen,
Wordt onze geest te rug geleid
Naar Haarlems School der Wetenſchappen:
De Huishoudſpruit der Maatſchappij,
Geplant aan 't Spaarne, bloeit aan 't IJ.

Ah! Mogten werkzaamheid en kunst
Steeds groeijen met de tegenſpoeden,
En ons, beſchermd door 's Hemels gunst,
Met eigen koren leeren voeden,
Daar 's Konings zorg den Landbouw ſchraagt,
En roem op 's Volks behoudnis draagt.

Zoo zie eerlang 's Volks nijverheid,
Voor ſchrale heiden, woeste duinen,
En meren, zich een ſchat bereid,
In welige akkers, vruchtbre tuinen;
Opdat, hoe meer de Handel kwijn',
Die zegen ons te meer beſchijn'.

Maar, goede Hemel! hoor de beê,
De zucht van zoo veel menſchenvrinden,
En gun ons, bij een vasten Vreê
Onze oude welvaart weêr te vinden:
Bewaar door uwe ſterke hand
Den Koning voor ons Vaderland!

In Herfstmaand 1809. J. DE JONGH.

In het *Mengelwerk* van No. XII. bl. 514. reg. 21 en 22. is, door wegvalling van twee letteren, eene zonderlinge fout ingeſlopen; er ſtaat: *onder zoodanige Boomen niet te gaan huilen*; men leze: *onder zoodanige Boomen te gaan ſchuilen.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

BRIEF VAN CATHARINA DE MEDICIS, KONINGIN VAN FRANKRIJK, AAN PAUS PIUS IV, GESCHREVEN DEN 4 AUGUSTUS 1561.

Allerheiligſte Vader!

Zoo men U den toeſtand van *Frankrijk*, en de vele en groote moeijelijkheden, waarin het, door de verſchillen over den Godsdienſt, gewikkeld is, duidelijk genoeg beſchrijven kon, twijfel ik niet, of Gij zoudt zelf, zonder uitſtel, herwaarts komen, om, door Uwe tegenwoordigheid en Uw gezag, in de verwarringen ráad te ſchaffen, en met al Uw verſtand en alle Uwe krachten te arbeiden, om ze, door geſchikte middelen, te regt te brengen en te doen eindigen. Gij zoudt U, van den eenen kant, de ontelbare menigte dier zielen voorſtellen, die, omdat zij den weg der zaligheid niet wél kennen, zich in het verderf ſtorten; en van den anderen kant zoudt Gij opmerken, dat het grootſte deel des Rijks zich van de gemeenſchap der Kerke afgeſcheurd en verwijderd heeft, en wel dat deel, hetwelk de meeſte edelen en geleerden, en de voornaamſte en bekwaamſte mannen uit den burgerſtand, bevat, welken het noch aan vermogen, noch aan overleg, noch aan andere vereischten, mangelt, om hunne belangen te bevorderen, en onder welken zich ook een aantal der rijkſten en gegoedſten bevindt, die noch hunne middelen, noch het gevaar ontzien, om de zaak, die zij voorſtaan, door te zetten. Voorts zoudt Gij zien, dat zij zoo eensgezind, en zoo overeenſtemmend in wil en bedoelingen zijn, dat men zich over den ijver, waarmede zij hunne gemeene belangen behartigen, ten hoogſte verwonderen moet, zoodat er geene mogelijkheid zij, om hen onderling te verdeelen, of met geweld te onderdruk-

ken, zonder het dreigendst gevaar, om dit Rijk in zoodanige beroerten te brengen, welke deszelfs geheel bederf en volſtrekten ondergang ontwijfelbaar zouden naar zich ſlepen. Daar het nu met de zaken alzoo gefteld, en de woede der partijſchappen alom bekend is, daar ook het getal der misnoegden, van dag tot dag, grooter en geduchter wordt, en ik mij verzekerd houde, dat Gij ſteeds gedachtig zijt aan de weldaden, welken Gij voorheen van de *Franſche* Koningen ontvangen hebt, en dat Gij (dewijl Uw tegenwoordig belang dit eischt, en dat zelfde belang het voor de toekomst vordert) met ernst zult willen behartigen, hetgeen, tot het ſtillen der onlusten, noodzakelijk is, zoo ſchrijf ik U, opdat Gij al Uw verſtand en alle Uwe krachten te werk ſtelt, om aan de Kerk den vrede en de eensgezindheid weder te bezorgen.

Ik acht, dat men hierin te ligter ſlagen zal, omdat in *Frankrijk*, God zij geloofd! geene *Wederdoopers* zijn, geene ketters, geene zulken, die de *Twaalf Artikelen des Apoſtoliſchen Geloofs*, of derzelver verklaring, zoo als die, door de zes *Algemeene Kerkvergaderingen*, bepaald is, wederſpreken; en daarom is ook het gevoelen van ſommige Geleerden, wier oordeel ik gevraagd heb, dat Gij, zonder eenig gevaar, deze van elkander verſchillenden tot de gemeenſchap der Kerke kunt toelaten, als welke die algemeene Geloofsbelijdenis; door de zes gezegde Kerkvergaderingen vastgeſteld en duidelijk verklaard, aannemen, en dat andere verſchillen zoo min de kerkelijke eenheid behoeven te verhinderen, als eertijds de verſchillende viering van het *Paaſchfeest*, of het onderſcheiden gebruik van onthoudingen en plegtigheden, in de bediening der *Sacramenten*, en in andere deelen van den eerdienst, aan de gezegde eenheid hinderlijk geweest is; terwijl men ook, op deze wijze, het eindigen der verſchillen tuſschen de *Latijnſche* en *Griekſche* Kerk zou kunnen bevorderen. De gemelde geleerde en brave mannen vertrouwen daarom, dat, als men de twisten aldus deed zwijgen, God zich over de zijnen zou ontfermen, en hun, na het verdrijven der tegenwoordige duisternis, eens het waarachtig licht der waarheid zou doen opgaan. Zij meenen verder, dat, zoo dit algemeen hulpmiddel niet gevalt, ſchoon het altijd aan de uitſpraak eener algemeene Kerkvergadering onderworpen moet worden, het dan toch volſtrekt noo-

dig

dig is, dat Gij, ten ſpoedigſte, eenigen anderen meer bijzonderen maatregel beraamt, om in den tegenwoordigen dringenden nood te voorzien; want dat het uitſtellen hiervan onheilen zal berokkenen, waaraan daarna, op geene wijze, herſtel zal zijn toe te brengen. Voorts behoort (naar hun inzien) het hulpmiddel tweevoudig te zijn, en geſchikt, zoo om de genen, die zich reeds uit de gemeenſchap begeven hebben, tot dezelve terug te brengen, als om hen, die nog in dezelve zijn, daarin te houden. Om de eerſten te winnen, zou hun noodig dunken, dat men dezelven onophoudelijk daartoe aanſprake, en de geleerdſten van beide zijden tot onderlinge minnelijke handelingen bijeenriepe, — dat de Biſſchoppen en derzelver dienaars van het verkondigen van Gods woord naarſtig hun werk maakten, en het volk tot onderlingen vrede en eendragt vermaanden, en dat men, intuſſchen, ter wederzijden, zich van alle hevigheid onthielde. En dewijl ik dit middel geſchikt geoordeeld heb, om eenheid te bevorderen, heb ik het, met nadruk, aan hen bevolen, die zich reeds aan Uwe gemeenſchap onttrokken hadden, en ik ben, tot hiertoe, gehoorzaamd geworden.

Doch wat hen betreft, die zich nog niet van U hebben afgezonderd: velen derzelven hebben wel geen oogmerk, om U te verlaten; doch zij worden aanhoudend geſlingerd door twijfelingen, voornamelijk omtrent de *drie* volgende punten. Het *eerſte* is, dat zij bedenken, dat de vroegſte Christenen geene *beelden* in hunne kerken gehad hebben. Zij weten, dat God uitdrukkelijk verboden heeft, dezelven aan te bidden, en ze op zulke plaatſen te ſtellen, daar ze aangebeden kunnen worden. Zij weten ook, dat GREGORIUS dit verboden heeft, en dat brave mannen, die ze, ſedert, in de kerken hebben opgenomen, uitdrukkelijk verklaard hebben, dat zij tot geen ander einde dienden, dan om aan het onkundig volk de afwezige heiligen te herinneren; dat dit echter tot zeer vele dwalingen, bedriegerijen en leugens aanleiding gegeven heeft, en dat vele verleiders, tegen het oogmerk der oude leeraren aan, den beeldendienst allerſchandelijkst, tot hun bijzonder gewin, misbruikt hebben, zoodat veler gewetens hierover zwaarlijk ontrust zijn, die daarom den kerkgang vermijden, opdat zij niet verpligt worden, om voor de beelden te knielen. De zaak derhalve wel ingezien, en van den eenen

kant de daarvan erkende nadeelen, van den anderen de daaruit gehoopte voordeelen, bedaardelijk overwogen zijnde, moogt Gij overleggen, of [illegible] beter zij, de beelden geheel weg te nemen, dan ze, tot veler ergernis, ter aanbidding voor te ſtellen, daar dit toch noch door God geboden is, noch de Kerk ze verder, dan met een bepaald oogmerk, ingevoerd heeft, en daar het onbetwistbaar is, dat men, in derzelver vereering, veel verder gegaan is, dan bedoeld was. Zou het, om alle gelegenheden tot het uitvaren tegen dit gebruik weg te nemen, en om die genen te behouden, waarvan wij ſpreken, niet raadzaamst zijn, om de beelden van de altaren weg te nemen, en ze bij, of binnen, of buiten de kerken, te plaatſen; met verklaring, dat men dit deed, omdat eenige, deels baatzuchtige en ſlechte, deels onkundige, menſchen aanleiding hebben gegeven, dat het volk dezelven, tegen de inſtelling der Kerke, misbruikt heeft?

Het *tweede* punt betreft de bediening der *Sacramenten* van den DOOP en het H. AVONDMAAL. — Met betrekking tot den DOOP merkt men aan, dat zich vele godvreezende en brave lieden verwonderen over de *duivelbezweringen* en ſommige *formulier-gebeden*, welke men gewoon is daarbij te gebruiken; dewijl dezelve, alleen van eenig nut kunnende zijn voor de genen, die ze verſtaan, naar hun oordeel, ten aanzien van het grootſte deel des volks, dat er niets van verſtaat, nuttiger zouden worden achtergelaten. En, voor zoo veel men doorgaans meent en beweert, dat deze, den DOOP voorafgaande, plegtigheden noodzakelijk zijn, zegt men, dat dit ſtrijdt met de gezonde leer der Kerke, volgens welke, in dit *Sacrament*, alleen het *water* en het *woord*, en niet de *duivelbezweringen* en *gebeden*, tot het *wezen* des *Sacraments* behooren. Voorts zegt men, dat men, in den DOOP, zich van de woorden der oude *Catechismen* bedient, welke geheel buiten gebruik zijn, en dat het dus overtollig is, zich daaraan nog te houden. Ook ſtoot het ſommigen, dat de een of andere ziekelijke, en welligt aan deze of gene gevaarlijke en beſmettelijke kwale onderhevige, priester een kind in den mond ſpuwt, waarvan de gevolgen allernadeeligst zijn kunnen, en men meent, dat Gij alle deze bedenkingen zoudt kunnen wegnemen, door te verklaren, dat het aan elks vrijheid ſtaat, om, bij den KINDERDOOP, de *bezwerin-*

gen

gen en *gebeden* te behouden, of wel zich, enkel en eenvoudig, zonder eenig bijvoegsel, alleen te bepalen tot het *wezen* des D[illegible], dat is tot het *water* en het *woord*, en wel het laatste in de gewone en gemeene *volkstale* overgezet, welke vrijheid veel onschadelijker zijn zou, dan de ergernis, of de afzondering, van velen, terwijl men er de aanleiding door zou wegnemen, dat vele kinderen, buiten de *Roomsche* Kerk, gedoopt worden.

Wat het H. AVONDMAAL belangt: men zegt, dat vele vrome menschen, in hetzelve, op *driederlei* wijze, ontsticht worden. *Vooreerst* door het vieren dezer plegtigheid enkel *onder één gedaante*, (dat is *alleen met brood*, of *met den ouwel.*) Zij kunnen (zegt men) hun geweten niet bevredigen of gerust stellen, door het gezag van de Kerkvergadering van *Constans*, en door het gebruik, hetwelk daaromtrent, slechts sedert weinige jaren, is ingevoerd, daar JEZUS CHRISTUS uitdrukkelijk gezegd heeft: NEEMT, EET, DRINKT, en daar PAULUS, gelijk hij gezegd heeft, ALWIE VAN DIT BROOD EET, ZOO ook gezegd heeft, EN UIT DEZEN DRINKBEKER DRINKT; bij welk duidelijk woord van God komt het oud gebruik, bij de Kerk duizend jaren, of langer, standvastig onderhouden. En, hoewel zij, overeenkomstig met den eerbied, dien zij der Kerke toedragen, de Kerkvergadering van *Constans* geenszins klein achten, is er echter, dewijl zij, uit vreeze van mis te tasten, de klare woorden der H. Schrift en het oud gebruik der Kerke tegenwerpen, gevaar, dat het, terwijl men hierover twist, aan anderen ligt zal vallen, om zwakken tot hun gevoelen over te halen, en hen alzoo van de gemeenschap der *Roomsche* Kerke af te trekken; dewijl de tegenwerping, welke het uitdrukkelijk woord van God en andere duidelijke gronden voor zich heeft, niet kan nalaten van groot gewigt geacht te worden. Gij moogt daarom overwegen, of het van genoegzaam belang zij, om, in weêrwil der Kerkvergadering van *Constans*, de bediening des H. AVONDMAALS, door de eene of andere nadere en gevoegelijke verklaringe, in haar geheel te herstellen, (dat is *ook den beker*, of *het gebruik van den wijn*, aan de leeken toe te staan.) — De *tweede* reden van aanstoot, waarom sommigen schromen het H. AVONDMAAL, in de *Roomsche* Kerk, te oefenen, is de wijze der bedieninge, dat men namelijk het *Bondteeken* slechts aan éénen, of weinigen, afzonderlijk uitreikt,

zonder het doen van eenige gebeden, die voor het gemeen verſtaanbaar zijn, en zonder de beteekenis dezer plegtigheid te verklaren; terwijl de wederſtrevers beweren, en waarlijk duidelijk bewijzen, dat zij hieromtrent de oude gewoonte der Kerke op nieuw ingevoerd hebben. Het is niet uit te drukken, hoe veel deze verſchillende wijze van het H. AVONDMAAL te vieren, bij velen der onzen, toebrenge, om onze gemeenſchap te verlaten; want, daar zij, van den eenen kant, ſlechts den een of anderen afzonderlijk, of weinigen te gelijk, zonder gebeden, zonder redevoering, zonder dankzegging, onder het uitſpreken van eenige woorden, die zij niet verſtaan, het *Sacrament*, alleen onder ééne gedaante, zien nemen, en van den anderen kant hooren en zien, hoe eene groote vergadering van menſchen, ten zelfden tijde, hare geloofsbelijdenis verſtaanbaar aflegge, openlijke erkentenis van zonden doe, Gode dankzeggingen en gebeden opdrage, in de gewone tale *Pſalmen* zinge, en eene *Leerrede* aanhoore, waardoor men tot een godzalig en Christelijk leven opgeleid, en tot het ontvangen van het H. AVONDMAAL voorbereid wordt, is het waarlijk niet moeijelijk te begrijpen, dat zulken, die, alleen uit godsdienſtige beweegredenen, onze zijde houden, hieruit aanleiding nemen, om ons te verlaten. Dat Uwe *Heiligheid* zelf beſliſſe, of het, tot voorkoming van dit nadeel, niet dienſtig zij, de bediening van het H. AVONDMAAL, ééns in elke maand, volgens het gebruik der oude Kerk, toe te laten; dat is, dat de Kerkedienaars, op de eerſte Zondagen van elke maand, of, zoo zij daartoe verzocht worden, meermalen, alle die genen mogen zamenroepen, die het H. AVONDMAAL verlangen te gebruiken, — dat alsdan, in de volkstale, een *Pſalm* gezongen, algemeene belijdenis van geloof en zonden gedaan, en openbare gebeden voor het welzijn der Overheden, voor de gepastheid van het weder, voor het wél ſlagen van de gewaſſen der aarde, en voor de herſtelling van kranken en bezochten, geſtort worden; en dat dan ook de eene of andere plaats uit de *Evangeliën*, of *Brieven van* PAULUS, betrekking hebbende tot het H. AVONDMAAL, gelezen en uitgelegd, en het SACRAMENT zelf, *onder de beide gedaanten*, uitgedeeld worde. En, hoewel dit nieuw en een weinig ongewoon moge voorkomen, zoo zal echter, daar de *Apostelen* en hunne naaste opvolgers alzoo gedaan hebben, de HEILIGE VADER niet gezégd kunnen worden, hierin iets te-

tegen Gods gebod en het gebruik der Kerke vastgeſteld te hebben. Opdat Gij nu moogt verſtaan, waarom men hierop, met zoo veel nadruk, dringt, dient Gij te weten, dat niets de *conſciëntiën* zoo zeer ontrust, als de vrees van de *Sacramenten* niet behoorlijk te ontvangen. Te dezen aanzien maken de afgewekenen grooten ophef, en roepen, dat Gods gebod geſchonden wordt, en daardoor komt allengs onze dienst, en vervolgens onze geheele leer, in kleinachting, zoodat, indien Gij er niet in voorziet, de ſchande en het verwijt hiervan, met den tijd, ook op U zelf zal nederkomen. Geen gereeder hulpmiddel nu ſchijnt hier tegen te kunnen gevonden worden, dan de bediening van het H. AVONDMAAL, op de zoo even gemelde wijze; en het is hierom, dat ik daarop te ernſtiger bij U aanhoude, en U bid, dat Gij toch ſpoedig aan deze verwarringen te gemoet wilt komen. — De *derde* ſteen des aanſtoots is de jaarlijkſche viering van *het Feest van den* zoogenoemden H. SACRAMENTSDAG, wanneer het *Ligchaam des Heeren*, langs de ſtraten, openlijk wordt ten toon gedragen. Hieraan ergeren zich velen van de geleerdſten dezes Rijks, betuigende daarbij, met geen goed geweten, tegenwoordig te kunnen zijn, omdat het ſtrijdt tegen de uitdrukkelijke inſtelling van het *Sacrament*: NEEMT, EET, DRINKT, en DOET DAT TOT MIJNE GEDACHTENIS, dat is, *doet hetgeen ik gedaan heb*. Nu zeggen zij, dat er zoo veel onderſcheid is tusſchen het brood ten toon te dragen en het dadelijk te eten, als er zou zijn tusſchen het omdragen van een geneesmiddel in eene ziekenkamer, en het ingeven van hetzelve aan den zieken. PAULUS (zeggen zij) heeft niet bevolen: *draagt dit brood langs de ſtraten*; maar hij heeft gezegd: *wie van dit brood eet, en uit dezen drinkbeker drinkt*. Daarenboven (vervolgt men) CHRISTUS is in den hemel, en vordert dus alleen eenen *geeſtelijken* eerdienst. Men verongelijkt hem dus, door alle die uitwendige en ligchamelijke eerbewijzingen; dewijl hij juist daarom van de aarde ten hemel is geſtegen, opdat men hem, met geen aardſchen, maar met een waarachtigen en geeſtelijken dienst, eerbiedigen en vereeren zou. Eindelijk beweert men, dat deze plegtigheid van *'s Heilands ligchaam* om te dragen geenszins rust op eenig gezag der *Schrifture*, maar haren oorſprong enkel aan de godsvrucht van een bijzonder mensch verſchuldigd,

en ſedert, allengs, in gebruik gekomen is; dat noch CLEMENS, noch GREGORIUS, welke den *Sacramentsdag* hebben ingeſteld, daarbij eenig gewag gemaakt hebben van dezen omgang door de ſteden, en dat derhalve onze geeſtelijken zeer misdoen, wanneer zij, tegen den wil der gezegde *Pauſen*, op dezen dag meer, dan op eenigen anderen, allerlei ſoort van ongebondenheid toelaten, en dus oorzaak zijn, dat CHRISTUS, die van de zijnen opregte vernieuwing van leven eischt, en, in zijn woord, alle losbandigheid ten geſtrengſte veroordeelt, in het geheel niet vereerd of gediend wordt. En deze zaak komt, niet alleen aan hen, die zich van onze gemeenſchap hebben afgezonderd, maar ook aan die genen, die ons minst zouden willen verlaten, zeer ergerlijk voor; dewijl zich daarin zoo veel verkeerds vereenigt, — ontheiliging van het *Sacrament*, tegen het woord Gods en de goedgekeurde gebruiken der Kerke, — misbruik van dezen plegtigen dag door velen, tot het bedrijven van ſchandelijke zonden, — en aanleiding tot het verwekken van gevaarlijke oproeren, zoo als wij, tot onze groote droefheid, dus verre ondervonden hebben: zoodat, indien hierin niet voorzien worde, ten eenigen dage, door de ervarenis, zal blijken, dat het beter ware geweest, eene andere wijze van Godsvereering te zoeken, dan deze plegtigheid, tot zoo grooten nadeel en ergernis, te behouden.

Voorts is er nog een ander voorwerp van grooten aanſtoot. Elk roept, dat het der Kerke tot ſchande ſtrekt, dat de MISSE, door onkundige, zedelooze en een openbaar ſlecht leven leidende priesteren, ontheiligd en tot een eerloos gewin misbruikt wordt, terwijl niemand, tot verbetering hieromtrent, arbeidt. Dit heeft, reeds ſedert lang, den eerbied des volks voor de MISSE zeer verminderd, terwijl ſommigen onder ons, zelfs verder gaande, ook bedenkingen omtrent dezelve opwerpen, zoo ten aanzien van haar *wezen*, als ten aanzien van hare *bedieninge*. Omtrent haar *wezen* merken zij aan, dat, naar de verzekeringen der Kerkelijken, de Priesters CHRISTUS offeren, en dat zij dit hun offer meer achten, dan het offer, dat CHRISTUS zelf gedaan heeft; — dat wel ſommigen uit de Leeraren zeggen, dat het offer der Priesteren alleen eene afbeelding en een gedenkteeken is van die waarachtige offerande, welke CHRISTUS eenmaal voor ons geofferd heeft; maar dat het

onkundig volk, ſchier algemeen, door onkundige prieſters, anders onderwezen wordt, zoo dat men hem voor eenen ketter houdt, die van hen verſchilt, hetwelk, daar het waarlijk zeer ongerijmd is, aan de vijanden eene zeer gereede aanleiding geeft, om te lasteren. Ten aanzien der *bedieninge* heeft men *vier* dingen aan te merken. *Vooreerst:* dat alles in eene vreemde en onbekende taal wordt opgezegd, hetgeen en noodeloos en gevaarlijk is, dewijl het volk hieruit geen nut trekt, en dus, in zijne onkunde, enkel aan ſommige uitwendige Godsdienſtverrigtingen blijft hangen; terwijl het integendeel noodzakelijk is, dat de geloofsbelijdenis, door allen, klaar en duidelijk verſtaan worde, en dat, zoo men de *Latijnſche* taal behouden wil, dan ten minſte eene uitlegging, in de gewone volkstaal, daar worde bijgevoegd. *Ten andere:* dat, terwijl de gebeden, waarvan men zich hierbij bedient, de ſtichting van alle de toehoorderen bedoelen, niemand op dezelven *amen* kan zeggen, zoolang zij in eene onverſtaanbare taal gedaan worden. *Ten derde:* dat, dewijl men, wegens de nuttigheid der MISSE, zich niet uitlaat, zonder welker blijkbaarheid derzelver bediening echter noodeloos kan ſchijnen, men aan de *conſciëntiën* zeer weinig voldoet; en *eindelijk*, dat, daar hetgeen in de MISSE gezegd wordt, de ganſche vergadering, en niet den Priester alleen, aangaat, en vooral datgeen, hetwelk van de oefening der gemeenſchap gewaagt, het aan velen, te regt, als verkeerd en gansch ongevoegelijk voorkomt, dat de Priester alleen de gemeenſchap oefent, terwijl de menigte enkel toeziet; — en dat men ook, om alle deze redenen, meent, dat het oud gebruik der Kerke behoort herſteld te worden.

Nu ſchiet het *laatſte* hoofdpunt, wegens de *wijze van Godsdienſtoefening*, nog over, waaromtrent te bezien ſtaat, of, gelijk eertijds het *Pſalmgezang* en de *openbare gebeden*, in de moedertale, vele ſtichting aanbragten, het zoo ook niet raadzaam zij, daar de vijanden zich hiervan thans bedienen, en er velen door tot zich getrokken hebben, ook het zingen van *Pſalmen*, in de gewone landtale, en het doen van *openbare gebeden*, in de gemeene en voor elk verſtaanbare volksſprake, weder in gebruik te brengen.

Dit is het *voornaamſte*, waaromtrent ook zij, die zich van onze gemeenſchap, zelfs met levensgevaar, niet zouden willen afzonderen, hervorming noodig achten,

ten, en ten ernſtigſte verandering wenſchen. Zij bidden, dat men hun deze aanwijzingen ten goede houde, daar zij Uw gezag geenszins willen verkort hebben, maar deze *twee* dingen vasthouden: *vooreerst*, dat in de leere niets worde veranderd, en *ten andere*, dat, zoo er, door de Kerkedienaren, iets misdaan zij, daarom echter de dienst niet afgeſchaft, maar deszelfs aanzien gaaf en ongeſchonden gehandhaafd worde. Deze twee dingen ſteeds vastſtaande, meenen zij, dat er niets onwelvoegelijks in is, dat men omtrent andere punten, welke verbetering ſchijnen te behoeven, vrijmoedig onderzoek doe. Ik bid U derhalve, met allen mogelijken nadruk, dat Gij hierin voorziening wilt doen, ter voorkoming van grootere ongelegenheden, welke, buiten ſpoedige voorzorg, daaruit onfeilbaar zullen voortſpruiten. Voor de rest beloof ik U, dat ik alles, met raad van brave mannen, en met omzigtigheid en ijver, zal beſtieren tot den vrede der Kerke, en, zoo veel ik kan, tot handhaving van Uw gezag en Uwe waardigheid.

* * *

Wij hebben deezen belangrijken Brief, die wij niet weten, dat ooit, in het *Nederduitsch*, is uitgegeven, uit het oorſpronkelijk *Latijn* vertaald, zoo als dat is geplaatst in het *Scrinium Antiquarium Groninganum* van wijlen den Hoogleeraar DAN. GERDES, *Tom. V. Part. II. p.* 340 *&c.* Men ziet uit denzelven, welke voortgangen de *Hervorming* weleer, ook in *Frankrijk*, gemaakt had. „ Het grootst, het best, het „ beſchaafdst, en het aanzienlijkst en vermogendst deel „ des ganſchen volks had dezelve omhelsd, en het was „ onmogelijk haar te onderdrukken, zonder het gan„ ſche Rijk in het uiterſte gevaar te brengen." Hoe jammerlijk heeft dat Rijk, in volgende tijden, de waarheid hiervan ondervonden! Ja, zij werd vervolgens onderdrukt, deze reeds zoo ver gevorderde *Hervorming*; en de eerſte, die daartoe hare helſche pogingen aanwendde, welke echter haar doel niet bereikten, was deze zelfde CATHARINA DE MEDICIS, Koningin Moeder van den zwakken KAREL IX, die toen den *Franſchen* troon bekleedde. Zij was het, die, na, bij herhaling, vruchteloos, getracht te hebben, om de *Hervormden*, door geweld van wapenen, onder te brengen, den afſchuwelij-

lijken moord van den verschrikkelijken SINT-BARTELS-NACHT beraamde en bestierde, in welken alle hunne voorname hoofden, en vele duizenden hunner aanhangeren, zoo onmenschelijk, als trouweloos, werden afgemaakt. Welk een monster was zij, die aldus de partij poogde te verdelgen, wier belangen zij, in dezen Brief, zoo dringend voorstond, wier zaak zij zoo zeer toonde goed te keuren, en wier bedoelingen en eischen zij zoo nadrukkelijk regtvaardigde! Doch voor zichzelve had zij geen Godsdienst. — En *Paus* PIUS! — Volgens getuigenis van den beroemden *Praeſident* THUANUS, (*Hiſtor. Libr. XXVIII. Cap. VI. apud me Tom. I. p.* 563. *Ed. noviſſ. Tom. II. p.* 116.) was hij, over dit vrijmoedig schrijven, vooral in zoo bedenkelijken tijd, ten uiterste getroffen, doch ontveinsde het, en bevorderde slechts het houden van de *Algemeene Kerkvergadering*, welke hij, reeds in het vorig jaar, te *Trente* had bijeengeroepen, te ijveriger; schoon hij niet voornemens was, om daarin iets te laten verrigten, hetgeen aan de verwachting, welke hij er van had ingeboezemd, kon beantwoorden: want zoo, en niet anders, moet men zijne woorden, die, zonder dat, geen bekwamen zin zouden hebben, verstaan, als hij wegens PIUS schrijft: *immane quantum commotus eſt Pontifex: quod tamen ab illo, pro tempore, diſſimulatum in cauſa fuiſſe creditur, ut de Concilio Oecumenico, cujus ſpem magis excitaverat, quam fidem praeſtare decreverat, ſerio cogitare coeperit.*

Wat verder de bovengemelde slagting der *Hervormden* in *Frankrijk* betreft: het berigt derzelve verwekte aan *Paus* GREGORIUS XIII zoo groote blijdschap, als CATHARINAAS schrijven weleer ontsteltenis aan PIUS. Hij schonk aan den bode, die er de tijding van bragt, *honderd dukaten*, en begaf zich terstond naar de Kerk van *Sint* MARKUS, om er God voor te danken. Ja, hiermede niet voldaan, liet hij, ter betooning van nog openbaarder erkentenis, eene plegtige *Proceſſie* hierover houden, welke hij zelf, een eind wegs, verzelde; en, om de gedachtenis van den gruwel te vereeuwigen, liet hij penningen slaan, die, op de voorzijde, zijne eigene afbeelding hadden, en op de keerzijde die van eenen Engel, houdende in de eene hand een kruis, en in de andere een zwaard, waarmede hij de ketters aanviel, met het

het opſchrift: *verdelging der Hugenooten.* 1572. Zoo verhalen *Roomſche* Schrijvers zelven, en uit hen, onder andere, de *Abt* FLEURY, *Biechtvader van* LODEWIJK XV., in zijne *Hiſt. Eccl. Livr. CLXXIII. No. XL. Tom. XXXV. p.* 172. Volgens anderen liet hij ook, aan het *Vatikaan*, ſchilderijen ten toon hangen, waarop het bloedtooneel was afgemaald, (*Vid.* GERDES *u. ſ. p.* 576.) en in de Voorrede der *Gedenkſchriften* van den Heer MAURIER, wiens Vader weleer *Gezant* wegens *Frankrijk* bij *Hunne Hoogmogenden* was, kan men lezen, dat hij, vele jaren daarna, te *Rome*, in de *Kapel* van PAULINA, nog een tafereel van het gebeurde gezien heeft, waarop, onder andere, het uit het venſter werpen van den vermoorden *Admiraal* DE COLIGNY, die mede in deze ſlagting omkwam, en een van de hoofden der *Hervormden* was, was afgebeeld, met het onderſchrift: PONTIFEX COLINII NECEM PROBAT: dat is: DE PAUS KEURT DEN MOORD VAN COLIGNY GOED. (Zie HOFSTEDE, *Bijzonderh. der H. S. D. III. bl.* 58, 59.) Dat de *Spaanſche* TIBERIUS, PHILIPS II, in de vreugde van GREGORIUS deelde, is even min te verwonderen, als dat ook de uitvoerder zijner bloedige bevelen in de *Nederlanden*, DUC D'ALBA, daarover zijne blijdſchap niet verbergen kon. Zie het berigt, dat hij daarvan zond aan GILLIS VAN BERLAIMONDT, toen *Stadhouder van Gelderland* enz., en den brief, waarin deze dat berigt aan *Burgemeesteren, Schepenen en Raad van Arnhem* mededeelde, in de *Chronijk van Arnhem*, door den Heer G. VAN HASSELT uitgegeven in 1790, in gr. 8vo., op bl. 203 env.

*

VER-

VERHANDELING

OVER DE

REGELMATIGE WINDEN,

door

J. P. VAN CAPPELLE. (*)

Onder de ontelbare menigte van ſchoone en verheven verſchijnſelen, welke de natuur, tot verbazing van den opmerkzamen beſchouwer harer wonderen, dagelijks oplevert, is er welligt geen belangrijker, dan de *wind*, zoo als hij zich, in alle zijne verſcheidenheden, over de oppervlakte der aarde vertoont. Verwonderlijk toch komt het, reeds in den eerſten opſlag, voor, dat eene ſtof, welke in haren ſtaat van rust, offchoon zij ons overal omringt, zich evenwel door hare fijnheid aan onze zintuigen onttrekt, zoo dra zij in beweging gebragt wordt, zoo vele verſchillende, nu en dan geweldige en verſchrikkelijke, uitwerkſels voortbrengt; nu eens, als een zacht ruiſchende wind, eenen aangenamen indruk op het menſchelijk gevoel oefent; dan wederom, als een vroesſelijke orkaan, ſchrik en verwoesting rondom zich verſpreidt, en de ſtevigſte gevaarten op hunne grondſteunen doet waggelen; ſomwijlen deze beide uiterſten elkander in een oogenblik opvolgen, zoodat uit eene zoele kalmte plotſeling een hevige ſtorm geboren wordt. Deze verwondering, echter, neemt toe, wanneer wij op de onderſcheidene hoedanigheden van den wind op verſchillende plaatſen van den aardbol acht geven. Hier ziet gij eenen luchtſtroom, welke zich, beſtendig in dezelfde rigting, met eene gematigde ſnelheid, altijd voortbeweegt, zonder immer eeni-

(*) Met eenige weinige veranderingen voorgelezen in het Departement *Natuurkunde* der Maatſchappij van Verdienſten, FELIX MERITIS, den 8ſten van Slagtmaand 1808.

eenige aanmerkelijke verandering te ondergaan; — daar beſpeurt gij eenen wind, die, ſtandvastig de eene helft van het jaar uit eene bepaalde ſtreek waaijende, in de andere helft, door eenen wind, volkomen aan den eerſten gelijk, doch van eenen tegengeſtelden kant komende, vervangen wordt; — ginds wederom ontmoeten u beurthoudende land- en zee-winden, welke elkander niet jaarlijks, zoo als de evengenoemde, maar elken dag geregeld afwisſelen. Meestal echter ontdekt gij winden, die, geene vaste wet volgende, onophoudelijk in kracht, duur, en rigting veranderen. Verſchillend zijn hunne uitwerkſels, naar gelange van de ſtreek, waaruit zij tot ons komen. Uit de eene ſtreek voeren zij warmte, uit de andere koude met zich; deze veroorzaken een droogen en helderen hemel, gene wederom een' vochtigen en bewolkten dampkring. Hierbij is vooral opmerkelijk, dat eene bepaalde rigting van den wind op de eene plaats eenen heilzamen invloed op de gezondheid van menſchen en dieren, den groei en de vruchtbaarheid der plantgewasſen te weeg brengt; doch op eene andere met nadeelige, ſomtijds zelfs doodelijke, gevolgen gepaard gaat.

Ziet daar eene reeks van gewigtige bijzonderheden, welke voorzeker bij een ieder een levendig belang voor dit hoogstverwonderenswaardig natuurverſchijnſel moeten inboezemen; om nu niet te ſpreken van het nut, dat het over den geheelen aardbodem verſpreidt, en de vernuftige wijze, waarop de mensch het, in vele voorname noodwendigheden en behoeften zijns levens, heeft weten toe te paſſen. Geen wonder derhalve, dat de oudſte, en onder dezen de verlichtſte, volken met eenen goddelijken eerbied voor den wind waren bezield, altaren er voor ſtichteden en hem met godsdienſtige offeranden vereerden. Geen wonder vooral, dat, van de vroegſte tijden af tot op den huidigen dag toe, de beroemdſte natuuronderzoekers zich met de naſporing van deszelfs aard, natuur, en oorzaken hebben onledig gehouden. Maar ook geen wonder eindelijk, dat, bij zoo veel verſchil, bij zoo veel ſchijnbare tegenſtrijdigheid en verwarring, het er ook nu nog verre af is, dat wij al datgene, hetwelk met dit merkwaardig verſchijnſel verbonden is, volledig zouden kunnen oplosſen. *Men hoort het geblaas van den wind; maar men weet niet, van waar hij komt, noch waar hij henen gaat,* — nog ook

nog

nog heden ten deele gezegd worden. Te regt vergelijkt de beroemde NOLLET den wind bij de beweging van het water, hetwelk, door eenen ſteen uit deszelfs evenwigt gebragt zijnde, zich al golvende en kabbelende verſpreidt. Maar wie is het, vraagt hij, die den ſteen werpt, welke deze beweging verwekt? Wij kennen, namelijk, thans vrij wel den aard en de natuur van den wind; maar het is ons tot nu toe onmogelijk, in alle zijne oorzaken in te dringen. Zoo ver, echter, zijn wij gevorderd, dat, offchoon ons nog veel ontbreekt, wij evenwel van ſommige verſchijnſelen eene zekere en voldoende, — van andere eene oppervlakkige en waarſchijnlijke verklaring kunnen geven.

Elke beweging van den dampkring, waardoor een gedeelte van denzelven uit de eene plaats naar de andere wordt overgevoerd, noemen wij *wind*. Hieruit volgt reeds van zelve, dat, zoo als door ontelbare middelen eene ſtof, zoo fijn als de lucht, in beweging kan gebragt worden, er ook even zoo vele oorzaken van den wind mogelijk zijn.

Hoedanig nu is de aard van deze beweging? Geſchiedt dezelve regtſtreeks of wel golvende, even als de baren der zee? — Vele gronden ſchijnen voor het laatſte te pleiten. Immers verwekt de wind eene zoodanige beweging van het water in de zee, en van het zand in de zandwoestijnen. Zoude hij zelf er dus niet aan onderworpen zijn? Ook het geluid plant zich al golvende door de lucht voort. De meeste winden waaijen niet onafgebroken met dezelfde kracht en fnelheid, maar bij tusſchenpoozen en met rukken, zich beurtelings verheffende en verminderende, ten volle met eene golvende beweging overeenkomſtig. — Er doen zich echter hieromtrent ook eenige zwarigheden op; daar wij, noch bij ligte ligchamen, als zij door den wind voortgedreven worden, noch bij de wolken, eene zoodanige golvende beweging ontwaren. Waarſchijnlijk, derhalve, zal beiden plaats hebben, en mag men ook hier, in het algemeen, eene zeer groote verſcheidenheid vaſtſtellen.

Het zij men zich echter den wind golvende of regtlijnig voortgaande verbeelde, in beide gevallen kan hij in een oneindig aantal van rigtingen tot ons komen; loodregt van boven naar beneden, omgekeerd van beneden naar boven, in eene ſchuinſche ſtrekking op den gezigt-

ein-

einder, of wel evenwijdig aan denzelven. Voor zoo verre hij op de laatstgenoemde wijze waait, heeft men de gewone wiskundige verdeeling van den cirkel in 360° te baat genomen, om eene bepaalde ſtreek aan te wijzen. Eertijds onderſcheidde men ſlechts vier hoofdwinden, van de vier hoofdpunten des hemels afkomende. Anderen, echter, verkozen zes hoofdſtreken aan te nemen, en ieder van deze wederom in twee te ſplitſen; zoo als uit STRABO, SENECA en PLINIUS blijken kan. Meest algemeen, echter, heeft men aan de eerstgemelde bepaling van vier hoofdwinden de voorkeur gegeven, en den gezigteinder achtledig verdeeld; hetgeen dan nog vier ſtreken, voor winden tusſchen de hoofdwinden waaijende, opleverde. VITRUVIUS verhaalt ons van een' achthoekigen toren, te Athene door ANDRONICUS CYRRESTHES geſticht, op welks acht zijden, naar de acht windſtreken gekeerd, acht onderſcheidene beelden, ieder met den aard des winds, uit die ſtreek waaijende, overeenkomſtig, waren uitgehouwen. Eene naauwkeuriger bepaling van de ſtreek des winds hadden de ouden, door hunne minder volledige en uitgeſtrekte ſcheepvaart, niet noodig. Naderhand, echter, heeft men, ten dienſte der zeelieden, goedgevonden, het getal van ſtreken nog tweemaal te verdubbelen, en dus in 't geheel tweeëndertig ſtreken, ieder 11° 15′ van elkander verwijderd, vast te ſtellen. Volgens MUSSCHENBROEK zouden de Hollanders het eerst aan dezelve de namen gegeven hebben, welke nog heden ten dage gelden, en genoegzaam over de geheele wereld, althans bij alle beſchaafde volken, zijn aangenomen geworden.

Men neemt, in het algemeen, tweederlei ſoort van winden waar; *regelmatige* en *onregelmatige*. Door *regelmatige* bedoelt men dezulke, welke geregeld elk jaar dezelfde verſchijnſelen opleveren; terwijl de *onregelmatige*, geenen regel volgende, aan elke mogelijke verandering en afwijking onderworpen zijn. Bij de eerstgemelde alleen zullen wij ons thans bepalen. De beſchouwing der laatſte zal het onderwerp van eene andere Verhandeling uitmaken.

De *regelmatige winden* worden in twee ſoorten verdeeld; te weten, in dezulke, die, met eenig verſchil in ſnelheid, altijd uit eene bepaalde ſtreek waaijen, en daarom *beſtendige winden* genoemd worden; en in andere, die ſlechts

ſlechts gedurende een bepaald tijdperk van denzelfden kant komen, en naderhand meestal door eenen vlak tegengeſtelden wind worden opgevolgd; men noemt dezelve, om deze reden, *beurthoudende winden*. Beide deze winden heerſchen alleen of voornamelijk tusſchen de keerkringen in de gezengde luchtſtreken, en worden door de zeelieden inzonderheid in de Atlantiſche, Æthiopiſche en Indiſche zeeën waargenomen.

Waarin mag de oorzaak van zulk een wonderbaar verſchijnſel beſtaan? Het valt reeds van zelve in 't oog, dat een uitwerkſel, zoo algemeen, ook van een algemeen beginſel zijnen oorſprong moet ontleenen.

Het is een' ieder genoegzaam bekend, welken invloed de warmte op eene ſtoffelijke zelfſtandigheid oefent: dat zij, namelijk, de poren of ledige tusſchenruimten indringt, de vaste deelen van elkander verwijdert, en een ligchaam naar alle kanten uitzet. Elke vermeerdering van warmte heeft dus eene vermeerdering van uitgebreidheid en eene vermindering van ſoortelijke zwaarte ten gevolge. Bijaldien echter, integendeel, een ligchaam een gedeelte zijner verkregene warmte verliest, heeft het omgekeerde plaats: de vaste deelen worden naauwer met elkander vereenigd, en het ligchaam, tot een' kleineren omvang teruggebragt, verkrijgt eene grootere digtheid. Aan dit zelfde uitwerkſel nu is de lucht door het vermogen der warmteſtof blootgeſteld. Wanneer derhalve een gedeelte van den dampkring door eenigerhande oorzaak eenen hoogeren graad van warmte verkrijgt, wordt de lucht daar ter plaatſe ijler en begeeft zich naar boven; hare ledige plaats wordt door de omringende lucht ingenomen, welke wederom hetzelfde zal ondergaan, als de oorzaak der verwarming blijft voortduren. Op deze wijze wordt er een geſtadige toevoer van lucht, eene beweging van den dampkring, een wind, van alle kanten naar deze plaats komende, voortgebragt.

Paſſen wij nu dit beginſel toe, om te zien, wat er tusſchen de keerkringen, door de werking der zon en de dagelijkſche beweging der aarde, moet plaats hebben. Uit beider vereeniging toch ontſtaat de *beſtendige oosteljke wind*, welke aldaar ſteeds wordt waargenomen.

Door de loodlijnige rigting der zonneſtralen, worden de landen, tusſchen de keerkringen gelegen, zeer ſterk verhit, in vergelijking van die gene, welke verder van den evenachtscirkel verwijderd zijn, en het zonlicht

in eene meer schuinsche strekking ontvangen. Om deze reden is de dampkring boven de eerstgemelde plaatsen altijd ijler dan die, welke de koudere gewesten, in de nabijheid der beide polen, omringt. Het evenwigt tusschen beiden wordt dus gedurig verbroken, en er heeft een gestadige toevoer van lucht, van de beide polen naar den evenachtscirkel, plaats. Ware nu de aardbol in rust, zoo zoude er uit deze oorzaak een gestadige *noorde-* en *zuide-wind* in de gezengde luchtstreken geboren worden. Door de dagelijksche omwenteling, echter, van de aarde, welke zich tot al datgene, wat met dezelve in verband staat, uitstrekt, wordt ook de dampkring medegevoerd, en verkrijgt eene beweging van het westen naar het oosten. De luchtstroom derhalve, welke zich naar den Æquator begeeft, wordt hierdoor aan eene dubbele beweging onderworpen; te weten, aan de eene zijde, van het noorden naar het zuiden, en van het westen naar het oosten; aan de andere zijde van het zuiden naar het noorden, en eveneens van het westen naar het oosten. Hij moet dus aan weerskanten eene gemiddelde rigting volgen, en aan de noordzijde eenen *noordwesten*, aan de zuidzijde eenen *zuidwesten* wind veroorzaken. Naar ons gevoel, echter, schijnt de wind hier van eenen geheel anderen en bijna tegengestelden kant te komen; namelijk, aan de noordzijde van den evenaar uit het *noordoosten*, en aan de zuidzijde uit het *zuidoosten*. Vanwaar deze schijnbare tegenstrijdigheid? — Zij laat zich, door een weinig toezigt op de onderscheidene mate van beweging, welke de dagelijksche omwenteling der aarde over de verschillende streken van hare oppervlakte verspreidt, gereedelijk oplossen. Die plaatsen toch, welke onder of nabij den evenaar gelegen zijn, moeten elken dag eenen veel grooteren weg afleggen dan die, welke zich verder van denzelven af en nader bij de polen bevinden, en bezitten hierdoor op elken oogenblik eene veel grootere snelheid. Hetzelfde nu geldt voor de lucht, welke deze plaatsen omringt. Dit veroorzaakt, dat de *noordwestelijke* luchtstroom aan de eene, en de *zuidwestelijke* aan de andere zijde van den evenachtscirkel, in zijne rigting van het westen niet zoo snel voortgaat, als de bewoners der landen tusschen de keerkringen gelegen; ten gevolge waarvan zij denzelven voorbijstreven, doorklieven, en, naar hun gevoel te oordeelen, daar de rigting uit het noorden en zuiden

onveranderd dezelfde blijft, eenen N. O. wind aan de noordzijde, en eenen Z. O. wind aan de zuidzijde van den evenaar ondervinden.

Men moet echter hierbij nog op eene andere omſtandigheid acht geven. Zij is deze: dat, door de omwenteling van den aardbol, niet alle plaatſen van den dampkring, tusſchen de keerkringen gelegen, gelijktijdig even zeer verwarmd worden, maar die gene het meest, welke de zon boven zich hebben, en onmiddelijk de werking harer ſtralen ondervinden. Het oostelijk gedeelte van den dampkring, boven hetwelk de zon haren weg reeds heeft afgelegd, zal hierdoor beſtendig warmer zijn dan het westelijk, waar de zon naar toe gaat, en de lucht in het oosten ijler dan in het westen; waardoor, om dezelfde reden als ſtraks, een gedurige toevoer van lucht, of een wind, van het westen naar het oosten, ontſtaat. Deze wind is dus tegengeſteld aan den vorigen; hij is echter veel minder dan deze, en van daar komt het, dat wij van denzelven niets beſpeuren. De oorzaak hiervan is niet verre te zoeken. Het valt toch van zelve in 't oog, dat het verſchil in ijlheid tusſchen het oostelijk en westelijk gedeelte van de lucht, welke de keerkringen omringt, op verre na niet zoo aanmerkelijk zijn kan als dat, 't welk er tusſchen deze ſtreek van den dampkring en zijne meer noordelijke of zuidelijke gewesten moet plaats hebben. De wind, uit deze laatstgemelde oorzaak ontſtaan, overtreft dus verre dien genen, welke, door middel van de eerſte, in eene tegengeſtelde rigting geboren wordt. Hij vernietigt denzelven geheel en al, en maakt hem voor onze gewaarwording onmerkbaar.

Men ziet, hoe eenvoudig, en, als 't ware, van zelve, alles uit de ontwikkeling van de aangenomene beginſels voortvloeit. Even gereedelijk zal men tot eene bevredigende oplosſing gebragt worden van de afwijkingen, welke er hier en daar van dit algemeen verſchijnſel worden waargenomen. Ik bedoel echter hier alleen geregelde afwijkingen; want een ieder gevoelt ligtelijk, dat dezelfde oorzaken, welke op andere plaatſen de *wisſe en veranderlijke winden* voortbrengen, ook hier haar vermogen niet verloren hebben, maar dezen wind dikwijls in velerlei opzigten wijzigen. De redenen hiervan zijn, *voorerst*, de jaarlijkſche beweging der zon, die, in hare loopbaan voortgaande, zich nu aan de

eene, dan wederom aan de andere zijde van den evenaar bevindt; hetgeen noodzakelijk eenige verandering in de hoegrootheid en rigting van dezen algemeenen wind moet veroorzaken. *Ten andere*, en wel voornamelijk, de plaatselijke gesteldheid van sommige landen, aldaar gelegen. Slechts een enkel verschijnsel zal ik hier aanvoeren, hetgeen, om deszelfs tegenstrijdigheid met het zoo even gezegde, opmerking verdient. Op de kusten, namelijk, van Angolia, Caffaria, en Biafara, heerschen te allen tijde *zuidelijke*, en op de kust van Guiné *zuidwestelijke* winden. Deze landen echter liggen aan de Æthiopische en Atlantische zee, en dus tusschen de keerkringen, waar anders steeds de *oostelijke* wind ondervonden wordt. Wij moeten, ter verklaring hiervan, tot de plaatselijke gesteldheid derzelve onze toevlugt nemen. In het algemeen zal, bij eene gelijke kracht der zonnestralen, het land eerder en meer verwarmd worden dan de zee; (over de oorzaak hiervan zullen wij straks nader spreken;) doch dat land evenwel het meest en bij uitnemendheid, hetwelk een' zandigen bodem heeft. Het zand toch bezit een bijzonder vermogen, om zich met de warmtestof te vereenigen, en dezelve lang met zich verbonden te houden. Hierbij komt, dat, door de witte kleur van het zand, een groot aantal zonnestralen van hetzelve worden teruggekaatst, welke zich over de omringende voorwerpen verspreiden en daaraan hunne warmte mededeelen. Door beiden wordt te weeg gebragt, dat de dampkring boven een' zandigen grond eene veel grootere warmte verkrijgt, dan boven eenen bodem, welke uit andere aardstoffen bestaat. Een ieder bespeurt dit verschil des zomers bij onze gewone klei- en zand-wegen, en weet bij ondervinding, hoe verre, op een' heeten dag, de eerste boven de laatste te verkiezen zijn. Het zal nu genoeg zijn aan te merken, dat alle de opgenoemde landen eenen bij uitstek zandigen bodem hebben, en daarom derzelver dampkring bestendig veel heeter zijn moet, dan die van de zeeën, welke er onmiddellijk aan grenzen. Hierdoor wordt dus een wind, uit deze zeeën komende, geboren; en, als men de ligging dezer landen op de aardglobe gadeslaat, blijkt het, dat zijne rigting, bij de eerstgemelde, Angolia, Caffaria en Biafara, van het *zuiden*, bij dat van Guiné echter van het *zuidwesten*, zijn moet. Deze wind is, blijkens de on-

ondervinding, zoo ſterk, dat hij den *oostelijken* wind, welke, om de bovengemelde reden, hier anders zoude moeten waaijen, overtreft en vernietigt. Het gezegde heeft inzonderheid plaats voor de kust van Guiné. Dit land ligt even aan de noordzijde van den evenaar, en ſtrekt zich bijna van den vierden tot den elfden graad noorder breedte uit. Het wordt dus het meest verwarmd, als de zon zich in de noordelijke teekens bevindt. De *zuidwestelijke* wind moet dus op dezen tijd ſterker dan in het ander gedeelte van 't jaar waaijen; hetgeen uit den aard der zake volgt, en met de ondervinding der zeelieden overeenſtemt. Nog is hierbij opmerkelijk, doch het bevestigt de juistheid onzer voorgeſtelde redenering, dat, wanneer de zon de zuidelijke helft van hare loopbaan volbrengt, in de omſtreken van deze kust veelal kalmte en veranderlijke winden worden waargenomen. Onze zeelieden ontwaren dit dikwijls, als zij van *Kaap de goede hoop* naar het vaderland terugkeeren. Het land toch wordt op dezen tijd aanmerkelijk verkoeld, en de wind, naar hetzelve toewaaijende, verminderd. Hij wordt dus geheel of ten deele door den immer waaijenden algemeenen *oostelijken* wind opgewogen; zoo dat zij elkander vernietigen en ſtilte voortbrengen. Dit geeft aan de toevallige oorzaken der veranderlijke winden gelegenheid, haar vermogen vrij en onbelemmerd, zonder eenigen weêrſtand, uit te oefenen.

Na hetgeen tot hiertoe wegens den aard en de natuur der *algemeene winden* is uitgelegd, zal het ons niet moeijelijk vallen, een denkbeeld te vormen van *ſommige* dier winden, welke, de eene helft van het jaar uit eene bepaalde ſtreek waaijende, den overigen tijd beſtendig door eenen vlak tegengeſtelden wind worden opgevolgd. Men noemt dezelve *paſſaat-winden* of *mouſſons*, en zij zijn de eerſte en voornaamſte, waarop wij, bij onze overweging van de beurthoudende winden, tot welke wij nu overgaan, moeten letten. Ik zeg voorbedachtelijk van *ſommige*; want het is er verre af, dat wij alle de verſcheidenheden en afwijkingen, welke zich hier opdoen, tot zekere en bekende oorzaken zouden kunnen terugbrengen. Niets toch is moeijelijker, dan de volledige oplosſing van verſchijnſelen, wier oorzaken uit de plaatſelijke ligging en gebeurtenisſen van eenig land of eenige ſtreek van den aardbodem voortvloeijen. Nu is het ontegenzeggelijk, dat de *paſſaat-winden*

den of *mousſons* daarvan voor een groot gedeelte afhangen.

Deze ſoort van winden heerscht, even als de *algemeene winden*, bij uitſluiting onder den verzengden aardgordel; hetgeen ons reeds van voren doet vermoeden, dat zij met deze in een zeer naauw verband ſtaan. En inderdaad kunnen zij niet wel anders, dan als eene bijzondere afwijking van dezelve, gewijzigd door andere plaatſelijke of toevallige, doch geregelde oorzaken, beſchouwd worden. Men treft hen voornamelijk aan in de Indiſche zee. In het noordelijk gedeelte b. v. van dezelve waait, gedurende het eene half jaar, of wel drie vijfde gedeelten van hetzelve, als de zon zich in de zuidelijke of het begin der noordelijke teekens bevindt, de gewone *oostelijke* wind; doch, zoo dra de zon verder noordwaarts geweken is, wordt dezelve door een zuidwestelijken wind vervangen; met deze bijzonderheid echter, dat hij aan de zijde van den Afrikaanſchen wal *zuidelijker*, doch bij de Malabaarſche kust *westelijker* bevonden wordt. Men behoeft, om de reden van het een en ander in te zien, ſlechts een oog op de geſteldheid van den aardbol hier ter plaatſe te vestigen. Aan het noorden van deze zee toch liggen verbazend uitgeſtrekte landen, welke, bij eene noordelijke afwijking der zon, eene zeer groote mate van warmte verkrijgen. Dit veroorzaakt, dat de wind, welke, ter herſtelling van het verbroken evenwigt, derwaarts heen ſnelt, en waarvan de ſtrekking *zuidelijk* en *zuidwestelijk* zijn moet, vermogender is dan de algemeene wind, welke in de andere maanden alhier in eene tegengeſtelde rigting heerscht. — Waarom echter vertoont zich deze wind, in den zuidwestelijken mousſon, *zuidelijker* aan den kant van Afrika, en *westelijker* bij de kust van Malabaar? Een oog op de aardglobe ſlaande, ziet men, dat van Ceilon af, langs de Malabaar, Suratte, Perzië en Arabië, het land eene zeer groote inbogt maakt. Aan het oostelijk en noordoostelijk gedeelte van dezelve is niet anders dan vast land; terwijl men aan den noordwestkant de roode zee, de golf van Perzië, de Caspiſche en Middellandſche zeeën ontdekt. Daar nu het land, bij eene gelijke hoeveelheid van warmte, veel ſterker verhit wordt dan de zee, moet zulks hier ter plaatſe eene afwijking van den zuidelijken en zuidwes-

te-

telijken wind te weeg brengen, en hem in eene meer *westelijke* rigting veranderen; terwijl hij daar, in de nabijheid van den Afrikaanſchen wal, in eene zuidelijke, eenigzins naar het westen geneigde, rigting, zich naar het land en de noordelijke, meer verwarmde, zeeën begeeft. Men heeft in deze landen, gedurende dit ſaizoen, meestal donker en regenachtig weêr. Geen wonder, daar de wind, uit zee komende, alle de dampen en uitwaſemingen, welke zich aldaar in eene groote menigte in den dampkring bevinden, naar het land henen voert.

Eene andere gewigtige en alleropmerkenswaardigſte bijzonderheid, welke in deze zee voorvalt, verdient, dat wij er eenige oogenblikken bij vertoeven. In het zuidelijk gedeelte van dezelve waait, van half April tot half November, de gewone *zuidoostelijke* wind; doch niet verder dan tot den tweeden graad zuider breedte. Vervolgens heeft in de overige maanden hierbij eene zonderlinge verandering plaats, welke elk jaar geregeld wederkeert. Aan den eenen kant ten oosten, tusſchen Timor en Nieuwholland, beginnen te dezer tijd eerst *weste*, naderhand *noordweste* winden te heerſchen; aan den anderen kant echter, eenige graden bewesten de middaglijn van Ceilon, tot aan de Afrikaanſche kust, *oostelijke* en *noordoostelijke*. Wij moeten hier in de eerſte plaats letten op de reden, waarom zich de algemeene *zuidoostelijke* wind, welke hier tusſchen de maanden April en November op de gewone wijze waait, niet verder dan tot den tweeden graad zuider breedte uitſtrekt. Deze valt ſpoedig in 't oog. Het grootſte gedeelte toch van dezen tijd is de zon in de noordelijke teekens, en wij hebben gezien, dat dit den zuidwestelijken mouſſon verwekt. Deze nu den algemeenen zuidoosten wind ontmoetende, vernietigt deszelfs vermogen en veroorzaakt ſtilte. Men beſpeurt daarom hier, naderbij en over den evenaar, meestal kalmte, dwarrelwinden of travaden, welke dikwijls met donder en weerlicht verzeld gaan. Doch vanwaar komt het, dat wij, in de overige maanden, zulk een aanmerkelijk verſchil tusſchen de ſtreken van den wind in het oostelijk en westelijk gedeelte van deze zee bevinden? Ik heb reeds gewag gemaakt van eene aanmerkelijk groote inbogt, tusſchen de Malabaarſche kust en de noordoostkust van Afrika. Onmiddellijk aan deze grenst eene andere, welke zich van het uiteinde dier

zelfde Malabaarſche kust, over Coromandel, Bengalen, Siam, tot aan Malacca uitſtrekt. Wanneer nu de zon, haren noordelijken weg volgend hebbende, aan de noordelijke landen eene groote hoeveelheid van warmte heeft medegedeeld, en het zuidelijk gedeelte van zijne loopbaan intreedt, beginnen de evengemelde landen langzamerhand wederom te verkoelen. De zuidwestelijke mousſon wordt dus gedurig zwakker, houdt eindelijk op, en er moet nu omgekeerd een luchtſtroom van het land naar de meer verwarmde zee plaats hebben, welke, met den algemeenen oostelijken wind vereenigd, de opgenoemde verſchijnſelen zal voortbrengen. Zien wij, hoedanig zulks geſchiedt. De luchtſtroom, welke zich van het land naar de zee begeeft, vloeit aan den eenen kant over de kust van Malabaar uit het noord-noordwesten, en ter zelfder tijd langs de kust van Coromandel uit het N. O. en N. N. O. Deze beide luchtſtroomen zouden dus elkander ergens, op eenigen afſtand van de Malabaarſche kust, bij of onder den evenaar, ontmoeten; doch, door de werking van den oostelijken of zuidoostelijken wind, valt deze ontmoeting eenigzins verder naar het westen voor. Dan, de zon nu loodregt boven de zuidwaarts gelegene landen ſchijnende, wordt de dampkring aldaar meer verhit; hetgeen eene trekking van den wind uit de zee naar het land moet veroorzaken. Men ziet hier ten oosten de groote eilanden Borneo, Sumatra en Java, en ten westen de kust van Afrika. De lucht dus tusſchen beiden zich, als 't ware, verdeelende, en, ter herſtelling van het verbroken evenwigt, naar weerskanten verſpreidende, doet in de eerstgemelde ſtreken eenen westelijken, in de laatstgenoemde eenen oostelijken wind ontſtaan. De zon intusſchen zich al verder naar het zuiden begevende, ſtrekt de noordelijke luchtſtroom zich gedurig verder zuidwaarts uit; hetgeen aan beide deze winden eene meer noordelijke rigting geeft.

Het gezegde zal genoeg zijn, om van den aard en de hoedanigheid dezer winden een oppervlakkig denkbeeld te vormen. Niets, ik herhale het, zoude welligt gemakkelijker zijn, dan eene volledige oplosſing van dezelve, indien het mogelijk ware in alle plaatſelijke oorzaken in te dringen. Doch hoe vele zijn er niet voorhanden, welke wij niet kennen; ſommige misſchien, welke wij niet eens vermoeden! — MUSSCHENBROEK ſtelt

ſtelt het niet onmogelijk, dat hierbij ook onderaardſche oorzaken, uit den bodem der zee opkomende, of aldaar ontſtaande, medewerken; zoodanige, b. v., welke aan de Indiſche zee, in de maanden Junij en Augustus, eene heldere melkwitte kleur mededeelen, waardoor ſomwijlen wijd en zijd zulk een helder licht ontſtaat, dat men de zee naauwelijks van den hemel kan onderſcheiden.

Wij komen nu tot de *land- en zee-winden*, ook wel *kust-winden* genaamd, welke, door hunne dagelijkſche geregelde afwisſeling, in de tweede plaats tot de *beurthoudende winden* behooren. Men treft dezelve insgelijks het meest onder den verzengden aardgordel aan; evenwel niet bij uitſluiting, zoo als de beide vorige winden, daar zij ook in de Middellandſche zee en elders beſpeurd worden. De *zee-wind* wordt elken morgen, meestal ten 9 ure, het eerst door eenen togt, uit zee komende, en hierin geene, of eene zeer geringe beweging veroorzakende, merkbaar. Hij verheft zich echter geſtadig, en groeit tegen den middag gewoonlijk tot eene ſtijve koelte aan. Hierna begint hij te verflaauwen. Ten 6 ure houdt hij eindelijk op, en wordt dan door eenen vlak tegengeſtelden wind, van het land naar de zee waaijende, vervangen, welke, den geheelen nacht door, tot eenigen tijd na den opgang der zon, voortduurt.

De verklaring van dezen wind is aan geene moeijelijkheid onderhevig, en ontſpruit eeniglijk uit de verſchillende wijze, waarop het land en de zee bij eenen gelijken zonneſtand verwarmd worden. De grond, namelijk, en de vaste voorwerpen van het land, nemen de warmte zeer ſpoedig tot zich, en deelen dezelve gelijktijdig mede aan den hen omringenden dampkring. De zonneſtralen dringen hier niet diep in, en worden daarenboven wijd en zijd teruggekaatst. De zee, integendeel, biedt aan de zonneſtralen eenen vrijen weg om tot eene groote diepte neêr te dalen, en ontvangt daarom van dezelve ſlechts eene geringe verwarming. Deze wordt nog minder, door de beſtendige uitwaſeming, waaraan de zee onderhevig is, welke altijd met verlies van warmte gepaard gaat. De dampkring is dus des daags boven de zee aanmerkelijk koeler, dan boven het land. Het evenwigt tusſchen beiden wordt dus

verbroken, en heeft, tot deszelfs herſtel, eenen luchtſtroom van de zee naar het land ten gevolge. Hiertoe werken nog bovendien mede de dampen, welke geſtadig uit zee opſtijgen, en aan de lucht eene grootere mate van veerkracht mededeelen. Het is waar, ook de dampkring boven het land wordt door zijne verkregene warmte veerkrachtiger. Dit echter kan, bij zoo vele andere oorzaken, welke hiertegen werken, ſlechts van weinig invloeds zijn. — Deze luchtſtroom nu zal ſneller of trager zijn, toe- of afnemen, naar gelange der hoegrootheid van het verſchil, 't welk er tusſchen de veerkracht van de land- en zee-lucht beſtaat, en hieraan te allen tijde evenredig zijn. Vandaar derhalve, dat hij des morgens, als dit verſchil het geringſte is, ſlechts zachtkens eenen aanvang neemt; doch weldra met deszelfs aanwas zich verheft, en, tot na den middag, gedurig met eene grootere ſnelheid toevloeit. De zon, echter, nu tot haren ondergang hellende, wordt het land koeler, en de lucht, welke het omgeeft, digter. Deze verkoeling wordt nog bevorderd, door hetgeen de koudere zeelucht, naar het land overgewaaid, geſtadig van deszelfs warmte ontvreemdt en tot zich trekt. De gemelde luchtſtroom wordt dus ook in eene gelijke rede ſlapper, en houdt eindelijk geheel op, als het verbroken evenwigt wederom herſteld is. — Land en zee hebben nu genoegzaam even veel warmte. Dit evenwel duurt ſlechts een' korten tijd. Immers doet de vatbaarheid der vaste ligchamen, om de warmte langer dan de vloeibare bij zich te houden, de zee al ſpoedig, veel meer in evenredigheid dan het land, van hare warmte verliezen en aan den dampkring mededeelen. De lucht wordt daardoor al ras warmer boven de zee, dan boven het land. Dit onderſcheid wordt nog grooter, naardien aan den eenen kant de dauw, welke veeltijds eenen warmen dag opvolgt, de verkoeling der landlucht bevordert, en aan den anderen kant de verdikte zeedampen aan de zeelucht een nieuwen toevoer van warmte mededeelen. Hierdoor wordt nu omgekeerd een luchtſtroom van het land zeewaarts voortgebragt, welke onafgebroken den ganſchen nacht, tot den volgenden morgen, blijft voortduren. Bij dampig en nevelachtig weêr zijn deze winden gewoon te rusten, omdat de zon dan niet zoo vrij en onbelemmerd, als bij eenen helderen hemel, haar verwarmend vermogen op het aardrijk uitoefent, en uit dien hoofde de zee- en land-lucht niet zoo

on-

ongelijkmatig verwarmd worden. Men beſpeurt dezelve het meest bij hooge en uitſtekende voorgebergten, waar geene beletſelen de zonneſtralen opvangen, maar welke van alle kanten door dezelve beſchenen worden. Op eilanden, rondom in zee gelegen, waaijen zij van alle kanten aan, en vloeijen dus, als 't ware, in één middelpunt te zamen, of omgekeerd in alle rigtingen daarvan af.

Vestigen wij nu, ten ſlotte, nog eenen enkelen blik op eenige andere winden, welke verder tot de *regelmatige winden* behooren.

Ik bedoel hiermede vooreerst den wind, welke dagelijks overal, bij den op- en ondergang der zon, dit hemellicht tegenwaait. Het is toch natuurlijk, (en ik behoef dit, na zoo vele gelijkſoortige gevallen, welke allen op dit zelfde grondbeginſel ſteunen, ſlechts even aan te ſtippen) dat daar ter plaatſe de dampkring de meeste warmte verkrijgt, waar hij het naast aan de onmiddellijke werking der zon is blootgeſteld, en dit eenen toevloed van lucht van alle kanten naar die ſtreek veroorzaakt. Er moet dus, om deze reden, elken morgen een westelijke, elken avond een oostelijke wind ontſtaan. Dit echter komt wel dikwijls, maar niet geregeld elken dag, met de ondervinding overeen; vermits niet zelden andere oorzaken, vermogender dan deze, een' wind uit andere ſtreken voortbrengen, waarvoor de eerstgemelde moet zwichten. — Er doet zich echter hierbij eene zwarigheid op, welke wij niet met ſtilzwijgen mogen voorbijgaan. Hoe komt het, namelijk, dat wij, om dezelfde reden, niet elken middag, als de zon het hoogst geklommen is, en de aardſche voorwerpen, in wier middagcirkel zij ſtaat, het meest verwarmt, eenen dubbelen luchtſtroom, van het oosten en westen afkomende, ontwaren? Op denzelfden grond toch, overeenkomſtig met hetzelfde beginſel, ſchijnt dit dagelijks te moeten geſchieden; terwijl wij er evenwel niets van beſpeuren. — Het is zoo; maar wij moeten hier letten op een ander uitwerkſel van de warmte op den dampkring, waarvan wij boven reeds met een enkel woord hebben gewag gemaakt, en 't welk hierin beſtaat, dat zij deszelfs veerkracht aanmerkelijk verhoogt. Hierdoor weerhoudt zij de lucht, welke anders werkelijk van het oosten en westen toeſtroomt. Men verneemt daarom den wind,

wind, hieruit geboren wordende, flechts op eenen afſtand, in die ſtreken, wier dampkring, wel is waar, door de nabijheid der zon eenige meerdere warmte verkregen heeft, doch niet gelijkredig in veerkracht is toegenomen, zoo als dit bij den op- en ondergang der zon plaats heeft.

Een gelijkſoortig verſchijnſel, geheel hiermede overeenkomſtig, treft men aan bij de *bosch-winden*, welke ik hier ook even wilde aanroeren. Zij heerſchen in de nabijheid van boschrijke ſtreken, vanwaar zij dagelijks na den ondergang der zon over de vlakte, welke dezelve omringt, heen waaijen. De zonneſtralen kunnen in het digte bosch niet dan zeer gebrekkig indringen, en de lucht, daarin beſloten, blijft dus kouder en digter, dan in de omſtreken, welke vrij door de zon beſchenen worden. Men zoude daarom reeds des daags eene toevloeijing van lucht van het bosch hier heen verwachten. Deze echter wordt opgehouden door den hoogeren graad van veerkracht, waartoe de lucht boven de vlakte door hare verkregene warmte gespannen wordt. Eerst na den ondergang der zon, wanneer, door de avondkoelte, de lucht, tevens met een gedeelte van hare warmte, hare grootere veerkracht verliest, zonder te gelijk evenredig in digtheid toe te nemen, ſtroomt de *bosch-wind*, tot herſtel van het verbroken evenwigt, over de vlakte heen.

Eindelijk breng ik hier ook bij die winden, welke zich in elk land geregeld jaarlijks op denzelfden tijd, en genoegzaam op dezelfde wijze, openbaren. Men noemt ze *jaar-winden*. PLINIUS maakt reeds gewag van *noordooste winden*, welke, van den 6 Julij af, gedurende 40 dagen, beſtendig doorwoeijen in Griekenland, Thracië, Macedonië, en op de Ægeiſche zee. Zij ſlapen meestal des nachts, en beginnen zich 's morgens ten 9 ure te verheffen. Even alsof het hun moeite kostte te ontwaken, worden zij daarom van de zeelieden *ſlaperige* en *vadzige* winden genoemd. — Ons land heeft ook zijnen vasten jaarwind; den *noorden wind* namelijk, welke hier ſteeds in de maand September ondervonden wordt. Men neemt waar, dat, indien hij vóór den 10 Sept. eenen aanvang neemt, hij meestal bij of na den 20ſten wederkeert; doch als hij omſtreeks het midden van de maand invalt, hij achtereenvolgens, onafgebroken, en dan met veel geweld, tot groot nadeel der vruchten en plant-

plantgewasſen, zijnen bepaalden tijd doorwaait. — Deze winden vereiſchen, zoo als natuurlijk is, voor elke plaats eene eigene en afzonderlijke verklaring. Derzelver oorzaken zijn grootendeels met plaatſelijke omſtandigheden en gebeurtenisſen verbonden, welke het moeijelijk valt te ontwikkelen; en er behoort nog zeer veel toe, eer wij mogen hopen, hieromtrent een meer helder licht verſpreid te zien.

Wie nu, die met oplettendheid den aard dezer winden overweegt, voelt zich niet getroffen door de eenſtemmigheid en orde, welke hierbij alomme heerſchen? — door de zonderlinge eenheid, waarmede vele ongelijkſoortige middelen in een enkel doel zamenloopen? — Doch waar zouden wij, zonder deze te beſpeuren, ergens in het geſchapene ons oog heen wenden? Schoon vertoont zich de natuur bij elken aanblik. Reeds haar uiterlijk aanzien boezemt ons een' vrolijken en verheugenden, een' ſtatigen en eerbiedigen indruk in. Maar, wanneer de hand eener verlichte natuurkunde den ſluijer harer geheimenisſen opligt, hare inwendige gedaante vertoont, en die digte keten, die naauwe ineenvlechting van oorzaken en gewrochten ontvouwt; dan ſtaren wij, verblind door den glans van het goddelijk vernuft, welk zich hier allerwegen naar ons terugkaatst; dan eerst verdwijnt de nevel, welke de ware en eigenlijke ſchoonheid der natuur voor ons verborgen hield.

IETS OVER HET MIDDELSCHOT VAN GROOTE OF WALNOTEN.

[Medegedeeld.]

De ondervinding heeft reeds in vroegere jaren geleerd, dat het Middelſchot van groote of Walnoten, gedroogd, tot poeder gemaakt, en daarvan, 's morgens en 's avonds, telkens een vierde loods, met water of iets anders, ingenomen, en te gelijk uitwendig, op de wonden, even als de Kina, geappliceerd, in gevallen, bij welke de Kina geen het minſte effect deed, het Koudvuur in korten tijd ſtuitede en vervolgens genas. — Nog onlangs heeft men, om de moeijelijke pulveriſering te ontgaan, van een once Middelſchot, in water gekookt tot acht oncen vochts, en daarvan, met bijvoeging

ging van twee oncen azijnhonig, ieder uur een lepelvol ingenomen, vergezeld van de applicatie van het vocht op de wonden, hetzelfde effect ondervonden. Hieruit ſchijnt men te moeten beſluiten, dat zoodanig Middelſchot, boven de Kina, eene verderfwerende kracht bezit, en dus mogelijk, in de gedurig heerſchende Rotkoortſen gebruikt wordende, ook van een gewenscht ſucces zou kunnen zijn; hetwelk, plaatshebbende, niet alleen tot beſparing van de dure Kina, maar ook tot eer en roem van ons Koningrijk, in hetwelk dit Middel zoo ruim voorhanden is, zou kunnen ſtrekken. Dan; dit te betoogen, is mijn vak niet. Echter heb ik (daar het mij toeſchijnt, dat dit Middel niet genoeg bekend is, veel min aangewend wordt, en nogtans, naar mijne gedachten, eene bijzondere opmerking verdient) niet kunnen nalaten, deze bevinding en bedenking openlijk mede te deelen, en der aandacht van Artſenijkundigen aan te bevelen, of het eenigzins tot heil der lijdenden zou kunnen dienen.

REISMANIER VAN DON FELIX D'AZARA, DOOR DE WOESTIJNEN VAN ZUID-AMERIKA.

Vóór het aangaan zijner reize had de Heer D'AZARA zich rijkelijk voorzien van brandewijn, glaswerk, linten, meſſen en andere kleinigheden, ten einde daarmede de vriendſchap der Wilden te winnen, welke in deze onoverzienbare wildernisſen rondzwerven; zijne eigen bijzondere uitrusting beſtond in eenige weinige huisgeraden, een weinig koffij, een weinig zout, en, voor zijn gevolg, in tabak en *Paraguanisch* kruid. Allen, die hem verzelden, voerden geene andere goederen mede, dan die zij aan hun ligchaam droegen. Doch men had een groot getal paarden bij zich, naar gelange van de lengte der reize; ſomtijds had elk man er twaalf noodig, niet om zijne pakkaadje te dragen, want deze was zoo goed als geene, maar omdat die dieren zeer menigvuldig zijn in deze gewesten, geene belemmering veroorzaken, naardien men hun geen ander voedſel geeft, dan hetgene zij bij nacht al grazende in het veld vinden, en eindelijk omdat zij zeer ras moede worden. Ook werd de Heer D'AZARA van groote honden ver-

verzeld. Men ſtond een uur vóór den dag op, om het ontbijt gereed te maken; dit gedaan zijnde, zonderden zich eenige lieden van zijn gevolg af, om de paarden op te halen, in de ommeſtreken verſpreid, ſomtijds zelfs op den afſtand van eene mijl: want, uitgezonderd dezulken, welke elk bij zich hield gedurende den nacht, gingen de overigen vrij en onverlet wijd en zijd grazen.

De paarden bijeenverzameld zijnde, liet elk het paard loopen, waarvan hij in de laatſte vierëntwintig uren zich bediend had; allen verzamelden zich in een kring rondom de wisſelpaarden, om te beletten dat zij niet wegliepen. Eén man ging in den kring, en greep dezulken, die tot de reis noodig waren, door middel van een ſtrik. Twee uren na zonneöpgang ging men op reis. Naardien door deze Woestijnen geene gebaande wegen loopen, ging een gids, die het land kende, driehonderd ſchreden vooruit: niemand verzelde hem, opdat hij door geenerlei geſprek zoude afgetrokken worden. Hem volgden de wisſelpaarden; de ganſche bende volgde hen; aldus ging men voort zonder ſtil te houden, tot twee uren vóór zonneöndergang.

Thans, om halte te houden, verkoos men de nabijheid van een moeras of beek. Wijd en zijd werden lieden uitgezonden, ſommigen om brandhout te zoeken, anderen om koeijen, die tot ſpijze moesten dienen, te vangen, deels onder dezulken, die hier te lande in het wilde loopen, of ook wel van de zoodanigen, die tot eenig gehucht behooren, indien er een in de ommeſtreken wierd gevonden, dat wil zeggen in eenen afſtand van tuſſchen de twee en drie mijlen. Bij mangel aan zulke koeijen waren er, die de reisbende van achter volgden. Op ſommige plaatſen vond men vruchten in genoegzame menigte om de geheele bende te voeden. Wanneer men vreesde aan alles gebrek te zullen lijden in het land, welk men zoude doortrekken, voorzag men zich vooraf van voorraad van gezouten koeijenvleesch, hetwelk in reepjes werd geſneden ter dikte van een vinger en zeer lang; men liet ze in de zon droogen, en laadde ze op de paarden. Deze was de eenige mondbehoefte, welke men medevoerde. Men at dezelve, gebraden aan houten ſpitten, de eenige manier om hier te lande het vleesch te bereiden, hetwelk het eenige voedſel der landzaten is. Voor dat men zich op eenige plaats ne-

nederſloeg, moest men voorzorge gebruiken tegen de adders, die dikmaals zeer menigvuldig zijn. Alsdan deed men alle de paarden rondloopen op de plaats, welke men wilde beſlaan, ten einde deze dieren te vertrappen, of die onder het gras verborgen lagen ten voorſchijn te doen komen; ſomtijds kostte dit bedrijf het leven aan ſommige paarden. Wanneer men wilde gaan ſlapen, ſpreidde elk lid een koeijenhuid over den grond. De Heer D'AZARA was de eenige, die eene hangmat had; aan twee ſtukken hout of aan boomen werd dezelve gehangen.

Gedurende den nacht hield elk zijn paard naast zich, zoo nabij mogelijk was, om des noods voor de wilde dieren te kunnen vlugten; derzelver aannadering werd telkens door de honden aangekondigd, die hen op een verren afſtand ontdekten, omdat zij zeer ſterk uitwaſemen. Ondanks de genomene maatregelen, ſlopen er ſomtijds eenige adders in het kamp; doch verborgen zich doorgaans onder de koeijenhuiden der ſlapende manſchap, en bleven er ſtil liggen. Somtijds trokken zij digt voorbij of zelfs over de manſchap, zonder dezelve eenig leed te doen: want zij ſteken niet dan wanneer zij aangevallen worden.

De wijze van optrekken, boven beſchreven, had alleen plaats in de landen, alwaar men de wilde *Indianen* niet had te vreezen. In dezulke, alwaar men vreesde dezelve te zullen ontmoeten, nam de Heer D'AZARA andere maatregels: hij trok niet voort dan bij nacht; allerwegen zond hij fakkeldragers uit, om den weg, welken men moest inſlaan, op te nemen: twee patrouilles trokken ter wederzijde der bende vooruit; elk bleef op zijnen post en hield zijne wapens gereed. Ondanks deze voorzorge, werd de Heer D'AZARA ſomtijds aangevallen, en had het ongeluk van eenigen der zijnen te verliezen.

BESCHRIJVING VAN HET EILAND PATMOS, EN VAN EENE ZELDZAME ONTMOETING EENS GRIEKSCHEN MONNIKS OP HETZELVE.

Het Eiland *Patmos*, heden ten dage *Patino* geheeten, ligt op de kust van *Natolia*, tusschen de Eilanden *Samos* en *Nicaria*, en haalt omtrent twintig mijlen in den omtrek. Een der barste klippenhoopen van den *Archipel* zijnde, zou het weinig der kennisneming getrokken of eenigen naam gekregen hebben, ware het niet, dat de Apostel JOANNES aldaar zich onthouden, en, zoo men wil, het *Boek der Openbaringe* geschreven had. Slechts eenige weinige valleijen leveren grond ten akkerbouw op. Men treft er nogtans een overvloed van gevogelte aan; als Patrijzen, Kwartels, Duiven, Tortelduiven en Snippen.

In 't midden des Eilands verheft zich een berg, op welks top het Klooster van ST. JOANNES gevonden wordt, welks ongeregeld gebouwde torens en stout voorkomen hetzelve de gedaante eener sterkte geven. De bewoners van dat Klooster zijn met de daad de Souvereinen van dit Eiland: dan hunne heerschappij zou niet genoeg tot hun onderhoud opleveren, waren zij niet in het bezit van eenige gronden op de naburige Eilanden, en trokken zij geene schatting van het bijgeloof der *Grieken*.

Deze Monniken, onder den naam van *Caloyers* bekend, zijn over geheel *Griekenland* verspreid. Naauwelijks een dier Kloosterlingen kan lezen; doch allen verstaan zij, hoe verre het gebied van 't geen men Godsdienst noemt zich over bijgeloovigen kan uitbreiden. Zij houden hunne bijgeloovige medeëilanders in de volstrektste onderwerping. Zelfs zijn zij hunne deelgenooten in het bedrijven der misdaden, in welker opbrengst zij hun aandeel hebben, terwijl zij hun best doen om zulks te vermeerderen. Geen der roofschepen is zonder *Caloyer*, om den rooveren de zondvergiffenis te verleenen, op het oogenblik dat zij de snoodste euveldaden en wreedheden plegen. Laf hartig en wreed, laten deze snooden nooit na, het scheepsvolk der vaartuigen, dat ongelukkig in hunne handen valt, om hals te bren-

gen: na de vaartuigen uitgeplonderd te hebben, doen zij dezelve zinken, ten einde er geen ſpoor van hunne mishandelingen achterblijve. Dit gedaan hebbende, buigen zij zich voor den Prieſter: het prevelen van eenige weinige woorden verzoent hen met God, ſtilt hun geweten, en bemoedigt hen om op nieuw dezelfde gruwelen te plegen, daar zij een zoo vaardig werkend middel tot herſtel bij de hand hebben. Deze zondvergiffenisſen ſtaan op prijs, en elke Prieſter heeft eene lijst van de zonden, die vergeven kunnen worden. Zij doen meer. Zij nemen bij voorraad de ongerustheden dezer ſnoodaards weg, die, de verſchrikkingen des bijgeloofs met de woestheid hunner driften mengelende, beven van te zullen omkomen bij het begaan des misdrijfs, eer de *Caloyer* hun 't zelve kan vergeven. Deze bevreesdheid tracht de Priester weg te weren, en hen dus tot het plegen der ſchrikkelijkſte gruweldaden aan te zetten, door hun de vergiffenis voor 's hands te verkoopen. Wanneer deze Roovers in de haven wederkeeren, zetten zij het aandeel des Prieſters eerst weg, en ſchenken het hem, die, op zijne beurt, hun weder vrijheid verleent om op buit uit te varen: met deze paspoorten ten Hemel voorzien, en met vooruitgegevene kwijtſcheldingen gewapend, ſteken zij weder in zee, geheel gerust, en misſchien den Hemel ſmeekende om rijke prijzen, en het begaan der gruwelen, aan derzelver vermeestering vast.

Een *Fransch* Heer, die, eenige jaren geleden, den *Archipel* bezocht, geeft ons berigt van een zeldzaam Karakter, door hem op *Patmos* aangetroffen. Hij beſchrijft het in dezer voege: „ Ik verlangde op het Eiland te gaan, om het Klooster van ST. JOANNES te zien: weinig dacht ik, zulk eene ontmoeting te zullen hebben, als mij daar bejegende. Toen ik naar den berg ging, daalde er met ſpoed van neder een *Caloyer*; zijne drift en houding troffen mij; hij ſprak mij in het *Italiaansch* aan, vroeg mij, van welk een landaard ik was, waar ik van daan kwam, en wat er in *Europa* gedurende de laatſte zeven jaren gebeurd was, in welk tijdsverloop geen vreemd ſchip deze rotſen genaderd was. „ Zeg mij," riep hij uit, verſtaan hebbende dát ik een *Franschman* was, „ leeft VOLTAIRE nog?" — Men begrijpt, hoe zeer ik verwonderd ſtond op deze vraag. Ik voerde hem te gemoet: *Hoe! een Monnik, een bewoner*

van

van dezen rotſigen oord, noemt een' Naam, dien ik althans hier niet verwacht had te zullen hooren! Wie, van waar zijt gij?" — Ik ben," ſprak hij, „ het ongeluk-„ kigſte van alle menſchelijke wezens: maar zeg mij, „ neem mijne bezorgdheid weg, zijn VOLTAIRE en „ ROUSSEAU, die Weldoeners des Menſchdoms, nog „ in leven?" — Ik ſtelde hem te dezen opzigte ge-rust. Hij riep uit: „ Zij leven dan? De Menschheid „ heeft dan nog hare zaakbepleiters, de Onſchuld hare „ beſchermers, de Geestdrijverij en Onverdraagzaam-„ heid hare gevreesde vijanden? ô Mogten zij lang ge-„ noeg leven om deze monſters te verdelgen! Zij zullen „ dan anderen behoeden voor dusdanige ellenden, als „ ik heb moeten verduren."

Deze zonderlinge Man voer voort met de blijkbaarſte teekenen te geven van eene verhitte verbeelding, verbit-terd door teleurſtelling en rampſpoed. Ik zal alle de buitenſporigheden, welke hij uitte, niet vermelden. Dan, die uitvallen van drift, zijn leven in deze woe-ste plaats, de taal en de gevoelens, welke hij geuit had, wekten mijne nieuwsgierigheid. Ik verzocht hem, mij te willen vermelden, door welk ongeluk een redelijk wezen, dat voor zulke edele gevoelens uitkwam, in den ſtaat kon komen, om het gewaad eens *Caloyers* te dra-gen, en op de ellendige rotſen van *Patmos* om te zwerven.

„ Ik ben," dit kreeg ik ten antwoord, „ een In-„ boorling van den *Archipel*. Van mijne vroegſte kindſch-„ heid af gevoelde ik eene ſterke drift om mij te ver-„ heffen boven den vernederden ſtaat mijner Landge-„ nooten. Ik reisde naar *Italie*, en, mij aan de let-„ teroefeningen overgevende, verkreeg ik geen kleinen „ ſchat van geleerdheid. Ik mag dit vrij van mijzel-„ ven zeggen: want trotschheid kan mij niet ten laste „ gelegd worden op deze woeste plaats, welke ik „ nimmer denk te verlaten. Dewijl ik geene midde-„ len, om van te leven, bezat, wenschte ik vurig-„ lijk, een levensſtand te verkrijgen, die mij het noo-„ dige bezorgde, en teffens gelegenheid ſchonk, om „ mijne zucht tot letteroefeningen te voldoen. Zulk „ eene plaats werd mij aangeboden, ja meer dan ik „ zou hebben durven hopen. Een Kardinaal wilde „ mij tot zijn' Boekbewaarder aanſtellen." — *In de daad! en wat belette u*, vroeg ik, *gebruik te maken van dit zich aanbiedend geluk?* — „ De Kardinaal zelf, "

hervatte hij; „ want hij floeg mij voorwaarden voor, „ die mij niet toelieten, dezen post aan te nemen. Met „ mij tot een ruimen levensſtand te verheffen, wilde „ hij mij vernederen. Hij ſtelde mij eene daad voor, „ die altoos laag en vernederend is. Hij wilde, dat ik „ den *Griekſchen* Godsdienst, waarin ik geboren en op„ gevoed was, zou verlaten. Niet dat ik blindelijk „ aan dien Godsdienst gehecht ben. Ik geloof in God, „ en beroep mij in dit oogenblik op Hem; doch ik kan „ den Schepper van 't Heelal niet zoo zeer verlagen, „ om mij te verbeelden, dat hij eenige voorkeuze zou „ ſtellen in eenige nietsbeduidende plegtigheden. Alle „ wijzen van Eerdienst zijn gelijk in 't oog van Hem, „ die geens gelijk heeft. Bij Hem beduidt het niets, of „ wij het teeken des kruiſes aan de regter of flinker „ zijde beginnen te maken; of wij op Woensdag dan „ op Zaturdag vasten. Iemand mag alle deze regelen „ waarnemen, en dezelve nogtans niet hooger ſchat„ ten, dan dezelve verdienen. Maar de geldige voorwaar„ de, welke met die verandering gepaard ging, liet mij „ niet toe te twijfelen; en ik offerde alles op, om eene „ daad te vermijden, welke ik, zonder die bijkomende „ beweegreden, als geheel onverſchillig zou hebben „ aangezien. Tot den ſtaat van de uiterſte behoefte „ gebragt, in gevolge van deze weigering, keerde ik „ naar *Griekenland* weder, en vond eene wijk in dit „ Klooster. Van de achttien Monniken, die binnen „ deze muren wonen, kunnen er ſlechts drie lezen. „ Doch wat heeft dit te beduiden? Wij hebben wei„ nig boeken; en wat zou voor ons een grooter aantal „ wezen? Daar het uitzigt rondsom ons zoo naargees„ tig is, en elke tegenwoordige gewaarwording laſtig, „ kunnen wij weinig reden hebben om belang te ſtellen „ in gebeurtenisſen, welke ons niet raken, of in toon„ celen, die eeuwen geleden plaats hadden. Te ar„ beiden op eenige bebouwbare deelen van dezen barren „ grond, voegt veel beter aan onzen ſtand: dit wendt „ onze gedachten af van bedenkingen, zoo naargeestig „ als ijdel voor ons. In dien arbeid vind ik alleen „ verligting."

Dit verhaal maakte mijn medelijden gaande. Ik kon die aandoening niet verbergen. De Kloosterling, dit ziende, nam het woord: „ Gij ſtelt veel te veel belang„ nemens in mijn lot. Gewoonte maakt hetzelve elken

„ dag

„ dag dragelijker. In de eerſte jaren van mijn leven al-
„ hier was ik de ellendigſte aller ſtervelingen, en dikwijls
„ heb ik in beraad geſtaan om een einde aan mijn ramp-
„ zalig leven te maken. Dit is echter mijn geval niet
„ langer. Ik heb bijkans alle geleerdheid, welke ik
„ had opgedaan, vergeten, en het gezond verſtand,
„ waarmede mij de Natuur begiftigde, ſlijt af. Ik word
„ als 't ware gelijkvormig aan de voorwerpen, met
„ welke ik gedwongen ben om te gaan. Ik zal ten eeni-
„ gen dage hun volkomen gelijk worden, en dan ophou-
„ den ellendig te zijn."

Alles, wat deze zeldzame Man ſprak, vervulde mij met deelneming en medelijden. Zijne houding en gebaren werden geweldiger, toen hij eenig geld, 't welk ik hem aanbood, weigerde aan te nemen. Botvierende aan de oogenblikkelijke gewaarwordingen, welke het gezigt van dien ongelukkigen mij inboezemde, wilde ik hem eene aangenamer verblijfplaats voorſtellen, dan *Patmos*. Reeds gevoelde ik de onuitſprekelijke voldoening van een einde te maken aan de ellenden van een' medemensch, wanneer het vervolg zijner geſprekken dezen zoeten droom afbrak; dewijl ik niet kon nalaten te vermoeden, dat hij, door de ophooping zijner onheilen, zijn verſtand verloren had. Ik ſtaakte allen voornemen om hem mede te nemen: zijne redenen werden langs hoe buitenſporiger; de wildheid van zijn voorkomen vermeerderde; zijne gebaren kregen iets woests. Hij vergezelde mij nogtans naar het Klooster. De Kloostervoogd, die mij ontving, ſcheen mij toe een allerdomſt ſchepſel te wezen. Ik verlangde van hem eenig onderrigt te ontvangen van de Handſchriften, die in dit oude Klooster misſchien bewaard gebleven waren. Hij verklaarde mij, zonder zich des te ſchamen, dat hij niet kon lezen; en ik kon geen ander narigt van hem bekomen (*)."

De Hermitage van de Apocalypſis is gelegen op het hangen van een' berg, tuſſchen het Klooster en de Haven van *Scala*. Men komt dan in de Kerk van de Apocalypſis. Deze ſtoot tegen eene grot in de rotſen, welke, als wij op het berigt der Eilanderen mogen afgaan, de verblijfplaats was van Apoſtel JOANNES, gedurende diens bal-

(*) *Voyage Pittoresque de la Grece.*

ballingſchap. Hier, zeggen zij, ſchreef hij het Boek der Openbaringe, en meenen zelfs de ſpleten te kunnen aanwijzen, door welke de Heilige Geest zijne inblazingen den Apostel ſchonk. — De brokken van deze rots, verzekeren zij, dat ten krachtdadigen geneesmiddel ſtrekken tegen ontelbare kwalen, en bijzonder een behoedmiddel opleveren tegen booze geesten. De *Griekſche* Monniken blijven niet in gebreke, deze geneesmiddelen te verkoopen, zoo wel als zondvergiffenisſen; zij drijven dezen handel zonder ſchaamte. — Bedriegerij en bijgeloof planten overal ſoortgelijke zegevanen. De Braminen verkoopen de wateren van den *Ganges* aan die de oevers van die vergode Rivier bezoeken; de Priesters in *Lapland* verkoopen de winden, en de domme inboorlingen van *Thibet* beſteden veel gelds voor dat Artikel, 't welk hun de Godheid van hunnen *Grooten Lama* geheel in twijfel moest doen trekken.

TOURNEFORT, die in den jare 1700 den *Archipel* bezocht, beeldt de Vrouwen van *Patmos* af als niet onbevallig; ſchoon zij, door overmaat van blanketſel, veel daarvan wegnemen. Een Koopman van *Marſeille*, door de ſchoonheid van eene der *Patmoſſche* Dochteren bekoord, trouwde haar. Hierop kwamen zij in 't begrip, dat geen Vreemdeling op het Eiland zou komen, dan met dus een oogmerk; en wanneer gemelde groote Plantkundige verklaarde, dat hij er Planten en geene Vrouw kwam zoeken, ſtonden zij zeer verwonderd. — Het gedrag der Vrouwen is tegenwoordig het tegenovergeſtelde van dat ten dage van TOURNEFORT. Zij vertoonen eene verregaande mate van ſchuwheid. Geen Vreemdeling vertoont zich op ſtraat, of alle deuren en venſters gaan digt.

NIEUWE BIJZONDERHEDEN WEGENS HET LEVEN EN KARAKTER VAN DEN VELDMAARSCHALK SOUWOROW.

(Naar het *Fransch* van den Heere DE GUILLAUMANCHES DUBOSCAGE, *Bevelhebber in Ruſſiſchen Krijgsdienst in* 1794—1796.)

„ Hoewel de *Ruſſiſche* Veldmaarſchalk SOUWOROW velen
„ onzer Lezeren niet geheel onbekend is, zoo wel van
„ zijne ongunſtige als gunſtige zijde; voor zoo veel men-
„ ſchen

„ schen van zijnen stempel zeldzame verschijnsels in de ge-
„ schiedenis der menschheid zijn, beschouwen wij het als
„ een wezenlijk deel der take, die wij op ons hebben ge-
„ nomen, het lezende publiek met dusdanige zeldzame Ka-
„ rakters, in zoo verre ons de welbevestigde Geschiedenis
„ voorlicht, zoo veel mogelijk naauwkeurig bekend te ma-
„ ken. Zoo wel tot leering als vermaak kan dit tot eene
„ voegzame bijdrage dienen. Het eene en andere, van
„ hetgeen wij gaan mededeelen, moge sommigen onzer Le-
„ zeren bekend zijn; veel, echter, zullen zij daarin ont-
„ moeten, hetwelk hun den zonderlingen Man nader, en
„ wel in een belangrijk licht, zal doen bekend worden.
„ De zuiverheid der bron, uit welke wij de volgende narig-
„ ten geschept hebben, laat zich niet betwijfelen."

* * *

ALEXANDER BASILOWITCH SOUWOROW werd geboren in den jare 1730. Zijn Vader, BASILIUS SOUWOROW, Raadsheer te *Moscou*, was afkomstig uit een adelijk *Zweedsch* geslacht, sedert vier generatien in *Rusland* gevestigd, doch hetwelk tot nog toe weinig vermogen en aanzien bezat.

De bijnaam RYMNIKSKI werd hem door de Keizerin CATHARINA DE II gegeven, ter vereeuwiginge van de gedachtenis der vermaarde overwinning, door dezen Veldoverste aan de oevers van de *Rymnik* behaald, op den 22sten September des jaars 1789. Te dezen tijde werd hij benoemd tot Graaf der Keizerrijken van *Rusland* en *Duitschland*. PAUL DE I schonk hem den titel van *Prins* ITALISKI, gedurende den Veldtogt in *Italie*, in den jare 1799. Met die vereerende titels paarde deze Generaal de verfierfels van alle de Orden van *Rusland*, *Oostenrijk* en *Pruisfen*.

In ruime bezittingen en in eene doorluchtige geboorte de middelen niet gevonden hebbende, noodig ter verkrijginge van den hoogen rang, naar welken zijne vurige eerzucht streefde, noch de posten, tot welke zijn buitengewoon vernuft hem riep, nam de jonge SOUWOROW een inderdaad zeer zonderling besluit, maar hetgeen ten bewijze van zijn doordringend vernuft dient, en waarvan de uitvoering, gedurende zijn gansche leven, eene zeer groote werkzaamheid heeft gevorderd. Om zich te doen opmerken, stelde hij zich eenigermate als uitzinnig aan, vertoonde de zonderlingste manieren, ontsloeg zich van alle de regels der gezellige beschaafdheid, en veroorlofde zich zelfs vrijheden, strijdig met de subordinatie. Maar deze gemaakte oorspronkelijkheid, ten langen laatste bij SOUWOROW eene tweede natuur geworden, werd, echter, altoos bestuurd door dat buitengewoon vernuft, met welk hij begaafd was; in voege dat binnen korten tijd zij-

ne talenten begonnen door te ſchijnen door de duisterheid van eenen lageren ſtand. In zijne berekening bevestigd, leide hij zich, naar gelange hij in krijgsrang en kunde vorderde, des te meer toe om zonderling te ſchijnen. Het diep gevoel, eindelijk, welk hij van zijne begaafdheden had, maakte, in het vervolg, alle gehoorzaamheid dermate voor hem onmogelijk, dat hij aan zijne Oppervorſtin het bevel over hare legers zoude ontzegd hebben, indien zij hetzelve aan deze of gene voorwaarde of verrigting had willen verbinden.

Verſcheiden omſtandigheden zou men uit zijn leven kunnen aanvoeren, in welke zijn genie, de grenzen der bevelen, hem gegeven, overſchredende, hem met een vasten tred den weg tot de overwinning baande. Twee voorbeelden, uit twee wijd vaneen gelegene tijdperken van zijn leven, zullen genoeg zijn om zijn karakter te dezen opzigte te doen kennen.

In den Veldtogt van den jare 1771, toen SOUWOROW onlangs Generaal-Majoor was geworden, vernam hij, dat de Graaf OGINSKI, Opper-Maarſchalk van *Lithauwen*, te *Stalowiz* eene Confederatie tot ſtand bragt. Straks gaf hij er kennis van aan den Maarſchalk BUTURLIN, die het opperbevel over het *Ruſſiſche* leger voerde; hij brengt hem onder het oog, dat het oogenblik nu daar was, om de zamenverbondenen te verſtrooijen, voordat zij zich georganiſeerd hadden, en verzoekt dienſvolgens vrijheid om hen te mogen aanvallen. De Maarſchalk, man van groote omzigtigheid, in aanmerking nemende dat SOUWOROW ſlechts eenige weinige honderden ſoldaten onder zich had, en hem kennende als zeer onderneemziek, verbood hem ſtellig, den vijand aan te tasten, voordat hij verſterking had ontvangen, die nog verre af was. In hetzelfde oogenblik dat SOUWOROW dit ſtellig verbod ontving, verneemt hij niet ſlechts, dat de Opper-Maarſchalk OGINSKI een aanmerkelijk voordeel op het Regiment van *Petersburg* had behaald, van welk hij vijfhonderd man had bemagtigd, vijftien Officieren en twee ſtukken geſchut, maar ook dat die Opper-Maarſchalk van *Lithauwen* zich reeds aan het hoofd van meer dan vijfduizend *Polen* bevond, met twaalf ſtukken zwaar geſchut. Eindelijk wordt hij in het zekere onderrigt, dat deze Confederatie, binnen zeer weinige dagen, een zeer aanzienlijk leger zal op de been brengen, hetwelk ſtraks op de verſcheidene *Ruſſiſche* detachementen, in *Polen* verſpreid, zal aanvallen, met oogmerk om hen onder de overmagt te verpletten, zonder hun den tijd te gunnen om zich te vereenigen.

De tijd eischt ſpoed; om te raadplegen en bevelen te vragen, is het nu niet meer te doen; de hand moet aan het werk geſlagen worden; een oogenblik vertraging, en het is gedaan met de *Ruſſen*. BUTURLIN's koelzinnige omzigtigheid had den

weg

weg gebaand tot de heilloosste ramp: een stoute stap van SOUWOROW's vernuft zal alles herstellen. Deze onverstaagde Krijgsman verzamelt zijne kleine bende, uit duizend man bestaande, en vertrekt van *Lublin*, zeggende: „ Laten wij eerst „ het *Russische* leger verlossen, en, zoo 't zijn moet, „ zal ik voor mijne ongehoorzaamheid met mijn hoofd boe„ ten!" Het gevaar, waaraan hij zich blootstelt, verdubbelt zijne pogingen; in vier dagen legt hij ruim vijftig mijlen wegs af, verrast den Groot-Maarschalk, tast hem aan in weerwil van een stikdonkeren nacht, verstrooit alle de benden, die hem ontmoeten, en verovert de stad *Stalowiz*. Naauwelijks is de dag aangebroken, of hij valt van nieuws op de *Polen* aan, in de vlakte vereenigd. Na een bloedig gevecht noodzaakt hij de overwinning, zich voor hem te verklaren. OGINSKI wordt gevangen genomen, zijn leger gedeeltelijk vernield, en het overige verstrooid; SOUWOROW vervolgt het zwakke overschot tot aan *Slonym*, alwaar hij denzelfden dag binnentrekt. Twaalf stukken geschut en een onmetelijke buit vallen in des overwinnaars handen, en de Confederatie is ontbonden.

De stoute Krijgsman draalde niet met, op staanden voet, door eenen Aide de Camp; het verslag van deze onderneming aan den Maarschalk BUTURLIN te zenden; hij schreef: „ Als „ Krijgsman ben ik ongehoorzaam geweest. Ik moet gestraft „ worden, en zend u mijnen degen. Maar als *Rus* heb ik „ mijn' pligt gedaan, door het vernielen van de magt der „ Geconfedereerden, aan welke wij geenen tegenstand hadden „ kunnen bieden, indien zij tijd gehad had om zich te ver„ zamelen." Groot was de verbaasdheid van den Maarschalk BUTURLIN op het lezen van dezen brief. Gelijktijdig vernam hij de onderneming en derzelver gelukkigen uitslag: met zoo veel spoeds had SOUWOROW zijn werk verrigt. Onzeker, intusschen, hoedanig hij zich omtrent dezen overwinnenden Officier had te gedragen, haastte hij zich om de bevelen der Keizerin te verzoeken, en geeft haar berigt van het zoo gelukkig als zonderling voorval. De Vorstin, die alwat groot en schoon was zoo wél wist op prijs te schatten, schreef hierop aan den Generaal SOUWOROW: „ Als uw Opperhoofd moet de „ Maarschalk BUTURLIN u doen in arrest nemen, tot straffe „ der misdaad van krijgsmans-onöndergeschiktheid; maar als „ uwe Souvereine behoud *ik* aan mij het genoegen om den „ ijver eens getrouwen onderdaans te beloonen, die, door „ eene luisterrijke daad, zich bij zijn Vaderland verdienstelijk „ heeft gemaakt."

Dit krijgsbedrijf was het begin van SOUWOROW's vermaardheid en geluk. Dertig jaren daarna, toen hij onder de lauweren grijs geworden en tot de hoogste krijgseere was verheven, stelde hij nog dezelfde sterkte van geest ten toon.

Toen SOUWOROW vertrokken was om het opperbevel over het leger van *Italie* op zich te nemen, had het Kabinet van *Weenen*, aan zijnen ouden ſleuder gewoon, om ontwerpen voor eenen veldtogt te beramen, van welke de Generaals ſlechts ſlaafſche uitvoerders waren, het niet durven beſtaan, den Maarſchalk aan dat gebruik te verbinden; nogtans verlangde het, dat de Generaal zijne plans zoude mededeelen; alleenlijk was men verlegen, hoedanig men dezelve zoude te weten komen. De Keizer nam dit op zich; SOUWOROW gaf tot antwoord: „ Nooit maak ik bepaalde krijgsontwerpen: de tij„den, de plaatſen, de omſtandigheden bepalen mijn be„ſluit." — „ Het is onmogelijk," voerde hem de Keizer te gemoet, „ dat gij geen krijgsplan hebt; ik verlang het te weten." De Maarſchalk, thans tot het uiterſte gedrongen, zeide tot den Monarch op een' vrijmoedigen toon: „ Indien ik er een „ had, zoude ik 't aan uwe Majeſteit niet mededeelen; want „ indien gij het wist, Sire, zoude uw Raad er nog dezen „ avond kennis van hebben, en de vijand morgen er van on„derrigt zijn."

Toen MACDONALD uit het binnenſte van *Italie* kwam, om zijne verrigtingen met die van MOREAU te vereenigen, en het leger van SOUWOROW te overvallen, die zich met belegeringen onledig hield, werd het Kabinet van *Weenen* van onbedachte vreeze bevangen. In het eerſte oogenblik was het beducht, dat de troepen van den Generaal KAÏM, die het Kasteel van *Turin* belegerden, tot het doen van hunnen aftogt niet zouden in ſtaat zijn. Straks zond het in allerijl eenen Courier aan den Maarſchalk, met den ſtelligen last om het beleg van dat Kasteel te doen opbreken.

Men geeft SOUWOROW kennis van de aankomst der berigten uit *Weenen*. Hij was nog niet naauwkeurig onderrigt omtrent de bevelen, die hem gezonden waren; maar hij hield zich verzekerd, dat zij met zijne ontwerpen ſtreden. Dienvolgens beſchikt hij het indiervoege, dat de Keizerlijke Courier in geene dertig uren hem zijne brieven kan ter hand ſtellen. In dien tuſſchentijd ſlaat hij den vijand, en de Generaal KAÏM neemt het Kasteel van *Turin*. Nu eerst ontvangt SOUWOROW de brieven van Keizer FRANS DEN II. Dezelve gelezen hebbende, antwoordt hij ſtraks dien Vorst, „ dat het hem leed „ deed, zijne bevelen niet te kunnen volbrengen; maar dat „ het Kasteel van *Turin* in zijne handen was gevallen, toen „ hij de brieven van zijne Majeſteit had ontvangen, die hem „ geboden, het beleg dier veſting op te breken."

(*Het vervolg hierna.*)

DE BEDELAAR MET ZIJN HOND.

Eene Vertelling.

Een oud Man, met een geſcheurd kleed, naderde mij met zijne ſlaapmuts in zijne hand. Hij ſprak niet, doch zijn geheele voorkomen, zijne houding verderden een aalmoes. Zijn Hond zag mij aan, en ſcheen, even als zijn meester, eenigen bijſtand te vragen. „ Mijn Vriend ," zeide ik, „ ik heb niets „ om u te geven." Ik herhaalde dit, om van hem af te komen. Eene herhaalde onwaarheid, — mangel aan gepast gevoel. — Ik ſchaamde mij, dit gezegd te hebben. Dan ik trachtte zulks te verzetten, door het lastig vallen der Bedelaren mij te herinneren. Dan deze viel mij niet lastig. — Hij zeide zachtelijk: „ God beware u! " en ging heen.

Een rijtuig kwam inmiddels aanrijden. De Bedelaar met zijn Hond vervoegde zich bij 't zelve. Hij kreeg niets, en ging, zonder klagen, heen. Iemand, die zich onvoegelijk gedragen heeft, zal moeijelijk en op zichzelven te onvrede worden, als hij iemand ontmoet, die, in zijne plaats, niet hetzelfde verrigt. Ik geloof, dat, indien de reizigers in het rijtuig den Bedelaar iets gegeven hadden, zulks mij geſpeten zou hebben. „ Met dit al," zeide ik bij mijzelven, „ deze lie„ den zijn veel rijker dan ik." Dan op 't eigen oogenblik riep ik uit: „ Is hunne hardvochtige onaandoenlijkheid voor de „ mijne eene verſchooning? " Deze bedenking maakte mij op mijzelven te onvrede.

Ik keek den Bedelaar na, als wenschte ik hem terug te roepen. Hij zette zich neder op een ſteen, met zijn Hond voor zich, die den kop op de knie zijns meesters lag, terwijl deze hem ſtreelde, zonder eenige acht op mij te ſlaan.

Bij den Bedelaar ging een Soldaat zitten, wiens beſtoven ſchoenen hem voor een reizend man deden kennen. Hij had zijn knapzak tusſchen zich en den Bedelaar nedergelegd, en op den knapzak zijn zwaard. Hij veegde zijn zweet af, en ſcheen alleen te hebben gaan zitten om uit te rusten. Hij had een Hond bij zich, die alle voorbijgangers forsch aankeek. Deze Hond deed mij met meer aandachts op den anderen zien, die er gansch niet oogelijk uitzag. Het verwonderde mij, dat een oud Man, in den behoeftigſten ſtaat levende, met dit beest het ſchraal en onzeker levensonderhoud deelde. Dan het wederzijdsch gedrag deed mijne verwondering weldra ophouden, en ik zeide bij mijzelven: „ ó Beminnelijkſte en getrouwſte van alle Dieren, „ gij zijt een medgezel, een vriend der Menſchen! Gij alleen „ blijft hen bij in ongeval; gij alleen verſmaadt niet arm „ te zijn! "

On-

Onder dit beſchouwen en denken werd een glas van het rijtuig geopend, en eenige overgeſchoten brokken van het daarin genomen ontbijt vielen op den grond. — De beide Honden ſnelden daar heen. — Het rijtuig reed voort — en een der Honden geraakte onder het wiel. — Het was die des Bedelaars. — Dezelve gaf een gil, en daarmede was hij dood. — Zijn meester ſnelde, om hem te helpen. — Wanhoop was op zijn gelaat te lezen. Hij ſchreide niet, — hij kon niet ſchreijen. „ Mijn goede Man!" riep ik. Hij keek in 't wilde om. Ik wierp hem een ſtuk gelds toe. Hij liet het, als zijner aandacht onwaardig, bij zich heen rollen. Hij dankte mij alleen met een hoofdknik, en nam den Hond in zijne armen.

„ Mijn Vriend," zeide de Soldaat, zijne hand naar den Bedelaar uitſtrekkende met het ſtuk gelds, 't geen hij opgeraapt had, „ die Heer heeft u dit geld gegeven. — Hij is gelukkig, hij is rijk; doch allen zijn zoo niet. Ik heb niets dan „ een Hond; gij hebt den uwen verloren; de mijne is tot „ uwen dienſt." — Dit zeggende, deed hij den Hond een touw aan, gaf dit den grijzen Bedelaar in handen, en ging zijns weegs.

„ Mijn goede Soldaat!" riep de oude Man, op zijne knieën vallende en zijne handen uitſtrekkende. — De Soldaat vervolgde zijnen weg, en liet den Bedelaar in eene vervoering van dankbaarheid, — dan diens zegeningen en de mijne zullen hem allerwegen volgen. „ Goede, brave Knaap!" zeide ik bij mijzelven, „ wie ben ik, bij u vergeleken? Ik heb den ar„ men Man alleen Geld geſchonken; maar gij hebt hem een' „ Vriend wedergegeven!"

TER VIERING

VAN HET

VIJFENTWINTIG-JARIG BESTAAN DER MAATSCHAPPIJ: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

Hoe! overal ellend! verwoestende oorlogsvieren!
Hoe! de aarde in brand! de mensch verſtikkende in den gloed!
Hoe! ſtroomen, — bruiſende rivieren,
Door dijken brekende en geverwd met menſchenbloed!
Hoe! menſchen in een zee van menſchenbloed verdrinkend'!
En in een' gapend' afgrond zinkend'
Geheele Volken, zich verplettrende in den drang!
Hoe! Vorſten van den troon geſtooten!
Hoe! landen uitgeſchud! hoe! ſteden plat geſchoten!
En hier! ... hier houdt men feest! hier klinkt de jubelzang!

Is Neêrland dan alleen bevrijd van al die rampen?
En lijdt het niet met de aard', die zoo verschriklijk leed?...
Helaas! het moest met jamren kampen,
En 't beefde van den schok, die Duitschland schudden deed!
Het hoorde van rondsom 't geloei der krijgsorkanen;
Het stortte ook edel bloed en tranen;
Het waggelde in den storm.... maar God! nog viel het niet!
't Heeft, door uw liefde alleen beveiligd,
Verlichting, Waarheid, Deugd een' tempel toegeheiligd,
Waar 't aan die edle trits de zuiverste offers biedt.

*

Ja! hier, hier houdt men feest, hier klinken jubelzangen,
Maar niet aan wulpsch vermaak of ijdlen glans gewijd!
Neen! gij moogt onze hulde ontvangen,
ô Edle Maatschappij, die Neêrlands glorie zijt!
Zie heilgen offerwijn met reine handen plengen!
De Burgers, die dien pligt volbrengen,
Zijn reeds gelouterd door uw' Goddelijken gloed:
Verheven, blinkend moogt gij pralen;
Een vierde van eene Eeuw schoot reeds uw licht heur stralen
Met zachten, warmen glans, en drong in ons gemoed.

*

Een vierde van eene Eeuw. Ja! toen reeds donkre wolken
Zich zamenpakten, toen de storm reeds werd voorspeld,
Die op het weerloos hoofd der Volken
Eens los zou barsten met verpletterend geweld,
Zaagt ge op Noordhollands grond uw' eersten uchtend gloren,
En, in den middelstand geboren,
Vlood zacht en ongemerkt uw teedre kindschheid heen:
Gij werdt eenvoudiglijk gevoedsterd,
En door een' Genius met liefde en zorg gekoesterd,
Tot roem van Nederland, tot nut van 't Algemeen.

De Staatsorkaan brak los... en heilge banden ſcheurden;
De tempels van de Deugd en Waarheid ſtorten in;
De Godsdienst en Verlichting treurden;
Met droevig rouwmisbaar vlood de edle Menſchenmin:
Zij doolden angſtig rond en vonden geene ontferming, —
Toen boodt gij de Edelen beſcherming
In 't half voltooid Gebouw, ontbloot van dak en trans;
Het moest den ſtorm des tijds verduren;
Maar gij — gij bouwdet voort.... nu rezen trotſche muren
Aan 's Amſtels boorden op met nooit gekenden glans.

*

Hier, Edle! waandet gij uw jonge ſtichting veilig,
Aan Volksbeſchaving en aan Rede en Deugd gewijd:
Doch wat is aan 't Vooroordeel heilig,
Aan dweepend Bijgeloof, Schijnheiligheid en Nijd?
Ach! zij bezoedelden en voorportaal en drempel,
Ja! drongen door in d' achtbren tempel,
Tot aan het outer, 't welk van heilgen wierook brandt;
Hier blonkt gij in verheven luister,
Een blik.... en 't Nachtgebroed vlood heen in 't aklig duister,
Voor 't licht, dat u omſtraalde, o Heilge! hier beſtand.

*

Thans dreigt u geen gevaar in de achtbre tempelmuren;
Maar 't Menſchdom ziet gij met den diepſten weedom aan:
Wat ſchokken moest het niet verduren!
Hoe peillóos zonk het niet door eigen gruweldaan!
't Is al in rep en roer, het woelt aan alle kanten;
Hier zwieren, als een hoop Bacchanten,
Bedrogen Burgers rond en ſchreeuwen: *wij zijn vrij!*
Ginds dringt men onbekende Volken
't Geſchenk der vrijheid op door bajonet en dolken,...
Men tiert en raast — en vloekt het juk der ſlaverij.

't Mis-

't Misleide Volk zoekt heul bij Staatsveranderingen,
Terwijl het, razende, in zijn' eigen' boezem woet,
En, moordende, om bespiegelingen,
De Staatshulk dobberen laat op d' oeverloozen vloed;
De Menschheid ligt verguisd, vertrapt in 't stof ter neder;
Barbaarschheid sticht haar' zetel weder;
Daar tusschen waart de Krijg met vuur en sulfer rond:
Van helsche woede knarsetandend,
Zwaait hij zijn schrikbre toorts, en 't veege Europe, brandend,
Verstikt in wee en rouw en wacht den jongsten stond.

Dit wee was grievend, ja! verscheurend voor uw harte,
ó Edle! steeds zoo goed, zoo zacht, zoo rein van zin!
Maar gij bezweekt niet in uw smarte;
Bij 't groeijen van de ellend' groeide ook uw Menschenmin;
Gij voelt uw roeping thans; ter goeder uur geboren,
Doet gij uw licht weldadig gloren,
Tot zegen, heil en troost van Hollands Maatschappij:
Wat foltrend lijden haar ook griefde....
't Geen uit uwe oogen straalt is Goddelijke liefde,
't Geen van uw' lippen vloeit is Hemelwetenij.

Ja! heerlijk blonk dat licht, zoo loutrend, zoo weldadig!
't Verspreidde een' Hemelglans, gezegend in het rond.
Heb dank, ALGOEDE! die, genadig,
Deez' stichting deedt ontstaan op Nederlandschen grond!
De schaamle handwerksman, vergeten en vernederd,
Werd door haar leer verlicht, verteederd;
Verdwaalden zijn door haar op 't Rede-spoor geleid!
De jeugd mag haar hear vorming danken,
Zelfs zegent haar het kind met stamerende klanken....
Uit haar stroomt Volksgeluk en Menschenzaligheid.

Ja

Ja! hier, hier houdt men feest! hier klinken jubeltoonen;
Verlichting, Waarheid, Deugd en Godsdienst juichen thans:
Wie zoude uw blinkend hoofd niet kroonen,
ô Maagd, verheven - schoon, omstraald met Englengians!
Ja! elk zal 't heilig feest van uw geboorte vieren;
Ja! elk zal 't met gebloemte sieren....
Hier is geen onderscheid van aanzien, magt of stand:
Uw gloed mag aller borst bezielen;
Gij ziet thans *duizenden* voor uwe altaren knielen....
En 't lied is koorgezang van 't jubelend Vaderland.

*

Dit loflied klinkt voor u en uwen edlen Stichter,
Die reeds in zaalger kreits der Braven loon ontving!
Als Menschenvriend en Volksverlichter,
Blijft hij bij 't Nageslacht in dankbre zegening:
Verheerlijkte! ô! zie neer! hoor onze vreugdezangen!
En zijn wij niet met floers omhangen,
't Is niet, omdat uw dood ons met geen rouw vervult;
Maar 't Feest gedoogt geen blijk van smarte:
Gij leeft met uwe Telg in ieder Nederlandsch harte;
De lofzang stijgt tot u, in eeuwig licht gehuld!

*

Uw naam staat in de zol der Edlen aangeschreven
Naast Franklin, Howard, Penn, L'Epée en Washington,
En naast u, Genius van 't Leven,
ô Jenner, de eeuwige eer van 't magtig Albion!
De wereld moge vrij Geweldenaren roemen,
Wij zullen NIEUWENHUYZEN noemen,
(De Menschenvriend alleen is, in onze oogen, groot!)
De jeugd, die naauw zijn' naam kan spellen,
Zal, staamrend, van zijn deugd en menschenmin vertellen;
Zij juicht in haar bestaan, beweenend zijnen dood.

*

Juicht! juich dan, Nederland! wil heilgen wierook zwaaijen!
Dat 't outer krakend brand', ter eer der Maatschappij!
Doe vlaggen van uw' spitsen waaijen!
Zet aan dit plegtig Feest den hoogsten luister bij!
Bekrans het hoofd der Maagd! strooi frissche en geurge bloemen!
Roem, zoo gij nog op iets moogt roemen,
Op de Edle, die gij thans, vereerend, hulde biedt!
Laat vrij dan Brit en Gauler brallen
Op weelde en kunst!... waar is een Maatschappij *voor Allen*?
Juich! juich! mijn Vaderland! de aard' heeft heur weerga niet!

SPANDAW.

MENGELWERK;

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

TEGEN

LASTEREN EN KWAADSPREKEN.

Vermaant, dat zij niemand lasteren.

PAULUS, *Tit.* III: 1, 2.

Het *Kwaad-denken van zijne Medemenſchen* was onlangs de ſtoffe, waarmede wij onze ernſtige Lezers bezig hielden (*). Als een Tegenhanger dier Redevoeringe moge deze, tegen *Laster en Kwaad-ſpreken* gerigt, dienen, en wij, zonder eenigen omweg, terſtond ter zake treden.

Van alle kwade hebbelijkheden, welke de menſchen zich eigen maken, zijn er mogelijk geene zoo bezwaarlijk te genezen als die, aan welke de tong zich gewent. De duidelijke reden hiervan is, dat wij het misdadige der woorden veel minder opmerken dan dat der daden. Daden, welke meer tijds vorderen, en vergezeld gaan van eene grootere verſcheidenheid van omſtandigheden, dringen zich, als 't ware, onzer opmerkinge op, en hechten zich in ons geheugen. Maar woorden, „die vleugelen hebben" en wegvliegen, ontglippen ons onopgemerkt, en derzelver herinnering verdwijnt ſchielijk.

Te dezer oorzake hellen wij gereedelijk over, om beleedigingen, met de tonge gepleegd, aan te zien als te beuzelachtig om eene groote mate van opmerking te verdienen, en wij begaan ze, van tijd tot tijd, bijkans zon-

(*) Zie hier boven bl. 313.

zonder er acht op te geven; zoodat er reeds eene misdadige hebbelijkheid gevormd is, eer wij het bemerken. In dezer voege is het, dat de menschen hebbelijke leugenaars, zweerders en vloekers worden, zonder genoegzaam op te merken, welk een misdrijf zij plegen, en misschien zonder hunne verkeerdheden te beſpeuren. Dan geene hebbelijkheid der tonge is er, welke onmerkbaarder den mensch eigen wordt, dan die van lasteren en kwaadſpreken.

In de ondeugd van Kwaadſprekendheid mogen wij drie trappen van misdadigheid opmerken. — De hoogſte en ergſte is, dat wij, ten nadeele en ter beleediginge van den naasten, dingen zeggen, *welke wij weten dat valsch zijn.* — De tweede, wanneer wij nadeelige geruchten van eenen ander' verſpreiden, *welke wij niet weten dat waar zijn.* — De derde en ligtſte is, wanneer wij van de gebreken onzes naasten zeggen, *wat wij met zekerheid weten.* — Onderzoeken wij de mate van misdadigheid, in elke dezer ſoorten van Kwaadſprekendheid gelegen.

De man, die uit eigene en ſnoode vinding eenen ander' met eene misdaad betigt, of een gebrek toeſchrijft, waaraan hij weet dat zoodanig iemand niet ſchuldig ſtaat, verdient in den voorſten rang der *Kwaadſprekeren* geplaatst te worden. Wanneer valſche beſchuldigingen openlijk voor een Geregtshof gebragt en met plegtigen eede geſtaafd worden, neemt de misdaad van Laster, met die van Meineed gepaard, de donkerſte kleur van het gruwzaamst misdrijf aan. Deze allerregtſtreekſte en hatelijkſte ſchennis van het Gebod: „ Gij zult geene „ valſche getuigenis geven tegen uwen Naasten," wordt in alle Burgerlijke Staatsbeſturen als een misdrijf van de eerſte grootte behandeld. Deze ſchennis behelst in zich eene mate van bedorvenheid en kwaadaardigheid, die men, gelukkig voor het Menschdom, zeer zeldzaam aantreft. — Op eene min ſtatelijke en openbare wijze, is het, nogtans, niet zeldzaam te vernemen, dat men tegen den naasten valſche getuigenisſen inbrengt. De liefde tot de waarheid, of de vrees voor de ſchandelijkheid eener leugen, zijn dikwijls niet ſterk genoeg, om de menſchen beſtand te doen zijn tegen verzoekingen tot Laster, welke hervoortkomen uit kwaadaardigheid van geſkeltenisſe, uit de opwellingen van nijd en wraakzucht, uit de geweldige drift van partijſchap, uit trotschheid, of uit enkelen moedwil. Uit eene en andere dezer oor-

za-

zaken gebeurt het menigmalen, dat gerüchten, ten nadeele van den naasten, niet alleen gretig aangenomen en verspreid, maar ook voorbedachtelijk en met opzet zeer vergroot worden. Ja, het lijdt geen twijfel, — want geene andere reden kan met mogelijkheid gegeven worden van de veelvuldige schandelijke stukken, dagelijks vermeld, — dat er niet weinigen gevonden worden, die, om bezigheid te geven aan hunne vindingrijkheid, of voldoening te schenken aan hunne kwaadaardigheid, zich veroorloven, tegen den naasten, smadende vertellingen te smeden, welke geenen grond altoos hebben. Niet zonder grond werd in de *Mozaïsche* Wet, als een uitdrukkelijk gebod, voorgeschreven: „Gij zult geen „valsch geruchte opnemen." (Exod. XXIII: 1.)

Doch daar is iets zoo laags en schandelijks in deze regtstreeksche aanvallen op de karakters van anderen, dat de meesten, die zich aan Kwaadsprekendheid overgeven, niet hooger klimmen dan tot den gemelden *tweeden trap* des misdrijfs, en, zonder stellig te beweren iets, 't geen zij weten dat valsch is, zich vergenoegen met het verspreiden van verhalen, of het geven van wenken, ten opzigte van hunnen naasten, welke zij niet weten op de waarheid te steunen.

Eenigen, aan hunne neiging tot Kwaadsprekendheid botvierende, hebben de voorzigtigheid om zich te bepalen tot algemeene en onbepaalde berispingen. Op losse gronden van vermoeden, welke zij moeite zouden vinden stevigheid te geven, wagen zij het, een' man, in algemeene bewoordingen, een geveinsden en schurk te noemen, als zij niet verkiezen hem eenige regtstreeksche daden van oneerlijkheid aan te tijgen. Zoodanige algemeene aanmerkingen zullen mogelijk vrij wel beantwoorden aan het oogmerk hunner boosaardigheid, en teffens hun de moeite besparen, om die bewijzen bij te brengen, welke men zou verwachten ten steun van eene meer bepaalde beschuldiging. Ten aanzien van den beschuldigden persoon, is eene algemeene betrekking misschien beleedigender dan eene bepaalder aanrijging; naardemaal deze veel eerder ingang vindt, en bezwaarlijker wederlegd wordt.

Anderen worden er gevonden, die, zich een slecht denkbeeld van de wereld gevormd hebbende uit eenige weinige ongelukkige voorbeelden, natuurlijk van eene ongemakkelijke en ligtgeraakte geaardheid zijnde, of bewust

wust dat zij zelven door lage en onwaardige beginsels gedreven worden, kwaad van anderen spreken, door derzelver goede daden, zonder genoegzamen grond, aan slechte beweegredenen toe te schrijven. Zij staan toe, dat *die* man geregeld te werk gaat in het volbrengen van zijne Godsdienstpligten, dat *een ander* zijne milddadigheid betoont in deelneming aan openbare liefdegiften; doch geven teffens te verstaan, dat *deze* eenige bijzondere ondeugden heeft, welke hij onder het masker van Godsdienstigheid poogt te bedekken, dat *de ander* eenige zelfzoekende einden zoekt te bereiken, door eene openbare ten toon spreiding zijner milddadigheid. Er schuilt eene kwaadaardigheid in dit pogen, om, door ongegronde verdenkingen, de beste karakters met de slechtste op éénen voet te brengen, welke deze soort van Kwaadsprekendheid weinig minder snood doet zijn dan liegende lastertaal.

Bijkans soortgelijk hiermede is het zoo algemeen bedrijf, om aan woorden en daden, die van eene twijfelachtige natuur zijn, eene ongunstige beduidenis te geven. Wanneer men gereedelijk veronderstellen mag, dat de man, wiens gedrag berispt wordt, niet schuldig geweest hebbe, op eenmaal vast te stellen dat hij zich schuldig gemaakt heeft, zonder de zaak naauwkeurig te onderzoeken, is zulks niet alleen eene inbreuk gemaakt op de braafheid, maar ook op de regtvaardigheid; het is iets hatelijks zijn karakter aantijgen, waarvan hij vrij kan wezen, of misschien lofwaardig. Vast maakt men, dusdoende, zich aan den tweeden trap van Kwaadsprekendheid schuldig.

Deze beschuldiging valt ook op de zoodanigen, die voorbedachtelijk partijdige en gebrekkige tafereelen ophangen van het gedrag huns naasten, die omstandigheden bedekkende, welke hetzelve in een gunstig licht zouden doen voorkomen, en enkel stilstaande op zoodanige bijzonderheden, welke kunnen dienen om er een schuldig voorkomen aan bij te zetten. Naardemaal het onmogelijk is, eenige zaak billijk te bepalen, zonder opregt de blijkbaarheid van beide zijden te overwegen, zal hij, die iets verhaalt, waarmede eens anders goede naam gemoeid is, en alleen 't geen tegen hem getuigt vermeldt, hem in de daad lasteren.

Eene andere soort van Kwaadsprekendheid hoort men, wanneer de betigting rust op zwakke blijkbaarheid en

on-

onzekere gisſing. Iedere enkele mogelijkheid, of zwakke ſchijn van waarſchijnlijkheid, levert geenen genoegzamen grond op van beſchuldiging. Iemands misſlag moet in het gemeene regt ten volle bewezen zijn, eer wij ons mogen veroorloven kwaad van hem te denken, veel min kwaad van hem te ſpreken. Welk een lof van ſchranderheid en doorzigt zij ook mogen behalen, die de misſlagen van anderen ontdekken door het nagaan van eene lange reeks van vermoedens en gisſingen, zij zullen voorzeker allen eisch op het deel hebben aan opregtheid verliezen. Met gretige ooren te luisteren naar elke tot ſchande ſtrekkende vertelling, herom te zwerven, om overal verhalen te verſpreiden tot benadeeling van iemands karakter, zonder naar de eerſte daarſtellers van zulk een verhaal te onderzoeken, of de waarſchijnlijkheid en de gronden, waarop het rust, na te gaan, ſtrekt ten blijke van een' lagen geest en een ſlecht hart. Zoo veelvuldige voorbeelden doen zich dag aan dag op van de onzekerheid der loopende verhalen, dat elk, die eenige waardij ſtelt in zijne achting te bewaren als een verſtandig en braaf man, zeer omzigtig zal wezen, om ſmaadredenen tegen den naasten op te nemen. 't Zij een ſlecht gerucht waar of valsch moge wezen, niemand heeft regt om het te laten gelden en verder te verſpreiden, vóór dat hij de zaak onderzocht hebbe.

Niet in het geringſte vermindert de misdadigheid in vertellingen te verbreiden, die valsch kunnen zijn, dat men het doe zonder bijvoeging van regtſtreekſche en ſtellige verzekeringen, door zijdelingſche inboezemingen en wenken, van verre gegeven. Eenige ſchenders van 's naasten goeden naam zijn zeer afgerigt op dit ſlinksch bedrijf. „ Hoe menigmaal," zegt een menschkundig *Engelsch* Schrijver, (STERNE) „ wordt over de eerlijk„ heid en braafheid van een' man beſchikt door een „ grimlach of het ophalen der ſchouderen! Hoe vele „ goede en edelmoedige bedrijven zijn niet in verge„ tenisſe begraven door een wantrouwen barenden oog„ wenk of een geheimzinnig geſtuister! Hoe groot een „ gedeelte van hoogachting wordt ter wereld uitge„ banned door afgelegene wenken, en weggeknikt of „ in vermoeden verkeerd door eene bedenkelijke hou„ ding! Hoe menigmaal moet een onſchuldig karakter „ bloeden door een verhaal, 't welk hij, die zijn best „ doet om het te verſpreiden, zich gelaat met wederzin

„ te vermelden en naauwelijks te gelooven! Deze ver-
„ giftigde pijlen van eerrooving, in 't wilde en dik-
„ maals in 't donker geſchoten, zijn misſchien niet
„ minder treffend en heilloos, dan de meer regtſtreek-
„ ſche aanvallen van het zwaard, 't geen zijne duizenden
„ en tienduizenden heeft doen vallen." — In alle deze ge-vallen is het oogmerk en het kwaad, en daarom het mis-drijf, het zelfde.

Dat Kwaadſprekendheid van de twee gemelde ſoorten ſnood en zondig is, zal elk gereedelijk toeſtemmen. Ie-der, die op den aard der zake let, of acht geeft op de leſſen der ondervinding, moet overtuigd zijn, dat dit misdrijf der tonge in zijne uitwerkſelen ſchadelijk is, zoo voor den gelasterden, als voor den lasteraar zelven.

„ Een goede Naam, ſchrijft SALOMO, is beter dan
„ groote Rijkdom." Zoo veelvuldig zijn de genoegens en de voordeelen, die een onbeſproken Karakter verge-zellen, dat er geen ſchat is, welken een wijs man niet zou willen opofferen, om zijne eer te behouden. Een' ander' van zijnen goeden naam te berooven, is hem te ontzetten van de voldoening, welke de bewustheid, van de goedkeuring der verſtandigen en braven te bezit-ten, vergezelt. Gij ſtelt hem bloot voor alle de onge-legenheden van ongunst en ſchande, terwijl hij regt heeft om de gezegende uitwerkſelen te ondervinden van zijn onbevlekt karakter. Gij verzwakt zijnen invloed, ver-mindert het nut, 't welk hij zou hebben kunnen ſtich-ten, en misſchien beſchadigt gij onherſtelbaar het ge-luk en genoegen des levens van den gelasterden zelven en diens nakomelingſchap. „ De woorden des Kwaad-
„ ſprekers zijn alverſlindende woorden; zijne tong is
„ een zwaard en een ſcherpe pijl." — „ Velen," zegt SYRACH's Zoon, „ zijn gevallen door de ſcherpte des
„ zwaards; doch niet zoo velen als door de ſcherpte
„ der tonge vielen. Gelukkig hij, die er tegen be-
„ ſchut is, en het venijn er niet van geſmaakt, of het
„ juk daarvan gedragen, of de banden gevoeld heeft:
„ want dit juk is een ijzeren juk en de banden zijn
„ ijzeren banden; de dood daarvan is een kwade dood;
„ het graf is beter dan dit alles."

De pijlen, die de Lasteraar en Kwaadſpreker op an-deren werpt, zullen, vroeg of laat, op zijn eigen kop terugkomen. Hierom luidt de raad des wijzen Mans:

„ Spreek

„ Spreek niet van het gedrag van anderen, 't zij vriend „ of vijand; want hij heeft het gehoord en waargeno„ men, en als de tijd komt, zal hij zijnen haat open„ baren." Geene beleediging is er, welke de menſchen met grooter verontwaardiging voelen, dan die, welke hunnen goeden naam wordt aangedaan. Zoo de Laster niet gepaard ga met heillooze gevolgen, (t welk, volgens de hedendaagſche begrippen van Eer, ſomtijds gebeurt,) zeker baart dezelve kwade gezindheid en haat bij hem, die de beleediging ondergaat, en kan teffens niet misſen vermoeden bij anderen te verwekken en derzelver ſtrengheid gaande te maken. De Kwaadſpreker geeft den zoodanigen, bij welken hij de tong roert, geen gunſtig denkbeeld van zijn' perſoon. Ware het niet uit hoofde van de groote partijdigheid, welke de menſchen voor zichzelven bezitten, weinig lieden zouden zoo blind zijn, dat zij niet zagen, hoe de Kwaadſpreker waarſchijnlijk van hun tot anderen ſpreekt, gelijk hij van anderen tot hun doet. In de daad, de menſchen zijn, over 't algemeen, zoo beſchroomd voor het onheil, uit dit bedrijf te duchten, dat zij zorg dragen om den Lasteraar met zijne eigen munt te betalen. Naauwelijks is er eenige zaak, waarin de menſchen met eene ſtrikter regtvaardigheid te werk gaan, dan „ om kwaad „ met kwaad en ſchelden met ſchelden betaald te zet„ ten." Het is eene waarneming van nog grooter aanbelang, doch zeker niet genoeg in acht genomen door de zoodanigen, die, bij eene veelvuldige aanſpraak op Godsdienſtigheid, niet geleerd hebben hunne tong van kwaadſpreken te wederhouden, dat eene hebbelijkheid, om den goeden naam van iemand te ſchenden, eene boosheid van aard aanduidt, geheel onbeſtaanbaar met een Godsdienſtig Karakter. „ Indien," ſchrijft daarom de Apostel JACOBUS, „ indien iemand onder u denkt dat hij Gods„ dienſtig is, en zijne tonge niet in toom houdt, diens „ Godsdienst is ijdel." En: „ de mond, die liegt, „ doodt de ziel."

Dan, de ſnoodheid en dwaasheid des Lasters zijn te openbaar om verdere opheldering te behoeven. Ik mag derhalve voorttreden met eenige aanmerkingen over de derde en laatstgemelde ſoort van Kwaadſprekendheid; hierin beſtaande, dat wij van de gebreken onzes naasten zeggen, wat wij met zekerheid weten.

Naardemaal dit een bedrijf is, waarin alle menſchen,

om de waarheid te zeggen, zich meer of min toegeven, mogen wij, naar den aard der liefde, veronderſtellen, dat de wereld van de misdadigheid dezes bedrijfs niet algemeen overtuigd is. Men moet, ter verſchooning van dit algemeen in zwang gaan, erkennen, dat er eenige gevallen zijn, waarin het geraden en noodzakelijk — en andere, waarin het verſchoonbaar en onſchuldig is, van eens anders gebreken te ſpreken.

Het kan niet in twijfel getrokken worden, dat, hoe hatelijk het karakter eens aanbrengers moge wezen, elk lid der maatſchappije verſchuldigd is aan den Staat, om wettige beſchuldiging in te brengen tegen de zoodanigen, die de zamenleving verongelijkt hebben, door een hatelijk ſchenden harer wetten. Menſchenliefde zelfs vordert, dat wij zoodanige misdrijven ontdekken, als niet verborgen gehouden kunnen worden, zonder groot onregt of gevaar voor het algemeen. Eene inachtneming van het algemeen welzijn, of de begeerte om een' overtreder te verbeteren, of diens beleediging nuttig voor anderen te maken, mogen iemand regtvaardigen, om veelvuldige daden van oneerlijkheid, bedrog of wreedheid, welke niet ter kennisneming des Burgerlijken Regters kunnen gebragt worden, te vermelden; om eenen, die betrapt is op een ſtrafwaardig misdrijf, te onderwerpen aan de heilzame tucht van beſtraffing, 't zij openbare, 't zij bijzondere, naar eisch der zaken; alsmede om voorbeelden van ſlechte karakters, reeds als zoodanig bekend, ter waarſchuwing der jongen en onervarenen, te vermelden. Het is desgelijks eene daad van regtvaardigheid, welke iedereen zichzelven verſchuldigd is, om welverdiende ſchande te brengen op het hoofd van anderen, ten einde zijn eigen karakter te zuiveren van aangewreven blaam, of vergoeding te krijgen van eenige beleediging, welke hij in andere opzigten moge geleden hebben. — En 't geen wij, in deze gevallen, regtmatig en redelijk doen ter handhaving van onze eigene regten, mogen wij ook doen ten dienſte van een' Vriend. Zelfs zonder eenigen zoodanigen bijzonderen eisch van Regt of Vriendſchap, zou het, wanneer de beleedigingen ſnood en ſchandvol zijn, misſchien te veel gevergd wezen, om eene geheele bedekking te vorderen der natuurlijke en prijsſelijke aandoeningen van verontwaardiging en verachting.

Doch wanneer der menſchen misſlagen niet van zulk eenen aard zijn, dat zij het tusſchen beiden komen des open-

openbaren regts vorderen, en den overtreder niet geheel ter ſchandvlekke der zamenleving maken, dewijl zij grootendeels bij de wereld onopgemerkt blijven, moet er eene veel grooter mate van omzigtigheid en kieschheid in het ſpreken daarover worden in acht genomen. Waar eenig bijzonder oogmerk, belangrijk genoeg, kan bereikt worden, door iemands gebreken te vermelden, — bij voorbeeld, om de beterſchap des beleedigers te bewerken, of de zoodanigen, die gevaar van verleiding zouden loopen, te waarſchuwen tegen den invloed des ſlechten voorbeelds, — is zulks, in geen berispelijken zin, kwaadſpreken. Maar men mag met reden vragen, in hoe verre wij onszelven mogen toegeven, om over de misſlagen van anderen op algemeene gronden te ſpreken, om daardoor onzen eigen zedelijken ſmaak en aandoeningen te oefenen en te verbeteren, of eene welverdiende mate van berisping aan de overtreders te doen toekomen. Dat wij kortelijk elke dezer verſchooningen voor de gewoonte, om de misſlagen van anderen ter ſtoffe des onderhouds te maken, nagaan.

Niets zeker is meer aanprijzenswaardig, dan het aankweeken van zedelijken ſmaak, en teergevoeligheid op dat ſtuk. Gelijk in ſchilderſtukken, of in andere, tot de fraaije kunſten behoorende, zoo zal, in het zedelijke, hij, die zoekt uit te munten, dikwijls het oog vestigen op anderen, om hun gedrag te beoordeelen. Maar zijn wij, de karakters van anderen beoordeelende, altoos zeker, dat wij enkel onder den invloed ſtaan van het loffelijk verlangen om ons eigen te verbeteren? Hebben zelfbedrog en trots de hand niet in het opmaken der vergelijking tusſchen den naasten en onszelven? Scheppen wij geen kwaadaardig vermaak in het botvieren aan een' berispenden geest, op het gezigt van anderer misſlagen en zwakheden, welke wij overwegen? Zijn onze berispingen van anderen nimmer vermengd met eenige mate van verheuging, op het denkbeeld, dat hunne meerderheid in rang, middelen, of begaafdheden, opgewogen wordt door de verlaging hunner karakters? Met één woord, is het uit enkele liefde tot de deugd, dat wij de ondeugd berispen? Is het door eene loffelijke eerzucht om uit te ſteken in wijsheid, dat wij dwaasheid belagchen en verachten? — Zoo niet, dan mogen wij het vrijelijk in twijfel trekken, of onze vrije berispingen van anderen, over het geheel, voordeelig zijn voor onszelven.

Zal dit bedrijf dan worden voortgezet uit louttere genegenheid voor het welzijn der wereld? Zal men inbrengen, dat, hetgeen van de Zedeleeraars Kwaadſprekendheid genoemd wordt, een nuttig werktuig is, om dwaasheid te verbannen en misdrijf te verbeteren? — dat de vrees voor: „ wat zal er de wereld van zeggen! " een der krachtigſte bedwangmiddelen is tegen buitenſporigheden? en dat vele ongeregeldheden op deze wijze voorkomen of verbeterd worden, die alle pogingen der Burgerlijke Overheid of der Godsdienſtige Zedepredikers te leur ſtelden? — Al dit moge misſchien, voor een gedeelte, waarheid zijn: en waren de zoodanigen, die in dezer voege het karakter van Zedemeester aannemen, zoo zeer in ernst er op uit, om de ondeugd te ontmoedigen, als zij voorgeven; behandelden zij elke ſoort van zedeloosheid met de verachting, die dezelve verdient; en onderſchraagden zij teffens hunne berispingen door een vlekkeloos voorbeeld in hun eigen gedrag; dan zou men een veel grooter heil mogen verwachten van hunne pogingen voor de zaak der deugd. Maar nemen wij het ſtuk, gelijk het dadelijk beſtaat. Daar de menſchen, in hunne beoordeelingen van anderen, met meer genoegen ſtilſtaan op derzelver gebreken, dan op derzelver verdienſten, en meer kans ſtaan om te verbitteren door de ſcherpheid hunner aanmerkingen, dan te verbeteren door de zachtheid hunner berisping; daar zij, in gevallen, waargeen onregt beöogd was, dikwijls eene overmatige geſtrengheid aan den dag leggen; daar er, uit verſcheidene oorzaken, zoo veel gevaars overblijft, dat de menſchen bij het kwaadſpreken van waarheid tot valschheid zullen overgaan, — zou het mogelijk eer voor- dan nadeelig voor de belangen der Deugd zijn, wanneer het als een algemeenen regel wierd aangenomen, nooit van eens anders gebreken te ſpreken, dan bij eene regtmatige gelegenheid, en om eene voldoende reden. Dit is eene ſoort van liefdebetoon, 't welk wij ſteeds, zonder eenige kosten, kunnen uitoefenen. Goed van anderen te ſpreken, voor zoo verre zij het verdienen, is een gemakkelijk te volbrengen pligt; maar geen kwaad te ſpreken, vordert alleen ons ſtilzwijgen, 't welk niets kost.

Men neme, om zich van alle ſoort van misdadige Kwaadſprekendheid te onthouden, de volgende lasſen in acht: Wanneer gij u geneigd gevoelt om kwaad van iemand te ſpreken, geef dan uzelven tijd om te bedenken, of

of gij verzekerd zijt van de waarheid van 't geen gij gereed zijt tegen hem voort te brengen. Deze regel, ſtrikt in acht genomen, zou negen tiende deelen afſnijden van al het kwaadſpreken, thans op de wereld in zwang. — Vraag uzelven, vervolgens, of de Perſoon, ten wiens laste gij iets ſtaat voor te dragen, bij deze of gene gelegenheid, u geenen dienst gedaan hebbe, voor welken gij ten minſte, ter vergeldinge, ſtilzwijgen verſchuldigd zijt, ten opzigte van de gebreken, die hem mogen aankleven. — Overweeg, verder, of gij zelf niet berispelijk zijt, wegens dezen of genen misſlag van gelijke grootte; en herdenk aan het woord van CHRISTUS: „ Wie van u zonden zonde is, werpe den eerſten „ ſteen!" — Let, met voegzamen ernst, op uw eigen karakter en uwen eigen pligt, en gij zult weinig tijdruimte vinden, om over het gedrag van anderen te ſpreken. — Om de verzoeking tot Kwaadſprekendheid te vermijden, moet gij uwe verſtandelijke vermogens en kundigheden aankweeken door overpeinzen en lezen; zoo zult gij uzelven voorzien van ſtoffe tot nuttig en aangenaam onderhoud: velen toch ſpreken kwaad van hunnen naasten, om geene andere reden, dan omdat zij niet anders weten in 't midden te brengen. — Bewaar uw hart met alle zorgvuldigheid, om voor te komen het opwellen van de ſnoode driften, hoogmoed, nijd, wraak, gierigheid en ijdele nieuwsgierigheid: deze toch leiden niet zelden tot Kwaadſprekendheid. — Eindelijk: houd beſtendige en naauwe wacht over uwe lippen, ten einde gij niet onberaden, voorbarig en liefdeloos ſpreken moogt. Overdenk menigmaal en kleef vast aan het beſluit, eens door DAVID genomen: „ Ik ſprak, „ ik zal op mijne paden letten, en niet zondigen met „ mijne tonge."

OORSPRONG VAN DEN ZOOGENOEMDEN H. SACRAMENTSDAG, OF HET FEEST VAN HET LIGCHAAM VAN CHRISTUS.

Volgens hetgeen wij, in den hier voor geplaatsten Brief (*), lezen, is dit Feest van *Pauselijke*, niet van *Apostolische*, inſtelling, en gaf de *godsvrucht van een bijzonder mensch* daartoe de eerſte aanleiding. Dit kan men, als rigtig, aannemen; maar, zoo als ik vreeze, niet, dat CLEMENS en GREGORIUS er inſtellers van zijn. Immers ik vind niet, dat de eer daarvan aan iemand anders toekomt, dan aan URBANUS IV en CLEMENS V. — Het is wel der moeite waardig, de geſchiedenis dezer inſtelling hier kortelijk te verhalen.

In het voorst der dertiende eeuwe leefde, te *Luik*, zekere godvreezende jonge dochter JULIANA, welke, van jongs af, een bijzonderen eerbied had voor het *H. Sacrament*, dat is voor de *gewijde Hostie*, of *Ouwel*. Sedert haren zestienjarigen ouderdom, in den jare 1208, zag zij, zoo dikwijls als zij de oogen ſloot, om te bidden, het beeld der *volle maan*, maar altijd met een *donker vlekje*. Daar dit gezigt hare aandacht aftrok, bad zij, menige malen, doch te vergeefs, om er van verlost te worden. Nu ſmeekte zij derhalve, dat zij er de beteekenis van mogt verſtaan, en kreeg daarop EENE OPENBARING, dat de *maan* de *kerk* beteekende, en het *vlekje* 't gemis van een *jaarlijksch feest* ter eere van het *H. Sacrament*; terwijl haar tevens gezegd werd, dat zij zulk Feest vieren, en de algemeene verpligting daartoe verkondigen moest. Hoewel zij nu geloofde, dat dees gewigtige last haar, door J. CHRISTUS zelven, gegeven werd, maakte zij echter, twintig jaren lang, zwarigheid, om dien te volvoeren; dewijl het, naar haar oordeel, welvoegelijker zou zijn, dat dezelve aan eenige voorname Geestelijken wierde opgedragen. Daar dit nu evenwel niet gebeurde, openbaarde zij denzelven aan eenen *Ca-*

nun-

(*) *Brief van* CATHARINA DE MEDICIS *aan Paus* PIUS *IV*, geſchreven 1561, en geplaatst in het *Mengelwerk* van ons *vorig* No.

nunnik der *Sint* MAARTENS Kerke te *Luik*, met verzoek, om daarover, zonder haar te noemen, met de beste Godgeleerden raad te plegen. Dees ſprak er dan over met JACOBUS PANTALEON, toen *Aartsdiaken van Luik*, naderhand *Paus* URBANUS IV, — met den *Provinciaal der Dominicanen*, den *Biſſchop van Camerijk*, den *Cancelier der Kerk van Parijs*, en met *drie Luikſche Hoogleeraars der Godgeleerdheid*, en *meer andere kundige en brave mannen*. Dezen waren allen van begrip, dat het billijk en voor de Kerk nuttig zou zijn, de inſtelling van het *H. Sacrament* voortaan, met meer plegtigheid, dan tot hiertoe, te vieren. JULIANA bereidde zich dan hiertoe, en liet, te dien einde, door zekeren jongen en zeer vromen, maar nog weinig geoefenden, Geeſtelijken, een opſtel voor den dienſt vervaardigen. Doch, toen dit ruchtbaar wierd, kwamen ettelijke Geeſtelijken tegen de viering van dit Feest op, bewerende, dat het geheel *overtollig* was, dewijl men dagelijks, in de MISSE, de inſtelling van het *H. Sacrament* vereerde, en dat de *openbaringen* van Zuster JULIANA *mijmerijen* waren. Geheel anders dacht echter de *Biſſchop van Luik*, die, in het jaar 1246, beval, dat men, alomme in zijn Stift, jaarlijks, des donderdags na het Feest der *H. Drievuldigheid*, het Feest van het *H. Sacrament* zou vieren, en dat de dag, die hetzelve vóórging, een *vasten-dag* zijn zou. Dit geſchiedde ook in het volgend jaar, toen een *Pauſelijk Legaat*, zich te *Luik* bevindende, het opſtel voor den dienſt goedkeurde, en zelf de *Miſſe* las, en eene redevoering hield. Deze beval de onderhouding van dit Feest, in het jaar 1252, ook aan alle de kerken, waarover hijl, als *Legaat*, iets te zeggen had; en het zelfde deed een ander *Legaat*, twee jaren na hem. In weêrwil hiervan bleven vele *Luikſche* Geeſtelijken dit Feest beſtrijden, en de openbaringen van JULIANA tegenſpreken. Zelfs geraakte deze in vervolging, en moest zij *Luik* ruimen. Zij overleed in 1258. Zij liet eene bijzondere Vriendin na, EVA geheeten, die, even als zij, bij *Paus* URBANUS bekend geweest was, toen hij nog *Aartsdiaken van Luik* was. Deze, de verheffing van PANTALEON tot het *Pauſchap* verſtaan hebbende, bragt het zoo ver, dat de *Biſſchop van Luik* aan hem, over de inſtelling van den *Sacraments-dag*, ſchreef, met dat gevolg, dat hij denzelven, voor de ganſche Christenkerk, vaſtſtelde, *inzonderheid* (gelijk hij, in zijne *Bulle*, zeide)

de) *om de ketters in verlegenheid te brengen.* Hij verbond aan het godsdienstig vieren van denzelven verscheiden *Aflaten*; doch hij beval noch het *vasten* op den voorafgaanden dag, noch het *ten toon stellen*, noch het *rondddragen* der *gewijde Hostie.* Hij zond zijne *Bulle*, in het bijzonder, aan de vrome EVA, verzeld van eenen brief, gedagteekend den 8sten van *Herfstmaand* des jaars 1264, en van een nieuw opstel voor den dienst, hetwelk door den beroemden THOMAS AQUINAS was vervaardigd, en sedert in gebruik bleef. Ondertusschen stierf URBANUS in hetzelfde jaar, en daardoor bleef de viering van het ingestelde Feest op nieuw achter. Maar toen het algemeen *Concilie*, omtrent een halve eeuw later, te *Vienne* in *Frankrijk*, gehouden, de instelling bekrachtigde, en *Paus* CLEMENS V daarop zijn zegel drukte, kwam het vervolgens in zwang, namelijk in het jaar 1312: doch ook toen werd noch van *vasten*, noch van *ten toon stellen*, noch van *omgaan* gewaagd. Het was eene *Provinciale Synode*, welke de *Aartsbisschop van Sens*, in het jaar 1324, te *Parijs* hield, die het *vasten* gebood, onder toezegging van een *veertig-daagschen Aflaat*, en die, *wegens den plegtigen omgang, welken de geestelijkheid en het volk, op den gemelden donderdag, met het H. Sacrament hield*, verklaarde, *dat zij daarin, dewijl dezelve*, ZENIGZINS, *door Goddelijke ingeving*, SCHEEN *ingesteld, voor het tegenwoordige, niets veranderen wilde, en hem aan de godsvrucht van de geestelijkheid en het volk overliet.*

Men ziet dus, dat deze *omgang*, waarop de *Fransche* Koningin zoo veel had aan te merken, niet door de Kerk voorgeschreven, en alleen het gevolg van den ijver van het volk en de geestelijkheid van sommige kerken, en van eene vrijwillige overneming der overigen was. Des te ligter scheen de *Paus* gehoor te kunnen geven aan de gewigtige redenen, waarom men er de afschaffing van verzocht. Doch hij was doof, zoo als alle zijne voorzaten en opvolgers, voor alle zulke verzoogen tot *hervorming*. Men heeft, tot in onze dagen, die *plegtige omgangen* gezien, en de aanmerkingen van CATHARINA daarover moeten toestemmen; ja men kan ze nog zien, op vele plaatsen. — Het vasten op den woensdag is hooft algemeen geworden.

WAAR-

WAARNEMING, AANGAANDE DE NUTTIGHEID VAN HET PHOSPHORZUUR, IN GEWELDIGE ASTHENISCHE BLOEDVLOEIJINGEN UIT DE BAARMOEDER, EN DE DAAROP VOLGENDE ZORGELIJKE ONDERDRUKKING DER LEVENSKRACHTEN. Door Dr. LUTZELBERGER, *Hofraad en Lijfarts te Hildburghausen.*

Meermalen nam ik de uitmuntende gevolgen van het gebruik van het Phosphorzuur waar, in de vermelde vloeijingen. Thans zal ik alleen daarvan het volgend voorbeeld, als buitengewoon gewigtig, uit mijn Dagboek, mededeelen.

Vrouwe V. L., een klein zwakkelijk Vrouwtje, baarde voor de zesde keer, en ditmaal zeer ligt, doch wat te spoedig. De Nageboorte volgde ligt van zelve, en oogenblikkelijk na de geboorte des Kinds, schoon met veel verlies van bloed. Schijnbaar welvarende werd de Kraamvrouw naar bed gebragt; doch zij werd plotselijk, schoon ongevoelig, door eene zoo zware Bloedvloeijing overvallen, dat de aldaar aanwezige Vrouwen zulks eerst uit de steeds toenemende zwakheid, bleekheid en houde der Kraamvrouwe ontdekten.

Bij mijne aankomst vond ik den pols weggezonken, klein en ras, met eene wel verkleinde, doch geenszins genoegzaam zamengetrokkene Baarmoeder. Straks wendde ik alle de beste, meest gebruikelijke middelen tegen zoodanige gevallen aan, en was daarmede wel in staat, om de vloeijing in toom te houden, doch ik kon niet beletten, dat dezelve van tijd tot tijd wederkeerde. Ondertusschen bragt de Vrouw zes dagen op eene dragelijke wijze door, hare verschrikkelijke zwakte niet medegerekend. Doch toen bekwam zij, op eens, door een geweldigen schrik, eene nieuwe vloeijing, die alle de vorige overtrof, en die het gering overschot harer krachten zoodanig uitputte, dat thans haar dood onvermijdelijk scheen.

Thans werden wederom de gewone middelen, met verdubbelde krachten, aangewend; doch zij waren alle zonder eenige uitwerking. Van tijd tot tijd werden de krachten geringer, dewijl de Bloedvliet niet wilde op-

hou-

houden. De Lijderes lag dus doodkoud, met een koud kleverig zweet bedekt, bijna zonder pols, met een hippocratisch aangezigt, zonder dat zij bijna iets kon hooren, of hare ſpraak verſtaan kon worden. Zij ſcheen dus genoegzaam op ſterven te liggen.

Intusſchen kwam ik gelukkiglijk op het denkbeeld, om van het Phosphorzuur, als zijnde een der beste exciterende middelen, gebruik te maken, en ſchreef het voor, op de volgende wijze:

℞. *Acidi phosphor. pur.* ʒj.
Aq. deſtillat. ʒvj.
Syr. Ceraſor. nigror. ʒij.
M.

Van dit middel gaf ik alle vierden van een uur tien druppen, en bleef bij het bed der Lijderes, om te zien, wat er gebeurde. Na de derde gifte beſpeurde ik, dat de over het geheele ligchaam uitgebreide koude iets begon af te nemen, terwijl het koud zweet insgelijks eenigzins opdroogde. Na verloop van het volgend kwartier gaf ik vijftien druppen, waardoor zich de pols meer en meer verhief en de natuurlijke warmte begon weder te keeren. De Bloedvliet hield op, en de Lijderesſe werd door een zachten ſlaap bevangen, die langer dan een uur aanhield, waarna zij opgeruimd wakker werd en begon te drinken.

Nadat dus het onmiddellijk levensgevaar geheelenal was verdwenen, ſchreef ik haar het afkookſel van den Koortsbast voor, met Phosphorzuur verzeld, om dus zoo veel te zekerder tegen het wederkeeren van den Bloedvliet te waken, waardoor zij allengskens tot eene volkomene gezondheid herſtelde.

Door dit gelukkig voorbeeld aangemoedigd, ſchreef ik naderhand het Phosphorzuur gewoonlijk voor, niet alleen in de asthenisſche Bloedvloeijingen uit de Baarmoeder, maar ook in die uit den Mond, den Neus, den regten Darm enz., ſteeds met de beste uitwerking.

NIEUWE BIJZONDERHEDEN WEGENS HET LEVEN EN KARAKTER VAN DEN VELDMAARSCHALK SOUWOROW.

(Vervolg en ſlot van bl. 618.)

De ligchaamsgeſtalte van den Maarſchalk souworow ſtrookte volmaakt met zijne zonderlingheid. Hij was ſlechts vijf voeten en een duim hoog, voor het uiterlijke aanzien zwak en teeder; maar de natuur had hem met een kloek en welgeſpierd geſtel begaafd, hetwelk hij door eene matige, hardvochtige en werkzame levenswijze had verſterkt. Ziekte was hem diensvolgens zoo goed als onbekend; beter zelfs was hij tegen de zwaarſte vermoeijenisſen beſtand dan een mensch van het ſterkſte geſtel. Niettemin was zijne ligchamelijke zwakheid in zijnen ouderdom zoo groot, dat het gewigt van zijne ſabel hem naar de zijde, op welke hij dezelve droeg, deed overhellen.

Van der jeugd af ſchijnt hij een onbevallig voorkomen gehad te hebben. Hij was groot van mond, en zijne gelaatstrekken, te zamen genomen, waren geenszins fraai; maar de opſlag van zijn oog was vol vuur, levendig, en zeer doordringende; men zou gezegd hebben, dat hij tot in het diepſte van uwe ziel doordrong, wanneer hij u ernſtig aanzag. Weinige menſchen vond men, wier voorhoofd zoo zeer met rimpels, en wel met zulke ſprekende rimpels, was bedekt; van hem konde het gezegd worden, dat zijn gelaat ſprak.

De hebbelijke ſpeling van zijn gelaat ſtond met eene zijner grootſte hoedanigheden in verband, dat is, met een verwonderlijk fijn gevoel. Bediende iemand zich van een ongepast woord, ſtraks zag men zijn voorhoofd zich met zware rimpels bedekken, die in het eigen oogenblik zich tot aan zijn achterhoofd uitſtrekten, om terſtond daarna op zijn voorhoofd terug te keeren. Aldus ontſtond er eene afwisſelende ſpeling op zijn gelaat, tot dat de ongunſtige indruk door een ander denkbeeld was uitgewischt.

In het algemeen vermijdde hij al wat hem zijnen klimmenden ouderdom konde herinneren. Men droeg zorg, om de ſpiegels te doen bedekken of weg te nemen uit de ver-

trekken, welke hij moest bewonen, of ook wel gemeenlijk uit dezulke, alwaar hij een bezoek ging afleggen. Niets was zoo zonderling, als hem voorbij een' ſpiegel te zien gaan; wanneer hij dien bemerkte, liep hij op een galop, met geſlotene oogen, en allerlei kromme ſprongen makende, tot dat hij buiten het vertrek was. Grootelijks zoude men zich bedriegen, indien men deze zonderlingheid aanzag als het uitwerkſel van eenige verjaarde aanmatigingen. Dikwijls ſchertſte de Maarſchalk zelf met zijne geſtalte; en wat zijnen afkeer van de ſpiegels aangaat, dikmaals heb ik hem hooren zeggen, „ dat hij „ zichzelven nooit bekeek, opdat hij de verwoestingen „ des tijds niet zoude bemerken, en om zich aldus „ altijd bekwaam te oordeelen ter volvoeringe van „ dezelfde krijgsbedrijven als in zijne jeugd." Ingevolge van deze beweegreden, indien hij in zijnen weg een' ſtoel aantrof, ſprong hij daarover, door er zijn' voet op te zetten, met oogmerk om te bewijzen, dat hij zijne vlugheid had behouden. Het was om dezelfde reden, dat men hem zelden zag gaan, maar altijd loopen, vooral bij het uit- en ingaan van zijn woonvertrek. Het talrijkſte gezelſchap deed hem dit niet nalaten; zelfs verdubbelde hij zijne grimaſſen en grilligheden van allerlei aard, wanneer hij zich in het gezelſchap van aanzienlijke vreemdelingen bevond. Integendeel gebeurde het hem ſomwijlen, dat hij in zijne binnenkamer alle zijne zonderlingheden vergat; alsdan was hij eenvoudig, ongemaakt, en zijne verkeering werd nog belangrijker; doch de geringſte onwelvoegelijkheid aan de zijde der perſonen, die hem omringden, deed hem ſtraks tot zijne gewone zonderlingheid terugkeeren.

Dikmaals ſtond souwarow ter middernacht op, en altijd 's morgens voor vier uur. Gemeenlijk hield hij het middagmaal ten acht ure in den winter en ten zeven ure in den zomer. Men heeft hem, na de nacht-manoeuvres, bij het aanbreken van den dageraad het middagmaal zien houden. Het middagmaal was zijn voornaamſte maaltijd; dit was de tijd zijner ontſpanninge; van hier dat hij gaarne aan tafel zat, alwaar hij dikmaals zich langer vergat dan hij wel zou gewild hebben.

Zeer ſlecht was doorgaans zijne keuken; hij at walgelijke Koſakſche ragouts; maar men zoude den ſchijn niet hebben durven vertoonen, dat men ze walgelijk vond; zulk eene kieskeurigheid zoude hem mishaagd hebben.

Om

Om zich tegen allerlei ongematigdheid van wind en weder te harden en zijn geſtel ſterk te maken, had hij zich de gewoonte eigen gemaakt, wanneer hij 's morgens opſtond, geheel naakt naar de deur van zijne tent te gaan, en zich verſcheiden emmers koud water over het ligchaam te doen gieten. In zijnen gevorderden ouderdom liet hij dit niet na.

Zijne kleedij beſtond in omgeboorde, ſlecht geſmeerde laarzen, van een ſlecht fatſoen en kwalijk ſluitende; in groote ſtevelkouſen, die zeer hoog reikten; in eene broek van wit bombazijn; een kamizool van dezelfde ſtoffe, met eene voering en omſlag van groen linnen; daar onder een witte borſtrok. Op zijn hoofd droeg hij een klein vilten helmet, met groene franjes geboord: eene kleedij, te zonderlinger, omdat twee oude wonden aan de knie en aan het been, aan welke hij dikmaals pijn leed, hem van tijd tot tijd noodzaakten, ſlechts één laars te dragen, en aan de gekwetſte zijde de broek aan de knie ongeknoopt te laten en de kous los te laten hangen. Voeg nog bij deze kleeding eene ſabel, die langs den grond ſleepte, en wier gewigt hem naar de eene zijde deed overhellen. Merk, eindelijk nog aan, dat, om zijne rankheid en magerheid, zijne kleederen hem los aan het ligchaam hingen.

Wanneer het in den winter meer dan gemeen koud was, kleedde hij zich in wit laken, gelijk aan het wit bombazijnen gewaad, welk hij alsdan afleide; doch dit gebeurde zeldzaam, en duurde ſlechts weinige dagen.

Tot loon voor zijne overwinningen had deze Generaal de diamanten ſieraden van eene menigte Ordes ontvangen; bij plegtige gelegenheden was hij daarmede bedekt. Dan alleen droeg hij zijn Veldmaarſchalksgewaad. Gewoonlijk was hij zoo eenvoudig, dat hij, het zij in zijn huis, het zij aan het hoofd zijner troepen, over zijn wit kamizool niets anders dan het lint van de derde klaſſe van de Orde van St. Joris droeg.

Gaarne behield deze krijgshaftige Veldheer de zeden van den ſoldaat. Wanneer hij iemand groette, bleef hij ſtilſtaan, wendde zijne voeten buitenwaarts bijkans in eene regte lijn, herſtelde zich, rigtte zijne ſchouders; eindelijk nam hij de geſtalte aan alsof hij de revue moest ondergaan, en bragt voorts de regterhand geöpend aan zijn kasket: aldus groet de ſoldaat.

Aan het eenvoudigſte woonvertrek gaf hij ſteeds de voorkeuze; diensvolgens liet men geen kostbaar huisraad in de kamers, welke hij moest betrekken. Zelden ſliep hij in een huis, terwijl zijn leger in het veld lag; en het *Ruſſiſche* leger ligt het grootſte gedeelte van het jaar in het open veld. In het hoofdkwartier werd zijne tent in een' hoek van den tuin opgeſlagen; hij vertoefde aldaar 's nachts en het grootſte gedeelte van den dag; hij trad niet in het huis, alwaar zijn Staf zijn verblijf hield, dan omtrent het middagmaal. Zijne tent was niet beter dan die van een gemeen officier. Nooit had hij, gedurende zijn krijgsmansleven, een geheelen nacht het bed gehouden; eenige bosſen hooi, behoorlijk op den grond geſpreid, waren voor hem de kostbaarſte legplaats. Zoodanig was zijn gewoon bed, waar hij ook gehuisvest was, zelfs in het paleis der Keizerin.

Hij droeg horologie noch eenige andere ſieraden, uitgezonderd bij groote plegtigheden; dan ſchikte hij zich op met de diamanten, welke hij, door zijne overwinningen, van de weldadigheid van verſcheiden Vorſten had verworven; alsdan, wanneer een vreemdeling bij hem was, hem deze onderſcheidene voorwerpen toonende, plagt hij met eene ſoort van genoegen te zeggen: „Bij gelegenheid van *dien* ſlag heb ik *dit* Ordesteeken verkregen, en *dit* na *dien* ſlag; *deze* edelgeſteenten zijn mij voor *die* overwinning vereerd," enz. enz.

Hij hield geene epuipage, geene rij- of trekpaarden; in één woord, hij hield geen gevolg. Tot zijnen perſoonlijken dienst had hij ſlechts één knecht; bij voorvallende gelegenheden bediende hij zich tot den huisſelijken dienst van zoo vele ſoldaten of Kóſakken als de nood vereischte. Voor zijn rijtuig gebruikte hij postpaarden, of die in requiſitie geſteld waren; dit rijtuig was een eenvoudige *Kibitk* of *Ruſſiſche* kar. Wanneer hij zijne troepen in den wapenhandel oefende, of dezelve tot den ſlag aanvoerde, beklom hij het eerſte paard dat hem voorkwam.

Souworow was onmetelijk rijk geworden; zeer weinig verteerde hij; nogtans bezat hij weinig gelds, omdat hij zoo zeer beſtolen werd. Dit wist, dit zag hij, en zeide er niets van, omdat hij inderdaad den rijkdom verachtte, en weinige behoeften had.

Zoo groot was zijne onbaatzuchtigheid, dat hij, bij alle zijne overwinningen, niet het geringſte gedeelte van

den

den buit voor zichzelven behield. Bij de verovering van *Ismaïl* werd de buit, welken zijn leger maakte, op vijfëntwintig millioenen livres geſchat, en evenwel trok hij er geen' penning van. In den veldtogt van den jare 1771 tegen de *Poolſche* Geconfedereerden kreeg hij eenen Officier in zijne magt, die eene rijke Regimentskas geleidde. Verre van zich dien buit toe te eigenen, gaf hij een Paspoort aan den Officier, welke, dank zij zijner onbaatzuchtigheid, dien ſchat veilig ter beſtemde plaatſe bragt. Na de overgave van het Kasteel van *Turin*, zond hij den Koning van *Sardinie* alle zijne edelgeſteenten terug; volgens het regt van overwinning zoude hij dezelve hebben kunnen behouden, als hebbende dezelve in die veſting veroverd op eenen Jood, aan wien de Republikeinen die kostbaarheden tot een lagen prijs verkocht hadden.

Met dit alles ging hem de naam van gierig na, omdat hij de weelde van andere *Ruſſiſche* Grooten niet navolgde. Souworow gaf weinig weg, omdat zijn zaakverzorger telkens hem zeide, dat hij geen geld had, en deze wijsgeerige Krijgsheld het voor zich te laag rekende, zich met geldzaken te bemoeijen. Hij gaf weinig, omdat hij zich herinnerde, dat hij, nog jong zijnde, weinig noodig had; en hij beoordeelde alle menſchen naar hemzelven. Daarenboven is het zeker, dat hij de uitwendige waarde van het geld niet kende, zijnde de waarde daarvan ſints zijne jeugd veranderd.

Doorgaans wordt souworow als een woest en wreed mensch beſchouwd; met verwondering zal men den Heer de guillaumanches aldus zien ſchrijven:

„ Onder de hoedanigheden, van welke de Maarſchalk souworow meermalen blijk vertoonde, was eene wezenlijke en beſtendige goedhartigheid; misſchien zoude hem kunnen verweten worden, dat hij te dikmaals botvierde aan dat gevoel, welk hem ſomtijds lieden, aan groote gebreken ſchuldig, in zijnen dienst deed behouden, indien zij ſlechts met hoedanigheden begaafd waren, welke hij had weten te ontwikkelen en ten nutte aan te wenden.

„ Gemeenlijk is het een bewijs van een goed hart, veel van kinderen te houden; ook heb ik nooit dien ouden krijgsman kinderen zien ontmoeten, of hij bleef ſtilſtaan om hen te omhelzen; lang liefkoosde hij hen, en

gaf hun vervolgens zijnen zegen. De eerlijke ongelukkige mensch, en door een onregtvaardig lot gedrukt konde verzekerd zijn, in zijn weldadig hart deelneming en steun te zullen vinden.

„ Altijd was souworow een goed bloedverwant, een opregt vriend, een teederhartig vader. Nogtans beschouwde hij het als den pligt van eenen krijgsman, aan de zielsneigingen alleen den tijd te besteden, die ter roembehalinge niet konde gebruikt worden. Altijd waren deze beginsels de onveranderlijke regels van zijn gedrag: men oordeele daarover uit den volgenden trek.

„ Deze Generaal vertrok naar het leger. Onkundig hoe lang hij aldaar moest vertoeven, brandde hij van verlangen om zijne kinderen te omhelzen. Om zoo wel aan zijn hart als aan zijnen roem te voldoen, verlaat hij zijnen weg, en komt te post (zonder nacht of dag stil te houden) voor zijn hotél te *Moskou*. Alles was in rust. In allerijl stapt hij uit zijn rijtuig, klopt zachtjes aan, treedt binnen, en, zonder eenig gerucht te maken, in de kinderkamer (*). Met een waskaars in de hand, schuift hij zachtjes de gordijnen open, beschouwt met teederheid de voorwerpen zijner liefde, zegent en omhelst hen, schuift de gordijnen digt, gaat naar beneden, klimt in zijn rijtuig, en vertrekt, zonder hen in hunnen slaap gestoord te hebben. Alwat hij beminde, had hij gezien, omhelst en gezegend; hen uit den slaap te wekken, zoude zoo veel geweest zijn als hun het hartzeer van een smertelijk affcheid te berokkenen: *zijn* hart alleen leed bij deze scheiding. Aldus had de oorspronkelijkheid van zijn karakter invloed zelfs op zijne teederste aandoeningen: gretig naar roem, scheen hij echter aan denzelven te onttrekken, hetgene hij verkoos aan de natuur af te staan."

Ligt

(*) In den jare 1774 was SOUWOROW, oud 44 jaren, in het huwelijk getreden met BARBERA-IVANOWNA PROSOROWSKA, Dochter van den Generaal en Chef PROSOROWSKI. Uit dit huwelijk verwekte hij: 1. ARCADI SOUWOROW, Prins *Italiski*, thans Luitenant-Generaal, en gehuwd met HELENA-ALEXANDROWNA NARICHKINE, bij wie hij Kinderen heeft; de Moeder van PETER DEN GROOTEN was afkomstig uit het Huis van NARICHKINE; 2. Eene Dochter, thans Weduwe van den Generaal NICOLAS ZOUBOW, Broeder van Prins PLATO ZOUBOW, Gunsteling en Eersten Staatsdienaar onder de Regering van CATHARINA DE II.

Ligt begrijpt men, dat vurige liefde aan de ziel van SOUWOROW altijd onbekend moest wezen. Nooit had hij de Vrouwen bemind; hij beſchouwde haar als ſtrikken voor den roem eens krijgsmans, wiens gezondheid, zeden en dapperheid zij verzwakken. Wanneer hij in gezelſchap, zijns ondanks, zich van eenige Vrouwen omringd zag, droeg hij, op eene hem bijzonder eigene wijze, zorg, om haar niet aan te kijken, vooral haar niet aan te raken. Nogtans heeft men hem dikmaals zich zeer wellevend omtrent de zulken zien gedragen, welke hij dacht met onderſcheiding te moeten behandelen. Omtrent zijne echtgenoote kende hij geene andere aandoeningen dan die der vriendſchap; daarin moest zij haar geluk vinden, indien het geluk eener Vrouwe beſta in een uitgebreid vertrouwen in haar en eene volkomene vrijheid. Zijne denkbeelden over de kuischheid, welke hij als eene der hoofddeugden beſchouwde, droegen inzonderheid het kenmerk van de zonderlingheid van zijn karakter. Na een gedeelte van den nacht bij zijne echtgenoote vertoefd te hebben, hetgene zelden gebeurde, verliet hij in allerijl het bed, en deed zich rijkelijk met water overſtorten, als het ware om zich te reinigen.

SOUWOROW was zeer godsdienſtig; den openbaren eerdienst vierde hij met bijzondere aandacht. Doch, oorſpronkelijk in alles, zong hij den dienst met de Priesters, telkens wonderlijke grimaſſen makende. — Gedurende zijne ballingſchap in het hart van het Gouvernement *Novogorod* oefende deze krijgsman, in gevolge eener godvruchtige zonderlingheid, de onvermoeide werkzaamheid van zijn karakter omtrent de klokken van zijn Kerkdorp, waarbij hij den post van luider waarnam. Hij alleen luidde, bij nacht en dag, de klok voor alle de Kerkdienſten, welke hij vervolgens met den Priester midden onder alle zijne boeren ging zingen.

Ieder Kerkelijke had aanſpraak op zijnen eerbied; dikmaals, wanneer hij eenen Priester, eenen Pope, en altoos wanneer hij eenen Biſchop ontmoette, bleef hij ſtaan, en verzocht om hunnen zegen. Na den zegen van den dienstdoenden Priester der Kerke te hebben ontvangen, wendde hij zich gemeenlijk tot zijne Officieren, en gaf hun op zijne beurt zijnen zegen. Intuſſchen wist hij het heilige dienstwerk van den perſoon des dienstdoenden zeer wel te onderſcheiden, zoo als uit het vol-

gende voorbeeld blijkt. In zijnen *Zwitſerſchen* veldtogt te *Altorf* gekomen zijnde, kreeg hij eenen Priester in het oog, en klom ſtraks van zijn paard, om hem om zijnen zegen te verzoeken; doch korten tijd daarna, zeer zware klagten tegen dien Geeſtelijken bij hem zijnde ingebragt, deed hij hem vijftig ſtokſlagen geven.

Nooit ging hij aan of van de tafel zonder te bidden en te danken. Somtijds beſloot hij dezelve met een' kleinen zegen over die naast hem zaten. Indien er niet *Amen* op geantwoord wierd, plagt hij lagchende te zeggen: „ Alwie geen *Amen* zegt, krijgt geen brande„ wijn." Dit zeggen ſtond in verband met een in *Rusland* alom aangenomen gebruik, om, eer men aan tafel gaat, een glas brandewijn te drinken.

Zeer verhevene denkbeelden had de Maarſchalk van 's menſchen ziel; dezelve als een uitvloeiſel der Godheid beſchouwende, ſchreef hij aan haar eene zeer groote kracht toe. „ Weet gij," zeide hij op zekeren dag tot een' zijner Vrienden, „ waarom de *Jacobijnen* in *Frank„ rijk* zegepralen? Het is omdat zij een' vasten en wel„ beradenen wil hebben, en gijlieden er geen verſtand „ van hebt om te willen. Om gelukkig te ſlagen, moet „ men vast in zijnen wil zijn."

Souworow ſprak acht talen: het *Ruſſisch*, *Poolsch*, *Hoogduitsch*, *Italiaansch*, hedendaagſche *Grieksch*, *Turksch*, *Tartaarsch*, en eindelijk het *Fransch* zoo vlug, alsof hij een geboren *Franschman* geweest ware.

Zijne wijze van ſpreken was kort, beknopt, krachtig, ſcherp, oorſpronkelijk en afgebroken; ieder van zijne korte ſpreekwijzen, van drie of vier woorden, bevatte een' volkomenen volzin; en deze volzin was altijd doordacht en naauwkeurig. Maar voor dat *Lakoniſche* was iedereen niet berekend; voor vreemdelingen in het bijzonder waren zijne korte ſpreuken als zoo vele raadſels. De zulken zelfs, die dagelijks met hem omgingen, moesten, om dezelve wel te begrijpen, zeer oplettende zijn.

Toen souworow nog Generaal was, ſchreef hij, zittende op eene trommel te midden der puinhoopen van *Tourtoukaya*, aan den Veldmaarſchalk romanzof den volgenden brief, het berigt behelzende dat hij die ſtad had veroverd:

„ Sla-

„ Slawo Bogou, Slawo bowam;
„ *Eere zij Gode, eere zij u.*

„ Tourtoukaya wſiala, ia tam;
„ *Tourtoukaya is ingenomen, ik ben daar.*

„ SOUWOROW."

Van *Turin* het leger van MACDONALD te gemoet trekkende, die van *Napels* kwam, ſchreef hij aan den Generaal KAÏM het volgende briefje:

„ Mijn waarde Generaal! ik vertrek naar *Plaiſance*;
„ ik ga MACDONALD ſlaan. Neem ſpoedig het Kasteel
„ van *Turin* in, opdat ik niet vroeger dan gij het *Te*
„ *Deum* zinge.

„ SOUWOROW."

Zijnen brief aan den *Duitſchen* Keizer, behelzende een verſlag van den Veldſlag van *Caſſano*, eindigde hij aldus: „ Op dezen merkwaardigen dag hebben de ſol-
„ daten van uwe Majeſteit zich als helden gedragen,
„ en de *Ruſſiſche* als *Oostenrijkers*." Zoude een Hoveling van het wellevende en beſchaafde Hof van LODEWIJK DEN XIV wel een galanter verſlag hebben kunnen doen?

In den veldſlag van *Novi* bevond zich het centrum van het *Ruſſiſche* leger, door den vijand teruggeſlagen, in de grootſte wanorde. Een Officier kwam in allerijl den Maarſchalk daarvan berigt brengen; maar, vergetende dat hij tot SOUWOROW ſprak, zeide hij: „ Ik kom u
„ berigten, dat de *Ruſſen* geſlagen zijn." — „ De
„ *Ruſſen* geſlagen?" antwoordde de oude Krijgsman zeer bedaard; „ zijn ze dan allen dood?" — „ Voor-
„ zeker niet," hernam de Officier. — „ Wel nu!
„ dan zijn ze ook niet geſlagen," voerde hem de Held te gemoet.

Zie hier nog eenige trekken van zijn Krijgsmans leven. De rivier de *Trebia* ſcheidde de vereenigde legers van het *Franſche*. Aan eene bende *Oostenrijkſche* Ruiterij zond de Maarſchalk het bevel om over die rivier te trekken (*) en

(*) De *Trebia*, hoewel op vele plaatſen waadbaar, was het hier ter plaatſe niet.

en den vijand uit eene zijner ſtellingen te verdrijven. Eenigen tijd daarna met bevreemding ziende, dat zijn bevel niet volbragt was, vervoegde hij zich in galop bij de *Oostenrijkers*, en betuigde zijn misnoegen, dat zij zich nog niet aan de overzijde der rivier bevonden. „ Wij wachten op Pontons," antwoordde de bevelvoerende *Oostenrijkſche* Officier. — „ Gij wacht op Pon„ tons! Men hale mij een Regiment Koſakken," hernam SOUWOROW, zich tot een' zijner Aide de Camps wendende. De Koſakken verſchijnen in allerijl. De oude Generaal, met de ſabel in de vuist, ſtelt zich aan hun hoofd, kommandeert: *perod! ſtoupa ſtoupa ſtoupaye* (*)! vertrekt in vollen galop, zwemt over de *Trebia*, tast den vijand in zijne ſtelling aan, en werpt hem overhoop. Thans zich tot een' zijner Officieren wendende: „ Ga heen, en zeg aan de *Oostenrijkers*, hoe men „ in *Rusland* over de rivieren trekt!"

Op de misdaad van inſubordinatie ſtond de zwaarſte ſtraffe; zelden, echter, bevond hij zich in het geval van dezelve te moeten oefenen; zoo ſterk boezemde hij door zijn voorkomen gehoorzaamheid en eerbied in! Van een oorſpronkelijk karakter in alle zijne bedrijven, wilde hij tot een model van ondergeſchiktheid voor zijn leger dienen. Het was met dat oogmerk, dat hij bedacht had aan TICHINKA te zeggen, dat hij hem moest bevelen van tafel te gaan, wanneer hij bemerkte, dat hij, zich vergetende, de matigheid zoude overſchreden. Dan keerde hij zich met eene deftige en tevens grappige houding om, en vraagde hem: „ Op wiens order?" — „ Op order „ van den Maarſchalk SOUWOROW." — „ Hij moet „ gehoorzaamd worden," antwoordde hij lagchende, en ſtond ſtraks op. Eveneens handelde hij, wanneer hij, om zijne bezigheden, te lang achtereen zat; TICHINKA beval hem uit te gaan. Hij deed dezelfde vraag; zijn Aide de Camp gaf hetzelfde antwoord, en hij ging ſtraks wandelen.

Het voorbeeld van den Generaal beſchouwde hij als het beste middel om zijne ſoldaten te leiden en te beſturen. Van hier dat hij nimmer eene gelegenheid liet voorbijgaan, om voorbeelden te geven van godsdienſtigheid,

(*) Voorwaarts! Marsch marsch marcheert!

heid, zuiverheid van zeden, belangeloosheid, dapperheid, kloekmoedigheid, ſtandvastigheid in de vermoeijenisſen van den oorlog; maar zijne omzigtigheid te dezen opzigte liep in het buitenſporig zonderlinge.

Indien hij aan den drang der natuur moest voldoen, het zij op de parade, het zij bij openbare wapenſchouw, voldeed hij daaraan onder het oog van allen, die er tegenwoordig waren, opdat de ſoldaat zich niet zoude ſchamen over het volgen van zijn voorbeeld in het openlijk verrigten van iets, waartoe de natuur aan alle menſchen de noodzakelijkheid heeft opgelegd; doch ſtraks daarna liet hij zich water en een' handdoek geven, om zijne handen te wasſchen en af te droogen, zich verbeeldende, dat hij hiermede de zindelijkheid betrachtte, en aan de eerbaarheid eene openbare huldé deed.

Men heeft hem gezien, met zijne menigvuldige Ordesteekens bedekt, met edelgeſteenten overladen, in zijn Veldmaarſchalks Uniforme gekleed, met een prachtig borduurſel op alle de náden verrijkt, zijn' neus in zijne vingers ſnuiten, welke hij op zijne mouw afdroogde; en zulks alleen omdat hij zich toen bij eenige ſoldaten bevond.

Zoodanige middelen houden op gering te zijn, wanneer zij krachtig werken; en SOUWOROW, die het karakter zijner ſoldaten grondig kende, verſtond de kunst om zich van hun te doen aanbidden; zelfs gelukte het hem, wanneer de toeſtand van zaken zulks vorderde, hunne dapperheid tot geestdrijverij op te voeren. Zijne ſtrengheid omtrent hen werd meer dan vergoed door eene ſtrikte regtvaardigheid, en door beſtendige goedwilligheid en gemeenzaamheid. Nimmer liet hij eene gelegenheid voorbijgaan om hen toe te ſpreken, in hunne tenten brandewijn te gaan drinken, hunne ſoep te proeven, hen in hunne manieren na te volgen, en hun zelfs voor model te willen dienen. Altijd nam hij deel in hunne gevaren, hunne werkzaamheden, en hunne vermoeijenisſen; en wanneer het leger in nood of lijden was, wist hij zich, om zoo te ſpreken, op den zelfden tijd overal te vertoonen, met oogmerk om te bewijzen, dat hij niet beter dan de gemeenſte ſoldaat was. Van hier dat, al hadde hij zijn leger door het vuur moeten doen trekken, ieder ſoldaat zich voor hem aan een gewisſen dood zoude hebben opgeöfferd.

Zoo toegevende SOUWOROW zich omtrent geringe mis-

ſla-

ſlagen betoonde, zoo veel geſtrengheids oefende hij ter zake van gewigtige overtredingen. In een gevecht met de Ruiterij tegen de *Turken* zag hij eenen Kolonel zijn Regiment op eenigen afſtand volgen, in ſtede van zich aan het hoofd daarvan te ſtellen. In arren moede ontſtoken, wendde hij zich tot de Koſakken, van welke hij ſteeds verzeld werd, en ſprak hen aldus aan: „ Een „ Kolonel achter zijne bende! Zie eens, hij is alleen „ ... de vijand zoude hem kunnen opligten ... welk „ eene ſchande zou dat voor ons zijn! ... Sla dood! „ ſla dood! ſla dood!" Straks ſchieten de Koſakken toe, om den Kolonel ter neder te ſabelen; doch deze had SOUWOROW's laatſte woorden gehoord, en, het op een loopen zettende, vervoegt hij zich bij zijn Regiment, ſtelt zich aan het hoofd daarvan, en werpt de *Turken* overhoop.

Zoo dra PAUL DE I aan de regering was gekomen, wilde deze Vorst de krijgsorganiſatie geheel veranderen. Zijne nieuwe ſchikkingen ſtrekten zich zelfs tot de houding zijner troepen uit. SOUWOROW ontving twee kleine ſtokjes, om te dienen tot een model voor de haarkrullen, alsmede voor den ſtaart der ſoldaten. De oude Krijgsman, die in de behandeling der wapenen alleen den oorlog en niets anders dan den oorlog zag, konde geene veranderingen goedkeuren, die, voor de krijgsmans eenvoudigheid van afgeſneden haar, eene uitgezochte, langwijlige, kostbare en beuzelachtige hultafel in de plaats ſtelden. Te groot om alle deze nietigheden der krijgstucht niet te verachten, boertte hij daarmede, en ſchreef in korte *Ruſſiſche* verzen:

„ *Kacoi né kalot.*
„ *Bouklei né palit.*
„ *Poudrei né ſtreliat.*"

„ De haarſtaarten ſteken niet gelijk de bajonetten.
„ De krullen ſchieten niet gelijk het geſchut.
„ De haarpoeder vat geen vuur."

Deze ſpotternijen werden een ſpreekwoord in het leger, welk de nieuwigheden van PAUL DEN I geweldig mishaagden. In zijnen toorn deed de Vorst al zijn misnoegen nederdalen op zijnen grijzen Generaal, welken hij van zijnen post verliet. SOUWOROW, als een gemeen

Gre-

Grenadier gekleed, verzamelt zijne ſoldaten om van hun afſcheid te nemen, en in hunne tegenwoordigheid alle zijne Ordesteekens afleggende: „ Spitsbroeders!" zeide hij tot hen, „ misſchien zal er een tijd komen, „ dat SOUWOROW wederom onder ulieden zal verſchij„ nen; dan zal hij deze Eereteekenen wederom aanne„ men, die hij aan ulieden overlaat, en welke hij in „ zijne overwinningen altijd droeg."

DE GEVALLEN VAN DEN CARAÏBE OKANO.

(Een Fragment eener Reize naar St. Domingo, door een Fransch Heer, in het laatſte vierde deel der laatstvoorgaande Eeuwe.)

De *Caraïben*, zoo talrijk op de *Amerikaanſche* Eilanden, toen COLUMBUS de Nieuwe Wereld ontdekte, zijn bijkans geheel uitgerooid. De zwakke overblijffels van dit Volk, hier en daar nog over de *West-indiſche* Eilanden verſpreid, zijn veelal zeer verbasterd. De onmenſchelijke Vermeesteraars, die deze ontvolking aanvingen, hebben goedgevonden hen met de hatelijkſte kleuren af te ſchilderen; doch met in dier voege dit arm Volk te verongelijken, om daardoor het afgrijzen, welk deszelfs uitdelging moest verwekken, te verminderen, hebben zij voor ons oog niet weten te verhelen, hoe zeer de zeden van deze ongelukkige *Indianen* uitſtaken door zachtaardigheid en kinderlijke eenvoudigheid. Zelfs wanneer wij de *Caraïben* beſchouwen in de donkergekleurde ſchilderijen der *Spaanſche* Geſchiedſchrijveren, vinden wij eene groote gelijkvormigheid tuſſchen hen en de Eilanders in de *Zuidzee*, door de beroemde Zeereizigers COOK en DE BOUGAINVILLE ons zoo keurig beſchreven.

Zoodanig, in de daad, is de Mensch der Nature, goedaardig, kunſteloos, en alleen op genot geſteld. Bij den vruchtbaren grond en de zachte luchtsgeſteltenis, welke den Inwoneren, in overvloed, zonder den minſten arbeid, alles verſchaffen, wat ten gelukkigen leven noodig is, komt, dat de oorſpronkelijke goedheid van zijn hart niet verbasterd is door de eigen gemaakte driften der beſchaafde Volken, noch door de behoeften dier woeste Volksſtammen, welke in min gunſtige landen omzwerven. Liefde is de éénige drift, voor welke hij op eene meer dan gewone wijze vatbaar is; die alleen kan de rust zijner ziele ſtoren, en aanleiding geven tot ontzettende gebeurtenisſen.

De

De *Caraïben* ſtaan, ondanks hunne anders natuurlijke hartstogteloosheid, bloot voor de buitenſporigheden dezer onwederſtaanbare drift: en daar zij den aandrang van dezelve met groter vurigheid opvolgen, en de zoetigheden daarvan op eene gevoeliger wijze ſmaken, dan Volken, die zich door andere zorgen en genietingen laten aftrekken, voelen zij ook met te meer ongeduld alles, wat tegenſtand en belemmering in het genot verwekt. Deze anderzins vreedzame menſchen vergeten alsdan in zoo verre hun natuurlijk karakter, dat zij op het onbedwongenst botvieren aan de inboezemingen van wreedheid en wraakzucht. Het volgend Verhaal ſchenkt ons hiervan een voorbeeld, en zal ons daarenboven eenig denkbeeld geven van het Karakter eens Volks, welks echte Geſchiedenis mogelijk altoos onbekend zal blijven.

Eenige jaren geleden werd ik afgerukt, zoo wel van de dwaasheden en losheden der jeugd, als van de genoegten, die letteroefeningen en vriendſchap opleveren. Ik ſtak de zee over, en landde te *St. Domingo*. Mijn levenslot, 't geen mij verwijderd had van alles, wat mijn harte dierbaar was, ſcheen, als 't ware, mij vergoeding te willen doen, door mij op *St. Domingo* in te leiden bij een dier zeldzame menſchen, die zoo zeer in deugd als in verſtand uitmunten, en deswegen bewondering en eerbied verdienen. Niettegenſtaande het groot verſchil onzer jaren, ontving mij deze Heer op het hartelijkst. De luchtſtreek baarde op mijne geſteltenisſe die groote verandering, welke het lot is van meest allen, die in de verzengde luchtſtreek komen. Mijn edelmoedige Vriend bewoog mij, om *Kaap François* te verlaten, en te beproeven, of luchtverandering ook mijne beterſchap zou bevorderen; hiertoe dacht hij, dat zijne Plantaadje eene gunſtige gelegenheid zou verſchaffen.

Op deze Plantaadje genoot ik de volle vrijheid, om mij over te geven aan die eenzaamheid, en bot te vieren aan die mijmeringen, waartoe ik altoos zoo zeer overhelde. Met een HOMERUS, een RACINE of een FENELON in de hand, wandelde ik menigwerf langs de plantaadjen van ſuikerriet, om de oevers te bezoeken van eene ſchoone rivier, welke bijkans het geheele wijduitgeſtrekte landgoed mijns Vriends omſtroomt. Ik volgde dan een heerlijk wandelpad, met bamboes beplant, zich uitſtrekkende tot den mond der riviere. Een klein ſtuk lands, deels beſchaduwd door een bosch, vormde te dier plaatſe een betooverend landſchap. Aan de andere zijde der riviere zijn de duinen, die de *Limba* van *Port Magot* ſcheiden; verderop heeft men een onuitoogelijk gezigt op den Oceaan, waar de ſchepen, in allerlei rigtingen, onophoudelijk af en aan varen.

Terwijl ik dit heerlijk gezigt bewonderde, en mijne ziel, als 't ware, op de baren medeging naar de verſtverwijderde ſche-

ſchepen, die mij in gedachten naar mijn Vaderland en Vrienden overvoerden, zag ik een naakt man, op eenigen afſtand van mij, op het ſtrand, herhaalde keeren, heen en weder loopen, zijn net in zee werpen, en met visch beladen wederkeeren naar een klein mangoe-boschje. Eenigen tijd hield ik hem voor een der *Mongrelen* des Eilands, die in dezen oord vischte. Eindelijk wekte 's mans vlijtbetoon, in dit eenzaam verblijf, mijne nieuwsgierigheid. Op zekeren dag volgde ik hem, daar hij naar zijne gewone wijkplaats, na het visschen, wederkeerde. Hier vormden de bladeren van een palmboom eene kleine hut, genoegzaam om den bewoner voor de hevige regenvlagen te beſchutten. Een hangmat, gemaakt van wilden hennep, welke daaromſtreeks groeit, was aan twee boomen vastgemaakt, en vele kalabasſen van verſchillende grootte, wonderlijk ſchoon geſneden, maakten al zijn huisraad uit (*).

Bij het naderen ontdekte ik terſtond, dat de man van het *Indiaanſche* ras was. Zijn glimmend haar, zijne koperkleur, zijn vlak voorhoofd en de ſtand zijner oogen wezen dit uit. Stilzwijgende nam ik hem waar, en hij voer, zonder een enkel woord te ſpreken, met zijne bezigheid voort. Eerst maakte hij eene diepte in het zand, en wierp er een aantal drooge houten in, welke hij aanſtak, en die helder op brandden. Daarboven plaatſte hij de even gevangen visch, en beſprengde die met een weinig zout, ſpecerijen en rijkelijk citroenſap. Toen de visch gaar was, ſpreidde hij die op een groot banana-blad (†), lag er banana-vruchten nevens, en verzocht mij, met hem te eten.

Deze uitnoodiging was het eerſte, dat hij tot mij ſprak; tot dusverre had hij alles gedaan, alsof hij alleen ware. De openhartigheid en eenvoudigheid des verzoeks, zoo wel als het lekker vertoon, 't welk die visch maakte, lieten mij niet toe, dezen goeden Wilden te weigeren. Ik moet ook bekennen, nooit beter visch gegeten te hebben. Mijn ſmakelijk nuttigen gaf mijnen Gastheer genoegen, en hij ſcheen over mij zoo wel voldaan, dat ik, toen wij met eten gedaan hadden, het waagde, hem het een en ander te vragen.

„ Gij

(*) De vrucht van den kalabas-boom wordt zelden gegeten; maar de ſchil wordt, gedroogd zijnde, tot vele nutte einden gebruikt, om er koppen en ander huishoudelijk gereedſchap van te maken, als ook vaten om iets in te bewaren. De *Indianen*, zoo in de *Noord-* als *Zuidzee*, bergen er de gevischte paarlen in, en de *Negers* aan de kust van *Afrika* maken er de bewaarplaatſen van voor hun ſtofgoud. De kleinere worden veeltijds bij dit Volk gebruikt tot maten, waarin zij hunne verkochte goederen den *Europeanen* toemeten.

(†) De bladeren van deze plant zijn tusſchen de zeven en acht voeten lang en twintig duimen breed, hard als parkement; zij dienen tot zonneſchermen en andere einden. De vrucht is eene ſoort van brood, droog en meelachtig.

„ Gij zijt," zeide ik, „ een *Caraïbe?*" — *Ach ja!* antwoordde hij, het hoofd op de borst nederbuigende, terwijl de tranen in zijne oogen dreven. Schielijk rees hij overeinde, en keek rond, als vreezende gehoord te zullen worden. — „ Mijn Vriend," hervatte ik, „ hoe lang hebt gij hier ge„ woond?" — *Drie jaren*, was zijn antwoord; *de Negers van de hieromſtreeks liggende Plantaadjen brengen mij bananas en tabak, en ik geef hun daarvoor een gedeelte van mijne gevangen visch, en eenige kalabasſen, die ik voor hen ſnij.*"

Op de vrage, „ Waar woondet gij, eer gij hier gekomen „ zijt?" ſlaakte hij een diep gehaalden zucht, en zijne tranen begonnen op nieuw te vloeijen. „ Zeg mij ten minſte," voer ik voort, „ uw Naam." — *Mijn Naam! mijn Naam...*, voerde hij mij te gemoete met eene verwilderde houding, — *gij zult dien weten; maar maak dien nooit bekend, terwijl ik deze plek gronds bewoon;* — *mijn Naam is* OKANO. — Dit zeggende, wierp hij zich voorover in het zand neder, met de handen op den grond uitgeſtrekt, dien drukkende, alsof hij wenschte dat deze zich mogt openen om hem te verbergen. — Mijne bemoedigende aanſpraak en blijken van deelneming deden hem in 't einde opſtaan; doch ik kon geen woord meer uit hem krijgen. Met het vallen van den avond ging ik heen.

Diep was ik aangedaan over dezen Mensch. Ik ſprak van deze ontmoeting tegen niemand, maar beſloot, OKANO meermalen te bezoeken, en hem, zoo mogelijk, over te halen, om aan mijne nieuwsgierigheid te voldoen. Nogtans droeg ik zorg, dat ik geene te groote nieuwsgierigheid liet blijken, welke wantrouwen zou hebben kunnen baren. De naaste reis, dat ik hem bezocht, deed ik zulks wat later, en ſtelde hem geene vragen voor. Ik bragt hem eenige tabaksbladeren en vruchten. Hierover ſcheen hij zeer voldaan. De volgende dagen kwam ik gemeenzaam bij hem, en hij gewende zoo zeer aan mij, dat hij met zijn avondeten zelden begon voor dat ik kwam. Telkens, echter, wanneer ik de ſnaar zijner levensgeſchiedenisſe roerde, zweeg hij volſtrekt; hij weende, en maakte teekens met zijne hand, beduidende, dat ik hem op dit ſtuk niet moest dringen; nu en dan wierp hij zich, even als de eerſte keer, op den grond neder.

Op een vroeger uur, dan gewoonlijk, ging ik OKANO bezoeken. Ik vond hem niet, en bragt een gedeelte van den namiddag wachtende door; doch te vergeefs. Zijne hangmat hing op hare plaats; de kalabasſen ſtonden in dezelfde orde; ik miste niets in de hut. Den volgenden dag en eenige latere zocht ik hem te vergeefs. OKANO kwam niet meer ten voorſchijn. Velerlei geruchten liepen er wegens den dood van dezen *Indiaan*. De *Negers*, die hem beminden, maakten allerlei gisſingen. Eenigen veronderſtelden, dat de *Zom-*

bies

bies (*) hem weggevoerd hadden; anderen wilden, dat hij zichzelven van kant zou gemaakt hebben; nog anderen, met eene hoogere mate van waarschijnlijkheid, dat hij door een Haaivisch of een Krokodil zou verslonden zijn.

Wanneer ten laatste mijne gezondheid ten volle hersteld was, verliet ik de Plantaadje mijns Vriends, zonder te hebben kunnen ontdekken, wat er van den ongelukkigen OKANO geworden was. — Omtrent een jaar daarna deed ik een togtje naar het gedeelte des Eilands, *Port-au-Prince* geheeten, ongelukkig bekend door de aardbevingen, welke zoo dikwijls van 't zelve een tooneel van verwoesting gemaakt hebben. Ik verlangde toen de groote Meren te zien, welke, in dit gedeelte des Eilands, de *Fransche* Vastigheden van die der *Spanjaarden* scheiden.

Eene Jagtpartij, met eenigen der Inwoneren beraamd, gaf mij hiertoe welhaast gelegenheid. Ons gezelschap bestond uit vijf blanke Jagers, met vijf *Neger*-slaven, en eenige Muilezels, met ons reistuig en voorraad van spijs en drank beladen. — Wij gingen naar eene kleine haven, aan 't einde van eene vlakte: om het eerste Meer over te steken, gingen wij in eene Canoe. Wij zonden onze *Negers*, onze Paarden en onze Muilezels, door de bergengten, en troffen die weder aan bij het Landgoed van eenen *Spanjaard*, NARCISSO geheeten.

De *Spanjaarden* op *St. Domingo* leiden over het algemeen eene soort van aartsvaderlijk leven. Misschien zal het niet ongevallig wezen, iets daarvan hier vermeld te vinden. De beschrijving van NARCISSO's verblijf en levenswijze mag hier tot eene schets dienen.

Eigenaar eens Landgoeds, acht mijlen lang en vier mijlen breed, bezit NARCISSO veel Hoornvee, en talrijke kudden van Schapen en Geiten. Zijn huis, in 't midden van eene groote vlakte gebouwd, is eenvoudig, maar gerijfelijk. De galerijen, die er om heen loopen, en de zuilen, daarin geplaatst, welke dezelve verdeelen, bewaren er eene bestendige koelheid. In de Colonade vindt men een aantal hangmatten, waarin de mannen liggen, terwijl de vrouwen in 't ronde zitten op lederen stoelen, die toegevouwen kunnen worden, en zich onledig houden met borduren en ander vrouwelijk handgebaar, of met zingen, onder het spelen op de guitar. Op welk een tijd van den dag een Vreemdeling daar komt, hem wordt koffij, suikergebak, vruchten en melk aangeboden: zulks te weigeren aan te nemen, wordt voor eene beleediging gehouden.

NAR-

(*) De *Zombies* spelen eene groote rol in het Bijgeloof der *Negeren*. Gelijk de *Larvæ* der Ouden, houdt men ze voor de geesten van afgestorvene deugnieten, welken het vergund is om te waren en de levenden te plagen.

NARCISSO ſcheen mij toe, wijſtig jaren bereikt te hebben. Zijne Vrouw was jonger, van *Indiaanſchen* oorſprong, en nog redelijk ſchoon. Vijf allerlieffſte Dochters maakten haar gezin uit.

Vijf dagen beſteedden wij aan jagen en viſſchen; tot beide gaf dit land overvloedige gelegenheid, en jagt en viſchvangst was gezegend. Mijn verlangen, om de twee Meren te bezoeken, ſtelde ik voor aan een mijner medgezellen; hij ſtemde er in om mij te vergezellen; terwijl de drie anderen bij NARCISSO bleven. Mijn reisgenoot toog langs de bergen van *Baroco*; ik ging den tegenovergeſtelden kant, gevolgd door mijnen *Neger*; onze afſpraak was, elkander te ontmoeten bij de Baai van *Neybe*.

Op den tweeden dag van dezen uittogt eenen geruimen tijd langs de banken van het Meer gereden hebbende, moest ik hetzelve verlaten, om eene verblijfplaats te zoeken. Ik trok omtrent twee mijlen langs eene kleine rivier, en ontdekte eindelijk onder de toppen van Cacoa- en Banana-boomen eene nette en zindelijke kleine woning. Ik ging derwaarts, en verzocht huisvesting aan eene *Indiaanſche* Vrouw, die bij de deur ſtond. Zij verzocht dat ik af zou ſtappen; en terwijl mijn *Neger* zorg voor de Paarden droeg, ſpreidde ik mijn etensvoorraad op tafel, en verzoeht, dat daaraan met mij deel zou nemen, niet alleen de Vrouw, die mij verwelkomd had, maar ook twee veel jongere Vrouwen, van welke de eene een zuigend Kind aan de borst had. Zij namen mijn aanbod vriendelijk aan; en nadat mijn *Neger* ook zijn avondeten genomen had, hing hij mijne hangmat onder eene ſmalle galerij van de woning. De Vrouwen vervoegden zich in haar vertrek, en het was nacht, eer er zich een Man opdeed. De wijze, waarop hij ontvangen werd, liet mij niet toe te twijfelen, of hij was de Man des huizes: maar verbeeld u mijne verwondering, toen ik, zijn geluid hoorende, mij verbeeldde de ſtem van OKANO te vernemen! Ik kon echter niet denken, dat het waar was. Al te zeker ſtelde ik OKANO's dood in de *Limba* vast, om hem aan de *Neybe* weder te ontmoeten. Ik durfde het niet wagen, mijne Huiswaardinne te roepen, om achter de waarheid te komen. Ik ſleet den nacht in onzekerheid, en het was in den morgenſtond, dat ik den goeden *Caraïbe* weder aanſchouwde.

OKANO's verbaasdheid was zoo groot als de mijne; de verrukking, welke hij betoonde, gaat alle beſchrijving te boven; hij kuste mijne handen en voeten; hij ſchreide, lachte, boezemde een vreugdekreet uit, en ſprong rond als een kind. Na ontbeten te hebben, zeide ik: OKANO! *nu gij ſchijnt gelukkig te zijn, zult gij mij uwe lotgevallen wel willen verhalen?* — OKANO antwoordde: „Zeer gaarne; ik „heb nu niets voor u te verbergen." — Hierop ving hij het

het volgend Verhaal aan, dikwijls door zijne tranen afgebroken.

„ Ik behoor tot het klein getal der vrije *Indianen*, die nog „ op dit Eiland beſtaan. Noch het *Spaanſche*, noch het „ *Afrikaanſche* bloed is met dat van mijnen Stam vermengd geworden. Geboren aan de oevers van de *Ozama*, „ leefde ik daar zonder zorgen en gelukkig, wanneer eene „ *Indiaanſche* Vrouwe, die korten tijd geleden haar Man verloren had, eene wijkplaats in onze hut kwam verzoeken. „ Het Karakter van mijn Vader had deze Vrouwe doen veronderſtellen, dat zij een beſchermer in hem zou vinden; en „ in die verwachting werd zij niet te leur geſteld. Mijne Moeder was dood. Mijn oudſte Broeder woonde hier met „ zijne Vrouw en twee Dochters, die gij thans hier ziet. Ik „ was het éénig kind, dat bij mijn Vader woonde; en die „ goede oude man was gelukkig genoeg om der Weduwe de „ verzochte beſcherming te verleenen.

„ Maar helaas! waarom moet ik een voorval verhalen, zoo „ teeder en zoo noodlottig! — een geval, waaraan ik de wei„ nige gelukkige oogenblikken, welke ik genoten heb, moet „ dankweten, en 't welk de rest mijns arbeidzamen levens „ verbitterd heeft. Deze *Indiaanſche* Vrouwe was niet alleen. „ Zij was vergezeld door hare Dochter, of liever door eene „ van onze *Zemas* (*), die zich vernederd had om de menſchelijke gedaante aan te nemen. Bij alle de bekoorlijkheden, welke men in eene Vrouwe kan verlangen, vereenigde „ de ſchoone YANGA, in den bloei haars levens, die hemelſche opregtheid, welke de *Zemas* bezitten. Hare perſoon „ was rijzig als de jonge palmboom, en buigbaar als het zachte riet. Dan hare uitwendige bekoorlijkheden verdienden „ de minſte bewondering. De zachtaardigheid van YANGA „ overtrof in teederheid de verliefde en teedere duif. Met „ één woord, het oogenblik, dat mijne oogen haar aanſchouwden, aanbad haar mijn hart. Ik marde niet, mijne gevoelens aan die Schoone te openbaren. Met welk eene verrukking vernam ik, dat zij gevoelig was voor mijne liefde! „ Naauwelijks, nogtans, hadden wij onze gelukkige vereeniging volvrokken, of de dood beroofde mij van mijnen Vader. Dit was het eerſte ongeluk, dat ik immer ondervond; „ doch YANGA en hare Moeder weenden met mij; en ach, hoe „ vertroostend waren de tranen van YANGA! Helaas! kon ik „ toen voorzien, dat ik binnen kort over *haar* tranen zou ſtorten!

„ Mijn Vader had in zijne ziekte een bezoek ontvangen van „ een

(*) De *Indianen* gelooven, dat deze *Zemas* Hemelſche wezens zijn; doch zij zien den *Manitus* (den *Duivel*) aan, als verre boven de *Zemas* verheven.

„ een *Caraïbe*, TINAMOU geheeten, die de krachten van veler-
„ lei planten en kruiden kende, doch er geen gevonden had,
„ dat voor den zieken heilzaam was. — Deze *Caraïbe* zag,
„ te dier gelegenheid, YANGA, en het vergif der Liefde ver-
„ vulde zijn hart. TINAMOU had korteling eene Vrouwe ver-
„ loren, bij welke hij twee Kinderen had, en hij verlangde
„ heftig YANGA in hare plaatse. YANGA en hare Moeder ver-
„ haalden hem openhartig, welk een onwegruimbare hinder-
„ paal zich tegen zijnen wensch verzette. De *Caraïbe* ver-
„ trok, zonder een woord te spreken.

„ Eenige maanden verliepen er na dit voorval; wij hadden
„ 't zelve reeds vergeten, toen ik besloot om in de *Ozana*
„ eenen visch te gaan vangen, op welken mijne YANGA zeer ge-
„ steld was, en die veelvuldig voorkomt in zeker gedeelte van
„ die rivier, eenige mijlen van onze woning af gelegen. Ik ver-
„ liet mijne hut bij het opgaan der zonne: dan, eer ik ver-
„ trok, omhelsde ik mijne Geliefde; en nimmer waren hare
„ liefkozingen teederder en hartelijker. ô Hemel! ik denk,
„ dat ik haar nog hoor, nog zie, nog hare omhelzing ge-
„ niet! — Ik ging voor mijne YANGA alleen visschen, en nog-
„ tans was mijn hart den geheelen dag door droefenisse over-
„ stelpt. De Hemel gaf mij een duister voorgevoel van het
„ ongeluk, 't geen mij over 't hoofd hing: want onze goede
„ *Zemas* trachten steeds al het kwaad, 't geen ons dreigt, te
„ ontdekken; maar de *Manitou* oefent op ons zijn onweder-
„ standelijk vermogen.

„ Mijne vangst was gelukkig. Zelfs keerde mijne bedaard-
„ heid van geest weder; wanneer, als in een oogenblik, het
„ beeld van TINAMOU zich aan mijnen geest opdrong. Ik ijlde
„ naar mijne hut; doch het was te laat; het misdrijf was ge-
„ pleegd; en het eerste voorwerp, 't geen ik bij het intreden van
„ mijne woning zag, was de Moeder van YANGA, liggende op het
„ ligchaam van hare stervende Dochter, die zij te vergeefs poog-
„ de bij het leven te bewaren. Ik viel bij haar neder. Ik ontving
„ haren laatsten zucht; zij blies den levensadem in mijnen arm
„ uit. — ô, Mijn Vriend! indien gij immer bemind hebt,
„ en, op het oogenblik dat gij teederst beminde, het voor-
„ werp uwer teedere liefde verloren hebt, — bedenk dan,
„ hoe groot, hoe diep de wonde mijner ziele was! Zonder
„ zulks kunt gij er geen denkbeeld van vormen. — Ik kon
„ niet weenen. Ik was zinneloos. Ik viel op den grond, en
„ had lange bezwijmingen. Uit dien staat van bedwelming
„ bekwam ik alleen om gillen van woede en wanhoop uit te
„ boezemen, en den Dood in te roepen, die mij niet wilde
„ hooren. — Eindelijk, na verloop van eenige dagen, be-
„ daarde die heftige aandoening, en werd opgevolgd door
„ eene stiller droefheid. Men verhaalde mij den dood mijner
„ Huisvrouwe. De ontmenschte TINAMOU had zich bediend

„ van mijne afwezigheid, en het oogenblik afgewacht om „ YANGA te verraſen, toen zij zich in de *Ozama* ging baden. „ Daar greep haar het monſter, en dwong haar, een' *Manchi-* „ *nelle-appel*, het doodelijkſte vergif in de ganſche natuur, „ door te zwelgen.

„ Oogenblikkelijk zwoer ik, den dood mijner Welbeminde „ te wreken, en daartoe alleen te leven. Ik ging TINAMOU „ opzoeken; hij was niet te vinden. Vele maanden bragt ik „ vergeefs in die naſpeuring door. In 't einde verbeeldde ik „ mij, dat hij mogelijk te vinden zou zijn bij de Baai onzes „ Eilands, waar de *Spanjaarden* nog *Indianen* tot Parelduikers „ gebruiken. Het was de tijd der Parelviſſcherij. Ik ver- „ voegde mij derwaarts. Bij mijne komst vermengde ik mij „ onder de *Caraïben*, die op het ſtrand ſtonden, en nam de „ duikers waar, als zij onder 't water gingen, en met oesters „ weder boven kwamen. Hoe groot was mijne voldoening, toen „ ik TINAMOU ontdekte! Hij zag mij niet. Ik wachtte het oogen- „ blik af, dat hij weder dook. Schielijk ſprong ik hem na, „ greep hem bij een zijner beenen, en voerde hem diep zee- „ waarts in, vast beſloten hebbende, dat hij zou omkomen, „ en ik, zoo het zijn moest, met hem. TINAMOU was ten min- „ ſte eens zoo oud als ik, en veel ſterker; dan, alle zijne po- „ gingen, om zich van mij los te rukken, waren vruchteloos. „ In 't einde gevoelde ik, dat zijne leden verſtijfden, dat hij „ verdronken was, en ik liet hem ter prooi der golven. Op „ den oever terug gekeerd, verhaalde ik mijn ongeluk en mij- „ ne genomene wraak aan de *Indianen*, die mijn bedrijf toe- „ juichten.

„ TINAMOU liet twee Zoons na, die welhaast tot mannen „ opgroeiden. Het is bij ons eene ſtandhoudende gewoonte, „ om dood- met doodſlag te vergelden. De beide Zoons van „ TINAMOU leiden het op mijn leven toe; en ik was genood- „ zaakt, de oevers van de *Ozama* te verlaten, om hen te ont- „ wijken. Ik trok naar het gebergte van *Cibao;* zij kwamen „ mij daar opzoeken. Ik verwijderde mij naar *Sanama;* zij „ volgden mij derwaarts. In 't einde kon ik mij nergens ver- „ bergen, dan op de oevers van de *Limba*, waar gij mij eerst „ leerdet kennen.

„ Na zes jaren in ballingſchap vol vreeze omgezworven te „ hebben, zag ik, in den droom, mijn oudſten Broeder, die „ mijne hulp ſcheen te ſmeeken. Ik vertrok terſtond. Ik kwam „ hier, en verſtond, dat de beide Zoons van TINAMOU, wan- „ hopende mij te zullen vinden, mijn ongelukkigen Broeder „ vermoord en het Eiland *St. Domingo* ontruimd hadden. — „ Ik ging eerst om mijn oud verblijf te zien, en op het graf „ van YANGA te weenen. Hare Moeder niet vindende, die he- „ nen gegaan was, om elders haar levenseinde af te wachten,

„ nam ik het overſchot van mijne YANGA mede. Ik bragt het „ te dezer plaatſe, en begroef het in 't midden dier Cacoa„ boomen, waar ik het dagelijks kan bezoeken.

„ Zints dien tijd vestigde ik hier mijne woning, om de be„ ſchermer te wezen van de Weduwe en de Dochters van mij„ nen Broeder. — Zal ik het u vermelden? Zij wilden, dat „ ik de Echtgenoot zou worden van haar, die gij daar ziet „ met dat Kind: ik heb aan hare begeerte en de voorſchriften „ der Natuur voldaan. ô YANGA! zult gij het mij verge„ ven?" ——

Deze laatſte woorden uitende, was de vloed zijner tranen ſterker, dan bij zijn ſchreijen gedurende het Verhaal. Zijne jonge Vrouwe weende met hem, — zij bood hem het Kind aan, — OKANO nam en omhelsde 't zelve, lachte het toe, en ik zag, dat, ook in de diepſte droeſenis, de aandoeningen der nature zoet en troostvol zijn.

ZONDERLINGE ONTMOETING TUSSCHEN DEN AMERIKAANSCHEN GENERAAL CHARLES LEE EN DEN EIGENAAR VAN EEN POPPENSPEL.

De Generaal CHARLES LEE, die zich allezins vertoonde als een geſlagen vijand van den Christelijken Godsdienst, en geene gelegenheid verzuimde, om daarmede ruwelijk te ſpotten, was een groot liefhebber van Honden, en meestal van eenige vergezeld. In eene vlaag van lage ſpotternije had hij een' zijner Honden den naam van JEZUS gegeven. Deze vergezelde hem, met andere, als hij naar *Williamsbury* ging, om de Vergadering te gaan bijwonen. — Op weinige mijlen afſtands van *Williamsbury* ontmoette hij een' Man, die, dezen Hond met bijzondere opmerking aangezien hebbende, denzelven te koop vroeg. „ Mijn Hond verkoopen!" ſprak LEE; „ neen, vooral niet. „ Wat wil dit te koop vragen beduiden?" — De Man, die den Generaal LEE voor een gemeen man aanzag, en althans, uit de havelooze kleeding, welke hij veelal droeg, niet vermoedde met een' Generaal te doen te hebben, drong op den koop van dien Hond zoo ſterk aan, dat de Generaal nieuwsgierig werd, en hem vroeg, waarom hij zoo zeer op dien Hond geſteld was en er hem zoo veel gelds voor bood. — „ Wel," kreeg hij ten antwoord, „ ik heb hem noodig om „ tegen den Duivel te vechten!" LEE, die, van wege den naam, aan dezen Hond gegeven, veronderſtelde, dat dit alles diende om hem te honen, vatte zijnen rotting in drift op, en dreigde den anderen met gevoelige ſlagen. Dan deze bleef hem niet ſchuldig, en ſloeg hem dermate in het aangezigt, dat de

de dikgezwollene oogen hem noodzaakten, eenige dagen het huis te houden. — Men onderzocht het geval, en het bleek, dat de Man, die den Generaal zoodanig had toegesteld, de eigenaar was van een Poppenspel, dat diens Hond, welken hij gebruikte om ten slot den aanval op den Duivel te doen, gestorven was, en dat hij, zonder van 's Honds naam iets te weten, dezen te koop gevraagd had.

DE HEUGELIJKE ONTDEKKING.

(Eene ware Gebeurtenis.)

De *Russische* Krijgsbenden, bij eenen vroegeren Oorlog in de laatstvorige Eeuwe, zich in het *Holsteinsche* bevindende, voerde de Generaal BAUR het bevel over de Ruiterij. Een Soldaat van Fortuin zijnde, was zijn land en afkomst voor allen, die hem omringden, onbekend gebleven. Hij nam eene gelegenheid waar, om zich te ontdekken, en deed zulks op eene wijze, die verrassend en aangenaam was voor allen.

Niet verre van *Husum*, in het *Holsteinsche*, gelegerd, noodigde hij alle zijne Stafofficieren en eenige anderen bij zich ten maaltijd. Hij zond zijn' Adjudant, om den Molenaar en diens Vrouw, daaromstreeks wonende, bij hem te verzoeken. Dit paar volks kwam, zeer met ontzag voor den *Moscovitischen* Generaal vervuld, en gaf allen betoon van verlegenheid. Hij, dit ziende, verzocht, dat zij geheel gerust zouden wezen: want dat hij alleen uit vriendschap hen verzocht had, om met hem het middagmaal te houden, en sprak voorts gemeenzaam met hen over het land en de ommestreken. — De tafel gereed zijnde, plaatste hij den Molenaar en diens Vrouw naast zich, elk aan eene zijde, aan het hoogste der tafel, en bewees hun alle beleefdheid, met uitnoodiging om zich lustig vrolijk te maken en braaf te eten.

Onder den maaltijd deed hij den Molenaar vele vragen, wegens zijn Huisgezin en verdere betrekkingen. De Molenaar verhaalde hem, dat hij de oudste Zoon was van zijn' Vader, die denzelfden Molen bemalen had, waarop hij thans den kost won; dat hij twee Broeders had, die kooplieden waren, en één Zuster, aan een' koopman getrouwd; dat zijn eigen gezin bestond uit één Zoon en drie Dochters. — De Generaal vroeg hem, of hij geen' anderen Broeder gehad had, dan de gemelden. Hij antwoordde, dat hij er nog een gehad had; doch die was reeds jaren dood, want zij hadden geen taal of teeken van hem vernomen, nadat hij, nog zeer jong zijnde,

de, in krijgsdienst gegaan was: zeker, hielden zij het daarvoor, dat hij gesneuveld zou wezen.

De Generaal, bespeurende, dat het gezelschap zich zeer verwonderde over zijn gedrag jegens dit paar volks, en dacht, dat hij met den Molenaar en diens Vrouw kortswijlde, rigtte zijn woord tot de Gasten, zeggende: „Mijne „Heeren! Gijlieden zijt altoos zeer begeerig geweest, om te „weten, wie ik was, en waar geboren; en nu zeg ik u, „dat dit mijne Geboorteplaats is, en gij hebt zoo even uit „den mond van mijnen oudsten Broeder gehoord, welke mijne Familie is." — Hierop keerde hij zich tot den Molenaar en diens Vrouw, omhelsde beiden teederlijk, onder de verklaring, dat hij de voor dood gehouden Broeder was; ter bevestiging van de waarheid verhalende, wat er in het Huisgezin was voorgevallen, eer hij het verliet.

Tegen den volgenden dag noodigde hij allen *aan het huis* van den Molenaar, waar hij een heerlijken maaltijd deed aanregten in zijn Geboortehuis. — Voorts droeg de Generaal edelmoedig zorg voor alle zijne Bloedverwanten, en zond den éénigen Zoon des Molenaars naar *Berlijn* te zijner opvoedinge, en deze groeide op tot een *braaf* Jongeling.

DE SPELEVAART.

In een kleen, eenvoudig huisje,
In een stil en nedrig kluisje,
Door geen overdaad bevlekt,
Voor de regenvlaag gedekt,
En beschut voor gure winden,
't Matig onderhoud te vinden,
Niet verlokt door ijdle praal;
Aan al 't geen we ons zagen schenken
Met een dankbaar hart te denken
Bij het sober avondmaal;
Veilig ons ter rust te geven,
Voor geen' nieuwen dag te beven,

Op

Op een vlekloos hart gerust:
Zulk een lot maakte ons, mijn Waarde,
Zeker 't heilrijkst paar der aarde;
't Meest van ons geluk bewust.

Maar wie kan die zucht verklaren',
(Zucht, reeds overlang beſchreid,)
Die ons drong te ſpelevaren
In den ſtroom der ijdelheid?
Die ons drong den vloed te breken,
En van 't ſtille land te ſteken,
Dobbrende in een kranke boot,
Al te los en onberaden
Zwaar geballast, vol geladen
Met verveling, zorg en nood.

ô Wat was het bloempje geurig,
Dat de hoop bij de afvaart zond!
ô Wat was het kransje keurig,
Dat zij om het boegje wond!
Nu zijn geur en kleur verdwenen,
Blad en bloeſem vallen af;
Stuivend voor de windvlaag henen,
Vliedt en bloempje en kransje als kaf.
Welk een geur zal nu verkwikken,
Als zich 't duizlig brein ontzet?
ô Hoe hunkren onze blikken
Naar 't verlaten rozenbed!
Hoe naar 't minſte plantje en ſpruitje
Aan de losverlaten reê!
Maar wij zitten in het ſchuitje:
Varen wij geduldig meê.

Vlak en ſpieglend ſcheen het ſtroompje,
Dat ons tot den togt bewoog.
Naauwlijks had het groene zoompje
Iets bekoorlijks in ons oog.

Zoo-

Zonder zucht er aan ontweken,
Sloegen wij de riemen uit,
Om den eſſen vloed te breken.
Juichende in ons dwaas beſluit,
Zagen wij het water waſſen,
Om er ruimer in te plaſſen.
Dachten wij toen op de vracht?
Waren wij toen reeds bedacht,
Dat het onophoudlijk roeijen
Dus de leden zou vermoeijen?
Dat de vloed, ons ongetrouw,
Telkens feller woelen zou?
Nu is 't roeijen zonder poozen.
Zonder nadring aan den wal,
Moeten wij tot zweetens hoozen,
Zoo de boot niet zinken zal.
Ach! geen afgedreven kluitje
Brengt ons hoop op land of kust.
Maar wij zitten in het ſchuitje:
Roeijen wij met dubblen lust.

Hadt ge ooit tot den togt beſloten,
Hadt ge 't ooit van land gewend,
Zoo gij al de ſpeelgenooten
Reeds te voren hadt gekend?
Maar wij hadden plaats genomen,
Eer zij zijn aan boord gekomen,
En hun komst heeft ons verraſt.
't Was te laat terug te treden:
Banden der welvoeglijkheden
Strikten ons aan 't bootje vast.
Straks deed ons de dwang ontwaren,
Dat de hoogmoed meé zou varen,
En met d' angst verſcheen de nood;
En, wijl 't gretige verlangen
De overdaad trachtte op te vangen,
Sloop bekeerte in de boot.

Slechts

Slechts de zorg had ons een plekje
Op de middelbank bereid,
En de vlijt schafte ons een dekje
Voor 't gespat der ijdelheid.
Maar wanneer, met zachte streeling,
Ons 't genoegen eens begroet,
Doet de lastige verveling
't Bootje hobblen in den vloed;
Doet ons slingren, doet ons schrikken,
Doet ons beven om te staan;
Doet voor onze ontzette blikken
Alles 't onderst boven gaan.
De angst moog' dan den boezem prangen,
Afgemat door d' overlast;
't Hart moog' dan naar lucht verlangen,
Door de walging overrast:
Voor dit hartzeer groeit geen kruidje,
En geen balzem heelt dit wee;
Neen, wij zitten in het schuitje:
Varen wij geduldig meê.

Kunnen we ook het strand niet winnen,
Roeijen wij toch even vlug:
Haalden wij de riemen binnen,
Dan dreef ons de vloed terug.
Klieven wij getroost de stroomen:
't Wederkeeren is te laat:
Ach! aan de eens verlaten zoomen
Toeft ons, thans alleen de smaad.

Laat dan ebben, laat dan vloeijen,
Schoon geen rust den arbeid poost:
Bij het onophoudlijk roeijen
Is geduld slechts lijdens troost.

Zoeter sleten we onze dagen
In een nederige hut,
Wel gedekt voor regenvlagen,
Voor den guren wind beschut.

Zoo-

Zoeter waar' 't, de vrucht te garen,
Waar de ploeg de vore ſneed:
Zoeter waar' 't, de korenaren
In te rullen voor ons zweet.
Zoeter waar' 't, de zorg te poozen,
Waar de zachte veldpijp klonk;
Waar de blijde herders kozen,
Hunkrende om een lieven lonk;
Waar het arme boerenmeisje
Rijkdom in de harten ſtort,
En de knaap, op 't huwlijksprijsje,
Steelswijs ſoms een kusje kort.

Maar wie kan die zucht verklaren,
(Zucht, reeds overlang beſchreid,)
Die ons drong te ſpelevaren
In den ſtroom der ijdelheid?

Nu zal ons geen lommer dekken,
Als de zon ons voorhoofd ſchroeit:
Nu zal niets ten ſchut verſtrekken,
Als de noodvlaag om ons loeit.
Doet ons nu de blanke beker
Rillen van den wrangen dronk;
Zoeter waar' het teugje zeker,
Dat ons 't ſchamel napje ſchonk.
Nu verveelt ons 't ramlend klinken
Van 't muzijk der ijdelheid:
Nu vermoeit ons 't woest rinkinken
Van 't gezelſchap, dat ons leidt.
't Zoet, lieftallig herdersfluitje
Streelt niet meer ons hart en oor.
Maar wij zitten in het ſchuitje:
Varen wij geduldig door.

1809. M. W.

Bl. 482. reg. 34. *Meng.* ſtaat *roſen*, lees *roſen.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

IETS OVER MATTH. XXI: 36.

πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων.

In het laatſte Stuk van dit Maandwerk, 't welk in het voorgaande Jaar het licht zag, las ik met genoegen de aanmerkingen van den Weleerw. GOEDKOOP ter opheldering dezer woorden, en 's mans verklaring van πλείονας τῶν πρώτων, *meerder in waardigheid*, is, mijns inziens, de ware; men behoeft dan geene invulling, en de opklimming is ſchoon.

Het zoude den Weleerw. GOEDKOOP verwonderen, zoo nergens deze zijne opmerking te vinden ware; ofſchoon alle de Schriftverklaarders, door zijn Weleerw. ingezien, aan *eene meerderheid in getal* denken. — Deze aanteekening deed mij eens rondzien, en ik bemerkte dat ſommigen der Ouden *niet geheel vreemd* waren van de aangevoerde meening. C. VITRINGA, in zijne Verklaring van de Ev. Parab., vertaald door D'OUTREIN, Amſt. 1715, bl. 438, ſchreef: „ De gantſche gelegentheid „ van den ſamenhang eischt, dat we hier ſoodanige „ dienſtknegten verſtaan, die *naast* ſyn *voorgegaan* voor „ de *komſte* van Christus in het vleesch, die geſonden „ ſyn, *eer* de Sone Gods zelfs geſonden is. Onder welke dienſtknegten egter *een* voorname dienſtknegt is geweest, die, namentlyk, die beſtempelt is met den „ naam van *eenen anderen*. Deſe nu konnen geene andere ſyn dan *Johannes de Dooper* ende *ſyne discipelen*, „ welke hy *in grooten getale* gehad heeft," enz. — Verder: „ I. *Johannes* was een dienſtknegt Gods by uitnementheid, dat is hy was een *profeet*, *Matth. XI:* 9. „ II. Hy was ook *een ander dienſtknegt Gods*, want hy was „ niet alleen grooter dan alle de andere profeten, maar hy „ is ook lang na de andere profeten geopenbaart," enz.

J. HUYSINGA, Verklaringe van 't Ev. van Matth., Amst. en Utr. 1739. 3 D. bl. 649, teekent bij dit vers aan: „ Van een andere Rang, met een ander woord en be„ vel." — P. DODDRIDGE, in den Huisuitlegger des N. T. Amst. 1771. 2 D. 3 St. bl. 908, omschreef deze woorden: „ *meerder in getal* en van hooger rang en „ bediening *dan de eerste.*"

Met opzet schreef ik, dat sommigen *niet geheel vreemd* waren van de gedachte, welke door GOEDKOOP is voorgesteld; VITRINGA toch laat er in de aangehaalde plaats op volgen: „ De discipelen van Johannes zyn *meer* „ (in getal) geweest, dan de eerste." HUYSINGA voegt er bij: „ en meerdere dan de vorige, te weten Joan„ nes den Doper, en zijne, gelijk ook Christi discipe„ len," enz. Dit, bij van een anderen rang gevoegd, doet aan het getal en niet zoo zeer aan waardigheid denken. DODDRIDGE schreef met ronde woorden: „ meer„ der in getal."

De Ouden kwamen dan niet verder, en lieten het bij dien wenk, of zij vereenigden veeleer den rang met het getal; de nieuwere Schriftverklaarders behielden doorgaans het getal, en gaven aan hetzelve boven de waardigheid den voorrang. VAN VLOTEN geeft: „ hij zond „ een grooter getal van bedienden." VAN HAMELSVELD en STRONCK, gene in zijne Overzetting, deze in de Geschiedenis van Jezus naar de 4 Evang., lezen: *in meerder aantal, meer in getale.* En in zoo verre is de gedachte van den Weleerw. GOEDKOOP, zoo als hij die voorgesteld heeft, nieuw, eenvoudig schoon, en, blijkens de Geschiedenis, volkomen waar.

OVER DE BETEKENIS VAN HET WOORD NEOLOOG.

Het woord *Neoloog* is van Griekſche afkomst, alhoewel het, voor zoo ver ik weet, (doch zoude ik daarop niet gaarn willen achterhaald worden) bij geene oude Schrijvers voorkomt. Het is te zamengesteld uit twee Griekſche woorden, in navolging, zoo 't mij toeſchijnt, van het woord *Spermoloog*, met welken naam weleer de Wijsgeeren te Athene goedvonden den H. PAULUS verachtelijk te maken. *Wat wil deze* KLAPPER *zeggen?* lezen wij in onze Nederduitſche Vertaling, Hand. XVII:

XVII: 18. Eigenlijk ſtaat er: *wat wil deze* SPERMOLOOG *zeggen?* d. i. *Woordenzaatijer*, of *Uitſtrooijer*, gelijk zij het wilden verſtaan hebben, *van ongegronde gevoelens* of *valſche geruchten*. — In navolging nu van dat woord, denk ik, dat men in onzen tijd het woord *Neoloog* gefabriceerd heeft, 't welk eigenlijk iemand beteekent, *die wat nieuws ſpreekt*, of *nieuwe gevoelens voor den dag brengt*.

Onlangs verhaalde mij een mijner Vrienden, dat een zeker Catechiſeermeester, te midden van zijn ijver, om het verſtand zijner Discipelen te verlichten, en derzelver hart met de Liefde des Evangeliums te vervullen, geleerd had, dat de woorden *Neoloog*, *Deïst*, *Atheïst*, *Spinozist*, *Sociniaan*, *Arminiaan* en *Hernhutter*, allen van eenerlei beteekenis waren, zoo veel te kennen gevende als een *Belials-man*. — Dit en andere opmerking deed mij denken, dat het in den tegenwoordigen tijd niet ondienſtig zoude zijn, de ware uitlegging van de kracht des woords *Neoloog* publiek te maken.

Uit de eigenlijke beteekenis dan van dat woord, zoo als wij het te voren getrouwelijk hebben overgezet, kunnen twee wettige gevolgen worden afgeleid.

1. Vooreerst, dat Mannen, die, terwijl zij de Goddelijkheid der H. Schrift opregtelijk erkennen, oordeelkundig, of kritiesch, onderzoeken, welke de ware meening zij van de H. Schrijvers, of hoedanig de ware lezing zij, zoo als dezelve oorſpronkelijk van de H. Schrijvers en uit derzelver pennen is voortgevloeid, in geenen deele verdienen met den naam van *Neologen* beſtempeld te worden, maar veeleer met dien van *Palaiologen*, d. i. *dezulken*, *die wat ouds ſpreken*: want die de H. Schriften zoo behandelen, zoeken in de daad niet het *nieuwe*, maar het *oude* en het *ware*.

2. Het tweede gevolg, uit de letterlijke vertaling van het woord *Neoloog*, beſtaat hierin, dat daarentegen zij met regt den naam van *Neologen* verdienen, die zich onderwinden het Woord Gods te buigen naar een vooraf aangenomen Leerſtelſel, ('t welk zij *uitleggen* noemen), of die zich niet ontzien, de Wonderen, die onze gezegende Heer, door de Almagt Gods, tot bevestiging van zijne Goddelijke Zending, en tot verzegeling van zijne zaligmakende Leer, gedaan heeft, vermetel weg te redeneren: doordien zij vooraf als eene onwrikbare waarheid hebben aangenomen, dat men in eene Goddelijke Open-

baring niets wonderdadigs, of afwijkende van den gewonen loop der Natuur, als ſtrijdende met Gods Wijsheid, kan aantreffen. — Dezulken nu mogen met regt *Neologen*, d. i. *Leeraars van nieuwe gevoelens*, genoemd worden: want die het Woord Gods zoo behandelen, zoeken niet het *oude* en het *ware*, maar het *nieuwe*.

De Geſchiedenis van den ſtrijd tusſchen de Christenen en de Neologen zoude wel waardig zijn door eene bekwame hand beſchreven en algemeen gelezen te worden. 't Geen ik er ter dezer plaatſe van zal zeggen, komt kortelijk hier op neêr: — 1. Dat die ſtrijd in ENGELAND het eerst begonnen is, en dat daar de Neologen, door de bekwaamheid hunner partij duidelijk overtuigd van onwetendheid en van kwade trouw, het veld hebben moeten ruimen; — 2. dat in DUITSCHLAND, daarentegen, vele Christenen, minder bekwaam dan die in Engeland, in dien ſtrijd laſhartig bezweken zijn, en nu tot hunne ſchande dienst genomen hebben onder de banieren der Neologen; — 3. en dat eindelijk hier te lande, daar de ſtrijd nog onbeſlist is, en nog voortduurt, inzonderheid door het vertalen van Duitſche Werken, zeer waarſchijnlijk de Christenen de overwinning zullen behalen, bijaldien zij ſlechts vereenigd blijven, en, door elkander averegts met den naam van Neologen te beſtempelen, zich niet van één ſcheuren, en alzoo hunne gelederen breken.

Ten ſlotte zal ik er nog bijvoegen, dat de Schrijvers in ons Land, en ook de publieke Sprekers, mijns achtens, geen geringen dienst zouden doen aan de goede zaak van den Godsdienst, wanneer zij zich van de woorden *Neoloog* en *Neologie* geheel niet meer bedienden, maar de wanbegrippen bij hunnen eigenen naam noemden, ten einde geene Mannen in verdenking en in een kwaden reuk te brengen, die het waarlijk niet verdienen.

ICHNEUTES.

NADEEL, VEROORZAAKT DOOR EEN TE STERK GEBRUIK VAN ZWAVEL.

Een Jongeling van ruim twintig jaren geraakte aan een droog Schurft, hetwelk geweldige jeukingen verwekte. Een Arts ſchreef hem een drank voor van Bloedkruidswortel, teffens met het gebruik van Zwavelbloemen, tot een vierde lood, morgens en avonds, met witten Wijn, in te nemen. De Lijder was zeer begeerig om de genezing te beſpoedigen, hetgeen hem tot het beſluit bragt, om meer dan eens zoo veel van het poeder te gebruiken, dan hem was voorgeſchreven: zoo dat hij daarvan dagelijks vier of vijf drachmas binnen kreeg; nemende hij het poeder ſteeds met witten Wijn. Hierop volgde eene ſoort van dronkenſchap, gepaard met hevige maagpijnen, brakingen en kolijkpijnen. Daarbij voegden zich ras geweldige, met bloed geverwde, roodeloopachtige ontlastingen, ook met de onverteerde Zwavel gemengd, onder geweldige pijnen, die den buik geheel plat deden worden, en door het perſen den aarsdarm deden uitzakken. Geweldig klaagde teffens de Lijder, die zich in een koortſigen ſtaat bevond, over krampen in de beenen, onverzadelijken dorst, bezwaarlijk wateren, en ſlapeloosheid. Men gaf hem hiervoor veel Brood- en Rijſtſoepes met ſuikerwater, waardoor hij ras verligting beſpeurde; ſchoon er nog wel veertien dagen verliepen, eer de roodeloopachtige afgangen ophielden. Gedurende ettelijke jaren bleef deze Lijder vervolgens geplaagd met eene groote loslijvigheid.

BIJZONDERHEDEN, BETREFFENDE KEIZER MAXIMILIAAN I.

Bekend is het, dat Keizer MAXIMILIAAN I ten oogmerk had zich tot *Paus* te doen verkiezen. Of hij, om dit doel te bereiken, zich met den Koning van *Frankrijk*, LODEWIJK XII, verbond, tot het bijeenroepen eener Kerkvergadering, om Paus JULIUS II te doen

afzetten, gelijk de *Spaanſche* Geſchiedſchrijver MARIANA, in zijn 30ſte Boek, ſtellig verzekert, laten wij thans aan zijne plaatſe. Uit des Keizers brief aan den Vrijheer PAULUS VAN LICHTENSTEIN, waarvan men eene overzetting kan lezen in BRANDT's *Hist. der Reform.* I D. bl. 61, 62, blijkt alleen, dat hij opvolger van gemelden *Paus* zocht te worden, wanneer deszelfs ziekelijke omſtandigheden hem zijnen ophanden zijnden dood ſchenen te voorſpellen. Meer kan men ook niet opmaken uit eenen brief, mede door hem zelven, zoo 't ſchijnt geheel met eigen hand, doch in zeer ſlecht *Fransch* van dezen tijd, geſchreven aan zijne Dochter, MARGARETHA VAN OOSTENRIJK, die toen voor hem, als Voogd over zijnen minderjarigen Kleinzoon, naderhand *Keizer* KAREL V, de Nederlanden beſtuurde, uit welken men tevens ziet, dat hij, om den mijter, de kroon wel wilde afſtaan; ſchoon het welligt waar zij, 't geen ſommigen beweerd hebben, dat hij nog liever beiden op zijn hoofd had willen vereenigen. Wat daarvan zij, de bedoelde brief verdient, om zijnen zonderlingen inhoud en vrolijken ſtijl, algemeener bekend te worden, dan hij tot hiertoe is. Wij plaatſen er daarom hier eene vertaling van, waarin wij het *naïve* platte van het oorſpronkelijk *Fransch*, zoo veel mogelijk, trachtten te behouden. Dat oorſpronkelijke zelf kan men vinden in LETTRES DU ROI LOUIS XII ET DU CARDINAL GEORGE D'AMBOISE, *avec pluſieurs autres Lettres &c., ecrites depuis* 1504-1514. *en IV Tomes, a Bruxelles chez* FR. FOPPENS *en* 1712, en daaruit overgenomen in *Hist. Crit. de la Rep. des Lettr. Tom. IV. p.* 327—329.

„ Zeer Waarde en zeer Geliefde Dochter!

„ Ik heb 't geen Gij mij geraden hebt, door *Guyllain Pingun*, den opziener onzer Kleederkamer, wel verſtaan, en daarover rijpelijk gedacht.

„ En wij vinden het, om geene reden, raadzaam, om te trouwen, maar hebben, na rijp overleg, voorlang beſloten, om nooit met eene naakte vrouw meer te doen te hebben. En wij zenden morgen den Heer DE CURÇE, den Biſchop, naar *Rome*, aan den *Paus*, om middel tot overeenkomst met hem te vinden, om ons tot zijnen *Helper* (*Coädjuteur*) aan te nemen, opdat wij zekerheid hebben van, na zijn

„ dood,

„ dood, het *Pausschap* te zullen bekomen, en eerst
„ *Priester*, en daarna *Heilig* te zullen worden, en
„ opdat Gij, na mijn dood, verpligt moogt zijn, om
„ mij te moeten aanbidden, waarop ik wel hoogmoedig
„ zijn zal.

„ Ik zend hier over eenen bode aan den *Koning van*
„ *Arogon*, om hem te bidden, dat hij mij wil hel-
„ pen, om hiertoe te komen, waartoe hij ook ge-
„ negen is, mits ik het Keizerrijk afsta aan on-
„ zen gemeenen Zoon CHARL, waarin ik ook heb
„ toegestemd.

„ Het Volk en de Edelen van *Rome* hebben zich te-
„ gen de *Fransschen* en *Spanjaarden* verbonden, en zijn
„ twintig duizend strijdbaren sterk, en hebben ons
„ doen weten, dat zij voor ons willen zijn, om een
„ *Paus* te maken naar mijn zin, en uit het *Duitsche*
„ *Rijk*, en zij willen geen *Arregonschen Franschman*,
„ en nog minder een *Venetiaan* hebben. Ik begin
„ ook op de *Kardinalen* te werken, waartoe twee of
„ driemaal honderd duizend Dukaten mij een grooten
„ dienst zullen doen, benevens de eenzijdigheid, die
„ reeds onder hen is. De *Koning van Arogon* heeft zij-
„ nen *Ambassadeur* gelast, dat hij de *Spaansche* Kardi-
„ nalen bevelen moet, om onze verkiezing tot het *Paus-*
„ *schap* te bevorderen.

„ Ik bidde U, houd deze zaak nog geheim; hoewel
„ ik vrees, dat men niet beletten kan, dat de gansche
„ wereld ze binnen weinige dagen zal weten; want het
„ is naauwelijks mogelijk, om eene zoo gewigtige zaak,
„ waartoe men zoo vele menschen noodig heeft, en
„ zoo veel gelds verspillen moet, geheim te behande-
„ len, en *a Diu*, gedaan met de hand van Uwen goeden
„ Vader MAXIMILIANUS, aanstaanden PAUS: den XVIII
„ van *September* (1511). De *Paus* heeft nog dubbelde
„ koortsen en kan niet lang leven." (*)

De goede MAXIMILIAAN vergiste zich echter: de *Paus* leefde nog tot in 1513, hem vermoedelijk te lang, zoo lang

(*) Uit deze brieven blijkt (dunkt ons) klaar, dat het toch iets meer, dan boert, was, dat dees Keizer naar het Pausschap stond, waaraan de Heer VAN HAMELSVELD scheen te twijfelen, in zijne *Kerkel. Gesch.* D. XV. bl. 53. Doch vroeger had hij zelf zich deswege stelliger geuit, op bl. 11. *ald.*

lang ten minſte, dat van zijne opvolging op den Stoel van *Sint* PIETER niets geworden zij. — Dewijl wij nu hier van hem gewagen, zoo laat ons nog eene en andere bijzonderheid van hem opteekenen.

Hij was van eenen goeden aanleg; doch in zijne jeugd verwaarloosd, of kwalijk beſtuurd. Door eigene oefening kwam hij echter tot vele kundigheden, en, naar gelang der tijden, waarin hij leefde, was hij in vele wetenſchappen, met name in de natuur- wis- genees- en geſchiedkunde, en de Regts- en Godgeleerdheid, niet onervaren. Hij ſprak de *Franſche*, *Spaanſche*, *Italiaanſche* en vooral *Latijnſche* taal, en voerde de pen zoo wel, als den ſchepter, gelijk de *Keizerlijke Bibliotheek te Weenen*, door hem aangelegd, en waarin nog velen zijner ſchriften bewaard zouden worden, nog getuigen zou. Zeker is het, dat hij een vriend en voorſtander der Geleerden en een bevorderaar der Wetenſchappen was. Hij plag te zeggen, *dat het ſchande was voor een groot Vorst, in de fraaije letteren onbedreven te zijn.* De Hoogeſchool van *Wirtemberg* werd, in den jare 1502, door FREDRIK *van Saxe*, *de Wijze* bijgenaamd, en die van *Frankfort aan den Oder*, door JOACHIM *van Brandenburg*, in den jare 1506, op zijn aandrang geſticht. Met regt echter berispte men hem, in zijn bewind, van groote onſtandvastigheid en ligtzinnigheid, zoo als men ook zijne al te ſterke geneigdheid tot de *jagt* afkeurde. Van de laatſte ſcheen hij zelf overtuigd te zijn, als hij, bij zekere gelegenheid, uitriep: *Eeuwige God! indien Gij niet waakte, wat zou de wereld ſlecht geregeerd worden, door mij, zwakken* JAGER, *en door dien ſnooden dronkaard, Paus* JULIUS! (Zie BRANDT, *als b.* bl. 66.) Hij was ook niet vrij van ſchraapzucht (*), en niettemin altijd zonder geld. — Wij zullen dit berigt wegens hem beſluiten met het volgende van één zijner belagchelijke dwaasheden. Hij had begeerte, om den eerſten oorſprong van zijnen adeldom te weten, en liet dien, terwijl hij daartoe alle de openbare boekerijen van *Duitschland*, *Italie* en *Frankrijk* liet doorſnuffelen, om er de Geſlachtboomen der Vorſten op te zoeken, zoo naauwkeurig opſpeuren, dat een voornaam Geſlachtkundige hem verzekerde, dat hij den eerſten ſtam van zijn huis

(*) Een belangrijk en tot hiertoe nog te weinig bekend ſtaaltje daarvan zullen wij, bij eene volgende gelegenheid, mededeelen.

huis in NOÄCH's ark gevonden had. MAXIMILIAAN was met deze heerlijke ontdekking zoo ingenomen, dat hij, om er de bewijzen behoorlijk van geſtaafd te zien, zich aan alles, wat het Rijksbeſtuur aanging, onttrok, en noch aan zijn eigen Raad, noch aan de Afgezanten der vreemde Vorſten, gehoor verleenen wilde. Zijn kok eindelijk, een van zijne hofnarren, om wiens aardigheden hij dikwijls lachte, ondernam, om hem van deze dwaasheid te genezen. Na hiertoe verlof van ſpreken van hem bekomen te hebben, vertoonde hem deze, dat de begeerte, om den eerſten ſtamvader van zijn geſlacht te kennen, hem noch voordeel, noch eer, kon aanbrengen: *want* (zei hij) *zoo als de zaken nu ſtaan, acht en eerbiedig ik U, als eene ſoort van God; maar, zoo wij opklimmen tot de ark van* NOÄCH, *zullen wij met der haast neven zijn: want daaruit zijn wij allen herkomſtig.* MAXIMILIAAN ſchaamde zich over zijn onderzoek, en de aanmerking van den hofnar had meer invloeds op hem, dan alle de vertoogen zijner Raden en vrienden. — De lezer wachte zich wel van dit verhaal in twijfel te trekken! Het is niemand minder, dan de groote CALVIJN, die verzekerde, dat hij het had van geloofwaardige lieden. Wij namen het, met andere bijzonderheden, over van den Heer CHEVREAU, *dans ſes* CHEVRAEANA, p. 339 &c., gelijk wij het overige trokken uit een verſlag, wegens de *Opuscula Philologici & Hiſtorici argumenti* van ERH. ANDR. FROMMAN, in den jare 1770 uitgegeven te *Coburg*, in 2 Deelen in 8vo., en welk verſlag te vinden is in de *Bibliotheek van Godgeleerde Wetenſchappen*, gedrukt in 1780, en wel in de *twee eerſte Stukjes*. — Waarlijk! (Laat ons dit kort ſlot van den Heer CHEVREAU hier bijvoegen) de oude adel is niet te verachten, als men de eer van zijn geſlacht, door zijne daden, weet op te houden; maar elk adelijk geſlacht had toch zijnen eerſten ſtamvader, van wien de dichter zeide, *dat hij of een Herder geweest was, of iets, dat hij niet noemen wilde.*

Majorum quisquis primus fuit ille tuorum,
Aut Paſtor fuit, aut illud, quod dicere nolo.

AGATHOCLES, Koning van *Sicilie*, hechtte er zoo veel waarde niet aan, als MAXIMILIAAN, wanneer hij zijnen gasten de vergulde vaten toonde, die hij zelf, met zijn vader, die een eenvoudig pottenbakker geweest was, gemaakt

maakt had. Eene Prinſes van *Boheme* trouwde met PRIMISLAUS, die achter den ploeg geloopen had, en de *Bohemers* achteden zich dit zoo weinig tot ſchande, dat zij nog lang daarna, bij hunne ſtatelijkſte plegtigheden, zijne *klompen* lieten ronddragen. VILIGISUS, Biſſchop van *Maints*, was de zoon van een wagenmaker, en, om niet te vergeten, wie hij ware, liet hij, op vele plaatſen, in zijne kerk en in zijn paleis, een *Rad* ſchilderen, hetwelk de Aartsbiſſchoppen, zijne opvolgers, ſedert in hunne wapens gevoerd hebben.

DE VERACHTERDE OF VERLORENE BESCHAAFDHEID; EENE DAADZAAK.

„ Voorbeelden zijn er bekend van onderſcheidene Perſonen, uit onbeſchaafde Volksſtammen oorſpronkelijk, die, na eenigen tijd in beſchaafder kring „ gewoond en de zeden daarvan overgenomen te hebben, bij hunne oorſpronkelijke Volksſtammen terug„ gekeerd, al die aangeleerde beſchaafdheid verwierpen, „ en de oude Landszeden en Gebruiken weder zoo geheel aannamen, alsof zij nimmer den voorvaderlijken „ grond verlaten en beſchaafder zeden gezien, ja zelfs „ goeddeels aangenomen hadden. — Zeldzamer in de „ daad is het, dat een aantal Menſchen, van beſchaafde wereldbewoners oorſpronkelijk en onder dezen opgevoed, tot den ſtaat van ruwheid en onbeſchaafdheid als 't ware terugkeeren, en eene levenswijze aanvangen en voortzetten, geſchikt om hen meer en meer te verwijderen van den ſtaat der Beſchaafdheid en de voordeelen daaraan verbonden. — Van dit verſchijnſel vinden wij nogtans een allerſprekendst voorbeeld in een gedeelte der Bewoneren van *Noord-Amerika*, die zich daar als Volkplanters hebben nedergezet. Bekend is het, dat deze zich onderſcheiden in „ Kustbewoners, in Binnenlanders, en de zoodanigen, „ die op de grenzen der onbebouwde Landen wonen, „ aldaar onder den naam van *Back-ſettlers* bekend. — De Heer J. HECTOR ST. JOHN, de *Amerikanen* beſchrijvende, in zijne *Letters from an American Farmer*, „ ſchenkt er ons dit lezenswaardig berigt van."

Iets

* * *

Iets zonderlings doet zich op in het leven der zoodanigen, die, in *Amerika*, in de nabijheid van uitgeſtrekte bosſchen wonen. Het is, als 't ware, met de menſchen, even als met de planten en dieren, die opwasſen en leven door bosſchen omringd. Zij verſchillen geheel en al van die in wijduitgeſtrekte bebouwde vlakten wonen. In of nabij de bosſchen zich onthoudende, worden hunne bedrijven geregeld door het wilde in de nabuurſchap. De hartenbeesten eten hun graan, de wolven rigten ſlagting onder hunne ſchapen aan, de beeren dooden hunne varkens, de vosſen maken zich het gevogelte ten buit.

Van zoo vele en velerlei vijanden, dag op dag, omringd, is het zeer eigenaardig, dat de bewoners dier ſtreken den ſnaphaan vaardig ter hand vatten, op deze dieren loeren, en met het doodelijk lood er vele treffen. Met op deze wijze hunnen eigendom te verdedigen, worden zij welhaast afgerigte jagers: en eenmaal jagers geworden, zeggen zij den ploeg vaarwel. De jagt en de hebbelijkheid daarvan maakt hen woest, ſomber, ongezellig; een jager behoeft geen buurman; hij haat en ſchuwt hem veeleer, dewijl hij in hem een' mededinger vreest. Binnen korten tijd doen de voordeelen, op de jagt in de bosſchen behaald, hun den akkerarbeid verwaarloozen. Zij laten het aankomen op de natuurlijke vruchtbaarheid van den grond, en doen weinig. Onbezorgd in het beſchutten van dat weinige, ligt het bloot voor vernieling. Zij zijn niet bij huis, om op te paſſen. De behoefte vermeerdert; en om die te vervullen, wordt de jagt hun éénig bedrijf.

Deze nieuwe levenswijze brengt eerlang geheel andere zeden te wege, welke als 't ware ingeënt worden op de kinderen, en in eene ſoort van ongeregeldheid veraarden, welker indrukken onuitwischbaar zijn. De zeden der *Indiaanſche* Inboorlingen zijn achtenswaardig, met die dezer *Europeanen* vergeleken. Hunne Vrouwen en Kinderen brengen de dagen door in luije werkeloosheid, en, geene bepaalde oogmerken hebbende, valt het ligt te ramen, welk eene opvoeding het kroost ontvangt. De Kinderen hebben geen ander voorbeeld dan dat der Ouderen; zij groeijen op tot een vermengd geſlacht, half beſchaafd, half wild, uitgenomen dan, wanneer de gunſti-

ftige natuur de overhand bekome en zucht tot eene beſchaafder levenswijze, waarvan zij niet gansch onkundig kunnen blijven, inboezeme. — Bij dit alles komt hunne afgeſcheidene en eenzame levenswijze. In de daad, men kan zich naauwelijks verbeelden, welk eene nadeelige uitwerking op de zeden het wonen op zoo groote afſtanden hebbe. Men ſtelle zich voor oogen een der verſtafgelegene, nog niet of naauwelijks ontgonnen landen, bewoond door *Europeanen*, die geene genoegzame mate van kundigheden bezitten, om den landbouw met vrucht aan te vangen en met ijver door te zetten, — *Europeanen*, die, zoo even het dwangjuk der Overheerſching ontkomen, en de vrees voor ſtrenge Plakkaten ontvlugt, in de volle vrijheid der bosſchen wonen. Deze ſchielijke verandering moet op de meesten, en inzonderheid op dit ſlag van lieden, eene groote uitwerking baren. Het eten van veel wild, wat men er ook van denke, heeft een blijkbaren invloed op de geaardheid. — Zij derven eene plaats, geſchikt om ter openbare Godsdienſtoefening bijeen te komen: wat eene kleine maatſchappij hun zou kunnen verleenen, is hun ontzegd. De zamenkomſten op Zondag, om van de Godsdienſtige voordeelen, daaruit te trekken, niet te ſpreken, zouden het hare bijdragen tot geſchiktheid en zindelijkheid in het voorkomen. Het is overzulks geheel niet te bevreemden, dat menſchen, in dien toeſtand, verbasteren; het is eer te verwonderen, dat het niet nog ſlimmer is.

Doch de *Moraviſche Broeders* en de *Kwakers* maken eene uitzondering op 't geen ik dusverre aanvoerde. De eerstgemelden zetten zich nimmer als op zichzelven wonende neder; het is eene Volkplanting van de Societeit, welke uittrekt; zij nemen hunne gewoonten, hunnen Godsdienst, en regelen van welvoegelijkheid mede. De *Kwakers* gaan langzaam te werk; zij ſtellen zich in ſtaat om de benoodigdheden te koopen, 't welk veel voordeels aanbrengt, daar tusſchentijds het land van de eerſte ruwheid gezuiverd wordt.

Halve Landbouwers, halve Jagers maken reeds een ſlecht volk uit; maar zij, die geheel en al tot den ſtaat van jagers zijn afgedaald, het allerſlechtſte. Als oude landbouwers en nieuwe boschbewoners, als *Europeanen* van herkomst, en door de levenswijze in *Indianen* herſchapen, hebben zij de ondeugden van beiden; zij nemen de ligtgeraaktheid en woestheid der Inboorlingen aan,

aan, zonder iets over te nemen van dezer goedaardigheid en vlijtbetoon, als zij t'huis zijn. Indien de zeden door den landbouw niet verfijnd worden, zij krijgen iets eenvoudigs en onbeleedigends: alle onze behoeften worden er door bevredigd; onze tijd verdeelt zich tusschen arbeid en rust, en laat geene vakken open tot het plegen van misdrijven. Jagers kennen geene andere tijdsverdeeling, dan de vermoeijenissen van de jagt, de ledigheid der ruste, of de overgegevenheid aan vraat- en zwelgzucht. De jagt is een ongebonden ledig leven; en wanneer dezelve niet altoos goede geaardheden bederft, zal dezelve, als het ongelukkig slaagt, tot gebrek en behoefte leiden; en deze strekken ten rampzaligen prikkel tot onregtvaardigheid en roof, maar al te zeer eigen aan behoeftigen. Welk eene heillooze afdaling!

Na deze ontvouwing der uitwerkselen, welke de gevolgen zijn van het leven in de bosschen, vraag ik, of wij ons niet ijdelijk streelen met de hoop om de *Indianen* te bekeeren? Wij mogten liever een begin maken met onze eigene Volksgenooten terug te brengen tot een geregeld Christelijk leven. Dan de zachte toonen der Christelijke Leere zouden verloren gaan in deze onafmetelijke bosschen. Menschen, zoo ongelukkig geplaatst, zijn niet geschikt om hare gunstrijke leeringen te ontvangen; het ontbreekt hen aan kerken, aan leeraren. Waarlijk, zoo ras de menschen ophouden t'huis te blijven, en beginnen een zwervend leven te leiden, zij zullen, zij mogen blanken of kleurigen wezen, ophouden Leerlingen van dien Godsdienst te zijn.

Ten slotte moet ik, om regtvaardig te wezen, hier bijvoegen, dat niet allen, die zich op dezen verwijderenden afstand bevinden, naar die verkeerde beginsels te werk gaan, of tot dezelfde verbastering vervallen. Eenige Familien voeren met zich daar henen al de geregeldheid van gedrag, al de zuiverheid van zeden, al den eerbied voor den Godsdienst: doch deze zijn in kleinen getale, en de medeslepende kracht des voorbeelds wordt bij wijlen onwederstaanbaar gevonden. Zelfs onder dezen, die de grenzen der onbebouwde Landen bewonen, is de verbastering meerder of minder, naar gelange van het Volk of het Landschap, waartoe zij behooren. — Gebeurt het, dat de derwaarts trekkenden eenige rijke gronden en vlakten ontdekken, dezen zullen den landbouw boven de jagt stellen, en zich tot den akkerarbeid be-

bepalen: dan men bevroedt gereedelijk, dat zelfs de bewoners van deze voor den akkerbouw gunſtige ſtreken eene groote mate van boerſchheid en zelfgenoegzaamheid aannemen.

MERKWAARDIGE BIJZONDERHEDEN, KENMERKENDE PERZIE EN DE PERZIANEN.

(Overgenomen uit de *Voyage dans l'Empire Ottoman, l'Egypte et la Perſe, par* G. A. OLIVIER.)

Perzie ſtrekt zich uit van eenenveertig tot zevenenzestig graden lengte, en van vijfentwintig tot vierenveertig graden Noorder breedte. Ten Noorden grenst het aan *Georgie*, *Circaſſie* en de *Caſpiſche* Zee; ten Noordoosten aan *Tartarije*; ten Oosten aan *Indie* en het land, van de *Afghaans* bewoond; ten Zuiden aan de *Perziſche* Golf en de *Perziſche* Zee; en ten Westen aan *Aziatisch Turkije* en *Arabie*. De oppervlakte wordt op 165,000 vierkante mijlen begroot. Zijne ſtaatkundige verdeelingen zijn dikmaals veranderd, in gevolge der Omwentelingen, aan welke dit Koningrijk ter prooije ſtond gedurende de laatſtverloopene eeuw; tegenwoordig is het verdeeld in zestien groote provincien of landvoogdijſchappen, van welke tien in het Westen en zes in het Oosten liggen; zonder daaronder te rekenen vijf provincien, die voormaals een gedeelte van het Rijk uitmaakten, doch die, gedurende de jongſte onlusten, zich onafhankelijk gemaakt hebben. Het is een der landen, wier luchtsgeſteldheid de grootſte verſcheidenheid aanbiedt. De provincien, aan den *Caucaſus* en de *Caſpiſche* Zee grenzende, zeer hoog liggende, zijn in den winter zeer koud, en in den zomer zeer heet; eene aangenamer luchtsgeſteldheid geniet men in de middelſte provincien, hoewel er de lucht doorgaans koud, droog en fijn is; doch de zuidelijkſte zijn dor, brandend heet, en aan ſchadelijke uitwaſemingen en verſtikkende nevels blootgeſteld, door den wind, uit de *Perziſche* golf voortkomende, derwaarts gedreven. De voornaamſte bergen zijn de keten de *Taurus* genaamd, de *Caucaſus*, de *Zagros*, de *Elvine*, en andere. Zeer weinige rivieren ontmoet men in *Perzie*; geene van allen zelfs is geheel bevaarbaar; 't geen te zeldzamer zal ſchijnen, daar dit land meer dan 300 mijlen uitgebreidheids van het Oost naar het West, en 150 van het Noorden naar het Zuiden heeft. Weinig talrijk zijn er insgelijks de beken, en verdwijnen er in het zand. Nooit regent het er, van het laatst van Mei tot het einde van November, althans in de zuidelijke provincien; minder zelds zaam

zaam is de regen in de tegenover gelegene provincien; maar dezelve valt alleen in den winter. De bergen zijn van boomen geheel ontbloot; de heuvelen zijn droog, dor, gemeenlijk onbewoond, en de vlakten worden alleen bebouwd daar zij kunnen besproeid worden, 't geen niet gemakkelijk valt.

Bij mangel aan water wordt tegenwoordig niet het twintigste gedeelte van het Rijk beplant. Het overige ligt kaal, en brengt in den zomer niets anders voort dan weinig sappige planten en die weinig uitwasemen, als doornachtige heesters of Katoenplanten. Vóór het laatst van Junij zijn alle de jaarplanten verdwenen, om niet eerder dan na den vroegsten herfstregen uit te loopen en op nieuw ten voorschijn te komen. Men begrijpt, dat de grond, den geheelen dag aan eene brandende zon blootgesteld, zeer sterk moet verhit worden en zeer spoedig uitdroogen. Hoe weinig waters kan de aarde in dezen staat aan den dampkring leveren? Misschien moet aan deze langdurige droogte der lucht eene bijzonderheid in de Natuurlijke Historie worden toegeschreven, die ons zeer verbaasde. „ In de „ geheele uitgestrektheid, welke wij doorreisd hebben," zegt de Heer OLIVIER, „ hebben wij niet eene eenige soort van „ aardschelpen gevonden, ondanks alle onze nasporingen."

Doch het vernuft en de werkzaamheid der *Perzianen* hebben het watergebrek vergoed. Geen land is er, alwaar men zich zoo vele kunstbronnen aangeschaft, zoo vele putten gegraven, en zoo vele dijken heeft opgeworpen, als in *Perzie*. Het water, 't welk in den winter van de bergen afdaalt, wordt zorgvuldig verzameld en over de velden geleid, onder het opzigt eenes openbaren Ambtenaars, die zorge draagt, dat het onder de landlieden, naar gelange van elks behoefte, wordt verdeeld. Intusschen hebben de achtereenvolgende Omwentelingen in *Perzie*, onder de verschillende regeringen, die elkander hebben vervangen, de vermaking en het onderhoud van dijken en kanalen doen verwaarloozen; het gevolg hiervan is, dat de landbouw er veel minder dan voormaals bloeit.

In *Perzie* bouwt men tarwe, garst, peulvruchten, en inzonderheid veel rijst. Daarenboven geeft het geneeskundige planten, droogerijen, specerijen, gommen, verfstoffen, tabak, olie, zijde, en in 't algemeen overal katoen in zeer groote menigte. Ook vindt men er ijzer- en kopermijnen, alsmede marmer; de grond is er doorgaans van zout doortrokken; hierdoor wordt hij dor en schraal. Het vruchtbaarste gedeelte van *Perzie*, maar 't welk ook het koudste is in den winter, ligt aan den kant der *Caspische* Zee; men ontmoet er bijkans alle de Europische vruchtboomen, den moerbezien-, borstbezien-, olijf-, oranje- en citroenboom, en zelfs het suikerriet; de wijnstok komt er bijkans van zelf voort; hij maakt zich aan de boomen vast en slingert zich rondom de takken. De bergen, in de

nabijheid der *Zwarte* en *Caspiſche* Zee gelegen, zijn ligt-lijks bedekt met eiken-, dennen-, beuken-, pijn-, eſchen- en jokboomen; de tuſſchenbeiden gelegene valleijen worden bevrucht door beekjes, en belommerd door lindenboomen; maar de bergen, ten Zuiden gelegen, zijn, even als de vlakten, kaal en onvruchtbaar. Nogtans moet van deze onvruchtbaarheid de provincie *Kerman* worden uitgezonderd, nabij de *Perſiſche* golf gelegen, die, minder droog dan de andere provincien in het binnenſte gedeelte en in het Zuiden van het Koningrijk, alle de planten, voor het levensonderhoud noodig, in overvloed oplevert, alsmede vele palmboomen, doch weinig ander hout.

In *Perzie* ontmoet men alle de *Europiſche* dieren, en eenige *Afrikaanſche* ſoorten, als den leeuw, het luipaard, den tijger. De *Perziſche* paarden zijn klein, ligt, vlug en zeer gewild, vooral wanneer zij van het *Tartaarſche* ras zijn. De ſchapen hebben er een breeden en zeer vetten ſtaart. Ook vindt men in *Perzie* alle de *Europiſche* vogels, uitgezonderd den kwartel. Daar er geene, immers geene eenigzins groote rivieren zijn, is de viſch er ſchaars, en ſlecht van ſoort. Wolken van ſprinkhanen bedekken dikmaals de landen, nabij de *Perziſche* golf gelegen.

Een reiziger, die uit het *Ottomanſche* Rijk in *Perzie* komt, beſpeurt al aanſtonds het groot onderſcheid, welk tuſſchen de *Perzianen* en de *Turken* plaats heeft. Alles duidt in *Perzie* een zachtaardig en beſchaafd volk aan. Over het geheel genomen zijn de *Turken* niet zeer herbergzaam; de *Perzianen* zijn beſchaafd, vol complimenten en minzaam. De eerstgenoemden, van de oevers van den *Jaxartus* en den *Oxus* naar de bekoorlijke provincien van *Klein-Azie* verhuizende, en zich in het beſchaafde *Griekenland* vestigende, hebben alle de ruwheid van een herders- en krijgshaftig volk behouden; de anderen hebben, te midden onder de *Arabieren*, de *Ouzbegs*, de *Turkomannen*, de *Curdes* en de *Afghans*, die beurtelings hen overwonnen en onderdrukt hebben, den ſmaak voor de kunſten, de zucht voor de letterkunde, de genegenheid, welke zij ten allen tijde voor nering en koophandel hadden, niet verloren.

Beiden aan de wetten van den Koran onderworpen; beiden door éénen Meester geregeerd, onder wiens wil alles moet buigen; onder den zelfden hemel, in het zelfde klimaat woonachtig, ontmoet men bij de *Perzianen* meer menſchelijkheids, werkzaamheids en nijverheids.

Gewiſſelijk hebben de *Perzianen* dien trap van kunde, die kieschheid van ſmaak, die fijnheid van gevoel niet bereikt, tot welken de *Europeanen* zijn geklommen, om reden dat de afzondering, in welke de Godsdienst hen gehouden, en het bedwang, waaraan de regeringsvorm hen onderworpen heeft, be-

beſtendig zich daartegen hebben verzet. Maar indien zij, even als de *Turken*, in de gelegenheid geweest waren om gemeenſchap te hebben met de *Europeanen*; indien de zeehavens van *Perzie*, indien de hoofdſtad, indien de groote ſteden van het Rijk met *Europa* onbelemmerd koophandel hadden kunnen drijven; indien het *Perziſche* even gemakkelijk als het *Turkſche* volk zich tot ons had kunnen begeven, al voorlang zoude *Perzie* naar het voorbeeld van *Europa* zijn gevormd.

De *Turken* verwerpen nog al wat tot hen komt van dezulken, die den Godsdienst van MAHOMET niet belijden; de *Perzianen*, daarentegen, ſchatten dezelve op prijs, en van welk eenen kant het onderrigt ook tot hen kome, zij nemen het met blijdſchap aan.

Hoewel de laatstgenoemden heden ten dage meer bijzonderlijk op de beoefening van de gewijde boeken, de dichtkunde en de ſtarrewigchelarij zich toeleggen, verwaarloozen zij daarom de andere wetenſchappen niet; vriendelijk behandelen zij de buitenlanders, die hun dunken, verdienſte en geleerdheid te bezitten. Veel werks maken zij inzonderheid van de *Europeanen*; zij zoeken hunne vriendſchap; zij doen hun vermaak aan, en zij dralen niet met het doen van een oneindig getal vragen, rakende de zeden en gewoonten van hun land, de kunſten, die aldaar worden geoefend, de wetenſchappen, op welke men zich toelegt, en den godsdienst, die er wordt beleden.

Zeer verre trekken de *Perzianen*, in zekere opzigten, het bijgeloof; zij eten niet met iemand van een anderen godsdienst; zij drinken uit geen ſchoteltje of glas, welk een *Chriſten*, een *Jood*, of een *Indiaan* heeft gebruikt; en zij gedoogen hun den toegang in hunne Moskeën; zij gedoogen alle de tegenwerpingen, welke ten aanzien van den godsdienst worden gedaan; zonder boos te worden, hooren zij alles aan, wat tegen hunnen Profeet en hunne Imans hun gezegd wordt. De *Turk* zou van gramſchap zieden, indien gij oneerbiedig met hem ſpraakt over MAHOMET en diens wetten; de *Perziaan* ziet u met medelijden aan; hij zendt zijne ſmeekingen ten hemel, dat de waarheid u in al haren luister beſtrale; hij laat af van met u over zijnen godsdienst te ſpreken, doch gaat voort met het betoonen van goedwilligheid en vriendſchap.

Even dapper als de *Turk*, werkzamer, minder geduldig, is hij, even als hij, geducht in den ſtrijd, onverzoenbaar tegen zijnen gewapenden vijand, doch handelbaarder na het gevecht, gezelliger na den vrede. Het zij hij te doen hebbe met de *Georgiers* en *Ruſſen*, die den Katholijken (Christelijken) Godsdienst belijden, of met *Turken*, *Arabieren*, *Afghans*, die *Mahometanen* zijn zoo wel als hij, maar van eene andere ſekte, even zeer is hij genegen om na den oorlog hun dienst te doen, indien hij daartoe in de gelegenheid zij.

Zeldzamer dan in *Turkije* hoort men in *Perzie* van muiterijen, oproerigheden, of groote oploopen, om het hoofd van den Staat of zijne Staatsdienaars af te zetten, de karavanen te belemmeren, of eene ſtad of provincie te brandſchatten. Ook zijn er de misdaden niet zoo menigvuldig; nogtans verdient de *Perziaan* niet zoo zeer als de *Turk* van wege zijne zeden en karakter geroemd te worden. Indien de eerſte meerdere kunde, beſchaafdheid en zachtaardigheid dan de andere bezit, hij bezit ook de fierheid niet, noch de grootmoedigheid, noch die achting voor zichzelven, noch dat vertrouwen op de vriendſchap, noch die verkleefdheid aan zijnen weldoener, die bij den *Turk* ſomtijds zoo groote dingen uitwerken.

De huizen der *Perzianen* zijn veelal laag en met een *terras* overdekt, beſtaande uit één of meer vertrekken, van eene eenvoudige en regelmatige bouworde. Bijkans allen hebben tuinen, of, wanneer de ruimte dezelve niet gedoogt, vindt men er althans een plein, met eenige boomen beplant. De rijke lieden hebben bijkans altijd fonteinen of ſpringende *wateren in* hunne zalen, om aldaar koele lucht aan te brengen. De huisgeraden zijn zeer eenvoudig; zij beſtaan uit een dubbeld tapijt op den vloer van alle de kamers, die bewoond worden, en eene eenigzins verhevene ſopha langs alle de muren. Tegen den nacht worden op de tapijten of de ſopha's niet *zeer dikke* matraſſen geſpreid, op welke men ſlaapt, en die over dag in kaſſen geſloten worden. Het benedenſte tapijt beſtaat uit een zeer dik en vrij ſterk vilt; het bovenſte is het bij ons bekende *Perziſche* tapijt.

Het gewaad der *Perzianen* beſtaat, 1. uit een *wijde* pantalon of onderbroek, van zijde of katoen, nederdalende tot beneden aan het been, en boven de heupen toegeknoopt; 2. uit een rood zijden hemd voor de rijke lieden, en van katoen voor het gemeene volk, zijnde aan de zijde open, hebbende geen kraag, en wordende met een enkelen knoop boven den regter arm toegeknoopt; 3. uit een zeer kort katoen linnen vest in den zomer, en gepikeerd katoen in den winter, wordende geſloten met twee knoopen, aan de zijde geplaatst; 4. uit een kleed, welk over het vest wordt geſlagen, tot op de hielen nederhangt, en van voren en op de zijden open is.

Gedurende den winter dragen de *Perzianen* zeer kostbare mantels of overrokken van laken, met bont gevoerd; de gemeene lieden dragen een mantel van grove ſtoffe. De eerſte omgorden zich met een ſchawl van kazemier of kerman; doch de andere bedienen zich ſlechts van een lederen gordel. De grooten en alle de krijgslieden dragen een dolk; doch de kooplieden, de regtsgeleerden en de geleerden dragen gemeenlijk, in de plaats van dat wapentuig, een inktkoker.

De kleedij der vrouwen is van die der mannen onderſcheiden.

Haar

Haar broek is veel wijder; van binnen is zij met katoen gevoerd, zoodat hare beenen gezien noch afgebeeld kunnen worden, en naar twee lompe pilaren gelijken. Haar hemd, zoo wel als haar opperkleed, is van voren open, en dit wordt digt geknoopt met een groot getal liskoorden en kleine zijden, zilveren of gouden knoopen. De gordel is van een vel, met laken of geborduurde zijde overtrokken, en met gouden of zilveren platen en edelgesteenten versierd. Nooit gaat eene vrouw uit, zonder zich met een grooten neteldoekschen sluijer te omwinden; geringe vrouwen bedienen zich van geschilderd katoenen lijnwaad. Hare haren flodderen bijkans altijd achterwaarts, gevlochten en van voren afgesneden.

De geweren zijn een voorwerp der grootste weelde. Men vindt er sabel- of dolksklingen, die 15,20 en zelfs 30,000 piasters kosten; de greep kost somtijds nog meer; aan het bovenende heeft men dikmaals een zeer grooten robijn, een prachtigen saffier, of een diamant van de grootste waarde.

Nog meer juweelen, kleinooden en tooisels, dan de mannen, dragen de vrouwen; haar ligchaam is er als mede bedekt. Op haar hoofd en om haren hals dragen zij aigretten en banden, van de fraaiste steenen en de grootste paarlen gemaakt. Hare gordels zijn met diamanten en robijnen bezet, hare vingers met ringen beladen. Zij dragen brazeletten aan de armen en beenen, en somtijds gouden platen of stukken geld op alle de naden harer kleederen.

Veel eerbieds heeft men in *Perzie* voor den baard; elkeen draagt denzelven; en om dien te laten groeijen, wacht een jongeling den tijd niet af, dat hij getrouwd zij of een ambt hebbe bekomen. De *Perzische* slaven dragen zoo wel een baard als hunne Heeren; zij zouden vreezen voor gesnedenen te worden gehouden, indien zij zich schoren. De zwartste en meest gekrulde baarden worden 't meest geacht; van hier dat men in *Perzie* niet dan zwarte baarden ziet. Men heeft er ook wel blonde of rosse baarden; maar, zoo wel om aan hunne vrouwen te behagen, die, over het geheel, niet gaarne blonde baarden zien, als om den schijn van sterkte en jeugd te vertoonen, doen zij denzelven zwart verwen, en trachten dien zwaarder te doen worden, door het besmeren met zalven en droogerijen.

De koffijhuizen zijn er niet zoo talrijk, noch worden zoo veel bezocht als voorheen. De *Perzianen*, gedurende hunne burgertwisten belet zijnde deze huizen te bezoeken, alwaar zij niet meer vrij konden praten, hebben zich allengskens eenen drank ontwend, die voorheen onder hen in algemeen gebruik was. Tegenwoordig worden er in hunne gezelschappen sorbet, geestige dranken en konfituren aangeboden. De Opium is in *Perzie* in algemeen gebruik. Nooit wordt zij zuiver ge-

bruikt, maar met onderſcheidene welriekende ſtoffen gemengd; waardoor zij meer verſterkende wordt.

De wijnſtok wordt in geheel *Perzie* geplant; overal geeft hij zeer voortreffelijke druiven; men verſtaat de kunst om dezelve zeven of acht maanden gaaf te bewaren. Behalve die uitgeperst worden, droogt men er vele, die naar de *Indiën* worden verzonden, en waarvan zeer goede brandewijn wordt geſtookt. ——

Rakende het karakter en de zeden der *Perzianen* ſchrijft de Heer OLIVIER: In *Europa* heeft een zeer groot onderſcheid plaats tusſchen de bewoners der groote ſteden en die van het platte land, tusſchen den wel en niet wel opgevoeden mensch. In *Perzie* bleek ons dit onderſcheid niet zeer groot te zijn; de behoeftige klasſe in de ſteden verſchilt zeer weinig in vernuft, kundigheden en zeden van den veldbewoner, en ook in de ſteden is het onderſcheid tusſchen de rijken en armen niet zeer groot. Bijkans overal ontmoet men hetzelfde gedrag, manier van doen en wijze van uitdrukkinge, dezelfde denkbeelden, en ik durf wel zeggen hetzelfde onderwijs. De veldbewoner, de man zelfs, die het geheele jaar in tenten woont, en zijne kudde van het eene veld naar het andere drijft, kwam ons hier voor als ongedwongener, loozer, beſchaafder, kundiger, dan de Europiſche landman, van de groote ſteden eenigzins verwijderd.

In 't eerst geloofde ik, dat het algemeen mangel aan onderwijs, eene nagenoeg gelijke opvoeding, en de dwingelandij, die allen bezwaart, de eenige oorzaak was van deze eenparigheid van gedrag en kundigheden, die ik overal, daar ik geweest was, had opgemerkt; doch eene veel vermogender oorzaak viel mij welhaast in het oog. Ik werd van oordeel, dat de veelvuldige oorlogen, die alle *Perzianen* te wapen hebben geroepen, de burgertwisten, die hen onophoudelijk beroerd hebben, de bijkans geſtadige ſtrooperijen van de eene provincie in de andere, noodwendig eene andere wijze van beſtaan hadden doen geboren worden, alle ſtanden elkander doen naderen, en zeer dikmaals alle klasſen onder elkander vermengd hadden. Daardoor is de rijke minder, de arme meer kundig geworden. De eerſte heeft ſchade geleden aan zijne wellevendheid, zachtmoedigheid en ongedwongene manieren; de andere is beſchaafd geworden; zijne denkbeelden hebben zich ontwikkeld; zijne bevattingen zijn uitgebreider geworden. Van zijne opperhoofden geſtreeld, van oneindigen dienst voor hun, die naar magt ſtreven, bezit hij meer achting voor zichzelven, en minder eerbieds en ontzags voor hun, welke hij van nabij leerde kennen. De rijke, in het veld opgevoed, konde geen ander onderrigt dan dat eenes ſoldaats ontvangen; de behoeftige, die beurtelings van den ploeg of van de werkplaats te velde trok, werd weldra zoo kundig als de rijke. Daarenboven lag het

veld

veld van eere en geluk voor hem open; dat alleen moest in zijne denkbeelden en gedrag eene gelukkige verandering doen ontſtaan.

Niet eveneens ſtaat het met de vrouwen; de ſteedſche, zoo als men ons heeft verhaald, (want wij hebben er zeer weinige, dan alleen te *Bagdad*, gezien) bezitten alle de fijnheid van vernuft, alle de beminnelijkheid, alle de bevalligheden harer ſekſe, en misſchien zoo veel kunde als de mannen. Wat de landvrouwen aangaat, welke de Geneeskunde ons in de gelegenheid heeft geſteld van te zien of te hooren, zij kwamen ons voor als zeer ruw, zeer onkundig, en meer dan de mannen aan vooroordeelen verſlaafd.

Zij beſluijeren zich even zorgvuldig als in de ſtad, en leven nog meer afgezonderd; zij doen al het huiswerk, zorgen voor hare kinderen, koken den pot, melken de koeijen, ſchapen en geiten, bereiden het zuivel, maken de boter, welke de mannen in de ſtad gaan verkoopen. In hare ledige oogenblikken ſpinnen zij katoen en wolle. Van de uitwerpſels van dieren en gekapt ſtroo vervaardigen zij platte zoden, die zij in de zon laten droogen om tot brandſtoffe te dienen, aangezien het hout zeer ſchaars is. Zij gaan niet in het veld, zijnde het akkerwerk dat der mannen.

De dorpbewoners hebben gemeenlijk niet meer dan één vrouw, hoewel zij, zoo wel als de *Turken*, volgens de Wet vier mogen hebben, en bijkans nooit houden zij gemeenſchap met ſlavinnen, ten zij zij weduwenaars of nog niet gehuwd zijn. Allen kwamen ons voor als onze huwelijkswetten goedkeurende, en zij waren eenparig van gevoelen, dat de Veelwijverij, nuttig alleen voor rijke lieden, in geenerlei maniere voor lieden van een gering vermogen was berekend, ook voor de zulken, onder andere, niet, die de huiſelijke vrede zoeken.

Maar indien zij het goedkeuren, dat wij niet meer dan één vrouw mogen hebben, zeer ergeren zij zich, wanneer zij hooren, dat deze vrouw, in alles aan ons gelijk, zich met ongedekten aangezigte in het openbaar vertoont, en onbekommerd met andere mannen afzonderlijke geſprekken houdt. De hunne behandelen zij, indien niet met verachting, immers met weinig beleefdheids, en het zij zij op haar verliefd zijn of niet, zij zijn zeer jaloersch; de geringſte verdachte ſtap vertoornt den man, en doet hem zijne vrouw mishandelen; hij ſlaat haar bij het geringſte voorval; hij verſtoot haar op de geringſte achterdocht van ongetrouwheid; hij ſtoot haar den dolk in het hart, indien zij overtuigd worde, en indien hij niet in ſtaat ware, met eigen hand deze daad van gewelddadigheid, door de Wet veroorlofd, te plegen, zoude hij de hand eenes broeders of eenes bloedverwants moeten te baate nemen; dit niet doende, zoude hij zich ſchandvlekken.

Niet alleen ten platten lande ſtraft de man de overſpelige vrouw met den dood; het geſchiedt door geheel *Perzie*. Bij geluk zijn deze ijſſelijke tooneelen zeer zeldzaam, het zij omdat de vrouwen er zich niet verloopen, of omdat het zeer klein getal, welk het doet, alle de voorzorgen gebruikt, welke de veiligheid gebiedt.

De ſtarrewigchelarij, in Europa thans algemeen veracht, is, echter, in *Perzie* het voordeeligſte en aanzienlijkſte beroep; zij is de drijfveer van alle hunne daden, de regelmaat van alle hunne ontwerpen. Geen man van aanzien is er, die niet zijne ſtarrewigchelaars heeft; geen burgerman, die hen niet bij alle gewigtige gelegenheden raadpleegt.

Naast de ſtarrewigchelarij is de Geneeskunde in *Perzie* de meest geachte wetenſchap. Zij is hier zoo min op de Ontleedals op de Natuurkunde gebouwd, en kan voor eene gisſende wetenſchap worden aangezien, waarvan de uitſlag niet zeker gaat. De Schriften van GALENUS en AVICENNA zijn er in de daad bekend; maar hunne leer wordt niet meer gevolgd, of is zeer verbasterd.

Niets is gevaarlijker, of ſtrijdiger tegen de regels der kunst, dan de handelwijze van den *Perziſchen* Arts. Zijne geheele wetenſchap bepaalt zich bij de gewaande kennis eenes ziekte en het te keer gaan van dezelve door het tegengeſtelde van dezelve. Indien hij, bij voorbeeld, aan eenen zieken geene zware hitte, noch kenteekens van koorts befpeure, ſtelt hij de oorzaak in *koude*, en ſchrijft de meest verhittende geneesmiddelen voor; indien, daarentegen, de kranke eene hevige koorts en brandende hitte heeft, zoekt hij de oorzaak in de *warmte*; en in dit geval beveelt hij de verkoelendſte dranken en de zuurſte vruchten; hij geeft ijs om te drinken, en legt het op de maag, het hoofd en den buik.

Niet dezelfde vorderingen als in *Europa* hebben de kunſten in *Perzie* gemaakt, om reden dat de wetenſchappen aldaar ten achtere zijn gebleven, en een ſchadelijk bedwang de zulken terughoudt, die den gewonen weg nog wel zouden willen verlaten. Intuſſchen zijn er weinige Volken, die zoo veel ſmaak voor de kunſten hebben, zoo vatbaar zijn voor onderwijs, als de *Perzianen*. Met dit alles zijn er ſommige kunſten nog in hare kindsheid. De beeldhouwkunde, bij voorbeeld, beduidt er niets, of het moest zijn ten aanzien van eenige houten verſierſelen binnenshuis; doch de bouworde is er eenvoudig, fraai en naar het klimaat berekend. Aan de zolderingen en de koepels wordt zeer veel ſieraads en ſchats beſteed. De Europiſche bouwmeester zoude er zeer veel op te zeggen hebben, dat aan de zolderſtukken van een paleis meer werks en gelds wordt beſteed, dan aan het geheele paleis. Daarentegen zou de *Perziaan* den *Europeaan* verwijten, dat hij het

het gemak van binnen dikmaals aan het uitwendig ſieraad opoffert.

De koophandel in *Perzie* is niet meer hetgeen dezelve onder de regering der *Sophis* was. Bekend is het, dat de handel, onder de regering van CHAH-ABBAS I en diens opvolgers, eene verbazende uitgeſtrektheid had bekomen. De *Armeniërs*, de *Banianen*, de *Joden*, te *Ispahan* en in de voornaamſte ſteden van *Perzie* woonachtig, ontvingen uit alle de oorden van den *Indoſtan*, en van de meeste eilanden van den *Indiſchen* Oceaan, eene groote menigte goederen en kostbare waren, welke zij binnenslands verſpreidden, of naar *Turkije* en door geheel *Europa* verzonden. De handelbetrekkingen tuſſchen *Perzie* en de Koningrijken *Baalke*, *Bokhara*, *Samarcande* en *Cachemire*, waren zeer menigvuldig geworden; bijkans alle de voortbrengſels dezer landen, alsmede die van *Tartarije* en *Thibet*, werden over *Perzie* naar het *Ottomanſche* Rijk en *Muskovie* verzonden. De *Europeanen*, ſints de regering van ABBAS I, te *Ispahan*, *Chiras*, en in de Zeehavens van de *Perziſche Golf* gevestigd, voorzagen van daar in groote menigte hun vaderland van de voortbrengſels van den grond en der nijverheid.

Heden ten dage komen de Indiſche koopmanſchappen, voor *Turkije* beſtemd, regelregt te *Basſora* en *Bagdad*, van waar zij naar *Moſul*, *Aleppo* en *Damascus* worden verzonden. Zeer weinig levert *Perzie* aan *Turkije*, en bekomt bijkans niets van daar. Alle de *Joden* en *Banianen* hebben *Perzie* verlaten, en de weinige *Armeniërs*, die er nog zijn gebleven, zijn tot de diepſte armoede vervallen. Allengskens hebben de betrekkingen der *Europiſche* volken tot dit land opgehouden.

De zijde is het belangrijkſte gedeelte der *Perziſche* voortbrengſelen. CHARDIN verhaalt, dat in zijnen tijd, behalve de aanzienlijke menigte zijde, die in het land bleef, en aan ſchawls, gordels, linten, ſtoffen, enz. werd verwerkt, jaarlijks tweeëntwintig duizend balen naar *Europa* werden uitgevoerd, wegende ieder baal ruim tweehonderd pond. Sints de *Engelſchen* zich te *Guilan* hebben gevestigd, heeft die verzending zoo goed als opgehouden. Daarenboven geeft *Perzie* eene zeer groote menigte wolle, deels van ſchapen, deels van kameelen; de laatſte is de beste; de fraaiſte vloertapijten worden daarvan gemaakt. De paarden en het katoen maken insgelijks voorname artikelen van verzending uit.

KRANKE TROOST.

Eene Vertelling.

Wanhopend verliet IBRAHIM ijlings zijne woning, waar de ſchoone GULPENCH, zijne beminde Gade, als met den dood ſcheen te worſtelen. — „ Ontferming, groote Profeet! riep hij; ontferming met uwen getrouwen knecht! Leer mij den bekwaamſten Geneesheer vinden! ô! Wanneer mijne GULPENCH ſterft, begeer ook ik niet langer te leven!" — MAHOMET moet juist in een tamelijk goed humeur zijn geweest; althans, terwijl IBRAHIM nog jammerde, viel hem — een ring op den neus. Hij ving dien op, ſtak hem aan zijnen vinger, en eene voor hem alleen verſtaanbare ſtemme ſprak: *Zoo lang gij dezen ring draagt, zal er niets voor u verborgen blijven; ja zelfs het onligchamelijke zal voor u zigtbaar zijn.* — Maar wat baatte dit onzen diep bedroefden IBRAHIM? Vol angst en vertwijfeling ſnelde hij naar den beroemdſten Geneesheer van gansch *Bagdad.* — Doch, welk een ontzettend ſchouwſpel wachtte hem daar! — Zoo als hij den hoek der ſtraat, waarin die groote man zijne woning had, omſloeg, zag hij een drok gewemel van aschgraauwe geesten, die hem angſtig terugwenkten en aanhoudend riepen: *Terug! terug!* — Weldra herkende IBRAHIM onder deze menigte de geesten van twee zijner vrienden, die de kundige en wijdvermaarde ABUCHIRA, in den bloei hunner jaren, in het graf had gepraktizeerd; en nu verſtond hij dat waarſchuwend wenken maar al te wel! IJlings ſpoedde hij zich naar de woning van eenen anderen Geneesheer; doch ook voor diens deur waarſchuwde hem eene, hoewel kleenere, ſchaar van geesten, en zoo ging het vervolgens voor de deur van den derden, vierden — tot den twintigſten Geneesheer toe, en wel, hoe grooter het aantal der waarſchuwenden was, des te beroemder was ook de man — want den te meer erfgenamen prezen hem. — Eindelijk ontdekte IBRAHIM eene woning, waarvoor ſlechts één enkel kleen zieltje op den drempel ſtond en hem waarſchuwde. — Één is geen! dacht hij, en eene enkele fout kan den besten overkomen! — Hij treedt binnen, werpt zich voor den kundigen man neder, en roept: „ ô Verhevene Wijze! de roem uwer geleerdheid, uwer wonderkuren"..... „ Gij beſchaamt mij, antwoordde de nog zeer jonge Geneesheer met de innemendſte beſcheidenheid; mijn roem kan onmogelijk van eenige de minſte beduidenis zijn. Eerst gisteren heb ik de doktorale waardigheid verkregen, en ſlechts *eenen enkelen patient* gehad, den zuigeling mijner zuster." — Moedeloos waggelde IBRAHIM, zonder Geneesheer

en

en zonder hulp, naar huis terug. — *Hoe onzeker is het bezit der genoegens van het menschelijk leven!* zuchtte hij, terwijl hij de deur van het slaapvertrek zijner, nog steeds bitter kermende, GULPENCH opende. — Daar nu zijn ring de eigenschap bezat, van al het verborgene voor hem aan den dag te brengen, en er tot de, in dat vertrek verborgene, dingen ook een Minnaar behoorde, dien de schoone GULPENCH, zoodra haar Echtgenoot vertrokken was, heimelijk had binnen gelaten — vervolgde IBRAHIM zijne bespiegeling in dezer voege: *maar hoe weinig genoegens zijn er tevens, die verdienen, dat men zich zelfs een oogenblik beängstige, wanneer zij ons dreigen te verlaten!*

NAAUWGEZETHEID VAN GEWETEN BIJ EEN KOOPMAN.

Een rijk Koopman te *Lyons* had aan een Manufacturier dier Stad vijftigduizend Livres opgeschoten voor Goederen, welke hij zou leveren. De laatstgemelde, eenigen tijd daarna, ontdekkende, dat hij, wel verre van in staat te zullen zijn, om, ten bepaalden tijde, zijn woord gestand te doen, groot gevaar liep om eene bankbreuk te maken, begaf zich tot den Koopman, en leide hem den hoogsthagchelijken staat zijner zaken bloot; het geld, 't geen hij ontvangen had, terug brengende. — „ Gij," antwoordde de edelaardige Koopman, „ Gij hebt mij tot uwen vertrouweling gemaakt; maar ik zou „ mijzelven aanmerken als een medeschuldige in uwe bank- „ breuk, indien ik dit geld mij toeëigende, zonder weten der „ andere Schuldeischeren. Neem het weder met u, vergeet „ dat gij mijn schuldenaar zijt, en houd, indien het mogelijk „ zij, uw crediet staande. Bevindt gij, desniettemin, u in „ de noodzakelijkheid om uwe zaken op te geven, dat ik dan „ onder de overigen uwer Schuldeischeren kome, en zoo veel „ ontvange, als mijn aandeel in het overschot bedrage!" — Hoe velen zouden er wel gevonden worden, die de grootheid van ziel tot zulk eene edele hoogte opvoeren, zulk eene strikte eerlijkheid bezitten, zulk eene teederheid van geweten aan den dag leggen? —

KAREL DE EERSTE.

Onder de middelen, tot welke KAREL DE EERSTE, Koning van *Engeland*, verpligt was zijne toevlugt te nemen, om de noodige onderſtandgelden te vinden, weet ik niet, of de volgende zonderlinge hulpbron in eenige der Geſchiedenisſen van *Engeland* bekend is. De *Appendix* van LUDLOW's *Memoirs*, Vol. III, gedrukt te Edinburg 1751, vervat verſcheidene voorſtellen, door den bekenden Graaf VAN STRAFFORD deswege gedaan; onder andere het *creëren* van tweehonderd *Pairs*, tegen betaling van de volgende premiën:

Een Hertog	L. 30000
Marquis	- 15000
Graaf	- 10000
Baron	- 5000

Wij mogen onszelven gelukkig achten, (zegt de Schrijver van *the Monthly Repertory*) dat, in dezen tegenwoordigen tijd, de Adel verkregen wordt, alleen door VERDIENSTEN!

AAN

LUCINDE,

BIJ DEN DOOD VAN HAREN

BRUIDEGOM.

Oh, ever Virtuous, ever Friendly, tell,
Is it in Heav'n a crime to love too well?

POPE.

De traan der droefheid, dien ik plenge,
U vol gevoel ten offer brenge,
Is, Meisje! aan uwe Min gewijd.
Getroffen door uw bitt're ſmarte,
Verſcheurt uw leed mijn bloedend harte,
Dat ſchier zoo fel als 't uwe lijdt.

Lie

Lucinde! luister naar mijn zangen.
Met tranen, bigg'lend langs mijn wangen,
En vloeijende op mijn treurig lied,
Kan ik uw' diepen rouw beklagen —
U troosten met Gods welbehagen,
Maar — Dooden wekken, kan ik niet?

Kon ik, als God, de Dooden wekken,
Aan 't gierig Graf een' Vriend onttrekken,
'k Vroeg, Meisjelief! uw' Bruidegom,
Dien braven en van elk beminden,
Dien allereerſten uwer Vrinden,
Ook 't eerst van 't weig'rend Graf weerom.

Maar ik ben Mensch, geen God op de aarde;
En de aandrift, die mijn lier beſnaarde,
Wil, dat ik zwijg', als God gebiedt;
Dat ik u wijz' naar hooger leven:
God, God kan Dooden wedergeven,
Maar ach, Lucinde! Vriendſchap niet.

Gij ſchreit — ik ween met u. Ja, ſchreijen
Is ſteeds verbonden aan 't verſcheijen:
Door de oogen ſchept de boezem lucht.
Zou, Meisje! ons de aard dien troost misgunnen?
De Dichtkunst tranen weig'ren kunnen?
Neen, elke letter weent en zucht!

Dan, eenzaam Meisje! weet, de Dooden,
Der menſchen geest, aan 't ſtof ontvloden,
Naar hooger ſtandpunt heengevoerd,
Behoeven geenszins onze tranen,
Die wij, te dwaas, hun ſchuldig wanen, —
Geenszins de ſmart, die ons ontroert.